Dr. Lee

I'm glad he's okay.

Tabl. I.

Gornji grad. V. Menzinger: Sv. apostol Tomaž.

Fotogr. Fr. Jurkovič, Šmarje.

Franc Stele
Dunaj 1910
od pisatelja.

CERKVENI SPOMENIKI
LAVANTINSKE ŠKOFIJE

I

DEKANIJA
GORNJEGRAJSKA

SPISAL
AVGUŠTIN STEGENŠEK

S 162 SLIKAMI IN 3 TABLICAMI

IZ ZAPUŠČINE
dr. FR. STELETA

V MARIBORU
1905
TISKALA TISKARNA SV. CIRILA
ZALOŽIL PISATELJ

Vse pravice pridržane.

II 17649
XLII/815

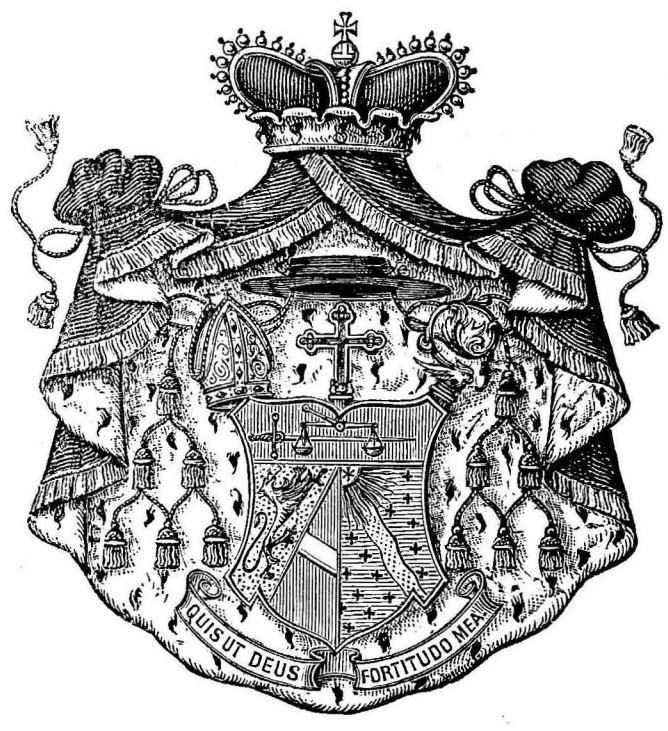

Štev. $\frac{30}{\text{prezid.}}$

Častivrednemu gospodu

Avguštinu Stegenšek,

prefektu dijaškega semeniščа in profesorju bogoslovja

v Mariboru.

Na praznik sv. Cirila in Metoda, dne 5. julija 1904, ste mi predložili zgodovinsko razpravo z naslovom: „Cerkveni spomeniki Lavantinske škofije. Dekanija gornjegrajska“ s prošnjo, da dovolim za njo natisek, kakor to terja določba svetega očeta Leona XIII. v konštituciji „Officiorum ac munerum“ z dne 25. januarja l. 1897. Pogl. XII.

Prav rad sem ustregel tej prošnji. Obenem sem se tudi močno razveselil, da je s tem prvim zvezkom storjen začetek obširnega znanstvenega in kulturnega dela, ki bi naj služilo v čast moji škofiji, v prid in korist gorečim duhovnikom in pa v izobrazbo našega vrlega ljudstva.

Od prvega dneva, ko sem nastopil svojo višepastirsko službo, sem skrbel po svojih močeh za lepoto in krasoto cerkev, sem se poganjal za čast hiš božjih. Ravnal sem se po vzgledu matere svete Cerkve, ki je vedno ščitila in negovala umetnost tako, da se najlepše dobe krščanske umetnosti strinjajo in vežejo z dobami najvišjega verskega probujenja. Po vzgledu svetnikov in velikih cerkvenih mož sem bil tudi jaz prepričan, da je cerkvena umetnost zelo izdaten pripomoček za vzveličanje

neumrljivih duš, ki se tako po vidnih stvareh povzpenjajo do nevidnih in zemljanom nevidljivih bitij.

Ljubemu Bogu moram hvalo in slavo peti, da se je v teh pičlih letih mojega škofovanja toliko lepega storilo v Lavantinski škofiji na polju cerkvene umetnosti. Rekel bi skoraj, da se vse cerkve moje razsežne vladikovine prerajajo, preopravljajo in ogrinjajo v nova oblačila. Pri tem pa mi je mnogokrat prihajala in se mi je vrivala misel, kako ginejo obenem stare cerkve in stari predmeti, kako se krši kulturna dediščina, ki so nam jo zapustili verni očetje, a ni ga, ki bi jo vsaj s popisom in v sliki nekoliko rešil za prihodnost.

Vprav zato sem leta 1896 ustanovil škofijski muzej, da se tam zbirajo in shranjujejo važnejše in pomembnejše cerkvene starine. Poleg tega sem na sinodi, obhajani leta 1896, priobčil obvezni odlok za spisovanje župnijskih kronik.[1] *Vrhutega sem poslal Vas, skrbnega pisatelja te-le knjige, kot mladega duhovnika v večno mesto Rim izobraževat se v starinoslovju, ker so Vas priporočali Vaši predstojniki in so mi zatrjevali, da imate od Boga, začetnika in delivca vsega dobrega, poseben dar za umetnost.*

Moj namen je bil, da bi se pri uglednih strokovnjakih usposobili opisati nam naše cerkve, kapele, altarje in vse dragocenejše reči po božjih hramih in jih tudi v sliki ohraniti in izporočiti potomcem. Kako radi dandanes preglejujemo podobne zbirke krajevnih slik iz 17. stoletja, kakor sta jih na primer oskrbela za Štajersko blagi duhovnik Matevž Vischer v svoji knjigi gradov, ali pa za Kranjsko, Koroško in deloma za Istrijo slavni Valvazor.

Kadar bo srečno dovršeno sistemno popisovanje vseh 24 dekanij moje razprostrane škofije, tedaj šele nam bo jasno, koliko zanimivih spomenikov iz prejšnjih dob se pri nas shranjuje, za katere doslej nihče ne ve, ker ne pozna njih starinske vrednosti in umetniške veljave. Zato pa je bilo potrebno, da ste s popisom cerkev, kakršne so dandanes, še združili starinoslovno raziskovanje o početkih naših cerkvá, o dobah njih razvoja in o zgodovini njih oprave.

---

[1] *Caput XXIV. de libris chronicis parochiarum. — Caput XXV. de Museo dioecesano. (Gesta et statuta Synodi dioecesanae anno 1896 celebratae. Marburgi, 1897. Str. 397—401).*

Ako bodo duhovniki pazno sledili za Vašim razmotrivanjem in bodo primerjali izraze v besedilu s potezami v slikah, zlasti tedaj, kadar z vso natančnostjo popisujete starine gornjegrajske dekanije, potem bodo začeli s povsem drugačnim očesom opazovati staro opravo drugih, dosihdob še nepopisanih cerkev v škofiji, ter jih bodo tudi bolj varovali in čislali. Zdaj se pa le preradi pripeti, da ne znajo ceniti niti njih etične vrednosti kot spomenikov naših očetov, kot edinih ostankov verskega življenja preteklih časov v naših krajih, niti njih materialne veljave, ki je tem večja, čimbolj redek, čimbolj izviren in v slogu svoje dobe usovrščen je dotičen predmet.

Zatorej pa končno najtopleje priporočam znamenito delo in, ko za pokritje najnujnejših stroškov priložim tisoč kron, zanesljivo pričakujem, da bo našlo veliko požrtvovalnih odjemalcev, a še več pazljivih čitateljev, in da bo pomnožilo ljubezen do cerkvene umetnosti, pa da bo našemu bistroumnemu in blagosrčnemu ljudstvu razširilo duševno obzorje.

Sapientiam omnium antiquorum exquiret sapiens. (Eccli. 39, 1). Colligite, quae superaverunt fragmenta, ne pereant! (Ioan. 6, 12).

V Mariboru, na god sv. Avguština, dne 28. meseca avgusta 1904.

† *Mihael,*
knezoškof.

REVERENDISSIMO · CELSISSIMO · AC · EXCELLENTISSIMO

PRINCIPI · EPISCOPO

D^RI MICHAELI · NAPOTNIK

IMPERATORIS · AB · INTIMIS · CONSILIARIO

FAVTORI · SCIENTIARVM · ET · ARTIVM

QVI · HOC · OPVS · VT · FIERET · INCITAVIT

CVM · FIERET · PROVEXIT

CVM · FACTVM · ESSET · LIBERALITATE · PRINCIPIS

IN · LVCEM · PRODIRE · IVSSIT

CVM · TERTIVM · IN · SACRO · ANTISTITIS · MVNERE

ABSOLVISSET · LVSTRVM

PRIMVM · HOC

MONVMENTORVM · LAVANTINORVM

VOLVMEN

IN SIGNVM · GRATITVDINIS

ERGA · TANTVM · SVVM · PATRONVM

D · D · D ·

HVMILLIME

AVCTOR

Predgovor.

Za južnoštajersko kulturno zgodovino so cerkve največje važnosti in odtehtajo vse druge starinske in umetniške spomenike. Skoro iz vseh dob — od starokrščanske, pred nekaj leti v Celju odkrite bazilike pa do današnjih dni — imamo dolgo vrsto cerkvenih stavb in oprave, ki ne pričajo samo o nepretrganosti krščanske prosvete v naših krajih, ampak imajo že same ob sebi gotovo veljavo kot izdelki daleč za nami ležečih dob, kot neposredni ostanki davno izumrlih rodov. Ako je že zanimivo vse, kar je človeška roka obdelala, posebno, če je staro, in je tem dragocenejše, čimbolj je redko, tem važnejše, čimveč izdelkov iste vrste je že uničil zob časa: koliko bolj zaslužijo našo pozornost ti kultu posvečeni proizvodi naših pradedov, ki so tudi tehnično in estetično za tedanje razmere tem usovršenejši in odličnejši, čim višjemu — bogoslužnemu — namenu so bili skraja posvečeni.

Res je, lepih in vzornih spomenikov je tudi na cerkvenem polju malo med nami. Kdor bi jih hotel objaviti po strogih načelih, ki veljajo za druge, na spomenikih bolj bogate pokrajine, bi ne nabral veliko gradiva. Da pa se med nami nahajajo predmeti, ki zaslužijo pozornost tudi izven ozkih mej našega ozemlja, o tem bode pričal ta in vsi naslednji zvezki „Cerkvenih spomenikov Lavantinske škofije“.

Posebnost našega opisa je ta, da ne govori samo o umetniško-zgodovinsko važnih cerkvah, ampak da se raztega na vse cerkve, stare in nove. Tako bode v besedi in sliki pričal poznejšim rodovom, kakšna je bila Lavantinska škofija začetkom 20. stoletja. Obenem pa se na ta način prikaže raziskujočemu očesu marsikateri zanimiv predmet, o katerem se prej niti ni slutilo (prim. str. 6, 8, 62, 166), vrhu tega se samo tem potem da začrtati razvoj cerkvenega stavbarstva in drugih umetniških panog v našem ozemlju; spozna se pa tudi, da imajo naše cerkve gotove pokrajinske in narodne znake, celo, da ima vsaka cerkev svoje značilne poteze, svoj vzduh in kras, svojo svetlobo in lepoto, ki so izraz krajevnih in zgodovinskih pogojev in zaslužijo zato posebno pozornost.

Te misli so me vodile, ko sem se lotil pred dvema letoma popisovanja cerkev gornjegrajske dekanije. Skušal sem pokazati, kakšne so te stavbe dandanes, a še z večjim zanimanjem sem raziskoval, kako so postale, kako so se tekom časa razvile. Posebno sem povdarjal starinoslovno in umetniško stran z željo, da bi vzbudil zanimanje za maloštevilne ostanke naše verske prosvete. Malo jih je — ker marsikaj so požgali in oskrunili sovražni Turki, drugo je spravila v stran nevednost za dobe baroka in še dandanes, to ali ono so pa pokupili celo tuji muzeji — a vsaj to malo se naj skrbno čuva.

Povdarjal sem pa estetiško vrednost tudi zato, da bi obudil željo in teženje med poklicanimi varihi cerkvenih spomenikov, da bi po možnosti gledali na razvoj domače umetnosti, ki ravnotako kakor slovstvo tvori panogo višjega narodovega življenja.

O razdelitvi naslednjega zvezka moram naslednje opomniti. Najprej opisujem enajstero župnijskih cerkev z njihovimi podružnicami. Razvrstil pa sem župnije po zemljepisni legi in govorim najprvo o onih, ki ležijo v Savinski dolini od izvira reke navzdol, in potem o onih, ki se razprostirajo ob Savininem pritoku — ob Dreti. Dosedaj običajnih razvrstitev (v Orožnu in v šematizmu) nisem sprejel, ker nisem v njih zasledil enotne vodilne misli.

Pri vsaki cerkvi pa govorim 1. o stavbi, 2. o freskah (ker so z zidom spojene), 3. o zgodovini stavbe in 4. altarjev; nadaljujem 5. z opisom cerkvene oprave: altarjev, prižnice, krstnega kamena in 6. premičnih (oljnatih) slik in kipov, ki se nahajajo poljubno razvrščeni po cerkvenih stenah; potem razpravljam 7. o dragocenostih in cerkveni obleki ter končam 8. z nagrobnimi spomeniki — seveda pridejo nekatere točke le tam v poštev, kjer se nahaja v dotičnem oziru kaj zanimivega.

Tloris vsake stavbe je objavljen v merilu 1 : 400, t. j. 1 *mm* pomeni 4 *dm* ter 1 *cm* = 4 *m*. Tako se lahko na prvi pogled primerjajo glede velikosti različne stavbe med seboj. Tloris je s prezbiterijem vedno tako položen, da ta kaže proti desni, ako je cerkev obrnjena proti vzhodu, navzgor, ako gleda cerkev na sever, na levo ali navzdol, ako je zasukana na zapad ali na jug. (Po pomoti dela izjemo slika 15, ker je dotična cerkev pravzaprav obrnjena proti vzhodu).

Za zgodovinsko podlago je pisatelju služil opis gornjegrajskega samostana in dekanata (Das Benediktiner-Stift Oberburg in Das Dekanat Oberburg, Marburg 1877, katera sem citiral St.-Ob. in D. Ob.) iz peresa zaslužnega zgodovinarja rajnega stolnega prošta Ignacija Orožna; da pa nisem zanemarjal tudi drugih tiskanih virov (Mitteilungen der k. k. Centr. Commission für Kunst und hist. Denkmale sem večkrat citiral s kratico MCC) in pisanega slovstva po župnijskih arhivih, o tem pričajo mnoge strani pričujoče knjige.

V daljne arhivalne študije pa se mi ni kazalo spuščati, ker bi za tako skrbnim prednikom našel najbrž le malo neporabljenega gradiva in še to le z velikim trudom, tem lažje pa sem te študije odložil za one dekanije, katerih nam še ni opisal naš škofijski povestničar, ker je za zgodovinarja umetnosti najboljši arhiv — natančen študij vsake stavbe in vseh njenih delov z vsemi znaki, ki jih utisnejo čas, tehnika in umetniški slog.

Rezultate zgodovinskih raziskavanj sem zbral v XII. poglavju v pregledih; tja sem uvrstil tudi kratke životopisne črtice v gornjegrajskem okraju nekdaj delujočih umetnikov, ker sem prepričan, da pridobi vsak predmet na ceni, ako se ve, kdo je bil, ki ga je napravil.

Kar pa sem napisal v XIII. oddelku o kultu svetnikov, so samo osnovne poteze, dasi je bilo tudi te težavno začrtati; dovršijo pa naj to zanimivo sliko drugi, ki so bližje arhivalnih in literarnih virov, v tej knjigi pa naj služijo te črtice za odgovor na vprašanje, čemu sem pri vsaki cerkvi našteval

vse freske in kipe, dasi večinoma nimajo umetniške veljave, obenem pa naj veljajo kot hagiografski uvod za celo zbirko popisa Lavantinske škofije.

Glede lučkih opravilnikov ni treba pojasnil; kdor jih bo prečital, bo videl, v kako ozki zvezi so ne samo z verskim življenjem v gornjegrajskem okraju, ampak tudi z opisanimi spomeniki; obenem pa imata tudi širši pomen za sosednje dežele in naj opozorita na enake, še neobjavljene spomenike.

Čeprav pa sem se z resno skrbjo lotil tega prvega zvezka, vendar ne dosega niti v literarnem, niti v tehničnem oziru tistega idejala, ki sem si ga stavil; tako sem moral objaviti nekatere manj jasne slike radi važnega predmeta, ki ga predstavljajo, pa tudi beseda ne teče povsodi dovolj gladko in v prvih polah je ostalo nekaj pogreškov, katere naj blagovoli čitatelj po popravkih izbrisati.

Koliko hvalo sem dolžen pri tej knjigi Njega Ekscelenci premilostnemu knezu in škofu Dr. Mihaelu Napotnik, sem skušal izraziti v posvetilnih besedah; po Njegovem nasvetu se je delo zasnovalo, z Njegovo knežjo podporo je izšlo.

Gospod nadučitelj Fr. Jurkovič v Šmarju je napravil s svojo znano spretnostjo v Gornjem gradu več slik, ki so poseben kras pričujoči knjigi, in se mu zato tudi tukaj zahvaljujem. S hvaležnostjo se moram spominjati tudi vlč. g. c. kr. profesorja Ivana Vrežeta, ki me je podpiral pri mučni korekturi, nadalje slavne c. kr. centralne komisije za zgodovinske in umetniške spomenike na Dunaju, ki mi je posodila več klišejev (sl. 123. in 152. ter tabl. III), katere sem bil nekoč v njenih Izvestjih objavil, in slednjič bivšega ravnatelja deželnega arhiva v Gradcu, g. dr. I. plem. Zahna, od katerega sem dobil na posodo Vischerjevo ploščo (tabl. II).

Posebno hvalo sem še dolžan vsem vlč. gg. duhovnikom gornjegrajske dekanije, ki so me požrtvovalno podpirali in so z velikim zanimanjem spremljali moje delo, pred vsem pa župniku ksaverijanskemu, vlč. g. Gregoriju Dupelniku, čigar gostoljubnost je vzrok, da ravno opis gornjegrajske dekanije pričenja vrsto „Spomenikov Lavantinske škofije“.

V Mariboru, na dan sv. Janeza Damaščana, zagovornika sv. podob,
dne 28. sušca 1905.

Avguštin Stegenšek.

Seznamek slik.

Slika		Stran
1.	Solčava. Tloris župnijske cerkve s kapelico sv. Ane	1
2.	Solčava. Podolžni presek žup. c.	1
3.	Solčava. Presek podbojev in kamenoseška znamenja . . .	2
4.	Solčava. Žup. cerkev od jugovzhoda	3
5.	Solčava. Zgodovinski pregled altarjev v župnijski cerkvi . .	5
6.	Solčava. Romanski kip Matere B.	6
7.	Sv. Duh. Tloris podružnice . .	7
8.	Sv. Duh. Podružnica od južnozahodne strani	7
9.	Sv. Duh. Kip sv. Trojice . . .	8
10.	Luče. Tloris župnijske cerkve .	9
11.	Luče. Pogled na Luče od južnovzhodne strani	10
12.	Luče. Pregled fresk v žup. cerkvi	10
13.	Luče. Glavni altar v žup. cerkvi	11
14.	Luče. Slika altarja sv. Rešnjega Telesa v župnijski cerkvi .	12
15.	Sv. Anton. Tloris podružnice .	13
16.	Sv. Anton. Podružnica od zapada	13
17.	Sv. Anton. Stari, l. 1903. odpravljeni glavni altar	14
18.	Kapelica sv. Cirila in Metoda na Ojstrici v lučki župniji . .	15
19.	Ljubno. Tloris župnijske cerkve. Tloris in presek kripte . .	15
20.	Ljubno. Žup. cerkev od severa .	16
21.	Ljubno. Stari, l. 1904. odpravljeni glavni altar v žup. cerkvi . .	17
22.	Ljubno. Renesanska monštranca z gotskimi motivi	18
23.	Ljubno. Glavni del monštrance .	19
24.	Rosule. Tloris podružnice . .	20
25.	Rosule. Podružnica od severa .	21
26.	Rosule. Glavni altar podružničin	22
27.	Rosule. Gotski kelih	24
28.	Rosule. Bratovšč. slika sv. Jožefa	25
29.	Sv. Primož. Tloris podružnice .	25
30.	Sv. Primož. Cerkev od severa .	26
31.	Sv. Primož. Prezbit. podružnice	26
32.	Rastke. Tloris podružnice . .	27
33.	Rastke. Cerkev od vzhoda . .	27
34.	Sv. Frančišek. Žup. cerkev od vzhoda	27
35.	Sv. Frančišek. Tloris žup. cerkve	28
36.	Sv. Frančišek. Mramornat kip umirajočega sv. Frančiška Ks.	33
37.	Sv. Frančišek. Božjepotna podobica	34
38.	Sv. Frančišek. Nekdaj ves zlat kelih, dar ces. Marije Terezije	40
39.	Sv. Frančišek. Zlati kelih, dar franc. kraljičine Mar. Jozefe .	41
40.	Sv. Frančišek. Patena k zlatemu francoskemu kelihu . . .	42
41.	Sv. Frančišek. Srebr. monštranca, dar nadvojvodinje Ane . .	43
42.	Sv. Frančišek. Glavni del srebrne monštrance	44
43.	Sv. Frančišek. S srebrom okovana mašna knjiga	45
44.	Sv. Frančišek. Čepica „zlatega princa“	46
45.	Sv. Frančišek. Mašni plašč, dar nadvojvodinje Magdalene . .	46
46.	Sv. Frančišek. Mašni plašč, dar cesarice Marije Terezije . .	47
47.	Sv. Frančišek. Mašni plašč, dar poljskega kraljevega dvora .	48
48.	Sv. Frančišek. Mašni plašč, dar saksonskega volilnega knežiča	49
49.	Sv. Frančišek. Pluvial, dar franc. kraljevega dvora	50
50.	Sv. Frančišek. I. M. Reinwaldt, slikar čudodelne podobe . .	52
51.	Radmirje. Tloris podr. sv. Mihaela	53
52.	Radmirje. Dva sklepnika in krogovičje v oknih	53
53.	Radmirje. Podružnica od juga .	54
54.	Radmirje. Stranski altar sv. Florjana in glavni sv. Mihaela .	55
55.	Okonina. Tloris podr. sv. Jakoba	56
56.	Okonina. Podružnica sv. Jakoba od juga	56
57.	Okonina. Altar sv. Ignacija Loj.	58

Slika	Stran
58. Rečica. Tloris župnijske cerkve	60
59. Rečica. Žup. cerkev od zapada	61
60. Rečica. Glavni altar v žup. cerkvi	62
61. Šent Janž. Tloris podružnice .	63
62. Šent Janž. Podr. od jugovzhoda	63
63. Šent Janž. Glavni altar sv. Janeza Krstnika	64
64. Gorica. Tloris podr. sv. Katarine	65
65. Gorica. Podružnica od jugovz. .	65
66. Kokarje. Tloris podružnice. .	66
67. Kokarje. Podružnica od juga .	66
68. Kokarje. Glavni altar M. B. .	67
69. Nacaret. Tloris žup. cerkve .	69
70. Nacaret. Cerkvena fasada . .	71
71. Nacaret. Romarska sličica . .	72
72. Nacaret. Pregled zgod. altarjev	74
73. Nacaret. Glavni altar Ozn. D. M.	77
74. Nacaret. Romarska sličica . .	81
75. Sv. Urban. Tloris podružnice .	83
76. Sv. Urban. Podružnica od zapada	83
77. Sv. Urban. Altar sv. Urbana .	84
78. Mozirje. Tloris župnijske cerkve	85
79. Mozirje. Žup. cerkev od zapada	85
80. Mozirje. Pregled fresk na svodu	86
81. Mozirje. Tloris stare in nove žup. cerkve in tabora naokoli	87
82. Mozirje. Glavni altar sv. Jurija v župnijski cerkvi	87
83. Mozirje. Mramornata prižnica .	88
84. Ljubija. Tloris podr. sv. Miklavža	89
85. Ljubija. Podružnica od zahoda	89
86. Ljubija. Pogled po cerkvi znotraj	91
87. Mozirje. Tloris kapele sv. Štefana na pokopališču . . .	92
88. Mozirje. Kapela sv. Štefana od jugovzhoda	92
89. Brezje. Tloris podružnice M. B.	93
90. Brezje. Podružnica od vzhoda .	93
91. Brezje. Stranski altar sv. Roka	94
92. Brezje. Cerkvena posoda . .	95
93. Lepa Njiva. Tloris podr. M. B.	95
94. Lepa Njiva. Podružnica od juga	96
95. Lepa Njiva. Relikviar . . .	96
96. Lepa Njiva. Gotski kelih . .	97
97. Loke pri Mozirju. Kužno znamenje	97
98. Šmihel. Tloris župnijske cerkve	98
99. Šmihel. Župnijska cerkev od severozapadne strani . . .	98
100. Šmihel. Glavni altar in prižnica	99
101. Sv. Radegunda. Tloris podružnice	100
102. Sv. Radegunda. Podr. od jvzhoda	101
103. Sv. Radegunda. Glavni altar .	102
104. Sv. Radegunda. Romarska sličica	102
105. Sv. Radegunda. Stara kapelica .	103
106. Novaštifta. Tloris žup. cerkve .	104
107. Novaštifta. Župnijska cerkev od jugovzhoda	105
108. Novaštifta. Rekonštruiran tloris stare župnijske cerkve . .	107
109. Novaštifta. Znotranjščina župnijske cerkve	109
110. Novaštifta. Tloris in podolžni presek kapelice božjega groba	110
111. Novaštifta. Kapelica bož. groba od severozapada	111
112. Jeruzalem. Kapelica bož. groba	114
113. Novaštifta. Tloris podružnice sv. Mihaela	116
114. Novaštifta. Podružnica sv. Miklavža od juga	116
115. Štejngrub. Tloris podruž. M. B.	117
116. Štejngrub. Cerkev od severozap.	117
117. Štejngrub. Notranjščina cerkve	119
118. Gornji grad. Tloris žup. cerkve	120
119. Gornji grad. Pročelje žup. cerkve	121
120. Gornji grad. Rekonštr. tloris stare samostanske cerkve .	127
121. Gornji grad. Stavbeni detajli iz stare cerkve	128
122. Gornji grad. Rekonštruiran tloris starega Gornjega grada .	129
123. Gornji grad. Relief sv. Tr. kraljev	133
124. Gornji grad. Pregled grobnih kamenov	137
125. Gornji grad. Prezbit. in glavni altar	142
126. Gornji grad. Kremser Schmidt: Rojstvo Gospodovo . . .	143
127. Gornji grad. Kremser Schmidt: Zadnja večerja	144
128. Gornji grad. Kremser Schmidt: Vstajenje Gospodovo . . .	145
129. Gornji grad. Kremser Schmidt: Vnebohod Gospodov . . .	147
130. Gornji grad. Kremser Schmidt: Sv. Apolinarij	148
131. Gornji grad. Kremser Schmidt: Sv. Janez Nepomučan . .	149
132. Gornji grad. Križ iz 17. stoletja	152
133. Grb gornjegrajske opatije . .	153
134. Sv. Lenart. Tloris podružnice .	155
135. Sv. Lenart. Podr. od zapada .	155
136. Sv. Lenart. Notranjščina podr.	156
137. Gornji grad. Tloris podružnice sv. Magdalene	157

Slika		Stran
138.	Gornji grad. Podr. sv. Magdalene od juga	157
139.	Sv. Primož. Tloris podružnice	158
140.	Sv. Primož. Podružnica od jugovzhoda	159
141.	Sv. Primož. Altarni nastavek sv. Florjana	159
142.	Sv. Primož. Leva str. altarnega nastavka sv. Florjana	160
143.	Bočna. Tloris podr. sv. Petra	161
144.	Bočna. Podružnica od zapada	161
145.	Šmartno. Tloris žup. cerkve	162
146.	Šmartno. Župnijska cerkev od severovzhoda	163
147.	Šmartno. Glavni altar	164
148.	Sv. Jošt. Tloris podružnice	164
149.	Sv. Jošt. Podružnica od zapada	165
150.	Sv. Jošt. Stavbeni detajli	166
151.	Sv. Jošt. Sledovi starih fresk	167
152.	Sv. Jošt. Gotska reliefa na prižnici	168
153.	Sv. Jošt. Kos gotskega altarčeka	169
154.	Sv. Jošt. Tloris kapelice sv. Gervazija in Protazija	169
155.	Sv. Jošt. Kapela sv. Gervazija in Protazija od jugovzhoda	170
156.	Krstna kamena v Solčavi in v Gornjem gradu	170
157.	Zgodovinsko-topografičen pregled cerkvenih selišč	173
158.	Jakob Brollo, slikar	179
159.	Andrej Cesar, kipar	181
160.	Tomaž Fantoni, slikar	183
161.	Smeri procesij iz Luč k sosednjim cerkvam v 17. stoletju	232
162.	Procesije, ki prihajajo še dandanes k Sv. Frančišku.	233

Tablica		Stran
I.	Gornji grad. V. Menzinger: Sv. apostol Tomaž	II
II.	Pogled na stari Gornji grad	129
III.	Gornji grad. Altarček sv. Andreja iz l. 1527.	135

Popravki in dodatki.

Str. 2, 3. vrsta od spodaj čitaj profilirani mesto pofilirani.

Str. 5, v sliki 5 čit. Devica Marija 1365 m. 1265.

Str. 7, zadnja vrsta čitaj Memorab m. Memoral.

Str. 9, 11 vrsta od zgoraj čitaj Duhovega m. Marijinega.

Str. 49. Narisani grb je avstrijski s pomenom **A**rchidux **A**ustriae.

Str. 51, vrsta 20 od spodaj čitaj roko m. o ko in v nasl. vrsti čitaj 66 *cm* m. r66.

Str. 56, 1. vrsta od zgoraj čitaj 18·2 *m* m. 8·12 *m*.

Str. 62, 1. vrsta od zgoraj čitaj Sv. Florjan m. Sv. Trojica.

Str. 64, 14. vrsta od spodaj čitaj žanra m. žaura.

Str. 65, opomba 1. čitaj še P med črkama T. R.

Str. 74, v sliki 72 čitaj M. O. Brezm. Spočetje 1661, 1728? (m. 1726), Sv. Križ 1750 (mesto 1850).

Str. 79, 15. vrsta od spodaj čitaj 1681 m. 1781.

Str. 119. Popolnoma enako sv. Ano Samotretjico je objavil kons. Graus iz nekega tirolskega altarja. Kirchenschmuck, 1903, p. 121.

Str. 136. vrsta 21 od spodaj čitaj Sl. 156. m. 157.

Str. 205 pri sredi: Cerkev sv. Daniela v Kichelbergu se omenja že l. 1290. Mitt. d. Centr. Com. 1875, p. LXXXI.

Str. 206. Že Judi so zelo častili sv. Elija kot pomočnika v sili.

I.

Župnijska cerkev Marije Snežne v Solčavi.

Cerkev leži proti vzhodni strani in obstoji iz ladije s štirimi, in iz prezbiterija s tremi svodnimi polji in končuje s tremi stranicami osmerokota. (Sl. 1.) Dolga je 23 *m*, v v ladiji široka 8·1 *m*, v prezbiteriju 6·4 do 7·4 *m*. Vrh svoda se v prezbiteriju dviga nad tlakom 9·77 *m*, v ladiji 10·35 *m*. Južna stena prezbiterijeva ima poševno smer. Mogoče, da je to slučajno, mogoče pa tudi, da ima simboličen pomen. Pri večjih cerkvah s prečno ladijo, kjer ima tloris podobo križa, pomeni tak, v tlorisu poševno ležeč prezbiterij, nagnjeno glavo Zveličarjevo na križu. Znotranje cerkvene stene so razčlenjene s polustebri na podstavkih in s kapiteli, vrh katerih se vzdiguje po troje rebres. (Sl. 2.) Podstavek obstoji iz mnogostrane prizme, prisekane piramide in okrožice (Rundstab); kapitel je sestavljen iz istih členov, samo v nasprotnem redu. Profil rebres se bliža podobi hruške, a ni do cela izdelan. Trije najbolj proti vzhodu ležeči sklepniki v prezbiteriju imajo grbe: levi dvoglavega (avstrijskega) orla, desni dva pokoncu stoječa vinjaka (grb grofov Dietrichsteinov), srednji znamenje mojstrovo: sveder (?) in pravokotno ravnilo in spodaj rozetko. (Sl. 3.) Na zapadnjem ladjinem koncu je gotski

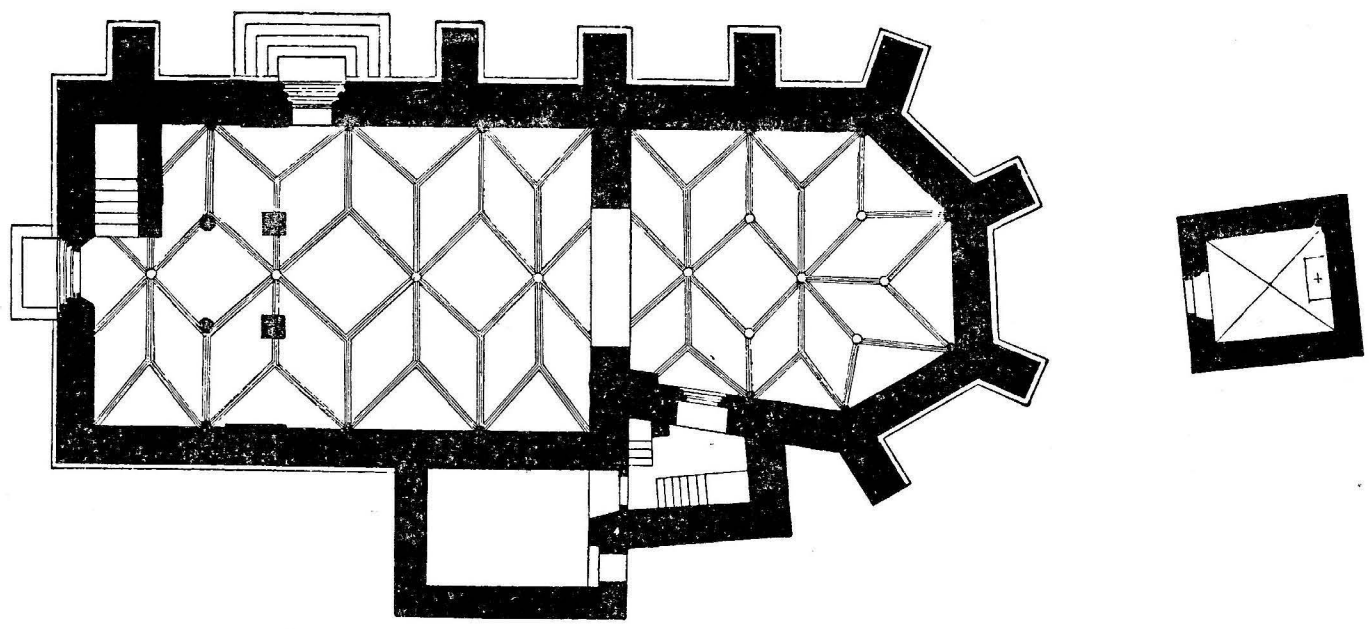

Sl. 1. Solčava. Tloris župnijske cerkve s kapelico sv. Ane.

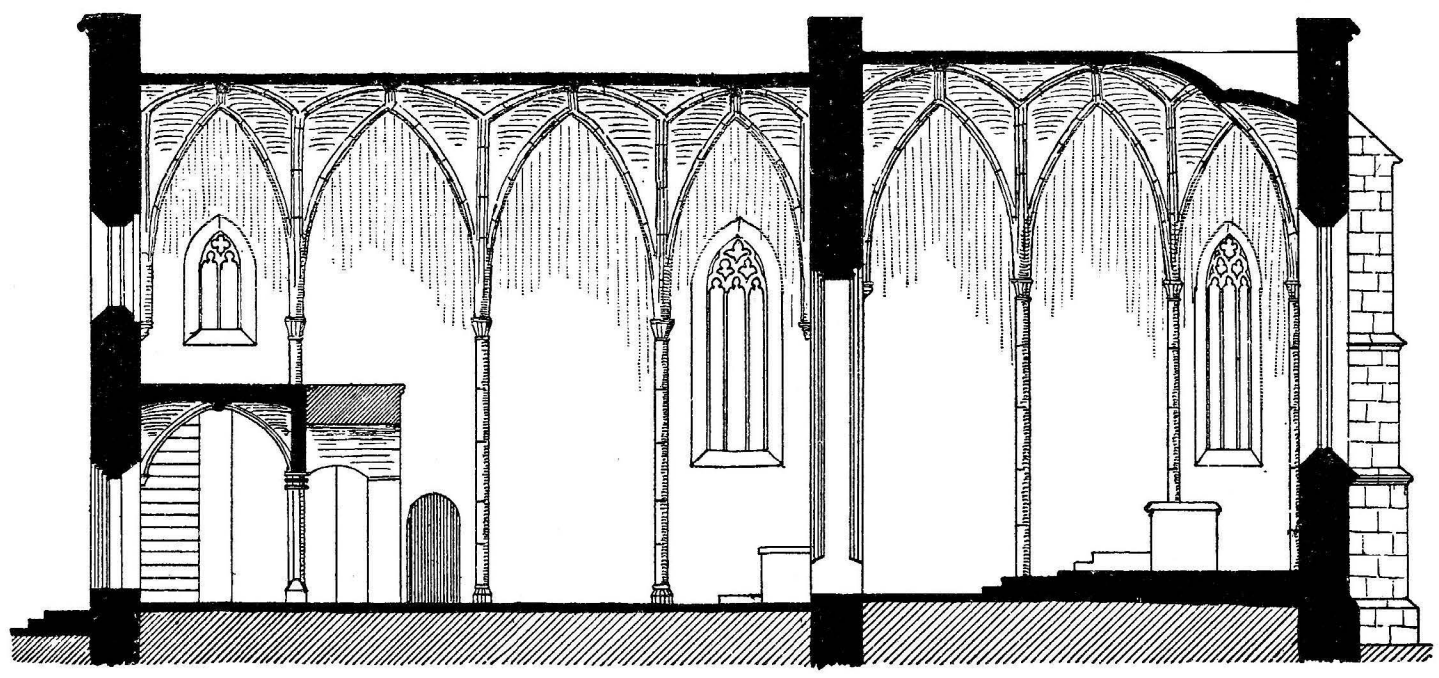

Sl. 2. Solčava. Podolžni presek župnijske cerkve.

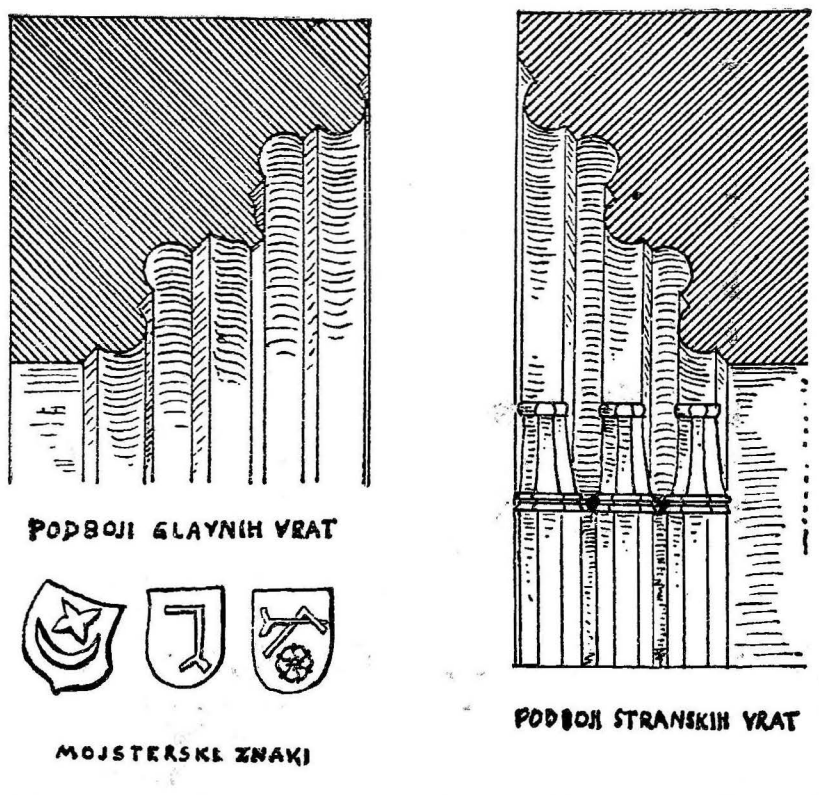

Sl. 3. Solčava. Presek podbojev glavnih in stranskih vrat župnijske cerkve in kamenoseška znamenja.

kor za pevce. Počiva na osmerostranih stebrih in je svoden z rebresi. Strme stopnice vodijo nanj. Pred nekaj desetleti so ga podaljšali proti vzhodu in ga oprli na dva štiristrana slopa.

Polustebrom v notranjščini odgovarjajo zunaj podporniki (Sl. 4.), ki v treh odstavkih rastó iz tal in končajo s poševno krilno ploščo. Treh nedostaja: Enega na severu radi stranskih vrat, dveh na jugu ob ladjinem zidu. Tu sta prizidana zakristija in zvonik. Trojni zidci obkrožajo cerkev: Podnožni, opasni in venčni; vsi so iz sekanega kamna in v pravilnih gotskih oblikah iz poprečke, žleba in okrožice sestavljeni.

Okna v 3 stranicah prezbiterijevega sklepa in v severni ladjini steni so trodelna, dve kratki okni na pevskem koru sta dvodelni. Delilni stebriči in krogovičje imajo precej pravilne, a robate gotiške oblike. Krogovičje obstoji iz tro-, čvetero- in šesterolistov; pri vsakem oknu se nahaja ta ali oni zasukan in zavihnjen list, ki spominja poznogotskih mehurjev. Okroglo okno na fasadi kaže čveterolist v jedru in šest trilistov naokoli.

Glavna vrata so v polukrogu završena in opasni zidec je nad njimi pravokotno izpognjen in objema dva grba. Eden je prazen, drugi pa kaže s konci gori zasukan mesečev krajec in nad njim čveterožarno zvezdo. Pomeni menda mojstersko znamenje. Ravno tako se končavajo stranska vrata s polukrogom. Nad njimi pa je neke vrste veternik: zavihan oster lok (t. zv. oslovski hrbet) z desetimi grbami in podvojeno križno cvetko. Ob njegovih straneh stojita vrh konzol s praznimi grbi dve fijali. Njih telo je sestavljeno iz okroglih paličic in se konča z enostrano prislonjeno streho, v katero je vrezano trikotno čelo. V telesni dolbini je križ. Nad streho se dviguje vitka piramida z 10 grbami in križno cvetko. Tudi tukaj se opasni zidec pravokotno izpogne in izogne veterniku. Zakristijska vrata se končajo z ravnoprisekanim trolistom. Na enem nosu se nahaja kamenosekovo znamenje: ⅂. Podboji vseh vrat obstoje iz treh paličic z 2 žleboma med njimi. Srednja paličica ima hruški podoben profil (presek), stranski sta polukrožni. Pri stranskih ladjinih vratih stojijo paličice na podstavkih, podobnih onim pri polustebrih v cerkvi. (Sl. 3).

Fasada je celo priprosta. Vidimo gladko ometani zid z običajnimi zidci, z vrati in okroglim oknom — dvoje okroglih lin poleg vrat je iz najnovejšega časa — in fasada konča z ravno črto, brez čela, ker za venčnim zidcem sledi poševna streha.

Materijal za to stavbo je deloma laman kamen, deloma prodec. Vogli, podporniki in vsi pofilirani členi so iz peščenca. Oblike so priproste in robate, kakor je pričakovati od potujočih pomočnikov gotskih stavbenic. V obče je stavba močna in vkusna. Vrhutega je bila vedno dovolj prostorna in zato se

je tako malo popravljala in je ohranila — edina izmed župnih cerkev tega okraja — svojo prvotno obliko iz XV. stoletja.

Nastenske slike. V prezbiteriju sta nad stranskima oknoma v dveh medaljonih podobi sv. Joahima in sv. Ane. Na epistelski strani vidimo veliki sliki Brezmadežnega Spočetja in Marijinega oznanjenja; na evangeljski je rojstvo Jezusovo s pastirci in kralji in Marijino obiskanje Elizabete. Na znotranji strani slavolokovi je monštranca v vencu angelskih glavic. Svodna polja so prazna; le rebresa so obrobljena ob straneh od pisanih trakov.

Sl. 4. Solčava. Župnijska cerkev od jugovzhoda.

Na slavoloku je proti ladiji velik, lesen in pozlačen križ, pod katerim stojita na steno poslikana Devica Marija in sv. Janez. V ladiji so slike na krajih, kjer bi sicer morala biti okna. Na evangeljski strani: Marija daruje Jezusa v tempelju s podpisom na spodnjem robu:

Sub R° Parocho
Francisco Zdolšek
Thomas Fantoni
pinxit 1891.

Sledi slika najdenja Jezusovega v tempelju. Na epistelski strani pa je: smrt Marijina; Marija pomočnica kristjanov; kronanje Marijino. Podobe so še precej dobro izvršene in so povzete po Pustetovem brevirju iz l. 1888. in po ilustracijah v listu: Sendbote des göttl. Herzens Jesu, Innsbruck.

Prej je bila cerkev v baročnem slogu poslikana. L. 1871. so podobe deloma izklepali in so cerkev pobelili. Vsled novega slikanja na presno so jih l. 1888. docela ukončali. Kronika poroča o tem:[1] „Nasproti stranskim vratom smo našli tri slike v rokoko-slogu, visoke po dva metra, in sicer: Matere Božje in sv. Miklavža, tretje pa ni bilo moči spoznati, ker jo je bilo l. 1871. preveč izkljuvalo zidarjevo kladivo.“

Tudi zunaj cerkve se vidijo sledovi slik in sicer skoro povsod, kjer je belež odpadel. *a)* Troje oken koncem prezbiterija kaže šahovničaste

[1] Stran 83.

okvire. *b)* Stena nad podpornikom med glavnim in epistelskim oknom kaže red rdečih, po koncu postavljenih rombov. *c)* Okno na severni strani ima okvir, obstoječ iz šahovničastega traka z belimi in rdečimi kvadrati in ob zunanjem robu sekajoče se loke. *d)* Od tega okna naprej proti vzhodu je polje med obema podpornikoma (razdalja 2·9 *m*) in med opasnim in venčnim zidcem (razstoj 5·77 *m*) poslikano s podobo sv. Krištofa. Vidi se njegova leva noga, po kateri grabi rak s svojimi škarjami, vihrajoč svetnikov plašč in rmena bisaga, viseča na jermenu okoli pleč, in noga Kristusova z rdečo opravo. Vse drugo je še pod beležem. *e)* Stranski portal je obrobljen s širokim barvanim pasom: posredi modra steza, ob straneh pa poševno ležeča in menjajoča se rdeča in zelena polja. *f)* Od teh vrat proti fasadi je bila na steni velika slika med baročnimi (?), naslikanimi stebriči, torej najbrž iz poznejše dobe ko ostala zunanja dekoracija.

Zgodovina. O starosti naše cerkve so dosihdob različno sodili. L. 1852. 23. junija, je zapisal dunajski arhitekt I. Lippert (?) v solčavsko spominsko knjigo za tujce svoje mnenje, da se na glavnem portalu kaže prehodni slog iz romanskega v germanski. Na to se je opiral tudi prvi župnijski kronist g. župnik I. Janc in škofijski zgodovinar g. stolni prošt I. Orožen (D. O. str. 131); nadaljevatelj župnijske kronike pa pravi, da je prezbiterij prej pozidan kakor ladija, ker je še lepše zidarsko delo.

Naše mnenje je naslednje: Ladija in prezbiterij sta enotna stavba iz iste dobe in sicer iz časa pozne gotike. Rebresa v ladiji in prezbiteriju so ednaka po profilu in velikosti, krogovičje je v obeh prostorih isto, ednaki so tudi kapiteli vrh stenskih polustebrov in zunaj se strinjajo po obliki in višini lege vsi zidci. Edini razloček, da imajo polustebri v ladiji podstavke, oni v prezbiteriju pa so brez njih, nima tolikega pomena in najbrž je samo navidezen, ker so se tla v prezbiteriju v novejšem času zelo povišala (kakor se vidi iz preseka sl. 2). Enaki gotski profil imajo podboji (sl. 3) vseh vrat in zato ni misliti, da bi bil polukrožni svršetek vrat znamenje romanskega sloga, ampak ravno v poznogotski dobi so se večkrat vračali k polukrogu kakor n. pr. tudi v Svetini nad Celjem. Sklepoma: Slog, katerega zremo v tej cerkvi, govori za dobo visoke gotike v času prehoda k pozni gotiki. Iz posvetilne listine pa zvemo, da je bila cerkev postavljena od l. 1461—1485. Škof ljubljanski, Žiga Lamberg, izpričuje:

Nos Sigismundus ... Episcopus Labacensis universis et singulis christifidelibus praesentes litteras inspecturis salutem ... Noveritis, quod nos anno Domini millesimo quadringentesimo octogesimo quinto in festo Beatorum Petri et Pauli apostolorum die penultima mensis Iunii duo altaria de novo constructa et sita in ecclesia parochiali B. M. Virginis in Sultzpach nostrae Labacensis Dioecesis in portico sive Basilica supra ostium maius versus occidentem, unum in medio ipsius Basilicae sive portici in honorem S. Sigismundi Regis et Martyris, et aliud ad latus sinistrum versus Septentrionem in honorem S. Hieronymi Doctoris ecclesiae egregii, deinde die dominica dictum festum Visitationis B. M. V. immediate sequente, Ecclesiam parochialem saepe nominatae B. Mariae V. in Sultzpach de novo ampliatam et

constructam absque choro et altari in eodem sito prius etiam per nos consecrato .. consecravimus et dedicavimus.[1]

Škof Žiga je torej posvetil leta 1485. dne 29. junija, v četrtek na praznik sv. apostolov Petra in Pavla dva altarja na pevskem koru; naslednjo nedeljo, dne 2. julija, pa cerkveno ladijo, ker je bil glavni altar in morda tudi prezbiterij[2] že prej od njega posvečen. Listina pravi, da je bila tedaj cerkev povečana in iznova postavljena. Ali si to ne nasprotuje? Povečana (ampliata) ne pomeni, da se je že obstoječa stavba razširila — sedanja enotna stavba temu nasprotuje — ampak, da se je stara, premala cerkev podrla in večja iznova pozidala (de novo constructa). Stara cerkev je bila morda v romanskem slogu postavljena in spodnji del zakristije z banjastim svodom je še iz iste dobe, med tem ko ima zakladnica nad njo že križni svod z rebresi. Ker manjkajo podporniki na južni strani ladije, je verjetno, da je temelj tamošnjega zidu še romanski. Pisanih virov o starosti prejšnje cerkve pa nimamo. Vemo samo, da je leta 1365. pri njej že bival kapelan (St. O. 139).

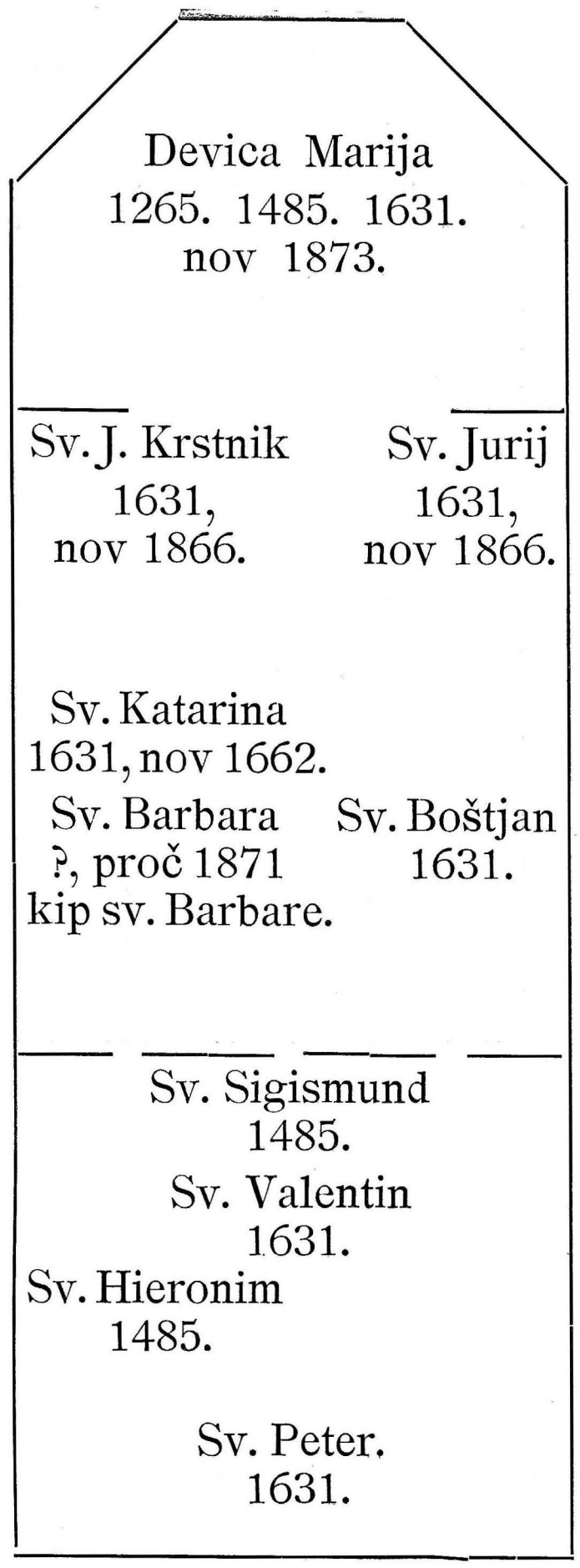

Sl. 5. Solčava. Zgodovinski pregled altarjev v župnijski cerkvi.

Gotska cerkev za časa škofa Žige ni imela svojega zvonika, ampak najbrž samo nastrešni stolpič, kakor večina cerkev v oni dobi. Zvonik se je pozidal l. 1710 in od tal do vrha priča o svojem poznem rojstvu. Prislonjen je v kot med zakristijo in prezbiterij in cela njegova severna stena sloni na prezbiterijevem oboku in ne na zidu! Ker je ta četrta stena pobeljena in s kvaderniki tudi v cerkvenem podstrešju poslikana, se je morala nekdaj svobodno videti. In res se bere v cerkvenih računih iz l. 1799, da so tedaj napravili novo streho na cerkvi in zvoniku in so zvonik s cerkvijo zvezali. L. 1824. pa je bila cerkev s stolpom in s kapelico sv. Ane vsa zapuščena in zamazana; v naslednjih dveh letih so vse popravili. L. 1871. je bila vsa cerkev znotraj in zunaj olepšana. Ker se je pri slikanju na presno omet polagoma in v presledkih odluščil, zato cerkev ni izgubila posvečenja. Zato se še dandanes obhaja spomin stare posvetitve v nedeljo po prazniku obiskovanja D. M. Ta dan je žegnanska ali planinska nedelja, ker gredo pastirji naslednji pondeljek s čedo na planine.

Cerkvena oprava. Altarji. (Sl. 5). Glavni altar je bil zmirom posvečen Devici Mariji; tudi prva stranska altarja sta ohranila svoja prvotna

[1] Posneto po prepisu v župnijski kroniki.

[2] Ker stoji: consecrato (sc. altare) in ne consecrat**is.**

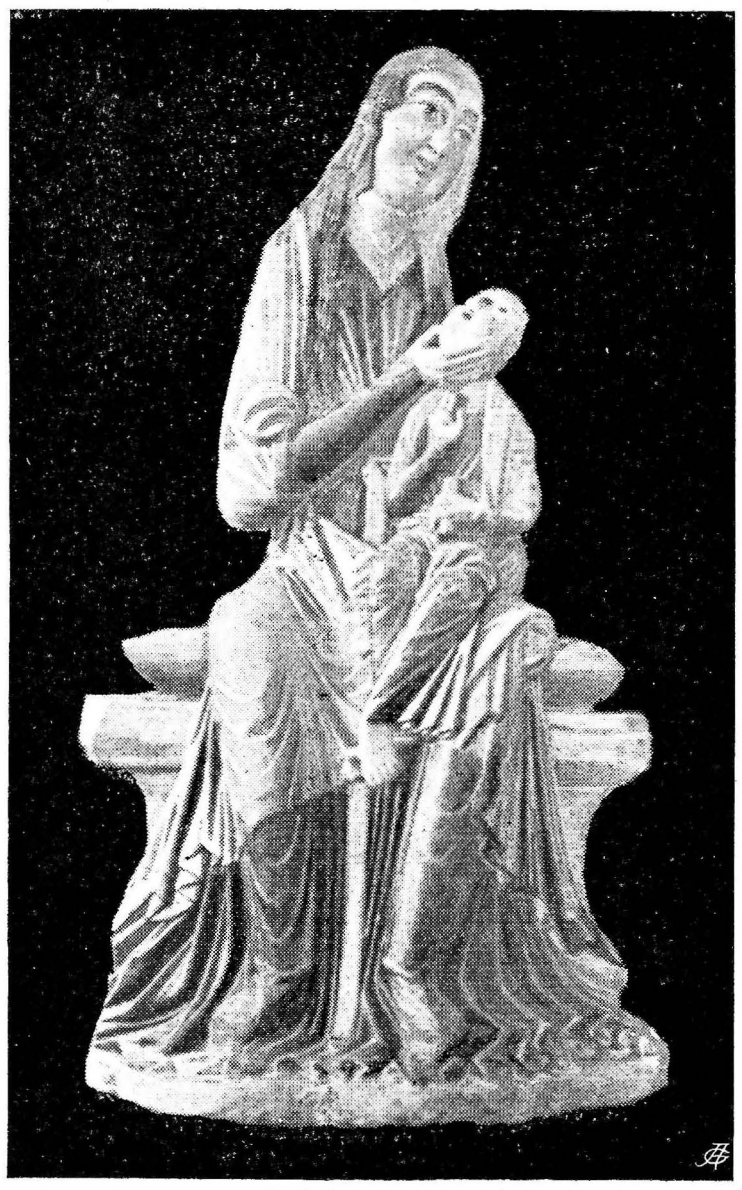

Sl. 6. Solčava. Romanski kip Matere Božje.

zaščitnika; vsi ostali altarčeki so pa sedaj odpravljeni. L. 1485. je posvetil škof Žiga na pevskem koru altar na čast svojemu patronu, sv. Sigismundu in drugega na čast sv. Hieronimu; čez poldrugo stoletje (1631) pa je našel vizitator na koru dva druga altarja: sv. Valentina in sv. Petra. Dal ju je razrušiti. Altarjev v ladiji ne omenja l. 1485. škof, ker jih mogoče še ni bilo, l. 1631. pa so bili štirje: Sv. Janeza Krstnika, sv. Jurija, sv. Katarine in sv. Boštjana. Kmalu potem (l. 1662) se je altar sv. Katarine napravil nov z napisom: Hoc altare s. Catharinae factum est tempore R. D. Joan . . . V(icarii) in Sulzpach sumptibus parochianorum 1662. Ta altar je stal do l. 1871, a spremenil je bil med tem naslov in je nosil ime sv. Barbare. Ko se je odstranil, se je napravila na njegovem mestu dolbina v steno s kipom sv. Barbare.

Sedanji veliki altar je sezidan in z deskami obit. Nastavek je iz lesa in ima spodaj tabernakelj med priklanjajočima se angeloma; nad njim pa velik, z ostrim lokom završen slavolok, ki končuje s trikotnim čelom. Pod lokom je Devica Marija z Jezuščekom v naročju, pri njenih nogah pa klečita Solčavan in Solčavanka.[1] Pod stranskima baldahinoma sta sv. Peter in sv. Pavel. Stavbeni osnutek spominja na portal s čelom in s fialama. Delo je izvršil Andrej Cesar. Njegov kip Matere Božje je bil za altar previsok (2 *m*) in je zato našel mesto v kapelici na Lavi, začetkom solčavske vasi; manjši kip (1·45 *m*) se je kupil pri Stuflesserju na Tirolskem. V čelu novega altarja se nahaja v dupljini neznaten kipec Matere Božje, ki pa je zanimiv spominek romanske dobe (Sl. 6). Podoba je iz kamna, 58 *cm* visoka, pri stalu 23 *cm* široka. Marija sedi na blazini, položeni na stolu romanske oblike. Nosi modro, prepasano obleko s pozlačenim plaščem. Obute noge ji zagrinja plašč. Obilni lasje ji padajo raz nepokrite glave na prsi. Z levo roko prijema Božje Dete, ki sedi na levem kolenu v rdeči obleki in v zlatem ogrinjalu, z desnico pa ljubeznjivo obrača k sebi njegov obraz. Dete drži v levici zavit svitek, s povzdignjeno desnico pa blagoslavlja. Vsa polihromija je moderna, najbrž iz l. 1873. Obadva obraza sta pokvarjena in brez izraza; mogoče tudi, da Zveličarjeva glava ni bila prvotno tako nerodno zasukana. Na glavah imata zdaj obe osebi pločevinasti in pozlačeni, prav veliki kroni. Ljudstvo pripoveduje, da je bil to nekdanji glavni kip na altarju. Odkar so ga pa odstranili, pravijo, ne rodi več žito tako kakor poprej. Vsa kompozicija, posebno pa gube v oblačilih Deteta in Matere kažejo pri-

[1] Prvotno morda patricij Janez in njegova žena?

prost romanski slog. Zato se sme ta kip prištevati najstaršim, ki so ohranjeni v lavantinski škofiji.[1]

Stranska altarja obstojita vsakateri iz tabernaklja in iz treh gotskih baldahinov s kipi. Na evangeljski strani so sledeče podobe:

sv. Jožef, sv. Janez krsti Jezusa, sv. Florjan;

na epistelski strani:

sv. Martin, sv. Jurij, sv. Boštjan.

Krstni kamen je stal l. 1631. in 1641. sredi cerkve, zdaj je na mestu altarja sv. Katarine. Kaže silno priproste gotske oblike. Visok je 104 *cm* in se konča z osmerokotno čašo s stranicami po 25 *cm* (zunaj).

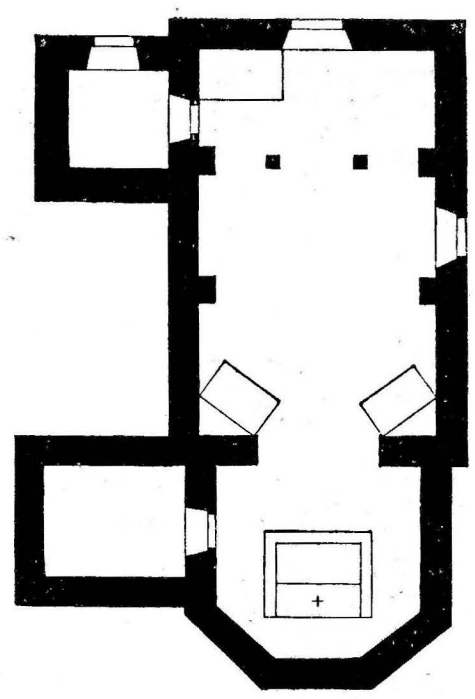

Sl. 7. Sv. Duh. Tloris podružnice.

Med cerkvenim orodjem je omeniti nova srebrna monštranca. Napis na zadnji strani nad šipo: „Izd. Iv. Kregar, Ljubljana 1892“ pove mojstra, drugi napis znotraj v nogi: „SVB PAROCHO FR. ZDOLŠEK 1892“ pa naročitelja. Okoli okrogle shrambe je šesterokotni okvir in v peterih gotskih pozlačenih baldahinčkih so podobe Dobrega Pastirja (na vrhu) med klečečima angeloma in sv. apostolov Petra in Pavla. Na stalu so srebrne podobe štirih evangelistov. „Farani so darovali vse vrste srebro, lunula je iz čistega 18 karatnega zlata in tehta 40 g, dragi kamenčeki na lunuli, kazalnici in križu na vrhu so vsi pravi in je vsa kazalnica vredna 1092·80 goldinarjev“ (Župn. kron.).

Kapelica sv. Ane je znotraj 3·14 *m* dolga in 2·82 *m* široka in je s križnim svodom obokana. Zadi za altarjem je mala in ozka, zaokrožena lina, ki se vidi le od zunaj. Ta linica in svod sta vzrok, da se pripisuje sedanja stavba romanski dobi. A ta dva znaka nista odločilna in najbrž je bila cela kapelica na novo pozidana okoli l. 1605, kar sklepamo iz lista, ki so ga pisali dne 21. julija 1605. vikar in ključarji ljubljanskemu škofu Tomažu Hrenu, proseč ga, da bi jo posvetil. Pred kakimi 25 leti je bila pogorela,[2] in je potem „also wüst und ungebaut gestanden; jetziger Zeit aber .. wieder von uns von neuem erbaut und reformiert worden.“ Škof je uslišal šele l. 1610. njih prošnje in

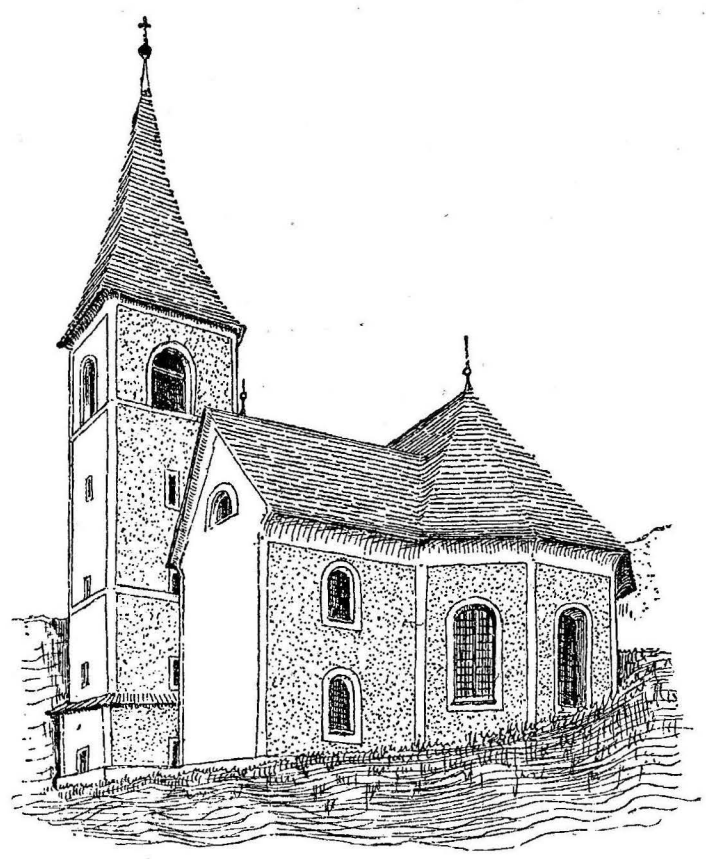

Sl. 8. Sv. Duh. Podružnica od južnozahodne strani.

[1] Podobne romanske kipe najdemo v krški stolnici in pa v češčeni marijaceljski Materi Božji, ki pa je sedaj oblečena. Primeri graški Kirchenschmuck l. 1893 str. 9 in 1899 str. 107. Sekkau: MCC 1882, CXXXVII.

[2] „nachdem die alte von Holz gebaute Kapelle durch Nachläßigkeit des Meßners abgebrannt ist und wir eine neue an ihrer Stelle auferbaut haben, so bitten wir . . .“ Lib. Memoral.

Sl. 9. Sv. Duh. Kip sv. Trojice.

je kapelico dne 1. avgusta posvetil. — Pod kapelico je nedostopna grobnica, ki se je udrla l. 1848. in so našli v njej dva mrliča. Mični, rdeče in zeleno pobarvani stolpič na strehi je bil nov l. 1848. Mali altarček je iz l. 1867.

Podružnica sv. Duha.

Poslopje (Sl. 7 in 8) ima eno ladijo (10·38 *m* : 6·36 *m*) in trikotno završeni prezbiterij (5·5 *m* širok in 5·6 *m* dolg), na desni pa zvonik in zakristijo. Pilastri delijo ladijo na troje, z nizkimi kupolami obokanih polj. Tudi nad prezbiterijem je kupolnat, navidez deveterostran svod.

Stara cerkev je stala že l. 1631. Bila je celo priprosta stavba, pozidana samo z drobnim kamenjem. Prezbiterij je bil svoden, ladija s poslikanimi deskami stropana. L. 1884. so jo podrli, izvzemši zvonik, katerega so dve leti pozneje za 3 *m* povišali, „da bi se dalje slišal don novih zvonov.“ Stavil jo je Janez Lendero iz Vidma na Laškem in vsi stroški so znašali 8000 gld. Tri nove altarje je napravil Ignacij Oblak v Celju (1180 gld.). Cerkev so posvetili premil. knez in škof lavantinski dr. Mihael Napotnik dne 14. septembra 1891. „Vreme je bilo, krasno, za tak jesenski čas toplo. Solčavski velikani so se tako lepo umili da je bilo veselo gledati po teh golih orjakih“ (Župn. kron.)

Na evangeljski strani vzidana plošča poroča o tem:

ECC. SP. S. A REMO PR. EP. MICHAELE 1. SEPT. MDCCCXCI
CONSECRATA ASSISTENTIBVS PRAELATO IGNATIO
OROŽEN, FRANCISCO DOVNIK, DECANO OBER-
BURGENSI — DEIN PAROCHIS MATHIA STERNAD,
JOANNE RAMOR, SIMONE MUDEN, MATTHAEO
SCHERWITZL ET PAROCHO LOCI FRANCISCO ZDOLŠEK.

ALOJZIJ VODNIK V LJUBLJANI.

Nastavek glavnega altarja v modernih renesanskih oblikah kaže štiri stebre z ogredjem in čelom. V sredi je Mati Božja med apostoli in golob sv. Duha nad njimi. Tudi stari altar iz l. 1725. je kazal prihod sv. Duha v malih kipih. V levem medstebriju je sv. Gregor, v desnem sv. Anton Puščavnik (?), spodaj je tabernakelj med angeloma.

Nastavka stranskih altarjev kažeta po dva stebra z ogredjem in prisekanim čelom med dvema angeloma in naslednjimi kipi:

Na evangeljski strani: sv. Marko — Mati Božja — sv. Jernej.

Na epistelski strani: sv. Primož — sv. Jožef — sv. Felicijan.

Na prižnici so spodaj kipi treh božjih čednosti, na vrhu pa Dobri Pastir.

Zanimiv relief iz tisovega lesa (73 *cm* visok, 50 *cm* širok) se vidi na slavoloku. Predstavlja sv. Trojico. (Sl. 9). Na klopi sedita Kristus s križem v roki in sv. Duh s svetovno krogljo v levici. Za njima je Bog Oče, ki levico podlaga pod Sinovo roko, svojo desnico pa povzdiga z izteg-njenima dvema prstoma, kakor da bi govoril: „Ta je moj ljubi Sin . . .“ Relief je preslikan. Krone so iz papirja. Žezlo ne spada v roko Boga Očeta, ampak sv. Duha, ki ima v levici svet, prste desnice pa je sklenil z dlanjo in je držal z njimi žezlo. Glave so (od ramen navzgor) dostavljene, a mogoče, da so vendar stare. V srednjem veku so se nekaterikrat vse tri božje osebe predstavljale v človeški podobi. Tedaj je bil sv. Duh najmlajši, mladenič.[1] Gube Kristusovega in Marijinega plašča kažejo oblike gotiškega sloga in naš zanimiv spomenik spada približno v XV. stoletje.

V shrambi nad zakristijo se nahaja priprost, 17 *cm* visok gotiški kelih s šesterostrano nogo, ravnotakim vozlom in gladko čašo. Ohranilo se je tudi nekaj starega cerkvenega oblačila. Mrtvaška štola je iz belega platna, s črnimi vvezenemi rožami, druga je iz belega domačega platna, podvlečena z rjavim hodnim platnom in kaže vezene svilnate rože. Ni nevkusno delo. Tretja priprosta vezenina kaže dva angela poleg ⸗|⸗ križa. Dva misala sta iz l. 1607. in 1650.

II.

Župnijska cerkev sv. Lovrenca v Lučah.

Cerkev (Sl. 10 in 11) ima eno ladijo (24.57 *m* : 8·6 *m*) s čveterokotnim prezbiterijem (6·26 *m* : 6·26 *m*), dvema stranskima, trikotno završenima kapelama in s stolpom na jugu, ki služi ob enem kot zakristija. Ladija ima banjast obok, na višku 8·96 *m* visok. Kapele in prezbiterij (okoli 8·50 *m* visok) so kupolnato svodeni.

Cerkev je stala na tem mestu že l. 1426.; ali se pa je kak kos ohranil, se ne da trditi. Sedanja bo iz XVII. stoletja, prezbiterij iz XVIII., ladijin obok iz

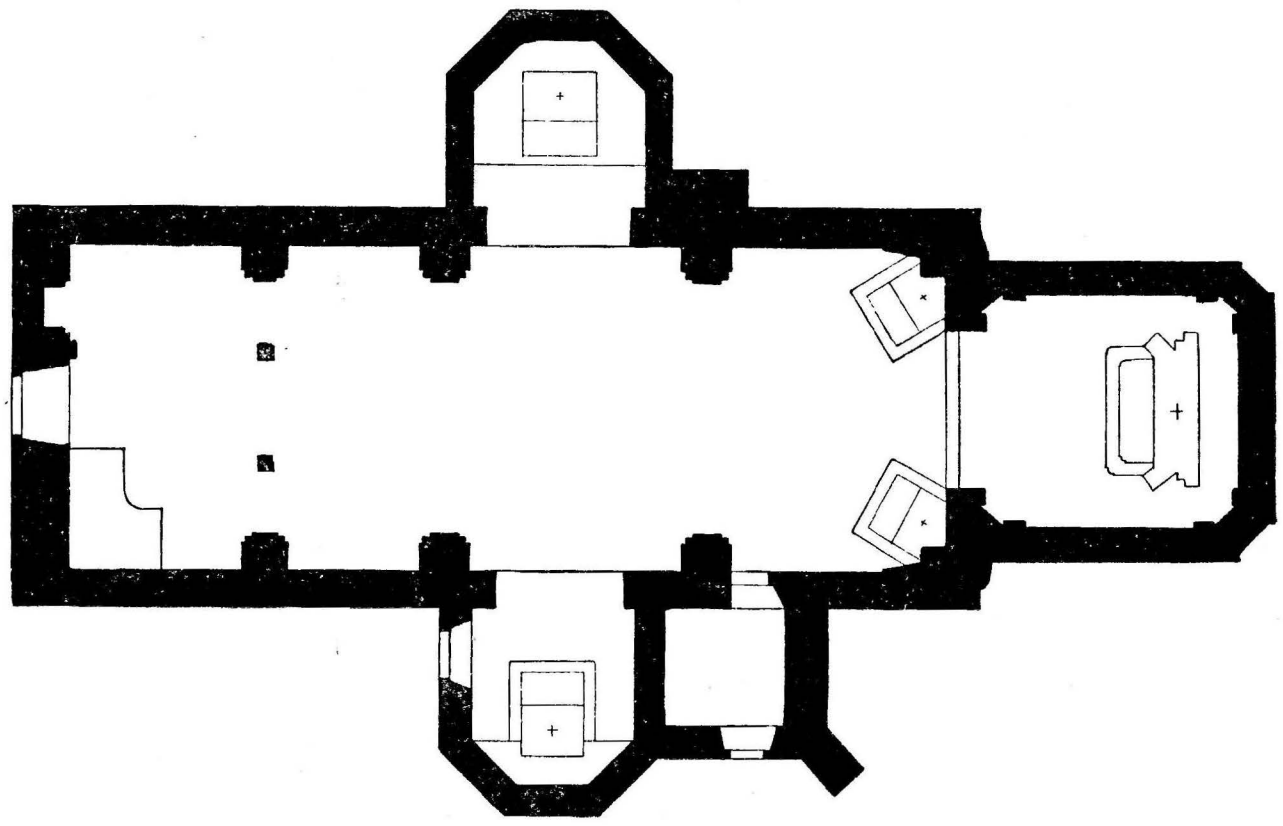

Sl. 10. Luče. Tloris župnijske cerkve.

[1] V poročilu pisanem centralni komisiji se je sv. Duh zamenjal z Matero Božjo, ker se od daleč ni dal kip dobro razločiti in je zato tolmačenje z „mističnim zakonom med Kristusom in Marijo Devico“ krivo.

Sl. 11. Luče. Pogled na Luče od južnovzhodne strani.

l. 1767—1781, zgornje stolpovo nadstropje (3 sežnji) iz l. 1826. Dve stranski kapelici sta postavljeni po l. 1690, ko je že bila v Lučah bratovščina sv. Rešnjega Telesa, a še ni imela svojega altarja, in pa pred l. 1734, ko se je ustanovila karmelska bratovščina. Prezbiterij spada po svojih oblikah v XVIII. stoletje.

Cerkev je poslikal leta 1897. Fantoni mlajši (za 600 gld. brez hrane in stanovanja). Predmeti (sl. 12) so v prezbiteriju povzeti po neki popularni biblijski ilustraciji. 1. Noe daruje po potopu in prikaže se mavrica. 2. Melkizedek blagoslavlja Abrahama. 3. Izraelski hišni oče namaže podboje z jagnjetovo krvjo; družina se že pripravlja za obed.

Te tri slike spaja evharistična misel.

Na slavoloku proti ladiji je lesen križ med naslikanima podobama Marije Device in sv. Janeza. — Na svodu so tri zgodbe iz življenja cerkvenega zaščitnika (sl. 12), namreč: 5. Sv. Lovrenc sreča papeža Siksta, ko ga peljejo v ječo. 6. Sv. Lovrenc pokaže pred sodnikom na cerkvene zaklade: dete in reveže. 7. Sv. Lovrenc na ražnju mučen. — V medaljonih v prvih štirih kapah so (8—11) vprizorjeni štiri evangelisti in na steni (14, 15) sv. Peter in Pavel. Pri kapeli sv. Rešnjega Telesa se vidi zunaj na loku lurška Mati Božja (16), znotraj na svodu Kristus, ki moli na oljskem vrtu, nad okni pa sv. Terezija in sv. Frančišek Serafski. Pri kapeli Matere Božje je nad vhodom podoba sv. Družine (17), znotraj na svodu rožnivenška Mati Božja po Sassoferratu, nad okni sv. Joahim in sv. Ana. V tretjem polju je naslikano vnebovzetje Marijino (4) in ob straneh v medaljonih sv. Karol Boromejski (12) in sv. Avguštin (? 13). Slike na svodu so bolj samostalne in so manj vredne v kompoziciji in izrazih, ko one v prezbiteriju.

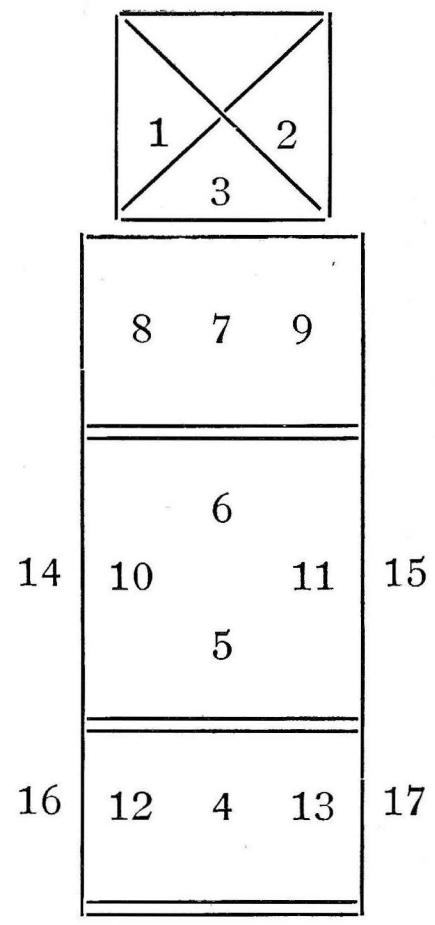

Sl. 12. Luče. Pregled fresk v župnijski cerkvi.

Okna v prezbiteriju so s pisanim steklom zadelana. Delo je oskrbela graška tvrdka, kakor pove napis:

Glasmalerei
A. Lindner u. F. Koller
Graz.

Altarji. L. 1631. in 1641. se omenjajo naslednji altarji: Glavni sv. Lovrenca, štirje stranski sv. Miklavža, Matere Božje (z bratovščino), sv. Uršule in sv. Boštjana (z bratovščino). Zadnja dva sta bila prislonjena k steni in so ju odpravili, ko so stene predrli in pozidali kapelice. Tedaj je bil izbran še nov naslov in sicer sv. Rešnjega Telesa, naslov Matere Božje je bil v kapelico prenešen in na njegovem starem mestu se je posvetil altar sv. Florjana.

Sl. 13. Luče. Glavni altar v župnijski cerkvi.

Nastavek glavnega altarja sv. Lovrenca ni slabo delo XVIII. stoletja.[1] (Sl. 13). Ob straneh altarne mize stojita na dvojnem podstavku dva stebra in sta s kosom ogredja zvezana s pilastroma, ki stojita za njima. V steni med pilastri je dolbina s kipom mladega sv. Lovrenca med srebrnimi oblaki in štiri angeli, ki nosijo mučenikovo orodje. V atiki je tudi dolbina z lepo predstavo božične noči. Božje Dete leži v jaslicah obrnjeno proti nam in počeščeno od Device Marije in sv. Jožefa, ki stojita poleg. Nad njim se v srebrnih oblakih ziblje pet angelov z napisom: Gloria in excelsis Deo, in na dnu dolbine sta vol in osel poleg gar. Oko božje konča nastavek. Nad stebrom stojita sv. Jurij z zastavo in zmajem in sv. Vid s kotlom poleg sebe in knjigo. Ob straneh glavne dolbine sta sv. Janez Evangelist, blagoslavljajoč strupeni kelih, in sv. Štefan s palmo in s kamni na knjigi. Nad lokom vrh obhoda vidimo sv. Blaža s svečo in sv. Martina z gosko. Zadnja dva svetnika sta bradata, vsi drugi so mladi, vitki, s telesom malo na izven izpognjenim, z mehkimi in valovitimi gubami. Vsi kipi so trpežno pozlačeni in posrebreni in so izmed boljših baročnih spomenikov tega dekanata.

Tabernakelj je poznejši iz l. 1838., pa tudi primeren k temu slogu in in lepo izvršen, dasi ga je delal samouk od sv. Mihaela nad Mozirjem — Ivan Vavher.

[1] Morda iz Kranja. Topogr.-stat. Lex. v. Janisch. II. p. 88.

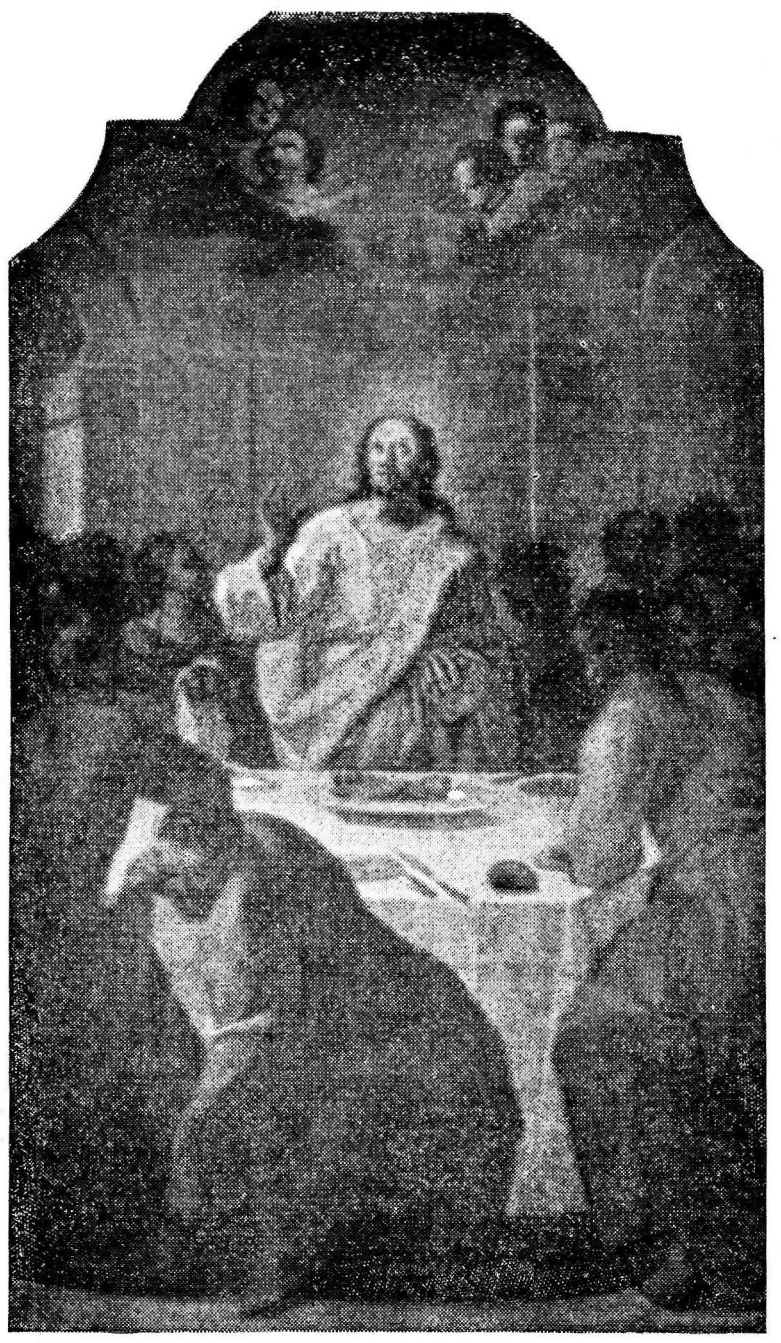

Sl. 14. Luče. Slika altarja sv. Rešnjega Telesa v župnijski cerkvi.

Za postni čas ima veliki altar oljnato sliko Kristusa na oljski gori, ki jo je napravil l. 1864. Franc Wisiak iz Kranja.

Altar sv. Miklavža (na levi). Nastavek kaže po dva in dva stebra s kosom ogredja, vrh katerega je klečeč angel in atika. V dolbini je kip sv. škofa Miklavža. Ob straneh sta kipa dveh devic, ene z mrtvaško glavo v rokah — sv. Magdalene(?), druge s krono na glavi, s knjigo in lesenim bliskom — sv. Školastike(?). Na atiki je relief dopasne podobe redovnice na oblakih s pasom, in koželjem — sv. Jederti. Spodaj je običajna slika Srca Marijinega, kakor je na sosednjem altarju Srca Jezusovega.

Altar sv. Florjana. Nastavek je po stavbenih oblikah enak. Oba altarja sta bila l. 1846. nova in sta stala 666·32 gld. av. velj. V sredi je kip sv. Florjana z vedrico in zastavo, ob levi je sv. Rok, ob desni sv. Boštjan, na atiki doprsni sv. Jernej z nožem in zastavo.

Altar sv. Rešnjega Telesa (Sl. 14). Postavil se je l. 1871. nov. Nastavek kaže dva in dva stebra z oljnato sliko (183 *cm* : 96 *cm*) zadnje večerje na sredi. Njen kolorit ni slab; obrazi so manj vredni. Nad stebrom sta angela s kelihom, pateno in hostijo. Na atiki je Bog Oče s svetom in žezlom, ob straneh podobe sv. Barbare in sv. Katarine.

Škapulirski altar. Nastavek kaže po dva in dva stebra, ogredje in atiko. V sredi je Mati Božja z Detetom v levici in žezlom v desnici. Ob straneh stojita sv. Apolonija in sv. Lucija, vrh stebrov sta klečeča angela, na atiki sv. apostol Jakob ml. z mečem in romarsko palico in s klobukom na glavi. Kipi so pri tem nastavku celo leseni in kratke rasti; imajo velike glave, obleke s paralelnimi gubami in so brez življenja, brez izraza. Napravil jih je l. 1838. „šmihelski samouk“.

V župnišču se nahaja lepa škapulirska slika Matere Božje s sv. Dominikom in sv. Terezijo, ki je bila nekdaj v altarju in je iz XVIII. stoletja.

Izmed posameznih kipov in tabel je omeniti leseni kip sv. Janeza Nepomuka poleg prižnice. Kaže vrhunec baročne tehnike. Nosi posrebreno korno srajčo vrh temnomodrega talarja, zlat plašček (mantelletta) in biret. Ponaša svetnikova je sicer običajna, a nervoznost in vihravost je tukaj posebno značilna. Spodnji rob talarjev se v velikih vijugah valovi okolo dolgih stopal, nič manj je v krožkih in polukrožkih nabran srajčin rob. Značilna je leva roka. Dolgi in suhi kazalec je svetnik odvzdignil, mazinec pa se je od drugih

prstov ločil in stoji nekoliko vstran. Svetnik ima odprta usta in trpeč izraz v obrazu. Kip ni domače delo in zato se gotovo tudi drugod nahajajo podobni.

Poleg zakristijskih vrat je oljnata slika Brezmadežnega Spočetja s podpisom:

JACOB BROLLO pinxit.

Stari križevpot je bil leta 1733. zunaj cerkve postavljen.[1]

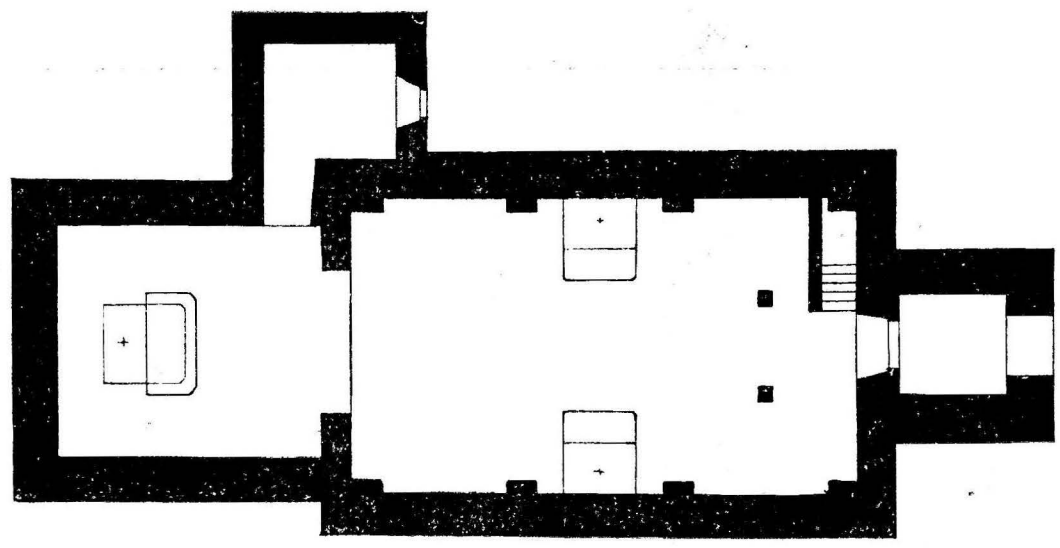

Sl. 15. Sv. Anton. Tloris podružnice.

L. 1786. so ga prenesli v cerkev in prenovili za 111·2 gld. L. 1867. se je daroval podružnici sv. Antona in za župno cerkev se je preskrbel nov iz Kranja. Na 14. postaji je podpis:

Franz Wisiak pinx: a͞no 1866.
Krainburg.

Monštranca je bila napravljena l. 1884. za 600 gld. in posnema v slogu svojo znano sestro v cerkvi sv. Alojzija v Mariboru.

Okoli cerkve je pokopališče. Nikjer v gornjegrajskem okraju se ne vidi toliko pristnodomačih križev. Nekateri so stari, kovani, drugi novi, izrezljani in rdeče in zeleno pobarvani.

Podružnica sv. Antona Puščavnika.

Cerkev (Sl. 15 in 16) ima eno ladijo, dolgo 21·4 *m*, široko 7·9 *m*, s predloženim zvonikom in štirivoglatim prezbiterijem (dolgim 7 *m*, širokim 6·2 *m*); na jugu je zakristija. V ladiji so na vsaki strani štirje pilastri s kosi renesanskega ogredja in nosijo tri plitve kupole. V prezbiteriju je križni svod iz XVIII. stoletja. Robovi so ravno tako okrašeni ko pri fari: Vidijo se nanizani vinski grozdi iz mavca (stucco) in pšenično klasje. Tlak je iz stolčene prsti. Zunaj je na južni strani moderna slika sv. Krištofa.

Sl. 16. Sv. Anton. Podružnica od zapada.

Cerkev se imenuje l. 1631. L. 1830. je dobila nov stolp, ki je stal 1500 gld. a. v. L. 1862. so se okna povečala in se je ladija obokala; prej je imela poslikan strop. O tem priča kronogram na slavoloku:

IN HONOREM DEI
SANCTI ANTONII ECCLESIA ISTA
RENOVATA.

[1] „Stationes viae crucis erectae sunt a Rdo Fr. Gerardo Widiz sub parocho loci Joanne Jacobo Toperzer.“ (Župn. arhiv).

Sl. 17. Sv. Anton. Stari, l. 1903. odpravljeni glavni altar.

L. 1902. je imela cerkev še zanimiv baročni glavni altar (Sl. 17). Na podstavkih so stali ob vsaki strani altarne mize trije stebri s korintskimi kapiteli; srednji je bil spredaj pred tovarišema in za njim trivoglati slopič. Čez in čez nad stebrovjem je šlo popolno ogredje, ki je slonelo pri zidu na posameznem stebru. Vrh njega je bila še atika s podobno razstavljenimi stebri in z golšastim ogredjem. Dve stranski konzoli sta spajali atiko z vodoravno črto glavnega ogredja. Altar je bil iz XVIII. stoletja; tudi kipi so bili iz iste dobe, razun podobe sv. Antona, ki je bila veliko prevelika za svojo dolbino in je bila morda narejena l. 1839., ko se je ves altar (nevkusno) prebarval in pozlatil. Stari, manjši kip se še nahaja na slavoloku nasproti prižnici. Kipi so bili ti-le:

Sv. Frančišek Ksaverij — Venčanje Marijino — sv. Janez Nepomuk.

Sv. Peter — sv. Benedikt — sv. Anton Puščavnik — sv. Lenart — sv. Pavel.

Torej sta na atiki dva duhovnika, pod njima trije opati. Altar je bil iz prve polovice XVIII. stoletja, morda naret okoli l. 1730. Novi altar je napravil Ivan Cesar, podobar v Mozirju, za 1580 K.

Stranska altarja sta bila l. 1846. nova in sta stala 505·32 gld. zav. v. Dva zelenkasta stebra nosita ogredje. Svetniki so kmetsko delo brez razmerja. Na evangeljski strani so ti-le:

Sv. Apolonija — sv. Marjeta — sv. Martin.

Sv. Jernej — sv. Job — sv. Silvester.

Tu je stal l. 1631. altar sv. Križa. Na zdajšnjem altarju sv. Joba niso svetniki po nobenem redu razstavljeni. Job se malokdaj obrazi. Tukaj je ves s tvori pokrit in samo okoli pasu ogrnjen. Naravnost (en face) sedi na

gnojišču; desnico je položil na prsi, levico je iztegnil in govori. V ozadju je štirikrat manjša žena, stoječa na preobrnjenem korintskem kapitelu.

Na epistelski strani so naslednji kipi:

Sv. Janez Evangelist — sv. Barbara — sv. Jurij (na konju).

Sv. Jožef — Mati Božja — sv. Janez Krstnik.

Kipi na stranskih altarjih so dolgi, suhi, brez reliefa v obrazu (n. pr. ni videti očesnih jamic), z malimi noski, ozkimi usti in upalim licem z rdečo liso.

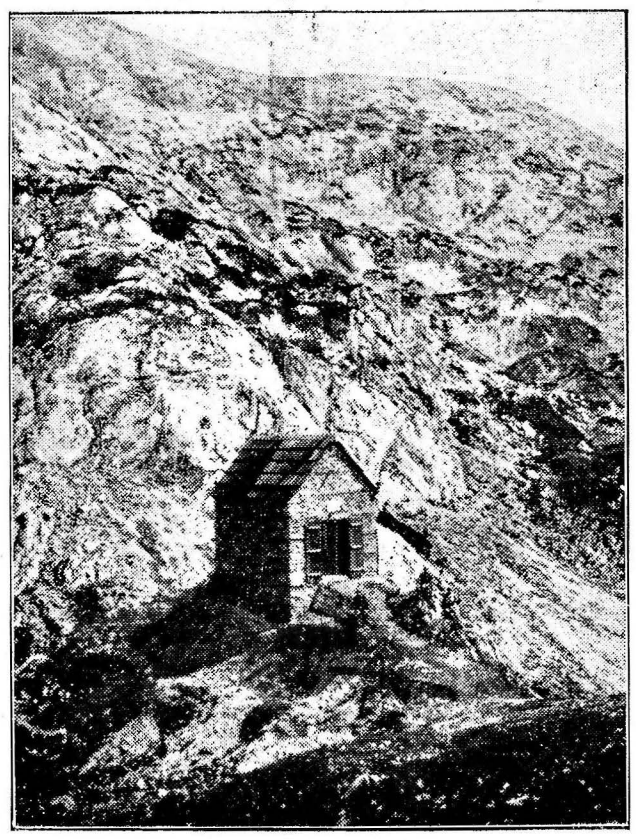

Sl. 18. Kapelica sv. Cirila in Metoda na Ojstrici v lučki župniji.

Jubilejska kapelica sv. Cirila in Metoda pod vrhom Ojstrice (sl. 18) se je pozidala l. 1897. na 1780 *m* visokem, skalnatem hribu. Postavila jo je savinjska podružnica „Slovenskega planinskega društva“ v spomin papeževega in cesarjevega jubileja.

III.

Župnijska cerkev sv. Elizabete v Ljubnem.

Cerkev (sl. 19 in 20) stoji ob robu trga in je od treh strani obdana od hiš, na četrti, južni pa se vidi globoko spodaj struga savinina, ki poganja svoje šumeče valove črez dolg jez. Ima eno ladijo, dve stranski kapeli in v trikotu završen prezbiterij. Tloris ima zdaj podobo križa. Cerkev je znotraj dolga 29·4 *m*, in v prezbiteriju 6·1 *m* široka, v „počrezni ladiji“ pa meri 21·7 *m* in v glavni ladiji 7·9 *m*. Višek glavne ladije se 9·40 *m* vzdiga nad tlakom. Ta je zdaj po vsej cerkvi zravnan in enako visok, z modernimi šamotnimi ploščami pokrit. V cerkvi nič ne spominja na njeno starost, a zunaj pripovedujejo podpor-

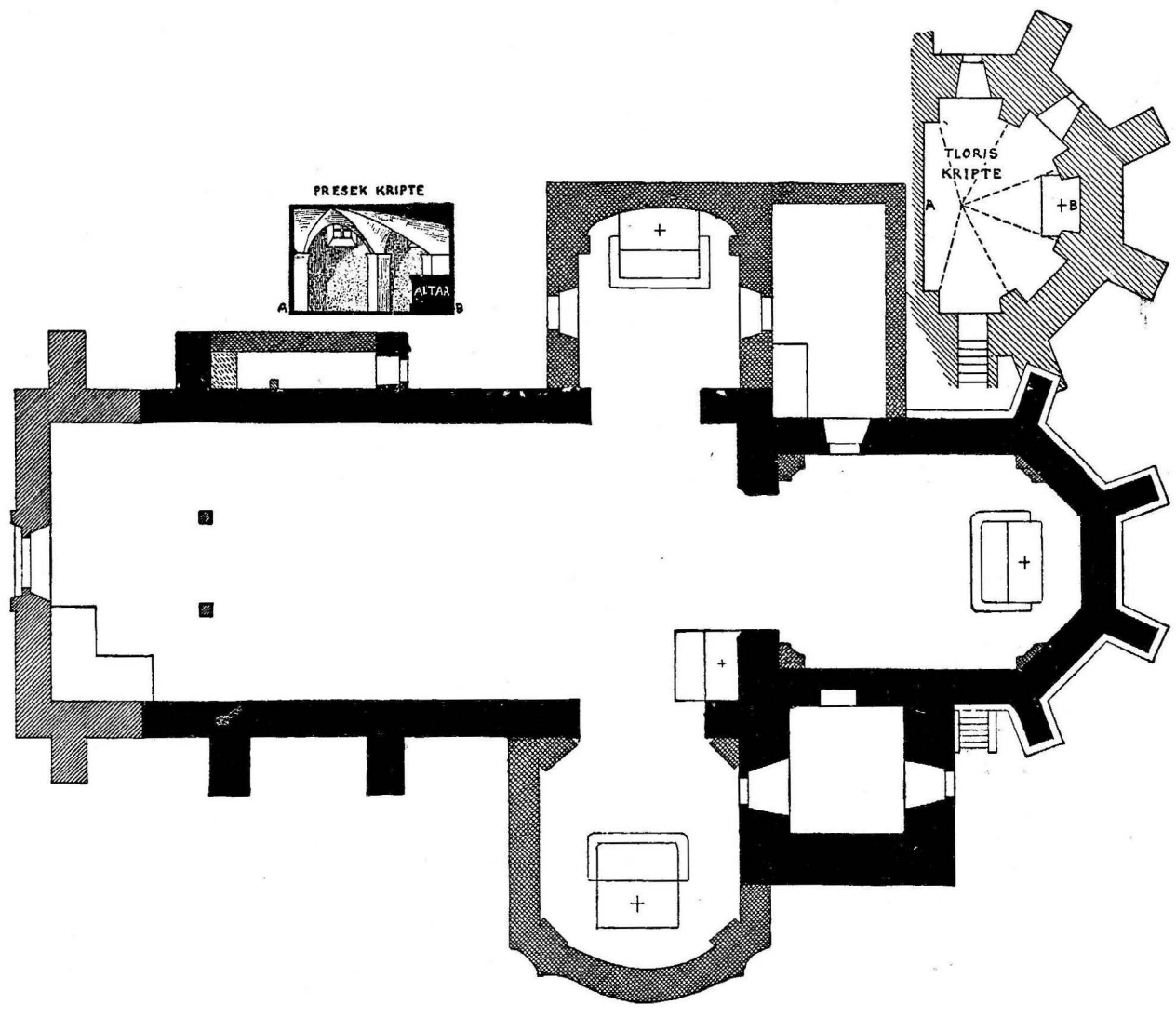

Sl. 19. Ljubno. Tloris župnijske cerkve. Tloris in presek kripte.

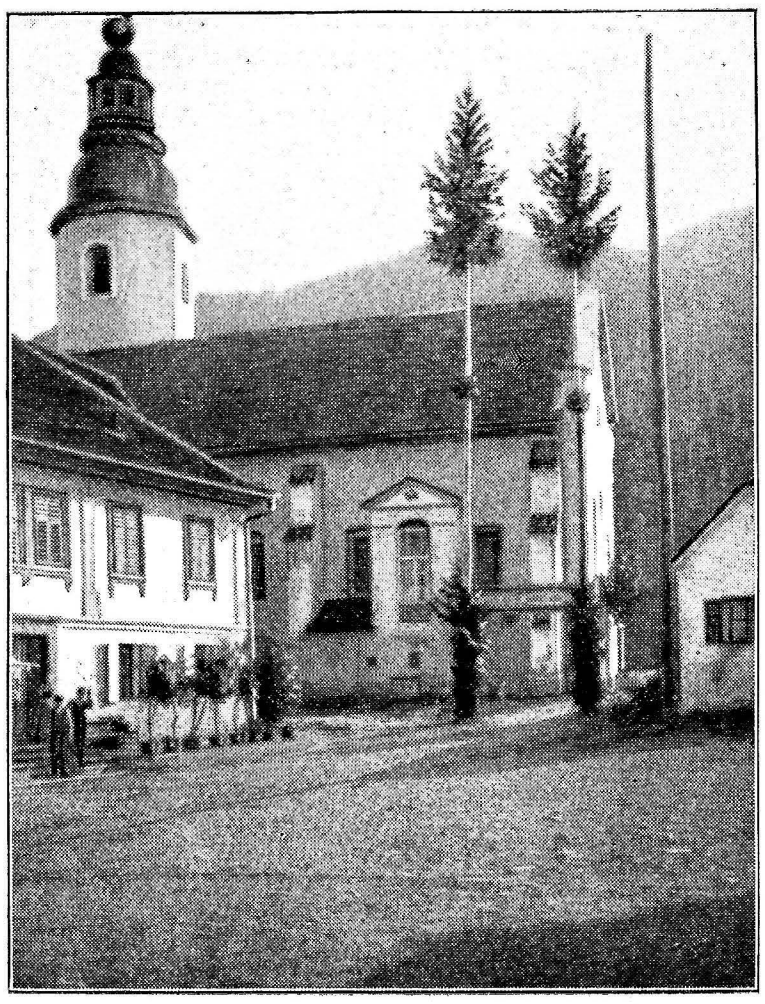

Sl. 20. Ljubno. Župnijska cerkev od severa.

ni stebri ob ladiji in prezbiteriju, da ima ta stavba svojo zgodovino. Vrh tega se nahaja pod prezbiterijem zidana kripta, ki je običajna v romanski dobi, v gotskem slogu pa že bolj redka. (Dolga 4·4 *m*, široka 6·2 *m*, visoka 2·8 *m*). Leži ravno pod velikim altarjem in je enako široka kakor prezbiterij. Šest pilastrov nosi šesterodelni križni obok z ostrimi robovi. Ker ni po stopnicah v zvezi s cerkveno notranjščino, ampak ima zunanji dohod in svojo lastno svetlobo skozi nizka, kakor pri kaki kleti ležeča okna, zato spada v poznejšo dobo. K steni je prislonjen altar, gol in neposvečen, brez okraska, kakor cela, samo ometana kripta.

Ljubno je imelo stalnega dušnega pastirja že v XIII. stoletju,[1] torej je tedaj že stala tam cerkev. Cerkev sv. Elizabete pa se imenuje prvič l. 1426. Jedro sedanje stavbe sega v XV. stoletje, ker so podporniki že popolnoma razviti. Ladija je bila svodena na troje polj, prezbiterij pa na dvoje z gotskimi rebresi, katera so po požaru l. 1798. odpravili. Tudi zvonik je istočasen, o čemer priča gotski zidec tam, kjer prehaja štirikotna stavba v osmerokot. Pri prezbiteriju je pod okni še ohranjen opasni zidec. K tej prvotni cerkvi so prizidali v XVIII. stoletju na jugu kapelico sv. Ane. Za to dobo govori tloris z valovitimi črtami, s pilastri, stoječimi poprečno v kotih, in obok, ki obstoji iz diagonalnih oprog s kapami. L. 1813. so po požaru pristavili zakristijo in kapelico Matere Božje. Ladijo so obokali s tremi plitvimi kupolami, po eno kupolo pa so razpeli nad novo prizidano kapelico in nad prezbiterijem. L. 1898. se je cerkev podaljšala za 4·6 *m* in se je tudi ta del svodil s kupolo. Delo je izvršil zidarski mojster Ferdinand Gologranc v Celju in je stalo 2427·98 gld.

Cerkev ni slikana. Vidijo se pa ostanki gotskih fresk na zunanji steni prezbiterija med srednjima podpornikoma in med podnožjem in opasnim zidcem. Predstavljen je bil prizor s 5 ali 6 osebami in se je še poznal, predno se je pred nekaj leti zbelila cerkev, zdaj pa se zazrejo le še ugloblјeni nimbi. Vrh tega je zunaj pri začetku severnega zidu srednje ladije pod venčnim zidcem ohranjen kos podobe sv. Krištofa z Detetom Jezusom na rami; vidi se pod streho kapele Matere Božje. Sv. Krištof je mlad v obrazu, ima rdečo, razdeljeno brado in kodraste lase. Sijaj okoli glave ima 1 *m* v premeru. Dete Jezus mu sedi na desni rami. Z desnico se opira na svetnikovo glavo, v iztegnjeni levici drži list z napisom. Nosi zeleno prepasano obleko, zelen sijaj z rdečim križem. Več se ne pozna. Nad sliko se še vidi kos slikanega venčnega friza, ki kaže prekrižane poluloke, končujoče z gotskimi nosovi, tako da nastanejo trolisti.

[1] Orožen, St. O. p. 83.

L. 1631. je imela cerkev sledeče altarje: v prezbiteriju – sv. Elizabete, koncem ladije – Matere Božje in sv. Miklavža, sredi cerkve – sv. Florjana in poleg vhoda na desno pri steni – sv. Ane. Od teh ima sedaj drugi lastno kapelo in stoji na prejšnjem mestu prižnica, četrti je odpravljen, peti pa tudi stoji v posebni kapeli.

Nastavek glavnega altarja (Sl. 21) kaže bogato arhitekturo iz l. 1848., a kipi niso mnogo vredni. Štirje stebri nosijo golšasto ogredje in atiko. Razporedba kipov, ki so delo kmetske roke (Iv. Vavherja v Šmihelu), je naslednja:

Sl. 21. Ljubno. Stari, l. 1904. odpravljeni glavni altar v župnijski cerkvi.

Golob sv. Duha,
neka sv. kraljica — sv. Pavel — Mati Božja — sv. Jakob mlajši — sv. Barbara.
Sv. Uršula — sv. Elizabeta — neka sv. mučenica.

Ta nastavek se je odstranil l. 1904. Na levi strani je mramornata shramba z napisom: SACRI LIQVORES.

Kapela Matere Božje je zdaj pravzaprav Križeva kapela, ker nastavek iz l. 1861., oskrbljen od A. Cesarja, kaže v sredi Kristusa, na križu razpetega, in spodaj Devico Marijo in sv. Janeza.[1]

[1] Po mojem mnenju sta kipa Matere Božje in sv. Janeza iz XVIII. stoletja. 1. Slog jim je precej plemenit, z vzporednimi gubami in vzbočenim telesom. Obadva sta trpežno pozlačena ali pa na zlatem dnu pobarvana, kar v preteklem stoletju ni bilo več v navadi. 2. V shrambi poleg kripte se nahaja celo enak, a že pokvarjen kip sv. Barbare. Ako bi bil l. 1861. nov, bi še ne bil zavržen. 3. V edinem poročilu o Matere Božje altarju, v računu iz l. 1861. se glasi dotično mesto: Für den Altar der Mutter Gottes Siebenschmerzen 239 fl. Für die neuen Leuchter dazu 44·68 fl. Dem Tischler für die Altartafeln 9·61 fl. Für die Überbringung des Altars 2 fl. Für den neuen Taufstein 75·80 fl. Priprosti krstni kamen stane 75 gld., altar pa s tremi velikimi kipi bi stal samo 239 gld.! Telo Kristusovo na križu in ves arhitektonični del nastavka bo Cesarjev, kipa sta pa stara.

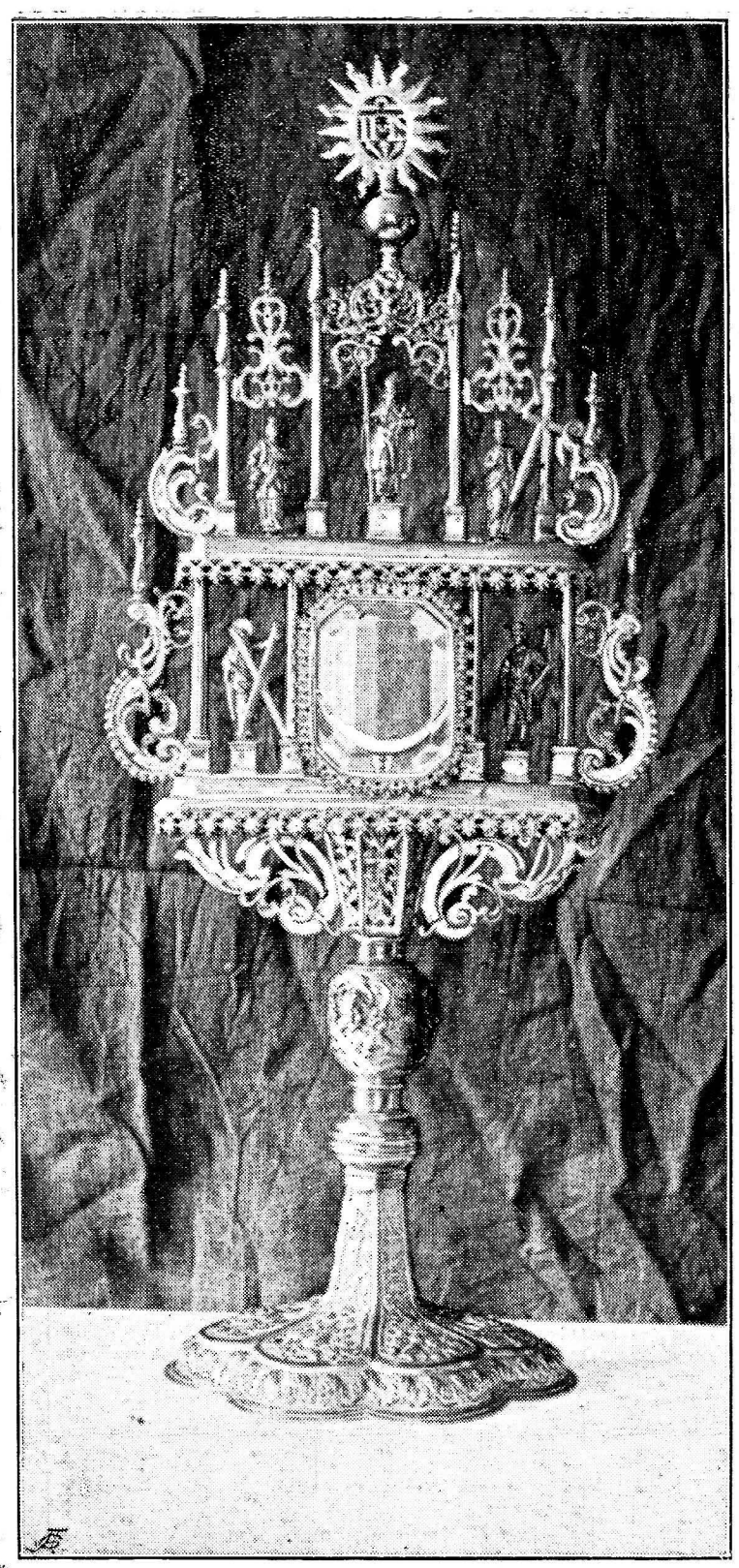

Sl. 22. Ljubno. Renesanska monštranca z gotskimi motivi.

Altar sv. Miklavža ima po dva stebra v glavnem delu in v atiki, med stebroma slike, ob straneh kipe. Vsebina njegova je naslednja:

neki sv. menih – sv. Klement in sv. Urban – sv. Lenart,
(s sidrom) (z grozdjem)
sv. Blaž – sv. Miklavž – sv. Volbenk.

Altar sv. Ane. Njegov nastavek, odpravljen l. 1904., je bil ves rmenkasto pobarvan. V sredi atike je bil kip klečeče in v molitev zatopljene sv. Notburge, spodaj pa med dvema stebroma kip sv. Ane, ki poučuje Devico Marijo. Na njem sta bila dva napisa. Prvi z imenom umetnikovim iz Kapele na Koroškem:

Johann Georg Weidner
Dischler Maister der Keisserlichen
Margt Cappel 1749,

drugi: Peter Janefhizf V(?) 1755.

Tukaj se nahaja tudi prav lepa srebrna in pozlačena renesanska monštranca (Sl. 22.), ki pa ob enem še gotske motive uporablja. Radi te vkusne mešanice slogov ima gotovo veliko vrednost.

Stalo je kovano, šesterodelno s pokoncu stoječimi akantovimi listi ob robu, z zvežčičema sadja na dveh sprednjih poljih, z dvema grboma na dveh zadnjih, in z angelskima glavicama v obeh stranskih oddelkih. Vozel je dvojen, gladki manjši, nekako gotsko profiliran, in večji, bogato z renesanskimi iztolčenimi motivi okrašen. Vrh držaja obstoji iz notranjega nosečega jedra, katerega zakriva šest okoli razstavljenih, fino predrtih plošč.

Glavni del monštrance (Sl. 23.) obstoji iz dveh vodoravnih ploščic, obrobljenih spodaj s padajočimi predrtimi akantovimi listi. Vrh prve stoje na renesanskih podstavkih štirje vitki, okrogli stebriči z bazami in tem podobnimi glavicami (dva obročeka drug vrh drugega) in nosijo drugo polje. Na tem stoje štirje slični stebriči nekoliko bližje drug proti drugemu, ki pa se končajo z glavicami in nosijo kandelabrom podoben motiv = vitko čašo, ki objema bat, sestavljen iz treh proti koncu vedno manjših krogljic. Čut, ki se v tem sestavu izraža, je še celo gotski in spominja na bogate fiale gotskih monštranc, a le čut je gotski, vsak detajl pa je ustvarjen po renesanskem vkusu. Zunaj obrobljajo monštranco črki S podobne, predrte konzole. Dve nosita prvo vodoravno polje, po ena stoji pri vsakem zunanjem stebriču, po dve in dve se vežeta med zgornjimi stebriči. Tako nastanejo trije baldahinčki,

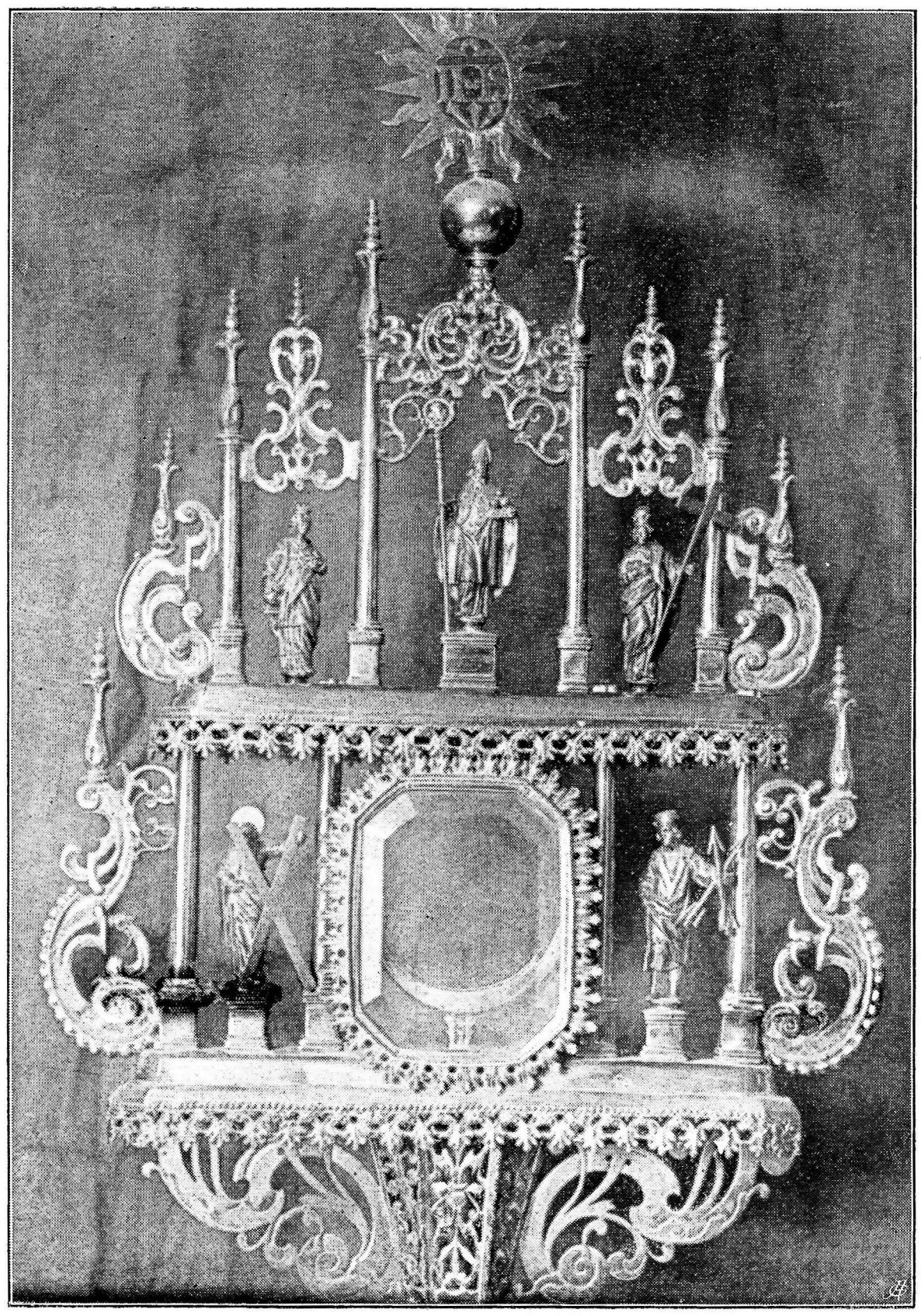

Sl. 23. Ljubno. Glavni del monštrance.

Srednjega sklepa 3 *cm* v premeru velika kroglja, vrh katere se vzdiga ime I H S s tremi žeblji in s krajšavnim znamenjem ⌐¬ med solnčnim sijajem.

V medstebriju se nahajajo:

sv. Elizabeta — sv. Miklavž — sv. Helena;

sv. Andrej — kustodija — sv. Boštjan.

Sijaj okoli glave ima samo sv. Andrej, ker je nepokrit, vsi drugi imajo pokrivala. Sv. Elizabeta ima vrh spodnje dolge obleke drugo krajšo, ki sega do kolen in je prepasana in ogrinja jo slikovit plašč. Na glavi ima krono, v levici vrč, v desnici kruh, t. zv. štruco. Njej odgovarja druga vladarica, sv. Helena, s križem in klobuku podobno cesarsko krono. Sv. Miklavž je bradat in mil v obrazu, nosi lepo škofovsko opravo in tri jabolka na knjigi. Sv. Andrej in sv. Boštjan se nahajata podobno vprizorjena na altarčeku sv. Andreja v Gornjemgradu. Zanimiv je posebno sv. Boštjan. Svetnik je bos in nosi dolgo suknjo, ki sega do srede golenic in je spredaj do sredi prs izrezana in ima velik ovratnik in široke rokave. Svetnik je mlad, ima polne, ob straneh v ravni črti pristrižene lase in kučmo na glavi. Z desnico privzdiga obleko, da nastanejo bolj slikovite gube, v levici pa drži križajoči se puščici. Kustodija je štirivoglata škatljica s posnetimi vogli, spredaj in zadaj obrobljena z akantovimi listi, in leži čisto svobodna med obema stebričema.

Darovala sta monštranco Andrej in Helena Reich, zato se nahajata tudi njuna zaščitnika na njej. Izmed ostalih svetnikov pa je sv. Elizabeta farna zavetnica. Sv. Miklavžu se priporočajo mornarji in veslarji; njegov altar je bil že tedaj v farni cerkvi in morda je Reich tudi s plavljenjem obogatel; sv. Boštjan pa je priprošnjik zoper kugo, ki v onih dobah ni bila redka prikazen. Vsi ti kipi so torej izbrani iz lokalnih in osebnih vzrokov, ne spaja jih niti ena evharistična misel. Monštranca je 70 *cm* visoka, 30 *cm* široka in tehta 158 lotov.

Puncirana je na stalu z znamenjema [H] in (H F). V steklu, ki zapira zadi kustodijo, je vrezana letnica 1637. Mislim, da je monštranca starejša, ker če bi bil umetnik hotel zaznamenovati svoje delo, kakor je ovekovečil darovalca z grboma, bi bil to storil na stalu, ali vsaj v zlatu, ne pa na steklu, ki se lahko ubije. Ker se nahaja sv. Andrej na monštranci, je bila najbrž narejena, ko je Andrej Reich še živel, torej v dobi, ko je bil cerkveni ključar od l. 1606—1629.[1] Delo je torej iz začetka XVII. stoletja in v vsakem oziru jako znamenito kot umetniški in liturgični spomenik naše škofije.

Podružnica Matere Božje v Rosulah.

Cerkev (Sl. 24. in 25.) ima eno ladijo s prezbiterijem, ki je v tlorisu zaokrožen v kotih. (Dolgost 23·1 *m*, širokost v ladiji 7·2 *m*, v kapelah 21·6 *m*, v prezbiteriju 5·4 *m*). Podobni sta si obe prizidani kapelici, samo da je severna bolj členovito zasnovana. Stolp je ladiji predložen in sloni na štirih slopih, izmed katerih dva celo svobodno stojita, in prehaja v drugem nadstropju iz čveterokota v osmerokot. Mala kapelica s kipom sv. Jožefa in dvojna zakristija poleg prezbiterija spopolnjujeta tloris. Plitve, ovalno zasnovane kupole krijejo ladijo, prezbiterij in južno kapelo, kapela sv. Jožefa pa kaže v kotih po dva in dva pilastra s podnožki in ogredjem, nad katerem se vzdiga prava kupola z „zrcalom“ v sredi in s štirimi iz voglov izpeljanimi oprogami.

Tukaj je stala cerkev Matere Božje že začetkom XVI. stoletja. Njej je pripadal še ohranjeni gotski kelih z letnico 1512. Vizitator iz l. 1631. in 1642. je naštel v njej tri altarje,[2] ne omeni pa nobene kapelice. L. 1661.—1669. se je cerkev povečala in sicer najbrž proti velikim vratom, ker se je na njih podbojih nahajal napis: 1666. Račun,[3] ki vestno navaja vse izdatke, je vendar presplošen v svojih izrazih „o novem, o dodanem delu cerkve“, da ne spoznamo, o katerem delu govori. Cerkev je bila posvečena l. 1669. dne 26. aprila, dne 18. avgusta pa je posvetil ljubljanski škof Jožef pl. Rabatta tri altarje. Kapelica sv. Jožefa in njen altar se ne omenja. Morala

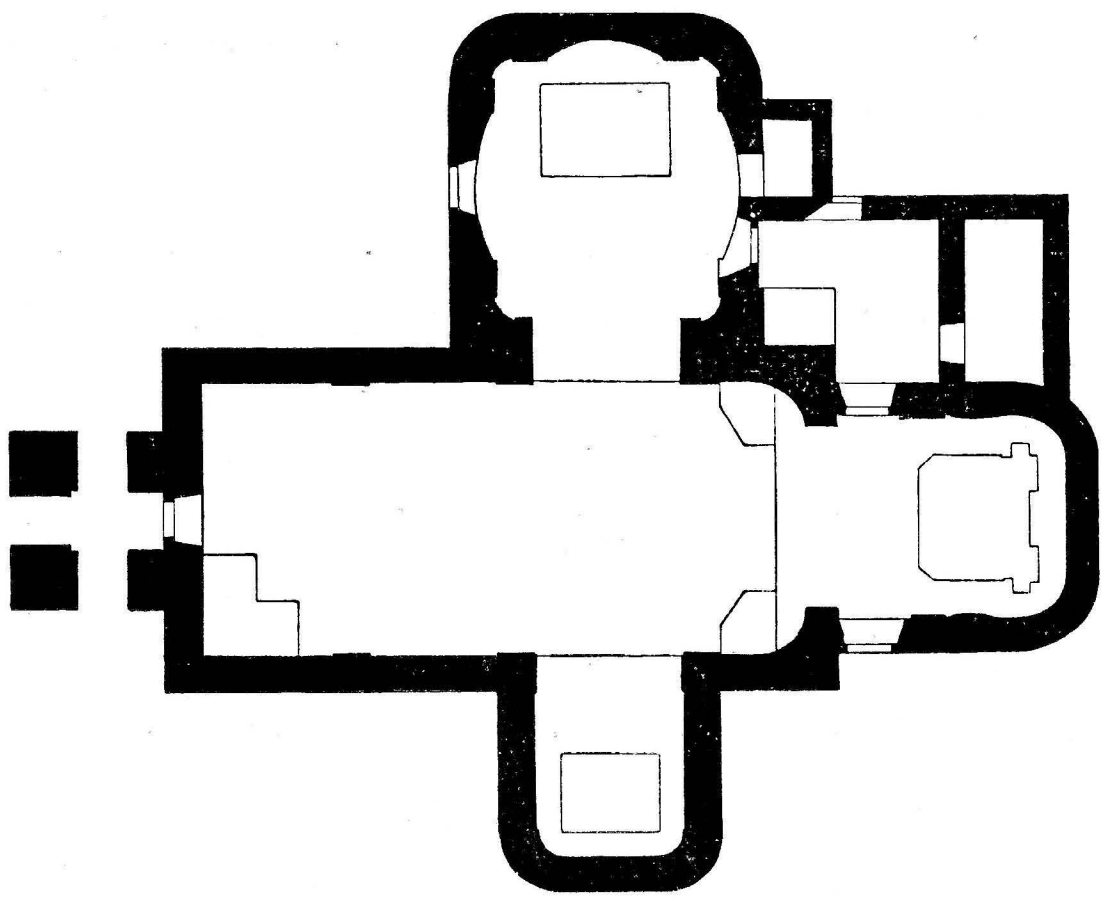

Sl. 24. Rosule. Tloris podružnice.

[1] Vizitator l. 1631. piše, da je A. Reich pred 25-imi leti, ko je bil ključar, prodal kaplanijsko hišo, torej l. 1606. Umrl pa je po 1. avgustu l. 1629, ko je zapisal poslednjo voljo, pa pred l. 1631, ko se vizitator spominja njegovega nekdanjega delovanja.

[2] Eden altar je bil pred vrati, ne pa — sub turri, torej zvonika še ni bilo.

[3] „Expensae pro Ecclesia B. V. M. in Rossulah. Ab Anno 1661.“ V župn. arh.

je torej biti postavljena in posvečena v dobi od l. 1642.—1661. Vizitator l. 1642. še ne govori o njej, knjiga izdatkov pri rosulski cerkvi, ki sega od l. 1661—1777, pa ne govori nikjer o njeni stavbi. Župnijska kronika pravi, da se je v njej pričela l. 1666. bratovščina sv. Jožefa, 1683. je pa ta že izdala poseben molitvenik za brate.[1] Istega leta zvemo tudi o prvem volilu za ustanovljene maše, ki se naj služijo v tej kapelici. Arhitektonično pa je ta kapelica nekaj posebnega. Okrog in okrog ima svoj venčni zidec, čegar vrhni rob se vzdiga za 2·10 *m* nad obok srednje ladije. Ako bi bila ta kapelica samo pristavljena, bi je ne bil noben stavbar zidal bolj visoke kakor je srednja ladija, še manj bi bil delal bogati in členoviti zidec, ki se zagrinja v temo cerkvenega podstrešja, kjer ga nihče ne vidi in je brez pomena, a je vendar stal denar. Ta zidec kaže, da je bila tukaj fasada kapelice sv. Jožefa, in je ta nekdaj stala sama za se, svobodna in prosta. Po l. 1642. so torej podrli staro gotsko cerkev. Potem so najprej pozidali kapelo sv. Jožefa. Vse to se je moralo izvršiti za časa vikarija Matevža Tanka (Orož. p. 161) (1645—1660). Njegov naslednik Jurij Pogačnik (1661—1700) se je pogumno lotil cele cerkvene stavbe in je začel pisati knjigo stroškov in izdatkov rosulske cerkve, ki prične ravno z l. 1661. Zidarsko in tesarsko delo je stalo 163 gold. 30 h, kjučavničarsko 6 gold. 8 h, steklarsko 12 gold. 48 h. Mizar je napravil stopnice za tri altarje in lesene podstavke in je prejel za to in pa za postavljenje altarjev 1 gold. 48 h. Iz tega se vidi, da so altarje celo iz nova stavili. Dne 26. aprila 1669. je bila posvečena cerkev, dne 18. avgusta pa trije altarji. Račun pravi pri tem, da so se stroški poplačali tudi kneževemu kaplanu, torej je bil posvetitelj ljubljanski knez in škof grof Rabatta (1664—1683). L. 1835. se je podrlo vse razven kapele sv. Jožefa in zvonika in se je cerkev na novo pozidala, vrh tega se je zvonik povišal l. 1863. za 1 seženj, l. 1883. pa se je pristavila nova zakristija.

Sl. 25. Rosule. Podružnica s severne strani.

Prav ličen je četrti, najvišji in najnovejši zvonikov odstavek. Moral bi biti v gotskem slogu, a kaže celo domače, kmetske, vkusne oblike. Na

[1] Fasciculus Josephinus / seu / Manuale / venerabilis sodalitatis / S. Josephi / Magnae Dei Matris / Sponsi, / Magnique Agonizantium / Patroni, / Erectae a Vene. Sacerdo- / tibus Authoritate et consensu / Celsissimi et Reverendissimi S. R. I., / Principis et Episcopi Labacensis / DD. Josephi / Ex Illustrissimis Comitibus de Ra- / batta etc. / In Rossulach Ecclesia Filiali B. V. Mariae sub Pa- / rochia S. Elisabethae in Lauffen etc. / Typis Labaci, Josephi Thaddaei Mayr, / Inclytae Provinciae Carnioliae Typographi / Anno 1683 / 8⁰. 582.

Udje bratovščine so bili duhovniki. Zavezali so se, da bode vsak maševal za umrlega družbenika. Za središče se je izbralo Ljubno, ker je ležalo sredi komisarijata.

voglih stoje pilastri, ki nosijo vrh kapitelov ostre loke z zobčastimi robovi. V vsakem drugem medstebriju je okno. Stene končajo s trivoglatimi čeli, pod katerimi je vodoraven friz iz po robu postavljenih opek. Priprosta sredstva, a slikovit utis.

Slike v prezbiteriju in cerkveni ladiji so iz l. 1865. in predstavljajo vse nazive lavretanskih litanij z dotičnimi podpisi. Napravil jih je Jakob Brollo. V prezbiteriju govori o tem napis:

V MARIJINO ČAST IN SLAVO
JE TA CERKEV ZMALANA BILA V LETV 1865.
DA MATI PREMILA ZA NAS BO PROSILA

Prvotna cerkev je imela (l. 1631 in 1642) altarje Matere Božje, sv. Jeronima (evangeljska stran) in sv. Jakoba (epistelska stran). Na njih mestih je posvetil nove altarje škof Jožef, grof Rabatta, l. 1669., a mesto naslova sv. Jeronima je stopil naslov sv. Križa. Za podobi (pro imaginibus) sv. Križa in sv. Jakoba se je plačalo 6 f 6 h 1 d. L. 1672. je prejel slikar g. Lang (Lank) za popravo križa 22 h, g. Andrej Brezl pa je pozlatil prižnico za 24 f 10 h. Bila sta izučena, ker ju zapisnikar naziva gospoda, med tem ko Boštjan Krall, ki je slikal streho, ni dobil tega naslova. V naslednjih letih se govori še o kamniškem kiparju, o slikarju iz Kranja in o ljubljanskem mizarju Mihaelu Jnschnit-u, ki je napravil dva črna altarja za 50 f. Sedanji glavni altar je napravil l. 1882. Janez Vurnik v Radolici, in je stal 4400·80 gld., altar sv. Florjana pa Andrej Cesar l. 1885. s svojimi sinovi, a kipi tega altarja so naročeni iz Grödna na Tirolskem. Pač pa sta na njem še ohranjena Bog Oče in Mati Božja iz prejšnjega glavnega altarja, ki je bil lesen in zelo slab. Kipi stranskih altarjev sv. Neže in sv. Jakoba so tudi delo A. Cesarja iz l. 1877., ker sta bila prejšnja „stara in silno grda“. Isti je tudi pozlatil in prenovil altar sv. Jožefa. L. 1885. je bil glavni altar in oni sv. Jožefa posvečen po lavantinskem knezoškofu Jakobu Maksimilijanu.

Sl. 26. Rosule. Glavni altar podružničin.

Miza glavnega altarja (Sl. 26.) sloni svobodno na dveh skončnih pilastrih in pod njo leži krasen, iz mramorja izklesan Zveličar v grobu. Za belomramornatim tabernakljem s polukupolnatim baldahinom se dviga na visokih podnožkih nastavek, obstoječ iz dolbine v sredi in dveh pilastrov s predpoloženim stebrom na vsaki strani. Nosijo kose golšastega ogredja in segmentno, s karnizom obrobljeno čelo. Sredi čela sta reliefni podobi Boga Očeta in Sina, ki držita v rokah krono, da venčata Marijo. Nad njima je golob sv. Duha. Marija Devica stoji v dolbini in moli s povzdignjenima rokama. Ob njenih straneh sta dva angela, ki jo prijemeta z rokami, kakor bi jo hotela

nesti v nebo. Poleg dolbine stojita sv. Jožef in sv. Janez Evangelist, zunaj stebrov pa dva vojščaka v oklepih in čeladah: sv. Jurij, ki ubija drakona, in sv. Martin, ki deli svoj plašč.

Altarčeka koncem ladije sta iz l. 1844.[1] Na levem je v atiki Srce Marijino, spodaj pa kipi sv. Janeza Krstnika, sv. Neže in sv. Janeza Evangelista. Desni pa ima na vrhu sliko Srca Jezusovega in kipe sv. Štefana, sv. Jakoba starejšega in sv. Lovrenca.

V južni kapelici sv. Florjana je altarni nastavek s stebrovjem in kipi čisto priprosto delo. Na vrhu je gotski kip Marije Device, ki drži v levici božje Dete, v desnici pa jabolko. Prej se je nahajal na glavnem altarju. Ob straneh sta kipa sv. Antonov Puščavnika in Padovanskega, spodaj pa sv. Boštjana, sv. Florjana in sv. Roka.

Mnogo boljši je altar sv. Jožefa v severni kapeli. Leseni nastavek obstoji iz štirih stebrov, ki nosijo golšasto ogredje s štirimi angeli, z Imenom Jezusovim in golobom sv. Duha v atiki. V srednji dolbini je pred pisanim steklenim ozadjem na vrhu doprsna podoba Boga Očeta v srebrnih oblakih, pod njim stoji na levi Mati Božja, na desni pa drži sv. Jožef v svojem naročju Božje Dete. Med njima je angel z Jožefovo lilijo. Spodaj pa leži (poznejši in zelo priprost) kipek sv. Konštancija,[2] ki spi, podpirajoč glavo z desnico, levico položivši na meč ob boku. Med stebrovjem sta sv. Ana z odprto knjigo in napisom:

„Rosite ga nebesa in oblaki dežite pravičnega,“
„odpri se zemlja in rodi Izveličarja.“ Izaija — 45 — 8.

in sv. Joahim z naslednjimi besedami v odprti knjigi, ki povedo tudi starost altarjevo:

TESTA MENTUM SUUM CONFIR
MAUIT SUPER CAPUT EIUS[3]: 1846.

Zunaj stebrovja stojita sv. Janez Nepomuk in sv. Valentin, z bolnikom poleg sebe. Zanimivo je, da v teh kipih še polje tista živahnost in krčevita strast, ki je lastna baročni skulpturi. Pod altarno mizo je relief vernih duš v ognju. Za postni čas ima ta altar tudi veliko kopijo Trevisanijeve slike: Smrt sv. Jožefa.[4] Na levi je dodan k izvirniku angel, ki odgrinja zastor, da se s tem izpolni prevelika ploskev.

Na vzhodni kapeličini strani je pristavljena mala sobica, v kateri stoji modernogotski prestol s starim oblečenim kipom sv. Jožefa z Detetom v naročju. Nosi se tudi v procesijah. Telesi obeh oseb sta kakor pri otroških

---

[1] Številka 18 stoji v atiki prvega nastavka, 44 pa drugega.

[2] L. 1679. so dobili iz Rima sv. ostanke, katere pripisuje pobožna pesem dečku-mučeniku, sv. Konštanciju.

[3] Eccli. 44, 25. „Et testamentum confirmavit super caput Jacob“. Te besede se lepo prilagajo sv. Joahimu, ker so se na njegovi hčeri izpolnile obljube stare zaveze.

[4] Izvirnik se nahaja v cerkvi sv. Ignacija v Rimu. Meni znane kopije so v Rušah, v Nacaretu, tukaj na Rosuljah in neki tudi pri sv. Jožefu poleg Slovenske Bistrice.

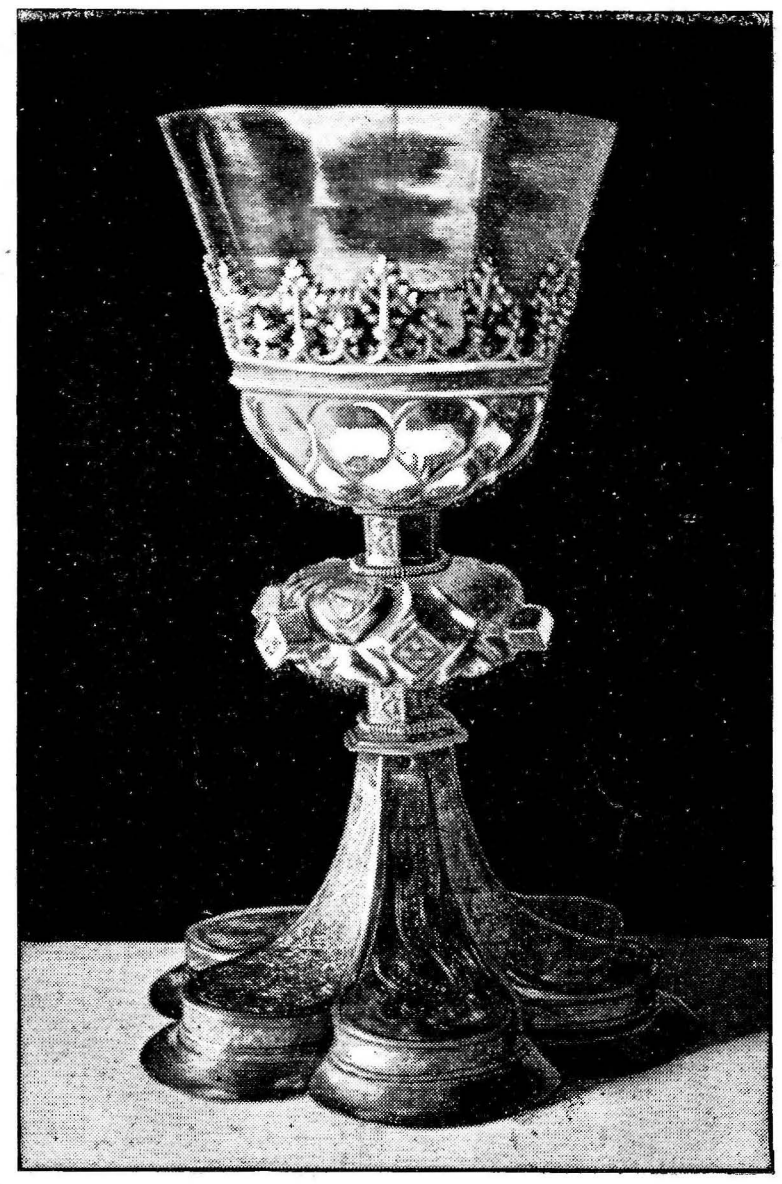

Sl. 27. Rosule. Gotski kelih.

punčikah iz platna in naphani, roke in noge in obedve glavi s porcelanastimi očmi so iz lesa v finem baročnem slogu izdelane. Glava Kristusova je premala. Obleka je bila prvotno iz zlatega brokata s pisanimi cvetlicami, zdaj pa je iz polusvilnatega belega in rumenega damasta.

Pri vhodu v Jožefo kapelo visi oljnata slika, v kateri je predstavljen, kakor pove napis na okvirju, SV. KONŠTANCIUZ. Sv. deček kleči na javnem trgu in pričakuje s sklenjenima rokama smrtnega mahljaja. Rabelj na desni je ravno zavihtel meč. V ozadju se prav medlo vidi neka oseba, ob straneh pa sta dva poganska svečenika ali čarodejca, ki hočeta Konštancija še v zadnjem trenutku odvrniti od njegovega prepričanja. Levi mu kaže venčanega malika, ki sedi na okroglem stebru, levi pa mu na prste dokazuje, da njegova vera ne more biti prava. Za stebrom sta dva stražnika, v ozadju grad. V barvah je slika prav živahna in v ikonografičnem oziru zanimiva, ker je na svetu edina predstava smrti sv. dečka Konštancija.

Gotski kelih (Sl. 27) iz srebra in pozlačen, napravljen l. 1512. Visok je 19·6 *cm*, premer stala je 12·8 *cm*, premer čaše 10·3 *cm*, premer celo gladke patene 16·8 *cm* z jamico 10 *cm* široko. Stalo je v tlorisu šesterodelno. Na šest graviranih ploskvah se menjujejo figure in ornamenti. Vidimo Mater Božjo s pripisom MARIA (polje 1.), potem sta dve svetnici KATHERINA (3.) in ANNA (5.), med njimi pa gotsko štilizirane rastlinske zavojke (p. 2. in 4.) in trak (6.) z gotskim napisom:

Der Khelich gehört unſſer lieben Frawen an der Raſſul 1512.

Vozel je podoben široki in nizki blazinici s šestimi prizmatičnimi izrastki. Pod vozlom in nad njim se nahaja na vsaki strani šesterostranega držaja ena črka. Spodnji napis da besedo: S. MARIA, zgornji pa ima neumljiv izraz SVNISSA.

Zunanji čašin obod je iztolčen v dveh vrstah uglajenih grb in se konča z vencem pokoncu stoječih večjih in manjših, menjajočih se križnatih cvetk. — V razmerju s stalom je čaša prevelika, sicer pa je to delo zanimivo, posebno radi letnice.

Bratovščinska slika sv. Jožefa (Sl. 28) je prav čeden bakrorez iz XVII. stoletja. Plošča je 17·4 *cm* visoka in 13·8 *cm* široka. Sv. Jožef v doprsni velikosti sedi proti levi in ima nad prepasano obleko z rokavi ogrnjen plašč. V levici drži lilijo s petimi cveti, z desnico pa objema božje Dete, ki stoji v kratkorokavni, do kolen segajoči srajčici na njegovem levem kolenu

in se vzpenja, da bi položilo venec iz lilij svojemu svetemu redniku na glavo. Ovalna proga za Detetovo glavo nadomešča nimb, katerega tudi sv. Jožef nima. Tem lepši pa je Jožefov obraz. Svetnik je lep mož s kratko brado, nalahno odprtimi usti, kakor bi hotel spregovoriti, in z razprečkanimi, dolgimi, v fantastičnih kodrih se zvijajočimi lasmi. Svetloba prihaja od zgoraj in sicer od desne. Zato je Detetova levica v senci, njegova desnica pa meče krepko senco na svetlo obleko. Bakrorez ni slabo delo, a je že nekoliko razjeden od rje. Rekel bi, da gube pri obleki in pa oblika črk kažejo na potujočega laškega bakrorezca. Podpis se glasi:

Sl. 28. Rosule. Bratovščinska slika sv. Jožefa.

Salue Patriarcharum Decus et Ecclesiae sanctae
Lumen, Sancte Josephe!

Podružnica sv. Primoža.

Cerkev je stavba z eno ladijo s predloženim stolpom (Sl. 29 in 30), v trikotu završenim prezbiterijem in zakristijo na severu. Ladija je z banjastim svodom krita, v prezbiteriju je ploščnata kupola. Vsa okna so zaokroženo završena, le v zadnji prezbiterijevi strani se je ohranilo zazidano gotsko okno, ki se vidi samo od zunaj. Okno je bilo dvodelno s trolistom v ostroločnem polju. Cerkev je dolga 14·87 *m*, široka 7·20 *m* in v ladiji 6·53 *m*, v prezbiteriju pa 6·33 *m* visoka.

Sezidana je bila l. 1481. in posvečena od prvega ljubljanskega škofa Žiga Lamberga. L. 1716. pa je strela udarila v poslopje, l. 1781. ga je požgal cerkvenik, kakor je nekdaj svedočil napis nad velikimi vrati.[1] Popravili so jo l. 1794, a tudi naslednja leta je ostala cerkev zapuščena in bilo se je bati, da se poruši. L. 1874. so obokali prezbiterij in ladijo, razširili okna in pristavili zakristijo. Ob enem z novimi altarji, katere je napravil Andrej Cesar l. 1877./8., so znašali vsi stroški 2168·71 gld.

[1] Orožen, D. O. 159.

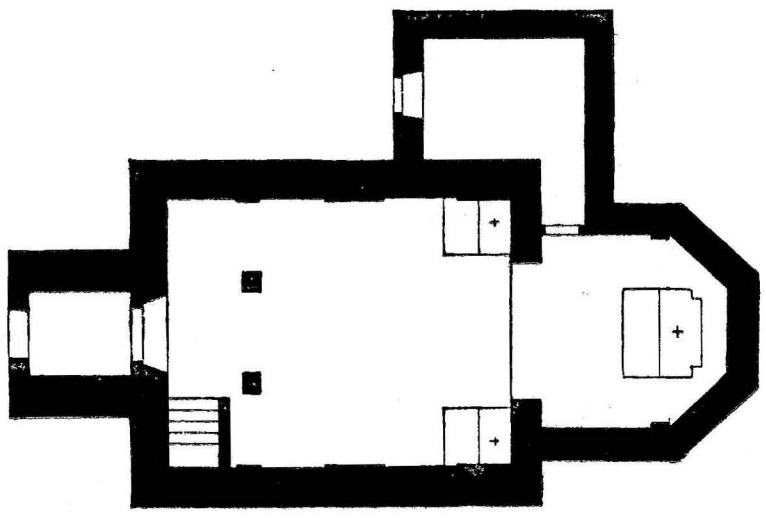

Sl. 29. Sv. Primož. Tloris podružnice.

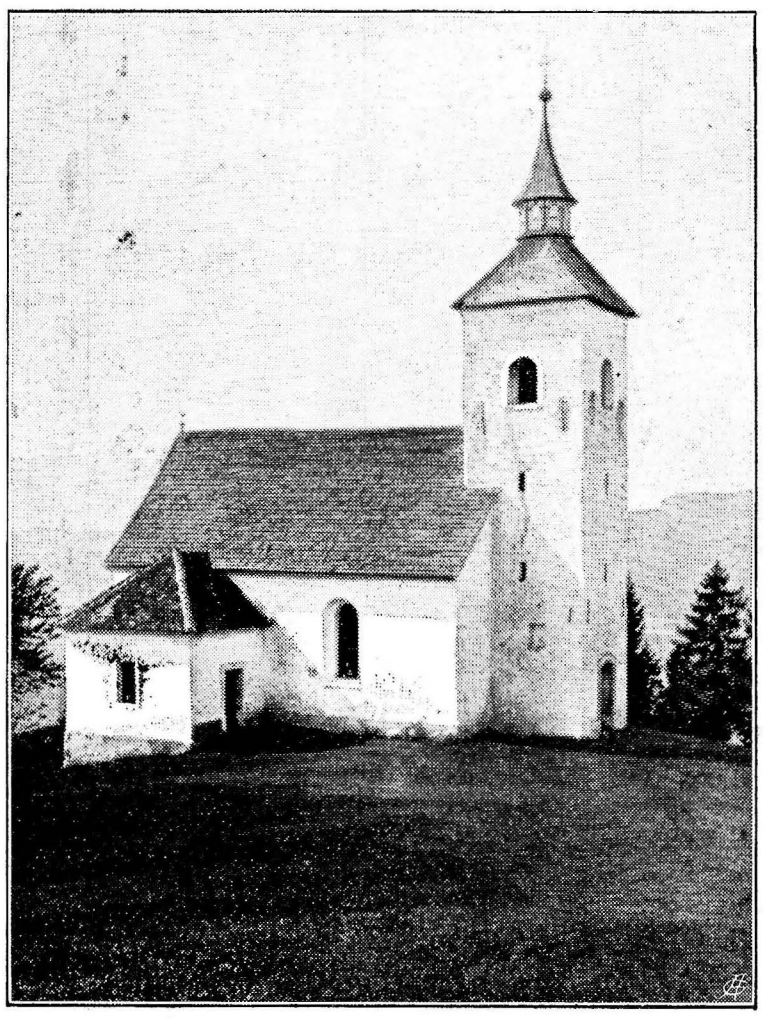

Sl. 30. Sv. Primož. Cerkev od severa.

Škof Žiga je posvetil altar sv. Primoža in Felicijana v koru in sv. škofa Ulrika na evangeljski strani. Vizitator je našel l. 1631. še tretji altar posvečen sv. Leopoldu in Krištofu. L. 1857. pa sta bila stranska altarja posvečena sv. Luciji in sv. Leopoldu, dandanes pa sv. Luciji in sv. Gregoriju Velikemu, katerih kipa se nahajata na nastavkih med dvema pilastroma in stebroma. Kakor so se menjavali leseni nastavki in kipi, tako tudi naslovi. Skoro vsako stoletje so se spremenili.

Na glavnem altarju (Sl. 31) so naslednji kipi:

Kraljica Marija,

sv. Jurij — sv. Primož in Felicijan — sv. Florjan.

Na slavoloku visi oljnata slika sv. škofa Urha z ribo na knjigi, na desni steni pa slika sv. Lucije, obedve ostanka prejšnjih baročnih altarjev.

Podružnica sv. Miklavža v Rastkah.

Cerkev (Sl. 32 in 33) ima eno ladijo, ki se pred slavolokom razširi na vsaki strani z dolbino. Ta pa nima lastne svetlobe in obsega samo altarno mizo. Prezbiterij konča s tremi stranicami osmerokota. Poleg leži zakristija, zvonik pa je ladiji predložen. Ladija je svodena s tremi plitvimi kupolami na pilastrih, ki nosijo odlomke ogredja. Ena kupola in polukupolnata absida pokrivata prezbiterij. Cerkev je dolga 15·3 *m* in v ladiji široka 6·6 *m*, v prezbiteriju pa 5·5 *m*. Cerkev je moderna stavba iz l. 1864.; zvonik je bil l. 1888. še za dva sežnja povišan.

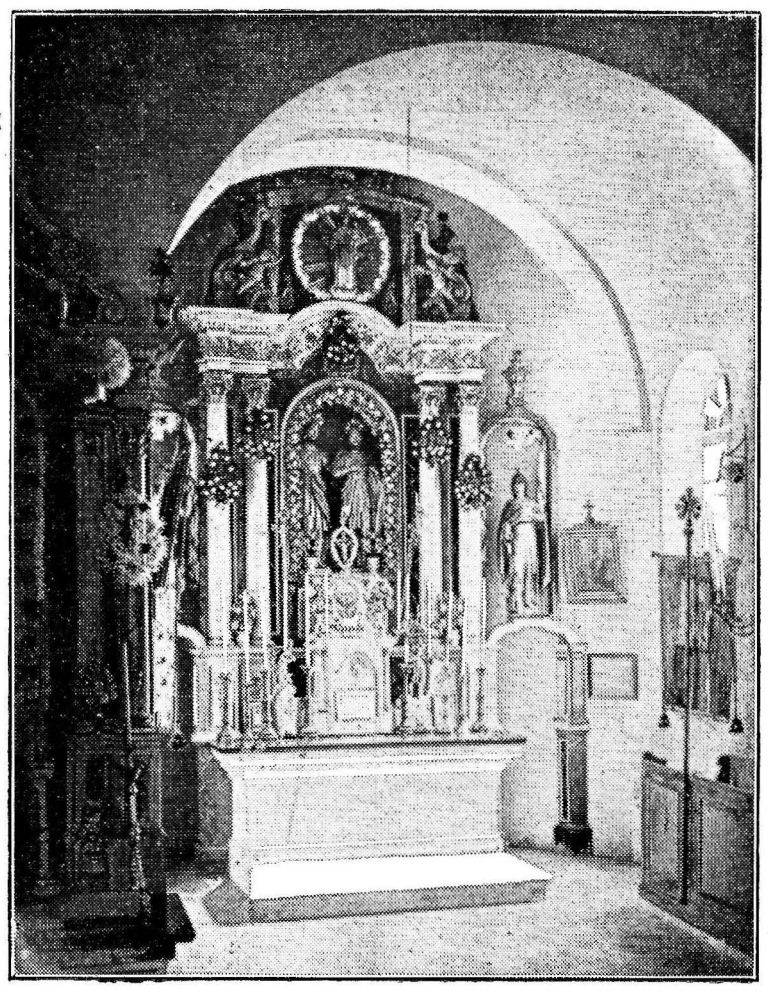

Sl. 31. Sv. Primož. Prezbiterij podružnice.

Prezbiterij je slikan in se vidita na steni sv. apostola Peter in Pavel.

Stara cerkev se imenuje l. 1631. in je stala do preteklega stoletja. Bila je 8 1/2 sežnjev dolga, 3 1/2 široka, v prezbiteriju obokana, v ladiji z ravnim stropom in gotskim portalom. Bila je zelo slaba in njena znotranja in zunanja oblika silno otožna in zanemarjena. L. 1631. se imenujejo altarji sv. Miklavža, sv. Petra in sv. Križa in Joba.

Zdajšnji altarji nimajo nastavkov. Za velikim altarjem visi na steni lepa moderna

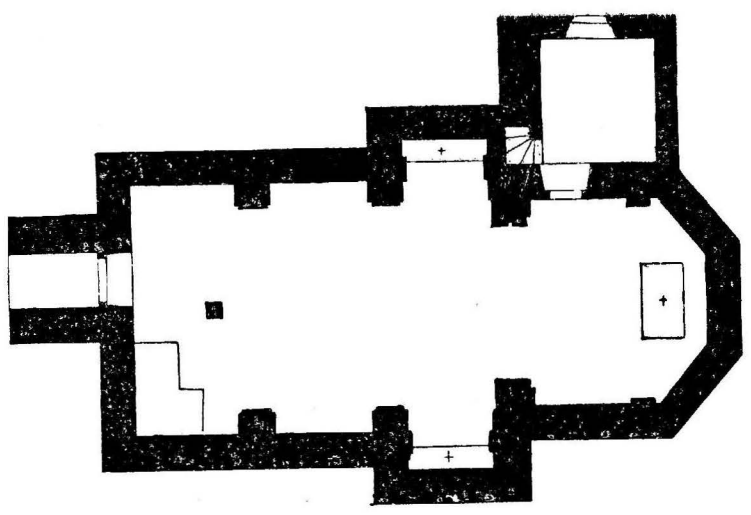

Sl. 32. Rastke.
Tloris podružnice.

oljnata slika, ki predstavlja sv. Miklavža. V levi dolbini so nad menzo naslikane te-le sv. osebe:

sv. Janez Krstnik,
Marija Kraljica,
sv. Janez Ev.

Na drugi strani je delo iste roke — kakega laškega freskanta:

sv. Frančišek Asiški,
očak Job, sv. Klara.

Sl. 33. Rastke.
Cerkev od vzhoda.

Sl. 34. Sv. Frančišek. Župna cerkev od vzhoda.

IV.

Župnijska cerkev sv. Frančiška.

Popis stavbe.

Tloris cerkve (Sl. 35) ima podobo križa, obrnjenega proti zapadu. Ena ladija in čveterokotni prezbiterij s prisekanimi, vedno med dvema pilastroma ležečimi vogli, tvorita podolžno deblo; v poprečnem deblu pa ležita kapeli s pilastri v kotih. V gornjih kotih tako nastalega križa sta dve po dolgem razdeljeni zakristiji, v spodnjih pa dva odprta mostovža za romarje, sloneča na stolpih s polukrožnimi loki. Stolp je ladiji predložen in je le iz cerkve dostopen. V cerkev vodi šestero vrat, čvetero od vzhoda, dvoje od zapada. Zdaj je dvoje zazidanih. Srednja ladija ima banjast svod s tremi kapami na

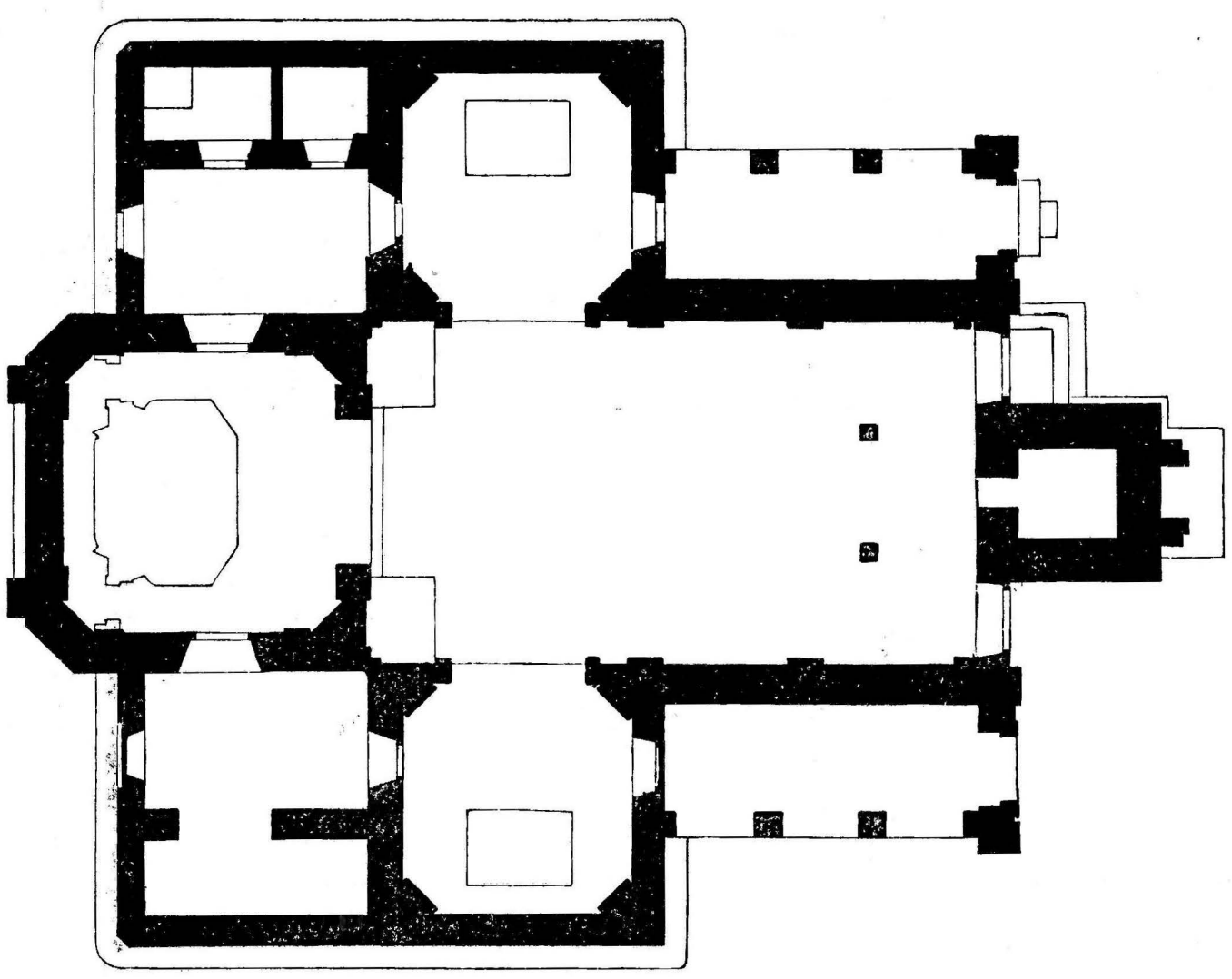

Sl. 35. Sv. Frančišek. Tloris župne cerkve.

vsaki strani. Kapele in prezbiterij so obokani s kupolami z diagonalnimi oprogami.

Cerkev je dolga 26·7 *m* in 10 *m* v ladiji, 24·6 *m* v kapelah in 8·2 *m* v prezbiteriju široka.

Križ v tlorisu je morda nalašč izbran, ker mu daje že analist l. 1733. simboličen pomen: „Podoba cerkve je križ. Ta naj nam pokaže, da moramo vso pomoč zahtevati po Krvi in smrti Kristusovi, kakor je sv. Frančišek Ksaverij v smrti in življenju iskal in našel v križu svoj edini počitek.“ (Prim. E. u. Gn. B. 1758 list XIV.)

Od zunaj napravi cerkev prav slikovit utis s svojimi odprtimi mostovži in s svojim visokim stolpom in gleda raz nizki grič daleč po gornji Savinski dolini (Sl. 34.).

Zgodovina.

Na tem mestu je stala[1] do l. 1725. cerkvica sv. Barbare, ki se že imenuje l. 1569. in je bila obrnjena proti vzhodu. L. 1715. je bila v gornjegrajskem okraju velika beda, lakota in živinska kuga. Kruh so si pekli ljudje iz drevesne skorje grušk in mladik vinske trte; mnogo jih je pomrlo. Ljudje so si skušali pomagati s čarovanjem in prazno vero. Komisar gornjegrajski

---

[1] Viri za zgodovino cerkve in božje poti sv. Frančiška v XVIII. stoletju.

I. Pisane knjige:

1. Origo Deuotionis, gratiarum et beneficiorum â Sancto Francisco Xaverio obtentorum In filiali Ecclia S. Barbarae. Conscripta manu propriâ et fide sacerdotali Ab Achatio Sterschiner Parocho et Commissario Oberburgensi. 4°.

Na zadnji strani: Ad Maiorem gloriam et honorem
Magno Deo aC sanCto XaVerIo
Oberburgi in Styria anno adiecto id est Anno 1716.

2. Decas Xaverianae Devotionis Idest Decem Anni Devotionis Gratiarum et Beneficiorum S. Francisci Xaverii Oberburgi in Styria ab Origine Devotionis usque ad finem Novae Ecclesiae conscripti per me Achatium Sterschiner Vicarium et Commissarium loci. Anno Domini 1726. fol.

3. Annales Reverendorum Dominorum Sacerdotum Curatorum ad Sanctum Franciscum Xaverium per Successionem Morantium . . . et alia notata Posteritate digna,

(t. j. dekan) Ahacij Steržiner je pomagal ljudstvu v gmotnem oziru kolikor je mogel, premišljeval je pa tudi, kako bi prišel v okom duhovni bedi. Mislil je uvesti kako novo pobožnost n. pr. na čast sv. Antonu Pad. ali pa sv. Ignaciju. S svojimi duhovnimi pomočniki se je nazadnje odločil postaviti altar sv. Frančišku Ksaveriju in sicer v podružnici sv. Barbare, ker je ležala sredi dekanata in se je praznik obeh svetnikov lahko ob enem slavil. Ljubljanski škof je to dovolil, slikar Ivan Mihael Reinwaldt pa je naslikal podobo „umirajočega sv. Frančiška, zaščitnika v smrtnem boju in v nevihtah“ (Anali). Zvečer dne 2. dec. l. 1715. je dospela podoba v Gornjigrad in še tisti večer so šli komisar in dva duhovnika skozi temen gozd k sv. Barbari in so postavili sliko na altar Matere Božje na epistelski strani. Bilo je blizo polnoči. Zjutraj pa je vzbudilo okoličane nenavadno zvonjenje, ki jih je vabilo k svitnicam. Ko so videli sliko, so se vprašali: „Kdo je to?“ Ko so slišali ime sv. Frančiška, apostola indijanskega, so rekli: „Še nikdar nismo slišali o njem“. Bil pa je njegov praznik. Na poljuden način se je nato ljudem razložilo njegovo življenje. Naslednji dan, dne 4. dec., je bil praznik sv. Barbare. Radi patrocinija so prišle kakor po navadi sosedne župnije v procesijah. Goreči pridigarji so tudi te seznanili z novim svetnikom in so jih vspodbujali se mu priporočati. Tako se je pričela tukaj pobožnost. Ko je Bog oblagodaril ta kraj s čudeži, so pričeli romarji prihajati v vedno večjem številu, ne samo od blizu, ampak tudi od daleč. Saj so tudi drugod oznanovali moč sv. Frančiška Ksa-

---

in quantum aliquis ex gremio ibidem Annis multis morans fuerit a Fide dignis informatus. 4°. pag. 1—90.

Na str. 34. se čita: „Ao 1733, quo hoc opus fuit conscriptum“. Ta letnica je bila pozneje tudi na čelu knjižice pripisana. Str. 89: „Sum occulatus testis usque ad annum 1739 ab Ao 1722 et ibidem intra hoc tempus Curatus Xaverianus indignissimus pro Capacitate ingenii mei ex persuasione multorum A. R. Dnorum, maxime autem A. R. D. Directoris et fundatoris Devotionis Xaveriane haec conbinavi pro majore Dei B. Matris et Divi Xaverii gloria“. Anali so torej pisani od l. 1733.—1739. in pisatelj je „aliquis ex gremio“. Iz Orožnovega imenika duhovnih pomočnikov (str. 101—107) se ne da spoznati, kdo bi bil. Pisava ni Steržinerjeva. Pa primeri, kaj pravi avtor o sebi (str. 9): „Ab infantia habui devotionem (napram sv. Fr. Ksaveriju) et me recordor magnas obtinuisse gratias“ s tem, kar čitamo v Fortsetzung der Ehr- und Gnadenburg, Wien, 1758, § 1: „Und weilen er (Stershiner) schon von Jugend auf in dieser Andacht unterwiesen und durch deren Gebrauch in seinem Tun und lassen jederzeit glücklichen Fortsetzung erfahren . . .“ Zanimivo je tudi, da pisatelj anal o Steržinerju ali molči ali ga samo mimogrede omenja.

4. Zapisniki duhovnikov, ki so vsak dan tukaj maševali. In sicer: I. 1732/6, II. 1736/9, III. 1741/4, IV. 1744/9, V. 1750, VI. 1751/7, VII. 1758/66, VIII. 1767/73 in IX. 1774/9. Torej najdemo v devetih knjigah za dobo 1733—1779 (izvzemši l. 1740) zapisane vse duhovnike domačine in romarje, ki so pri Sv. Frančišku bivali ali se oglašali.

II. Tiskane knjige:

Xaverianische Ehr- und Gnadenburg v sedmih izdajah. In sicer:

1. L. 1729. v Gradcu, nemški, pisala Jožef Heye in Bonaperger.
2. L. 1732. v Gradcu, nemški, pisal Frančišek Masshé iz dr. Jez. v Ljubljani.
3. L. 1743. v Pragi, nemški, pisal o. Klement Winter dr. Jez.
4. L. 1736. v Trnavi na Ogrskem, latinski, pisal Ignacij Wagner.
5. L. 1738. na Dunaju, nemški, pisal Ignacij Querk, senior Doctor in Univ. Vindob.
6. L. 1741. na Dunaju, laški, posvečena kraljici Mariji Tereziji.
7. L. 1758, na Dunaju, nemški, posvečena kraljeviču (poznejšemu cesarju) Jožefu

verija pridigarji, kakor n. pr. ustanovnik božje poti Steržiner sam, ki je pridigoval po Štajerskem, Kranjskem in Koroškem, drugam so pa prinašali tiskani lističi poročilo o čudežih in knjige, ki so izšle l. 1729, 1732, 1734, 1738, 1758. Benedikt XIII. (l. 1729.) in Klement XII. (l. 1636) sta dovolila popolen odpustek romarjem. Ker je število božjepotnikov naraščalo, treba je bilo misliti na nove stavbe.

Prva je bila mala hišica za duhovnike. Steržiner je imel svojo izbico pod streho in brez peči. Dozdaj so mu pomagali duhovniki gornjegrajskega alumnata. Ker pa ti niso mogli oskrbovati ob enem tudi velike župnije, so se začeli ponujati Steržinerju drugi duhovniki in škofijstvo je ustanovniku dovolilo, da si jih je sam izbiral. Slednjič jih je bilo navadno po šest, ki so ostali pri njem, dokler niso prejeli drugih mest. Ti so bili pozneje za škofa najboljši dušni pastirji. Ž njimi so tekmovali gojenci Marijanišča v Gornjem gradu. Ta zavod se je tudi vsled ksaverijanske pobožnosti povzdignil. Prej so tja devali neposvečence, da so čakali redov, zdaj pa so želeli priti tja zaslužni in visokoučeni duhovniki.

L. 1716. se je postavil na epistelski strani poseben altar sv. Frančišku, l. 1717. pa se je na istem mestu predrl zid in se je prizidala s kupolo obokana kapelica z dvema oknoma. Na altarju je stal tabernakelj, svetinje, mnogo sveč in čudežna podoba z zlatimi in srebrnimi darovi. Na levi strani podobe je

---

Pri sv. Frančišku se nahajata izdaji peta in deveta. Peti manjka naslovni list. Šteje 160 + 104 strani in je tiskana v osmerki. Naslov devete podamo tukaj:

Fortſetzung | Xaverianiſcher Ehr= | Und | Gnadenburg, | das iſt: | Gnaden und Gutthaten, | So auf dem Bühel=Straſſe | Bey Oberburg, in unter Steyermarck, | Bey dem Gnaden=Bild | Des Sterbenden Heiligen | FRNCISCI XAVERII | Aus der Geſellſchaft JESU, | Von dem Jahr 1741. bis zum Ende | des 1757ſten Jahrs ſich zugetragen.

Mit | Gutheiſſung hoher Geiſtlichen Obrigkeit. | Wienn, gedruckt bei Joſeph Kürtzböck, | Univerſit.= Buchdruckern, in der Bogner= | Gaſſen, im Hof=Glaſeriſchen Haus, 1758.

8°. XV nepaginiranih listov + (5—158) + 106 strani.

III. Arhiv pri sv. Frančišku:

1. Dopisi udov družbe Jezusove iz Gradca in Dunaja. Ohranjeni so še listi od 24./8. 1733—27./5. 1749 in 30./9. 1759—19./6 1769. Ekscerpti iz njih se čitajo pri Orožnu str. 89—98.

2. Izvirne listine cerkvenih ustanov.

3. Kupna pogodba, s katero je Steržiner straški grič kupil od srenje za novo cerkev.

Knjige, ohranjene v novourejeni in popisani župnijski knjižnici so tudi zgodovinski vir. Pričajo o visoki naobrazbi prvih duhovnikov, o njih literarnih sredstvih. Imena vpisanih lastnikov in beležke ob robu bi se tudi dale porabiti.

IV. Treba bi bilo poiskati poročila cerkvenih (ljublj. ordinariata) in političnih oblasti in poizvedeti, ali so se še morda ohranili listi, katere je pisal Steržiner graškim, dunajskim in praškim jezuitom.

V. Spisi Ahacija Steržinerja:

1. Katoliš keršanskiga vuka peisme... 1729. (Prim. Glaser, Zgodov. slov. sl. I. str. 180.)

2. Peissem od teh velikih odpustikov te sv. Križove poti ... 1730. (Prim. Glaser, I. str. 191.)

3. Psalterium Magnae Dominae S. Mariae, ... 8 terniones comprehendens. Se omenja v dopisu jezuita z dne 5. maja 1741 (Prim. zgoraj III, 1).

4. V rokopisu: „Origo Devotionis in Decas Xaverianae Devotionis“. (Glej zgoraj). V tem se nahaja njegov navod: „De poenitentia praedicanda“.

bila slika Brezmadežnega Spočetja, na desni Ecce homo. Obok in stene je poslikal z veliko umetnostjo Reinwaldt. V sredi kupole se je videla sv. Trojica obdana od angelov, malo nižje brezmadežno spočeta Devica, stoječa na zemeljski kroglji, obviti s kačo, in je imela luno pod nogami. Sv. Trojica jo je venčala. Še nižje, na desni za altarjem, se je videl sv. Frančišek kot misijonar. Na svodu je bilo okoli sv. Trojice naslikanih 12 apostolov, trinajsti pa je stal na znotranji steni vhodovega loka. „Slike te kapele so prevzemale srca vseh gledalcev. V tej kapelici se je vsak večer glasila prisrčna molitev sv. Ksaverija: O Bog, ljubim Te . . .“ (Anali). Ta kapelica je stala torej na mestu, kjer je zdaj angelska kapela.

Dne 8. jun. l. 1721. je položil škof Viljem, grof Leslie, temeljni kamen pri vhodu cerkvice sv. Barbare. Zdaj nosi zid za velikim altarjem. Ta kamen je stal prej pred vrati zakristije in zvonika. „Na njem so prej govorili pridigarji, odvezovali spovedniki. Hinc ipsissima petra, qua in pectoribus hominum fundata est devotio Xaveriana, facta est fundamentum Ecclesiae perpetuata.“ (Anali). V tem vogelnem kamnu leži bakrena plošča z napisom: Anno MDCCXXI VIII. Iun. Guillielmus S. R. I. Princeps, & Comes de Leslie, Episcopus Labacensis primum lapidem posuit ad honorem S. Francisci Xaverii. Innocentio XIII. P. M. Carolo VI. Rom. Imp.“ L. 1725. je bila nova stavba dogotovljena, l. 1728. dne 28. okt. pa posvečena od škofa Feliksa, grofa Schrattenbacha.

Na dokončanje cerkve spominjajo kronogrami na prekladah obojnih velikih vrat poleg stolpa. Na levi čitamo:

17 MAGNO DEO AC SANCTO EXORTA XAVERIO 26.

S tem kratkim in klasičnim kronogramom je bil pričel pred 10 leti Steržiner pisati anale. Tedaj se je glasil: MAGNO DEO AC SANCTO XAVERIO.

Nad desnim vhodom stoji:

17 MORIENTI DIVO FRANCISCO XAVERIO POSITA 26.

Vrh tega napisa je z apnom zamazan in nečitljiv napis:

REnOvatum anno 18·5 (?)

Fasada je bila prenovljena l. 1860. in tedaj so odpravili tudi 4 male piramidice vrh strehe, ki se še vidijo na starih slikah. Sedanja fasada kaže nad mostovžem kipa angela varuha in sv. Barbare v dolbinah, k stolpu pa je prizidana kapelica z misijonskim križem.

Na konsekracijo spominja sledeči kronogram, izklesan v mramornati prekladi, ki je morala biti pred kako restavracijo nad tem ali onim vhodom, zdaj pa leži v drugi zakristiji:

ECCE XAVER IPSE ME FVNDAVIT.
ME FELIX : A : SCHRATTEPH (!) PRÆCELSVS · LABACENSIS = PRAESVL
CONSECRAVIT.

„Med tem ko se je stavila hiša božja, so stanovali duhovni v lesenih hišicah in so z veliko potrpežljivostjo nosili neizmerno težo mraza in vročine poleg drugih rev“ (Anali). L. 1730.—34. se je tudi za nje in za plemenite goste postavila hiša, s kletmi, kuhinjo in poselskimi sobami v pritličju, z

obednico in 5 sobami za goste v drugem pritličju in s 15 malimi sobami v nadstropju, kjer so stanovali tudi domači duhovniki. Vsak je imel eno izbico, ravnatelj pa dve. Tako analist. Kronogrami pa kažejo, da se je ta hiša ob enem s cerkvijo zidala, mogoče, da se je šele sčasoma priredila za stanovanje. Nad glavnim vhodom namreč čitamo:

DEXTERA XAVERIANA MANVS
BENEFACTORES CORONAT. (= 1721)

Na vzhodnji steni:

ECCE XAVERIVS FVNDATOR MEVS (= 1726)

Znotraj v hodniku:

PAX HVIC DOMVI
ET HABITANTIBVS IN ILLA

Tam tudi visi doprsna slika sv. Frančiška z napisom, ki se ozira na hišo in ima isto letnico 1726:

SANCTE DOMVS STRASIAE XAVIER AVCTOR AVE.

Prejšnja cerkvica sv. Barbare je bila postavljena med l. 1426.—1569. Bila je obrnjena proti vzhodu in je imela najprej nastrešni stolpič, 1715. pa že poseben zvonik. Trije altarji so bili posvečeni sv. Barbari, sv. Jerneju (ev. str.) in sv. Pankraciju (ep. str.), ki se je radi svoje stanovitnosti v srednjem veku posebno častil.

Cerkvena oprava.

Tukaj moramo najprej omeniti sliko iz stare cerkve, ki predstavlja sv. Barbaro. Visi visoko na steni v izbici za gluhe spovedence poleg zakristije in je 1·30 *m* visoka, 1·07 *m* široka in slikana na desko.

Svetnica v rdečem oblačilu in z belim pasom, stoji na oblaku. Glavo je nagnila proti desni in poveša oči. Roki pa je iztegnila in odvzdiga ž njimi zlat, zelenopodvlečen plašč, pod katerim se zgrinjajo na oblakih kleče vsi stanovi. V levici drži velik meč, v desnici pa palmovo vejo. Poleg nje klečita pod plaščem dva dominikanska svetnika, ki priporočata sv. Barbari revne zemljane. Svetnik, s škofovsko palico pri nogah (sv. Antonin?) gleda navzgor in iztega pred se roke, proseče razprte; svetnica pa poveša glavo in kaže z razprostrtimi rokami navzdol, t. j. na zemljo, na ljudstvo. Pri njenih nogah leži lilija (Katarina sijenska?) in odprta knjiga, ki pove vsebino svetničine molitve:

Barba | sancta
virgo | . . . . . .
. . . . . .

Črke so obrnjeni proti svetnici, ker jih ona čita, za gledalce so narobe. Za dominikancem klečijo in molijo s sklenjenimi rokami papež, kardinal, kralj in cesar s svetovno krogljo in žezlom pri nogah, za dominikanko pa cesarica s krogljo in za njo red gospej v zanimivih pečah. Dva angela držita Barbarin plašč na kvišku in nosita njena znamenja, namreč levi — kelih s hostijo, desni — čeladasto krit stolp. Nad svetnico se vidi v polukrogu nebeški

sijaj, obdan od rmenih oblačkov, okoli katerih se zgrinjajo sivi oblaki. V njih je šest angelskih glavic s perutmi. V desnem kotu spodaj ima slika letnico z nečitljivo zadnjo številko:

1 · 6 · 7 ·

Slika je zanimiva: *a)* Ker je bila nekoč glavna slika — predmet češčenja v stari cerkvici; *b)* podoboslovno, ker kaže „zaščito sv. Barbare“, kakor se navadno slika „zaščita Matere Božje“ (Maria Schutz) ali pa sv. Uršule in

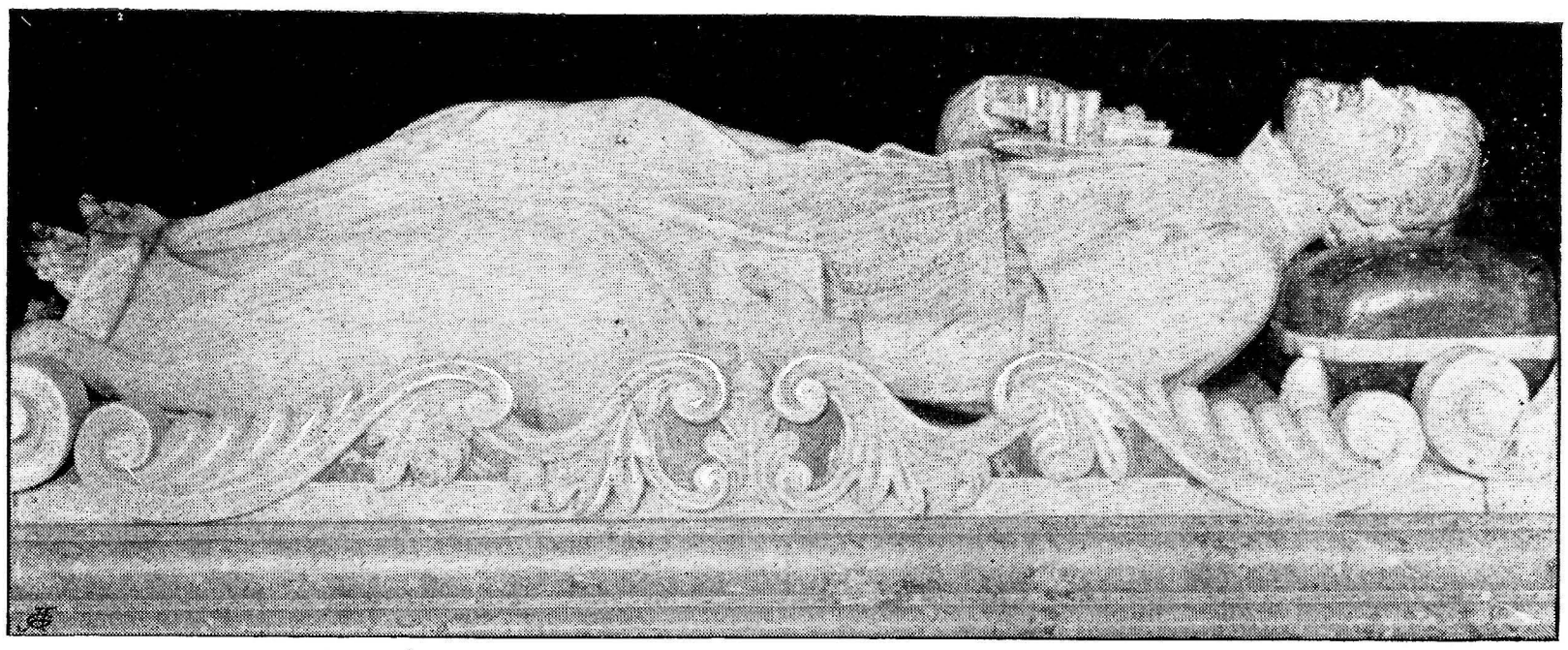

Sl. 36. Sv. Frančišek. Mramornat kip umirajočega sv. Frančiška Ksaverija pod velikim altarjem.

spaja ob enem neke, nam neznane krajevne ali osebne spomine, kakor je razvidno iz obeh dominikanskih svetnikov; *c)* ker je datirana, kar se v naših krajih malokedaj nahaja, in je zato tem važnejša za primerjanje z drugimi, nedatiranimi; slednjič *d)* ker je tehnično zaostala in je koncem 17. stoletja narejena še na lesu in, kolikor se vidi, brez oljnatih barv.

Cerkev ima poleg glavnega altarja sv. Frančiška Ksaverija še koncem ladije dva naslova: Brezmadežnega Spočetja in sv. Ane in v obeh kapelah: sv. Angela varuha (ev. str.) in sv. Barbare (ep. str.). Isti naslovi so bili že l. 1733., kakor piše analist.

Glavni altar je iz mramorja od tal do atiških baz nastavkovega stebrovja; drugo je leseno in pobarvano. Podstavek — stipes — altarne mize ima podobo spredaj odprtega sarkofaga. Odprtina je obrobljena z volutami iz belega mramorja, v katere so vloženi rdeči kosi. Sredino gornjega okvira zaljša angelska glavica z razprostrtimi perutmi. Znotraj je odprtina izložena s črnim mramorjem. Zadnjo steno prodira rov, v katerem brli srebrna svetilka, tako da tudi tisti, ki gredo okoli altarja, lahko vidijo od zadi belo-mramornatega spečega svetnika pod altarno mizo (Sl. 36). Res, krasen je ta kip! Mrlič leži v jezuitski prepasani halji z rožnim vencem ob pasu. V levici ima knjigo, z desnico pa pritiska križ na prsi. Glava počiva na rumenomramornatem zglavniku. Plemeniti obraz s polnimi lasmi in kratko brado je malo zasukan proti nam. Svetnik ne spi, ampak gleda, gleda in upira oči v nebeške prikazni in lahno odpira ustnici, kakor da bo zdaj in zdaj izdahnil svojo sveto dušo.

Altarna miza je le mali del vse altarne zgradbe. Ob straneh so nagromadeni podložki vrh podložkov, vsi iz pisanega mramorja z bazami in

Sl. 37. Sv. Frančišek. Božjepotna podobica. V zgornjem delu predstavlja čudodelno sliko sv. Frančiška.

karnizi in vloženimi drugobarvnimi ploščami. Vrh gornjih podnožkov se vzdiguje lesen slavolok. Na vsaki strani nosijo trije korintski stebri z ravnotoliko pilastri golšast kos ogredja. Oba kosa spaja nizek segmentni lok.[1] Vrh njega se dviga nebeško mesto Jeruzalem s tremi vrati — „in proti zahodu troja vrata“. Skr. raz. 21, 13. Ob straneh mesta klečijo zastopniki po sv. Frančišku spreobrnjenih rodov: kraljica[2] in plemenit mohamedanec s turbanom[3] in dva temnopoltna Indijanca. Nad nebeškim mestom se dviga na modrem nebesu v srebrnih oblakih in v zlatem žaru obdano od angelskih glavic Vsevidno oko troedinega Boga — podoba božjega veličastva. „In noči ne bo več; in ne bodo potrebovali ne svetlobe svetila, ne svetlobe solnca, ker jih bo Gospod Bog razveseljeval.“ Skr. raz. 22, 5.

Pod slavolokom je v bogatem okvirju slika umirajočega sv. Frančiška. Dne 23. avgusta l. 1552. je dospel svetnik s kupčijsko ladijo na otok Sancijan, portugižko postajo. Odtod se je hotel skrivaj podati na bližnjo kitajsko obal, kjer je ležalo mesto Macao.[4] Razne ovire so ga zadržavale, dokler ni 20. nov. zbolel za mrzlico. Pred otokom je bila še edina ladija, bolnišnica za revne. Šel je na njo, a jo je kmalu zapustil, ker mu je njeno zibanje prizadevalo glavobol in ga je motilo v združenju z Bogom. Prenesli so ga na obal in ga pustili tam ležati. Pihal pa je tudi hud severni veter. Neki Portugiz se je usmilil Frančiška in ga je prenesel v svoj šotor, ki pa je tudi bil od vseh strani vetrovom odprt. Tam je svetnik umrl dne 2. dec. Dasi je bil šele 46 let star, je bil zadnje leto radi trudov in skrbi ves osivel.[5]

Naša slika kaže obal s kočo. Na desni se vidi gol, strm breg, ki se znižuje proti levi. Na tej naravno prislonjeni postelji leži na tleh na po-

---

[1] Tukaj visi v srebrnem okvirju srebrna podoba sv. Frančiška. Najbrž je ista, kakor jo je darovala francoska kraljičina l. 1752. in je bila 2 funta težka.

[2] Kraljica Izabela v Neschille?

[3] Kralj Dschafna na Ceylonu?

[4] Portugizi so ga dobili šele l. 1557.

[5] Alban Butler, ed fr. Godescard — Doney, Vies des Pères, martyrs et autres saints. 1850. XII. 58.

grnjenem plašču sv. Frančišek v črni halji z rožnim vencem ob pasu. Suhi roki je položil na prsih drugo vrh druge in objema z njima križ. Bose noge je zganil v kolenih in ju na se potegnil. Mrtvaško bleda glava s polnimi črnimi lasmi in ravnotako brado je nagnjena na desno. Oči so za zmirom zaprte, ustnice stisnjene. Skrb, prikrita žalost, tajna resnoba leži na tem obrazu, obrazu mrliča. Poleg ležišča je mehek, širokokrajen klobuk, popotna palica in zlatoobrezana knjiga. Ob straneh stoji troje neobdelanih debel (— četrto se ne vidi, ker stoji proti nam, pred in izven podobine ploskve —), ki nosijo vodoravno položene suhe veje in streho iz deščic. Skozi mnoge vrzeli med njimi gledamo temnooblačno, večerno nebo. Nad nogami se vidi sivo morje z edino ladijo v pristanišču, v ozadju na obzorju pa se rdeči mesto Macao. Tudi modro nebo je deloma rdečkasto. Ognjeni bliski razoravajo temne oblake in njih rdeči sijaj se odbija na golih deblih, ki nosijo prozorno streho. V daljini besni nevihta, okoli mrliča pa plava tih večeren mrak, ki odgrinja nebeške prizore. Streho naše koče je zagrnil svetel oblaček, ki nosi tri angelske glavice, in iz nebes se usipava v široki stezi prozorna svetloba na mrličevo glavo, ki sije v svetniškem sijaju. Ta mrlič je — svetnik.

Steržiner večkrat zatrjuje, da je ta slika posebno dobro uspela, boljše kakor je pričakoval od slikarja. Vsebina in kompozicija je dobro zadeta, a v posameznostih se kažejo hibe. Svetnik leži preveč proti levi in na desni je dober kos prazen. Zato so razni posnetki (kakor naša sl. 37) prikrajševali sliko na desni. Streha koče visi spredaj na nam neumeven način v zraku. Barve so pa lepo ubrane in utis slike ni slab. Dandanes visi previsoko.[1]

Pod sliko sv. Frančiška je tabla med dvema angeloma s svečnikoma, in nižje pod njo je steklena skrinjica z malo lobanjo v zlatem brokatu na srebrnobrokatnem zglavniku. Poleg je mali zavitek z istim napisom od Steržinerjeve roke na spodnji in zadnji strani:

---

[1] Kopije te slike:

1. L. 1730. je dala kraljica poljska Marija Jozefa to sliko v isti velikosti in popolno enako posneti. Razpostavila se je v češčenje v dvorni kapelici v Draždanih.

2. L. 1733. so prosili meščani iz Prage za posnetek. Steržiner je pozval še živečega starčka Reinwaldta, ki je sliko 23. avg. dogotovil. Prenesla se je v Odrešenikovo cerkev družbe Jezusove v Pragi. Po njej so napravili blizu 16 tisoč podobic s podpisom:

Wahrhaffte Abbildung der Gnadenreichen Bildnuß des ſterbenden
Xaverii wie dieſelbe im Jahr 1733. den 27. Auguſti zu Oberburg copiert worden.

3. L. 1735. se je poslal posnetek za župnijsko cerkev jezuitov v Kladskem (Glatz) v Šleziji. Ehr- und Gnaden-Burg, 1738 str. 157; 132, 136; 140.

4. L. 1749. Neapolitanska kraljica Marija Amalija je postavila na čast sv. Frančišku kapelico z altarjem na svojem poletnem gradiču Portus Herculea. Posnetek slike so ji poslali od straške cerkve. Ehr- u. Gn.-Burg 1758 str. 138.

L. 1738. je grof Wallenstein v dekanijski cerkvi v Duchcovem (Dux) na Češkem dal postaviti altar sv. Frančišku s „podobo enako gornjegrajski“. E. u. Gn. B. 1758 p. 143.

V naših krajih se nahajajo skoro v vseh starih župnih cerkvah altarji, posvečeni sv. Frančišku in mnogokrat so tudi slike posnete po ksaverijanski. Tako n. pr. v Laškem trgu, v Celju, v Konjicah in dr.

Xaverianisch
Armbs Baum
wolle auff In
dien gebracht.

Kuvert nosi Steržinerjev pečat: kelih in nad njim Božje Srce s trnjevim vencem in križcem, oboje v žarkih. Priložena je ob enem daljša listina, ki pove, da je imel ta bombaž najprej jezuit P. Schweiger v Celovcu in v Ljubljani in ga je polagal na bolnike, ki so vsled tega ozdraveli. Potem ga je dobil Steržiner od P. Kašperja Igel v Ljubljani in sicer še predno je začel božjo pot pri sv. Barbari. Ta listina nosi datum 2. decembra l. 1715, t. j. tistega dne, ko se je potem v pozni noči podal z novo došlo sliko (in to svetinjo) k cerkvi sv. Barbare, kjer je vložil svetinjo v stari relikvijar. V tem se je nahajala po izročilu in izjavi Steržinerjevega prednika v gornjegrajskem komisarijatu glava enega izmed nedolžnih otročičev. Tudi ta se je ohranila.

V tablo nad skrinjico je vdelan romarski spomin na Rim. Vidi se na svilo natisnjena podoba desne roke sv. Frančiška z napisom:

MENSURA DEL BRACCO DESTRO DEL FRANCESCO XAVERIO
HA TOCCATO IL BRACCO DEL DETTO SANTO

t. j. ta podoba je bila v dotiki z desno roko sv. Frančiška, ki se shranjuje v Jezusovi cerkvi v Rimu. Steržiner je to svetinjo visoko cenil. Njej pripisuje ozdravljenja in nad vhodom v župnišče je dal v mramor vdelati njeno podobo s pripisom: Dextera Xaveriana manus benefactores coronat. Okoli te podobe so na altarju še druge svetinje: 6 voščenih Agnus Dei in 18 sv. ostankov s pripisanimi imeni svetnikov. Na nastavku sta še kipa sv. Petra in Pavla.

Tabernakelj je lesen in obit s pozlačenimi in bakrenimi ploščami, deloma tudi obložen s srebrnimi in kovinastimi okraski. Srebro ima beleg (A P) in pa enoglavega orla. Tabernakelj obstoji iz shrambe med visokimi podnožki za 4 stebre, ki nosijo odprto polkupolo in na vrhu neke vrste krono s križem, in iz razstavnega prostora pod to kupolo. Tudi ograja okoli altarja, ki služi kot obhajilna miza, je iz mramorja.

Ta altar ima svojo zgodovino. Pozidal se je še le po l. 1769. Prvotni glavni altar nam po cerkvi razobešene slike predstavljajo. Pod menzo leži bela (kamnita) podoba sv. Frančiška. Na altarju je nizek tabernakelj med dvema klečečima angeloma; za njima je rdeča preproga. Nad tabernakeljem je doprsna slika Žalostne Matere Božje, čudežna roka in milostna podoba — vsaka v svojem okvirju. Za vsem tem nastavkom pa je zelena preproga z dvema (naslikanima?) Indijancema, ki nosita čudodelno podobo. Vseh teh zanimivih posameznosti si neuki slikar ni mogel izmisliti, ampak jih je moral po naravi kolikor toliko posneti. Zgodaj pa so začeli nabirati za mramornat altar. L. 1745. sta poslala poljski kralj Avgust II. in njegova žena 400 zlatov zanj. Vendar pa se ni dolgo nič storilo. O tem pričajo pisma jezuita P. Silvestra Herendlera iz let 1763.—69., v katerih vedno drega in opominja iz Dunaja, kjer je deloval in posredoval v prid našemu božjemu potu. Naši kraji so mu bili znani, ker je bil posvečen v mašnika na Vrbovcu l. 1720. in je pozneje

tudi sv. Frančiška obiskal. — On je nabiral darove za novi altar in jih je pošiljal k sv. Frančišku. A nič se ni storilo. V enem pismu pravi, da se boji, kaj bode rekla cesarica (2./9. 1763). Rekli so mu, naj preskrbi načrte na Dunaju, a odgovarja, da bi tam gotovo stali 12 zlatov. Altar naj bo iz črnega mramorja z baldahinom nad čudodelno sliko in s srebrnim tabernakljem (29./4. 1764). Ko so dobili načrte od drugod, bi jih rad videl (29./9. 1764). Poslali so mu jih. On in vsi, ki so jih videli na Dunaju, so grajali, da zgornji del ne stoji v nobenem razmerju s spodnjim. Tudi tabernakelj ni nič posebnega in križ vrh njega naj ne zakriva slike (30./10. 1765). Med tem se je izdelal tabernakelj, ki je mnogo stal. Temu se Herendler ne čudi, ker srebro se da vedno porabiti in je zato drago, kamen pa ne. Zato je on darove pošiljal za kamenit altar, ne pa za tabernakelj. Tega bi bili lahko na zadnje postavili. Tudi čudodelna slika bi naj dobila srebrn okvir, kakor ga imajo njene kopije v Pragi in v Kladskem v Šleziji (27./4. 1767). Herendler je postal že star in bi vendar rad še videl dodelani altar. Grozi s cesaričino nevoljo (23./9 1767). Naj ne mislijo na to, da bi cesarica dala novo podporo, saj je tukaj znano, da bo za altar mesto 10 tisoč 20 tisoč goldinarjev potreba (20./11. 1767). Slišal je, da doneski za altar izostajajo. Čudi se, kam gre denar in odkod prihaja revščina. On je vsega skupaj že 7000 gold. poslal. Cesaričin spovednik (P. Kampmüller) je že tudi vprašal, kaj počenjajo. Naj pazijo, da ne pride do preiskave (31./3. 1769). Veseli se, da je slednjič dobila čudodelna slika dragocen okvir. To je znamenje, da delo pri altarju napreduje. (19/6. 1769).

Tako smo torej na pragu l. 1770. in altar še ni dovršen. Denarja je pomanjkovalo in morda je tudi božja pot že pojemala. Kar je bil kamnosek že izvršil, so postavili, drugo pa je napravil za nižjo ceno lesorezec. Pisanega mramorja pa se opleta ljudska pravljica, ki pravi, da se je potopila ladja z z altarjem.[1] Potopila se je — v morju pomanjkanja in jožefinskega duha. L. 1793. so altar oropali dragocenosti, srebrnega okvira okoli glavne podobe, in pri kanontablah in okraskov pri tabernakelju. Nekaj srebrnih okraskov (na okvirju slike, za križem pred vratci in božje oko v razstavni odprtini) se je mogoče po popustljivosti dotičnega komisarja še ohranilo. Ves altar je osnažil A. Cesar l. 1863 (400 gold.) in tabernakelj J. Kager l. 1903 (200 gold.)

Altarna nastavka koncem srednje ladije sta si podobna. Na podvojenem podnožju se vzdiga glavni del z veliko sliko med dvema zavitima stebroma in pilastroma. Vrh ogredja je še eden podoben nastavek z izsekanim čelom.

Kipi in slike so tako-le razstavljeni:

na ep. str.: simbol Srca Marijinega
sv. Ignacij Loj. (?) — sv. Katarina Aleks. — sv. Jakob ml.
sv. Janez Krstnik — Marijino Brezm. Spočetje — sv. Janez Ev.
Srce Jezusovo
in na ev. str.: simbol Srca Jezusovega
sv. Volbenk (?) — sv. Ožbalt — sv. Valentin
sv. Jožef — sv. Ana — sv. Elizabeta z Janezkom
Srce Marijino.

[1] Orožen, Dek. O. str. 108. Dandanes pa ni več med ljudstvom te pravljice.

Zanimiva je slika sv. Ane. Svetnica sedi na sredi podobe, obrnjena proti levi, in ima pred seboj položeno knjigo. Marija, vitka deklica (bolj žena en miniature ko deklica), pazljivo posluša in drži roke sklenjene na prsih. En angel ji prinaša lilijo, drugi venec belih in rdečih rož. V zraku se vidi Bog Oče in Sv. Duh.

Kipi teh dveh altarjev so delo istega mojstra kakor prižnica. To se dobro vidi, ako primerjamo kipe na altarjih in evangeliste in sv. Frančiška Ksaverija na prižnici. Vsi živahno kretajo, imajo vihravo nagubana oblačila in isto barvo v obrazu in v laseh. Ker prižnica nosi kronogram (1781):

PRAEDICATE EVANGELIVM
VNIVERSAE CREATVRAE
INFINITE

zato sta oba nastavka iz iste dobe.

Čisto drugačnega značaja sta nastavka kapeličinih altarjev. Oba sta sicer večja ko nastavka altarjev koncem ladije, a slabše izvršena. Arhitektura je bolj bogata s stebri in pilastri, a ima samo medle, hladne barve, kipi so mrtvi, brez živahne kretnje in obleka kaže lesene, vzporedne gube. Edino slike na atiki vzbujajo pozornost radi svojih živahnih barv. Vse drugo so kipi in sicer tako-le razstavljeni:

(epist. stran:)

vnebohod Kristusov,

sv. Miklavž - sv. Gregorij Vel. - Angel varuh z dečkom - sv. Urban - sv. Martin
papež škof

(evang. stran:)

vnebovzetje Marijino,

sv. Apolonija – sv. Katarina muč. – sv. Barbara – sv. Lucija – sv. Marjeta.

Analist pravi, da so prvi duhovniki imenovali levo kapelico „deveterih angelskih korov“[1] radi ksaverijanske devetdnevnice, katero so tu obhajali, ljudstvo pa ji je reklo kapelica sv. Janeza Nepomučana, ker se je tam shranjeval njegov relikviar in se je njegovo češčenje posebno povzdignilo po l. 1729., ko je bil svetnikom proglašen.

V cerkvi visi na steni več velikih oljnatih slik (v prezbit. 2, v ladiji 2, pod korom 3), ki so najnižje kvalitete v umetniškem smislu, a vendar imajo neko stvarno vrednost. Predstavljajo namreč mnogo čudežev, ki so se zgodili na priprošnjo sv. Frančiška Ksaverija, in sicer tako, da je na eni sliki po več raznih prizorov na istem polju združenih z dostavljenimi primernimi pripiski in podpisi iz sv. evangelija. Zanimive so le nekatere posameznosti. Slika v ladiji na ep. strani kaže staro cerkveno fasado s piramidicami na voglih mostovževe in cerkvene strehe. V obeh slikah v ladiji je tudi naslikan stari altar, kakor je bil pred l. 1770. Napisi na teh slikah so bili poprej nemški, a so se pri popravi okoli l. 1860. nadomestili s slovenskimi. Pod novim pismom se še vidi ponekod sled stare frakture. Na srednji sliki pod korom pa je pri neki sliki pripis:

geſchehen 1736.

---

[1] Tako tudi Ehr- u. Gnadenburg, 1759 list 15.

Omenja jih knjižnica Ehr- u. G.-B. iz l. 1738 str. 142/3, kjer so ponatisnjeni tudi prvotni nemški podpisi v prav slabo skovanih verzih.[1] Torej so te slike iz let 1736—1737.

Dragocenosti.[2]

I. Kelihi. 1. Srebrn in pozlačen kelih dekana Schrägla, darovan l. 1749. Kelih je kovan iz 13 lotovnega srebra l. 1737 (?) in v navadnih baročnih oblikah izdelan od nekega I. G. K. To nam povesta dve punci:

[1] 1. Xaverius macht zur Stund, unzahlbar Menſchen, und Vieh geſund:
Alles dieſes thut er ihnen, nur mehr Seelen zu gewinnen.
2. Xaverius beherrſchet die Elementen, die Schaden und Tode abzuwenden,
Alles thut er allen, weil ihm die Gelübder gefallen.
3. Xaverius erſcheint mehreren Leuthen, die Sünder mahnt er zur Buß bey Zeiten.
Die Frommen macht er geſund, zu eben ſelbiger Stund.
4. Xaverius zeigt die Höll offen, denen die ſündigen, und eitel haffen;
Weilen ſie ihm waren andächtig, errettet ſie von der Höll mächtig.
5. Xaverius erſcheinet in größter Noth, rettet vom Kerker und Todt;
Weil er um Hülff kläglich, gebetten war täglich.
6. Die Blinden ſehen, die Lahmen gehen.
7. Die Tauben hören, die Todten auffſtehen.

[2] Da razvidimo, da se ima cerkev sv. Frančiška največ zahvaliti habsburški rodovini, postavim semkaj

rodoslovno deblo darovalcev.

Cesar Leopold I. († 1705)

Cesar Jožef I († 1711)	Cesar Karol VI. († 1740) ož. z Elizabeto Kristino iz Brunšvika L. 1739. mašni plašč in antependij	Marija Ana Jozefa om. z Ivan V., kr. portugižkim L. 1735. prim. Orožen, D. O. p. 90	Marija Magdalena († 1. maja 1743) L. 1744. mašni plašč
Marija Jozefa *b)* om. z Avgustom II., kr. poljskim. L. 1738. obleka in mašni plašč L. 1745. 400 zlatnikov L. 1753. mašni plašč L. 1759. mašni plašč	Cesarica Marija Terezija L. 1750. mašni plašč L. 1751. zlati kelih	Marija Ana om. z Karolom Aleks. lotarinškim († 16./12. 1744.) L. 1747. srebrna monštranca	Marija Elizabeta *a)* L. 1757. mašni plašč
Marija Amalija om. z Karolom III. (kralj neapolitanski in od 1759. španski) L. 1749. zlato dete	Kraljevič Ksaverij Avg. *c)* L. 1757. mašni plašč	Marija Jozefa *d)* om. z delfinom Ludovikom L. 1752. srebr. tabla L. 1763. zlati kelih L. 1763. mašni ornat	
Ludovik XVI.	Ludovik XVIII.	Karol VIII.	

Prim.: Behr, Genealogie, Leipzig 1854 in Grotte, Stammtafeln. Leipzig 1877.

a) Marije Elizabete nisem našel. Ni hči ces. Marije Terezije, ker Behr našteva vseh 16 otrok, a nje ni med njimi, toraj mora biti starejša. Grotte pa ne navaja politično nevažnih udov cesarskih rodbin. Drugih pomoč-

Na spodnji strani je napis: Legat | sanCto | FranCIsCo XaVerIo | In ober WVrg | IoaChI : AntonIVs | sChrägL DeCanVs | freŸstaDIensIs — Frejstadt je mesto ob reki Feld-Aist severno od Linca na Gornjeavstrijskem. Cerkev je prejela kelih še le 1751. Ob robu podstavkovem pa čitamo ime posvetiteljevo: HIC CALIX HONORI S. XAVERII A MARIANO CISTERCIENSI PRAESVLE IN RUNA CONSECRATUS. Marijan Pittreich, opat (1754—1771) runskega samostana blizu Gradca, je bil prav odlična oseba, vnet za znanost in umetnost, in je tudi v zbornici štajerskih stanov deloval za prospeh dežele.

2. Kelih cesarice Marije Terezije iz l. 1751. (Sl. 38). Ima zlato čašo, srebrn in pozlačen držaj in nogo. Prvotno je bil ves iz zlata. Pri pobiranju zlatnine in srebrnine začetkom XIX. stoletja je tudi ta kelih izgubil nogo in držaj. Nadomestila sta se v bakru, dokler se nista dala l. 1856. napraviti iz srebra. Kelih je 22 1/2 *cm* visok, premer stala je 13 1/2 *cm*, čaše skoro 8 *cm* in patene 14 *cm*. Zunanji obod gladke čaše je trodelen in baročne zavojke ga delijo na troje ščitom podobnih polj, ki so zamrežena z diagonalnimi palicami. Kjer se te križajo, so izdelane cvetlice. Vrh ščitov so angelske glavice s perutmi. Ta zlati del je punciran z znamenjem [20 H], kar menda pomeni, da je zlato 20 karatov fno, t. j. v 1000 delih kovine je 833 delov čistega zlata.

Sl. 38. Sv. Frančišek. Nekdaj ves zlat kelih, dar cesarice Marije Terezije.

Stalo in držaj sta podobno okrašena kakor čaša: vidimo zavojke, školjke, omrežje in angelske glavice na njih. Nosita pa sledeče punce:

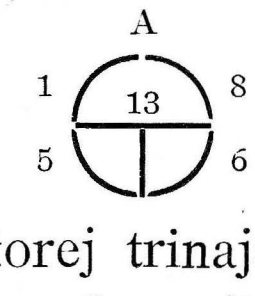

in [I. REINE]

Srebro je torej trinajstlotno (0·8125 fino). Novi del keliha je punciran (in najbrž tudi napravljen) na Dunaju (to pomeni črka A) in sicer l. 1856. Mojster je I. Reine. Na pateni je punca [*H].

3. Zlati kelih delfinovke Marije Jozefe iz l. 1763. (Sl. 39). Noga ima v premeru 15 *cm*, čaša 10 *cm*, patena 15 *cm*. Kelih je 30 *cm* visok. Tehta 97 1/2 lota. L. 1796. je bil lot cenjen na 15 gold.; torej ves kelih na 1462 gold. 30 kr. „Nogo delijo tri ležeče konzole na troje polj. Na vsakem polju je okvir (kartuša) z malim reliefom. Predstavljajo se sledeči prizori: 1. Kristus stoji s kruhom v roki med apostoli, kar se da razlagati tako, da jim deli pomnoženi kruh ali pa da govori: „Jaz sem kruh življenja“ in ob enem predmet svojega govora

---

kov pa nisem našel v graškem Ioaneumu. E. u. Gn.-B. 1758 str. 142 jo imenuje kraljevo visokost, presvetlo gospo M. E., nadvojvodinjo avstrijsko.

b) Friderik August III. je izredna prikazen na saksonskem prestolu. Iz srčnih nagibov se je l. 1712. v Bolonji povrnil v naročje katoliške cerkve. S svojo ženo Marijo Jozefo je najgorečnejše podpiral vse, kar je bilo katoliškega v pretežno protestantski državi. V Draždanih je pozidal v letih 1730—1751 krasno dvorno cerkev, ki je najlepša in najveličastnejša cerkvena stavba na Saksonskem še dandanes.

c) Marija Jozefa in Avgust II. († 1763) sta imela 15 otrok. Dedič je bil Friderik Kristijan (1722—1753), mlajši njegov brat pa je bil Ksaverij (1730—1806). Kadar se govori izrecno o dediču (Orožen str. 92 v letih 1739 in 1740), je to Friderik Kristijan. Mašni plašč pa je daroval »Haeres electoratus Saxoniae Xaverius Augustus«. Mislim, da je tukaj ime pravo in naslov napačen in ne narobe.

c) Orožen jo imenuje str. 95. Marijo Ano Zofijo, a Behr dosledno Marijo Jozefo.

v rokah drži (?) 2. Jezus moli na Oljski gori in angel ga tolaži. 3. Jezus se prikaže Mariji Magdaleni v podobi vrtnarja. S trakovi povezani svitek, sestavljen iz obročev, spaja nogo z držajem. Ta krasno izdelani stebrič je šesterostran in po vzgledu antičnih kariatid rastejo iz njega trije angeli. S hrbtom se tiščijo stebra, z rokami držé drug drugega, s perutmi pa zagrinjajo spodnji del života in tako vkusno zakrivajo prehod iz neorganičnega stebra v bujno deško telo. S polnolično kodrasto glavo podpirajo žlebasto izdelani nakladek, ki nosi čašo. Čaša je dvojna: znotranja je gladka in visoka, njen zunanji obod pa je za eno tretjino nižji in krasno vpodobljen. Znotranja čaša je tako iztolčena, da ima podvojeno steno. Znotranja stena se namreč ob vrhovnem robu zasuče in gre od zunaj nazaj proti držaju na tale način:

Sl. 39. Sv. Frančišek. Zlati kelih, dar francoske kraljičine Marije Jozefe. Delo zlatninarja R. I. Augusta.

Zato je čaša videti več milimetrov debela, a je ob enem precej prožna in upogljiva. Svoje dni so jo obiskovalci nalašč stiskali, čudeč se nad mehkobo navidezno masivnega zlata. Vpodobljeni čašin obod je trodelen, kakor vsi drugi kelihovi deli. Na treh poljih se vidijo trije reliefi z naslednjimi prizori: 1. Jezusa s križem vred povzdignejo; 2. Ga v grob položé; 3. Kristus vstane iz groba od mrtvih. Okoli reliefov so bogati okvirji. Pod vsako podobo se križata dva snopčeka iz pšeničnega klasja, med podobami in nad njimi se širi in vije rodovitna vinska trta z listjem in grozdjem. Tako se na čaši simbolično izraža namen te svete posode. — Tudi patena (Sl. 40) ima na spodnji strani, s katero se polaga na altarno mizo, 9 *cm* v premeru velik relief zadnje Gospodove večerje. Prizor se vrši v lepo obiti baročni dvorani. Od stropa visi dvoročen svečnik in privezan zastor nam kaže, da gledamo v notranje prostore, kakor na kak gledališki oder. V sredi za pogrnjeno mizo sedi Zveličar in na njegovih prsih sloni njegov učenec-ljubljenec, sv. Janez. Drugi apostoli so se posedli okoli po klopeh. Vsi imajo dolge lase in goste brade. Spominjajo na Rübensove slike. Vzveličar govori: „Eden iz-

Sl. 40. Sv. Frančišek. Patena k zlatemu francoskemu kelihu.

med vas me bo izdal“. (Mat. 26, 21). Nekateri apostoli so zavzeti, drugi v žalosti podpirajo z roko svojo glavo. Judež, sedeč ob desnem robu slike, premišljuje in z levico stiska polni mošnjiček. Na mizi se vidi jagnje, kelih in kruh z nožem, pred mizo pa vrč z vodo in skleda (pelvis) s krožci za prijemanje in z nastavkom.“[1]

Kelih ima devetero beležnih znamenj. Na enem mestu se vidi **P** s trozobo krono vrh črke, na drugem **T** z ravnotako krono. Navedem še sledeče punce:

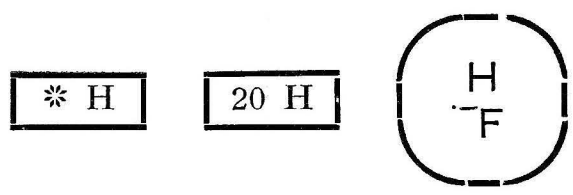

Zlato je dvajsetkaratno z 833 deli čistega zlata v 100 delih kovine. — Umetnikovo ime čitamo ob spodnjem robu pateninega reliefa: AVGVSTE F. Pri kelihu na najnižjem robu noge: R. J. AVGVSTE F. 1760. **R**obert **J**ožef Ógüst, ki je napravil (**F**ecit) naš kelih l. 1760., je bil visokočislan zlatar v drugi polovici 18. stol. v Parizu. Kralju Ludoviku XVI. je naredil za venčanje zlato krono. Umrl je v Parizu v palači Luvra dne 13. marca l. 1805.[2]

Ime darovalke tega keliha izvemo iz dvojnega ščita, ki je graviran na spodnji strani noge. Levi ščit (grb žene) je poljski z osrednjim ščitom saksonskim, desni (grb moža) je grb francoskega delfina (prestolonaslednika).

V poštev pride Marija Jozefa, hči Avgusta II., saksonskega volilnega kneza in poljskega kralja, ki se je omožila l. 1747. z delfinom Ludovikom. Njen mož pa ni prišel do vlade, ker je umrl pred svojim očetom, kraljem Ludovikom XV. Pač pa so zasedli francoski prestol njuni sinovi: nesrečni Ludovik XVI., Ludovik XVIII. in Karol X.

II. Srebrna monštranca iz l. 1746, dar nadvojvodinje Marije Ane (Sl. 41). Kazalnica je 60 *cm* visoka in z dragimi kamni okrašena. Tloris noge je pravokotnik z izbočenimi stranicami in zaokroženimi vogli. Od voglov se vspenjajo štiri iz zlatih školjk sestavljene konzole, obrobljene z

---

[1] Ta popis in natančnejšo razpravo gl. v Voditelju 1904 str. 80 nasl.

[2] Več o njem in o Ksaverijanski pripovedki gl. v Voditelju 1904.

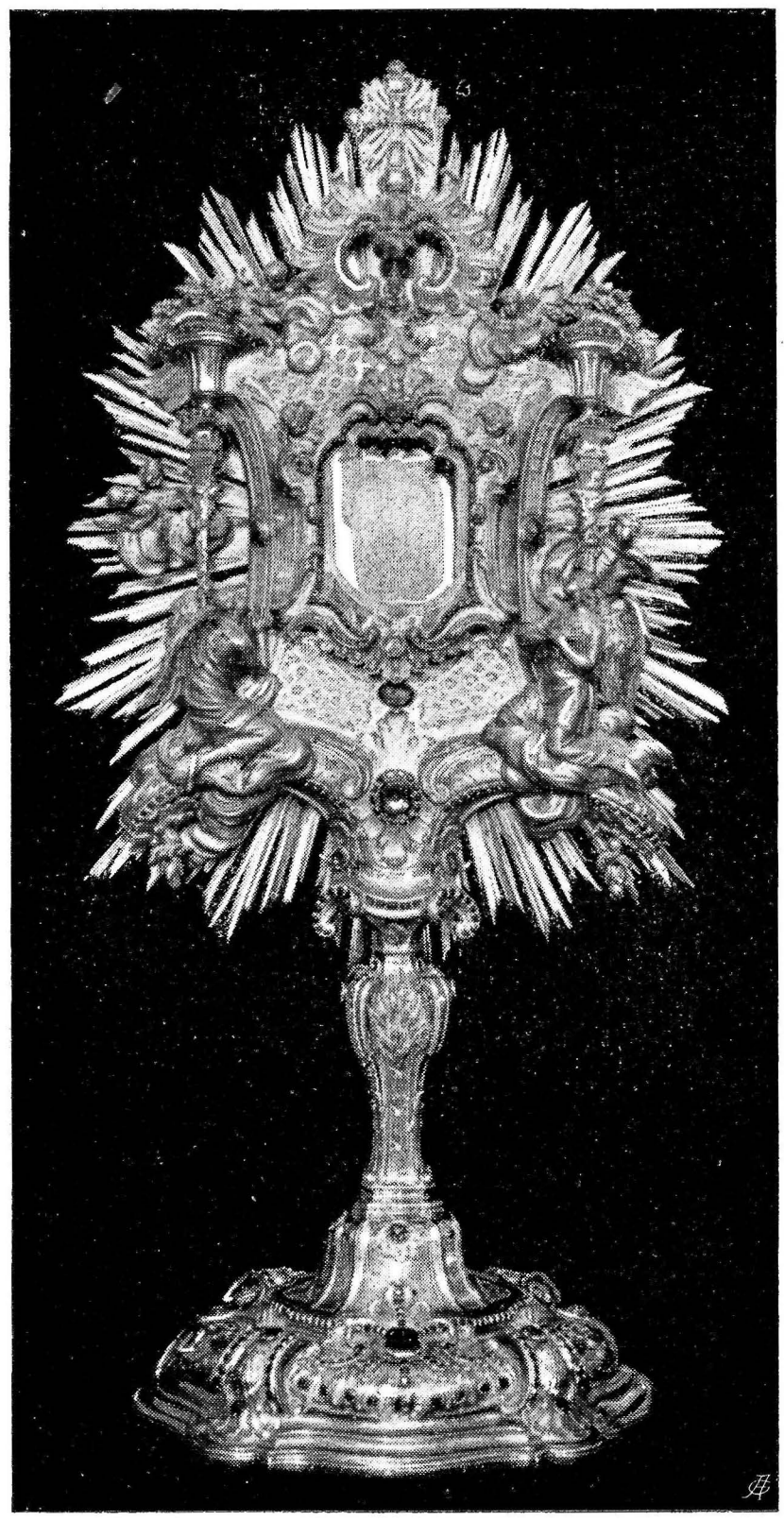

Sl. 41. Sv. Frančišek. Srebrna monštranca, dar nadvojvodine Ane.

rubini. Pri začetku konzole se bliščí rmen hrizolit, pri vrhu zelen smaragd. Stalo je profilirano v podobi poprečke in svitka. Izpod tega raste vrsta ko plamenčki zasukanih listov. Na svitku sedi spredaj in zadi školjka s smaragdom in šestimi, z rubini posejanimi rebresi. Na krajših svitkovih odsekih na levi in desni strani se vidi hrizolit med dvema, iz rubinov sestavljenima zavojkama. Držaj ima podobo štiristranega kandelabra. Na sprednji in zadnji strani se vidi iztolčen pšeničen snop, na dveh stranskih ploskvah se iskrijo drobni smaragdi in rubini v zlatih školjkah. Glavni del monštrance (Sl. 42) ima podobo baročnega ščita z vsločenimi stranicami in raztegnjenimi vogli. Njegova spodnja roba sta krepkejša in na njih klečita dva angela na oblakih — dva krasno izvršena mladeniča, levi poln vere in navdušen v zaupni molitvi, desni poln zamaknjene radosti in prevzet ekstatičnega uživanja. Zanjima sta dva kandelabra s čašama na vrhu, nesočima rogova izobilja z grozdjem. Vrh ščita krasi plamenčast ornament v podobi ω, okrašen v dveh vrstah z rubini. Kjer se stikata njegova polukroga, sedi hrizolit; od njega pa visi kapljici podobno brušen in svobodno zibajoč in lesketajoč se smaragd. S križem končuje monštranca. Obložen je s smaragdi, štiri konce pa zaznamujejo hrizoliti. Okvir shranišča (custodia) za Najsvetejše je v slokih baročnih oblikah sestavljen in z dragim kamenjem posejan. Lunula je zlata in ima na sprednji strani dvojno zanjko iz malih diamantov. Pod kustodinim okvirom je lepo brušen hrizolit in še nižje, med dvema angeloma, se sveti na zlatem listu največji kamen te monštrance, zelen smaragd, obkrožen s temnordečimi rubini. Ozadje za vso to bujno krasoto tvori velik zlat žar, ki združuje v lepo celoto vse te fantastične elemente kakor so ščit, kandelabri, angeli in vrhovni ω-okras. Na žarkih se vidi še več angelskih glavic.

„Monštranca pri sv. Frančišku je res lepa, odlična ne samo po snovi, ampak tudi po kompoziciji. Osrednja misel ji je sv. Rešnje Telo. Okoli Njega se zbirajo v primerni daljavi angeli, ki Ga molijo; križ na vrhu Ga pridiguje, snopje na držalu in grozdje vrh kandelabra Ga simbolizira“[1]

[1] Voditelj 1904, str. 49. Ravnotam tudi o sorodni monštranci v Laškem trgu, ki našo posnema v stavbinskih oblikah.

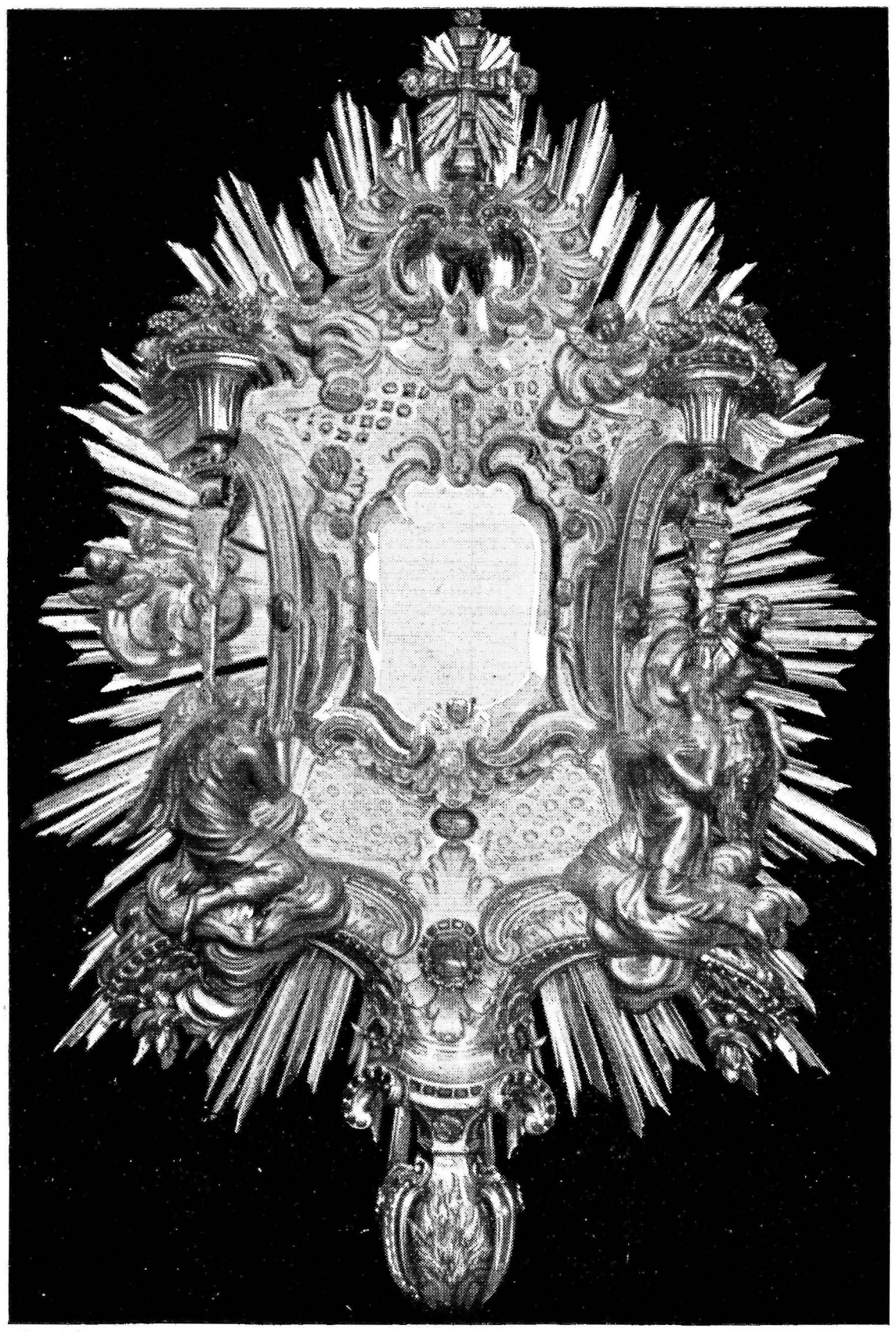

Sl. 42. Sv. Frančišek. Glavni del srebrne monštrance.

Monštranca ima naslednje belege, iz katerih je razvidno, da je iz 13-lotnega srebra (0·8125 čistosti) in je narejena l. 1746:

H H F II W 1 4 13 ⊕ 7 6

Njen mojster nam je neznan. Sporočila jo je cesarska namestnica nizozemska Marija Ana, ki je umrla l. 1744. Dogotovljena pa je bila šele dve leti pozneje. L. 1747. jo je poslala k sv. Frančišku mati darovalkina, cesarica-vdova Elizabeta.

III. Druge dragocenosti. — 1. S srebrom okovana mašna knjiga (Sl. 43). Knjiga je vezana v rdeč žamet, na katerem so pritrjene težke srebrne platnice. Vsaka platnica obstoji iz prozorno spletenega, iz trakov, školjk, listov in cvetlic sestavljenega štirikotnega okvirja in osrednjega, s podobnim, prozorno izdelanim okvirjem obdanega medaljona. V tem je na sprednji strani pozlačena podoba krščujočega sv. Frančiška Ksaverija, na zadnji pa sv. Barbare mučenice. Dva zaklepa spopolnjujeta lepo opravo te knjige. Ena punca kaže številko 18, druga enoglavega heraldičnega orla s številko 13 nad glavo, kar pomeni, da je srebro 13 lotov čisto.

2. Mala, prav pripravna in čedna srebrna kadilnica v baročnih oblikah s čolničku podobno ladjico iz l. 1755., katero je napravil (F = fecit) nam neznani I. G. To nam povesta punci:

1 5 13 ⊕ 7 5 I · G F

3. Relikvijar sv. Janeza Nepomuka je 80 *cm* dolga, 38 *cm* široka in 71 *cm* visoka steklena hišica. Zadnja stena je zagrnjena z zlatim brokatom. Pred njo kleči sv. Janez Nepomuk v podobi malega, oblečenega kipa. Okoli glave ima srebrn venec s pozlačenimi zvezdicami. Ob vsaki strani kipa je vaza. Nad svetnikom je nekak baldahin. Iz štirih kotov tal gredo kvišku štiri vijuge, ki se združijo nad njegovo glavo. Opletene so s krasnim

srebrnim filigranom najbolj finega dela. Filigranski okraski tudi prepregajo tla in omenjeni vazi. Vmes se vidijo štiri dragi kamni. Ob zgornjem robu prednje stene pa je znotraj pritrjena svilena vrečica in je obšita z lepimi biseri srednje velikosti. Nanjo je zapisala Steržinerjeva roka:

Terra S^{i} Ioannis Nepomuceni
Martyris ex primo Sepulchro.

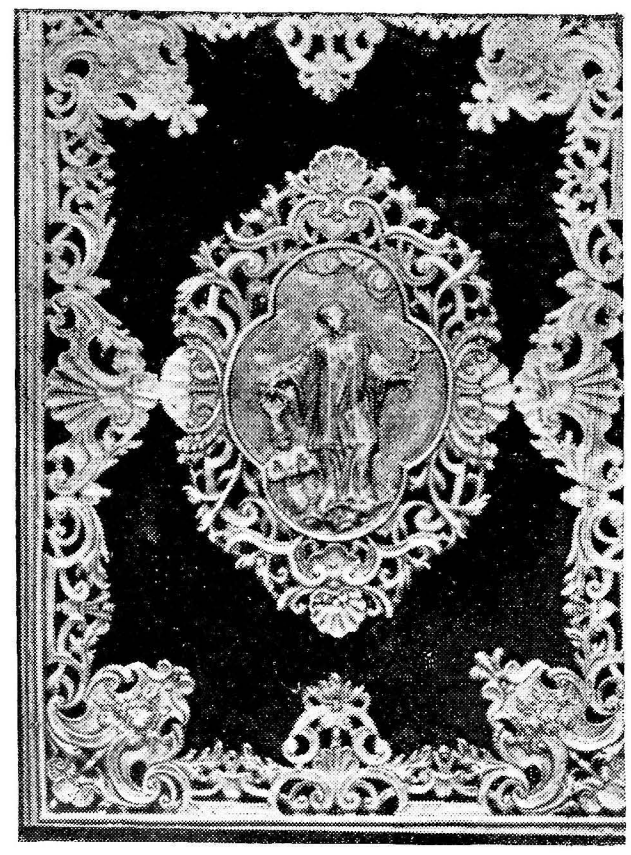

Sl. 43. Sv. Frančišek. S srebrom okovana mašna knjiga.

Sv. Janez Nepomuk († 16. maja l. 1383 ali po drugih 1393.) je bil pokopan poleg velikega altarja v obhodu veličastne stolnice sv. Vida na Hradšinu v Pragi. Grob so odprli o priliki kanoničnega procesa dne 15. aprila l. 1719. Našli so truplo že deloma razpadlo, jezik pa še nestrohnjen.

Relikvijar je stal ob začetku nove cerkve pri sv. Frančišku v kapelici deveterih angelskih korov („Cuius pulchre exornata statua est apposita in aliquo vitro ad hanc aram in sat longa et alta Clepsidra.“ Annales p. 54). Tukajšnji duhovniki so tega svetnika posebno častili kot zaščitnika dušnih pastirjev in so njemu na čast obhajali pred godom devetdnevnico. Ljudstvo pa je kapelo imenovalo po njem kapelo sv. Janeza Nepomuka.

Tako ta neznaten in pozabljen relikvijar predstavlja majhen kos lokalne zgodovine.

4. Srebrn relief umirajočega sv. Frančiška v srebrnem okvirju. Nahaja se na nastavku velikega altarja (glej zgoraj) in je najbrž delfinovkin dar iz l. 1752. Nisem imel prilike ga bližje ogledati.

Tukaj še moramo omeniti dve drugi umetnini iz XVIII. stol., ki se pa ne nahajata več pri tej cerkvi.

Najprej zlat kelih, ki je prišel l. 1739. iz Florence in je tehtal 63 1/2 lotov; l. 1786. so ga cenili na 1111 gold. in 15 kr. in cesar Jožef II. ga je zaplenil; potem zlatega dečka, dar neapolitanske kraljice Marije Amalije. Njen prvorojenec Filip je v ednajstem mesecu svojega življenja nevarno zbolel in postal božjasten. Ko mu zdravniki niso mogli več pomagati, je storila nesrečna mati obljubo, da bo poslala zlato dete iste teže kakor njen otrok k sv. Frančišku, ako bo sin ozdravel. Še isti dan, dne 24. maja l. 1748., se mu je zboljšalo. Prihodnje leto je poslala kraljica obljubljeni dar. Ne smemo pa misliti, da je bilo dete iz masivnega zlata. Zoper to govori njegova teža, ki je znašala 140 1/2 lota (nekoliko nad 2 *kg*), ki torej samo za tretjino presega težo zlatega delfinovkinega keliha. Dete je bilo kovano in iztolčeno — ob enem dragocenost in umetnina. Ako je imela njegova glava 7 *cm* v premeru, kakor je razvidno iz preostale kapice, je bilo dete 35—40 *cm* dolgo. Ni bilo golo, ampak v dragoceno opravo oblečeno. Ohranila se je še samo čepica (Sl. 44.) iz rumenosvilnatega, debelo podvlečenega blaga. Njen

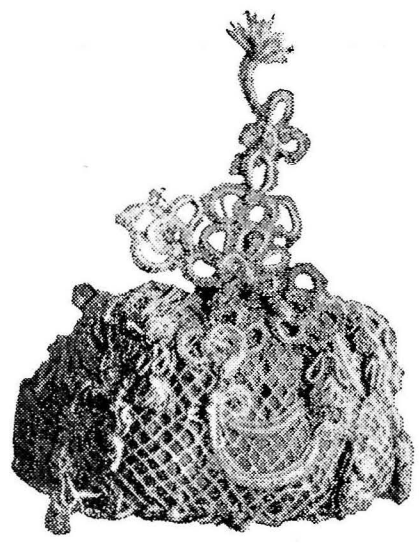

Sl. 44. Sv. Frančišek. Čepica „zlatega princa“.

zunanji premer znaša 11 *cm* (znotranji 7 *cm*) in visokost 6·5 *cm*. Vsa je gosto prepredena z mrežo zlatih niti, v katerih se vijejo srebrni trakovi in so obešeni ob straneh svobodni čopki. Na čelu pa stoji po koncu križ, sestavljen iz malih krožčekov iz srebrne in opletene žice.

Ta kelih in dete, ki se je cenilo 2463 gold. 45 kr. (lot po 17 1/2 gold.), je moral župnik 2. febr. l. 1787. vladi izročiti. Seznamek vseh nekdanjih dragocenosti se najde pri Orožnu, str. 99—100, o veliki nevarnosti pa, ki je pretila francoskemu kelihu in monštranci, da bi se pretopila in prekovala v novce, se naj čita poročilo v Vodi-telju 1904. str. 47.

Cerkvena obleka.

Ko je sredi XVIII. stol. tukajšnja božja pot najbolj cvetela, so darovali vladarji in visoki plemenitniki mnogo dragocene cerkvene oprave. Tekom časa se je že precej obrabila, a ima še vedno veliko materijalno, pa tudi umetniško in dandanes že starinoslovno ceno. Navedemo najvažnejše mašne plašče v istem letnem redu kakor so se darovali. Popisavali smo samo zadnji del plaščev, ker je tam največja ploskev za dekoracijo in tam okras navadno najbolj bogat in vzoren za druge lepšave na štolah, velih i. t. d. Na plaščih so pritrjeni stari lističi, ki povedo ime darovalca. Njih besedilo stavimo na čelo popisov. Mere pomenijo dolgost in širokost nahrbtnega plaščevega dela.

L. 1744. „Archidux Magdalena.“ 111·5 *cm* : 74·5 *cm*. (Sl. 45.) Plašč iz srebrnega brokata je razdeljen na tri polja. Zlati trakovi so ročna vezenina, stranski 3·1 *cm*, srednji 5·3 *cm* široki. V stranskih trakovih se kot temeljen lepšaven motiv vedno ponavlja zavojka ∽. Kjer se dve stikata, je cvet. Isto načelo velja za širja srednja trakova, kjer stoje na mestu zavojk podobno zasukani listi s podvojenimi cveti. Mnogo večje so zavojke na stranskih poljih, kjer so na njih nanizana zlata srčeca na rožnatem dnu. Kjer se stikajo, zrastejo rdeči ali modri stilizirani cveti z zlatim jedrom. Na srednjem polju pa je spodaj zelen grič, iz katerega klije troje dreves — dvoje malih z rdečimi cveti, srednje pa s palmi podobnim deblom, z zlatimi in zelenimi zavitimi vejami in lilastobojnim grozdjem. Nad to stilizirano vinsko trto sta pripeta prek čez srednje polje dva venca, ki sta v sredi pritrjena na zlati, odprti školjki. Zadi za njo se dviguje bogat rastlinski kras: Pisane, stilizirane cvetlice z zlatim jedrom, neorganično zvezane med seboj. Okraski so pri dragocenem plašču pregosto nasejani in zato napravijo nekako nejasen utisek.

Sl. 45. Sv. Frančišek. Mašni plašč, dar nadvojvodinje Magdalene.

Ta plašč je delala nadvojvodinja Magdalena skozi dve leti, dokler ni umrla l. 1743. Sporočila

ga je cerkvi sv. Frančiška. Treba je bilo še dveh let, da se je delo dovršilo. Cerkev je dobila plašč l. 1744.

L. 1750. „Maria Theresia Rom. Augusta.“ 104 *cm*: 72 *cm*. (Sl. 46.) Trakovi pri tem plašču niso ravni, ampak nagubančeni in vihravi, nekoliko v cikcakčrti razpoloženi. Pri tem bi seveda nekateri kosci zakrivali druge, pa tega tukaj ni. Le samo tisti kosi, ki bi se morali videti, so našiti, tako da trak ni enoten, ampak iz posamnih odsekov sestavljen. Vmes med temi pa je modro listje. Dva srednja vertikalna traka tukaj nista vzporedna, ampak izdelana v cikcakčrti in se prepletata med seboj v podobi §. Trojno polje je iz rumenosvilnatega moara. Ne krasi ga enoten cvetličnat grm, ampak cvetlice so posamez po njem raztresene, na stranskih poljih so manjše, na srednjih treh medaljonih pa velike. Tako je ves plašč neorganično zasnovan in bogat vzgled svojevoljne rokokodekoracije. Žolt temelj, srebrni trakovi, modre in temnozelene, le deloma rdeče cvetlice ne delajo lepega vtiska. Cvetlice in listi in sploh vse lepšave niso vvezane v svilnato podlago, ampak sestavljene iz tankih, v kiticah spletenih motvozov, ki so prišiti na podlago. Pazni opazovalec bo našel odrezane konce kitic tam, kjer se neha en ton in se pričenja drugi, pa tudi ubode.

Sl. 46. Sv. Frančišek. Mašni plašč, dar cesarice Marije Terezije.

Plašč je lastnoročno delo cesarice Marije Terezije in je prav dobro ohranjen. Cerkev ga je dobila v dar dne 2. dec. l. 1750., tako da so ga na praznik sv. Frančiška, dne 3. dec., že lahko rabili.

L. 1753. „Regia Aula Polona.“ 105 *cm*: 67·5 *cm*. (Sl. 47.) Ta plašč je nekoliko podobno zasnovan kakor prejšnji. Ima neravne trakove in štiri medaljone v sredi z odtrganimi cvetovi. Traki so vezeni. Vidimo vijugasto steblo, z dvojnim lističem med vzbočenima deloma. Na steblu so nanizane polkroglične srebrne kapice, ki se mnogo bolj živo kakor biseri leskečejo, na listih pa so všite okrogle ploščice. Umetnik teži po tem, da bi se vse na plašču bliščalo in svetilo in da bi dosegel čaroben vtisek. Zato nahajamo še poseben motiv: skupino poševnoležečih, vzporednih črt, sestavljenih iz samih se bliščečih srebrnih ploščic. Kretaj plašč kakor hočeš, pri vsakem kretanju bodo ujele nekatere ploščice svetlobne trake in se ti bodo mično smehljale v oči. Taki zvežčeki svetlobnih puščic presekavajo vijugasto mladiko na stranskih poljih in služijo za okvir dvema srednjima medaljonoma.

Sl. 47. Sv. Frančišek. Mašni plašč, dar poljskega kraljevega dvora.

V teh štirih medaljonih se menjavajo lilije in vrtnice. Plaščevo polje je zlat brokat, vsa vezenina pa je s srebrom izdelana, razen lilijevih pestičev, ki so tudi zlati. Barv se torej ta krasni plašč izogiblje, ker hoče edino vplivati s s svojo bliščobo. Gotovo ga je najlepše videti v temni božični noči, ko se vsako leto po stari navadi rabi pri polunočnicah.

Ta plašč je poslala l. 1753. kraljica poljska, Marija Jožefa, hči cesarja Jožefa I.

Okoli l. 1757. „Princeps haeres electoratus Saxoniae Xaverius Augustus.“ 107 *cm*: 72 *cm*. (Sl. 48.) Na belosvilnatem temelju se enakomerno čez vsa tri polja razpletajo vitke mladike z zlatimi čašami in bujnimi rdečimi in modrimi cveti. Čez to cvetličnato preprogo pa sta potegnjena od zgoraj navzdol dva zlatovezana trakova. Polovica takega traka komaj vidno obroblja ves plašč. Popki in rombi tvorijo njih motiv. Pri dosedaj opisanih plaščih ločijo široki traki troje polj in izmed teh je vsako za sebe okrašeno in včasi prekriči okras celó podlago. Pri saksonskem plašču pa enotna dekoracija prepleta vsa polja in temelj in krasne cvetlice se harmonično družijo v eno celoto. Tehnika v vezavi je odlična in ta plašč se sme med drugimi, tukaj shranjenimi imenovati najlepši, dasi ni najdragocenejši. Morda je laško delo, ker se mu nič ne pozna rokokoornamentika in je tudi nekoliko po laško prikrojen.

Princ Ksaver Avgust je bil rojen dne 25. avg. l. 1730. Njegova mati Marija Jozefa, kraljica poljska in volilna kneginja saksonska, mu je nalašč izbrala ime sv. Frančiška. Ni pa bil prvorojenec in dedič, kakor stoji na plaščevem listeku. Plašč se je daroval šele po l. 1757., ker se ne nahaja med zapisniki darov v knjigi E. u. Gn. B. iz l. 1758.

L. 1757. „Archi Dux Austriae Maria Elisabeth.“ 110·5 *cm*: 70 *cm*. Po osnovi in tehniki spominja na plašč Marije Terezije. Širok trak tvori tukaj srednje polje v podobi treh medaljonov §. Trakovi so iz zlatega brokata izrezani in modro obšiti. Temelj medaljonov pa ni srebrn brokat, kakor je videti, ampak je z roko narejen. Navadna platnena podlaga je namreč vsa zadelana z vodoravno ležečimi ploščnatimi srebrnimi nitmi in je olepšana z modrimi in rdečimi cvetlicami. Tudi te so sestavljene iz kitic kakor pri plašču Marije Terezije. Stranski polji sta belosvilnati in prepreženi z gosto srebrno mrežo, na katero so našite srebrne, bleščeče se ploščice.

Na nahrbtnem delu se nahaja ob spodnjem robu z zlatom vezen napis:

MARIA
ELISABETHA

Spodaj pa je grb

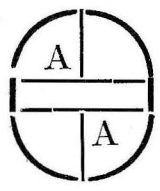

Srebrna poteza razpolovi rdeče polje od zgoraj navzdol; od leve na desno pa ga deli srebrno bruno. V zgornjem desnem in spodnjem levem četrtniku se nahaja črka A. Vrh grba je priprosto okitje in križ.

Ta plašč je lastnoročno delo avstrijske nadvojvodinje Marije Elizabete, katera ga je darovala l. 1757. (E. u. Gn.-B. 1858 p. 141.)

Sl. 48. Sv. Frančišek. Mašni plašč, dar saksonskega volilnega knežiča Avgusta Ksaverija.

L. 1759. „Majestas Regina Poloniae.“ Ohranjen je ves ornat: pluviale, mašni plašč (111 *cm* : 77 *cm*), dalmatika in tunika za levite in kar je potrebne oprave. Plašč ni vezen, ampak tkan. Zato se isti motiv vsepovsod ponavlja. Motiv tega krasnega brokata je naslednji. Skupaj stoje tri školjke, kakor bi tvorile kako vazo. Najnižja je obrnjena proti nam, ostali dve sedita višje in se vidita od strani. Navzgor se razraščata v zlate rastlinske ornamente, navzdol pa ju spajata s srednjo školjko biserna venca. Od te visi bogat grozd z zelenim listjem; iz nje pa raste šopek vijoličastih cvetlic. Školjka, grozd in šopek so z zlatom pretkani. Iz zgornjih školjk pa se dvigajo krasne cvetlice. Nižje ležeče so temnordeče in vijoličaste, s čašo polno zlatih jagod; višje pa imajo otvorjene rdeče in nebesnosinje cvetove.

L. 1763. Od francoskega dvora. Pravo kraljevo darilo: 3 pluviali (vsak 155 *cm* visok; spodaj 200 *cm* v premeru), 1 mašni plašč (112 *cm* : 71·5 *cm*), dve levitski tuniki in kar je s tem ornatom v zvezi. Mašni plašč je iz zlatega brokata z ročnovezenimi trakovi, ki tvorijo podobo križa, in cvetlicami, ki enotno prepletajo vsa polja. Zanimivi so trakovi. Obrobljajoči so $2\,^1/_2$ *cm* široki, srednji pa $4\,^1/_2$—6 *cm*. Sleherni trak je tako razdeljen, da pride na vsakih 8 *cm* list, ki leži čez trak, v presledkih pa stoje ob njem po koncu vinskotrtni listi z grozdi. Okoli križa so pa trakovi še bolj bogati in navidez sestavljeni iz vsločenih paličic ali klinčkov, ki pa niso nič drugega, ko spomin na vzbokla rebresa školjk in zadnji izrodek bujnega rokokosloga. Ti klinčki so z debelim papirjem podloženi in vezeni v reliefu, ki se včasi za 8 *mm* vzdiga nad podlago. Obviti so z gladkimi, precej širokimi ploščnatimi srebrnimi in pozlačenimi trakovi, ki so pa že skoro vsepovsodi zglodani. Radi debele podlage in obilo srebra je ta oprava izredno težka. V sredi križevega

Sl. 49. Sv. Frančišek. Pluviale, dar francoskega kraljevega dvora.

polja raste krasna vrtnica z dvajsetimi odprtimi rdečimi cveti, med katere je 13 drugih cvetov in raznih popkov pomešanih. To bujno rastlinsko okrasje prehaja tudi na stranska polja in jih preprega z manjšimi listi in cveti. Vsi so s svilo vezeni in kakor žamet prirezani. Tukaj vpodobljeni pluviale (Sl. 49.) je enako izdelan ko mašni plašč. Na kapi se vidijo reliefne vsločene paličice in velike cvetlice, na zlatobrokatnem ogrinjalu pa bogato razraščene mladike z rdečimi in modrimi manjšimi cveti.

Ta plašč je dobila cerkev l. 1763. za god svojega zaščitnika. Poslala ga je mati kralja Ludovika XVI. Na Dunaju ga je sprejel na mitnici o. Herendler iz dr. Jez., ki je imel razne sitnobe, a je vendar dosegel, da se zaboj ni odprl, ampak koj na Vransko tamošnjemu poštarju odposlal. Poštnino je plačala darilka. Ko pa je cesarica Marija Terezija zvedela o dragocenem ornatu, je želela, da se ji pošlje na ogled vsaj mašni plašč in pa od poljske kraljice darovani zlati plašč s srebrno vezenino. To se je tudi zgodilo spomladi l. 1764. Cesarica, visoki plemenitniki in prelati so ogledovali krasno cerkveno opravo. Ona je posebno pohvalila poljski plašč, ki ji je bolj ugajal radi svojega finega in nežnega dela.

Izmed drugih oprav omenim še, da je tudi mati cesarice Marije Terezije, cesarica-vdova Elizabeta, izdelala l. 1739. mašen plašč in antependij za sv. Frančiška, ki sta se že izgubila; in da je istega leta poslala grofica Breiner 1 kazulo, 2 dalmatiki in 1 pluviale, katere je bila naredila iz poljske kraljeve oprave.

Božjepotni spominki. 1. Bakrorez, 12 *cm* : 6·3 *cm* velik. V sredi je narisana čudodelna podoba z okvirjem, a krivo, ker svetnik nosi vrvico mesto pasu in nima križa v rokah. Za okvir služijo štirje medaljoni z raznimi svetnikovimi čudeži in nečitljivimi podpisi. Ob zgornjem robu slike je ime Jezusovo, ob spodnjem robu pa božjepotna cerkev od zunaj. Podpis se glasi:

Warhafte Abbildung des Wunderthätigen ster
benden H. Francisci Xaverij S. J. zu Oberburg
in unter Steÿer Marck ||||||||||||||||||||||||
Joh. Ferstler sc. Graecy.

2. Bakrorez, 15 *cm* : 7·6 *cm*. Reproducira podobo s srebrnim okvirjem. Podpis je enak kakor pri prejšnji sliki. To je druga slika, katero je Ferstler napravil. Svetnik nima pasu, pač pa križ, in enako glaseč se podpis tako razdeljen, da izpolnuje tri vrste in ni treba praznih navpičnih črt, da se zadela preostali prostor.

3 *a*. Kamenotisek, 10 *cm* : 6·5 *cm*. (Sl. 37, str. 34.) V fantastičnem okvirju se nahaja precej natančen posnetek čudodelne podobe, pod njo pa se vidi (krivo narisana) božjepotna cerkev in bližnja okolica.

Podpis se glasi:

Sv. Francisko Ksaverjan!
Svoje dni Indijanom čudodelni učenik,
Bodi tud Slovencam vselj mogočni pomočnik.
Lith. u. Kunsth. v. Gebr. C. u. N. Benziger in Einsiedeln.

3 *b*. Od te podobe se nahaja še večji odtisek, 18 *cm* : 11 *cm*, ki obstoji iz našega kamenotiska (10 *cm* : 6·5 *cm*), ki pa je obdan od 2—3 *cm* širokega lesoreznega okvirja s podobami treh angelov in Matere Božje med tremi kralji. Ta okvir je lahko rabila tvrdka za katerokoli podobo.

Sliki ustanovitelja božje poti in slikarja čudodelne podobe. Nahajata se v župnišču.

1. Ustanovitelj Ahacij Steržiner, prej komisar (dekan) gornjegrajski, je lep mož s polnim, obritim obrazom in črnimi, v sredi razpečkanimi lasmi, ki padajo na obeh straneh k ramenom, a so v ravni črti (v visokosti brade) pristriženi. Njegove velike oči gledajo izpod izredno visoko ležečih obrv (skoro kakor pri izrazu začudenja) živahno v svet. Nos je dolg in ozek. Nosi črn, rdeče obrobljen talar z modrimi gumbi. Čez talar je zavihan beli ovratnik in čez rokave so nataknjene poskrobljene zapestnice. Rimski prašnik z ravno naplečnico zagrinja levo roko, v kateri drži na prsih mal križec. Desnico polaga na razgrnjeni načrt nove cerkve, zadi za o ko pa se vidi na neki ograji prislonjena čudodelna podoba. Velikost: r66 *cm* vis., 74 *cm* šir. Slika je slabo ohranjena. Barva se je že na mnogih krajih, tudi v obrazu odluščila. Vidi se, da je bila slika rdeče (Mennige) podslikana. Spodaj gre čez celo sliko v velikih črkah napis:

AHATIUS STERSCHINER FUNDATOR.
OBIIT XI.ma MAII. AN̄O 1741.

Zadi je na platnu velik napis ob zgornjem robu:

Sapotnegg pinx.

Veliko nižje pa se čita od druge roke pristavek: Renovirt A 1847.

Slika je bila narejena najbrž šele po smrti Steržinerjevi. Doprsna podoba in podpis: „Ah. St. Fundator“ je istočasno delo. Bela barva napisovega traka ni položena šele pozneje čez druge barve in tudi ne odreže kos portreta proč, ampak list s cerkvenim tlorisom se ob vrhu napisovem zavije navzgor. Tehnika in kompozicija govorita torej za istočasnost. Dvomljivo je, ali bi bil St., dokler je še živel, pripustil častitljivi naslov: Fundator. Neverjetno pa je, da bi bil ostal na tem napisnem traku še prostor za pristavek: obiit i. t. d., ki bi se naj dostavil šele po smrti. Zoper pristnost tudi govori čisto laški značaj obraza in mladost predstavljene osebe. „Ustanovnik“ Steržiner je bil 52 let star, ko je cerkev dozidal, in 65, ko je umrl.

Sl. 50. Sv. Frančišek. J. M. Reinwaldt, slikar čudodelne podobe.

Zato je verjetno, da je slika narejena šele po opisih njegovih pomočnikov po Steržinerjevi smrti. Zanimiva pa je, ker nam vsaj nekoliko predstavlja tega izrednega, gorečega in pobožnega moža. Na njej tudi vidimo sodobno duhovniško nošo.

2. Slikar Reinwaldt (Sl. 50.) je postaren mož z visokim čelom — ker so mu lasje že izpadli — z živahnimi očmi, visečo spodnjo ustnico in z nekaj brkic pod nosom. Nosi dolge plave lase in ogrinja idealno opravo iz bele, pod vratom razpete srajce in zelene suknje z rdečim ovratnikom. V levici drži čopič in paleto, desnica se ne vidi.[1] Slika je ovalna, 93 *cm* visoka, 70 *cm* široka in nosi na levi nad ramo napis z belimi nemškimi črkami:

Johann Michael
Rainwalth.
Original Mahler der gnadenreichen
Bildnüß des heiligen Francisci Xa-
verii zu Oberburg und zu Prag,
gestorben Anno 1740 seines Alters
85. Jahr —

Slika je prav dobro ohranjena. Ume se pa, da je kakor vsaka stara oljnata podoba nekoliko potemnela in da je slikana plast vsa razpokana. Tako je n. pr. konec nosa središče razpok, ki se v šestih krogih okoli njega zgrinjajo in tudi okoli desne rame se vidi čvetero takih brazd.

Slika je pristna, še več, je lastnoročno delo Reinwaldtovo in spada med t. zv. zrcalne portrete. Slikar stoji pred zrcalom; gleda vanj in slika samega sebe. Ves izraz in vse kretanje naše podobe je po tem umerjeno. Nemški pripis so dodali po njegovi smrti.

Tudi o umetniškem stališču Reinwaldtovem se da soditi iz te izvirne slike: on ljubi žive barve in svetlotemo, se omejuje in stilizira, je slikar-poet.

Podružnica sv. Mihaela v Radmirju.

Cerkev (Sl. 51.) ima predpostavljen zvonik, eno ladijo (12·60 *m* : 5·29 *m*), ki je precej nizka in banjasto svodena (višek 4.59 *m*) z vrezanimi kapami, in prezbiterij (4·65 *m* : 3·85 *m*) iz dvojih gotskih zvezdnatih polj (vis. 4·44 *m*)

[1] Na fotografiji se je pokazala slikarska tabla v ozadju, drugače se težko zasledi.

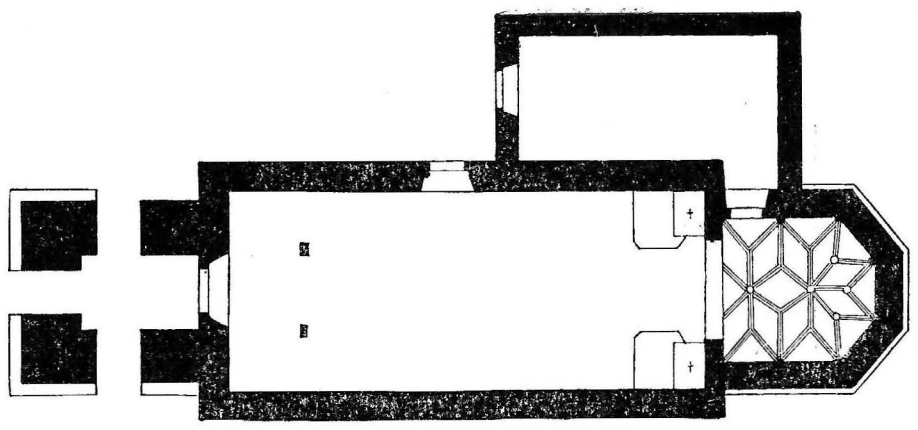

Sl. 51. Radmirje pri Sv. Frančišku. Tloris podružnice sv. Mihaela.

z rebresi, končujoč s tremi stranmi osmerokota. Prezbiterij kaže poznogotske oblike z zanimivimi skulpturami. Rebresnat svod počiva na polustebrih, ki kažejo v preseku pol osmerokota. Imajo podnožke, baze in vrh obročkov nekaterikrat figurirane kapitele. Prvi na desni je doprsna angelova podoba s praznim napisnim listom v rokah; naproti je moleč deček in vrh sosednega polustebra je maska med rastlinskim listjem. Tudi slavolok počiva na podobnih kapitelih: vidi se ženska maska vrh listov, ki stoje na levi strani slavoloka po koncu, na desni pa padajo njih vršički navzdol. Sklepniki so skoraj vsi okrašeni. Nekateri kažejo razcvetelo vrtnico, drugi trojne ali čveterne liste, drugi ščit, dva glavna pa imata figure. Sklepnik v središču zvezde nad altarjem nosi doprsno podobo sv. Mihaela (Sl. 52.). Nadangel ima prepasano oblačilo z ozkimi rokavi in peruti. Njegov polni deški obraz s kratkimi lasmi nima sijaja. Desnico povzdiga, v levici pa drži tehtnico. Desna skodelica z molečo dušo se je povesila, leva pa z okroglim kamenom (?) je smuknila v zrak. Drugi, osrednji sklepnik (bližje proti slavoloku) kaže doprsni relief sv. Katarine Aleksandrijske z dolgimi lasmi in krono na glavi, z zobčatim kolesom in mečem v rokah. Vse te skulpture so priprosto delo. Okna so ohranila v prezbiteriju in deloma tudi v ladiji prvotno gotsko krogovičje v precej poznih oblikah. Mesto ostrega loka se že vriva polukrog, ki sklepa oboje polje dvodelnih oken; vidi se tudi t. zv. ribji mehur, ali pa ravne, križajoče se palice (Sl. 52.). Čedna cerkvica sedi na nizkem obronku nekoliko sežnjev višje nad cesto in kraljuje tako nad celo radmirsko vasjo (Sl. 53.).

Tukaj je bila cerkev sv. Mihaela že nekaj časa pred l. 1395., ko se prvič omenja. Sedanja stavba je iz konca 15. ali iz začetka 16. stoletja. Čudno je, da nima podpornikov od zunaj, ko jih še nahajamo pri sto let mlajši cerkvi sv. Mihaela nad Mozirjem. Stolp, spodaj čveterokoten, zgoraj osmerokoten je pozidan v XVII. stoletju. L. 1895. je cerkvica veliko trpela po potresu v noči od 14.—15. aprila in se je potem popravila na soseskine stroške. Tedaj se je nadomestil rebresnati svod v srednji ladiji (ostali sta še dve gotski konzoli) z banjastim obokom in se je prizidala primerna in večja zakristija mesto stare z letnico 1720.

L. 1631. so bili v cerkvi trije altarji: sv. Mihaela, sv. Marka (ev. str.) in sv. Vida (ep. str.). Na dan sv. Vida se je tudi od

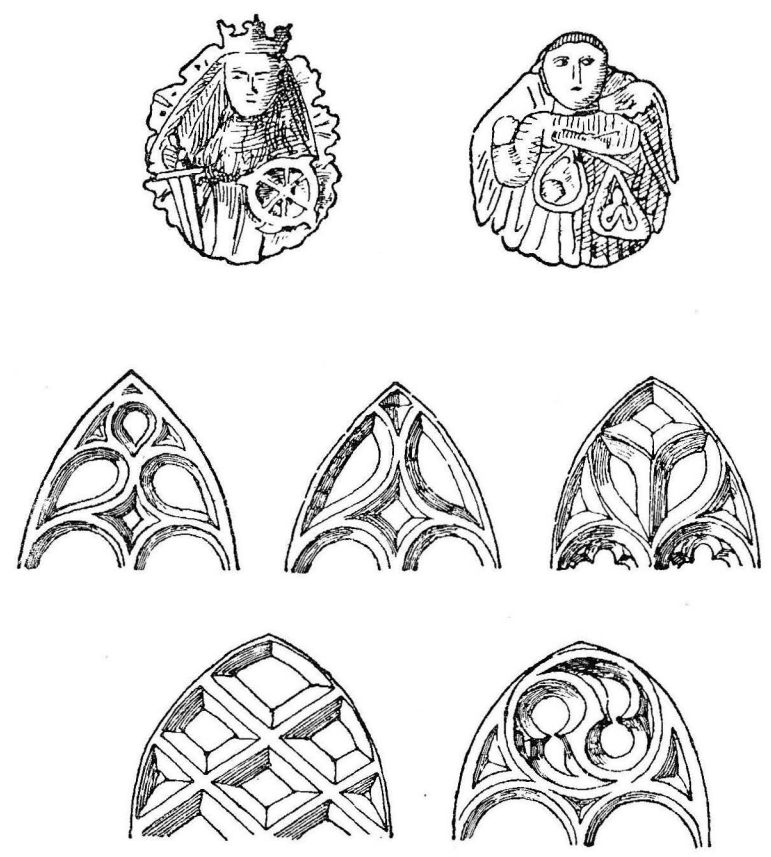

Sl. 52. Radmirje pri Sv. Frančišku Dva sklepnika s podobama sv. Katarine in sv. Mihaela in krogovičje v oknih.

Sl. 53. Radmirje pri Sv. Frančišku. Podružnica sv. Mihaela od juga.

l. 1395. naprej obhajal spomin cerkvene posvetitve. Od teh nastavkov iz l. 1631. ne stoji nobeden več[1], ampak sedanji trije so vsi poznejši in iz istega časa. (Sl. 54.) Da se o tem prepričamo, je treba primerjati izrezljane okraske, ki se razpletajo v vijugah ob straneh stebrišč in atik, ki krasijo podnožje stebrov, in upoštevati prisekane kosce polukrožnih čel in tablico z žarki na vrhu, motive, ki se pri vseh treh altarjih nahajajo. Ako torej moremo en nastavek datirati, potem smo za vse določili njih dobo. Beremo pa na glavnem nastavku na zadnji strani precej oguljen in že pobeljen napis:

Gemalen Ano 1505.[2]
Renovatum Ano 1846.

Vendar nima ta datum nobene vrednosti. Prvo vrsto je pisala ista roko z istimi črkami, kakor drugo. Od starega napisa pa ni nobenega sledu. Nadalje se čita: „Gemalen“ — slikan, a nastavek ima samo kip, in po svojih oblikah spada altar v sredino XVII. stoletja, o čemer se bomo pri opisu prepričali.

Nastavek glavnega altarja kaže stebrišče 4 stebrov in golšasto ogredje. Srednja dva stebra sta v spodnji tretjini obdana z listjem, višje pa sta zavita in s klinčki in vrtnicami opletena. Stranska stebra sta na poseben način kanelirana. Mesto uglobljenih brazd vidimo po dolgem vzbokle kanelure, kakor okoli debla pritrjene palice, ki pa so počez nasekane. Vrh stebrov je ogredje in atika z dvema stebroma in ogredjem. Koncem obojih ogredij vidimo prisekane kose polukrožnih čel. Med stebri so dolbine za kipe; srednja je višja, stranski sta nižji. Vsa stavbinska razdelitev spominja na motiv Konštantinovega loka v Rimu s tremi prehodi, od katerih je srednji višji, in z atiko — motiv, ki se je na Laškem kopiral v prvorenesanskih altarnih nastavkih, pozneje pa se je bolj svobodno porabljal.

Kipi na altarju so:

sv. Družina[3]
sv. Gabriel — sv. Mihael — sv. Rafael.

---

[1] Orožen misli, da stoji še glavni nastavek, ki nosi po njegovi trditvi letnico 1595.
[2] Orožen: 1595.
[3] Sv. Jožef in D. M. peljeta Dete za roko.

Iz katere dobe je torej naš nastavek? Stavbinsko dispozicijo ima enako z nastavkom v Bočni. Ta je datiran iz l. 1646. Stebri z vzbočenimi in nasekanimimi kanelurami se nahajajo pri glavnem altarju v cerkvi Device Marije v Puščavi iz l. 1641. Torej spada naš oltar v sredino XVII. stoletja in ravnotako tudi stranska nastavka.

Sl. 54. Radmirje pri sv. Frančišku. Stranski altar sv. Florjana in glavni altar sv. Mihaela.

Pri stranskih altarjih vidimo v sredi med dvema stebroma veliko, polukrožno završeno sliko. Stebra nosita kose golšastega ogredja in nad sliko vsločen karniz. Atiko tvori slika v okvirju iz 4 segmentnih lokov sestavljenem in z raznim pletenim in vijugastim okrasjem obdanem.

Na ev. strani je na vrhu sv. Marko, spodaj sv. Florjan. Ta pa ni slikan kakor rimski stotnik, ampak kakor knez v opravi XVII. stoletja. Na nogah ima viteško železno oklopje, vrh katerega mu sega zelena suknja do kolen, nad njo pa se bliščí prsni oklep. Ogrinja rumen plašč z obramnico (pelerino) iz knežjega hermelina. Mala brada in dolgi, kodrasti lasje (lasulja?) spominjajo na dvorne noše tiste dobe, n. pr. na reliefe vladarjev, katere je videl priprost slikar na srebrnih tolarjih. Svetnik ima vladarsko krono na glavi in belo zastavo v rokah. Radi teh ikonografičnih posebnosti je slika zanimiva.

Na ep. str. je zgoraj slika sv. Vida, spodaj pa kamenjanje sv. Štefana. Vidimo tri kamenjalce in njih načelnika na konju. V oblakih je sv. Trojica.

Pred velikim altarjem visi stara svetilnica lepega dela.

Podružnica sv. Jakoba v Okonini.

Cerkev (Sl. 55.) obstoji iz podolžne, banjasto svodene ladije, iz prezbiterija in dveh kapelic. Dolga je 21 *m* in široka v ladiji 7·8 *m*, čez kapele

8·12 *m* in v prezbiteriju 5·9 *m*. Tloris kaže podobo križa in je sploh zelo soroden s tlorisom cerkve sv. Frančiška. Kapele imajo ravnotako posnete vogle in pilastri so enako razpostavljeni, razloček obstoji samo v svodenju. Mesto ploščnatih kupol se dvigajo nad tremi konci križevih vej kupole s svetilnicami t. j. z lastno svetlobo. Zato niso skrite pod streho, ampak se vidijo od zunaj in napravijo slikovit vtisek (Sl. 56.). Tudi križališče je po načinu kupolnih podnožkov obokano, a kjer bi se morala prava kupola pričeti, je ostal prazen krog, v premeru ok. 4 *m* širok, ki je ravno z deskami pokrit in pobeljen. Čemu to, ni umevno. Kupola s svetilnico bi bila na tem mestu delala težave pri podstrešnem stolu in bi tudi ne bila zunanjemu vtisku na prid. A dotično odprtino bi bili lahko s plitvim obokom svodili, ki bi ne bil ničesar oviral. Stolp stoji v cerkveni ladiji in sicer tako, da je njegova prednja stran v isti črti ko fasadna stena; v ladiji je štirivoglat in sloni na slopih, nad streho je osmerovoglat. Verjetno je, da je zvonik še ostanek stare cerkve, pozidan v XVII. stoletju, in da je bila fasada stare cerkve tam, kjer sta sedaj stolpova znotranja slopa.

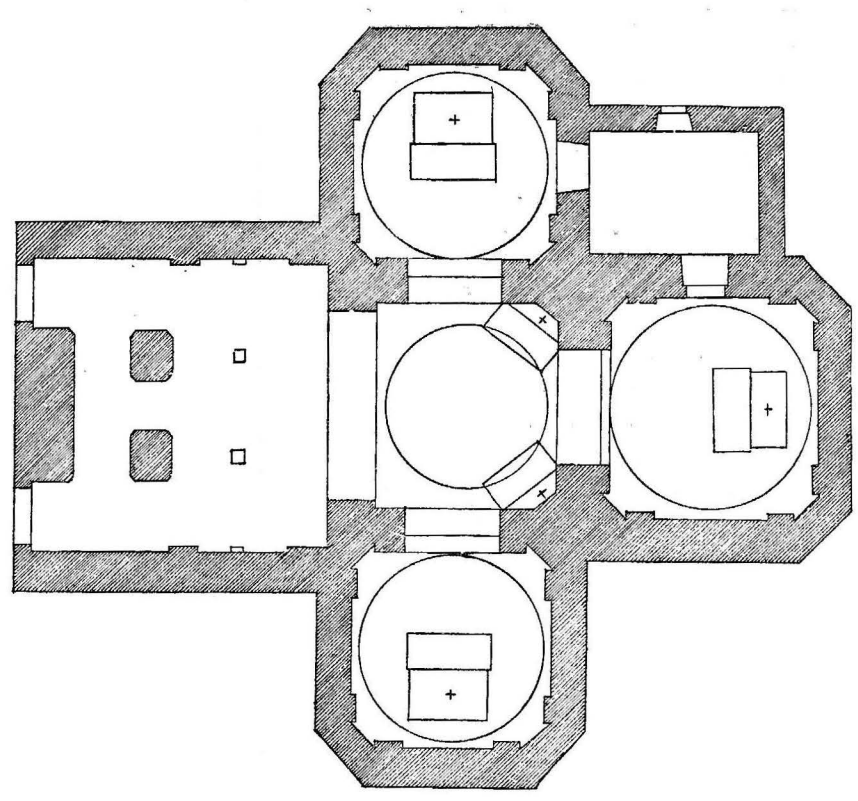

Sl. 55. Okonina pri sv. Frančišku. Tloris podružnice sv. Jakoba apostola.

Cerkev se imenuje l. 1455. Vizitator l. 1631. pravi, da je temna in zahteva, naj se razširijo njena okna. Gornjegrajski perspektivni zemljevid ok. l. 1650. nam jo kaže v gotskih oblikah z nastrešnim stolpičem. Ko se je pričela l. 1715. pri gornjegrajski podružnici sv. Barbare božja pot na čast sv. Frančišku, je tedanji kaplan rečiški Jurij Shnaller, nekdanji gojenec gornjegrajskega alumnata in tovariš Steržinerjev, povzdignil češčenje sv. Ignacija, sv. Janeza Nepomuka in sv. Jakoba pri tej, tedaj rečiški podružnici.[1] L. 1722. se je pozidala kapelica sv. Ignaciju. Kronogram na slavoloku pravi:

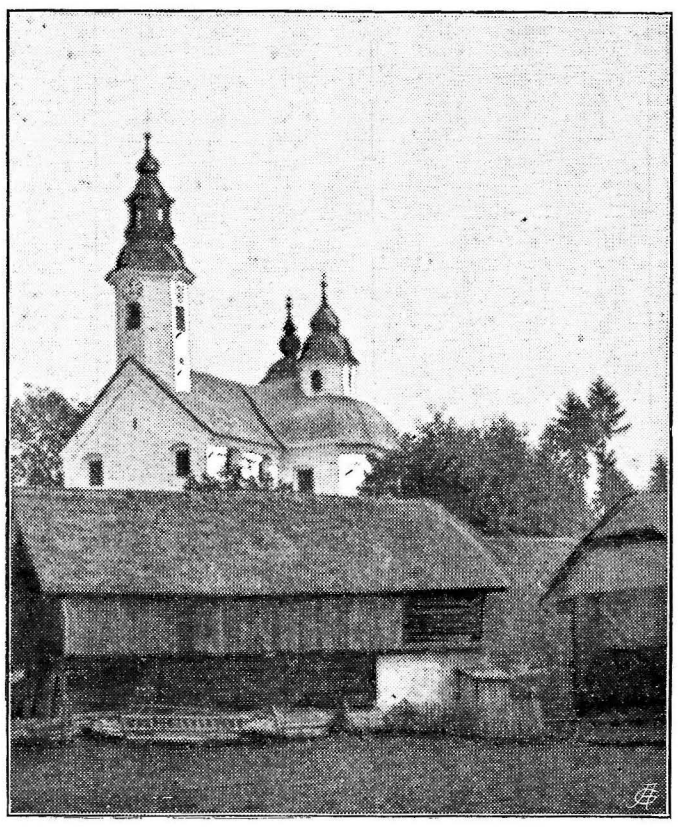

Sl. 56. Okonina pri sv. Frančišku. Podružnica sv. Jakoba od juga.

17. NA ČAST VEČNEMU BOGU IN SV. IGNACJO
Z (!) SOZIDANA 22.

MAGNO DEO
ET SANCTO IGNATIO CONSTRVXERVNT.

Latinski tekst je prvoten in spominja na podoben napis pri sv. Frančišku iz l. 1726.: Magno Deo ac sancto exorta Xaverio. Slovensko besedilo in letnica se je dodala pri restavraciji v preteklem stoletju. L. 1721. je dovolila sv. stolica častiti sv. Janeza Ne-

[1] Anales p. 8. Orožen čita: Jurij Schwoller.

pomuka kot blaženega. Dve leti pozneje je postavil Shnaller njemu na čast kapelo, ki ima napis:

17. SV. JANEZ NEP: DOBREGA IMENA IN UBOŠTVA VARH SPREJMI NAŠE PROŠNJE 23.
DIVE IOANNES FAME ET PAVPERTATIS PROTECTOR VOTA NOSTRA SVSCIPE.

Svetnikom ga je proglasil Benedikt XIII. l. 1729., dne 13. marca.

Istega l. 1729. je ustanovil Shnaller bratovščino: „Sv. apostola Jakoba, sv. patrijarha Ignacija in sv. mučenika Janeza Nepomuka z namenom, da bi udje ostali zvesti v spokornem duhu in bi ob smrtni uri dosegli milost božjo.“ L. 1731. se je potem pozidal nov prezbiterij, čigar napis se glasi:

17. POD VARSTVOM SV. JAKOBA APOSTOLA BODEŠ SREČEN 31.
SVB PRESIDIO RELIQVIE BEATI IACOBI APOSTOLI MAIORIS TVTVS ERIS.

Tudi altarji so iz iste dobe. Na visokih in celo podvojenih podnožkih se dviga glavni altar, obstoječ iz dveh zavitih stebrov ob straneh večje dolbine in ene ploščnate dolbine ob vsaki strani. Nad ogredjem se dviga še enako nadstropje z atiko. Stavbeno in kiparsko delo ni mnogo vredno.

Razredba kipov je naslednja:

neki svetnik — sv. Ana — neki svetnik
sv. Ignacij — sv. Jakob st., ap. — sv. Frančišek Ks.

Stranska altarja sta pa zato zanimiva, ker sta vzorca najbolj živahne in skrajno vihrave baročne skulpture(Sl. 57.). Za altarno mizo se vzdiguje med dvema pilastroma altarna slika. Pred pilastroma pa stojita na tleh, poleg pravega altarja, dva baročna stebra, ki sta vrhunec dekorativnega rezbarstva v tem okraju. Njuna podstavka sta v preseku štirivoglata, pa tako zasukana, da gleda proti nam vogel, ne pa stranica, in sta sestavljena iz plošč, svitkov in žlebov podobno kandelabrom ter sta dvakrat višja ko altarna miza. Vrh nju stojita na bazah ravnotako postavljena štirivoglata stebriča, ki sta v spodnjem delu vzboknjena in trebušasta, v zgornjem delu pa vitka in se razcepita na svobodne palice, ki se zasučejo, dospevši do krilne plošče, v polžeke in tvorijo tako fantastična kapitela. Ravnotako subjektivno je popolno ogredje. Najprej je poleg slike vzbočeno, potem parkrat nalomljeno in nad stebrom votlovsločeno; vrh tega leži poševno: pri sliki je najnižje, nad stebroma nekoliko višje in tam je sprednji vogel še nalašč zasukan navzgor. Kipar je hotel doseči neki včinek in ga je dosegel. Altar se zdi večji kakor je v resnici in imponira. Toliko o arhitekturi, ki je pri obeh altarjih enaka.

Pri altarju na ep. str. vidimo na vrhu kip sv. Jožefa, na atiki sliko dveh angelov, ki neseta v odprtem relikviaru nestrohnjen jezik sv. Janeza Nepomuka. Ob straneh glavne slike stojita dva kipa: patrijarh s palijem, ki s kazalcem desne roke kaže na usta (sv. Janez Zlatoust) in svetnik, ki daje denar raztrganemu dečku (sv. Janez Miloščinar). Glavna slika sv. Janeza Nepomuka je ok. 3 *m* visoka in 147 *cm* široka. Svetnik kleči na oblakih, obrnjen proti nam, in nosi korarsko obleko, namreč črn talar, ozkorokavo korno srajco in ogrinja obramnico iz črne kožuhovine. Gleda na križ. Ob

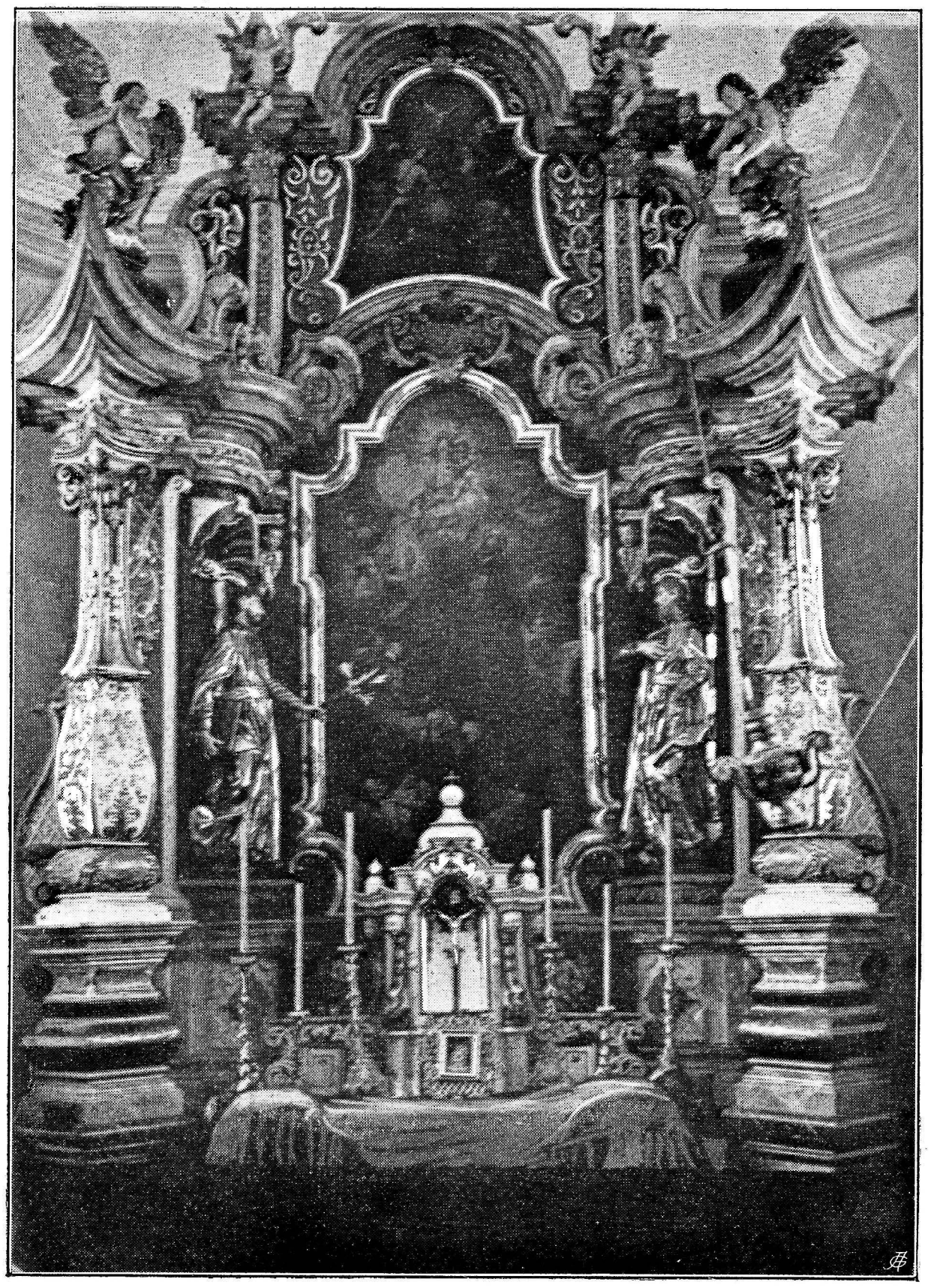

Sl. 57. Okonina pri sv. Frančišku. Altar sv. Ignacija Lojolanskega.

straneh sta dva angela z dvema klinčkoma v rokah: z belim in rdečim. Poleg desnega svetnikovega kolena se vidi odprta knjiga z napisom:

ALBUM VITÆ FAMA PERENNIS

Vrh knjige je biret. Ob levem spodnjem robu je vprizorjena mučeniška smrt sv. Janeza. Štirje rablji ga spuščajo iz kamenitega mosta v spodaj tekočo Vltavo. Na mostovem robu se je podpisal slikar:

Venetcia T. Q. fecit.

Na ep. str. (Sl. 57.) je vrh atike kip Matere Božje s povzdignjenimi rokami (Brezm. Spočetje), spodaj slika sv. Trojice in ob straneh naslovne podobe sta kipa dveh bradatih jezuitov in sicer sv. Frančiška Ksaverija s knjigo in lilijo v rokah in najbrž sv. Frančiška Bordžije, ki nima nobenega posebnega znamenja, bil pa je l. 1671. svetnikom prištet. Glavna slika kaže zamaknjenje sv. Ignacija. Široka je 140—145 *cm* in ok. 3 *m* visoka. Svetnik kleči na oblaku, obrnjen proti levi, in z razpetimi rokami, nazaj položeno glavo in lahno odprtimi usti upira oči v nebeško prikazen. Na oblakih je prišla Marija Devica. Z levico objema Božje Dete, z desnico pa kaže na ime Jezusovo v solnčnem sijaju, katerega prinašata dva angelčka od leve in ga držita svetniku naproti. Svetnik ima na prsih podobico Žalostne Matere Božje in rožni venec ob pasu. Deset drugih angelov je še okoli Marije in Ignacija. Največji za svetnikovim hrbtom drži odprto knjigo s svetnikovim rekom:

OMNIA | AD | MAIOREM | DEI | GLORIAM.

Pred svetnikom pa drugi angelček vihti žareče bliske v rokah, ki švigajo na zemljo in so omamili mladega moža s črno opravo, klobukom in

z belim krežlecem (Halskrause). Od strahu mu je padla knjiga iz rok. Poleg njega je rjavozelen obraz (Smrt?). Večji je prizor v ospredju slike, kjer se vidi v levem kotu postelj z mlado ženo z razvezanimi lasmi in malim detetom. Obadva upirata oči na strašen prizor. Na tleh je namreč velik in krepek mož, razven rdečih, do kolen segajočih hlač je ves gol in še srajco je slekel in si jo vrgel čez pas. Napol sedi, napol leži. Glavo ima nazaj zasukano, oči otekle in krčevito izbuljene in skozi odprta usta riva jezik ven izmed zobov. Obsedenec je. Iz ust se mu vleče kakor sapa belkast dim in kaže sled, ki ga je zapustil proti desnemu robu bežeč zmaj. Ljudje pravijo, da sta tukaj vprizorjena „Luterš-Martin in njegova Katerca“, pa je očividno, da se predstavlja čudežno ozdravljenje kakega obsedenca. Podobno je slikal Peter Pavel Rubens l. 1620. za jezuitsko cerkev v Antverpenu prizor, kako sv. Ignacij ozdravlja obsedence. Ta slika je prišla šele l. 1776. v cesarsko galerijo na Dunaj, a naš slikar — podpisal se je ob spodnjem robu J. L. Krackher f(ecit) — jo je gotovo spoznal po kakšnem leso- ali bakrorezu, ker se naš obsedenec precej podobno nahaja na Rubensovi sliki.

Krackherjevo delo je izvrstno v koloritu; ima žive in krepke, a dobro ubrane barve. Tudi obraze je pogodil in posebno dober je svetnikov izraz. Čeprav Krackher prekaša svojega tovariša I. Q. Venetcia na sosednjem altarju, vendar tudi on ni velik umetnik, pač pa izvežban mojster, ki po boljših umotvorih povzema in sestavlja svoje osebe in jih potem s spretnim čopičem v tedaj navadni maniri izvršuje.

Kjer sta bila l. 1631. koncem srednje ladije altarja sv. Križa in sv. Antona, še dandanes stojita na istem mestu altarčeka s kipoma Matere Božje sedem žalosti in sv. Antona Puščavnika. Na prvem altarčeku leži truplo Zveličarjevo na tleh, Marija pa moli. Zadi za kipi so na steni freske Fantonijevega čopiča. Na ev. str.: Na vrhu sv. Peter, ob straneh M. B. pa sv. Janez Ev. in sv. Marija Magdalena. Na ep. str.: Sv. Pavel zgoraj, ob straneh Puščavnikovih pa sv. Mihael in sv. Florjan.

Križevi pot je na malih tablicah na platno slikan. Barve so prav živahne, izraz in tehnika pa brez posebne izurjenosti. Slikar se je podpisal na zadnji postaji:

C. Goetzel pinx.
1826.

Bratovščinski spominek. Sprejemni list. Bakrorez. Plošča 19 *cm* dolga in 12·16 *cm* visoka. Na vrhu je po dolgem v štirih vrstah napis, ki pove namen bratovščine sv. Jakoba, sv. Ignacija in sv. Nepomučana in ustanovno leto 1729. Potem pa se deli plošča navpično na troje polj. V stranski se berejo pod štirimi točkami dolžnosti udov,[1] v srednjem pa je v gornjem delu slika treh zaščitnikov, ki stojijo na kvadriranem tlaku, a za njima se usipava bogata luč izza težkih oblakov, ki so se zbrali ob zgornjem robu slike, pod sliko pa so našteti bratovščinski odpustki.

---

[1] Bruderſchafft des H. Apoſtels Jacobi, des H. Patriarchen Ignatii, und des H. M. Ioanis Nepom. | umb erlangung der wahren Bußverharrung, im guten und enndlicher gnad Gottes | Bey hinfahrt auß diſen Leben; zu Okonina nahend bey S. Franc. Xav. | aufgericht. Anno 1729. |

V.

Župnijska cerkev sv. Kancijana v Rečici.

Cerkev stoji na zelenem, od dveh strani zazidanem prostoru sredi trga in je obrnjena proti vzhodu (Sl. 58. in 59.). Ima eno ladijo z dvema stranskima kapelama in prezbiterij. Dolga je 25 *m*, široka v ladiji 8·8 *m*, čez kapele 18·5 *m* in v prezbiterij 6·6 *m*. Pilastri z odlomki ogredja nosijo počrezne oproge, med katerimi krijejo kupole ladijo in prezbiterij. V kapelah ni niti pilastrov in peterostrani kupoli slonita na zidu. Na severu je prizidan stolp, na jugu zakristija. Od zunaj je cerkev celo priprosto z lizenami razčlenjena. Le močni zvonik s gotskimi linicami spominja še na stare čase.

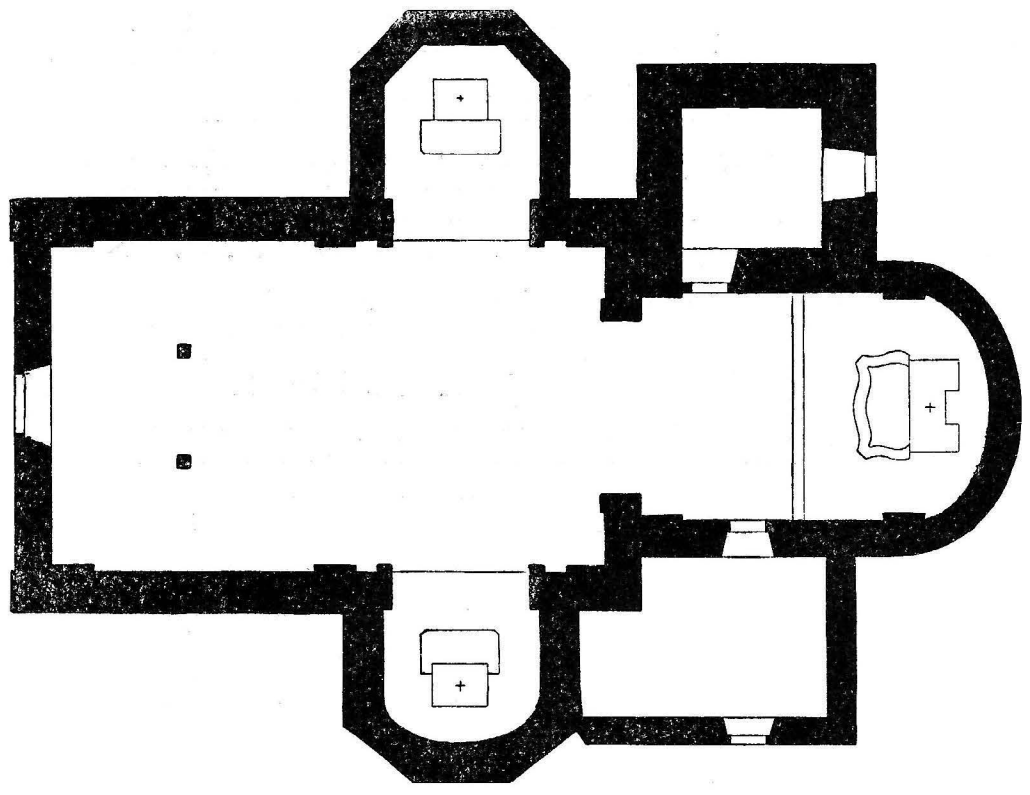

Sl. 58. Rečica. Tloris župne cerkve.

L. 1896. je na presno poslikal cerkev Ivan Gosar iz Celja. V prezbiteriju vidimo na desni steni obsodbo sv. Kancijana in tovarišev, na levi njih obglavljenje, na kupolnatem svodu pa vse štiri — Kancija, Kancijana, Kancijanilo in Prota — v nebeški slavi. Na znotranji steni slavoloka se čita napis:

TA CERKEV JE BILA ZA ČASA KNEZOŠKOFA MIHAELA
ZUPNIKA M. STERNAD, KAPLANA ŠT. PIVEC, KLJUČARJEV
18 A. JERAJ IN FR. ŠTIGLIC Z MILODARI ŽUPLJANOV 96
OD AKAD. SLIKARJA IV. NEP. GOSAR SLIKANA
TER SLIKE PO DEKANU FR. DOVNIK BLAGOSLOVLJENE.

Reguln oder geſäß, waß in dieſer | H. Bruderſchafft zu | Verrichten. |

1. Sollen die Brüder und Schweſter | Täglich zu Morgens, ſo bald | ſie erwachen, den 116 Pſalm: | Lobet den Herrn alle Völcker | etc. oder aber ein Vaterunſer und | Ave Maria ſprechen, und beynebens | alle ihre gute Werck und Verrich|tungen des gantzen Tags, durch ein | gute Meinung Gott dem Herrn zu | ſeiner gröſſern Ehr aufopffern wie | auch einen Steiffen Vorſatz machen | wenigſt die Todt Sünd zu meyden.

2. Sollen ſie ſich befleiſſen denen | drey HH. Bruderſchafft Patronen | in ihren H. Lebens Wandel nach zu | folgen und bald ein Tugend bald | die andere, in welchen diſe Heiligen | fürtrefflich geweſen, ihnen nachzu|üben.

3. Sollen die Näheren an denen | FeſtTägen diſer drey HH. Bruder|ſchafft patronen in der Bruderſchafft|kirchen erſcheinen, und da ſelbſt dem | gottes Dienſt und Predig beywohnen, | damit ſie auf ſolche weis ihren kröfti-|gen Schutz deſto leichter erhalten und | in anhörung ihres Leben Wandels | und groſſer Tugenden wiſſen | denen ſelbigen nachzufolgen die | weith entlegene aber ſollen an be|ſagten Feſt-Tägen anderwerthig | ihre mögliche Andacht verrichten.

4. Sollen die Brüder und Schweſter | ſich mit etwelchen Bildlein dieſer | drey HH. patronen verſehen, | damit ſie hier durch errinnert wer-|den, in allen ihren anliegen zu | diſen groſſen Heiligen, als ihren | abſonderlichen Schutzpatronen, | ihre Zuflucht zunehmen.

Na zunanji slavolokovi strani je freska zadnje večerje, in zraven na svodu sliki sv. Družine in rožnivenške kraljice. Nad lokoma, ki vodita v stranski kapeli, vidimo rojstvo Jezusovo (na levi) in poklon Treh kraljev (na desni), v naslednjem svodnem polju pa nad okni vstajenje Gospodovo (na desni) in vnebohod (na levi) ter prihod sv. Duha (na svodu). V južni kapelici je nad stensko dolbino slikan izgon prvih starišev iz raja.

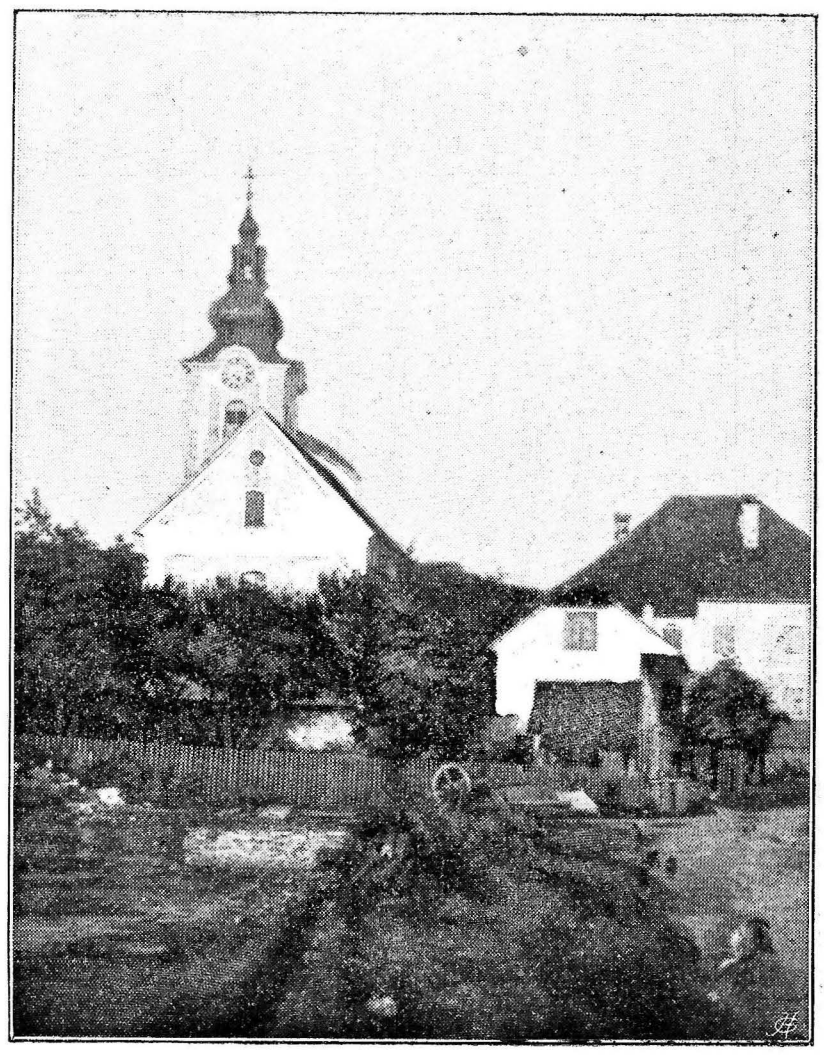

Sl. 59. Rečica. Župna cerkev od zapada.

Tukaj je morala stati ena najstarejših cerkev tega okraja. V župni cerkvi sv. Kancijana (in plebe s. Cantiani[1]) je zboroval l. 1173. oglejski očak Udalrik z veliko dostojanstveniki. Prvotna romanska cerkev je dobila pozneje gotski zvonik, ki se je še ohranil, izvzemši najvišje nadstropje in streho. L. 1361. je bil v njej altar sv. Florjana, pri katerem se je ustanovila kaplanija.[2] Vizitator iz l. 1631. je našel 7 altarjev, sv. Kancijana v prezbiteriju, sv. Štefana in sv. Nikolaja na ev. str. ter sv. Florjana in Matere Božje na ep. str., sv. Boštjana sredi cerkve in sv. Andreja pod korovim svodom. Kapelic tedaj ni bilo. Pozneje so eno prizidali in sicer najbrž na severni strani, ker pravi izročilo, da je župna cerkev pogorela dne 13. aprila l. 1799. in se je ohranil samo zvonik in ena kapelica (njegova soseda?). Potem so postavili razen omenjenih dveh predmetov celo novo cerkev,[3] h kateri so l. 1826. prizidali novo zakristijo. Cerkev je posvetil lavantinski knezoškof Leopold II. Maksimilijan, grof Firmian, dne 19. junija l. 1804. Ob enem so bili posvečeni tudi altarji, a menda brez nastavkov, ker je dobil župnik l. 1816. od škofijstva dovoljenje blagosloviti leseni glavni altar, l. 1824. pa je bil nastavek altarja sv. Roka in Boštjana izgotovljen, čegar menza pa je bila že posvečena. Sedanji trije nastavki so iz l. 1864. in so stali: glavni 2400 gold. in po 1300 gold. stranska.

Nastavek glavnega altarja (Sl. 60.) kaže tri stebre na vsaki strani široke dolbine. Srednji steber stoji nekoliko naprej. Stebri nosijo golšasto ogredje in atiko. Vrh stebrov sta dva angela z napisi. Na levem bereš: „Jaz sem mati čiste ljubezni“ in na desnem: „Blagor njim, kateri ohranijo moja pota“. V dupljini stoji sv. mučenik Kancijan med dvema angeloma, ki držita meč in vojvodsko krono. Ob straneh stojijo med stebrovjem: prvomučenec

---

[1] Zahn, Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark. Graz 1875. I. Band. No. 551.

[2] Or. D. Ob. str. 185.

[3] Ker je južna kapelica znotraj enako završena ko prezbiterij, zato je verjetno, da sta oba iz istega časa, torej da je ta kapelica novopozidana, njena tovarišica na severu pa še ostanek stare cerkve.

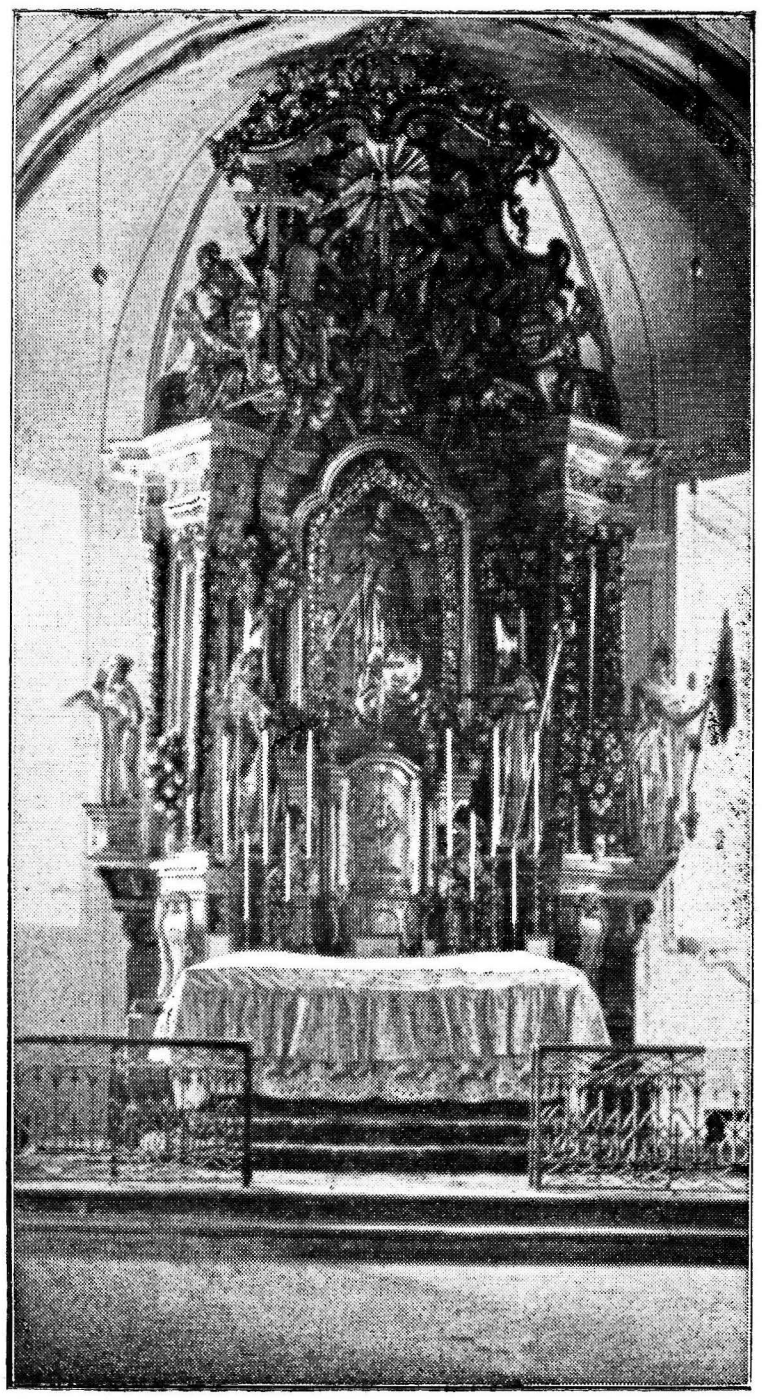

Sl. 60. Rečica. Glavni altar sv. Kancijana v župni cerkvi.

sv. Štefan in sv. Miklavž na levi, sv. Trojica in sv. škof Udalrik pa na desni. Za postni čas ima altar zanimivo oljnato sliko iz začetka XIX. stoletja, ki predstavlja štiri oglejske mučence v ječi.

Nastavka stranskih altarjev sta celo enako zasnovana. V severni kapelici je na atiki izrezljano Ime Marijino, v sredi nastavka pa je med kipoma sv. Joahima in sv. Ane velika slika Marije Device prečistega Srca. V južni kapelici je na atiki Ime Jezusovo in med kipoma sv. Roka in sv. Boštjana slika Srca Jezusovega. Kakor se vidi, se je spomin na altar sv. Roka in Boštjana iz l. 1824. še ohranil.

Podružnica sv. Janeza Krstnika na polju.

Cerkev ima eno ladijo, stranski kapeli in prezbiterij (Sl. 61. in 62.). Dolga je 20·8 *m*, v ladiji 6.6 *m* in v kapelah 16.9 *m* široka. Pilastri s kosom ogredja mesto kapitelov nosijo počrezne oproge. Cerkev je svodena z nizkimi kupolami, dvema v ladiji in dvema v prezbiteriju in eno v severni kapeli. V ladiji je obok 7·87 *m* visok. V južni kapeli je kupolnat svod na kvišku potegnjen in jajcu podoben. Zvonik leži poleg prezbiterija na severni strani. Ko se gre v zvonik, se vidi nad prvim stropom pri tleh na cerkveni steni stara slika na presno. Predno se je prizidal zvonik, se je morala ta stena videti na prostem. Koj nad podzidjem (Sockel) se je pričenjala orjaška slika sv. Krištofa z božjim Detetom, od katere sta še vidni obe glavi. Krištof ima rdeče ustnice (brada se ne pozna več), krepko obrobljene oči (eno oko je 9.5 *cm* široko in za 3·5 *cm* odprto) in obrvi. Šest valovitih gub je razoranih po njegovem čelu, katero ogrinjajo rmeni in kodrasti lasi. Nimb (v premeru 54 *cm*) z ugloblje-nimi, proti središču hitečimi žarki, je ob robu posejan z belimi pičicami. Rdečeoblečen svetnik se je s povzdignjeno desnico opiral ob gorjačo, z levico pa je držal levo nogo Detetovo. To se z desno roko oprijema njegovega nimba, levico pa z rumeno krogljico s križem na vrhu iztega v stran. Dete ima kodraste, plave lase in upira oči, polne mehkega čuta, v svetnika. Nosi zeleno, ozkorokavo obleko in ima podoben nimb (20 *cm* v premeru) kakor sv. Krištof. Nad glavama se vidi še kos obrobljajočega okvirja. Na rdečem pasu se čredijo osmerožarne bele zvezde in beli kvadrati, ki so s črtami razsekani, kakor bi bili mozaično delo. Slika je približno iz XV. stol.

Cerkev se imenuje l. 1347., je torej bila gotska stavba. Kakor smo videli, je bila zunanja stena prezbiterija na severni strani poslikana. Cerkev

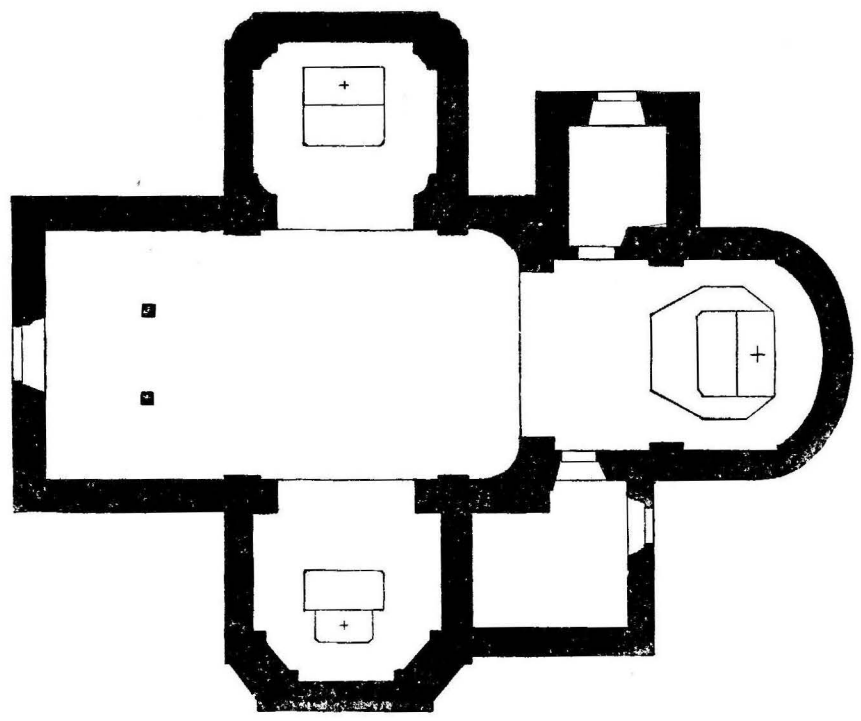

Sl. 61. Šent Janž. Tloris podružnice.

ni imela zvonika, katerega so šele v XV. stol. pristavili in s tem zakrili sliko sv. Krištofa. Zvonik kaže deloma še gotske oblike: zidec iz peščenca, obstoječ iz gornje povprečke, pa line, ki končavajo sicer v polukrogu, a imajo gotsko posnete robove. Če upoštevamo najpoznejšo gotsko stavbo v tem okraju, cerkev sv. Mihaela nad Mozirjem, moramo reči, da ni nemogoče, da bi bil naš zvonik šele iz XVII. stol. in sicer iz l. 1617. To letnico beremo na štirivoglati, kamnati plošči z angelsko glavico na vrhu, ki je vzidana v prezbiteriju nad vratmi, ki vodijo v stolp. Napis se glasi:

1617 ✝✝
C. R. |P|[1]

L. 1631. je imela naša cerkvica tri altarje: sv. Janeza evangelista, sv. Florjana (ev. str.) in sv. Križa (ep. str.), a še nobene kapelice. Pozneje (morda v XVIII. stol.) so prizidali eno kapelico, ki je ostala z zvonikom vred, ko so l. 1843. podrli vso cerkev in jo znova pozidali. Orožen piše, da je imela cerkev l. 1877. poleg glavnega še 2 stranska altarja v ladiji in sicer sv. Elija na ev. str. in sv. Apolonije na ep. str., pa en altar sv. Florjana v kapeli. Zdaj ni več altarjev v ladiji in sv. Apolonija ima svoj altar v južni kapeli, sv. Elija pa sliko na Florjanovem altarnem nastavku

Glavni altar (Sl. 63.) ima širok nastavek z dvema stebroma in dvema pilastroma z golšastim ogredjem na vsaki strani oljnate slike krsta Jezusovega po Janezu Krstniku v reki Jordan. Nad ogredjem je segmentno čelo s štirimi sedečimi angelčki in atiko, na kateri je vprizorjeno, kako sv. Trojica venča Marijo Devico. Poleg stebrovja stoje kipi sv. Urbana papeža in sv. Marka ev. na levi od slike, sv. Janeza ev. in sv. Janeza Nepomuka na desni. Altar je iz l. 1852.

Sl. 62. Šent Janž. Podružnica od jugovzhoda.

Altar sv. Florijana v severni kapelici, kaže priprosto

[1] Orožen ima napačen posnetek.

arhitekturo štirih stebrov z ogredjem in še dveh stebrov v atiki s polukrožnim čelom. Na tem čelu in v atiki so slike, med stebri glavnega odstavka pa kipi. Razredba pa je ta-le:

Kristusa v grob položijo
Vnebovzetje Elijevo
Sv. Rafael — Sv. Šimon ap. — Sv. Florijan — Sv. Elizabeta — Sv. Gabriel.

Sl. 63. Šent Janž. Glavni altar sv. Janeza Krstnika.

Sv. Elija se vozi na vozu vrh ognja; dva siva konja vodi angeljček na oblaku. Pri polaganju Zveličarja v grob vidimo v ospredju odprt grob, pred katerim stoji mož v dolgi halji s torbo na levi in kapo na glavi. Ta in še dva moža židovskega značaja držijo truplo Kristusovo. Za grobom stoji sv. Magdalena s posodo za mazila v roki, v ozadju na desni sta sv. Janez in Devica Marija. V osnovo te slike je služil kak laški vzorec. Altar je iz l. 1873.

Enake stavbinske oblike kaže altar v južni kapelici z naslednjimi predmeti:

Sv. Uršula
Sv. Ana uči Dev. Marijo
Angel — Sv. Ignacij Loj. — Sv. Apolonija — Sv. Frančišek Ks. — Angel.

Zgornji dve podobi sta sliki, drugo vse kipi. Sv. Uršula ima pod svojim plaščem zbrane vse stanove. Pouk Marijin kaže tuj vzorec. Devica je odrasla gospodična v pomanjšanih oblikah. Sv. Joahim gleda skozi okno na to sv. dvojico. Lep prizor družbinskega žaura. Štiri slike na stranskih altarjih so stare in so menda prej služile za nastavke odpravljenih altarčkov koncem ladije.

Podružnica sv. Katarine na Gorici.

Cerkev leži na zeleni ledini vrh nizkega, okoli in okoli z gozdom poraščenega griča (Sl. 64. in 65.). Obrnjena je proti zahodu in obstoji iz ladije in peterostranega prezbiterija, iz stolpa na severu in zakristije na jugu. Dolga je 17·5 *m*, v ladiji široka 7 *m*. 6·55 *m* visoki banjasti svod z vrezanimi kapami je v ladiji utrjen s tremi oprogami, ki počivajo na pilastrih. Prezbiterij je s peterostrano t. zv. samostansko kupolo obokan. Na posameznih kapah so napresno slikani medaljoni. Po redu od leve na desno sledijo: sv. Ana poučuje Marijo Devico — sv. Jernej — sv. Družina (nad altarjem) — sv. Kunigunda (?) — Mojzes sprejme postavo. Na zadnjem je slikarjev podpis: G. Fantoni pinxit 1898. Na vrhu je Bog Oče s črkama A—Ω. Na

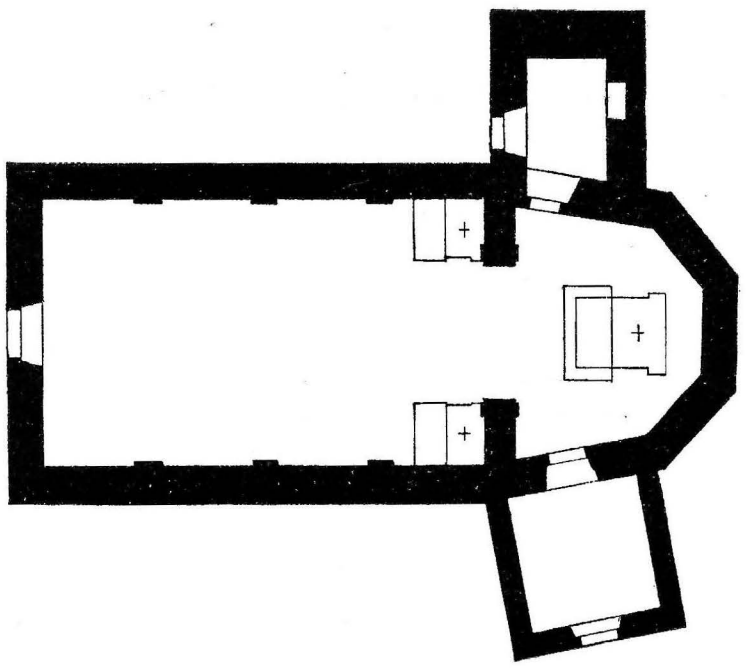

Sl. 64. Gorica. Tloris podružnice sv. Katarine.

zunanji strani slavoloka se vidi na vrhu monštranca, katero molita dva klečeča angela, in nižje dve okrogli doprsni sliki: sv. Magdalena in sv. Miklavž. Zunanjost je lična, posebno živahno je izdelano zadnje nadstropje in streha vitkega zvonika.

Cerkev z glavnim altarjem je bila morda l. 1614. posvečena od apostolskega škofa Tomaža Hrena (Or. str. 184). Za gotovo se imenuje l. 1631. Tedaj je bila še zelo revna, brez kapelic, zakristije in zvonika, samo z nastrešnim stolpičem. Imela je altarje sv. Katarine, sv. Lovrenca (ev. str.) in sv. Barbare in Uršule (ep. str.) Zvonik je iz XVIII. stol. Do najnovejšega časa je bila ladija stropana z navadnimi deskami. Obokala se je šele l. 1879., ko se je tudi prezbiterij nanovo svodil. Orožen je še videl dva stranska altarja: sv. Barbare in Uršule (na ev. str.) in sv. Lovrenca[1] (na ep. str.). Novi altarni nastavki so iz l. 1877. in so delo Andreja Cesarja v Mozirju.

Altarni nastavki so vsi v gotskem slogu. Glavni altar kaže pod tremi baldahini te-le kipe:

sv. Barbara — sv. Katarina — sv. Lucija.

Nastavka stranskih altarjev sta precej prazna. Na visokem podnožku se dvigajo gotski stebriči s fialami in trikotnimi čeli, s kipom na srednjem polju, s krogovičjem na stranskih. Levi altar je sv. Uršule, desni sv. Lovrenca.

Tukaj sta dva stara keliha. Gotski, brez okraskov, 19 *cm* visok, ima šesterolisto bakreno nogo (v premeru 10·7—12·2 *cm*) in srebrno čašo (9·5 *cm* v prem.). Iz vozla štrli šest po robu ležečih štiristranih klinov.

Bogatejši je drugi kelih. Visok je 23 *cm* in noga ima v prem. 12—14 *cm*. Šesterolista noga pričenja z žlebom, nadaljuje s svitkom, ki je izdelan v podobi grčave veje s 3 grčami na vsak polukrožni list. Polja noge so gravirana z renesanskimi rozgami in na enem je deška maska z listi, ki ji rastejo iz ust. Nato pride gotski in

Sl. 65. Gorica. Podružnica od vzhoda.

[1] Bil je iz l. 1759. Njegov napis: S. I. B. D. P. T. R. 1759. je rešil Or. str. 184 takole S. (?) Ioannes Bapt. Dobrovec Pro Tempore Parochus Ricensis 1759.

potem še renesanski vozel, znamenje, da je morda kelih iz dveh kelihov iz različnih dob nastal. Čaša je renesanska, ker se okoli prave posode opleta kakor zunanji plašček vrtnica in vinska trta.

Podružnica Device Marije v Kokarju.

Edina ladija ima na vsaki strani pet pilastrov, ki nosijo kos ogredja in podpirajo počrezne oproge zelo plitvega in nizkega (5·84 *m*) banjastega oboka. V prezbiteriju so štirje pilastri in med njimi ovalna kupola. Cerkev je dolga 25·1 *m*, široka pa v ladiji 7 *m* in v prezbiteriju 4·5 *m*. Zakristija na severu in močen zvonik na jugu spopolnjujeta cerkveni tloris (Sl. 66. in 67.).

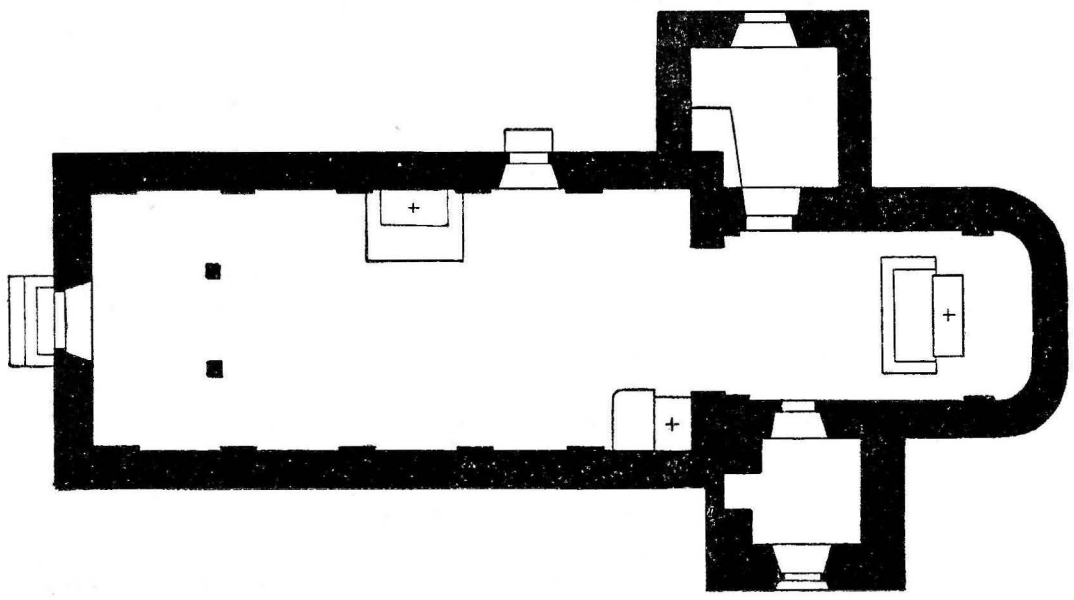

Sl. 66. Kokarje. Tloris podružnice M. B.

Prezbiterij je na presno slikan. V sredi kupole daruje Devica Marija božje Dete v tempelju, okoli pa so doprsne podobe naslednjih svetnikov: sv. Dominika in sv. Bernarda (na strani slavoloka) ter sv. Alfonza in sv. Bonaventure. Na severnem zidu je v luneti pod kupolo naslikan beg v Egipet, nižje pa cela figura sv. apostola Petra. Na južni steni je pod svodom sv. Ana, ki uči Devico Marijo, spodaj pa je v dolbini kip Matere Božje. Umetnikov podpis se glasi: Jacob Brollo pinxit 1887. Na znotranji strani slavoloka jemlje Jezus slovo od svoje Matere, na zunanji pa se čita:

18. KDOR MENE NAJDE, BO NAŠEL ŽIVLJENJE. Preg. 8, 35. 87.

Cerkev se imenuje prvič l. 1624. Pod gornjegrajskim opatom Kašparjem Pinterjem, ki je privedel za časa strašne zime na kvaterni petek v postu veliko procesijo s sv. Rešnjim Telesom semkaj in je bil uslišan, se je pričela tukaj ob obletnicah tega čudeža božja pot. Perspektivični zemljevid škofa Buchheima nam kaže ok. l. 1650. cerkev Matere Božje in sosednjo kapelico sv. Ane. Prva ima troje oken na vsaki strani v ladiji in troje v absidi, druga pa ima vsega skupaj petero oken. Obe imata lesena nastrešna stolpiča. Okoli nju je postavljen visok zid, skozi katerega vodijo vrata v tabor. Za turških navalov so služile take utrdbe okoličanom in soseski za varna pribežališča. L. 1668. so pristavili k cerkvi M. B. zakristijo in pozidali nov prezbiterij, ki je

Sl. 67. Kokarje. Podružnica od juga.

stal do l. 1852., ko so postavili sedanjega. Sredi XVII. stol. je bila ladija še *z* lesenim stropom krita. Južno od cerkve Matere Božje je stala kapela sv. Ane, katera se imenuje l. 1638., 1651. in 1668. O njej se pravi, da je bila že od pamtiveka posvečena. Imela je tri altarje: sv. Ane, sv. Lenarta (ev. str.) in sv. Valentina (ep. str.) ter je bila v ladiji ravnostropana, svodena v presvetišču, *z* lesenim stolpičem na strehi. V glavni cerkvi pa so bili l. 1631. naslednji altarji: Matere Božje, sv. Blaža (ev. str.) in sv. Petra (ep. str.). Ko so podrli sosednjo kapelico sv. Ane, so prenesli njen altar v glavno cerkev. Tam so sedaj novi altarji in sicer: veliki altar iz l. 1852., altar sv. Jožefa (na ev. str.) iz l. 1889. in sv. Ane iz l. 1880.

Sl. 68. Kokarje. Glavni altar M. B.

Leseni nastavek glavnega altarja (Sl. 68.) je podoben slavoloku in obstoji iz dveh stebrov na vsaki strani srednje dolbine, ki nosijo kose golšastega ogredja *z* izsekanim čelom in atiko na vrhu. Na atiki je venčanje Marijino, okoli pa 5 ovalnih slikanih tablic, ki kažejo skrivnosti veselega dela rožnega venca. V dolbini je oblečen kip Matere Božje, ob straneh sta sv. apostola Peter in Pavel in nad obhodom sv. Gregor Veliki in sv. škof Nikolaj.

Mali nastavek altarja na ev. str. ima sredi dveh stebrov *z* „romanskim“ čelom kip sv. Jožefa, ob straneh pa kipa sv. Cirila in Metoda.

Bolj bogat je altar na ep. strani. Nastavek se dviguje v dveh nadstropjih, ki obstojita iz dveh pilastrov in dveh stebrov *z* ogredjem. Kipi so sledeči:

sv. Lenart — sv. Job — sv. Valentin
sv. Martin — sv. Ana — sv. Blaž.

Izmed teh svetnikov so trije, ki so imeli v starih cerkvicah svoje altarje.

Omeniti sta še dve slikani tabli. Prva, nad levim vhodom, predstavlja sv. Kancijana s podpisom:

S. CCOZIIANUS ORA PRO NOBIS
1799

in je bila morda kedaj pri farni cerkvi.

Zanimiva je druga podoba, viseča na ep. strani v prezbiteriju. Visoka je 94 *cm*, široka 69 *cm* in obstoji iz dveh desk. Njeno polje je tako razdeljeno, da je spodaj dolg napis (tekst pri Or., Stift Obg. str. 195), ki priposeduje o uslišani procesiji za opata Kašparja, zgoraj pa je na desni predstavljeno polje s procesijo in na levi notranjščina cerkve z altarjem. Gotski nastavek s perutmi je slikan. Na srednjem polju je Devica Marija z Detetom in nad njo napis: S. MARIA ALTAR. Ob straneh sta dva svetnika. Pri altarju stoji mašnik in ravno povzdiguje sv. Rešnje Telo. Nosi belo albo z všito paruro (čveterokotnim vezenim okraskom) vzadi ob spodnjem robu in gotsko prikrojeno kazulo s križem na hrbtu. Na stopnicah klečita dva strežnika v srajcah in držita na kake 3 *m* visokih svetilnikih sveče za sanktus. Arhitektura te cerkve je idealna in kaže dve ladiji s polukrožnimi rebresnimi svodi na visokih slopih. Ta tabla je narejena l. 1599. za škofa Hrena. Svobodno kopira („erneuert und reformirt“) prvotno votivno podobo iz l. 1450.—1460. Zanimiva je, ker nam kaže liturgično opravo in obred iz konca XVI. stoletja.

VI.

Samostanska in župnijska cerkev Matere Božje v Nacaretu.

Kjer se stekajo tri doline: rečiška, zadreška in mozirska, stoji nekoliko ločen od višje Dobroveljske gore prijazen griček in nosi samostan in dvostolpo cerkev, ki je že od časov gorečega škofa Hrena važno mesto za probujo verskega življenja v gornjesavinskih krajih.[1]

Prostorna cerkev (Sl. 69. in 70.) ima eno z banjo svodeno ladijo, pri vhodu vežo, ki je tako široka ko cerkev in zavzema prostore pod zvonikoma, in na vsaki strani ladije po tri, z nizkimi kupolami obokane kapele. Pri vzhodni steni ladije pa ni prezbiterija ali abside, ampak se odpre dvoje izhodov, od katerih vodi levi v zakristijo, desni na prosto, med njima pa je nizek slavolok, za katerim leži t. zv. loretska kapela. Cerkev je od fasadnega zidu do te kapele 24·70 *m* dolga in v ladiji 10 *m* visoka. Ladija je pri sredi 8·50 *m* široka in stranske kapele so po 4·30 *m* globoke. Zanimivo je, da zidovi niso popolnoma vzporedni, ampak gredo proti vzhodu nekoliko narazen. V znotranji luči meri razstoj zunanjih zidov v veži 16·80 *m*, pri glavnem altarju pa 17·40 *m*.

---

[1] Prim. članek „Maria Nazaret“ v Dom in Svetu l. 1902. str. 497.

Slopi srednje ladije so okrašeni s pilastri, ki počivajo na konzolah in nosijo priprosto ogredje. Vse stene so poslikane z ornamenti. Prepregajo jih akantove rozge z zelo ostrimi listi in cveti. V njih zavojkah sedijo na oboku angeli, poleg njih pa putti (otročeki).

Loretska kapela je 9·25 *m* dolga, 4·10 *m* široka in je banjasto svodena. Od juga in severa ima po eden vhod in okna na obe strani. Kapelico je slikal l. 1888. Tomaž Fantoni. Na oboku vidimo Boga Očeta in angele,

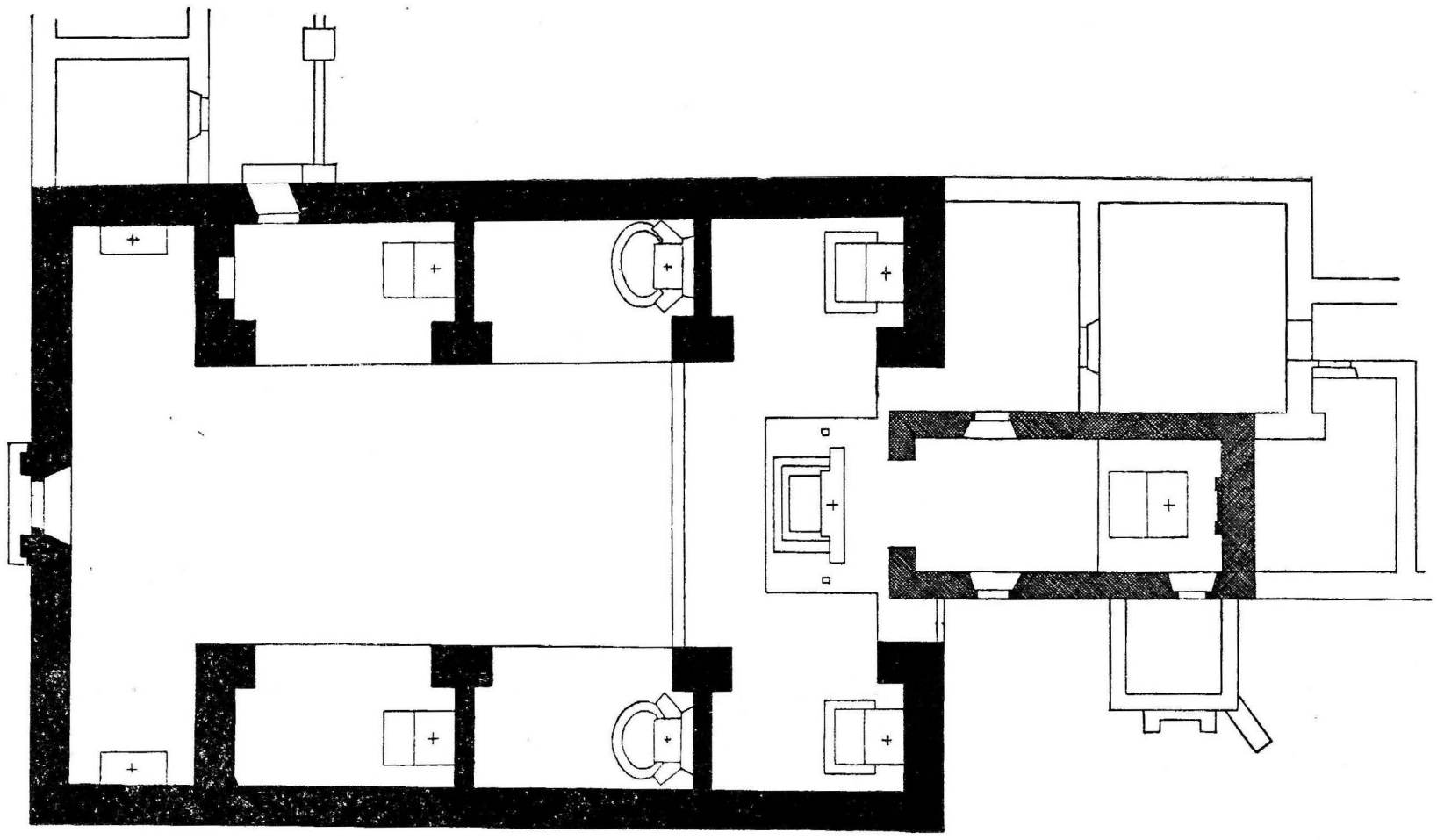

Sl. 69. Nacaret. Tloris samostanske in župnijske cerkve.

potem Marijino Brezmadežno Spočetje med podobama imena Marijinega in prenešenja nazaretske hišice. Na steni so na ev. str. sv. Ana, lurška Mati Božja, božični praznik, kakor ga je obhajal sv. Frančišek s svojimi brati v gozdu dve leti pred svojo smrtjo, potem Marija Zdravje bolnikov in Dobri pastir. Na ep. strani pa je sv. Joahim, potem zamaknjenje sv. Frančiška, sv. Frančišek in Dominik v molitvi in Kristus v oblakih, ki se radi njihovih zaslug in priprošnje Device Marije potolaži, da ne vniči sveta, potem duše v vicah, na katere daje Marija Devica kapati iz Srca Jezusovega sv. Rešnjo Kri in slednjič sv. Jožef z malim Jezuščkom in Janezom Krstnikom. Fasadna stena je zunaj proti cerkveni ladiji z naslikanimi arhitektoničnimi motivi razdeljena na troje polj. Na srednjem in glavnem je predstavljeno Oznanjenje Marijino, ker je velika cerkev pod tem naslovom posvečena, na stranskih poljih pa vidimo (ev. str.) sv. Frančiška, kako prejema obljubo odpustkov za cerkvico Porcijunkolo in (ep. str.) kako zbira okoli sebe iz vseh stanov zastopnike tretjega redu. V navideznih dolbinah naslikanih pilastrov, ki ločita podobe, so naslikani kipi in sicer sv. Frančišek, ki prejme Zveličarjeve rane, in sv. Jakob iz Marke (ev. str.) ter sv. Frančišek, ki dobi od Gospoda redovna pravila, in sv. Klara pod njim (ep. str).

Pisani tlak z medlozelenimi rozetami sredi omrežja, ki tvori križe in osmerokote, žive podobe na stenah, pogled na apokaliptično tajnost na svodu in na snežnobeli mramornati altar pred rdeče pobarvano zadnjo

steno napravi krasen utis. In vendar ni kapelica to, kar bi morala biti po svoji zgodovini.[1]

Na tem griču je rastel še začetkom XVII. stol. star hrastov gozd, ob bregovih Drete pa se je razširjalo vrbovje. Od tega ima grajščina Vrbovec, nemški Altenburg, svoje ime. L. 1615. jo je kupil škof Hren in je potem na nasprotnem griču pozidal kapelico od l. 1624.—1625. Nad severnim kapeličnim vhodom — nekdaj na prostem, sedaj v zakristiji — se vidi osebni grb škofa Hrena in grb ljubljanske škofije in spodaj napis:

SACELLVM HOC NAZARETHANVM VETERI
LAVRETANO, VT POTVIT, CONFORMATV̄: THOMAS
IX. EPVS. LABAC. PIAE GRAT. ERGO V. P. AN̄O SS. IVBILAEI
M.DCXXV

Kakor ta napis, tako so tudi vsi, ki so videli loretsko hišico, trdili, da ji je naša kapelica res podobna. Tako l. 1627. tržaški škof Reynald, tako istega leta dva cesarska komisarja: Dornsperg in Wagensberg. Škof Hren je zato imenoval to kapelico Nacaret in po tej kapelici se imenuje naselbina in okolica še dandanes tako.

Kakšen je torej vzorec, kakšna je nazareška hišica v Loretu?

Dolga je znotraj 9·25 *m*, široka 4·10 *m* — ima torej do centimetra iste mere, ko naša kapela — in je z banjo svodena s 5 *m* visokosti.[2] Vhoda sta od juga in severa, na zapadu pa je omreženo okno, pred katerim stoji altar Marijinega Oznanjenja. (Tudi v našem Nacaretu je bilo prvotno enako; fasadni zid se je podrl šele l. 1881.). V Loretu je še od vzhoda vstop, kjer se kaže za altarjem Marijina kuhinja. Kapelica je pri tleh izgubila omet in vidi se slabo, nalomljeno kamenje, na svodu pa in nad severnim vhodom se je ohranilo še nekaj prvotnega ometa s freskami, a je vse tako potemnelo, da to malokdo zapazi. Taka je loretska hišica od znotraj.

L. 1510. so okoli te stare hišice postavili štiri mramornate stene, pa tako, da se ne dotikajo starih zidov, ampak stoje za nekaj prstov proč od njih. Ta mramornati obod, ki se edini vidi od zunaj, je $13^1/_2$ *m* dolg, 9 *m* širok in 11 *m* visok. Razčlenjen je s stebri

---

[1] Pisani viri za nazaretsko zgodovino so:

1. Chronicon conventus Nazarethani a sui origine videlicet anno 1624 usque ad annum 1762. Congestum ex Scripturis Archivii et Traditione, criticis etiam observationibus et dissertationibus illustratum anno 1762.

In fol. pg. 1—229. Appendix pg. 1- 16. Pisal je kroniko: A. R. D. Godefridus Pfeiffer, bis Ex-Minister Provincialis, in sicer izven nazareškega konventa, menda v Ljubljani.

2. Diarium Conventus Nazarethani ab anno 1752. Sega do l. 1771. in se je pisal sproti od slučaja do slučaja, a ne po kronologičnem redu, ampak pod gotovimi zaglavji. Nas zanima zaglavje *Æ* z naslovom: De reparationibus, quo die inceperint vel terminatae fuerint. Skoro vsa cerkvena oprava je iz te dobe in naša knjiga nam imenuje vse delavce, pove stroške, čas i. t. d.

3. Nemško pisan dnevnik iz l. 1749.—1777. Obsega vse dogodke po vrsti in se je pisal sproti; a pisava je težko čitljiva.

4. Nemško pisani anali pod naslovom: Vom Ursprunge von Nazareth. Annalen, 1624.—1836. So površen ekscerpt iz prej omenjenih virov.

5. Moderna župnijska kronika z naslovom: Chronicon Conventus et Ecclesiae Nazarethanae ab anno 1763 congestum ex Archivio, ex Diario praefati Conventus et traditione. Anno 1882. Tomus II.

[2] Wetzer u. Welte, Kirchenlex. VIII. 147. — Kirchenschmuck 1881 p. 35. — Gsell-Fels. Mittelitalien 1886 p. 714.

in pilastri in okrašen s kipi in reliefi, ki spadajo med najlepše spomenike laške renesance. Slavni Bramante je stavbene člene izumil, Andrej Sansovino s svojimi učenci pa je podobe izklesal.

Tako stoji ta krasna hišica v sredi prostorne, v podobi križa zidane cerkve (iz l. 1465.) s tremi podolžnimi in s tremi poprečnimi enako visokimi ladijami. Kjer se te križajo, je Marijina hišica in nad njo se vzdiguje na osmih slopih veličastna kupola (iz l. 1500.), ki ima 21 *m* v premeru.

Kakor dandanes, je tudi v XVII. stol. slovela loretska kapela kot božja pot. Ko je mladi štajerski nadvojvoda Ferdinand hotel pričeti protireformacijo, se je šel na svojem laškem potovanju l. 1598. loretski Devici priporočat. V naslednjem stoletju je na novo vzcvetelo pri nas versko življenje. O tem pričajo tudi razne loretske kapele, natančno posnete po čudodelni hišici v mestu Loreto. Na slovenskem Štajerskem je postavil prvo škof Hren l. 1625. v Nacaretu. L. 1661. se je pozidala taka kapelica v Mariboru. Napravil jo je Jurij Jernej Khißl, grof kočevski, baron kaltenbrunnski in konjiški, gospod grajščine in gradu gornjemariborskega. Grof Friderik Sauer, baron na boroveljskem gradu, je zgradil l. 1687. loretsko kapelo v Ptuju pri minoritih. Ta je še dobro ohranjena, a notranjščina ni tako zvest in natančen posnetek ko mariborska. Pri sv. Trojici v Slov. goricah sta dala l. 1693. grof Trautmannsdorf in grofica Khißl postaviti loretsko kapelo.[1]

Podobo prvotne Hrenove cerkvice si lahko ustvarimo. Imamo opis škofa Hrena iz l. 1626. (Orožen, str. 247 spodaj), opombo vizitatorja iz l. 1631. (Or., str. 294), prepis inventarja iz l. 1632., kjer se imenujejo vsi prostori, in slednjič zunanji pogled na perspektivnem zemljevidu ok. l. 1650.

Cerkvica (Ecclesia B. M. V. in Nazareth) je bila popolnoma po meri loretske hišice postavljena (ad mensuram Laureti in Italia), je bila obokana in slikana (picturae) in je imela eden altar, z leseno ograjo (cancelli lignei 1632) pred njim. Poleg je bila na jugu zakristija (sacrarium 1632), na vzhodu stolp (turris) z zvonovi (campanae 1626). Pred cerkvico je bila prostorna veža (atrium 1631, sacellum ante ecclesiam 1632) z ravnim stropom (tabulata sive laquearia 1626 se nanjo nanaša), z več okni in z altarčkom. Kapelica in veža sta bila tlakani z belimi in črnimi ploščami (1626).

Pred loretsko kapelico je stopila l. 1661. mesto veže velika in prostorna cerkev, na severni in vzhodni strani pa sta se dozidala zakristija in samostansko poslopje. Kapelica je odsihdob samo od južne strani prosta. O okrasbi te kapelice poizvemo, da je bila ok. l. 1740. od neizkušene roke poslikana, in sicer njena fasada proti cerkvi s podobo oznanjenja Marijinega, pa tudi notranjščina, kjer so se videli apostoli in drugi predmeti. Tedaj je izgubila kapelica svoj prvotni značaj starinske kopije in se je ogrnila v moderno opravo. Tako so se izbrisale poteze Hrenove ustanovitve. A te slike so bile tako revne in priproste,

Sl. 70. Nacaret. Cerkvena fasada.

[1] Janisch, Topogr. Lexikon I 116, II 168, III 457. Druge se nahajajo v Ljubljani pri frančiškanih (postavil Ulrik celjski (?), kakor piše Flis v stavbinskih slogih str. 140), v Samoboru na Hrvatskem, na Tersatu, ob Vrbskem jezeru, na Dunaju in drugod.

Sl. 71. Nacaret. Romarska sličica. Bakrorez.

da so jih že čez nekaj let sklepali raz sten. L. 1772. pa so pozvali iz Ljubljane slavnega slikarja Franca Jelovšeka, ki je isto in naslednje leto naslikal Oznanjenje na fasadi kapelice (za 150 gold.), pa tudi celo notranjščino. Kronist te slike hvali, da so bile elegantne. In to je tudi res poteza baročnega sloga v isti dobi. Škoda, da so se l. 1886. nadomestile (gotovo že pokvarjene) znamenite slike domačina s sicer prikupljivimi podobami mnogodelujočega Laha Tomaža Fantonija, katere sem že opisal. L. 1896. je poslikal zadnjo steno kapeličino poleg altarja Ivan Bradaška. Njegovo delo so že omenjene podobe sv. Joahima, sv. Ane in Boga Očeta na svodu.

Altar loretske kapelice.

V Loretu samem stoji dandanes v sv. hišici za altarjem kovan (menda bronast in pozlačen) nastavek, podoben portiku. Njegova zadnja stran je cela, sprednja pa počiva na štirih vitkih stebričih, ki nosijo dva nižja in manjša stranska loka ter širji in višji srednji lok, ki konča s polukrožnim čelom. Na tem loku se čita: AVE MARIA GRATIA PLENA DOMINVS TECVM. Na čelu je podoba Boga med dvema angeloma. Pod tem portikom sta ob straneh doprsna kipa sv. Ane in sv. Jožefa, v sredi pa v ozki dupljini star kip Matere Božje z Detetom. Kip je oblečen s svilo, prepredžen z bisernimi nitmi in obložen z dragocenostmi. Pravi se, da je iz cedrovega lesa. V obrazu je temne barve. Obleka je za polovico predolga. Ob straneh držita dva angelčka svečnike. Od stropa tega portika pa visi kakih 10 vedno gorečih svetilk. Nastavek ima oblike plemenitne renesance.

V Hrenovi kapelici se ni nahajal posnetek tega nastavka. Ne omeni ga inventar l. 1632. Pač pa se je ohranil spomin na prvotni kip. Dotični bakrorez (med pozneje naštetimi št. 1) nam slika M. B. z Detetom, s kraljevima kronama na glavah, in obadva oblečena, vsaki posebej (Sl. 71.). Okoli Marijinih ram je ogrnjen težek brokaten plašč, ki je obdan z bogato kovanim pasom. Ta srebrni pas s 6 pozlačenimi vozli poznamo iz inventarja l. 1632. Pri vseh poznejših bakrorezih je ta plašč pod vratom Device zapet in zagrinja Mater in Dete, tako da je videti, kakor bi Marija ne imela rok. Ta plašč je prepredžen s tremi kiticami iz bisernih jagod.

Ob dvestoletnici posvečenja velike cerkve v Nacaretu je napravil Idrijčan Jurij Tavčar za naš altar nov, lesen nastavek (600 gold.), a že l. 1898. ga je izpodrinil krasnejši naslednik iz belega mramorja, delo Janeza Vurnika v Radovljici. Posvetili so ga premil. knezoškof lavantinski Dr. Mihael Napotnik dne 15. avg. l. 1897. in sicer na naslov Matere Božje Usmiljenja.

Novi žrtvenik je iz rdečkastega mramorja, nastavek, visok okoli 4 *m*, je belomramornat in ima podobo hišice (edikule) z dvema polustebroma in nizkim, trikotnim čelom. Kip M. B., ki stoji v dolbini, je oblečen v belosvilnat damast z zlatovezenimi okraski. Ogrinja ga bel pajčolan z vvezenimi belimi cvetkami. Marija je mladega, polnega obraza, z uhani v ušesih. Ob straneh edikule stojita na podstavkih dva angela s trodelnima svečnikoma.

Velika cerkev. L. 1632. je izročil Hrenov naslednik, škof Rajnald Scarlichi, kapelico M. B. v Nacaretu frančiškanom bosansko-kranjske provincije, ki so, pregnani od Turkov, našli tukaj varno zavetje in še dandanes delujejo z velikim uspehom in blagoslovom v prid vernih. Prva skrb novih lastnikov je bila, da so postavili samostan in cerkev, ki je bila dne 25. septembra (na četrto nedeljo tega mesca) slovesno posvečena. Po sklepu definitorija se je l. 1733. odpravil križev pot izven cerkve in je na to dal gvardijan Ulrik Furlan na slopih cerkvene ladije naslikati njegove prizore od neizkušenega čopiča. A delo je bilo tako slabo, da so se ljudje smejali in so se slike morale odpraviti. Ista roka je tedaj poslikala tudi loretsko kapelo, kakor se je že omenilo, in kapelo sv. Antona, kjer so bili vprizorjeni vsi dogodki lepega responzorija:

Si quaeris miracula
Mors, error, calamitas,
Daemon, lepra fugiunt,
Aegri surgunt sani.

Cedunt mare, vincula;
Membra resque perditas
Petunt et accipiunt
Iuvenes et cani.

Pereunt pericula
Cessat et necessitas;
Narrent hi, qui sentiunt,
Dicant Paduani.

Koncem so se videli še dečki, razglašajoči smrt sv. Antona. A na sklep definitorija iz l. 1747. so se vse te slike odpravile, križev pot se je na tablah naslikal in v cerkvi razobesil, kapele pa so l. 1763. s papirjem prevlekli in olepšali,[1] dočim je Jelovšek poslikal loretsko kapelo. Sedanji dekorativni okras cerkvene ladije, svoda in kapel je iz l. 1872.—1873. Večja izpremememba se je pri cerkvenem poslopju še izvršila l. 1875. Tedaj so povišali oba zvonika za en seženj in jima napravili nova strešna stola. O priliki njih blagoslovljenja si je slavnostni govornik izbral lepi rek: „Turres eius gemmis aedificabuntur“ — Nazarski „zvoniki so iz biserov pozidani“.

Zgodovina altarjev. Naslednji pregled (Sl. 72.) kaže, kako so se naslovi pri altarjih menjavali. Letnica pred imenom znači dan posvečenja, letnica za imenom pa leto, ko se dotični altar vprvič omenja, ako se ni dal dognati dan posvetitve. Sedanji naslovi so bolj krepko tiskani.

Istega dne 25. sept. l. 1661., ko je posvetil ljubljanski škof Friderik Oton Puchheim veliko cerkev (Diar. Conv. Naz., priloga 3.), je posvetil tudi dva stranska altarja Marijinega Vnebovzetja in sv. Antona Padovanskega. O obeh se je ohranila v prepisu skoro soglasna svedočba. O prvem altarju se glasi:

Anno 1661. die 25. 7bris, quae fuit Dominica 16. post Pentecosten seu 4. Septembris ... Nos Otto Fridericus Eppus Labacensis in Monte super

---

[1] Capellae omnes noviter incartatae, politae ... (Chron. Conv. Naz.).

pravila (torej še ni mogel biti star[1]), a so hoteli, da dobijo vsi altarji enako, elegantno in lepo obliko. Njegova nova obleka iz mavca je stala 163 gold. 30 kr. Ta altar je stal do l. 1885. Njegova menza je bila celo mala. Nad njim pa se je vzdigalo veliko razpelo med Dev. Marijo in sv. Janezom. Zveličarjevo telo je bilo okoli 3 *m* visoko. Razpelo je zakrivalo vso fasadno steno loretske kapelice.

Medtem pa je ljubljanski kamenosek Robba vedno odlašal izgotoviti altar sv. Frančiška. Izgovarjal se je, da ga mestni svet zadržuje z delom pri javnem vodnjaku, katerega je prevzel. Očetje frančiškani so na to vprašali mestni svet ljubljanski, ali je ta izgovor opravičen,[2] in ko se jim je to potrdilo, so pooblastili štukatorje, da izgotovijo tudi ta altar. Robba je bil napravil iz mramorja samo podstavek (stipes) in altarno mizo ter je bil zato že naprej prejel 240 gold. Štukatorji so bili gotovi koncem septembra l. 1751.[3] Ves altar je stal generala Miglio 501 gold., a on je še navrh plačal altar sv. Barbare (301 gold. 20 kr.).[4] Drugi dobrotniki so skrbeli za altar sv. Antona (napravljen od 4. apr. 1751 do 10. jun. 1752 za 374 gold. 39 kr.), ki je ves podoben nasprotnemu altarju sv. Frančiška; tudi njegov podstavek iz mavca posnema v barvah in oblikah mramorno delo slavnega Robba. Slednjič je prišel na vrsto (25. avg. 1752) altar sv. Florjana, ki je stal 296 gold. 16 kr. Jožef Gebhard je bil vodja štukatorcev.

L. 1755. je bila birma v Nacaretu in ljubljanski škof Ernest Amadej Attems je posvetil altarja sv. Frančiška in sv. Antona, ker sta imela nove altarne mize.

L. 1763. se omenja pod korom altar Marijine Zaroke[5] in l. 1765. drug nov altarček, ki je stal 20 gold. 12 kr.[6] Menda so altarja pod korom iz l. 1728. nadomestili z novejšima. Naslovne slike obeh so še ohranjene in se vidijo na novih altarčkih.

Več ko sto let je ostalo potem v cerkvi pri starem. L. 1885. se je postavil lepi glavni altar, katerega je napravil Janez Vurnik iz Radovljice za 3077 gold. Posvečen je bil od knezoškofa Jakoba Maksimilijana Stepišneka dne 4. avg. l. 1885., in, ker razsvečen, vdrugič obenem z altarjem sv. Frančiška, ki je dobil novo menzo, in z altarjem v loretski kapeli dne 12. avg. l. 1897. od premil. knezoškofa lavantinskega Dr. Mihaela Napotnika. Pri altarjih pod korom so se spremenile slike in naslovi. Zdaj je na levi strani podoba Rožnivenške Kraljice od Adolfa Pirša v Gradcu iz l. 1887. in na desni sv. Miklavža

---

[1] Morda je bil posvečen ok. l. 1728. na čast sv. Križu, ko se je prejšnji naslov Brezmad. Spočetja prenesel na altarček pod korom.

[2] Prevzel je bil to delo že l. 1743. Ko niti l. 1749. ni bil gotov, ga je začel magistrat dregati in opominjati. Tako ga je dogotovil okoli l. 1752. A že leto pozneje je Robba izginil iz Ljubljane in se ne ve, kedaj in kje je umrl. Dom in Svet l. 1902., str. 732.

[3] L. 1765. se je omislila za altar slika sv. Frančiška in je stala 20 gold. Nemški diarij str. 91.

[4] Ta pobožni general je umrl dne 28. febr. l. 1752. in je pokopan v cerkvi Matere Božje v Petrovčah. Pred smrtjo je še želel, da bi bil po smrti preoblečen v redovniško obleko in tako pokopan. To željo so mu frančiškani izpolnili (Diarium *H.*).

[5] Lat. Diar. ad a. 1763.

[6] Nemški Diar. str. 91.

na škofove stroške in je nosil njegov grb. Enaka je svedočba za altar sv. Antona Pad. Njegovo menzo so razdrli l. 1752. in so našli stekleno posodico z lističem in ostanki sv. Ludovika, sv. Leoparda muč. in sv. Klavdije dev. in mučenice.

L. 1677. je bil posvečen altar sv. Frančiška. Edini zapisek o tem je listič, ki se je našel obenem s sv. ostanki v ploščevinati posodici, ko so l. 1751. podrli altar. Glasi se:

Anno MDCLXXVII die 22. Mensis Aug., quae fuit Dn̄ca 11. post Pentecosten, Ego Iosephus[1] Dei et Aplicae Sedis gratia Eppus Labacensis consecravi altare hoc in honorem S. Francisci et reliquias Ss. Valentini, Vitalis et Bonifacii Martyrum in eos (!) inclusi.

Kedaj so bili dogotovljeni altarji sv. Jožefa, sv. Barbare (ali Lucije?) in sv. Florjana, ni znano. Gotovo pa tudi v teh prvih desetletjih obstanka nove cerkve.

Altarčka pod korom sta bila postavljena l. 1728. Ohranil se je na svobodnem lističu prepis njunih avtentik (Diarum Conv. Naz., priloga 3). Prvi se glasi:

MDCCXXVII die 10. Mensis Octobris R^{mus} et Cels^{mus} D^{nus} D^{nus} Felix S. Rom. Imperii Princeps et Eppus Labac. Comes de Schrattenbach Altare hoc in honorem B^{mae} Virginis Auxiliatricis et Iacobi de Marchia solemni ritu consecravit.

Drugi prepis je doslovno enak razven altarjevega naslova, ki se glasi: . . . in honorem B^{mae} Virginis Immaculatae conceptae et S. Francisci Solani . . .

Sv. Jakob iz jakinske pokrajine in sv. Frančišek Solanski, obadva iz reda frančiškanskega, sta bila ravno l. 1726. svetnikom prišteta. Zato je umevno, zakaj sta tukaj izbrana zaščitnikoma.

Nastavki stranskih altarjev v kapelicah so bili vsi leseni in v sredini 18. stoletja že 70—90 let stari, vsi slabi in trhli. Zato je l. 1747. ukazal definitorij, naj se napravita iz mavca dva stranska altarja sv. Valentina (tako se imenuje mesto Marijinega Vnebovzetja) in sv. Jožefa. Stvar se je sicer še odlašala nekaj let, a začela se je v l. 1749.—1763. velika delavnost. Vsi altarji so se prenovili. Najprej je obljubil general grof Viljem de Miglio, da bo na svoje stroške dal napraviti altar sv. Frančiška. Sklenila se je pogodba s slavnim ljubljanskim kiparjem Frančiškom Robba, ki je obljubil dogotoviti altar do 15. avg. l. 1748. A ni držal besede. Med tem pa je najel gvardijan več delavcev, ki so znali iz mavca (stucco) posnemati mramornate altarje. Ti so se najprej lotili altarja sv. Jožefa (1. jun. do 2. sept. l. 1750.) in so dobili za delo 150 gold. Mavec, barve, zlato, altarna slika in kipi so stali skupaj 140 gold. Vso svoto 203 gold. 15 kr. so pokrili bogatejši sosedni kmetje. Koj nato so preustrojili nasprotni altar Vnebovzetja, ki pa je dobil sliko frančiškana sv. Petra Regalata, ki je bil ravno tedaj (l. 1746.) svetnikom proglašen. Delo je bilo dokončano 4. maja l. 1751. in je stalo 195 gold. 30 kr. Ob enem so pa tudi delali pri glavnem altarju, ki sicer ni bil potreben po-

---

[1] Jožef grof Rabata (1664—1683).

vsločenimi (konkavnimi) stenami. Na koncih ga obrobljata dve zavojki iz črnega mramorja. Sprednja stran kaže v okvirju rmeno polje s ščitom na sredi. Ščit je sestavljen iz rdečega osrčja in belih okraskov na okoli. Ob strani altarja stojita še dva podstavka za stebre. Oba sta iz pepelnatega kamna z uložki iz sivega in belolisastega mramorja (breccia).

V nastavku zremo tri moderne kipe — sv. Klare, sv. Frančiška in sv. Bonaventura. Nad srednjo dolbino je še grb generala grofa de Miglio in v atiki slika sv. Trojice.

III. Altar sv. Barbare. Med starima, slabima kipoma svetnice z mrtvaško glavo (sv. Magdalene?) in sv. Apolonije je (v sredi) lepa slika sv. Barbare. Svetnica kleči proti levi in nosi rmeno, prepasano obleko z belo, modro okrašeno pečo okoli pleč. Vrat ima razgaljen. Z nagnjeno glavo in s sklenjenimi rokami pričakuje smrtnega udarca. Rabelj je njen oče, ki stoji poleg nje v čevljih in kratkih svetlordečih hlačah, prepasanih z rjavim pasom, in v zelenem plašču. Na glavi nosi bel rmenoprogast turban. Oče je že star. Njegova dolga, razdeljena brada je čisto osivela. Vendar se mu še v divjem srdu iskrijo oči in že je poprijel z levico za nožnico, z desnico pa izvlači meč, katerega bo v trenutku zavihtel nad glavo svoje hčere. Na desni v ozadju vidimo teman stolp — svetničino jetnišnico, na levi pa prihajata iz viška dva angelčka s palmo in zelenim vencem. — Nad sliko je grb dobrotnika de Miglio in v atiki doprsna slika sv. Lucije.

Na epistelski strani so naslednji altarji:

I. Altar sv. Jožefa. V sredi je lepa slika, predstavljajoča smrt sv. Jožefa. Svetnik leži na postelji, ogrnjen z rmeno odejo. Svoj zadnji pogled je uprl navzgor proti nebesom. Mladostni Zveličar sedi na levi, govori in blagoslavlja svojega rednika. Skrbna Devica Marija pa se je od desne nagnila čez postelj in z žalostnim pogledom zre v zaročenca. V rokah drži robec, s katerim si je ravnokar brisala solze. V teh zadnjih trenutkih velikega očaka so pristopili angeli. Dva prihajata v ozadju: eden prinaša bel venec, drugi ves presenečen od prizora pobožno sklepa roke. Za Kristusom stoji še eden s palico v rokah, ki se je razcvetela v lilijo.

Ob straneh glavne podobe vidimo dva kipa: sv. Jakoba iz Marke s križem v roki in sv. Joahima očaka. Slika sv. Ane na atiki, ki uči Devico Marijo, dopolnjuje število znanih oseb iz obitelji Zveličarjeve Matere.

II. Altar sv. Antona Padov. Med stebrovjem stoje trije kipi: sv. kralja Ludovika, tretjerednika, sv. Antona in sv. Elizabete, tretjerednice. V atiki je doprsna slika mladega, pred križem klečečega frančiškana. Iz oblakov pa gledata nanj dve angelski glavici.

III. Altar sv. Florjana. Naslovna slika nam kaže bradatega svetnika, ki kleči proti desni, opravljen v rmeno obleko z rdečim plaščem. Ves je okovan v jeklen, vitežki oklep. V levici nosi bandero, s povzdignjeno desnico pa blagoslavlja z dvema prstoma gorečo hišo, ki se vidi ob spodnjem robu slike. Svetnik se je v pravem času prikazal, da ugasi strašni požar. Ž njim sta dva angela: eden se igra s svetnikovo čelado, drugi nosi pal-

od Matija Bradaška v Kranju iz l. 1889. Vrh tega sta dobila l. 1894. altarja sv. Frančiška in sv. Antona mesto prejšnjih slik in kipov nove kipe iz kamnu podobne mase iz Friburga na Badenskem.

Popis altarjev. Glavni altar (Sl. 73.), posvečen skrivnosti Marijinega Oznanjenja, ima menzo in podstavek iz belega mramorja z rdečemramornatimi vložki. Vkusni nastavek iz snežnobelega kamna obstoji iz zahrbtne stene in treh, pred njo na stebrih stoječih šotorčkov, ki pa so drug od drugega precej narazen; stranska končata z nizkim čelom, srednji pa ima poleg podobnega vrhunca še štiristrano renesansko kupolo z velikim križem, ki gospoduje nad celim nastavkom. Pod srednjim šotorom je liturgični tabernakelj za Najsvetejše, preostali prostor nad njim pa služi kot razstavna dolbina. Ob straneh tabernakelja klečita dva moleča angela. Za njima se vidi zahrbtna stena z angelskima glavicama v medaljonih. Pod skončnima šotorčkoma sta kipa Srca Jezusovega in Marijinega. Ves altar napravi najlepši vtisek. Stavbinski deli so prav dobro izvršeni, samo kipi so še radi omejenih sredstev nesamostojno, tvorniško delo.

Šestero altarjev v kapelicah ladije je po svoji arhitekturi še iz srede 18. stoletja. Vsi nastavki kažejo dva stebra z ogredjem, z vsločenim arhitravom in atiko na vrhu. Delo je iz štuka, ki posnema v bojah raznobarven mramor, a ne more doseči istega bleska ko pristen brušen in izlikan kamen.

Na evangeljski strani so trije altarji.

I. Altar sv. Petra Regalata. Njegovo zamaknjenje zremo na srednji sliki. Angeli neso kvišku svetnika, kateri ves prevzet gleda Devico Marijo, ki mu prihaja nasproti na oblakih iz nebeških visočin. Ob straneh sta kipa sv. Bernardina in sv. Kapistrana, v atiki pa lepa doprsna sličica sv. Valentina, kateri ozdravlja bolnika.

II. Altar sv. Frančiška Asiškega. Ta altar ima znamenito menzo, delo znanega Robba. Vrh dveh pepelnatordečih stopnic stoji podstavek altarne mize. Ima podobo sarkofaga z na znotraj

Sl. 73. Nacaret. Glavni altar Oznanjenja D. M.

vsločenimi (konkavnimi) stenami. Na koncih ga obrobljata dve zavojki iz črnega mramorja. Sprednja stran kaže v okvirju rmeno polje s ščitom na sredi. Ščit je sestavljen iz rdečega osrčja in belih okraskov na okoli. Ob strani altarja stojita še dva podstavka za stebre. Oba sta iz pepelnatega kamna z uložki iz sivega in belolisastega mramorja (breccia).

V nastavku zremo tri moderne kipe — sv. Klare, sv. Frančiška in sv. Bonaventura. Nad srednjo dolbino je še grb generala grofa de Miglio in v atiki slika sv. Trojice.

III. Altar sv. Barbare. Med starima, slabima kipoma svetnice z mrtvaško glavo (sv. Magdalene?) in sv. Apolonije je (v sredi) lepa slika sv. Barbare. Svetnica kleči proti levi in nosi rmeno, prepasano obleko z belo, modro okrašeno pečo okoli pleč. Vrat ima razgaljen. Z nagnjeno glavo in s sklenjenimi rokami pričakuje smrtnega udarca. Rabelj je njen oče, ki stoji poleg nje v čevljih in kratkih svetlordečih hlačah, prepasanih z rjavim pasom, in v zelenem plašču. Na glavi nosi bel rmenoprogast turban. Oče je že star. Njegova dolga, razdeljena brada je čisto osivela. Vendar se mu še v divjem srdu iskrijo oči in že je poprijel z levico za nožnico, z desnico pa izvlači meč, katerega bo v trenutku zavihtel nad glavo svoje hčere. Na desni v ozadju vidimo teman stolp — svetničino jetnišnico, na levi pa prihajata iz viška dva angelčka s palmo in zelenim vencem. — Nad sliko je grb dobrotnika de Miglio in v atiki doprsna slika sv. Lucije.

Na epistelski strani so naslednji altarji:

I. Altar sv. Jožefa. V sredi je lepa slika, predstavljajoča smrt sv. Jožefa. Svetnik leži na postelji, ogrnjen z rmeno odejo. Svoj zadnji pogled je uprl navzgor proti nebesom. Mladostni Zveličar sedi na levi, govori in blagoslavlja svojega rednika. Skrbna Devica Marija pa se je od desne nagnila čez postelj in z žalostnim pogledom zre v zaročenca. V rokah drži robec, s katerim si je ravnokar brisala solze. V teh zadnjih trenutkih velikega očaka so pristopili angeli. Dva prihajata v ozadju: eden prinaša bel venec, drugi ves presenečen od prizora pobožno sklepa roke. Za Kristusom stoji še eden s palico v rokah, ki se je razcvetela v lilijo.

Ob straneh glavne podobe vidimo dva kipa: sv. Jakoba iz Marke s križem v roki in sv. Joahima očaka. Slika sv. Ane na atiki, ki uči Devico Marijo, dopolnjuje število znanih oseb iz obitelji Zveličarjeve Matere.

II. Altar sv. Antona Padov. Med stebrovjem stoje trije kipi: sv. kralja Ludovika, tretjerednika, sv. Antona in sv. Elizabete, tretjerednice. V atiki je doprsna slika mladega, pred križem klečečega frančiškana. Iz oblakov pa gledata nanj dve angelski glavici.

III. Altar sv. Florjana. Naslovna slika nam kaže bradatega svetnika, ki kleči proti desni, opravljen v rmeno obleko z rdečim plaščem. Ves je okovan v jeklen, vitežki oklep. V levici nosi bandero, s povzdignjeno desnico pa blagoslavlja z dvema prstoma gorečo hišo, ki se vidi ob spodnjem robu slike. Svetnik se je v pravem času prikazal, da ugasi strašni požar. Ž njim sta dva angela: eden se igra s svetnikovo čelado, drugi nosi pal-

movo vejico. Dve angelski glavici sta še v zraku in iz nebes se usipava svetel žar. Umetnik se je podpisal v desnem spodnjem kotu:

Pototschnig
Labac.
1828.

Pod korom sta dva altarja z nizkima baročnima nastavkoma z dvema stebroma. Na ev. str. je slika Matere Božje, kraljice sv. rožnega venca, z umetnikovim podpisom:

Adolf Pirsch
1887

Nižje pod to sliko je mal (55 *cm* vis., 38 šir.), dober akvarel (prej naslovna podoba tega altarčka) Poroke Device Marije. Tehnična izvršitev prekosi lepoto posameznih oseb n. pr. Device Marije, ki je prestara.

Na ep. str. je sv. Miklavž, zaščitnik brodarjev. V ospredju se vidi plav in potapljajoč se plavičar (flosar), ki se svetniku priporoča. Slikar se je podpisal: M. Bradaška 1889. Spodaj je pod stekleno šipo čeden akvarel Brezmadežnega Spočetja Device Marije, nekdanji altarni naslov.

Prižnica je bila izprva jako nizka in nevkretno postavljena. L. 1758. so naredili novo. Br. Genuin Kerschbaumer je oskrbel mizarsko delo, kipe pa je napravil br. Aleš Rivalta. Sedanja prižnica je delo Ivana Cesarja iz l. 1899. in kaže na ograji sledeče reliefe: sv. Družino, sv. Cirila in Metoda, sv. Mohorja in Fortunata ter lurško Mater Božjo. Na strehi stoji sv. Frančišek, ki objema Kristusa na križu, z nogo pa tepta zemeljsko kroglo.

Oljnate slike. Na zadnji steni cerkve visita dve stari in zanimivi sliki. Na levo od glavnih vrat je votivna podoba mariborskih meščanov iz l. 1781. Visoka je 140 *cm*, široka 80 *cm*. V oblakih se vidi Bog Oče s Kristusom v naročju. Obkrožajo ga štirje angeli z znamenji trpljenja: s stebrom, gobo, sulico in križem. Ob levi kleči Devica Marija kot priprošnjica, a je obrnjena proti gledalcu. Spodaj je mesto Maribor z dravskim mostom, z mestnim obzidjem in s stolpi, s farno cerkvijo in gradom, s kapelico na nemški Kalvariji in z gornjim gradom na t. zv. piramidinem hribu. Nad mestom hiti angel-morilec v zraku in vihti v levici goreč meč, z desnico pa nosi mrtvaško glavo.

Pod sliko je v treh vrstah darilni napis. Glasi se:

a) (Z)u Gott vnd Maria Nazerth, ſtötten wir unſſer Opfer und gebedt b) In 16.80 iſten Jahr als die leidige beſt ganz und gar, c) vverhandtgenommen, und regirt, haben wir unſſ | verobligirt d) alhir zu mahrburg in der ſtadt, wie mans gemalhen voraugen hat, e) gott zuverſöhn darmit.[1] Durch maria hälligiſte vorbidt, f) hat gott die ſtraff von unſſ | abgewendt. Deſſ loben wir gott ohne Endt 16,81.

[1] zuverschndar mit.

Sestavljen je iz 12 neenako dolgih verzov (a—f), od katerih se dva in dva stikata.

O tej kugi v Mariboru se nam poroča, da se je pričela dne 9. jul. l. 1680. in je trajala do decembra. Umrlo je 483 oseb; več rodovin je izumrlo. Ostali meščani so obljubili postaviti Marijin steber na glavnem trgu in cerkev sv. Barbare na Kalvariji. Oboje so izvršili naslednje leto 1681. Dne 11. maja so položili temelj cerkvici sv. Barbare. Meščani so lastnoročno donašali stavbeno gradivo in so pomagali kakor dninarji.[1] Na sliki, katero so morda poletu poslali v Nacaret, ta cerkvica že stoji.

Na desni strani od vhoda je votivna slika pliberških meščanov iz l. 1715. V gornjem delu slike sedi na oblakih Zveličar z golobom, podobo sv. Duha, nad glavo, pod njim pa kleči Devica Marija. Angel z mrtvaško glavo in pretečim mečem hiti prek močno obzidanega mesta, ki se vidi na spodnjem delu podobe. V levem kotu se čita njegovo ime: Statt Pleÿburg, v desnem pa je listič z napisom:

EX
VOTO
1715

O tej kugi čitamo v kroniki okoli l. 1760. (Diarium, Litt. *H*. Nro. 6): „Ustno sporočilo pravi, da je bila l. 1680. (!) v Pliberku nalezljiva bolezen. Meščani so se zaobljubili, da bodo šli v procesiji v Nacaret. Ko so to storili, je kuga ponehala. To spričuje podoba in meščani dajejo v spomin za prejeto dobroto našim redovnikom vsako leto 3—5 funtov neočiščenega voska.“

V kapelici sv. Antona visi na zidu precej slaba, a glede predmeta zanimiva slika japonskih mučencev iz frančiškanskega reda. Podoba je zgoraj zaokrožena in ima napis:

MOJ VINOGRAD JE PRED MENOJ

Pod napisom je božje oko v trikotnem sijaju — podoba troedinega Boga. Na levi je Kristus razpet na križu; iz rane na strani mu teče kri. Nasprotno na desni kleči na oblakih sv. Frančišek Asiški. Pod njim se čita: JEST SIM SADIL, pod križem pa KRISTUS (?) JE POLIVAV in pod božjim očesom: BOG PA JE RAST DAL. V spodnjem delu slike vidimo vzvišeno planjavo in na njej 23 križev stati po koncu. Pri vsakem raste vinska trta, ki se ovija okoli debla. Na križih visi 23 frančiškanov v redovni obleki s smrtonosnimi sulicami, zabodenimi v stran. Spodaj je napis:

VINOGRAD GOSPODA VOJSKINIH TRUM

Prvi, ki je začel na Japonskem preganjanje, je bil Tajkozama, prej kmet, potem vojskovodja in vladar, mož odličnih lastnosti in slave vreden, ako bi se ne bil omadeževal s krščansko krvjo. Povod preganjanju je dal

---

[1] Janisch, Topogr. stat. Lexikon v. Steiermark. II p. 200.

neki Španjolec. V nevarnosti, da izgubi svoje blago, je zagrozil Japoncem, da bo prišel njegov mogočni kralj s svojimi četami in si bo deželo podvrgel; misijonarji mu že pot pripravljajo. Tajkozama je verjel podpihovalcem, ki so mu o tem poročali. Dal je vjeti 6 frančiškanov, tri jezuite in 15 Japoncev, ki so še v ječi stopili v red sv. Frančiška. Cesar jih je obsodil na smrt. Dne 5. jan. l. 1597. so jim na javnem trgu v Meako odrezali kose levih ušes in so jih potem sramotno peljali po tri na enem vozu skozi vsa mesta in vasi v Nangazaki, kamor so dospeli šele začetkom svečana. Med potom so jim pridružili še dva spoznovalca. Ta sramoten sprevod naj bi prestrašil domače kristjane, a zgodilo se je ravno nasprotno, še ohrabril jih je in mnogo paganov se je vnovič spreobrnilo. Dne 5. svečana so na „sveti gori“ pri mestu Nangazaki pritrdili mučence na križe in prebodli s sulicami. Vseh je bilo 26. L. 1627. so bili prišteti blaženim, l. 1862. pa svetnikom. Iz zadnjega leta je najbrž tudi naša slika, ki proslavlja samo sinove sv. Frančiška in jih primerja s trtami v vinogradu Gospodovem.

Sl. 74. Nacaret. Romarska sličica. Po jeklorezu.

V zakristiji visi velika oljnata slika, polna pobožnega čuvstva, delo prerano umrlega samostanskega umetnika o. Robleka. Vidimo Mater Božjo z milim Detetom, sedečo pred zastorom. Okoli nje se razcvetajo cvetlice in žvrgolijo lastavice. Ponižni umetnik se je podpisal:

P · A · R
Goritiae
1882

V zakristiji stoji lepa omara za cerkveno opravo. Ima nastavek v vloženem delu z zavitimi, izstruganimi stebriči. Nosi letnico 1715.

Božjepotni spominki. 1. Bakrorez, 9 *cm* širok in 13 *cm* visok (Sl. 71.). V okvirju, sestavljenem iz vsločenih akantovih listov, vidimo v zgornjem delu kip Device Marije z Detetom. Obadva imata kraljevi kroni na glavah. Kip je ogrnjen v težek brokat z dragocenima, kovanima pasoma, o katerih smo govorili že zgoraj. Ob straneh držita angela, plavajoča v zraku, poleg dveh kandelabrom podobnih stebrov goreči sveči, od zgoraj pa visita svetilki. V spodnjem delu se vidi božjepotni kraj od jugozapada.

Ob levi je v štirikotu zidani grad Vrbovec z osrednjim dvoriščem in stolpoma na pročelju. Nad njim je napis: ALTENWURG. Med gradom in in gričem teče rečica Dreta. Njen tok zaznamuje puščica s smerjo navzgor (!) po strugi. Bakrorezec mora namreč na plošči vse risati narobe: kar je na levi, mora priti na desno, drugače ne pride na papirju na lice. Naš itak neokretni risar pa se je pri tej puščici spozabil in ji je dal na plošči pravo smer, zato pa je na posnetku kriva. Cerkvica ima na pročelju nizka stolpa, vhod pa od spredaj in od strani. Mislim, da je tukaj zarisana prvotna loretska kapela s svojim prednjim dvoriščem, čeprav nas motita stolpa, o katerih nam ni nič znano. Ob enem se strinja s tem mnenjem tudi kip, o katerem smo že govorili zgoraj. Ni verjetno, da bi bil risar bogato in členovito stavbo, kakoršna je bila po l. 1661., tako priprosto vrezal. Slika je torej najbrž še iz prve polovice 17. stoletja in ima podpis:

EFFIGIES · DIVÆ · VIRG: GRATIARUM · IN ECCLESIA · FRAT · MINORUM STRICT · OBSERV: NAZARETHI · IN STŸRIA.

2. Bakrorez, 8·8 *cm* širok in 15 *cm* visok. V zgornjem delu je v okvirju Devica Marija med klečečima angeloma, držečima prižgani sveči. Vsa je ogrnjena v težek, pod vratom zapet svilnat plašč (zato se ne vidijo roke), ki je trikrat prepasan s srebrnimi motvozi. Na levi je dete Jezus s povzdignjeno desnico in s svetovno oblo v levi roki. Dete ima cesarsko, Marija pa kraljevsko krono na glavi. Marijino krono držita dva svobodno leteča angelčka. V spodnji tretjini cele podobe se vidi v baročno zavitem okvirju nazarski grič s trostolpo cerkvijo od zapadne strani. Proti fasadi se vijejo med kapelicami visoke stopnice, ki so se postavile l. 1747. mesto prejšnje steze. Spominek je torej iz druge polovice 18. stoletja. Njegov napis se glasi:

Wahre abbildung des Miraculöſe Gnadēorths Maria Nazareth
bey denen WW EE PP.[1] Franciscanern im Viertl Cilly in unter Steÿer.

3. Bakrorez, 9 *cm* širok in 15 *cm* visok. Ta bakrorez je celo enak ravnoopisanemu spominku. Iz celega sestava in iz lege v sencah se križajočih črt se da celo sklepati, da je obe podobici delala ista roka. Majhni razločki se pa najdejo. Tukaj ima tudi Marija cesarsko krono in okvir spodnje pokrajinske slike obstoji samo v gladkem pakrožnem traku. Tehnično pa je prejšnji bakrorez bolj površno, naglo in malomarno risan, dočim je drugi bolj natančno in skrbno izdelan. Mislim, da je isti risar napravil prejšnji bakrorez na licu mesta, drugega pa polagoma izvršil doma. Zato se na tem tudi stopnice in drevje proti ozadju perspektivično zmanjšujejo. Podpis se glasi:

Wahre Ābildung des Miracolöſen Gnadenorts Maria Nazareth | bey denen
W. W. E. E. P. P. Franziscanern im Viertl Cilly in unter | Steÿer.

Najnižje ob spodnjem robu je podpis umetnikov: Sc(ulpsit) M. Charl (?) in Laibach.

4. Jeklorez. Velikost plošče: 11·8 *cm* : 16·4 *cm*, in slike: 6·2 *cm* šir., 9·4 *cm* vis. (Sl. 74.). Na oblakih vidimo Devico Marijo, vso ogrnjeno (brez

[1] Wohlehrwürdigen Patres.

rok) s širokim, z bisernimi pasovi opletenim plaščem. Na levi gleda iz tega ogrinjala zgornji del deteta Jezusa. Z desnico blagoslavlja, v levici drži svet. Mati in Sinček imata cesarski kroni. Marijine krone se dotikata dva leteča angela, dva druga pa klečita z prižganima svečama v rokah poleg nje na oblakih. Spodnjo polovico slike zavzema nazarski grič z dvostolpo cerkvijo in samostanom. Jeklorez je fino in lepo izvršen in tudi pokrajinski del je dobro zadet. Umetnika ne poznamo. V jeklo vrezani podpis se glasi:

Spominek | Dvestoletnice posvečenja | cerkve Matere Božje v Nazaretu | na spodnjim Štajerskim 1861.

Druge stare podobe Nazaretske cerkve. V zbirki gornjeavstrijskega duhovnika in zemljepisca Jurija Vischerja (Topographia ducatus Styriae. Authore et delineatore G. M. Vischer [Graecii]. 1681.), ki je navadno znana pod imenom „knjiga gradov“ (Schlößerbuch), se nahajata dve sliki s podobo nazarske cerkve koncem 17. stoletja. Prva kaže od severozahodne strani obširni grad Vrbovec s stolpi in pristavami. Grad je dvojen, na vrhu skale in spodaj okoli nje. V ozadju se vidi nazaretski grič s precej nenatačno narisano cerkvijo. Druga podoba pa kaže samo vrh griča s frančiškanskim samostanom in cerkvijo. Tu so tudi detajli n. pr. pri velikih cerkvenih vratih dobro narisani. Stolpa nista posebno visoka, vrh prezbiterija se pa vidi osmerostrani nastrešni stolpič.

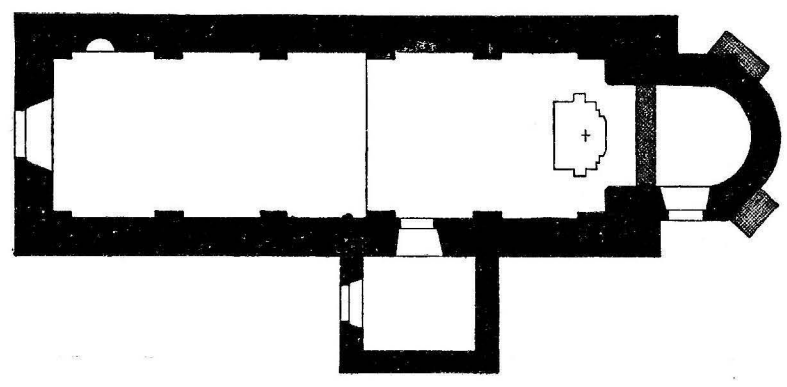

Sl. 75. Sv. Urban. Tloris podružnice.

Opomba. V Vrbovcu je posvetil l. 1617. škof Tomaž Hren grajsko kapelico. Stala je še l. 1720. (Or. Dek. Ob., p. 171, 177).

Podružnica sv. Urbana.

Cerkev ima eno ladijo (14·8 *m* dolga, 4·4 *m* široka) z zaokroženim in banjasto svodenim prezbiterijem (3·9 *m* dolg, 2·7 *m* širok), na čegar oboku je pozidan zvonik (Sl. 75. in 76.) V novejšem času se je prostor pod stolpom odločil od cerkve z zidom, da bi zvonjenje ne motilo službe božje. Banjasti, 5·60 *m* visoki svod s petimi kapami na vsaki strani edine ladije je ukrepljen s šesterimi oprogami, ki počivajo na pristenskih pilastrih. Pilastri imajo baze in odsekane kose ogredja.

Tukaj je stala cerkev že l. 1426. Bila je v gotskem slogu, pa „neprimerna“. Zato so jo okoli l. 1655. podrli in od tal pozidali sedanjo stavbo v baročnih oblikah. Stolp so povišali l. 1829.

Cerkev je imela vedno samo en altar in sicer sv. Urbana. Stavbinski deli sedanjega altarja so iz rdečkastega mramorja, baze in kapiteli pa iz

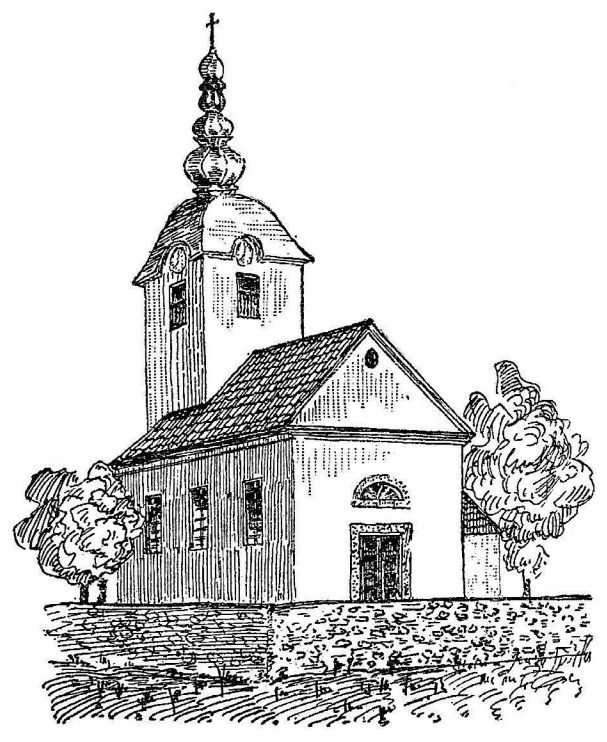

Sl. 76. Sv. Urban. Podružnica od zapadne strani.

belega. Samo podstavek altarne mize je zidan (Sl. 77.). Nastavek obstoji iz podnožka in romanske edikule z dvema stebroma. V edikuli stoji kip sv. papeža Urbana z grozdom na knjigi, ob njegovih straneh pa sta sv. Jožef in Devica Marija. Pred podnožkom je tabernakelj s shrambo in z razstavno dolbino ter klečečima, v molitev utopljenima angeloma. Altar je postavil Janez Vurnik iz Radovljice l. 1886.

VII.

Župnijska cerkev sv. Jurija v Mozirju.

Visoke stopnice vodijo iz trga v cerkev, ki leži med hišami na obronku nizkega griča in je obrnjena proti zapadu (Sl. 78. in 79.). Edina, banjasto svodena ladija (17·5 *m* dolga, 9·5 *m* široka in 12 *m* visoka) ima na vsaki strani s kupolo obokano kapelo in proti zatonu enako svoden prezbiterij (7·7 *m* × 7·7 *m*). Pod kapelo Matere Božje je banjasto svodena, kleti podobna shramba. Tloris ima podobo križa, v čegar gornjih kotih sta postavljeni banjasto svodeni zakristiji. Znotraj razčlenjujejo cerkveno steno pilastri s podstavki in bazami ter z golšastim ogredjem. Pri povečanju naše cerkve ok. l. 1754. je služila za vzorec l. 1725. dovršena cerkev sv. Frančiška na Straži. To nam razodeva največja stavbena sličnost med obema. V tlorisu sta enaki. V Mozirju je sicer ladja širja ter stolp ob strani in ne na pročelju, to pa zato, ker sta to dela prvotne cerkve. Tudi okna, deloma pravokotna, deloma polukrožna, so razstavljena po ksaverijanskem vzorcu. Ravnotako se strinja razčlenitev notranjih sten.

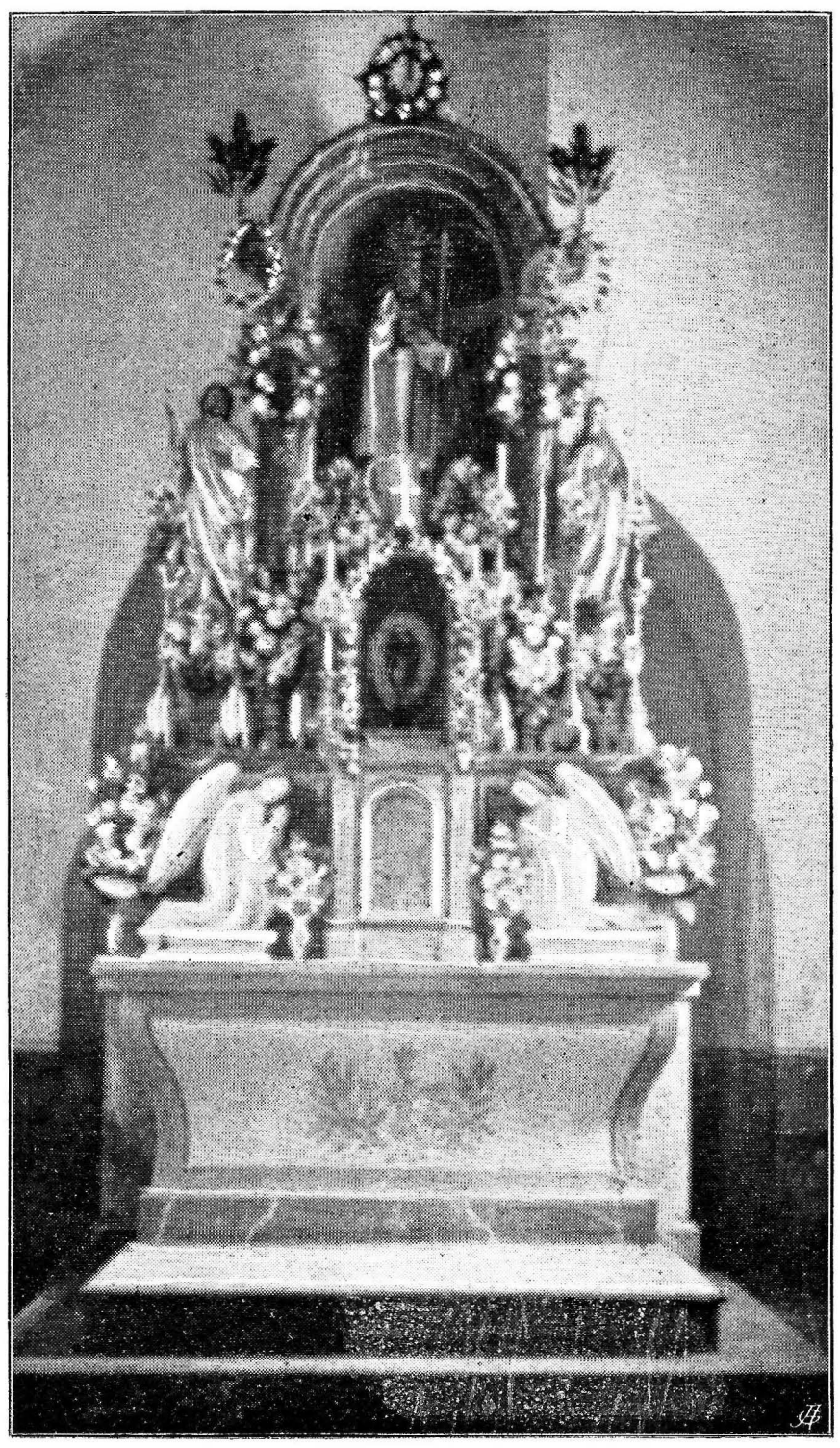

Sl. 77. Sv. Urban. Altar sv. Urbana.

Freske (Sl. 80.). V prezbiteriju se vidi na vrhu kupolnatega svoda sv. Jurij v slavi (1). Okoli te podobe sledijo v širokih, diagonalno razloženih pasovih enobarvne, modre slike iz stare zaveze: darovanje Kajnovo (2), Abelovo (3), Noetovo (5) in Abrahamovo (4). Bog se prikaže Abrahamu (6) in Mojzesu na gori sinajski (7). Vidimo Danijela v levovi jami (8) in Jeremija na razvalinah. Na kapah so evangelisti: sv. Matevž in Marko (10) ter sv. Janez in sv. Lukež (11). Angeli (12 in 13) spopolnijo svodovo okrasje. Na steni gle-

damo na levi (14) rojstvo Gospodovo, na desni pa njegovo Vstajenje (15). Na znotranji steni slavolokovi se čita naslednji napis (16):

HONORI DEI TRINI DIVIQVE GEORGII AVGENDO INSERVIAT
ISTA ECCLESIAE PICTVRA.

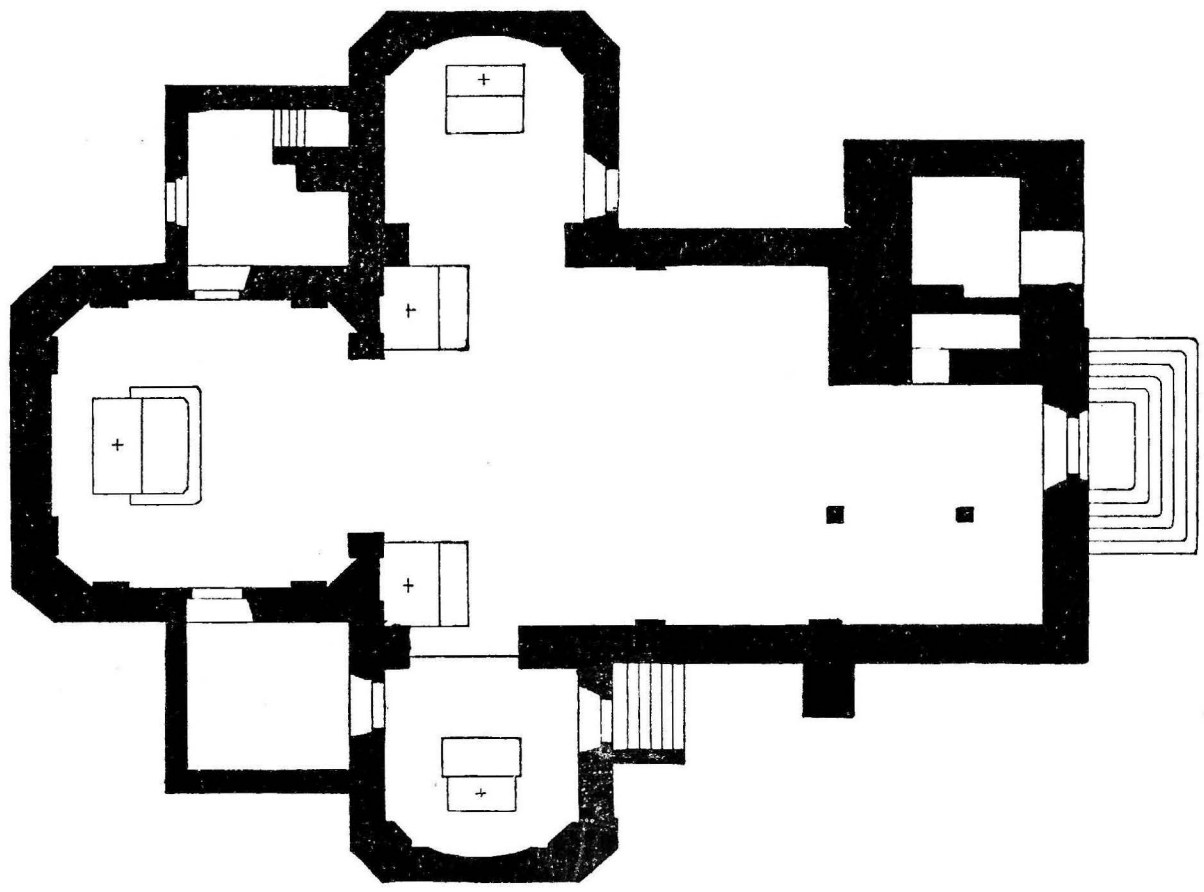

Sl. 78. Mozirje. Tloris župnijske cerkve.

Slike je izvršil napominanega l. 1888. slikar Matija Bradaška iz Kranja. Pozneje — l. 1891. — je poslikal Lah Tomaž Fantoni banjasti ladijin svod. Na slavoloku vidimo darovanje Jezusovo v templju (1), križanje (2) in dvanajstletnega Jezusa v templju (3). Druge slike so razvrščene po svodu, v trikotnih kapah in v lunetah pod njimi. K prizoru križanja še spadata angela s sulico (4), z Veronikinim prtom (6) in pa kronogram (5):

EXCVSES MI GENITOR
PRAVOS QVIA QVID FACIVNT
LATET ILLOS

Večje slike na svodu so: Marija Devica obišče sv. Elizabeto (7), smrt sv. Jožefa (10), vnebovzetje D. M. (12) in sv. Trojica (19). V celi rasti se predstavljajo: sv. Pavel (11), sv. Jakob st. (13), sv. Gregorij Veliki (18) in sv. Avguštin (20). V medaljonih se nadaljuje vrsta apostolov: sv. Peter (8), sv. Andrej (9), sv. Šimon (14), sv. Tomaž (15), sv. Jakob ml. (16), sv. Šimon (?, 17), sv. Juda (?, 21) in sv. Matija (22). Za orgljami se čita na svodu opomin za obiskovalce (23):

Kdor je iz Boga | posluša božjo besedo. Jan. 8. | Kdor cerkve ne posluša, je kot nevernik! Mat. 18.“

Na svodu kapele M. B. so v medaljonih doprsne podobe štirih svetnic: sv. Lucije, sv. Neže, sv. Barbare in sv. Terezije. Podobno se nahajajo v nasprotni kapelici štirje svetniki: sv. Štefan, sv. Lavrencij, sv. Frančišek Ksaverij in sv. Alojzij.

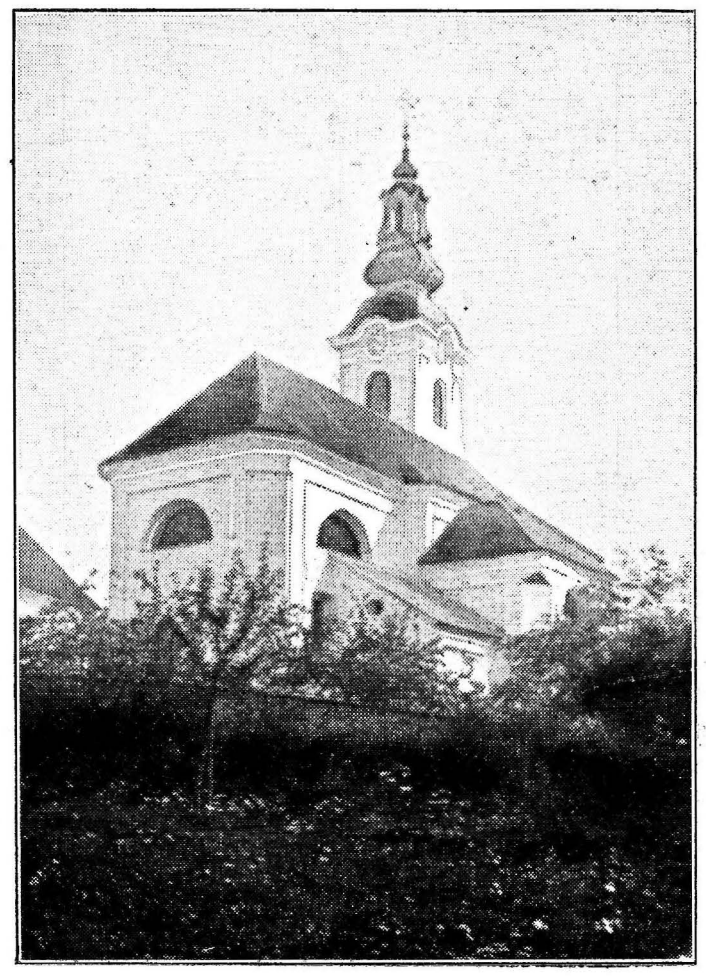

Sl. 79. Mozirje. Župnijska cerkev od zapada.

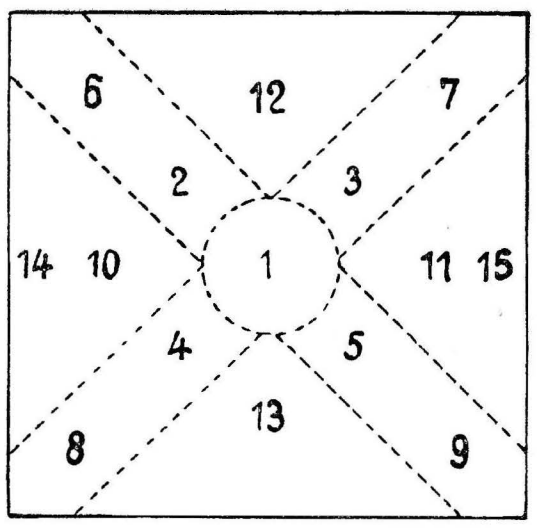

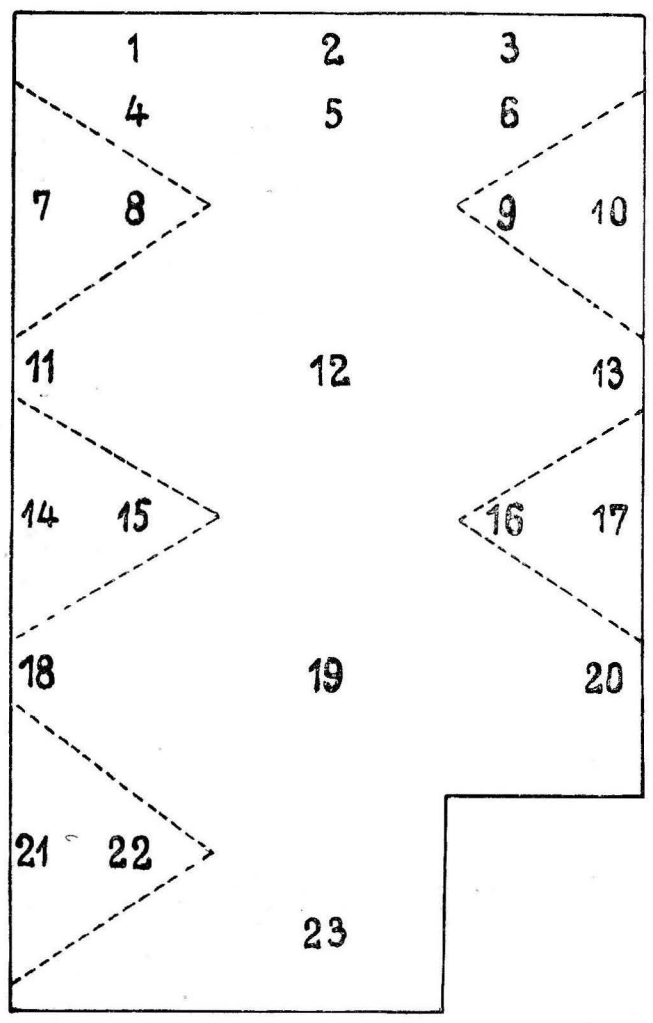

Sl. 80. Mozirje. Pregled fresk na svodu župnijske cerkve.

Prvikrat se omenja cerkev sv. Jurija l. 1241.; bila je še podružnica — capella. O cerkvi, ki je stala l. 1631., pravi vizitator, da je temna, da ima samo pet malih, neenakih oken, in sicer jih je bilo dvoje v pročelni steni, troje v prezbiteriju, v ladiji pa nobeno. Potem so v ladiji napravili okno poleg prižnice. Cerkev je bila v gotskem slogu postavljena. Ohranil se je še podpornik na južni strani, v zvoniku pa so ostala v prvem nadstropju poznogotsko profilirana vrata. Do njih so vodile lesene stopnice. Zvonikovo pritličje prej ni imelo dohoda od zunaj, ampak je služilo za zakristijo in je bilo pristopno edino iz cerkve. Zvoniku nasproti je bila na južni strani še druga zakristija (Viz. prot. l. 1631). Okoli l. 1754. pa se je cerkev prezidala in razširila. Smer cerkve se je obrnila na nasprotno stran — proti zapadu. Kjer je dandanes slavolok, je bila prej pročelna stena in glavni vhod, kjer pa so sedaj velika vrata, je stal prej glavni altar. Prizidal se je nov prezbiterij in obe kapeli Matere Božje in sv. Rešnjega Telesa. Nadalje se je l. 1786. stolp povišal in s pločevino kril; v zgornjem nadstropju sta bili na vsako stran dve lini. Ravno čez sto let se je vnovič povzdignil za eno nadstropje z enim prostornim oknom na vsaki strani in z novim podstrešnim stolom, ki pa je neki ohranil popolnoma podobo prejšnje strehe. Okoli cerkve je bil visok zid — tabor — z okroglim stolpom v južnozapadnem kotu, ki je služil kot kostnjak (Sl. 81.). Skozi ta obrambni zid sta vodila dva pota v cerkev: eden skozi župnišče, drugi pod lokom, na katerem je bila postavljena kaplanija. Ta se je odstranila l. 1831. in 4 leta pozneje se je opustilo tudi pokopališče okoli cerkve. Posvečenje cerkve se je praznovalo l. 1643. dne 25. oktobra.

Altarji. Vizitator je našel l. 1631. pet altarjev: sv. Jurija (glavni, proti vzhodu), sv. Katarine (ev. str.), sv. Petra (ep. str.), Marije Device (v sredi cerkve) in sv. Trojice (ep. str.; prislonjen k severni steni). Dne 25. oktobra l. 1643. je škof Oton Friderik posvetil dva obnovljena altarja sv. Katarine in sv. Trojice. Ko so l. 1754. cerkveno os obrnili proti zapadu, so morali vse altarje premestiti. Nov veliki altar je bil postavljen l. 1763. Orožen je še čital na zadnji strani mojstrov podpis:

Antonius Mihael
Fayenz Doraut
Labaci 1763.

Doraut najbrž ni ime, ampak glagol doravit = je pozlatil — od laškega dorare mesto latinskega inaurare. Fayenz bi bil torej pozlatar in ne kipar.

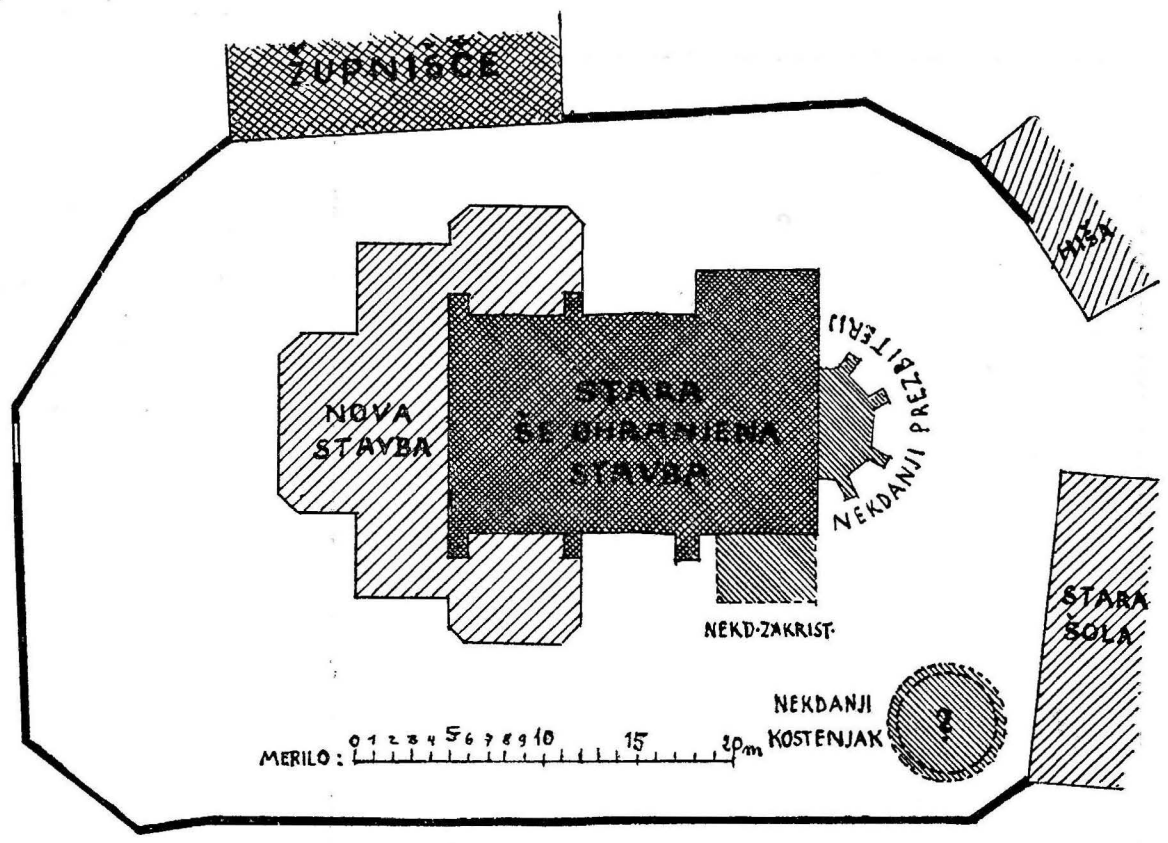

Sl. 81. Mozirje. Tloris stare in nove župnijske cerkve in tabora naokoli.

Altarja v kapelah sta bila v preteklem stoletju dvakrat nova: L. 1808 in 1890. Zadnjo pot je prevzel stavbinsko delo in polihromiranje kipar Iv. Cesar, kipe pa so naročili od Stuflesserja v Grödnu na Tirolskem.

Nastavek glavnega altarja sv. Jurija je lepo dekorativno delo (Sl. 82.). Na visokih podstavkih se dvigata na vsaki strani dva stebra s korintskim kapitelom, ki nosi kos golšastega ogredja, kos arhivolte in dve vazi. Med stebroma je gladka stena s sliko venčanja Marijinega v atiki in z orjaškim polihromiranim kipom sv. Jurija (napravil Stuflesser l. 1892.) spodaj v glavni dolbini. Vsi drugi kipi so belo lakirani, kakor bi bili iz belega mramorja. Vsi imajo mladosten izraz v obrazu, vihrajočo opravo in niso brez dekorativne vrednosti. Posebno nežna in polna čuta sta angela ob straneh tabernakelja, lepa sta tudi mlada vojščaka poleg stebrov: sv. Martin z beračem in sv. Florjan. Nad obhodom okoli altarja sta sv. Jernej in sv. Matija. Nad kipom sv. Jurija je napis z letnico 1763:

HIC ERITIS ADO
RANTES CREATOREM
IN ISTA ARA PRIVILEGIATA

Sl. 82. Mozirje. Glavni altar sv. Jurija v župnijski cerkvi.

Nastavka obeh altarjev v ladiji sta prislonjena k steni slavolokovi. Obstojita iz polihromirane stene z dvema pilastroma ob straneh, ki imata angelčka na vrhu; atiko pa obroblja okvir. Prazno polje izpolnjujeta dve sliki: zgoraj manjša v atiki, spodaj večja, naslovna.

Na ep. str. je altar sv. Katarine z jedno sliko in kipoma sv. cesarice Helene in sv. Marjete. Na vrhu je podoba sv. Janeza Ne-

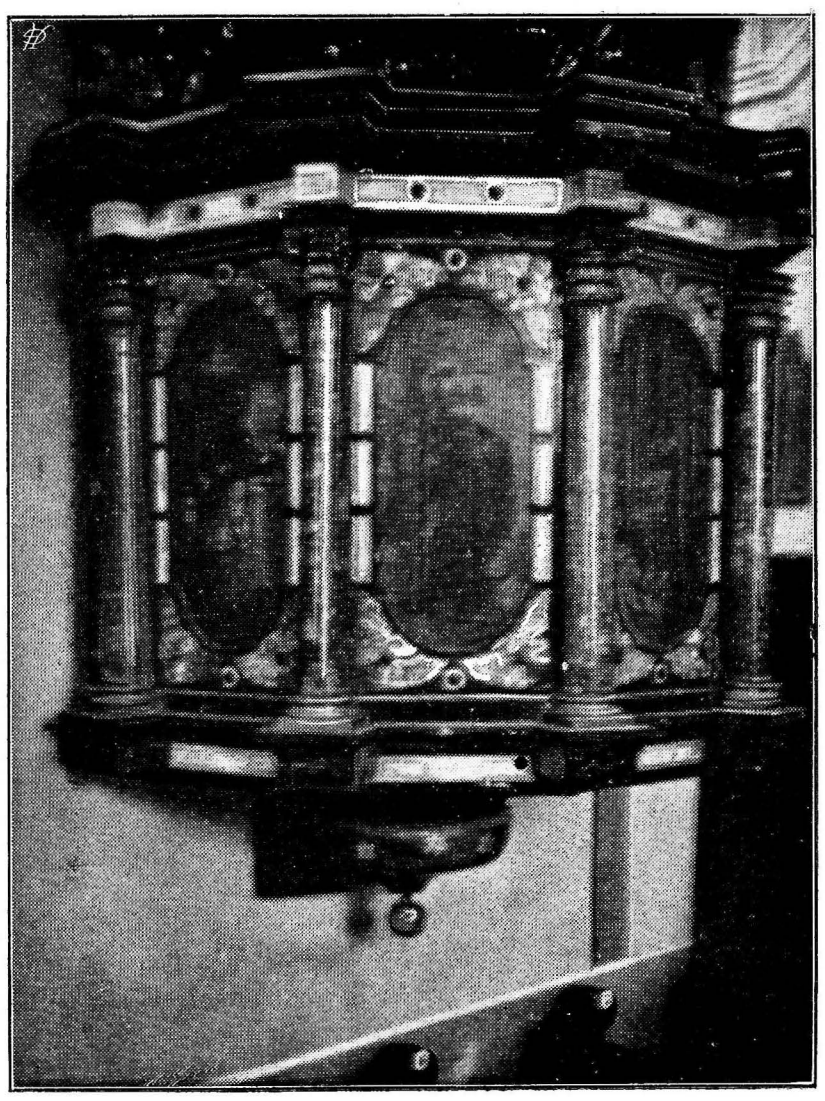

Sl. 83. Mozirje. Mramornata prižnica.

pomuka, ki leži na mrtvaškem odru. Na ev. str. je altar sv. Petra z njegovo sliko med kipoma sv. Boštjana in sv. Roka in na atiki s podobo sv. Frančiška Ksaverija, ki umira na otoku Sanzian. Podoba je slična čudodelni sliki pri sv. Frančišku na Straži. Obadva nastavka sta narejena po l. 1730., mogoče celo pri preosnovi cerkve l. 1754.

Nova altarja v kapelah sta v renesanskem slogu in imata vsak po tri kipe. V južni kapeli vidiš Mater Božjo z Detetom med sv. Nežo in sv. Apolonijo, v severni pa sv. Jožefa z Detetom med sv. Cirilom in sv. Metodom.

Zanimiva je prižnica (Sl. 83.), nekdaj last ljubljanskega kapucinskega samostana, ki pa je prišla sem za cesarja Jožefa II. Osnovana je v deseterokotem tlorisu, pa tako, da obsega samo pet celih stranic in dve polstranici. Na voglih so stebri, ki stojijo na konzolah in nosijo golšasto ogredje. To služi za zgornji rob. Prižnica je iz črnega in stebri iz belkastordečega mramorja. Baze in kapiteli so pozlačeni, friz je bel, zobčat trak nad njim pa rmen. V vsakem frizovem oddelku sta vložena dva kosa brušenega, rdečega stekla. Med stebri so na kamen slikane podobe Zveličarja in cerkvenih učenikov. V smeri od vrat proti velikemu altarju si sledijo: sv. Jeronim z levom kot kardinal; sv. Avguštin, ki gleda zamaknjen luč z neba, deček pa mu drži škofovsko palico; dvanajstletni Jezus, učeč v tempelju; sv. Ambrož z medom in sv. Gregorij Veliki z golobom. Slike niso kaj vredne. Okoli njih pa so razni vloženi okraski in ravnotako je tudi spodnja, svobodnoviseča konzola vložena z lepimi belimi lilijami na črnem mramorju. Lesena, barvana in pozlačena streha nad prižnico je poznejša.

Krstni kamen je izvršil l. 1805. kipar Jakob Arnold.

Izmed slik na platno omenim table novega križevega pota iz iz l. 1889. — delo M. Bradaška. Za veliki altar pa je napravil l. 1855. razpelo za postni čas slikar in pozlatar Franc Gottwald v Gradcu.

Tukaj se nahaja tudi priprost gotski kelih, 18·3 *cm* visok z 8 *cm* široko in celo gladko čašo. V tlorisu tvori šesterolist. Na šesterostranem držaju se čita dvakrat: pod in nad širokim, ploščnatim vozlom beseda IHESUS.

Podružnica sv. Miklavža.

Cerkev je obrnjena proti jugu in ima eno ladijo (dolg. 12·30 *m*, šir. 7·60 *m*) s tremi navideznimi križnimi svodi (vis. 10·23 *m*) in nekoliko ožji prezbiterij (šir. 6·65 *m*, dolg. 7·65 *m*) z dvema svodnima poljema (vis. 9 *m*). Poleg prezbiterija stoji na vzhodu zvonik, na zapadu pa zakristija (Sl. 84. in 85.).

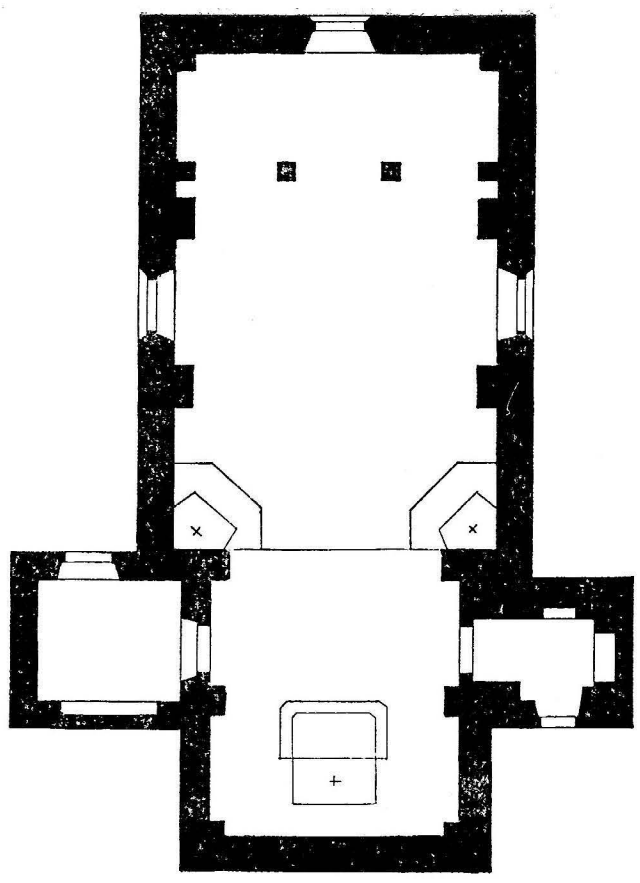

Sl. 84. Libija. Tloris podružnice sv. Miklavža.

Cerkev je prostorna, svetla in čedna stavba. Ne more se pa reči, da bi bila v gotskem slogu, kakor je hotel njen stavbenik. Podpornikov iščeš zaman zunaj cerkve, pa tudi znotraj, in vendar spadajo k bistvu gotskega sestava. Drug znak tega sloga so oboki z rebresi. Tukaj pa krije ladijo ostroločna banja z vrezanimi kapami, kakor se vidi v podstrešju. Nadalje ni niti en profil gotski: pilastri imajo štirikotne podstavke in za kapitel kos baročnega ogredja. Edino ostroločno završena okna in vrata (a stranska imajo ravno preklado) spominjajo od daleč na gotiko. Zaman pa iščemo v oknih krogovičja in pri vratnih podbojih poševno prisekanega zidu z žlebovi in okrožicami. Tako je tudi ta cerkev, katero je dal staviti naš sloveč in velezaslužen škofijski zgodovinar Ignacij Orožen, kulturno znamenje: priča, da so glasovi o novooživljenih, bajnih, srednjeveških slogih pripluli tudi v gornjesavinsko dolino in so našli odmev, seveda v čisto svobodni obliki, ki je izrastla iz baročnih tal in nima drugega gotskega ko oster lok. Stavbenik je znal vstvarjati lepe prostore, ne pa posnemati stare oblike. Vsa cerkev je na presno slikana. Pisani trakovi spremljajo stavbinske oblike, zvezdice na oboku, razpletene rozge in cvetlice na stenah polnijo prazne prostore. Med njimi se nahajajo večje podobe z osebami v okroglih ali podolgovatih, v ostrem loku završenih okvirjih. Na zadnji strani prezbiterija zremo ob straneh okna doprsni sliki sv. Petra in Pavla, nad oknom pa presv. Trojico. Na stranskih stenah so pod svodnimi kapami slike sv. Frančiška Asiškega (ev. str.) in sv. Antona Padovanskega (ep. str.), nadalje sv. Cirila in Metoda (ev. str.) in sv. Družine (ep. str.). Na zunanji strani slavoloka se čita posvetilni napis:

V SV. LETU 1900 SE POSVETIMO NAJSVETEJŠEMU SRCU JESUSOVEMU!

V ladiji so nad prvimi štirimi okni štiri podobe iz življenja Jezusovega. Začnejo se na ep. str., in končajo pri slavoloku na ev. str. V tej smeri si sledijo: 1. Marijino Oznanjenje, 2. pastirji molijo

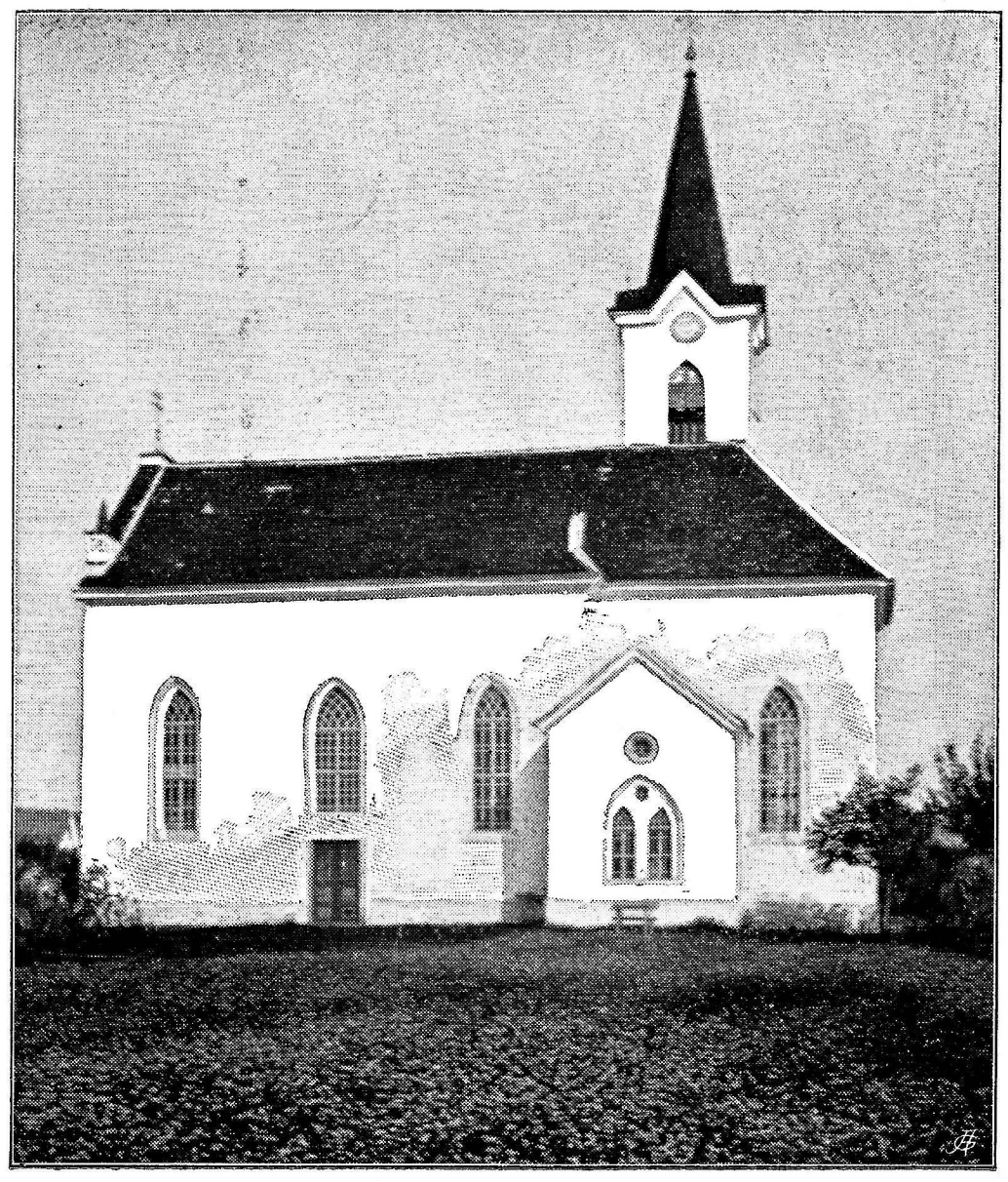

Sl. 85. Libija. Podružnica od zahodne strani.

Dete Jezusa (na tej sliki je umetnikov podpis: G. FANTONI), 3. Jezus krvavi pot poti in 4. Jezus gre v nebesa. Vrh zadnjih dveh oken v ladiji zremo sliki sv. Uršule in sv. Antona Puščavnika. Pod korom pa sta dva prizora iz življenja sv. Miklavža: 1. svetnik uteši vihar na morju in 2. svetnik vrže skozi okno denar nesrečnemu očetu. Tam je tudi naslikan Dobri Pastir.

Zunaj na fasadi sta v dolbinah kipa Device Marije in sv. Jožefa in v sredi pod oknom na kameniti plošči kratek časovni napis (1858):

HIC EST DOMVS ORATIONIS
AC PORTA COELI

Cerkev se imenuje l. 1241. kapela sv. Ruperta in tako še l. 1601. Sčasom pa se je k temu prvotnemu naslovu pridružil še drugi: sv. Ožbalta. L. 1582. se govori o neki lastnini cerkve sv. Ruperta in sv. Ožbalta. Od 17. stoletja naprej pa je stara cerkev znana le pod naslovom škotskega kralja. Podrli so jo l. 1858.

Ta stara cerkev je bila obrnjena proti vzhodu in je imela eno ladijo z ravnim, lesenim stropom in pravokotnimi okni. Prezbiterij pa je bil deloma iz rezanega kamna zidan in je imel ostroločna okna. Cerkev je bila $8^2/_3$ sežnjev dolga in ladija $2^1/_2{}^0$ široka in $2^1/_2{}^0$ visoka, prezbiterij pa $1^2/_3{}^0$ širok. Za zakristijo je služil stolp na severni strani. V zvonik so vodile od zunaj stopnice do vrat, ki so bila 10 čevljev nad tlami umeščena. Ta stolp je bil šele po l. 1668. narejen, ker tisto leto je cerkev še imela slab nastrešni stolpič iz lesa. Tla v cerkvi so bila za dva čevlja nižja ko zunaj ležeče polje. Ko so cerkev l. 1858. podrli, so spoznali, da je bila iz treh stavbenih dob. Prezbiterij je bil gotski, ladija pa baročna in pozneje še za 4—5 čevljev podaljšana, kar se je dalo spoznati iz gradiva. L. 1852. je narasla Savina in je breg, na katerem je stala cerkev, tako izpodjedla, da so morali cerkev zapreti in breg z zidovi okrepiti. L. 1858. pa so se župljani lotili nove stavbe.

Načrte za novo cerkev je napravil Boštjan Oiks, zidarski mojster na Laškem, stavbo pa je vodil domačin Lukež Mikek p. d. Čokan. Knezoškof Anton Martin Slomšek so novo cerkev posvetili dne 27. junija l. 1861. Stavba s cerkveno opravo razven stranskih altarjev je stala 4588 gold. L. 1873. so še stolp povišali za nadstropje.

Altarji. Stranski altar (ep. str.) sv. Ane je posvetil l. 1510. ljubljanski škof Krištof Rauber. Relikvijar je nosil njegov pečat z napisom: S(igillum) D. N. Christoph. Ep. Laib. et Administ. Seccovien.“ Administrator sekovski je bil od l. 1508.—1512. Vizitator iz l. 1631. omenja tri altarje: glavnega sv. Ožbalta z leseno menzo, stranskega sv. Miklavža in Ruperta tudi z leseno menzo in altar sv. Ane. Četrti altar pred velikimi vrati je velel podreti. Prva dva altarja sta dobila kameniti mizi za ljubljanskega škofa Jožefa, grofa Rabatta (1664—1683). Ko so l. 1558. razdrli altarje, so našli njegov pečat na svinčenih škatljicah s sv. ostanki. Oba mala altarčka sta dobila lesena nastavka l. 1691. in sta ju ohranila do l. 1858. Pomniti pa je, da je v 17. stoletju popolnoma izginil spomin na sv. Ruperta. Skraja je bila njemu posvečena cerkev, l. 1631. ga najdemo samo kot drugega zaščitnika pri stranskem altarju, l. 1691. je prišel pa tudi ob to mesto, ker nastavek je bil posvečen edino sv. Miklavžu.

Sl. 85. Libija. Pogled po cerkvi znotraj.

Nastavek sedanjega glavnega altarja (Sl. 86.) kaže štiri vitke, iz posameznih stebričev sestavljene in prozorne, večnadstropne baldahinčke, med njimi pa tri belo poslikane lesene kipe na visokih podstavkih. Kipi predstavljajo sv. Urbana papeža, sv. Miklavža in sv. Gregorija Velikega. Stranska kipa je izvršil Ivan Zajec v Ljubljani, čegar je tudi kip sv. Miklavža v obcestni kapelici pred cerkvijo, glavno soho pa je vstvaril Ivan Gaßner na Dunaju. Stavbinsko delo je napravil Mozirčan Andrej Cesar. Podstavki in prazni (!) baldahinčki stoje drug poleg drugega in niso spojeni med seboj. Tako je tudi ta nastavek čisto izviren in kaže, kako svobodno so nastopale pri nas prve gotske ideje.

Stranska altarja sta boljše zasnovana. Vidimo na vsakem tri baldahine. Stranska sta ožja, srednji širji in pod njim stoje beli kipi. Na ev. str. je sv. Helena (?), sv. Ana in sv. Neža, na ep. str. pa sv. Janez Krstnik, sv. Ožbalt in sv. Martin. Vidi se, da je v novi cerkvi prišla sv. Ana na žensko stran, sv. Miklavž in sv. Ožbalt pa sta zamenjala čast: prvi je povišan na glavni altar, drugi je prišel na stranski altar, kakor že svoje dni sv. Rupert. Nastavka je napravil Andrej Cesar, naslovna kipa sv. Ane in sv. Ožbalta pa Ana Gschiel v Gradcu. Kipi, naročeni iz tujine, so precej dobri. Posebno je lep Gaßnerjev sv. Miklavž na velikem altarju — mož poln svetega miru in globokega čuvstva.

Cerkvica sv. Štefana na pokopališču (na Oljniku).

Cerkvica sv. Štefana je postavljena v smeri proti severu v „gotskem“ slogu in obstoji samo iz enega podolžnega prostora s trostranim sklepom (dolg. 8·95 *m*, šir. 4·60 *m*). Stene so razčlenjene s pilastri, ki nosijo

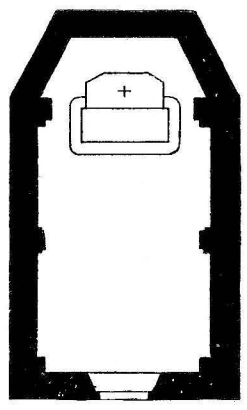

Sl. 87. Mozirje. Tloris kapele sv. Štefana na pokopališču.

mesto kapitelov kose okrajkov in navrhu oproge križnih svodov. Ostroločna okna nimajo krogovičja. Nad stavbo se dviguje mali nastrešni stolpič (Sl. 87. in 88.). Cerkvica se je postavila na mestu prejšnjega znamenja sv. Štefana.[1]

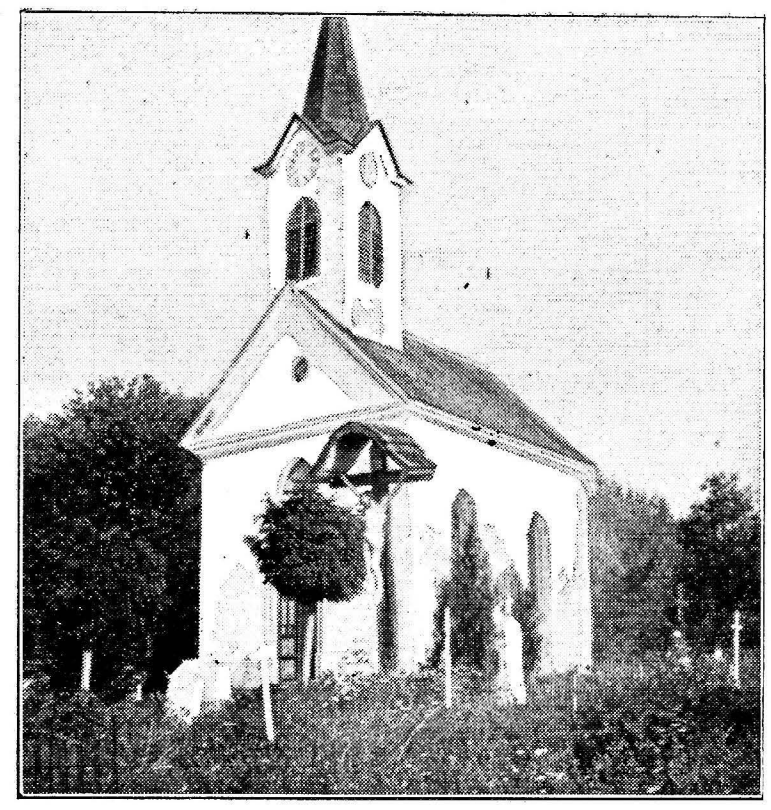

Sl. 88. Mozirje. Kapela sv. Štefana od jugovzhoda.

Altar je posvečen sv. Štefanu. Oljnata slika na zadnji steni za altarčkom kaže prizor kamenjanja. Na altarju so kipi sv. Magdalene, Matere Božje s truplom Zveličarjevim v naročju (Pietà) in sv. Janeza Evangelista. Kipi so neuko, moderno delo pod poslikanimi baldahini. Na obhodovih lokih sedita angela z znamenji Kristusovega trpljenja v rokah.

Podružnica Device Marije na Brezju.

Cerkev je obrnjena proti severu. Ima eno ladijo (dolg. 12·2 *m* šir. 5·2 *m*), prostoren, s petimi stranicami dvanajsterokota končujoč prezbiterij (dolg. 8·1 *m*, šir. 5·2 *m*) in dve stranski kapeli (šir. 3·8 *m*, dolg. 5 *m*). Tako dobi cerkev podobo križa (20·75 *m* × 14·5 *m*). Poleg prezbiterija je proti vzhodu prizidana zakristija in zvonik (Sl. 89. in 90.).

Steno ladjino razločuje pet pilastrov s popolnim, golšastim ogredjem. Od njih gredó poprek oproge, ki podpirajo in krepijo banjast svod (vis. 7·1 *m*), ki ima štiri vrezane kape. V kapelah stojé v kotih pilastri, ki nosijo vse štiri stene obkrožajoč okrajek. Obedve sta obokani z nizko kupolo (vis. 5·90 *m*) z dvema vrezanima kapama. V prezbiteriju vidimo deset pilastrov z izdolbebenimi robovi. Baz nimajo, pač pa kosove okrajkov mesto kapitelov in nosijo popolno ogredje. Vežejo jih oproge, ki okrepljajo banjast svod. Tudi tu vidimo vrezane nekoliko vzpenjajoče se kape z olepšanimi robovi. Znotranjim pilastrom odgovarjajo drugi pilastri zunaj, ki stoje večinoma na voglih. V njih se je še ohranil spomin na gotske podpornike. Ravnotako se tudi prezbiterij s svojim mnogostranim tlorisom še ni docela oklenil preporodnih oblik.

Okolu cerkve gre precej širok (12—20 *cm*) podstavek. Visoke stopnice vodijo pred velika vrata. Znotraj ni cerkev poslikana. Zunaj pa je bila l. 1668. na vzhodni strani slika sv. Krištofa.

L. 1426. se imenuje v mozirskem vikarijatu cerkvica sv. Jošta.[2] Izročilo pravi, da je stala na tem mestu, kjer je zdaj Marijina cerkev na Brezju. To izročilo ima prav. Zanj govorijo tudi zgodovinski razlogi. 1. Vse cerkve, ki so bile v gornjegrajskem okraju postavljene pred l. 1700., so obrnjene proti vzhodu, šele prezidavanje je dalo nekaterim drugo smer. Ko bi bili cerkev

---

[1] „St. Stephani Kreuz.“ L. 1835.—1837. se je premestilo semkaj župnijsko pokopališče.

[2] Orožen, St. Ob. p. 319.

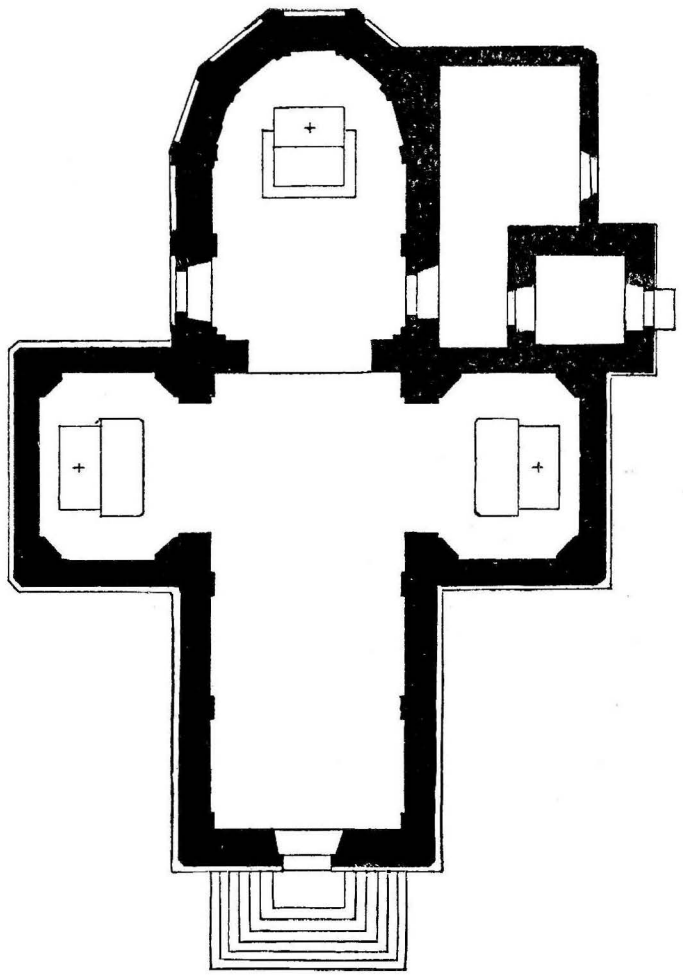

Sl. 89. Brezje. Tloris podružnice M. B.

Matere Božje stavili na prostoru, kjer še prej ni bilo hiše božje, bi jo bili gotovo obrnili proti vzhodu. Prezbiterij s svojimi zunanjimi pilastri spominja na gotske oblike in spada v dobo koncem 16. ali začetkom 17. stoletja in je moral biti tedaj prizidan k cerkvi, ki je stala v vzhodni smeri. 2. Ta cerkvica pa je bila posvečena sv. Joštu. L. 1631. se je namreč nahajal altar sv. Jošta na vzhodnem koncu „počrezne ladije“ t. j. nekdanji glavni altar je stal še na istem svojem starem mestu, a bil je na časti ponižan v stranskega. Zunaj pa med podporniki gotskega prezbiterija je bila najbrž omenjena slika sv. Krištofa. A sedanji stranski kapelici nista del prvotne cerkve, ampak sta skoz in skoz baročni stavbi (n. pr. s pilastri v kotih) in sta vrhutega prizidani k sedanji glavni ladiji. Stena ladjina je namreč znotraj razdeljena s pilastri, lok kapel pa preseka drugi pilaster v sredi višine. Iz tega se da sklepati, da je ta lok poznejši. Če bi bil vhod v kapelice prvotno tudi tako širok, bi bili drugače razdelili pilastre, da bi se bili izognili tej odprtini. Slog kapelic kaže splošno na 18. stoletje, mogoče, da sta tudi bili kako desetletje že prej pozidani. Poročilo se ni ohranilo nobeno. Le toliko vemo, da cerkev ni imela l. 1668. še nobenega zvonika, ampak samo nastrešni stolpič. Pride še pa nekaj drugega v poštev. Cerkev je imela l. 1631. naslednje altarje: Device Marije, sv. Florjana na ev. str. in sv. Jošta na ep. str. Ko so pa pozneje postavili nove kapele, so odpravili Florjanov altar, na njegovo mesto so prestavili altar sv. Jošta; na epistelsko, moško stran pa je prišel altar sv. Roka. Ta altar so morali Mozirčani zaobljubiti o priliki kake kuge. Zakaj še dandanes je tu na Rokovo božja pot in voznik, ki te pelje po cesti proti Mozirju, ti pravi, da te z griča pozdravlja Rokova cerkev in ne cerkev Matere Božje. Ta kuga pa, ki je v Mozirju strašno gospodarila, je bila l. 1682. Kmalo po tem letu sta toraj bili postavljeni kapelici in pozidan stolp. To naše mnenje bo najbolj verjetno, dokler se ne doženejo natančne letnice. Zakristija je iz l. 1857.

Sl. 90. Brezje. Podružnica od vzhoda.

Altarji. Nastavek glavnega altarja je nov v preporodnem slogu in kaže štiri stebre z golšastim ogredjem in tremi dolbinami. Pred stebroma poleg srednje dolbine še stojita dva

druga, da je nastavek bolj živahen in členovit. V dolbinah so naslednji kipi: sv. Ana, Marija Devica, sv. Joahim, na atiki pa sv. vitez Jurij. Vsi so novi. Lepo baročno obliko pa kažeta kipa nad lokoma vrh altarnega obhoda, ki predstavljata sv. Marjeto Kortonsko (?), redovnico v škapulirju in z mrtvaško glavo v roki, in sv. Rozalijo Panormitansko z vencem vrtnic na glavi in s križem v roki. Kipa sta s prejšnjega nastavka. Sv. Rozalija je bila prišteta svetnicam l. 1626. in sv. Marjeta l. 1728., torej je bil stari nastavek iz 18. stoletja.

Nastavek na ev. str. ima baročno stebrovje z ogredjem in te-le kipe: sv. Ana, sv. Gregor papež, sv. Jošt, sv. Anton Pušč., sv. Joahim, na atiki pa je sv. Janez Nepomuk. Ta altar je naredil l. 1854. Janez Vavher p. d. Smole, kočar v Trnavčah mozirske fare.

Na ep. str. je altar sv. Roka (Sl. 91.). Nastavek obstoji iz kulisne stene z dvema dolbinama, drugo nad drugo, in ob straneh so skupine iz pilastrov in enega stebra, ki nosijo kapitele in kose golšastega ogredja. Vaze stoje vrh stebrov, pa tudi vrh tistih pilastrov, ki obrobljajo ob straneh atiko. Kipi na tem altarju se ne dajo lahko določiti. Na ogredju stojita dva sv. romarja, morda sv. Aleš (?) in sv. Jakob apostol. Škof v dolbini atike nam je neznan. Spodaj je v veliki in večji dupljini velik in lep kip sv. Roka z dobrim izrazom v obrazu, poleg njega sta sv. Boštjan, tudi zaščitnik zoper kugo, in morda sv. Valentin, mašnik in mučenik, oblečen kot mlad mašnik s knjigo v roki in z biretom na glavi. Nad loki obhoda okoli altarja sta dva škofa z mitrama, palicama in knjigama. Osebnih znamenj nimata. Nastavek je lepo baročno delo in je gotovo stal svoje dni precejšnjo svoto. Sodil bi, da je iz 18. ali morda še iz prve polovice 19. stoletja.

Sl. 91. Brezje. Stranski altar sv. Roka.

V zakristiji se nahaja tudi nekaj cerkvenega orodja, ki je zanimivo po svojih oblikah (Sl. 92.).

1. Gotski relikvijar. Obstoji iz osmerostrane noge, na kateri je angel, ki nosi relikvijar v podobi gotske monštrance s tremi baldahinčki. Sestavljeni so iz krogovičja, ki je narejeno iz preluknjane

Sl. 92. Brezje. Cerkvena posoda.

pločevine. Stebriči stranskih baldahinov so čveveterokoti in zaviti. Zadi je sijaj.

2. Prav zanimiv in čeden baročen kelih iz 17. stoletja. Visok je 21·25 *cm*. Na nogi ima pritrjeni dve reliefni ploščici z angelskima glavicama in s podobo sv. Mihaela. Držaj je izredno vitek in na vozlu so pribite tri srebrne razcvetene vrtnice. Čaša je lepo zaokrožena in njen zgornji rob še ni vsločen v podobi *f*. Vsa je obdana s prepletenim akantovim listjem, med katerimi so trije ščiti s sv. imeni:

IHS MARIA $\overline{\text{IOS}}$

3. Baročen kelih iz 18. ali 19. stoletja, visok 26 *cm*, spominja v svojih rokoko-oblikah na štuko-ornamente v cerkvah tiste dobe.

Kadilnica pa ni stara, ampak je delo 19. stoletja in sicer iz prve dobe posnemanja srednjeveških slogov. Pokrov obstoji iz dveh čveterostranih galerij v „romanskih“ oblikah s stolpiči na voglih. Zgornja je proti spodnji zasukana za 45 stopinj, tako da pride njen rob v sredo stranice spodnje galerije.

Podružnica Matere Božje na Lepi Njivi.

Cerkev leži ob robu zelenega travnika, ki je bil izkraja njiva in je še od treh strani obdan od gozda (Sl. 93. in 94.). Obrnjena je proti vzhodu in ima eno ladijo (dolg. 11·6 *m*, šir. 6 *m*) in skoro enako širok (šir. 5·80 *m*, dolg. 6·5 *m*) prezbiterij, ki je završen s tremi neednakimi stranicami. Zvonik je postavljen pred ladijo na levo od vhoda, ob straneh prezbiterija pa sta dve zakristiji: stara in nova.

Ladija je svodena z nizkimi kupolami, ki pa kažejo znotraj dozdeven križevi obok, ker imajo vrezane kape. Tudi kupola v prezbiteriju ima dve kapi. Cerkvena stena je znotraj razčlenjena s pilastri in z ogredjem, zunaj pa gre okoli cele stavbe 12 *cm* širok podstavek s poševno posnetim zgornjim robom iz sekanega kamena. To spominja še na gotiko.

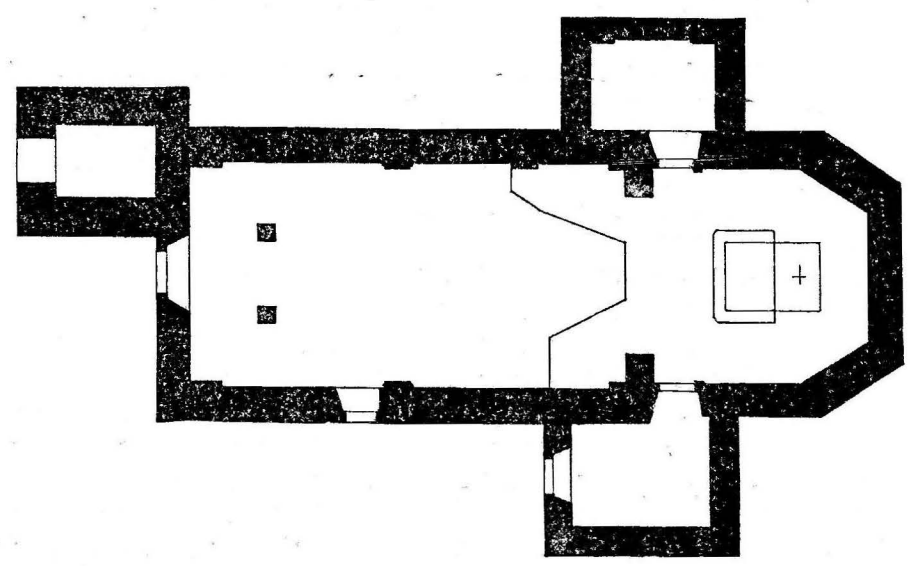

Sl. 93. Lepa Njiva. Tloris podružnice M. B.

Cerkev je posvetil „episcopus Conoviensis“, Ravberjev (1498—1563) pomožni škof (?).[1] Pa ta nova stavba je bila precej revna. L. 1668. ni imela niti

[1] Orožen, Dek. Ob. str. 210. — Konaveljski (Conoviensis = Cunaviensis) titularni škof je bil od l. 1494. do l. 1503. in čez neki Boštjan. Konaveljska škofija je spadala pod nadškofa draškega (Durazzo) v Albaniji. Eubel, Hierarchia cath. medii aevi. Vol. II. p. 189.

Sl. 94. Lepa Njiva. Podružnica od juga.

stolpa, niti zakristije. Šele pozneje so pristavili staro zakristijo, l. 1842. pa novo. Cerkev so obokali l. 1770.; stolp pa povišali l. 1834.

L. 1631. je imela cerkev naslednje altarje: Marije Device, sv. Ane (ev. str.) in sv. Elizabete (ep. str.). V 19. stoletju pa sta bila stranska altarja že pred l. 1855. posvečena sv. Uršuli (ev. str.) in sv. Janezu Evang. (ep. str.), omenjeno leto pa je napravil zanju kipar Andrej Cesar v Mozirju dva nova nastavka.

Altarji. Nastavek glavnega altarja kaže baročno, sivobarvano arhitekturo z dvema stebroma pred pilastri in dolbino v sredi. Na atiki se vidi sv. Jernej med angeloma, ki klečita vrh stebrov. V dolbini je Mati Božja z 12 zvezdami okoli glave in z Detetom Jezusom na desni roki. Poleg nje sta sv. Joahim in sv. Ana in nad obhodom sv. Jožef in sv. Janez Nepomuk. Vsi svetniki so kipi.

Stranska altarja imata podoben sestav s pilastri, s sliko na atiki, spodaj pa s kipi. Na ep. str. vidimo na atiki sv. Apolonijo, v glavnem delu pa sv. Elizabeto med sv. Terezijo in sv. Marjeto (?). Na ev. str. je v atiki sv. Janez Krstnik, spodaj pa v dolbini sv. Janez Evangelist med sv. Martinom in sv. Blažem.

V zakristiji je ohranjen še priprost gotski relikvijar (Sl. 95.). Visok je 30 *cm* in ves pozlačen. Podoben je tovarišu v Brezju, a je manj razvit v svojih oblikah, dasi je tehnično enako iz pločevine napravljen. V njem se kaže naslikana čedna podobica Matere Božje z Detetom; pod stranskima baldahinčkoma pa stojita sv. Andrej apostol in sv. Janez Evangelist.

Zanimiv je tudi kelih v prav čedni, poznogotski obliki (Sl. 96.). Visok je 19 *cm*, noga ima v premeru 13 *cm*, čaša 9 *cm*, vozel pa 6·5 *cm*. Noga je iz bakra, čaša iz srebra s punco [H]. Noga je šesterolista in kaže v profilu najprej poprečico z napisom, potem svitek, ki je okoli in okoli izdelan v podobi grčave veje, potem pa šestero polj, ki so izpolnjena z vrezanim krogovičjem. Kjer bi se morala ta polja stikati in bi postali robovi, so robovi posneti s šesterimi drugimi polji s podobnim krogovičjem. Vozel kaže šest listov od spodaj

Sl. 95. Lepa Njiva. Relikvijar.

in šest od zgoraj, med njimi v sredi pa rozetke. Pod vozlom in nad njim se čitajo gotske črke Najsvetejših imen:

I·H·S M·A·R

Čaša je gladka in brez okraskov. Na nogi se glasi omenjeni napis:

S. MATT | ESES S | GOHA|⁄|E | SANTA | LAV⁊S | MARX

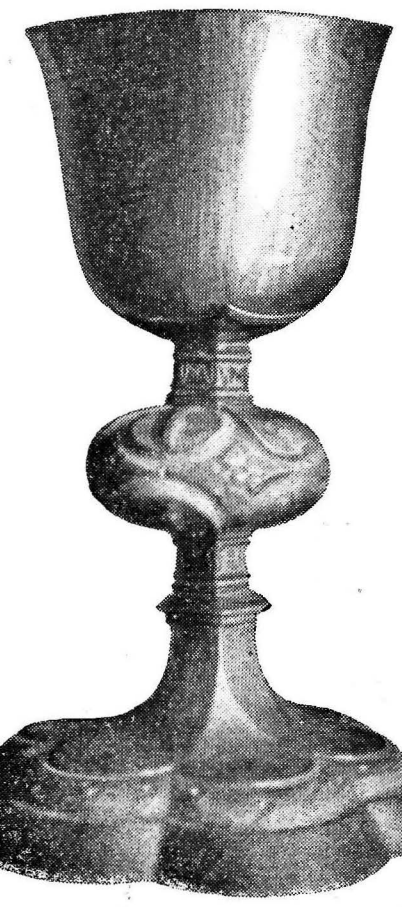

Sl. 96. Lepa Njiva. Gotski kelih.

Delavec, ki je s puncami črke vkoval, morda ni znal čitati ali pa je bil skrajno nepazljiv, ker je tako zamenjaval črke. Namesto LVKAS imamo LAVKS, Marko ima nemško obliko MARX, ravnotako se imenuje Matevž po nemški MATTES, a zadnji ES se po nepaznosti ponavlja, in pri imenu Janezovem imamo *G* za mehki *I*, kakor izgovarjajo severni Nemci *G*. Ponesrečil se je seveda tudi pridevnikov spol pri sv. Lukežu. Torej se mora napis čitati:

S. MATTES (es) · S. JOHANE · SANTA (!) LVKAS · MARX.

3. Ohranjen je še drug bolj priprost kelih v gotskih oblikah. Njegova noga je šesterolista s stranicami, vsločenimi na znotraj.

Kužna znamenja.

Ob cesti, ki pelje v Mozirje, stoji nekoliko pred libijsko vasjo na levi strani kužno znamenje. Najbrž o njem poroča Orožen v župnijski kroniki sledeče: L. 1682. je bila kuga v trgu. Umrl je tudi upokojeni župnik Ussar. Ko se je čutil slabega, je nesel svoje zlatnike k sestri, ki je bivala v Libiji. Pri meji pa, kjer je bila straža, je vrgel denar čez plot, pa se je vrnil nazaj in je med potjo izdahnil. Na travniku, kjer je umrl, je bil pokopan. Orožen je še čital na kameniti plošči napis:

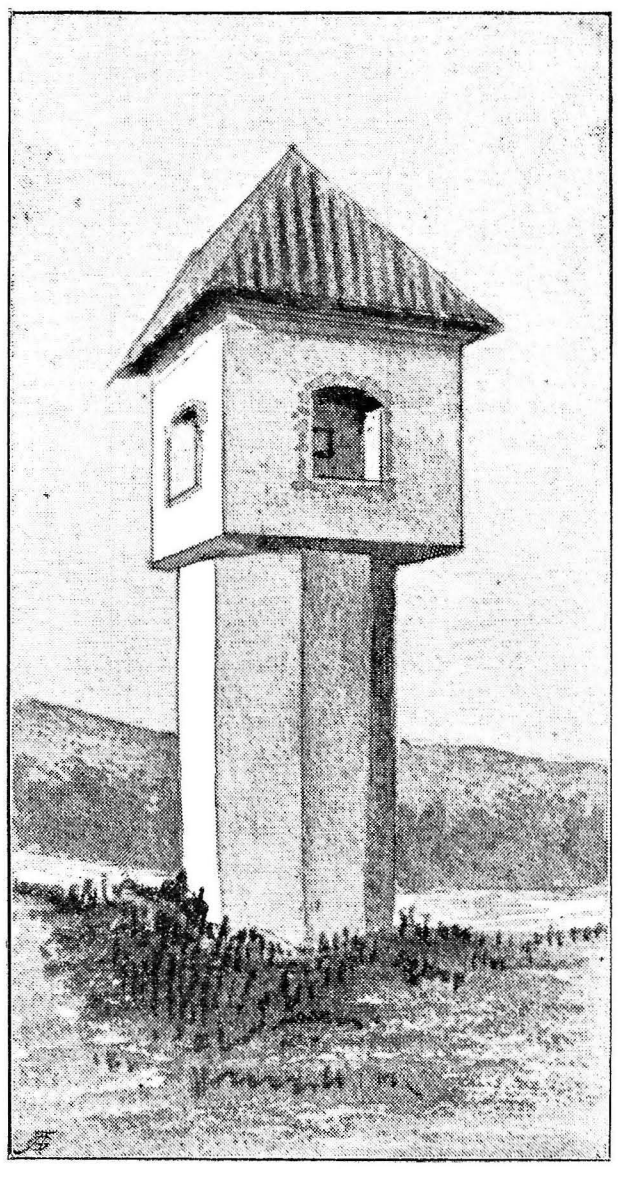

Sl. 97. Loke pri Mozirju. Kužno znamenje.

IACEO ET CLAMO AD TE | TRANSIENS ORA PRO ME | QVI PESTE DECESSI | ANNO 1682 | ANTONIVS VSSAR | OLIM PAROCHVS | PRAS-PERGENS |

IH̄ MR̄A IP̄H

Tri sežnje od te plošče pa je bil kamenit spomenik ob cesti, nekdaj z napisom na zadnji strani: Shaloſten spomin. Srouno tega snamna so wisoke | zhaſti uredni gospod duhouni Anton Ußar | pokopani, kir su u kuſhni boleſni u letu 1682mo | ſmert ſtorili.

Enako znamenje nas pozdravlja z nasprotnega brega Savine. Stoji sredi loškega polja, je nad 2 *m* visoko in obstoji iz 8 stranega podstavka in kubične glave s štirimi dolbinami in piramidalno streho. Dolbinice so slikane (Sl. 97.).

VIII.

Župnijska cerkev sv. Mihaela nad Mozirjem.

Cerkev (Sl. 98. in 99.) je obrnjena proti vzhodu in ima eno ladijo (dolg. 14·5 *m*, šir. 7·45 *m* in s kapelami 10 *m*) z dvema krepkima slopoma na vsaki znotranji steni in s tremi stranicami završen prezbiterij (dolg. 8.4 *m*, šir. 6·3 *m*). Poleg prezbiterija je na severu zvonik, na jugu pa zakristija z nadstropjem. Ladija je svodena s tremi, v tlorisu ovalnimi kupolami (vis. 11 *m*). Svodove oproge počivajo na omenjenih slopih, ki ravnotako krepijo zid, kakor v gotskem slogu zunanji podporniki. V prezbiteriju pa gledamo z začudenjem zadnji spomin zvezdnatega gotskega svoda z rebresi. A tukaj niso iz sekanega kamena, ampak zidani iz mavca. Navadno rastejo brez konzol iz zidu, le v kotih trostranega prezbiterijevega sklepa počivajo na polukrožnih stebričih. Ti imajo baze in renesanske kapitele. Od zunaj jim odgovarjajo podporniki, ki so se pa skrčili v pilastre iz sekanega kamena. Na podstavku enega izmed njih je vsekan sledeči, 59 *cm* dolgi in 15 *cm* visoki napis:

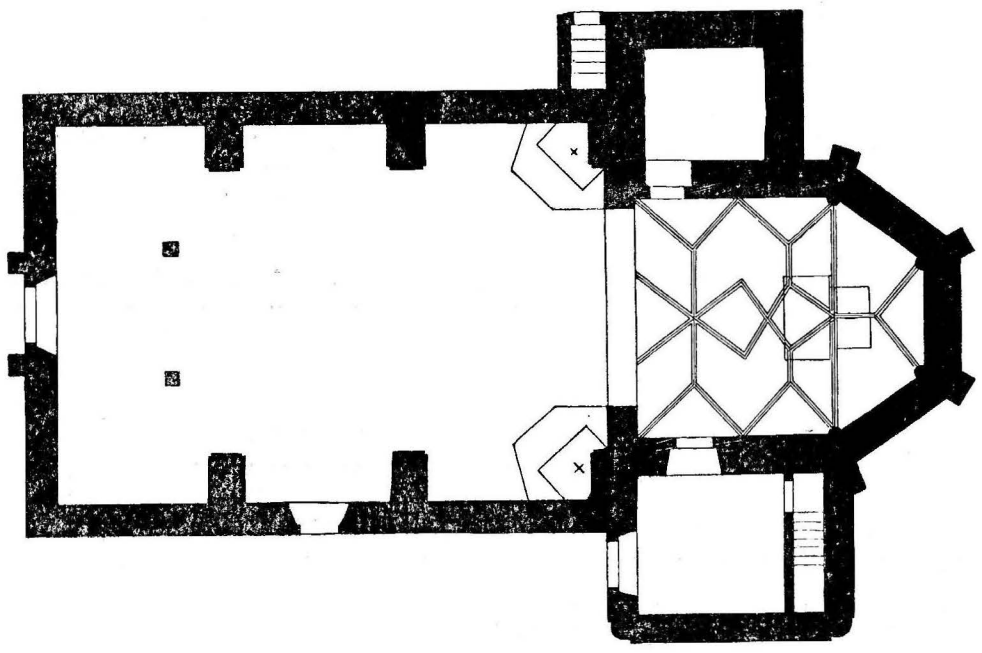

Sl. 98. Šmihel. Tloris župnijske cerkve.

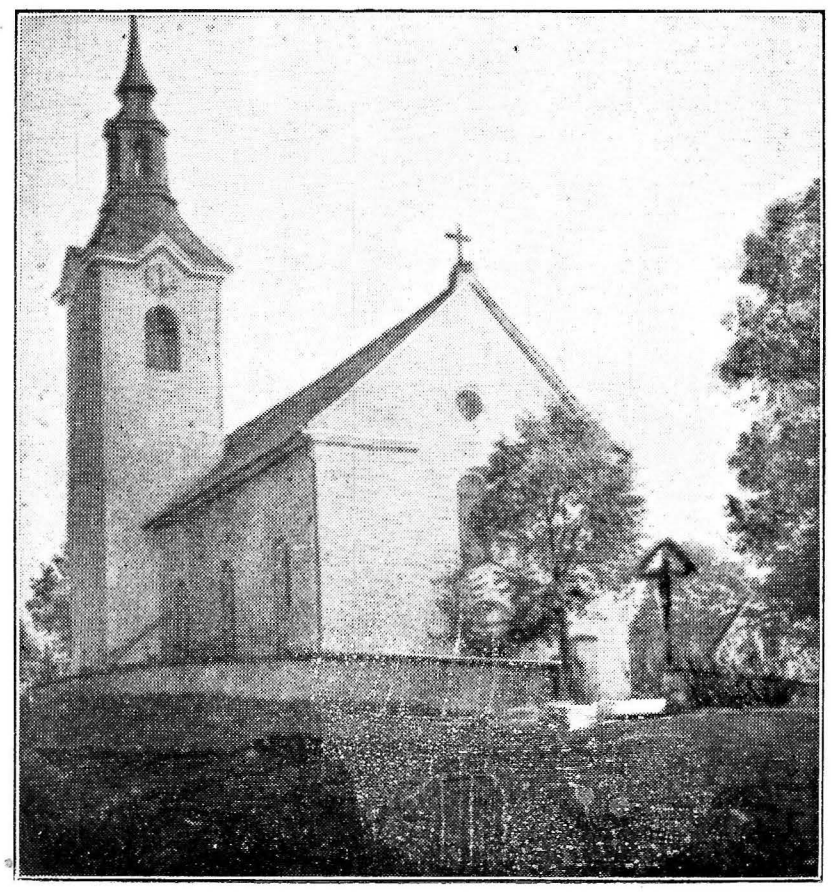

Sl. 99. Šmihel. Župnijska cerkev od severozapadne strani.
V večernem mraku.

SANT MIHAEL ORA PQO NO
FILIVS DEI MISE + BIS
RERE MEI 1604 JAR[1]

L. 1604. so torej še zidali podstavek. Ta prezbiterij je ravno raditega zanimiv, ker kaže, da je bila gotika v naših krajih šele začetkom 17. stoletja v zadnjih zdihljajih. Gotska so tudi vrata, ki peljejo iz prezbiterija v stolp, in lina blizu tam v steni. Slavolok pa je že v renesanskih oblikah profiliran.

L. 1903. je Fantoni ml. poslikal cerkev. V prezbiteriju so razni okraski

[1] V 1. vrsti je *Q* mesto *R* in NOBIS se nadaljuje koncem druge vrste.

in med njimi angelske glavice, v ladiji pa sledeče podobe: rožnivenška Mati Božja (po Sassoferrato-u), sv. Družina, sv. Ciril in Metod ter sv. Mohor in Fortunat; na slavoloku je Zadnja večerja.

L. 1599. so sklenili mozirski župljani postaviti „Nazabregu“ cerkev sv. Mihaela. Celjska bolnišnica je odstopila prostor za stavbo in pokopališče, ker je bil njena last. Škof Tomaž Hren je l. 1602. položil temeljni kamen. A stavba je počasi napredovala. Posvetil jo je šele Hrenov naslednik, škof Rajnald Scarlichi dne 16. dec. 1631. Tedanja cerkev je imela lesen strop v podobi banjastega svoda. Obokala se je l. 1869. L. 1749. se je povzdignila zakristija za nadstropje in dve leti pozneje se je povišal tudi zvonik.

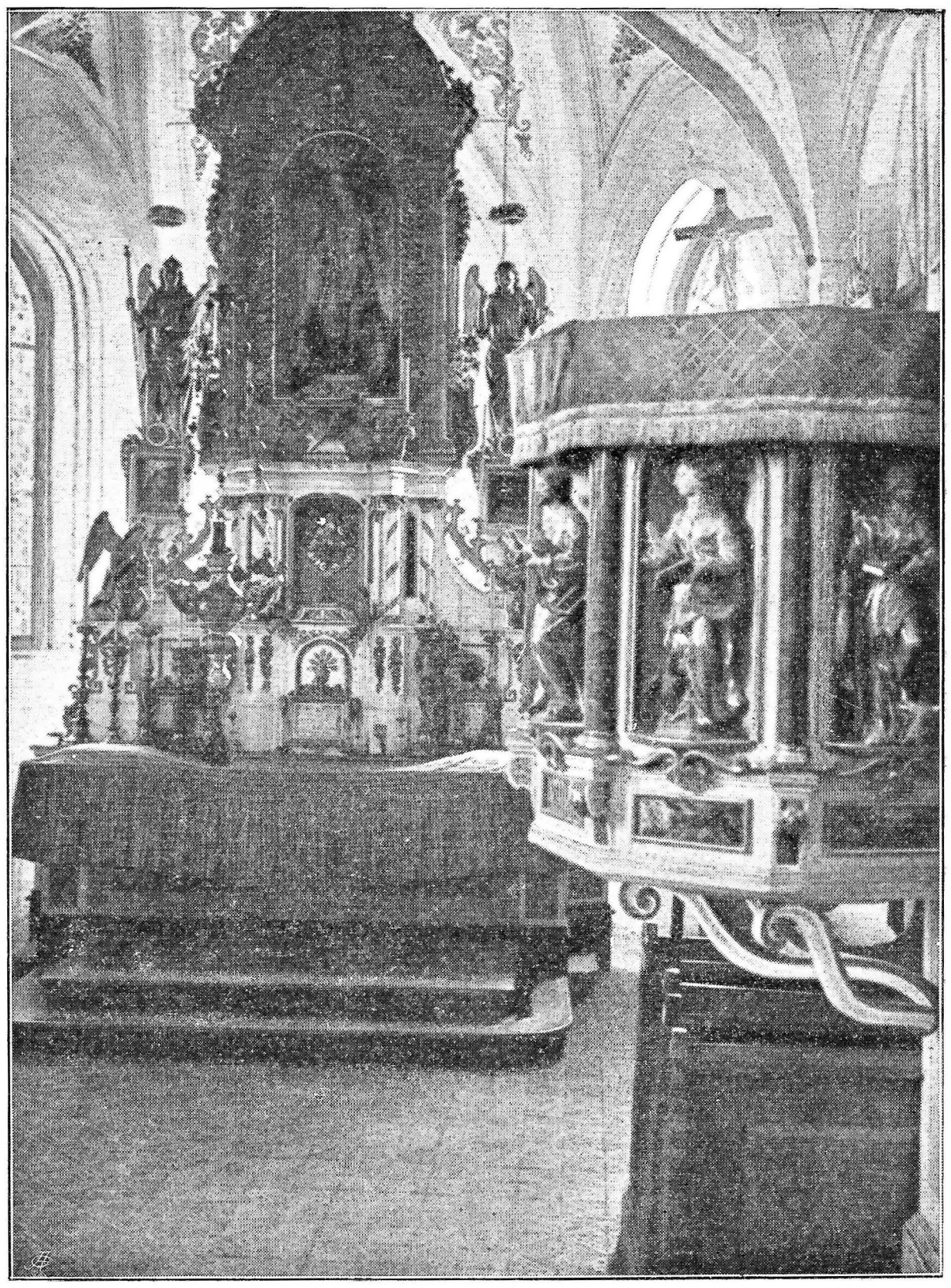

Sl. 100. Šmihel. Glavni altar in prižnica.

Prvotni altarji so bili posvečeni sv. Mihaelu (l. 1631.), sv. Lovrencu (ep. str.) in sv. Janezu Ev. (ep. str.), a stranska altarja šele po l. 1641.

Altarji. Nastavek glavnega altarja (Sl. 100.) kaže vrh visokih podstavkov tri dolbine med štirimi stebri in golšastim ogredjem. V srednji dolbini stoji sv. nadangel Mihael, v stranskih sv. Gabriel in sv. Rafael. Ob straneh klečita na nekoliko nižjih podstavkih še dva angela. Tako so kipi piramidalno razvrščeni. Na zadnji nastavkovi strani je napol izbrisan napis:

DIESER ALTAR IST NEU
GEMACHT WORDEN IM
JAHRE 1876 VON . . . . .
. . . . . UNTER
DEM HOCHW. HERRN PFARRER GEORG
PIUC UND DEN KIRCHENPRÖPSTEN
JOSEF , ...

Nastavka stranskih altarjev sta podobno zasnovana ko pri glavnem altarju. Vidimo dva pilastra in dva stebra pred njima, golšasto ogredje, atiko

in množico kipov. Na ev. str. je v atiki sv. Uršula med sv. Barbaro in sv. Marjeto (?), spodaj pa Mati Milosti z žarki, izhajajočimi iz njenih rok; poleg nje sta sv. Apolonija in sv. Lucija. Na ep. str. so na atiki sv. Janez Ev. med sv. Frančiškom Ksaverijem in sv. Lenartom, spodaj pa sv. Lovrenc med sv. Štefanom in sv. Vincencijem. Ko so torej ustanovili na ev. str. nov naslov Matere Milosti, je moral naslov sv. Lovrenca biti premeščen na moško stran, tamošnji zaščitnik, sv. Janez, pa je izgubil svoj altar in je dobil častno mesto na atiki. Nova altarja sta iz l. 1870.

V zakristiji je lepa omarica za paramente z vloženim delom in letnico 1751.

Podružnica sv. Radegunde.

Cerkev je vsled krajevnih razmer obrnjena proti zapadu, ker je edini prilični vhod od vzhoda (Sl. 101. in 102.). Obstoji iz edine ladije (dolg. 10·8 *m*, šir. 7·9 *m*), pred katero je postavljen zvonik, in iz štirikotnega prezbiterija s posnetimi vogli (dolg. 7 *m*, šir. 5·25 *m*). Proti severu je prizidana zakristija. Stene ladijine so očvrščene s štirimi krepkimi pilastri z bazami in ogredjem, ki nosijo oproge za svod iz treh v tlorisu ovalno zasnovanih kupol. Znotranjim pilastrom odgovarjajo zunaj lizene, ki sicer gole stene razčlenjujejo, ob enem pa krepijo zid zoper pritisek obokov. Tudi prezbiterij je svoden s kupolo. Kupole pa niso zidane, ampak obstoje iz železnih mrež, ki so oblite z mavcem.

Zgodovina. Pri tej cerkvi je zanimivo opazovati, kako je izgubila prvotni naslov. L. 1241. se imenuje v okolici mozirski kapela sv. Vida. Ljudsko izročilo pravi, da je stal na gričku poleg sedanje cerkve grad s kapelico sv. Vida. Kakor meni Orožen, je bila ta kapelica na istem mestu, kjer je zdaj cerkev. L. 1603. se zove ta okolica soseska sv. Vida in l. 1668. piše vizitator, da je cerkev posvečena od pamtiveka. Njen glavni altar je bil l. 1631. altar sv. Vida. Začetkom 17. stoletja pa so postavili stranski altar (na ženski strani) sv. Radegunde, mogoče zato, ker so dobili njenih ostankov. Naenkrat vzklije in se razširi kult sv. Radegunde in začne izpodrivati ime sv. Vida. Kaj takega se vrši le pri novem kultu, ki postane mahoma popularen in zato ni verjetno, da bi bili našo svetnico tukaj častili že mnogo prej. Svetnika tekmujeta med seboj. Čeprav ima sv. Radegunda samo stranski altar, vendar ljudstvo cerkev po njej imenuje. Tako tudi vizitator l. 1641. piše: ecclesia filialis s. Radegundis habet indulgentias plenarias.[1] A uradno se navadno še stavi na prvo mesto ime sv. Vida, tako l. 1631.: Ecclesia s. Viti seu s. Radegundis, in l. 1668.: Ecclesia s. Viti et Radegundis. L. 1690. se zove zopet samo: Ecclesia s. Radegundis in od tistih dob je ime sv. Vida pozabljeno. Sv. Vid je namreč izgubil

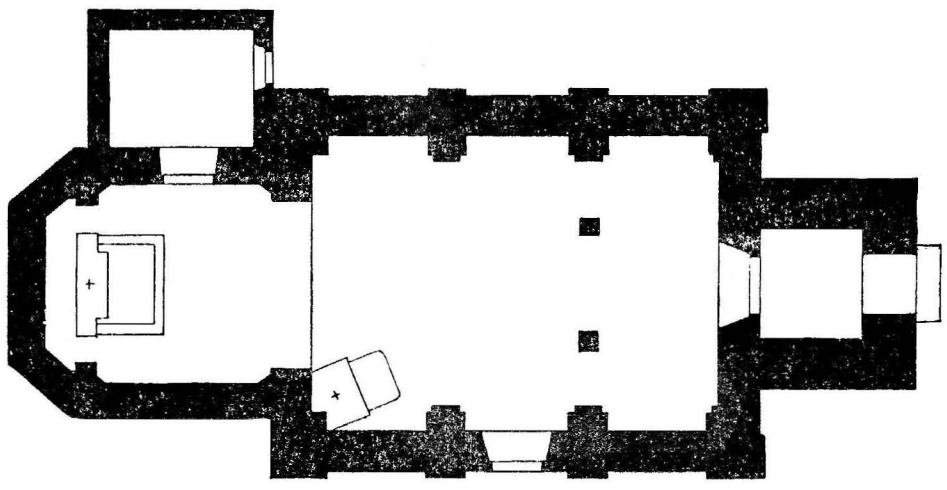

Sl. 101. Sv. Radegunda. Tloris podružnice.

[1] Orožen, kron. mozirska, str. 558.

glavni altar in njegova sv. tekmovalka je stopila na njegovo mesto.

L. 1631. je namreč imela cerkev naslednje tri altarje: sv. Vida v koru, sv. Radegunde (ev. str.) in sv. Martina (ep. str.). V naslednjem stoletju pa so altarji ti-le: sv. Radegunde v koru, sv. Martina na ev. str. in Marijinega Obiskanja na ep. str. „L. 1791. je slikar Mihael Jenčič te altarje popravil in je prejel za delo 19 gold.; altarji so bili tedaj že nad 100 let stari.“[1] Iz tega bi sledilo, da so bili narejeni pred l. 1691. Mogoče, da je požar, ki je uničil pred l. 1690. cerkveno streho,[2] poškodoval tudi altarne nastavke in so se potem omislili novi. Pri tej priliki se je vršila tudi omenjena važna izpremenba glede glavnega altarja. S tem se strinja dejstvo, da se cerkev po l. 1690. dosledno imenuje po sv. Radegundi. — Ta cerkvica je bila „mala in skromna stavba. Imela je do najnovejšega časa še tiste altarne nastavke, ki so bili l. 1791. že 100 let stari. A zdaj so že odpravljeni in z novimi nadomeščeni.“[3] Tako je pisal Orožen l. 1871.

Sl. 102. Sv. Radegunda. Podružnica od vzhoda.

V noči od 14.—15. aprila l. 1895. pa je potres to cerkev zelo poškodoval. Morala se je podreti in nova postaviti. Načrt je napravil mojster Vincencij Grein v Vojniku, zidarsko delo pa je vodil Lah Čedera. Do l. 1898. so znašali stroški 18.682·34 kron in čuditi se moramo župljanom, da so prevzeli zvečinoma to breme sami na svoje rame. Cerkev so posvetili premil. knez in škof lavantinski Dr. Mihael Napotnik dne 31. avg. l. 1903.

Altarji. Pri glavnem altarju (Sl. 103.) je miza iz mramorja — delo Janeza Vurnika iz Radovljice, nastavek pa lesen in napravljen v renesanskem slogu od mozirskega kiparja Ivana Cesarja. Obstoji iz podstavka, na katerem se dviguje srednja dolbina, obdana na vsaki strani od dveh blizu skupaj stoječih stebrov z golšastim ogredjem in atiko, s podobno razstavljenimi pilastri in dolbino. V tej vidimo sv. Vida stati poleg kotla in moliti s sklenjenimi rokami. Pobožna čuvstva prevzemajo tudi angela, ki stojita vrh zunanjih stebrov. V srednji dolbini je sv. kraljica Radegunda s knjigo in žezlom. Zunaj stebrov na konzolah vidimo sv. Pavla in sv. Janeza Evangelista. Tudi tabernakelj s shrambo in s spredaj prisekano kupolo na stebrih je dobro zasnovan. Ne ugaja pa sočnatozelena temeljna barva stavbinskih delov.

---

[1] Orožen, Mozirska kronika str. 311.
[2] Orožen, Dek. Ob., str. 242.
[3] Orožen, Mozirska kronika str. 511.

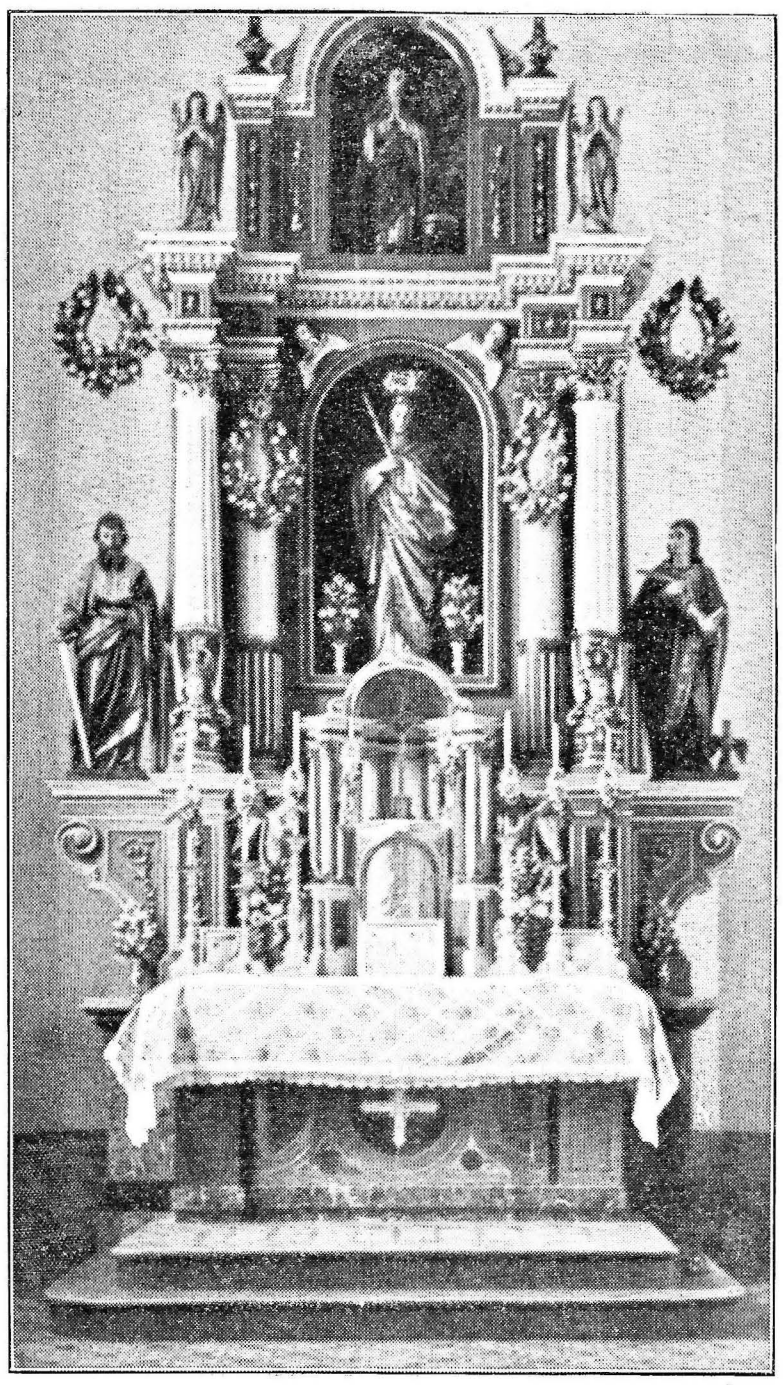

Sl. 103. Sv. Radegunda. Glavni altar.

Edini stranski altar (ev. str.) z dolbino, in z enim stebrom na vsaki strani ter z atiko je tudi napravil I. Cesar in sicer v istem slogu ko prejšnji. Na atiki kaže sv. Martina, spodaj pa sv. Družino med sv. Frančiškom Ksaverijem in sv. Alojzijem.

Prižnica ima na strehi kip Zveličarjev s križem v roki, na ograji pa pet reliefov: Dobrega Pastirja med štirimi evangelisti.

V zakristiji vidimo omarico, ki kaže lepo vloženo delo.

Božjepoten spominek (Sl. 104.). Bakrorez, visok 13 *cm*, širok 8 *cm*. V ospredju vidimo ženo s kraljevo krono na glavi in svetniškim sijajem okoli glave. Nosi dolgo, prepasano obleko, pod vratom zapet plašč ji pada čez ramena na tla. Svetnica stoji proti naši levi, drži v levici odprto knjigo in z razprostrtimi prsti desne roke se dotika pred seboj klečečega dečka, nad katerega se lahno pripogiba. Deček ima čevlje, nogovice, kratke hlače, telovnik in kratko suknjo z ovratnikom in ozkimi rokavi. Klobuk drži pod pazduho. To je noša 18. stoletja. Glavo z dolgimi lasmi je nagnil in jo podpira s povzdignjeno levico. Za svetnico v ozadju je strm, z iglavim in listnatim drevjem poraščen grič s cerkvijo sv. Radegunde na vrhu, proti levi se pa razprostira široko polje, obrobljeno v dalji z nizkim gričem. Zgoraj pa se zbirajo oblaki, ki nosijo angelski glavici. Solnčni žar je predrl oblake in sije na skupino v ospredju. Okvir obstoji iz belih jagod na črnem traku, na voglih pa iz običajnih rokokozavojk. Podpis slike se glasi:

Sveta Radegunda
na govtefhkimu hribu v Mosirfki Fari
fpodne Shtajarfke deshele.

Po slogu je sličica iz 18. ali prve polovice 19. stoletja. Vsled tega podpisa pa je bila vrezana pred l. 1788., ko je bila podružnica sv. Radegunde izločena iz mozirske župnije in priklopljena novoustanovljeni župniji šmihelski.

V stolpu na zvonovih so tudi prizori iz življenja naše svetnice. Zvon iz l. 1810. jo kaže kot kraljico, ki uči dečka, zvon iz l. 1835. pa jo ima *a)* kot kraljico, ki drži za roko neko ženo in

Sl. 104. Sv. Radegunda. Romarska sličica. Bakrorez.

b) kot kraljico, ki krščuje ženo, dva angela pa gledata ta prizor.

Radegunda je bila žena francoskega kralja Chlotarja I. Ko je dal umoriti njenega brata, je zbežala, zakon se je ločil in škof Medard je Radegundo posvetil za diakonisinjo. V Piktaviju je ustanovila ženski samostan, kjer je umrla l. 587. Njene ostanke so hugenoti l. 1562. raztrosili. Prvi prizor na zvonu iz l. 1845. ilustrira naslednji čudež: Slepa žena se je dala pripeljati v Piktavij. Svetnica je počakala, da se je zvečerilo in je potem odpravila vse ljudstvo. Nihče naj bi ne bil priča. Ko so na to postavili pred njo slepo ženo, je ta padla na kolena, Radegunda pa ji je prekrižala oči, ki so hipoma ozdravele (AA. SS. Boll. Aug. III. str. 46—92). Kako se naj razložijo drugi prizori, nisem mogel najti.

Sl. 105. Sv. Radegunda. Stara kapela.

Kapelica. Ne daleč od cerkve je na potu, ki vodi od sv. Mihaela sem, zanimiva kapelica (Sl. 105.), postavljena še v starih oblikah. V tlorisu obstoji iz treh sten, a v narisu se končata stranski steni v doprsni višini in nosita lok, ki počiva na sprednji strani na kamenitem stebriču z bazo in kapitelom, na zadnji strani pa na slopu s podobno zidanim polustebrom. Kamenita stebra veže spredaj potlačen polukrožni lok, ki nosi ostro čelo z okvirjem, pripravljenim za kako sliko. Znotraj je kapelica svodena in ima samo priprost križec na zadnji steni. „V severozahodnem kotu te kapelice je pri tleh v zidu odprtina, ki se zgublja v zemljo. Pravljica pravi, da gluhe in težko slišeče osebe ozdravijo in blagoglasno godbo slišijo, ako vtaknejo v to luknjo svojo glavo in pri tem molijo. Prejšnja leta so še videli včasi prihajati k tej kapelici gluhe, da bi na ta način ozdraveli.“[1]

IX.

Župnijska cerkev Device Marije pri Novištifti.

Cerkev je obrnjena proti zapadu (Sl. 106. in 107.) in obstoji iz ene ladije (dolg. 16·6 *m*, šir. 11·12 *m*, s stranskimi kapelami 14·6 *m*), pred katero je veža (dolg. 8·4 *m*, šir. 4 *m*), ki spaja ob enem prostora pod stolpoma. Nad vežo je pevski kor. Na drugem koncu ladije leži prezbiterij (dolg. 10·8 *m*, šir. 6·6 *m*) s trostranim sklepom, z zakristijama in z oratorijema v nadstropju. Tloris je prav dobro sestavljen. Slopi v ladiji, ki so spojeni s steno in imajo

[1] Orožen, Dek. Ob. str. 243.

podstavke, baze in okrajke mesto kapitelov ter nosijo ogredje, služijo dvojnemu namenu: krepijo zid in nosijo oproge za obok, ob enem pa vstvarjajo ozke stranske kapelice, kjer je prostor za altarje in spovednice. Vendar pa te kapelice niso tako široke, da bi požirale svetlobo, ki se svobodno usipava skozi visoko ležeča okna, ali pa ovirale pogled na stranske altarje. Slopom odgovarjajo zunaj lizene. Svod obstoji v ladiji iz treh kupol (vis. 15·5 *m*); v prezbiteriju še pristopi četrta, dočim je trostrani sklep pokrit s svodenimi kapami. Cerkev je zidana v renesanskem slogu, v resnih in strogih, čeprav ne akademično pravilnih oblikah. O romanskem slogu, na katerega so mislili sodobniki,[1] ni govora. Tloris, naris, profili, detajli — vse je v preporodnem duhu, ali boljše rečeno — cerkev stoji glede sestava na koncu baročne dobe, glede posameznosti in okraskov pa išče resnih in treznih oblik in sicer po subjektivnem potu, ne posnemaje akademičnih vzorcev, in se tako približa priprostim cerkvenim zgradbam prve renesance. V tem okraju je ta cerkev najveličastnejša stavba. Seveda gornjegrajska cerkev jo presega po velikosti, a ne napravi tako enotnega in harmoničnega vtiska. Ta Marijina cerkev je veličastna od zunaj: Stoji svobodno na pobočju zelenega griča, sama, kakor kak grški tempelj, in posvetne stavbe se ji uklanjajo, ker ležijo nižje in sicer pod njenim obzidjem. Tako cerkev gospoduje že na pogled daleč tja po zadreški dolini. Dva krepka zvonika, ki stojita na pročelju, kakor bi se stavila nepoklicanim v bran, izražata neko notranjo energijo, ob enem pa povdarjata krščansko teženje proti višavam, proti nebesom. Škoda, da se je v zadnjih letih povišala šola za nadstropje in se je tako od ene strani zaprl pogled na cerkev. Veličasten vtisek napravi cerkev tudi od znotraj. Zazidan prostor je tukaj manjši ko n. pr. pri Sv. Frančišku, a vpliv je celo drugačen. Imamo pred seboj samo eno ladijo, a ta je 14 *m* široka, in ne veliko nad širino visoka (15·50 *m*); a ta impozanten prostor se ne kosa na male kapelice, ampak ostane enoten, v veselje za vernike, ki od vsepovsod vidijo k oltarju, v veselje za propovednika, ki lahko pregleda vse poslušalce. Vrh tega prihaja obilna svetloba od zgoraj in se harmonično razliva po celem prostoru. Zraven še pride pametno razdeljeno slikanje — tu okraski, tam figure. Morda je subjektiven čut, da tako hvalim to cerkev, a to storim iz prepričanja, da je tukaj najden vzor za vsako kmetsko cerkev: Ena ladija, a ta kolikor mogoče razsežna in prostorna. Prostor upliva na človeka,

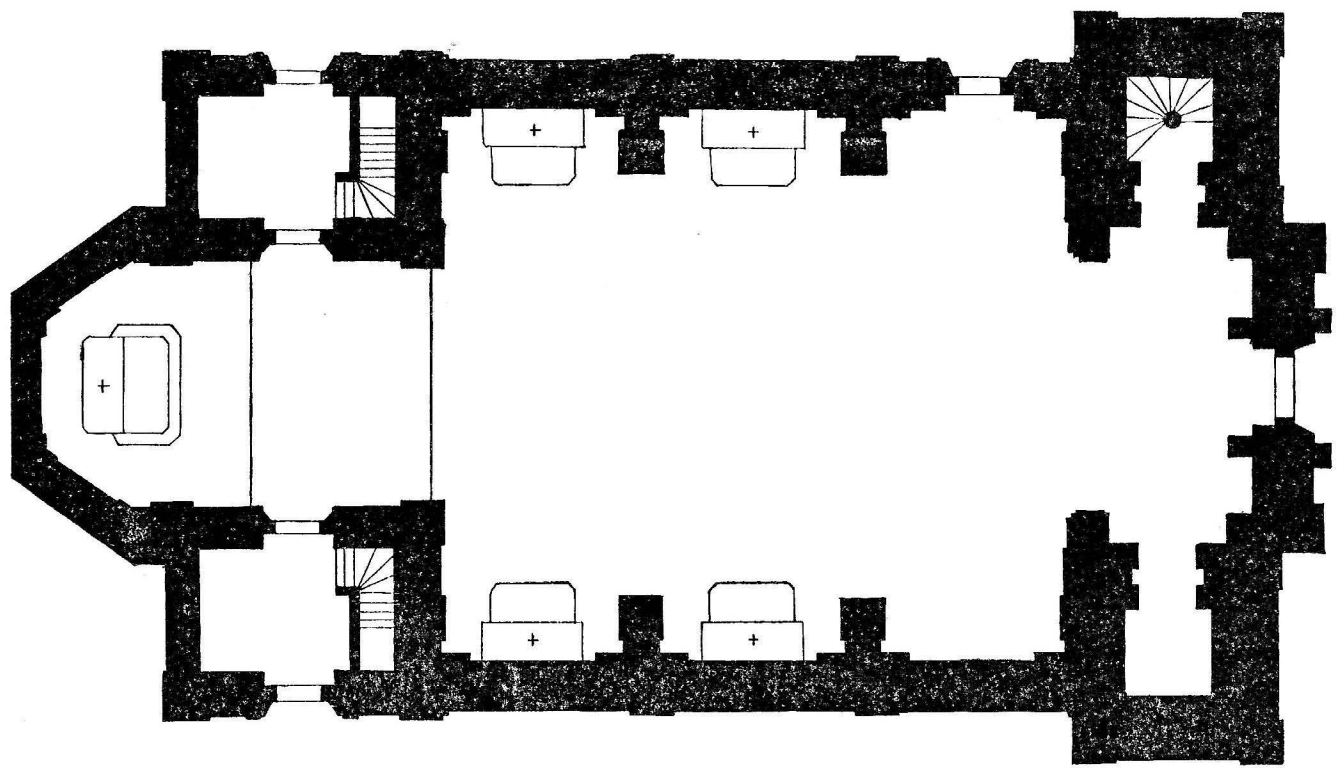

Sl. 106. Novaštifta. Tloris župnijske cerkve.

[1] Orožen, Dek. Ob. str. 75.

ne prostori. Od Noveštifte dobiš znotraj veličasten vtisek, od Sv. Frančiška malenkosten.

Slike. Znotraj se blišči vsa cerkev v živih, pisanih barvah. V prezbiteriju vlada enotna evharistična misel, ladija pa je posvečena Materi Božji. V presvetišču vidimo na treh sklepnih stenah pod okni tri predpodobe najsvetejše daritve: Noe daruje zahvalno žrtev in Bog se mu prikaže na mavrici (ev. str.); Abraham žrtvuje Izaka (pod naslovno sliko M. B.); Izraelci se rešijo v puščavi s pogledom na bronasto kačo (ep. str.). Na treh svodenih kapah, ki se vzdigujejo vrh teh stranic in je spajajo s sosedno kupolo, so trije angeli: stranska prisostvujeta daritvi s kadilnicama, srednji pa kaže v odprti knjigi črki A—Ω in spričuje tako božanstvo darovanega Jagnjeta. V lunetah nad loki oratorija sta v medaljonih dva cerkvena učenika: sv. Ambrož (ev. str.) in sv. Avguštin (ep. str.). Na svodu velike kupole pa je sam Bog Oče, ki sprejema z razprostrtimi rokami ljubo daritev, odpušča radi nje krivice in blagoslavlja svet.[1]

Sl. 107. Novaštifta. Župnijska cerkev od jugovzhoda.

V ladiji so prizori samo na svodu, po stenah pa je razpeto bogato okrasje. Na slavoloku in na prvih dveh kupolah je vprizorjen okoli slike Marijinega venčanja v petih prizorih postanek tukajšnje božje poti. Najprej zremo na slavoloku — Marijo Zvezdo, kako se prikaže pastircem, v prvi kupoli pa, na ev. str. — metuljski grič s čudežnimi plamenčki, v sredi — sv. Trojico, ki venča Devico Marijo, in na ep. str. — prizor, kako pride škof Peter Seebach na to čudežno mesto in je prisiljen stopiti s konja. V drugi kupoli sta dve sliki. Na eni strani — mašnik mašuje opoludne pred gozdom in prikaže se Marija Zvezda, na drugi strani — Marija kleči pred Odrešenikom v nebesih in po njeni priprošnji ozdravljajo bolniki na zemlji. S tem se kličejo v spomin čudežna ozdravljenja, ki so se vršila izkraja na tem mestu. Tretja kupola pa povišuje tri Marijine praznike v dotičnih podobah: Marijino Oznanjenje (25. marca) na ep. str., Vnebovzetje (15. avg.) na ev. str. in na sredi Brezmadežno Spočetje (8. dec.). Vmes med temi velikimi slikami so na kupolah, oprogah in pilastrih raztreseni razni medaljoni — vseh je 22 — z angeli, nosečimi bele trakove, na katerih so napisani večinoma naslovi iz lavretanskih litanij.

Na oboku sta dva napisa v velikih črkah. V prvem cerkev sama govori:

„V polovici XVI. veka sem bila postavljena | 23. maja sem do tal pogorela, s pomočjo pobožnih romarjev sem bila l. 1854 zopet | še lepše pozidana, 13. avg. ravnotistega leta od milostljivega kneza in škofa Martina Slomšeka posvečena | l. 1865. s slikami okinčana.“

---

[1] Razlaga: „Bog Oče vstvari svet“ mi zato ne ugaja, ker s tem se zanikuje celotna misel. Ta slika je kakor sklepnik v gotskih svodih, ki drži ves sestav.

V drugem napisu govori Devica Marija:

Kar meni ste storili
ste Sinu podarili
pred Njega tronom bom za Vas prosila
in božji blagoslov na Vas rosila.

Zgodovina. Kraj, kjer je zdaj cerkev, se je zval nekdaj metuljski grič in je bil še sredi 16. stoletja poraščen z gozdom. Tedaj pa so videli ljudje večkrat čudne plamenčke plapolati na njem. Hroma devica, ki se je radi tega zaobljubila (huius rei voto), je čudežno ozdravela. Ljudje so spoznali, da želi Devica Marija cerkve na tem mestu. Škof Peter Seebach (1558—1568) je odbil tako prošnjo ljudem, ker se je bal lahkovernosti ali goljufije. A naslednjo noč so mu otekle noge, da ni mogel hoditi. Na binkoštno soboto — bilo je osmi dan bolezni, so ga posadili na osla, ki ga je nesel na čudežni grič. Škof je ozdravel in nato dal zaprošeno dovoljenje. Med tem so posekali gozd. Zdaj je škof prijezdil na konju si ogledat kraj. Ko je vprašal ljudi, kje so se prikazovali plamenčki, so mu rekli, da ravno tam, kjer stoji. In konj se je vkopal s kopitom tako globoko v zemljo, da je moral škof stopiti raz njega.[1] Tam so torej stavili cerkev. A najprej so menda pozidali malo kapelico. Ko je tukaj mašnik opoludne maševal pred tisoči navzočih, se je prikazala svitla zvezda nad kapelo. Zato se tukaj Marija obrazi kot Devica z Detetom v naročju, sedeča pred veliko, šesterožarno zvezdo in se imenuje: Marija Zvezda. Slednjič je bila cerkev končana. O Veliki noči, o Binkoštih, na praznik Marijinega Vnebovzetja in Rojstva Marijinega so prihajali k njej romarji iz Štajerske, Kranjske, Koroške, Hrvatske in Dalmacije. Včasi jih je bilo 10 tisoč, včasi 20, včasi 30 tisoč. Da bi ti postali deležni popolnega odpustka, se je škof Peter Seebach tri leta po prvih prikaznih obrnil v Rim do sv. očeta. Prepis tega lista je dosedaj edini pristni vir o početku te božje poti.

Cerkev je bila torej postavljena ok. l. 1560. in se je zvala „nova stavba“ (novum Aedificium l. 1620.), „nova ustanova“ (Neu-Stift). Bila je prav lepa (elegantis structurae, viz. prot. l. 1631.), a l. 1850., dne 23. maja je pogorela. Za zgodovino domačih cerkvenih stavb bi bilo važno vedeti, kako je izgledala, v katerem slogu, ali v gotskem, ali v preporodnem je bila postavljena. V župnijskem arhivu ne najdemo nobenih zapiskov, ker je pogorel istočasno s cerkvijo. Vendar si je mogoče ustvariti o tej stavbi precej jasno sliko in

---

[1] Orožen str. 71 in slikar v cerkvi družita dva dogodka v enega. A to je le mogoče pri površnem čitanju Seebachovega pisma. Iz njega jasno odsevata dva slučaja. V prvem slučaju je škof bolan, in domači ga morajo prisiliti (cogerer), da se poda na grič, posadijo ga (impositus) na osla (asello), ker je to mirno živinče in za bolnika bolj varno, ker previdno stopa. V drugem slučaju (praeterea) je bil škof zdrav, ker je jezdil na konju (equitassem). Zgodil se je pa pozneje, ko je bil gozd že (jam tunc) posekan, in sicer iz namena, da bi si kraj (stavbeni prostor) ogledal (ad locum eum perlustrandum). V prvem slučaju so škofa na osla posadili (asello impositus), v drugem pa je sam s konja stopil (ex equo descendere coactus). Na vsak način se morajo med obojni prizor vriniti vsaj vespere, pri katerih je škof čudežno ozdravel.

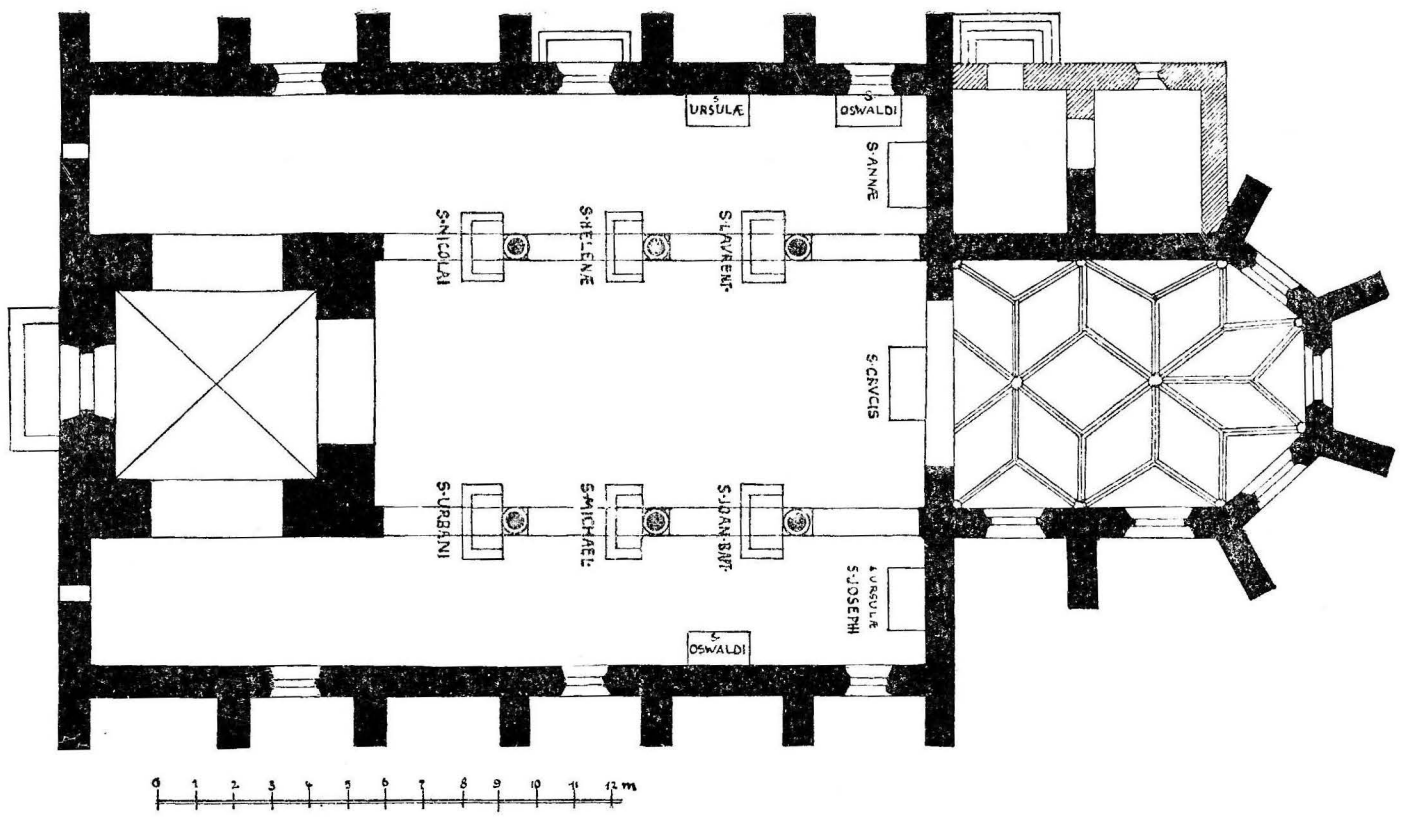

Sl. 108. Novaštifta. Rekonštruiran tloris stare župnijske cerkve.

sicer na podlagi Orožnovih podatkov, potem pa treh malih slik, ki visijo v veži pod korom nove zgradbe.

1. Prvi akvarel je votivna podoba in kaže cerkev od zunaj in sicer od južne strani. Slika je spomin na srčnega gasilca, ki je ob priliki požara skočil iz zvonika, ker se ni mogel drugače rešiti, in — se ni poškodoval. Ni narejena po naravi, ker tedaj cerkve ni bilo več, in je zato kolikor toliko idejalna podoba in manjše vrednosti za rekonštrukcijo. Večinoma se strinja z naslednjima slikama, v nekaterih potezah pa jima nasprotuje.

2. Druga slika je narisana s svinčnikom in kaže pogled po pogoreli cerkvi in sicer od zunaj, od severne strani. Risarjev podpis in datum (28. XII. 1850 ?) se čita ob zgornjem robu zvonika: $\frac{28}{850}$ Navter 12. Risal je prav vestno in natančno.

3. Tretja slika je akvarel v barvah in kaže znotranji pogled iz prezbiterija po požgani in razrušeni cerkvi. Na njej je napis: „Kirchenbrand 23. Mai 1850. Paul Künl 1867 (?)“

Na podlagi teh podatkov predlagam tukaj tloris (Sl. 108.) in opis cele stavbe.

Cerkev je bila obrnjena proti vzhodu in je bila 17 sežnjev dolga in 8 sežnjev široka. Imela je tri ladije. V srednji je stal pri vhodu stolp, ki je slonel v cerkvi na slopih, zvezanih med seboj z ostrimi loki. Glavno ladijo so delili od stranskih ladij na vsaki strani po trije okrogli stebri, postavljeni na kockastih podstavkih, z bazami in najbrž tudi kapiteli. Vse tri ladije so imele ravne strope. Navzlic temu pa so podpirali stene stranskih ladij od zunaj nizki podporniki, rastoči v treh odstavkih in na vrhu pokriti z ozko strešico, ki je šla prek in prek čez ladijin zid, da je varovala med podporniki obstoječe freske pred dežjem in nevihto. Prezbiterij je bil obokan in svod je počival na stenskih konzolah, torej je bil njegov obok ali zvezdnat ali mrežast. Od zunaj pa so se videli mnogo krepkejši in višji podporniki, kakor pri ladijah. Skraja sta bili obe strani prezbiterija svobodni, pozneje pa so prizidali na severni strani zakristijo z oratorijem v nadstropju in so s tem zadelali veliko okno prezbiterija. Zvonik je imel na vrhu dve, po ozkem stebriču ločeni lini. Stavba je bila tembolj zanimiva, ker je kazala prehod iz gotskega v renesanski slog.

Cerkev je bila znotraj in zunaj slikana. Ali pa so bile te slike še tiste, katere je delal l. 1586. beljaški meščan in slikar Nikodem Weismann, je dvomljivo. On je tedaj menda slikal štiri poslednje reči, ker se v nekem

pismu pravi, da je že vse zgotovil — razven „peklenskih krajev“.[1] Zunaj se dajo slike iz naših akvarelov spoznati. Bile so razvrščene med podporniki in videti je, da so predstavljale vseh 15 skrivnosti sv. rožnega venca. Veseli del se je začel z Oznanjenjem Marijinim na zadnji steni prezbiterija in se je nadaljeval na južni steni. Na ladijinem zidu je sledil potem žalostni del, prizori častitljivega dela pa so bili na severni steni. Zakristija ni bila poslikana, ker je bila šele pozneje pristavljena.

Cerkev je imela l. 1631. 11 altarjev in izmed teh je bil škof Tomaž Hren posvetil l. 1610. tri, namreč sv. Ožbalta, sv. Helene in sv. Miklavža. O notranjščini cerkve nas najbolje pouči vizitacijski protokol iz l. 1631., katerega tukaj po Orožnu (str. 72) podamo in ob enem opozarjamo na naš rekonstruiran tloris (Sl. 108.), kjer so pri posameznih altarjih dotična imena pripisana.

Popis se glasi: Ecclesia habet 11 altaria: 1. in choro B. V. Mariae, consecratum; 2. in medio ecclesiae S. Cruci dicatum, cui retro adhaeret Crucifixus magnus; 3. s. Annae dicatum a cornu Evangelii; 4. s. Mauritio consecratum; 5. s. Helenae consecratum, 6. s. Nicolao consecratum, 7. s. Oswaldi ad murum ecclesiae positum prope fenestram a parte Evangelii, consecratum, versus s. Annae constructum, 8. s. Urbani, ad tertiam columnam ex parte Epistolae, 9. s. Michaelis Arch. ad secundam columnam ex parte Epistolae, 10. s. Ioannis Bapt. ad primam columnam ex parte Epistolae, 11. s. Ursulae consecratum a cornu Epistolae. In choro est tabernaculum lapideum ex parte Evangelii.

Vizitator je naročil podreti altarja sv. Ožbalta in sv. Križa, gotovo, ker sta stala na neprimernih mestih. V 19. stoletju nahajamo potem altar sv. Ožbalta v desni stranski ladiji, kamor se je bil najbrž vsled vizitatorjevega ukaza prestavil; njemu nasproti pa je v severni ladiji altar sv. Uršule, katerega so tudi premestili iz prejšnjega kraja, ko so tam postavili novi altar sv. Jožefa. Tako so stali altarji še pred požarom. V novi cerkvi so se ohranili samo štirje naslovi stranskih altarjev in sicer ravno tistih, ki so bili v stranskih ladijah, vsi drugi pa so se odpravili.

Ko je cerkev l. 1850. pogorela, so se verniki lotili kmalu nove stavbe.[2] Vodil jo je Matevž Medved p. d. Pinter iz Cerkljan na Kranjskem. Novo

---

[1] Orožen, Dek. Ob. str. 72.

[2] Barvana, s kamenotiskom pomnožena podobica, 104 *mm* visoka in 69 *mm* široka, kaže iz polukrogov sestavljen okvir in spodaj tablico z napisom:

DEVICA MARIJA
pri Novištifti nad Gornjim gradom.

Zgoraj je na oblakih stoječa Mati Božja z Detetom in zadi za njo razpenjata dve vrsti angelov kakor plašč dvojno belo pregrinjalo, pred katerim klečijo zbrani verniki vseh stanov. Po tej sliki soditi je bil stari patrocinij: „Marijino varstvo“, „Maria Schutz“, kakor tudi na Ptujski gori.

Spodaj je cerkvica s sosednjimi hišami in župniščem. Večinoma še sedaj tako stojijo, le cerkev je čisto drugačna. Ta cerkev ima vhod od jutrove strani — stara je imela tam prezbiterij, vrh tega je mala, kratka, z nastrešnim stolpičem, s stopnicami, ki zunaj peljejo na pevski kor, torej tudi sedanja cerkev ni, vendar mislim, da ni izmišljena, ampak da predstavlja kapelo, ki je po požaru in med stavbo nove cerkve služila za službo božjo.

cerkev so posvetili knezoškof lavantinski Anton Martin Slomšek dne 13. avg. l. 1853. Slike je napravil starejši Fantoni l. 1865.

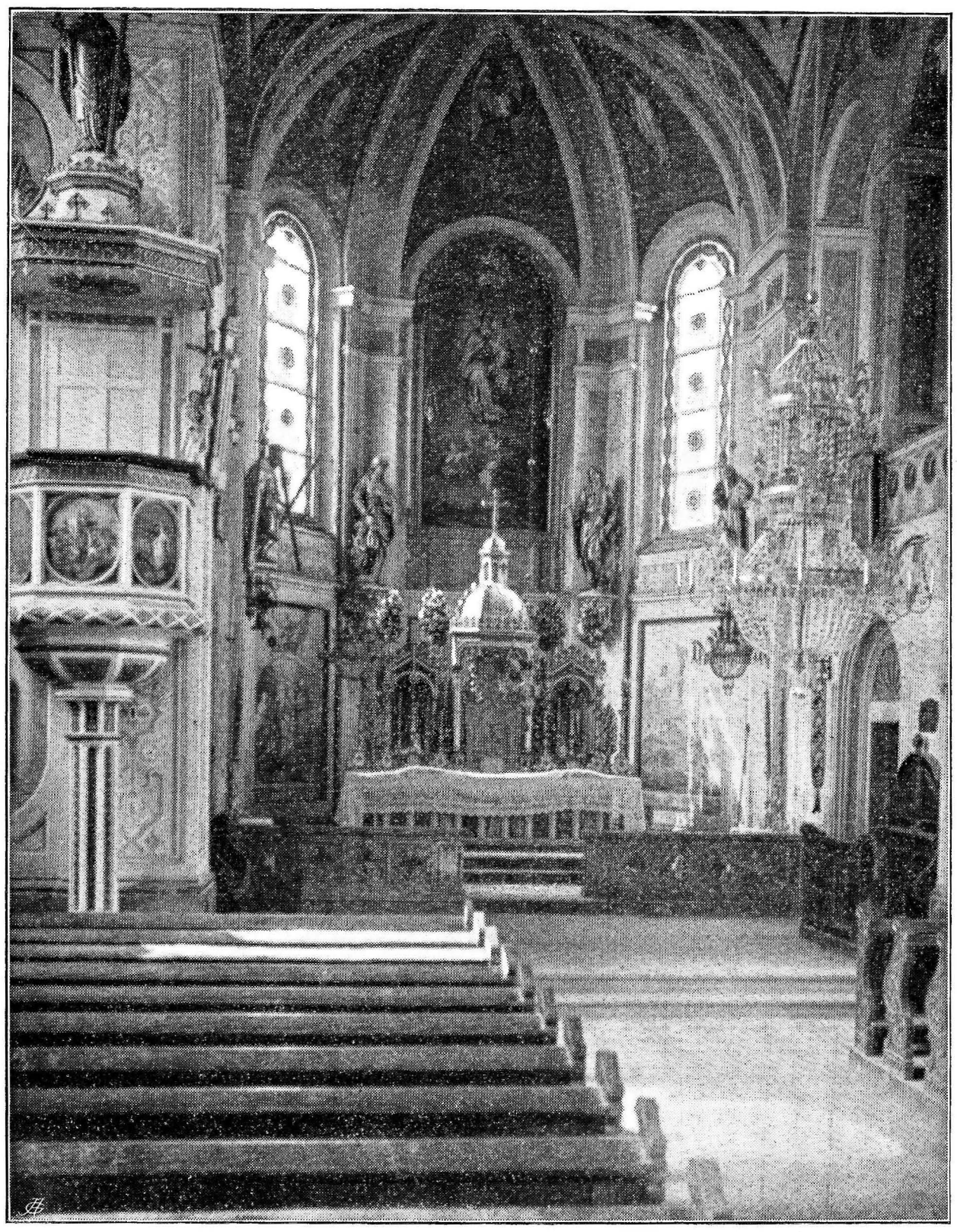

Sl. 109. Novaštifta. Znotranjščina župnijske cerkve.

Altarji. Glavni altar (Sl. 109.) ima lep lesen antependij. Obstoji iz romanskega stebriča s 13 loki, pod katerimi so reliefi Kristusa in 12 apostolov. Leseni nastavek pa kaže tri, večinoma pozlačene baldahinčke. Stranska sta nižja in imata topo čelo, srednji konča z osmerostrano kupolo na vitkih stebričih, ki pokriva shrambo za Najsvetejše in prostor za izpostavljanje. Na steni med oknoma je oljnata slika, ki predstavlja Marijo Zvezdo. Devica sedi v modrem, belo podvlečenem plašču na oblakih pred osmerožarnim, zvezdnatim sijajem. V desnici drži zemeljsko oblo, z levico pa pritiska k sebi ljubko dete Jezusa. To stoji na kolenu materinem in se z levico oprijema njene roke, z desnico pa blagoslavlja. Nad Devico je zbor angelskih glavic, pod njo pa so se zbrali v zraku trije angelčki okoli bele lilije, katero dva izmed njih neseta. Ob spodnjem robu slike je metuljski grič z dvema plamenčkoma, ki plapolata iz njega. Sliko je napravil Ljubljančan P. Künl.

V kotih trostranega prezbiterijevega sklepa stojé na konzolah štirje baročni kipi, ki so iz prejšnje cerkve in spadajo po slogu v 18. stoletje. Predstavljajo: sv. Andreja, sv. Elizabeto s sinčkom sv. Janezom Krstnikom, sv. Salomo s sv. Janezom Evangelistom in nekega škofa (sv. Blaža ali sv. Martina ?).

Leseni nastavki štirih stranskih altarjev so romanski po obliki, mnogobarvno poslikani, tu in tam pozlačeni in drug drugemu enaki. Vsak ima veliko naslovno sliko na platnu. Obdaja jo stavbinski okvir iz podstavka, dveh stebrov in pilastrov -- pred pilastri stojé kipi — in iz loka s topim, nizkim čelom. Na ev. str. vidimo sliko sv. Ane, ki uči Devico Marijo brati. Napravil jo je P. Künl. Kipa sta posvečena sv. Katarini mučenici in sv. Barbari.

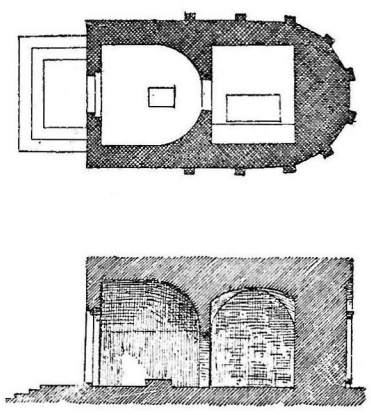

Sl. 110. Novaštifta. Tloris in podolžni presek kapelice božjega groba.

Naslednji altar nosi ime in sliko sv. Uršule in ima kipa sv. Cecilije in sv. Neže. Pred podstavkom je podoba Srca Marijinega.

Na ep. str. je prvi altar bližje prezbiterija posvečen sv. Jožefu z njegovo sliko in kipoma sv. Janeza Krstnika in sv. Janeza Evangelista. Na drugem altarju se pa časti sv. kralj Ožbalt s kipoma sv. Alojzija in sv. Janeza Nepomuka.

Prižnico moramo tudi tukaj omeniti, ker ima izvirne podobe. Na strehi vidimo kip sv. vere s kelihom in križem v rokah, na ograji pa 5 medaljonov s sledečimi slikami: 1. Spokornica umiva Jezusu v farizejevi hiši s solzami noge. 2. Izgubljeni sin se povrne v očetovo hišo. 3. Jezus da apostolom oblast iti pridigovat vsem narodom. 4. Jezus, dobri pastir. 5. Jezus pri Jakobovem studencu.

Kapelica božjega groba.

Ta zanimiva kapelica (Sl. 110. in 111.) stoji na zapadni strani župnijske cerkve in je zunaj 7 *m* dolga, 4 *m* široka in s skodljami krita. Pred vhodom ima kamenite stopnice. Poleg njih na ograji sta bila, kakor se pravi, nekdaj kip sedeče Matere Božje in klečečega škofa Petra Seebacha, ki se zdaj nahajata na pokopališčnem zidu poleg glavnih stopnic pred cerkvenim pročeljem. Po tem kipu bi bila kapelica pozidana okoli l. 1560. A videli bomo, da je to neverjetno. Sprednji del kapelice je zunaj celo gladek, zadnji del pa obkroža deset polukrožnih arkad z 11 šesterovoglatimi stebri iz peščenca, ki imajo priproste baze in kapitele. Venčni zidec obstoji iz paličice in žleba. Tej zunanji razdelitvi v dva dela odgovarja tudi znotranjost. Najprej stopimo v vežo (2·7 *m* × 2·7 *m*), ki obstoji v tlorisu iz pravokotnika in dodanega polukroga, obokana pa je z banjo in s polukupolo. V sredi veže leži štirivoglat, 20 *cm* visok kamen. Skozi nizko odprtino (vis. 0·95 *m*, šir. 0·8 *m*) stopimo v pokopališčno stanico. Ta je pravokotno zasnovan prostor (2·25 *m* × 2·65 *m*) s križevim obokom. Na desni strani od vhoda se nahaja reven, lesen altar.

Ta altar kaže, da so župljani že izgubili zavest, da je ta kapelica popolen posnetek božjega groba v Jeruzalemu. Želeti bi bilo, da bi se ta misel obnovila, saj so se ob njej veselili in rastli v pobožnosti nekdanji rodovi, in razložiti ljudstvu to kapelico, bi bil kos nazornega pouka.

Božji grobovi so bili nekdaj cilj pobožnih romarjev. V Bolonji[1] so božji grob v cerkvi sv. Štefana obiskavali zadnje tri dni velikega tedna po kolenih se plazeč meščani in meščanke posebej; k božjemu grobu pri Ljubljani, katerega je bil l. 1653. postavil prošt Stemberg, so prihajali vsak petek, prav posebno pa v postnih petkih romarji v velikem številu in, kakor Valvazor pripomni, so se pobožno vedli. Mnogoteri so vlačili na ramah velike križe tja in nazaj grede.[2]

---

[1] Kirchenschmuck 1895 p. 144. Graus, Das Grab des Welterlösers in seinen mittelalterlichen Nachbildungen.

[2] Valvasor, Ehre d. H. Kr. Xl. p. 696. — Mitt. d. hist. Ver. f. Krain, 1866 p. 37 (Costa, das hl. Grab bei Laibach).

Ako hočemo spoznati pomen naše stavbe, je treba, da jo postavimo v luč zgodovinskega razvoja in da zato poročam o raznih stavbinskih spremembah, ki so se vršile pri Gospodovem grobu do današnjih dni. Zaradi jasnosti bomo ločili to zgodovino na petero dob.

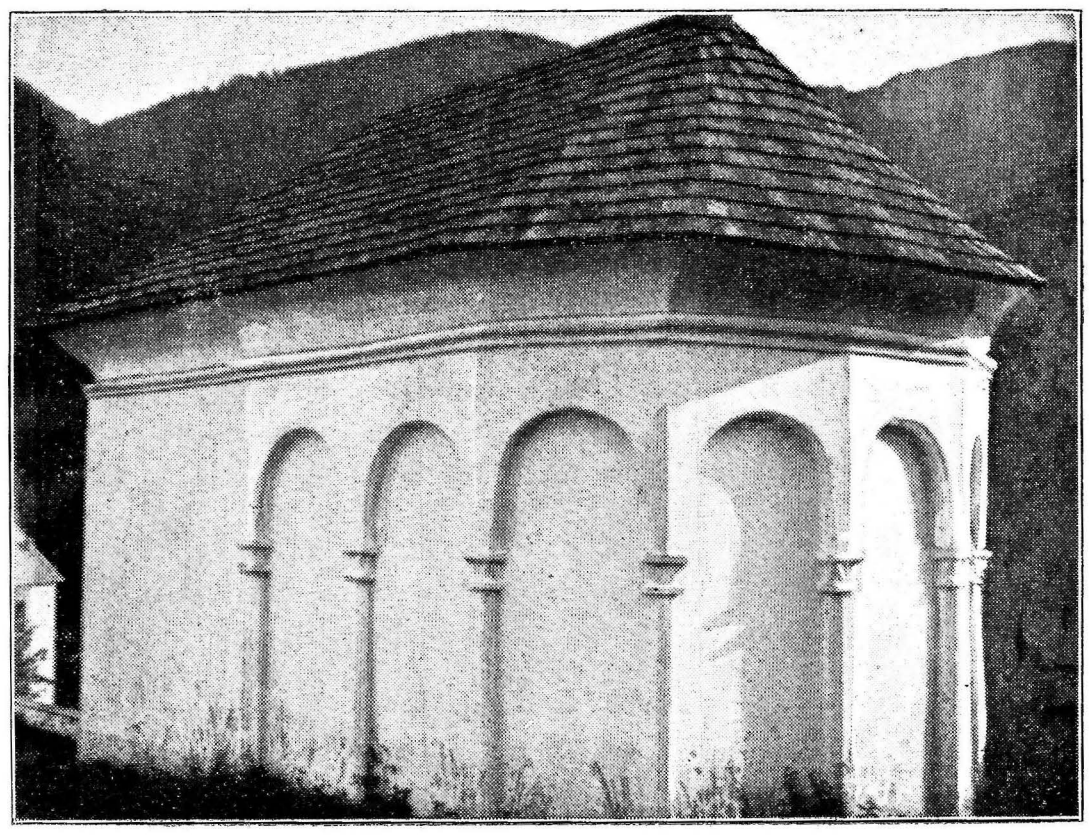

Sl. 111. Novaštifta. Kapelica božjega groba od severozapadne strani.

Grob Gospodov v raznih dobah.

I. Prvotni grob. (Od l. 30. p. K. do ok. l. 330.) Blizu severnega zida jeruzalemskega mesta se je vzdigoval osamljen grič Kalvarija, kateremu je proti zapadu sledila 25—30 *m* široka dolinica in nato vrsta nizkih obronkov, v katerih sta bila v živo skalo vdelana obiteljski grob in pa osebni grob Jožefa Arimatejca — poslednji, ki je postal grob Zveličarjev, z vhodom od jutrove strani.[1] Najprej se je vstopilo v skalnato vežo, ki pa je bila na zunaj odprta, na zadnji steni pa je imela nizko odprtino, pred katero je bil zavaljen velik in težek okrogel kamen.[2] Zapiral je vhod v grobno votlino. V tej votlini je bila desno od vhoda, torej na severni strani, iz skale izsekana masivna klop. Na njo so položili Jezusovo truplo. Potem so zavalili pred odprtino kamen in veliki duhovniki so ga še zapečatili (Mat. 27, 66). Ko so prišle v nedeljsko jutro pobožne žene, so našle kamen odvaljen in na njem je sedel angel (Mark. 16, 4). Na to sta prihitela sv. Peter in sv. Janez. Sv. Janez je vstopil samo v vežo in pripognivši se, je videl skozi odprtino, da trupla ni več, sv. Peter pa je šel v grobno votlino in je videl rjuhe ležati, prt pa, kateri je bil na Zveličarjevi glavi, je bil posebej na enem kraju zvit (Jan. 20, 4—10).

Grob Jožefa Amaritejca, kateri je postal grob Odrešenikov, je bil napravljen po tedanjih judovskih običajih. Nahaja se cela vrsta starojudovskih skalnatih grobov, ki ležé na severni, vzhodni in južni strani od Jeruzalema. Ti imajo v skalo vdolbene veže, ki so od zunaj svobodno pristopne, globljeje v hribu pa posebne stanice, katerih vhod je zavarovan s privaljenim kamenom. Različni so pa načini, kako se mrlič v tej stanici pokoplje. Pri nekaterih se porine z glavo naprej v stenski rov, ki je izdolben navpično v steno; noge ostanejo tako najbližje gladini stene, kjer se grob zadela s štirivogelno ploščico. Včasi pa je grob izkopan navpično v tleh, kakor kak studenec, in vanj se položi mrlič tako, da stoji na nogah, z glavo pa se dotika tlaka, kjer se zadela grob s ploščico. Slednjič pa se nahaja tudi po dolgem ob steni izsekana klop, na katero se položi mrlič. Zadnje vrste je bil grob Jožefa iz Arimateje.

Gotovo so prvi kristjani pridno obiskovali grob Gospodov, ker je hotel cesar Hadrijan to češčenje odpraviti. Ves kraj je dal zasuti in prostor zasipati in na vrhu potlakati. Tam pa je postavil tempelj Venerin. Tudi na gori sijonski je pozidal tempelj in kristjanom sta ostala le še dva sv. prostora: na Oljski gori — kraj vnebovhoda, in v Betlehemu — votlina rojstva Gospodovega.

II. Konštantinov „spomenik“. (Ok. l. 330—1010.). Cesar Konštantin je dal na vseh sv. krajih staviti cerkve: v Rimu, v Efezu, v Betlehemu, v Jeruzalemu in tudi drugod n. pr. v Carigradu, v Nikomediji in v Helijopoli v Siriji. Posebno veličastna pa

---

[1] Holzhammer-Schuster, Handbuch zur bibl. Geschichte. 1886 II p. 453.

[2] Itinerar pod imenom sv. Antonina pravi: „Velut molaris est“, kar velja menda o kakovosti kamna in ne o obliki. Geyer, Itinera hierosolymitana, p. 171 (Corpus. Script. eccl. lat. vol. XXXVIIII).

je bila zgradba na gori Kalvariji. Najprej so podrli tempelj Venerin, potem so odvozili nasuti gruš̌č in grobljo ter so globoko spodaj odkrili grob Gospodov. Potem so začeli staviti cerkev, ki bi naj bila tako obširna, da bi obsegala pod svojim okriljem vse sv. prostore na gori Kalvariji. Od vzhoda prišedši, je romar najprej vstopil v petero-ladjino baziliko, pokrito s pozlačenim stropom. Na zapadnem koncu pa ni imela običajne abside, ampak je bila združena s središčno stavbo, hemisferion po imenu, s hodniki in stebrišči na okoli in z odprto streho od zgoraj. Sredi pod njo je stal grob Gospodov.

Konštantinov arhitekt je namreč postavil cerkev tik pobočja hriba poleg groba Gospodovega in je dal potem okoli in okoli groba izsekati skalnato steno, a tako, da je ostala v sredi še skalnata hišica z votlino in grobovo klopjo. Tudi vežo je dal pokončati.[1] A videl jo je še sv. Ciril Jeruzalemski, ki v 14. svojih slovitih katekez ok. l. 347. govori o vstajenju Gospodovem in pravi: „Undenam vero resurrexit Salvator? ait in Canticis canticorum: Surge, veni, proxima mea. Columba mea, in spelunca petrae.[2] Speluncam petrae dicit eam, quae tunc fuit ante Salvatoris monumenti ostium, speluncam ex eadem petra, sicut hic in foribus monumentorum fieri solet, excisam. Nunc vero jam non apparet, eo quod praesentium ornamentorum instruendorum gratia olim erasa sit anterior spelunca. Ante enim hanc monumenti ex regia magnificentia structuram erat ante petram spelunca.“[3] Ko je bila torej odpravljena veža in izsekano hribovo pobočje, so ostale edino stene grobove votline, grobne stanice. Tako je napravil Konštantinov arhitekt iz skalnatega, v hrib vdelanega groba svobodno stoječ, a s tlami zraščen, skalnat „spomenik“. „Monumentum dominicum“ ga nazivlje tudi več starih potopiscev. Vzor za to se je našel v judovski umetnosti. Tako je grobni spomenik siloamski (dolg. 6·10 *m*, šir. 5·6 *m*, vis. 4 *m*) s tlami zrasel štirivoglat monolit, ki je od vseh strani izsekan iz skale. V cedronski dolini stojita podobna spomenika Caharija preroka in Absalona. Pri zadnjem je celo bogata arhitektura izsekana iz skale. Na štirih voglih spomenikovih so pilastri, med njimi štirje jonski stebri, in na vrhu dorsko ogredje. Na ravni strešni terasi je pozidan okrogel, a masiven stolpič s stožasto streho.[4] Tudi „spomenik Gospodov“ je bil zunaj arhitektonično razčlenjen. Nadškof cezarejski Evzebij ga takole popisuje: „Descriptio fabricae sancti sepulchri. — Hoc monumentum, tanquam totius operis (t. j. kalvarijske cerkve), imperatoris magnificentia eximiis columnis et maximo cultu primum omnium decoravit, et cujusquemodi ornamentis illustravit.“ Žal, da iz tega popisa ne izvemo, kako si naj spomenik predstavljamo, zato nas pa izvirnik[5] odškoduje z lepimi alliteracijami in z izrednimi besedami!

V umetnosti je znanih več slonokoščenih ploščic, na katerih se predstavlja vstajenje in Gospodov grobni spomenik. Prej so te spomenike smatrali kot idejalne koncepcije dotičnega rezbarja, dandanes veljajo pa mnogim za kopije pravega Gospodovega spomenika. Na enih je spomenik spodaj štirivoglat, obdan s stebri in rezbami, na njem pa je okrogel stolpič, obstoječ iz svobodno stoječih stebričev in kupolnate strehe.[6] Stavbinsko je v ozkem sorodstvu z Absolonovim grobom. Prvi je na to predstavo opozoril Dr. Sepp.[7] A so še druge ploščice, ki predstavljajo spomenik kot okroglo stavbo

---

[1] Ne pa skalnatega stropa, kakor piše Schuster-Holzhammer, Handbuch zur bibl. Gesch. 1886 II. p. 456.

[2] Vulgata: in foraminibus petrae.

[3] Migne, P. Gr. XXXIII col. 834.

[4] Schulz, Allgemeine Geschichte der bildenden Künste, Berlin (1903), I—1, p. 180.

[5] Ἔκφρασις τοῦ παναγίου μνήματος. — Τοῦτο μὲν οὖν πρῶτον, ὡσανεὶ τοῦ παντὸς κεφαλὴν, ἐξαιρέτοις κίοσι, κόσμῳ τε πλείστῳ κατεποίκιλλεν ἡ βασιλέως φιλοτιμία, παντοίοις καλλωπίσμασι καταφαιδρύνουσα. De vita Constantini. lib. III. c. 34. Migne, Patr. Gr. XX, 1096.

[6] Slonokoščena ploščica v Monakovem. Venturi, Storia dell' arte italiana. Milano 1901 p. 76. Slonokoščena škatljica v britanskem muzeju v Londonu, Venturi, l. c. str. 439.

[7] Sepp, Jerusalem und das hl. Land. 1863. I, 326. Njegovega mnenja je tudi Graus l. c. str. 35.

brez nastavka[1] in zanje govori Rus Ajnalov.[2] Popis Adamnanov iz l. 670. izključuje vsak stolpič, kakor bomo kmalu videli. Zunanjščine spomenika Gospodovega za cesarja Konštantina in naslednja stoletja si torej doslej ne moremo jasno predstavljati. Drugače pa je z notranjo grobno sobico, ki je ostala skozi celo prvo tisočletje nedotaknjena.

Zanimiv je popis v itinerariju, ki je znan pod imenom Antonina iz Piačence, približno iz l. 570. „Spomenik Gospodov je iz naravne skale izsekan. Pri glavi groba gori noč in dan bronasta svetilnica. Kamen, ki je zapiral vhod, je iste barve, izsekan je namreč tudi iz golgotske skale. Skala pa je okrašena z zlatom in biseri. Neštevilni so okraski. Na železnih šibah vise zapestnice, prstani, verižice, pasovi, naglavniki, cesarske krone in lišp cesaričin. Spomenik je tako zunaj pokrit s srebrom in zlatom kakor meta v cirkusu. Pred spomenikom je altar.“[3]

Kmalu potem je prišla nad Kalvarijo velika nesreča. Perzijski kralj Kozroe II. se je zapletel v vojsko z bizantinskim cesarjem Fokom. V Palestino je poslal svojega zeta Šaharbara. Z njim je šlo 26.000 židov. Osvojili so krščanski Jeruzalem, požgali svetišča in med njimi tudi cerkev božjega groba, les sv. Križa pa so odnesli (l. 615.). Čez 14 let (l. 529.) se je obrnila sreča in cesar Heraklij je sam prinesel, premagavši Perze, ta sv. spomin Kristusovega trpljenja v Jeruzalem. Koliko je trpel v tej dobi grob Gospodov, ne vemo, a gotovo je, da je ostal v stavbinskem oziru nedotaknjen. Iz l. 670. imamo o njem precej natančen opis po poročilu francoskega škofa Arkulfa. Ko se je vračal iz potovanja v sv. deželo na svoj dom, ga je zanesel vihar na morju na Škotsko. Tam je pripovedoval svoja opazovanja opatu Adamnanu na otoku Haj (Hy ob zapadni škotski obali), ki je na podlagi sproti narejenih zapiskov pozneje sestavil celoten opis sv. dežele. Zadnjo izdajo tega spomenika je izdala dunajska akademija.[4] Skrčen in urejen popis spomenika Gospodovega slove:

„V sredi okrogle cerkve (Anastasis) je okrogel šotor (tugurium), izsekan v eni in isti skali. Pred vrati je kos tistega kamena, ki je nekdaj zapiral votlino in je obdelan na štiri vogle, drugi kos služi za altarno mizo na vzhodni strani iste cerkve (Anastasis). Vstop v ta šotor je od vzhoda. Zunaj je ves pokrit z izbranim mramorjem, njegov vršiček je z zlatom okrašen in nosi nemal zlat križ. Znotraj je na severni strani grob Gospodov vsekan v isto skalo, a vzvišen za tri dlani nad tlemi šotorčka. Grob je dolg sedem čevljev in njegova jama je ravno primerna za človeka, ki na hrbtu leži. Nad njim je umetno narejen vršiček. Pri grobu gori 12 lučic po številu 12 apostolov, štiri so na grobu, osem pa jih je ob zgornjem robu. Znotraj pa ta šotor ni z ničimer okrašen. Na stenah se še vidijo sledovi železnih cepinov, s katerimi so delavci izsekali votlino. Znotraj pa je toliko prostora, da lahko devet mož stoje moli; od temena ne ravno malega moža do stropa je še poldrugi čevelj.[5] Tudi grob sam je brez okraska. Kamen, iz katerega sta votlina in grob izsekana, je belkaste barve, pomešane z rdečo.“

III. Spomenik v romanskem slogu (1055—1555). Jeruzalem je bil že od l. 637. v rokah mohamedancev, ki so pa pustili sv. kraje večinoma v miru. Okoli l. 1000. pa je bil ves mohamedanski svet razcepljen na male državice, ki so bile v boju med seboj. Tako so Fatimidovci, vladarji Egipta, iztrgali l. 972. Sveto deželo bagdadskim kalifom in Al Hakem je dal l. 1010. do tal porušiti cerkev božjega groba. Pri tem je bil uničen tudi „spomenik Gospodov“. Šele 40 let pozneje so se smeli kristjani lotiti nove stavbe. L. 1055. so dovršili kapelico na grobu Gospodovem. Zdaj ni bil več iz žive skale, ampak sezidan iz sekanega kamena. Ali so še potem tudi križarji, ki so l. 1099.—1149.postavili novo cerkev božjega groba, izpreminjali to kapelico, nam ni znano.

---

[1] Krasna ploščica Trivulzijeve zbirke v Milanu. Venturi l. c. p. 97. Diptih v Milanu. Venturi str. 426.

[2] Ajnalov: Ellinističeskija osnovy vizantijskago iskusstva. Peterburg 1900. 2. pogl.

[3] Geyer, Itinera hierosolymitana. Vindobonae 1898 p. 171. (Corpus script. eccl. lat. vol. XXXVIIII.)

[4] Geyer l. c. Opis groba str. 227—232.

[5] Schuster-Holzhammer l. c. pravi krivo, da je bila kapelica od zunaj tako nizka, da se je lahko z roko dosegla streha.

Ruski potopisec iguman Daniel to trdi: „Franki so sv. kraj po obliki prejšnjega groba napravili iz kvadrov in ga obložili s kovinastimi ploščami.“[1] Spomenik je bil v romanskem slogu izvršen. Obstal je iz okrogle, valju podobne kapelice z arkadami od zunaj in je imel ploščnato, z ograjo obdano streho na vrhu. Nad njo se je vzdigoval vitek stolpič na svobodnih stebrih, krit s kupolo. S to kapelico pa je bila proti vzhodu tesno združena pravokotna veža, ki je oživljala spomin na tisto vežo, katero je dal odstraniti Konštantinov arhitekt. Zanesljivo sliko tega spomenika si lahko vstvarimo po raznih posnetkih, ki so jih dali napraviti pobožni romarji v svoji domačiji, vrnivši se iz sv. dežele. Iz l. 1194. je kopija božjega groba v sedanji kapucinski cerkvi v Eichstädtu na Bavarskem, približno iz l. 1288. jo nahajamo v spodnji cerkvi stolnice kapuanske na Napolitanskem, iz l. 1489. pa v mestu Hořelice (Görlitz) v Lužici. Slednjič imamo površen narisek „Gospodovega spomenika“ od Norimberžana Štefana Baumgärtnerja, ki je bil l. 1598. v Sv. deželi. Vse te spomenike je prvi objavil in raztolmačil konservator dr. Graus.[2]

IV. Gospodov spomenik v gotski obliki. (1555 - 1808). Radi starosti je začela slednjič zidana kapelica razpadati. Mramornate plošče, s katerimi je bila obložena, so se luščile od zidu. Zato so kapelo do tal podrli l. 1555., ko je bil o. Bonifacij iz Dubrovnika gvardijan frančiškanski in kustos sv. dežele in pri tem so našli skalnati grob Gospodov. „Mnogo število vzhodnih in zapadnih kristjanov, ki so bili tedaj navzoči, so bili pri tem pogledu ganjeni do solz. V grobu sta se videla naslikana angela, eden z napisanim trakom: Surrexit, non est hic, drugi, kažoč s prstom v grob: Videte locum, ubi positus erat. Ko pa je zrak pristopil k slikam, so izginile. Ko so odvzdignili ploščo iz alabastra, ki je pokrivala grob in na kateri so dosihmal maševali, so videli v odprti, koritu podobni dolbini ležati kos lesa sv. Križa, ovitega v dragoceno tančico, ki je pri prvem dotikljaju razpadla, tako da so ostale od nje samo nekatere zlate niti. Na Križu je bil napis, a dali sta se čitati le še samo dve besedi: Helena Magni (menda: Constantini mater ... je dala to kapelico napraviti?).“[3] Vse to kaže, da so bili Latinci t. j. križarji sv. les v grob položili.

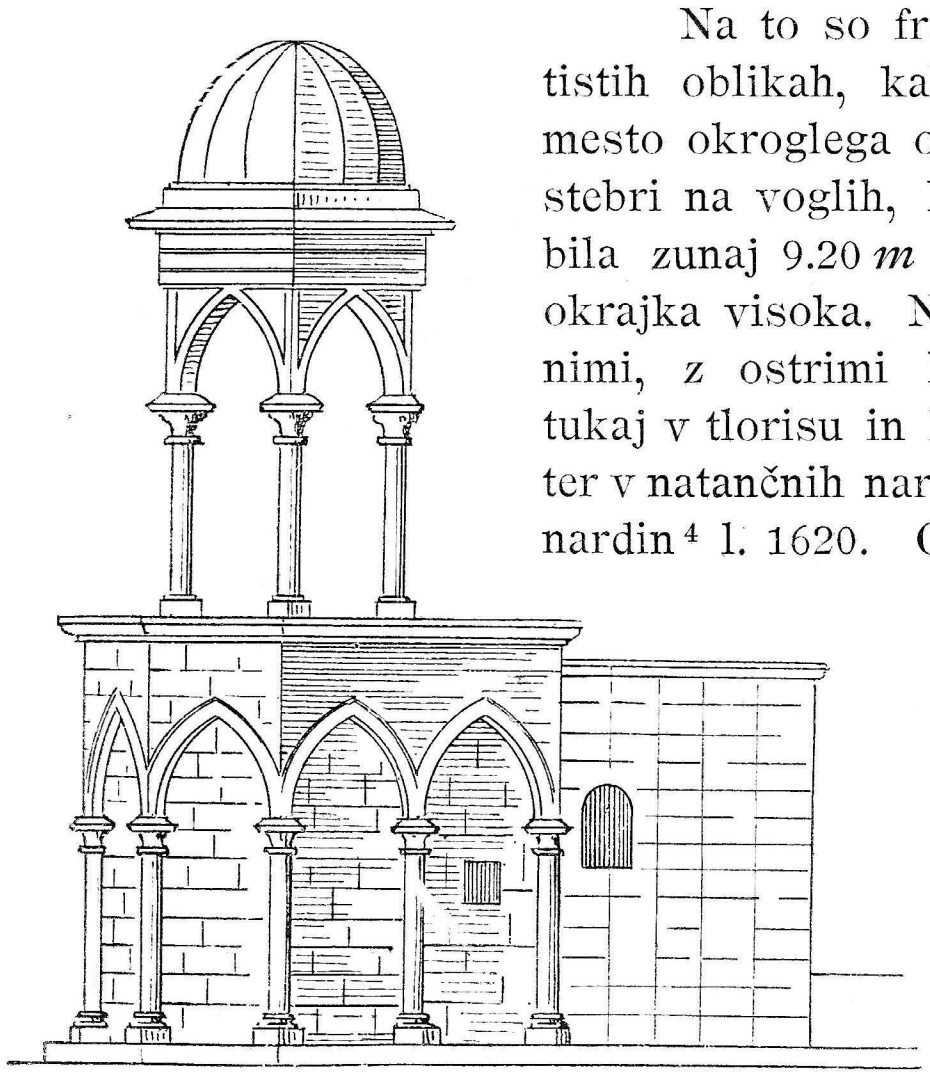

Sl. 112. Jeruzalem. Kapelica božjega groba v l. 1555.

Na to so frančiškani iznova pozidali kapelico približno v tistih oblikah, kakor jih je imela prejšnja. Ostala je veža, a mesto okroglega oboda, je dobil spomenik mnogokoten obris s stebri na voglih, ki so nosili ostre loke (Sl. 112.). Stavba je bila zunaj 9.20 *m* dolga, 5·60 *m* široka in 5·50 *m* do venčnega okrajka visoka. Na vrhu je stal 8 *m* visok stolpič s svobodnimi, z ostrimi loki spojenimi stebri in kupolo. Tako se tukaj v tlorisu in lokih še oglaša gotika. Novo stavbo je opisal ter v natančnih nariskih in merah zapadnemu svetu objavil o. Bernardin[4] l. 1620. Odsihdob so stavbarji v njegovi izdaji lahko našli vse podatke, da so mogli staviti posnetke božjega groba. Zato se pa take kopije v 17. stoletju posebno množe. Na Kranjskem jih je neki deset, na Spodnjem Štajerskem so bile štiri: v Sevnici, na polju pri Brežicah, nekdaj v Poličanah in naša v Novištifti. Le malo jih je v naših krajih datiranih; njih letnice se gibljejo med l. 1653—1682.[5]

V. Gospodov grob v rusko-bizantinskem slogu (1808 do danes). L. 1808. je cerkev božjega groba pogorela.

---

[1] Graus, Kirchenschmuck 1895, p. 35.

[2] Kirchenschmuck 1895, 1896: Das Grab des Welterlösers in seinen mittelalterlichen Nachbildungen.

[3] Holzhammer v Wetzer und Welte's Kirchenlexikon, V p. 969.

[4] P. Bernardino Amico de Gallipoli. Trattatto dele piante ed imagini de sacri edifici di terra santa. 1620.

[5] Graus, Kirchenschmuck, 1896 str. 22 in 33 nasl.

Popravila so prevzele ruska, francoska in turška vlada. Tedaj so Rusi brez potrebe podrli staro grobovo kapelico in pozidali novo, da bi na ta način dobili do nje lastninsko pravico. Zidana je v rusko-bizantinskem slogu s kupolo. Zunaj je obložena z rdečkastimi apnenčastimi ploščami, znotraj v veži (angelski kapeli) in v grobovi kapeli pa z mramorjem. Dolga je 8·25 *m*, široka 5·5 *m*, visoka do vrhovne ograje 5·5 *m*, s kupolo vred pa 12 *m*. Vstop je od vzhoda.[1] „Edino kamenita klop, na kateri je bilo položeno Gospodovo telo, je še sedaj nedotaknjena in je pokrita z mramornatimi ploščami“,[2] na katerih se mašuje.

Iz tega zgodovinskega pregleda sledi za naš spomenik troje:

1. Kapelica se strinja s IV. obliko Gospodovega groba, ker ima mnogokotni tloris in popolnoma enako notranjo razdelitev. Glede mere je nekoliko manjša. Zunaj je dolga 7 *m* proti 9·2 *m* nekdanje jeruzalemske kapelice, široka 3·9 *m* (proti 5·6 *m*) in do kapa visoka 3·5 *m* (proti 5·8 *m*). Grobna sobica je globoka 2·25 *m* (proti 2·30 *m*), široka 2·60 *m* (proti 2·45) in visoka 2·65 *m* (poti 3·30 *m*). Oblika veže in lega kamena na sredi je ista. Tako ima Novaštifta posnetek božjega groba v starejši obliki, kakor pa sam — Jeruzalem.

2. Ko se je zgodovinska natančnost tega spomenika pozabila, so postavili v grobno stanico prav reven altarček. Ta ne spada tja. Naj bi se pri priliki odpravil, svečniki s križem za sv. mašo pa se naj postavijo na klop, ki predstavlja grob Gospodov.

3. Večina te vrste kopij je gotovo nastala šele po l. 1623., ko so bili izdani načrti jeruzalemskega izvirnika. V naših krajih so vse, ki se dajo datirati, šele iz druge polovice 17. stoletja. V isto dobo moramo staviti tudi posnetek pri Novištifti. Ako bi bil 100 let prej pozidan, bi bil gotovo ohranil gotske loke, kakor jih je imela deloma tudi cerkev.

Zato pa kip mašnika, ki kleči pred Marijo Devico in se je nahajal na stopnicah pred to kapelo, ne more predstavljati škofa Seebacha († 1568). Da, ko bi bil ta kip iz omenjene dobe, iz dobe visoke renesance, bi imel utisnjen tudi pečat tedanjih umetniških struj, tako pa se mu pozna, da je površno, baročno delo iz 18. stoletja brez umetniške vrednosti. Ali pa res predstavlja škofa? Ni to morda mašnik, mogoče sv. Filip Nerij (svetnikom prištet l. 1622.), ki se običajno slika v tej poziciji?

Podružnica sv. Miklavža.

Ta cerkev je obrnjena proti vzhodu (Sl. 113. in 114.) in je osmerovogelna stavba v moderni gotiki s stranico znotraj 3·9 *m* dolgo. Na jugu in severu sta prizidani kapelici, na zapadu je predložen zvonik, na juterni strani pa se odpira s tremi stranmi sklenjeni prezbiterij. Znotranji prostor je v celoti dolg 16·35 *m* in 13·5 *m* širok. V osmerih kotih stoji osem poluokroglih stebrov, ki hitijo brez kapitela po kupoli naprej in se končno razvrstijo okoli srednje odprtine. Služijo za rebresa 9·75 *m* visokemu kupolnatemu oboku. Vsi prostori so svodeni in dekorativno poslikani od Fantonija ml. Stavba je prav svetla. Po dvoje vštric stoječih oken se odpira na

---

[1] Lampe, Jeruzalemski romar str. 105.

[2] Holzhammer l. c. str. 873.

svobodno stoječih diagonalnih stenah; svetloba sije tudi skozi okrogla okna v kapelicah stranskih altarjev, prvi solnčni žarki pa prisvetijo skozi troje poslikanih oken na treh sklepnih stranicah v prezbiteriju. Stavba je praktična in izvirno zamišljena. Tako je tudi od zunaj zanimiva in členovita. Nad ravno preklado glavnih vrat se boči oster lok. Pod njim zremo na gladkem čelu fresko sv. Miklavža in Florjana. Najlepši je pogled na cerkev iz ceste, ki privede popotnika po zadreški dolini navzgor. Iz visoko ležeče ceste se vidi celo pobočje metuljskega hriba. Pod nogami v dolinici se beli mični sv. Miklavž, višje gori pa stoluje impozantna župnijska cerkev. Med obema so se razsedle vaške hišice in se razprostira zadnji ostanek zelenega gozdiča. Tako je ves ta kraj odet s čarom priproste poezije.

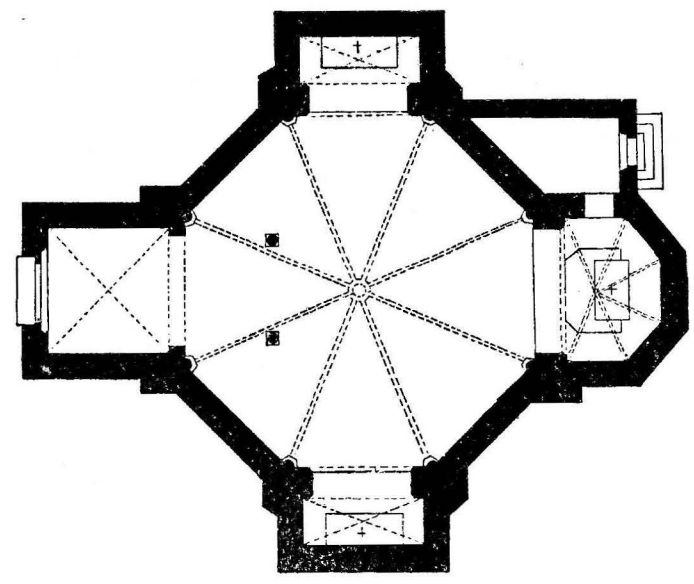

Sl. 113. Novaštifta. Tloris podružnice sv. Miklavža.

Cerkev sv. Miklavža se imenuje l. 1426. Stavba je bila celo mala in je imela gotski, z rebresi svoden prezbiterij ter ozka gotska okna. Ladija je bila ravnostropna. Stolp, pozidan l. 1717., ji je bil predložen. L. 1869. pa so to cerkev s stolpom vred podrli in postavili novo, ki je bila l. 1872. posvečena. Altarje je imela stara cerkev l. 1631. naslednje: sv. Miklavža, sv. Ožbalta (ev. str.) in sv. Križa. Okoli l. 1850. sta bila stranska altarja posvečena sv. Udalriku (ev. str.) in sv. Valentinu.[1]

Zdaj ima cerkev tri altarje v gotskem slogu. Nastavek glavnega altarja je prav primeren in obstoji iz treh visokih, svobodnih baldahinčkov z dvema fialama vmes. Pod baldahini so trije kipi: sv. Miklavž med sv. Petrom in sv. Pavlom. Stranska altarja imata samo po eden kip in sicer vidimo na ev. str. Obiskovanje Marijino, na listovi strani pa sv. Florjana.

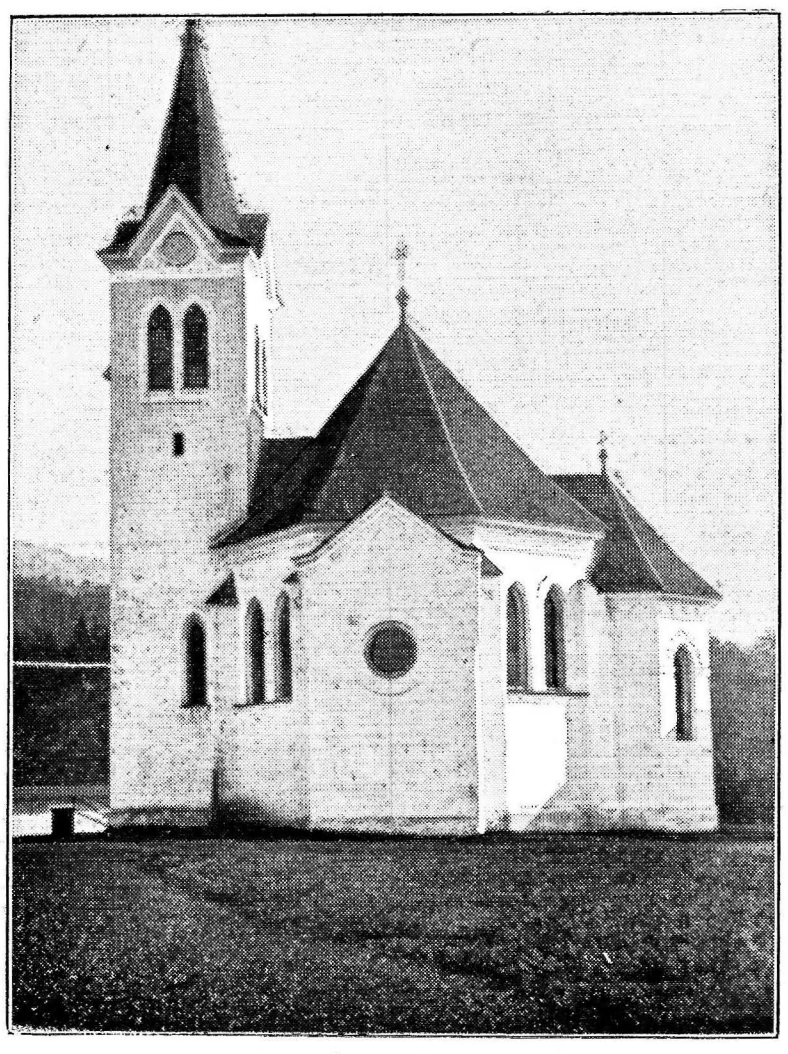

Sl. 114. Novaštifta. Podružnica sv. Miklavža od juga.

Kropilnik iz kamena ima napis:

L·N·1653

Podružnica Matere Božje v Kamenolomu (Štejngrub).

Cerkev leži proti vzhodu obrnjena na majhnem griču poleg ceste in jo skoro od vseh strani obdaja gozd (Sl. 115. in 116.). Pozidana je v kmetski gotiki in ima eno ladijo (dolg. 16 *m*, šir. 7·35 *m*) z ozkimi podporniki zunaj in ob enem tudi s stenskimi predložki — pilastri od znotraj, ki nosijo počrezne oproge. Ladija

[1] Vse te podatke glej v Orožnu, Dek. Ob. str. 76—77.

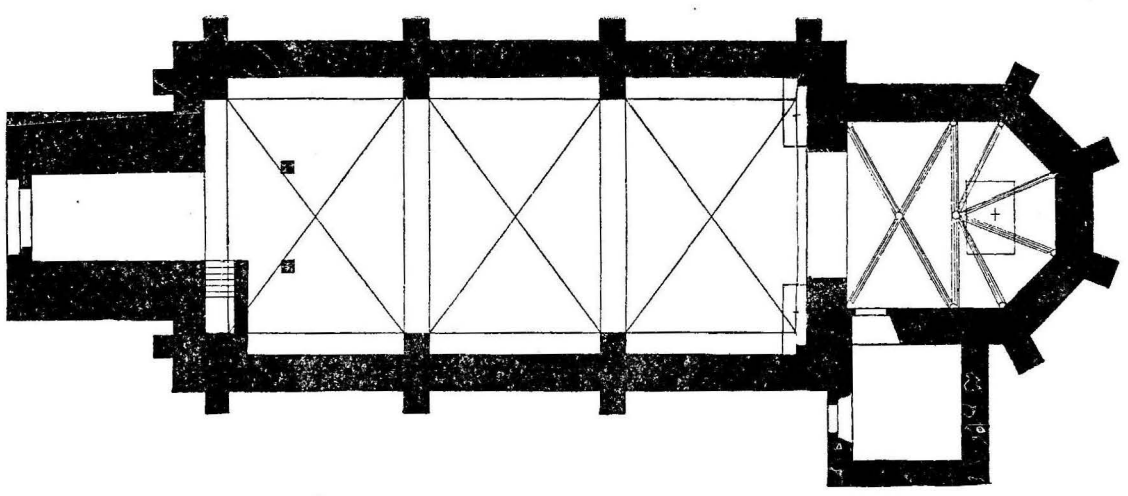

Sl. 115. Štejngrub. Tloris podružnice M. B.

je svodena in ima troje križnih polj brez rebres. Pred njo je zvonik, vzhodno od nje pa prezbiterij, ki je sklenjen s tremi stranicami (dolg. 6.6 *m*, šir. 5·95 *m*). Ta ima zunanje podpornike brez znotranjih predložkov in je krit z enim poljem križnega svoda ter s peterostranim obokom z modernimi rebresi. Na jugu je prizidana zakristija. Vsa cerkev je znotraj dekorativno slikana, snažna in dobro razsvetljena. Zunaj pa so njeni podporniki zanimivi. Vsak obstoji iz podstavka, potem pa iz štiristranega, v preseku skoro kvadratičnega slopa, ki se pri sredi cerkvene višine razdeli. En del se konča in nosi piramidalno strešico, drugi del pa hiti kot lizena naprej in se združi z venčnim zidcem. Ta zidec je celo priprost. Počiva na opisanih lizenah in pa na konzolah, ki leže med njimi (vedno po devet) in so sestavljene iz dveh opek. Okrašen je s štiristranimi jamicami. Vse delo spominja na les; stavbenik si ni svest prvotne naloge podpornikov — upirati se zoper razrivajočo silo oboka, ki riva radi svoje teže ladijina zidova narazen in ju hoče na izven podreti, ampak on si jih razlaga kot stebre, ki nosijo venčni zidec in streho. Spodnji del večine podpornikov pa je še od stare cerkve.

Cerkev se imenuje l. 1631. Orožen pravi, da je bila stara stavba po slogu sorodna cerkvi sv. Mihaela nad Mozirjem, ki je bila pozidana okoli l. 1604.; na slavoloku je on še čital letnico 1618., torej meni, da je bila najbrž postavljena začetkom 17. veka. Za to mnenje govorijo še naslednji razlogi: 1. Podporniki, kolikor so še stari, so v tlorisu preozki in so tako bolj podobni pilastrom, torej so iz druge polovice 16. ali pa iz začetka 17. stoletja. 2. Cerkev je posvečena Marijinemu darovanju v templju (Praesentatio B. M. V.). Ta praznik, prastar v vzhodni cerkvi, se je vpeljal na zapadu najprej na papežkem dvoru koncem 14. stoletja, za celo cerkev pa je bil predpisan leta 1585. 3. Ohranil se je še kip sv. Ane, ki je bil morda naslovna podoba stranskega altarja, in ta je tudi približno iz dobe prehoda iz gotske v renesansko umetnost (16./17. stoletje).

Sl. 116. Štejngrub. Cerkev od severozapadne strani.

Stara cerkev je imela prvotno ozka, ostroločna okna, svoden

prezbiterij in ravnostropno ladijo. V l. 1868—1873 se je cerkev prezidala: kos prezbiterija se je na novo postavil in obokal, ladija se je podaljšala za eno svodeno polje proti zapadu[1] in se je obokala; tudi zvonik je nov.

L. 1631. je imela cerkev naslednje altarje: Marije Device, sv. Egidija (ev. str.), sv. Ane (ep. str.) in sv. Križa v sredi cerkve. Zadnji je bil po l. 1631. odpravljen. L. 1856. sta imela stranska altarja naslova sv. Antona (iz l. 1676.) in sv. Helene.

Altarji. Sedanji glavni nastavki so v stavbinskih delih novi, kipe in slike pa še imajo stare (Sl. 117.). Glavni altar je v romanskem slogu z zanimivo oljnato sliko Marijinega darovanja v templju. Skoro na sredi stoji na vzvišanem mestu veliki duhovnik in sprejema pred seboj klečečo mladoletno Devico. Poleg njega stojita akolita v belih, liturgičnih srajcah s svečama v rokah. Spredaj kleči ob levi Marijina mati sv. Ana, ob desnem robu pa stoji častitljivi starček sv. Joahim. Poleg slike sta pod romanskima baldahinčkoma dve baročni svetnici s posodicama v rokah (sv. Magdalena?, sv. Barbara?).

Nastavka stranskih altarjev sta si enaka in narejena v gotskem slogu s sliko v sredi in ovalno sličico v trikotnem čelu ter z baldahinoma ob straneh. Na ev. str. je altar sv. Helene. Zanimiva je glavna slika. V njeni sredini je zasajen velik križ z napisom: In hoc signo vinces. Pod križem klečita cesar Konštantin z dolgo lasuljo na glavi in z železnim oklepom na kolenih ter cesarica Helena, vsa nališpana z bisernimi nitmi v laseh, okoli vratu in na rokah. Naivna in poetična podoba bo iz 17. stoletja, morda iz l. 1646., ko je bil postavljen altar sv. Antona, prejšnji tovariš altarja sv. Helene. Nadalje se vidi na našem nastavku še slika sv. Jurija na čelu in kipa sv. Joahima in sv. Roka ob straneh.

Na ep. str. je slika sv. Janeza Nepomuka iz 18. stoletja (po l. 1729., ko je bil svetnikom prištet). Svetnik leži ob obali reke Vltave na tleh in sedmero zvezd se iskri okoli njegove glave. V ozadju se vidi mesto Praga. Na čelu nastavkovem je sličica sv. Florjana, ob straneh pa sta kipa sv. Gregorija Vel. in sv. Avguština.

Relief s podobo sv. Ane. V prvem nadstropju zvonikovem je relief iz peščenca, 55 *cm* širok, 95 *cm* visok in 36 *cm* debel. Ob spodnjem robu je v renesanskih motivih (s palicami in žlebovi) profiliran, zgornji del pa predstavlja polukrožen lok z zobci (Zinnen) na vrhu in z obešenim, s trakovi povezanim vencem od spodaj. Pod lokom sedi na prestolu žena en face. Ima pečo na glavi, modroprepasano obleko in moder plašč. V naročju drži dva otroka. Na (naši) levici je kraljica z dolgimi lasmi, ki ima svojo desnico položeno na koleno, z levo pa je segla v desnico Deteta Jezusa, ki sedi na drugem kolenu ženinem (na naši desni). Spoznamo ga po nimbu, ki ima vložen križ in po svetovni obli, katero drži v levici. Nad omenjenim vencem je golob sv. Duha, ob vsaki strani sprednje podobe pa pevajoč angel. Relief ni dobro izvršen in ženin spodnji del je

---

[1] Tako mi je pravil stari cerkovnik. Res sega staro podzidje samo do predzadnjega podpornika na zapadu.

Sl. 117. Štejngrub. Notranjščina cerkve.

veliko premal in brez razmerja proti gornjemu delu. Kip je iz renesanske dobe. Ljudje pravijo, da je to „mati Cebedejka s sv. Janezom in sv. Jakobom“. V resnici pa predstavlja sv. Ano z Marijo Devico in Jezuščkom. V zapadni cerkvi se je šele pozno pričel kult sv. Ane. Sikst IV. (1471—1484) ga je dovolil za vso cerkev, Gregor XIII. pa je l. 1584. postavil Anin praznik na dan 26. julija.[1] Častila se je posebno kot zaščitnica porodnic[2] in se je kot taka predstavljala z Marijo in Jezusom skupaj. Navadno sedi sv. Ana na prestolu, na njenih kolenih je odrastla Devica Marija in na kolenih te je dete Jezus. Včasi pa tudi nosi sv. Ana Marijo na eni roki Jezusa pa na drugi. Nemci imenujejo to skupino — S. Anna Selbstdritt, Lahi pa — Mettertia, Slovenci bi pa lahko rekli — sv. Ana Samotretjica. V našem slučaju je čisto posebna varijanta: Marija je odrastla devica, a v pomanjšani velikosti — en miniature bi rekli, ker ni večja ko dete Jezus, ima krono na glavi, obadva pa sedita na kolenih matere Ane in si podajata roki. Detzel trdi, da spadajo vse te obiteljske slike v zadnjo četrtinko 15. in v prvo 16. stoletja.[3] Naša bo približno za sto let mlajša.

X.

Župnijska cerkev sv. Mohorja in Fortunata v Gornjem gradu.

Popis sedanje stavbe.

Okoli peterostranega dvorišča se v Gornjem gradu razprostira na štirih straneh grajščina, izvzemši malo vrzel proti severu, kjer so podrli hišo radi

[1] Kellner, Heortologie. Freiburg 1901 p. 160. — [2] Schegg v Kirchenlex.[2] I p. 860. — [3] Detzel, Ikonographie. Freiburg II. p. 76.

ceste, peto stran pa zavzema fasada župnijske cerkve, ki je obrnjena proti vzhodu (Sl. 118.). Obsega vežo,[1] podolžno ladijo s štirimi stranskimi kapelami, počrezno ladijo in prezbiterij z zaokroženimi vogli na vzhodni strani. Poleg presvetišča je na severu visoka kapela z božjim grobom brez nadstropja, na jugu pa zakristija z oratorijem v nadstropju. Vsi prostori so svodeni s kupolami, nad križališčem pa se dviga visoka kupola s tamburjem in svetilnico. Potlakana je cerkev z belimi in črnimi kamenitimi ploščami in ima dvoje rakev, eno v prezbiteriju, drugo pod križališčem. — Glavne mere. Znotraj je cerkev dolga 55·2 *m*. Veža je široka 26 *m*, dolga 2·5—3·4 *m*. Ladija sama meri med stopnicami kapel 14·4 *m*, s kapelami vred 20 *m*. Nekoliko širja — 25·6 *m* je poprečna ladija, ki je 7·73 *m* dolga. Prezbiterij je 15·5 *m* dolg in 9–11 *m* širok. Stranske kapele so 2·5 *m* široke in 6·8 *m* dolge. Njih slopi segajo od glavne stene za 3·7 *m* v ladijo, nosilca velike kupole celo za 4·15 *m*. Kupolin tambur je znotraj dolg — v vzhodni smeri — 11·62 *m* — širok pa 14·68 *m*. Stranske kapele so $20^1/_3$ *m* visoke, ladija 23 *m*, kupola do deske, ki se je položila skozi okna svetilničina 52 *m*, torej znotraj do svetilničinega svoda 55 *m*, kar bi bilo enako celotni znotranji dolžini cerkve; prezbiterij je visok 20 *m*. Zunaj je cerkev 58·5 *m* dolga, široka pa 26·6 *m* na pročelni strani in 28·6 *m* pri počrezni ladiji. Stranica stolpova meri 7·7 *m*. Gornjegrajska

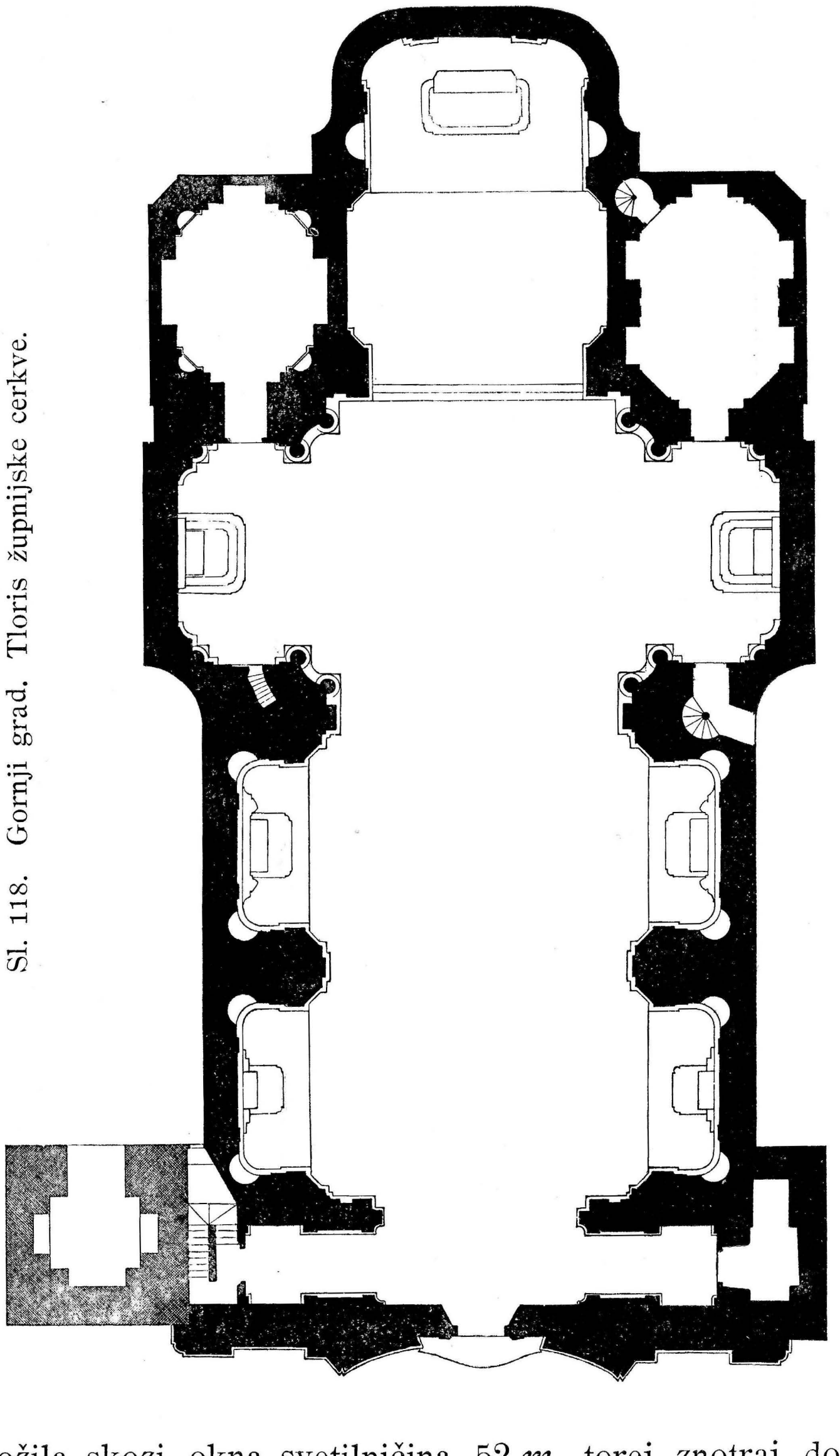

Sl. 118. Gornjigrajski grad. Tloris župnijske cerkve.

[1] Na enem koncu ima stopnice, ki vodijo na pevski kor, na drugi strani pa konča z neometano shrambo az starine.

cerkev je največja in najprostornejša v škofiji.

Cerkev je pozidana v baročnem slogu in je v tlorisu tako členovita, s pilastri in dolbinami okrašena, da bi se morali vsi prostori po vrsti opisati, ako bi se hotele našteti posamezne oblike. Pa že pogled na tloris in sicer na fasado ali pa na zida, ki delita vežo od ladije, pogled na slope, ki nosijo obok in kupolo, na kapelico božjega groba in zakristijo zadostuje, da se prepričamo o posebnem značaju tega tlorisa, ki obstoji v tem, da se izogiblje vsaki daljši ravni črti. Vsaka stena je v tlorisu sestavljena iz malih potez, iz nazaj in naprej stoječih sten in pilastrov, to se pravi, da si je bil stavbar svest velike mase te cerkve in se je trudil jo arhitektonično kolikor mogoče razčleniti, da ne bi vplivala dolgočasno. Na 1·20 *m* visokem podnožku iz sekanega kamena, ki leži v celi cerkvi v isti vodoravni ravnini, se vzdigujejo pilastri z atiškimi bazami in korintskimi kapiteli, ki kažejo na školjke spominjajoče rokoko-motive. Kapiteli so v prezbiteriju pozlačeni, drugod pobeljeni in nosijo popolno golšasto ogredje. Nad njimi se dvigujejo vrh podstavkov, ki so v spodnjem delu z bujnim akantovim listjem obraščeni, oproge, noseče svod. Poleg altarja sta dve polukrožni dolbini, v kapeli božjega groba se nahajajo štiri, v vsaki kapelici pa po dve. Cerkev je dobro razsvetljena: dvoje dolgih oken je koncem prezbiterija in nad njim je nad ogredjem še dvoje ovalnih, dvoje jih je koncem počrezne ladije, čvetero v kapelah, dvoje pod korom in dvoje nad korom; veliko svetlobe prihaja tudi skozi kupolo. Dočim se drugod v cerkvi nahajajo samo pilastri, je štirim slopom, ki nosijo kupolo, predloženo osem orjaških zidanih stebrov z bazami in kapiteli. Nad njihovim ogredjem se začnejo kozice (pendentivi), ki končajo z okrajkom tam, kjer se pričenja tambur ali kupolin valj. Kakor se razvidi iz mere (14·68 *m* : 11·62 *m*), njegov tloris ni krog, ampak ovalne oblike, tako da sta dva polukroga zvezana z ravnima črtama ⌓. Krajša os leži v vzhodni smeri in kupola je videti v tej smeri stisnjena, dočim se v smeri počrezne ladije svobodno širi. V tamburju je osem velikih oken, v svetilnici ravno toliko malih.

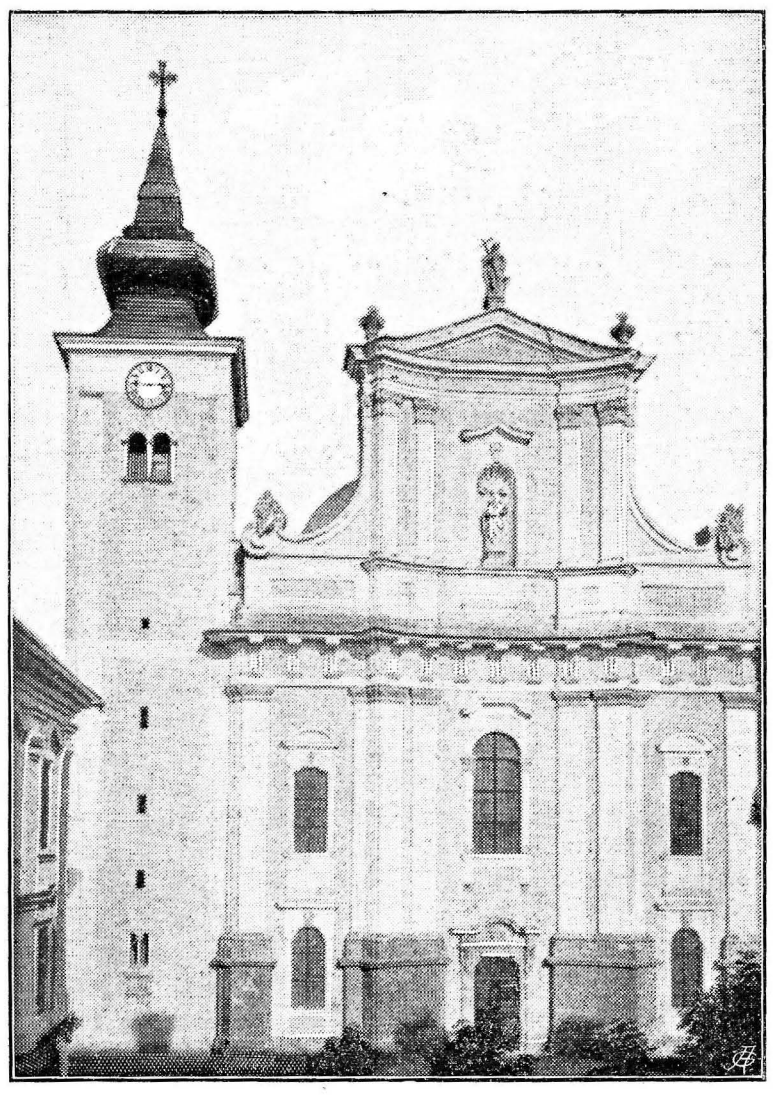

Sl. 119. Gornji grad. Pročelje župnijske cerkve.
Fotogr. Fr. Jurkovič, Šmarje.

Od zunaj so cerkvene stene precej enolične. Vpliva edino impozantna kupola in pa nekoliko bolj razčlenjena fasada (Sl. 119.). Ta kaže motiv, ki ga je že uvedel Alberti v prvo renesanco: neorganično zvezo enoladijine svodene cerkve s pročeljem grškega ali rimskega tempelja z nastavkom ali atiko. Na štirih rimskih visokih podstavkih iz sekanega kamena, ki presegajo po višini glavna vrata, se dvigajo skupine pilastrov s toskanskimi kapiteli in nosijo ogredje. Zanimiv je šibek arhitrav, dorske triglife in ozek okrajek s konzolami, podobnimi mutulom. Med to pilastersko stavbo so

razvrščena na svobodnih poljih okna in vrata v baročnih okvirjih. Smer srednjih pilastrov nadaljujejo v atiki drugi, manjši pilastri s podnožki in svobodnimi jonskimi kapiteli, ki nosijo neokrašeno golšasto ogredje in topo čelo. Dve voluti vežeta atiko z mnogo širjim ogredjem spodnjega odstavka. Na njunih polžkih sedita dva kipa: Ljubezen z detetom in Upanje s sidrom, na vrhu čela pa je kip Vere s križem v roki. V sredi atike je dolbina s podobo sv. Miklavža, zaščitnika ljubljanske stolnice in škofije. Opaziti se še mora, da srednji del fasade stoji nekoliko na izven, potem pa je na znotraj vsločen, kakor bi hotel povdarjati namen glavnega vhoda — zbirati od vseh strani ljudi, da vstopijo v cerkev. Fasada je po načelih druge polovice 18. stoletja dobro napravljena, a ne naredi pravega vtisa, ker ima premalo plastičnega gibanja in življenja v sebi. Pilastri, ogredje in vsi členi stopajo le malo izven stene in zato premalo povdarjajo njeno razčlenitev, tako da je videti skoro gladka. Vrh tega še pride nesrečna lega proti dvorišču in pa visoki zvonik. Fasada in zvonik se kosata radi višine, tako da drug drugega pobijata, sta drug drugemu v kvar.

Zvonik je celo nerazčlenjen. Pri tleh ima odprto vežo; vrata so v prvem nadstropju in lesene stopnice vodijo od zunaj do njih. Zanimiva je na fasadni strani mala lina z romanskim mejilnim stebričem. Pod njo je črnomramornata plošča z napisom:

D · O · M · A ·[1]
IOSEPHVS · EX · COMITIB · DE · RABATTA
S · R · I · PRINCEPS · S · IOAN · HIER · EQVES ·
ET · COMMENDATOR · DEI · ET · APLICÆ ·
SEDIS · GRA · XII · EPVS · LABACENSIS ·
TVRRIM · HANC · A · FVNDAMENTIS · AD ·
DEI · DEIPARÆQ · GLORIA · ERIGI · CVRAVIT ·
ANNO · DNI · MDCLXXI.

Stara samostanska cerkev.

V 12. stoletju je bila v Gornjem gradu[2] župnijska cerkev (plebs).[3] Župljani so plačevali desetino oglejskemu očaku. Dve tretjini je bil ta odstopil kot fevd gornjegrajskemu plemenitniku Kakerju. Kaker je ustanovil s svojo ženo Truto, ker menda ni imel telesnih dedičev, s svojim premo-

---

[1] Deo optimo, maximo, altissimo.

[2] Ime Gornji grad predpostavlja, kakor da bi se bil kedaj nahajal tukaj tudi Spodnji grad. A v listinah se nikjer ne imenuje. V Zahnovem „Ortsnamenbuch der Steiermark im Mittelalter, Wien 1893“ se nahajajo za pojem „gornji“ različni izrazi n. pr. Oberen (-dorf, -berg, -feld), Obern, Oberm, Ober. Za Gornji grad je sestavil pisatelj iz listin 22 poznamenovanj za dobo od l. 1140.—1491. Med temi jih je 13, ki kažejo razne oblike besede ober, 9 pa se glasi čisto posebno: Obbrem-, Obren-, Obberem-, Oberum-, Obrum(burga), Obroburg, Obirburg. Izdajatelj sam, ces. svetnik J. Zahn, meni zato, da je ta beseda slovenskega izvira in se je spočetka glasila Obrovgrad ali pa kako drugače sestavljena z besedo ober = Avar, pagan.

[3] V darilni listini iz l. 1140. govori Peregrin o desetini „plebis de Obberemburch“. Plebs pomenja župnijsko cerkev. Enako se imenujejo župnijske cerkve v davčnem zapisniku kardinala Bertranda iz l. 1323: Plebes in Chotz, Plebes in Scharlach (!), quam (scilicet ecclesiam) tenet dominus abbas Ottemburgensis (!), Plebes sancti Ruperti prope

ženjem benediktinski samostan v Gornjem gradu in patrijarh Peregrin je prisodil očetom tudi omenjeni dve tretjini desetine in drugo. To se je zgodilo l. 1140. Ne vemo pa, odkod je prišla nova kolonija pogumnih pijonirjev zapadne omike. Benediktinski samostani so bili vedno neodvisni drug od drugega, brez središčne organizacije in zato se je kmalu pretrgala, pa tudi pozabila vez, ki je spajala očetovski samostan, kateri je menihe za novo ustanovo odposlal, in pa novo naselbino. Vendar si pa upamo trditi, da so prišli od severa in ne od juga — da niso bili Lahi.

11. in 12. stoletje zaznamuje poseben polet benediktinskega reda, ki je bil v 9. in 10. stoletju precej propadel. Za časa investiturnega boja se je na enkrat povzdignil. Ravno v jugovzhodnih pokrajinah nemške države so se tedaj množile nove naselbine: bili so škofi in grofi, ki so jih ustanavljali. K prejšnjim slavnoznanim postojankam v naših krajih — pri sv. Petru v Solnogradu, v Kremsmünsteru in v Innichenu[1], so prirastli novi samostani v Osojah (pred l. 1026.), v Admontu (l.1075.), kamor so prišli redovniki od Sv. Blaža v Črnem Lesu, v Možnici v Terovi dolini na Frijulskem (l. 1077.), kamor jih je pozval od Sv. Gala patrijarh Udalrik, sam bivši opat svetogalski, v Rozacu na Frijulskem, katero naselbino je isti Udalrik s svetogalskimi menihi ustanovil, v Milštatu (ok. l. 1088.—1101.), pri Sv. Pavlu na Koroškem (l. 1091.), kamor je prišlo 12 redovnikov iz Hirzavgije v Črnem Lesu, v Podkloštru (l. 1107.) s prvimi menihi iz Bamberga in slednjič v Gornjem gradu (l. 1140). Iz tega se vidi, da je benediktinski red prodiral iz severa na jug, in sicer ne samo na Koroškem, kamor je spadala Savinjska dolina do l. 1311, ampak tudi po furlanskem ozemlju oglejske očakovine. Dostaviti še moramo, da sta bila obadva ustanovitelja — patrijarh Peregrin in Kaker — karantanska plemiča.

Tudi pozneje niso imeli gornjegrajski benediktinci zveze z Italijo. Ko so sklepali v 13. in 14. stoletju molitvene zveze, so stopili najprej v dotiko z benediktinci v Osojah (l. 1211.), v Milštatu (l. 1340.) in pri Sv. Pavlu (l. 1357.), potem s korarji v Doberli vasi (l. 1378.), s cistercijenci v Zatičini (l. 1386.) in s škotskimi menihi na Dunaju (l. 1428.).

Novodošli benediktinci so kmalu začeli staviti novo cerkev. V hirzavski kongregaciji, h kateri so spadale Osoje[2] in katero je posnemal tudi Sv. Pavel na Koroškem,[3] so bili poleg pravih redovnikov še rokodelci „fabri lignarii et ferrarii latomi quoque et muratores“ pod opatovo oblastjo, ki so sicer ostali lajiki in so se imenovali „conversi“, a so bili s samostanom v najožji zvezi.

Sauam (Notizzenblatt der k. Akademie der Wissenschaften VIII p. 405). L. 1389. piše patrijarh Ivan: in sex parochialibus Ecclesiis *seu* plebibus ... (Orožen, Dek. Tüffer p. 14). Na Laškem se je ohranilo to ime v besedi pieve n. pr.: Pieve di Cadore, Pieve Santo Stefano i. t. d. Plebs je tehnični izraz za cerkev, ki ima svoj krstni kamen (Thalhofer, Handbuch der kath. Liturgik, Freiburg 1883 p. 815). — „Plebes vel plebs = Fideles, qui Episcopo vel Sacerdoti proprio subsunt. Ugutio: Plebes collectio fidelium. Item Ecclesia baptismalis ... Ebrardus in Graecismum: Plebs hominum dicas, sed Plebes Ecclesiarum“ (Du Fresne du Cange, Glossarium ad scriptores mediae et infimae latinitatis. Par. 1733. Vol. V p. 559).

[1] V oglejski očakovini so bile prastare opatije v Beligni (ok. l. 820.) in v Sestu iz l. 762.) — [2] Kirchenlex.[2] II, 338. — [3] Kirchenlex.[2] VI, 25.

Ako so se menihi izselili v drug samostan, so jih spremljali tudi ti „conversi“.[1] Samostani, ki niso imeli iz te ali one stroke izvežbanega delavca, so si ga morda od slučaja do slučaja drugod izprosili. Takim redovnim delavcem bi pripisoval tudi gornjegrajsko stavbo, ker je umevno, da si redovniki najrajši med seboj pomagajo, in ker bi bil v teh krajih v tisti dobi težko našel mojstra za tehnično tako dovršeno delo. Spominjam samo na kapitel, ki se bo pozneje opisal, in ki se more meriti z najboljšimi iste dobe. Cerkev je bila posvečena najbrž že pred l. 1209., ko se imenuje poleg Device Marije tudi sv. Mohor kot cerkveni zaščitnik, gotovo pa je bila končana pred l. 1220., ko poneha tudi v naših krajih romanski slog. Posvetitev se je praznovala v 17. in 18. stoletju tretjo nedeljo po Veliki noči.[2] — L. 1461. je prešel samostan v last novoustanovljene ljubljanske škofije. Tudi škofje so mnogo storili za olepšanje cerkve in za obrambo cele naselbine.

Podobo stare cerkve si lahko približno še ustvarimo. Zunanja slika Gornjega grada se nahaja med Vischerjevimi bakrorezi v t. zv. „knjigi gradov“ (Tabl. II.). Podoba, napravljena ok. l. 1680., je površna in morda nenatančna v merah, a gotovo ni neresnična. Risar ni delal za zabavo in iz domišljije, ampak se je trudil ustvariti zvesto podobo dotičnega gradu, katerega je ravno delal, ker je bil tudi od lastnika gradu plačan. Za opis cerkvene notranjščine pa služijo vizitacijski zapisniki iz l. 1631. in 1641. ter druge od Orožna zbrane vesti. Škoda, da se nam niso ohranile njene mere. Bila je okoli 50—55 *m* dolga in 20—25 *m* široka.[3] Pot pa, ki nas privede do rekonštrukcije tlorisa (Sl. 120.), je naslednja.

1. Ako gledamo na Vischerjevi sliki stranske stene cerkvene ladije, vidimo, da nima podpornikov, torej ni iz gotske dobe; iz renesanske tudi ne more biti, torej je romanska.

2. Ima tri ladije, s petimi podporami na vsaki strani (Viz. zap. l. 1631).

3. Te tri ladije so se končale prvotno s tremi, v isti črti ležečimi absidami, brez poprečne ladije. Tako je bilo običajno na Bavarskem, v Avstriji razven Češke, na Ogerskem.[4] Na bakrorezu Vischerjevem se še vidi na severu mala absida.

4. Cerkev je bila bazilika, to se pravi, da sta se zidova srednje ladije vzdigala nad strehama stranskih ladij in sta nosila celo vrsto oken. Cerkev, kjer srednja ladija nima svoje svetlobe, ampak so vse tri ladije pod eno streho, se imenuje dvoranska cerkev (Hallenkirche). Iz romanske dobe se nahaja samo nekaj redkih vzgledov te vrste na Vestfalskem, pri nas pa postane običajna v poznogotski dobi. Na Vischerjevi sliki res pokriva severno

[1] Dehio in Bezold, Die kirchl. Baukunst des Abendlandes. Stuttgart 1901. Bd. I, p. 211.

[2] L. 1636. je bila velika sobota dne 22. marca in Dedicatio 13. aprila. Moz. kron. str. 561. — Tretjo nedeljo po Vel. noči imenuje lučki opravilnik iz prve polovice 18. stol.

[3] Ako vzamemo za merilo stranico (7·70 *m*) zvonika, ki še stoji in ž njo merimo celo poslopje, dobimo dolžino 65 *m* in širino kakih 25 *m*. A to je preveč. V ladiji ne morejo slopi stati tako daleč narazen in v prezbiteriju se po podpornikih tudi da sklepati samo na dvoje polj. Zato vzamemo za podlago širokosti srednje ladije mere, ki se nahajajo v istodobnih bazilikah v naših krajih in tako pridemo do zgoraj napisanih količin.

[4] Dehio-Bezold l. c. I p. 208, 209.

stran enotna streha. To torej govori zoper bazilikalno obliko naše cerkve. A samo na videz. Vizitator l. 1631. piše: Ecclesia... est utcunque obscura, cum fenestras superiores in Ecclesia ex parte Evangelii habeat clausas...[1] Torej so bila l. 1631. na južni strani še zgornja okna t. j. v zidu srednje ladije in so svobodno dajala svetlobo. Tam je torej bila še dvodelna streha. Na severni strani pa so bila okna temna, morda zazidana in tam imamo enotno streho. Ta prenaprava se je morala zgoditi v poznogotski dobi, ko so bile običajne take strehe, ki so pokrivale vse tri ladije ob enem. Orožen pravi, da je dobila cerkev l. 1506. novo streho.[2] Tako je tudi celjska župnijska cerkev bila nekdaj bazilika, dokler je niso spravili pod eno samo streho.

5. Kakšne so bile podpore v tej cerkvi, ali slopi (Pfeiler), ki se zidajo, ali stebri (Säule), ki se izklešejo in sestavijo iz enega ali več valjev? „Bazilika s stebri je na Bavarskem in v Avstriji skoro nepoznata.“[3] Tam stavijo celo pristaši hirzavske šole s slopi n. pr. pri Sv. Pavlu v Labodski dolini. Edina izjema je sekovska bazilika, ki je nastala pod vplivom saksonskim in sicer radi zveze sekovskih korarjev s korarji v Hammerslebenu na Harcu. Slopi so dostikrat v tlorisu bogato členoviti ali imajo vsaj predložke kakor n. pr. pri Sv. Pavlu, a v naših krajih so večinoma enostavni s kvadratičnim presekom. Take so podpore romanske bazilike v Mariboru,[4] v Ptuju[5] na Štajerskem, v Vetrinju, v Osojah[6] in v Krki na Koroškem. Gornjegrajska cerkev je torej gotovo imela slope, ki so bili morda kvadratični v tlorisu.

6. Koncem stranskih ladij sta bili dve kapeli. Ona na severni strani se imenuje l. 1447. kapelica naše ljube Gospe, katero so „grof (Friderik celjski) in njegovi predniki postavili in ustanovili“.[7] Ako bi bili kapelico postavili celjski grofi, bi morala biti gotska, ker Celje je prišlo šele l. 1331. tem grofom v last. A Vischerjev risar nam je koncem severne stranske ladije narisal značilno absido, katere si ni mogel izmisliti, posebno, ker v 17. stoletju niso bile več običajne, ampak jo je moral posneti po naravi. Vrh tega je zid te ladije enoten in ne kaže nobenih drugih pristavb, razven omenjene absidice. Kaj torej porečemo? Kapelica M. B. je imela prvotno naslov sv. Martina.[8] Bila je že stara v 14. stoletju[9] in zato je ni postavil niti grof Friderik, niti škof Hren[10], pač pa sta jo popravljala.

Kapela na južni strani se je zvala „sacellum Rauberianum“.[11] Tam je škof Ravber postavil altar sv. Andreja in pripravil grobišče za sebe in svoje naslednike. Iz Orožnovih podatkov pa ne sledi, da bi bil Ravber to kapelico pozidal. A izključeno tudi to ni. Vsekakor pa sledi iz naših razmotrivanj, da koncem severne ladije ni bila k prvotni zgradbi nobena kapelica dozidana. Isto je verjetno glede južne ladije. A vendar pa sta morala obadva skončna prostora biti nekako ločena, osamosvojena, ker se tako dosledno nazivata kapelici. Res najdemo med romanskimi bazilikami s tremi ladijami in tremi skončnimi absidami vzglede, v katerih so stranske ladije na vzhodnem

---

[1] Or. Dek. Ob. p. 13. — [2] Dek. Ob. str. 15. — [3] Dehio-Bezold, I, 212. — [4] Kirchenschmuck 1883 p. 82. — [5] Ravnotam 1884 p. 125. — [6] Ravnotam 1896 str. 131. — [7] Orožen St.-O. 186. — [8] Dek. Ob. p. 12. — [9] L. 1359.: ... S. Mertenskapelle im Münster, wo Rudolfs (von Chatzenstain) Vater, Mutter und alle Vorderen ruhen. Or. St.-O. p. 135. — [10] Dek. Ob. p. 10. — [11] Dek. Ob. p. 16.

koncu prehajale v kapelice, ali so bile od njih ločene po malem slavoloku ali kakorkoli že.[1] Tem vzgledom (posebno v Agliate) sledi naša rekonštrukcija (Sl. 120.). Gotovo nista bili kapelici ravnotaki, pač pa nekako podobni.

7. Cerkev ni imela — vsaj začetkom 17. stoletja — kora za pevce. Škof Hren je dal orglje postaviti v prezbiteriju in je dal stene vrh vseh 12 arkad v ladiji poslikati. Tudi ni imela kripte. O nji ne govore vizitatorji; vitezi in škofje se pokapajo v kapelicah in hirzavska kongregacija opušča v svojih stavbah kripte.

8. Na Vischerjevi sliki se vidi tudi gotski prezbiterij s podporniki. Njegova streha je mnogo višja, ko streha srednje ladije, iz česar se koj vidi, da je bil pozneje pristavljen, ako bi o tem ne pričal že sam gotski slog. Njegov sklep je bil v tlorisu trostran, svod je bil na rebresa, okna so bila slikana in precej temna: „... Vitra illarum (fenestrarum) in choro sunt depicta, quae causant talem obscuritatem“.[2] Ta prezbiterij se je torej prizidal k cerkvi potem, ko so porušili srednjo absido, in sicer v 13. stoletju, gotovo pa pred l. 1461., ko je bil samostan odpravljen.. Vrh prezbiterijevega slemena je čepel mal stolpič in vrvi od zvonov so visele v cerkev.

9. Stari stolp je stal še l. 1631. in je bil nizek — turris non multum elevata — najbrž manjši v tlorisu kakor sedanji in se je nahajal približno na istem mestu, kakor dandanes. Sedanji zvonik je pozidal iz temelja — a fundamentis — škof Rabatta l. 1671. Ta zvonik ni romanski, kakor sta mislila Graus[3] in Haas[4], ker ne stoji v nobeni zvezi z romanskim tlorisom in ima brambeni ali varstveni značaj — vhod v prvem nadstropju — kakor vsi drugi zvoniki tega okraja iz dobe turške sile. Vhod v pritličju kaže oster lok (!) in okna v prvem nadstropju nimajo nobenega romanskega profila, pač pa stare delilne stebriče, o katerih še bomo govorili. Rabattov zvonik se vidi na Vischerjevi sliki. Koj tukaj pristavimo, da so ga l. 1837. še povišali za 3 sežnje in je dobil 9 sežnjev visoko streho, tako da je sedaj s križem vred okoli 30 sežnjev = 56·82 *m* (?) visok.

Za ljubljanskega škofa Tavčarja je l. 1586. slikal v prezbiteriju Nikodem Weisman, slikar in meščan v Beljaku, tisti, ki je okrasil tudi cerkev pri Novištifti. Po naročilu škofa Hrena je l. 1611. slikar Marko Höbtner okrasil kapelo sv. Martina (naše ljube Gospe) in l. 1613. je Matevž Plauz slikal zgornje stene srednje ladije. Na vsaki strani je imela cerkev šest lokov. Nad vsakim lokom je napravil enega apostola z njegovim rekom iz apostolske vere in pa z imenom dežele, kamor je šel oznanjevat sv. vero. Videlo se je tudi njih življenje, učenje in smrt. Dvanajst oken (torej nad vsako arkado po eno!) je obdal z ornamentnimi trakovi, posebno bogato pa je poslikal okrajek pod ravnim stropom. Olepšal je tudi oratorij. Istega leta je še slikal v kapeli sv. Martina Kilian Schneyder.[5]

---

[1] Prim. Dehio-Bezold l. c. Atlas. Taf. 47, 2 (Quedlinburg), 49, 5 (S. Jakob in Würzburg), 50, 7 (S. Jakob in (Regensburg), 66, 1 (Agliate).

[2] Orožen, Dek. Ob. str. 13.

[3] Kirchenschmuk, 1886 p. 113: Die Oberburger Pfarrkirche.

[4] Njegovi nariski v deželnem arhivu v Gradcu.

[5] Prim. Obzornik, 1901, str. 317—320: V. Steska: Hren pospešuje domačo umetnost.

Od stare cerkve so se ohranili še nekateri stavbinski kosi.

1. V prvem nadstropju zvonikovem sta v dveh linah dva delilna stebriča, katerih valj je iz apnenca, baze in kapiteli pa iz peščenca. Na severni strani sta baza in kapitel enaka in sestavljena iz gotskih členov, na zapadni strani pa je baza gotska, kapitel pa romanski (Sl. 121A.). Vidimo štiri krilate, dvonožne zmaje, ki so tako razvrščeni okoli kapitelovega jedra in zapleteni med seboj, da prednji ovija zadi stoječega s svojim repom okoli vratu, konec repa, ki konča s trolistom, pa drži v gobcu nazaj zasukane glave. Gotski in romanski in morda tudi baročni elementi (valj in nakladek) so torej skrpani med seboj in bilo bi krivo videti tukaj staro romansko okno, kakor Haas in Graus, pač pa imamo pred seboj slučaj izredne pijetete, ki je vporabila pri novi stavbi 17. stoletja še nekatere stare ostanke.

2. V cerkvi na možki strani počiva kamenita skleda za kropilnik na peščenatem, okrhanem kosu gotskega stebriča. V preseku se vidijo štiri polustebri in žlebiči med njimi. Okrožica spodaj je še stara, štirivoglata baza pa je moderna.[1] Soroden stebrič se nahaja v gotski cerkvi Strassengel pri Gradcu.[2]

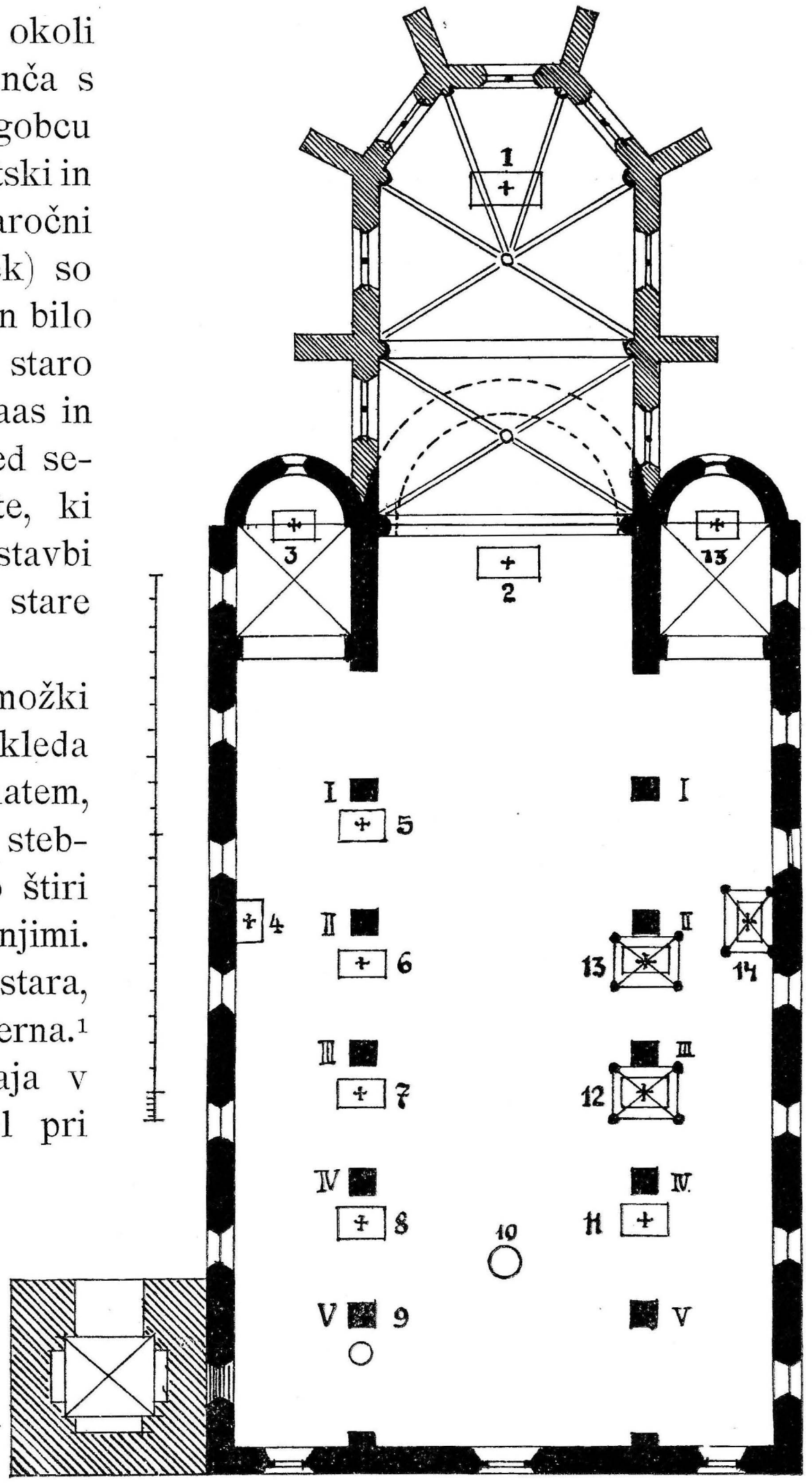

Sl. 120. Gornji grad. Rekonštruiran tloris stare samostanske in stolne cerkve.

Kako je Gornji grad izgledal za škofov okoli l. 1680., nam kaže istodobni Vischerjev bakrorez. Po njem je rekonštruiran naš tloris (Sl. 122.). Opomniti se mora, da je pri tlorisu ob spodnjem robu — jug, bakrorezec pa je vpodobil grad od severne strani. Oglejmo si torej posamezne stavbe! Benediktinska

---

[1] Deželni arheolog C. Haas si je dne 20. okt. l. 1863. ogledal našo cerkev. V njegovih zapiskih v deželnem arhivu v Gradcu se nahaja tudi narisek gotskega kapitela (Sl. 121B.) (visok 41 *cm*, širok 51 *cm*), ki počiva na enako sestavljenem valju, kakor tu opisani kropilnik. Štiri po koncu stoječi listi zakrivajo kapitelovo jedro. Ta kapitel se je izgubil.

[2] Oesterr. Atlas. Taf. 73, Nr. 18.

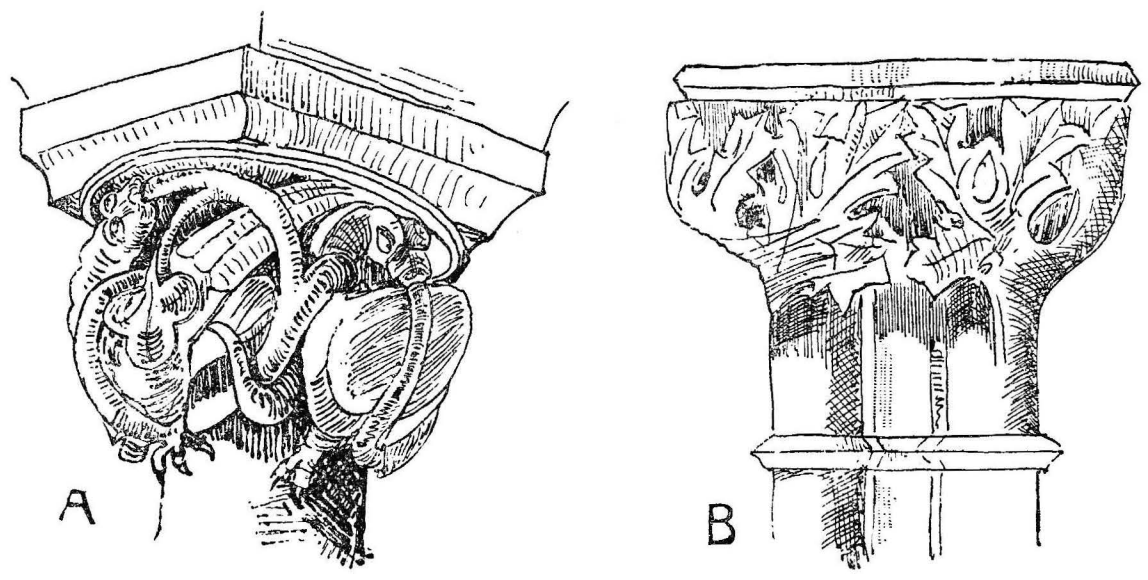

Sl. 121. Gornji grad. Stavbeni detajli iz stare cerkve.
Po narisku C. Haasa v dež. arhivu v Gradcu.

cerkev obstoji iz romanskih ladij in iz gotskega prezbiterija s podporniki. Severno od cerkve je samostansko pokopališče s kapelico svete Marjete v severovzhodnem kotu (Tabl. II.), južno pa se razprostirajo samostanska poslopja, pozidana okoli dveh dvorišč. Imajo mostovže proti dvoriščema in po eno nadstropje. Na fasadni strani je predložen štirivoglat stolp — ali neke vrste veža — ki je videti v istem slogu pozidana kakor ostalo poslopje.

V srednjem veku imajo benediktinski samostani večinoma vedno enak tloris[1]: južno od cerkve je štirivoglato dvorišče z mostovži (Kreuzgang) naokoli in s studencem v sredi. V vzhodnem traktu je tik cerkve zakristija, potem zbornica (capitulum) ali posvetovalnica za redovnike; v južnem traktu sledi refektorij in kuhinja, v zapadnem pa klet in shrambe. Te so najbližje vhoda, da ni bilo treba prenašati in prevažati pridelkov čez dvorišče in tako motiti samostanskega miru. V nadstropju so bile izkraja skupne spalnice, pozneje pa celice za posamezne redovnike. V obče je veljala ta dispozicija, v podrobnosti pa si nista niti dva samostana med seboj podobna. Treba je bilo tudi drugih prostorov, kakor stanovanja prelatovega, knjižnice, arhiva, hlevov i. t. d., ki se ne dajo vriniti v kak shema, ampak za katere se je po okoliščinah zbralo primerno mesto. Pokopališče je bilo severno od cerkve.

Od benediktinskih stavb v Gornjem gradu dandanes ne stoji nič več. Torišče redovnega življenja je bilo ves srednji vek južno od cerkve, torej tam, kjer se sedaj razprostira — lep travnik in sadonosnik.

Ako zasledujemo dalje naš tloris (Sl. 122.), vidimo škofovsko grajščino, ki tvori s cerkveno fasado nepravilno štirikotno dvorišče. Postavil jo je škof Ravber (1493—1536) deloma na temelju prejšnjih benediktinskih stavb,[2] prezidal pa jo je knezoškof grof Attems (1743—1757). Na Vischerjevi sliki sega Ravberjeva grajščina tik do cerkvene fasade. Dandanes pa je na severu velik kos odstranjen zavoljo lažjega dohoda, južni trakt pa obstoji iz dveh kosov, ki se srečata v topem kotu — tako postane moderno dvorišče peterokotnik — in od teh je zapadni kos še menda star, toda prezidan, vzhodni pa je mlajši in nosi nam neznan grb. Kjer se oba kosa stikata, gre proti jugu Hrenov (1578—1630) trakt, ki ima njegov grb in se vidi tudi na Vischerjevi sliki.

Škof Ravber je tudi obdal grad z obzidjem, s stolpi in z jarkom (l. 1517.). Krepki severni stolp je pozidal nad mostičem škof Glušič (1471—1578),

---

[1] Hager, Zur Geschichte der abendländischen Klosteranlage. V časniku: Zeitschrift für christliche Kunst. 1901. — Viollet le Duc, Dictionnaire de l' Architecture. I p. 241 (Architecture monastique). — J. v. Schlosser, Zur Geschichte der abendländischen Klosteranlage. — [2] Janisch l. c. II. p. 390.

Pogled na stari Gornji grad okoli l. 1680.

Posneto po plošči M. Vischerjevih bakrorezov v štaj. dež. arhivu v Gradcu.

čigar grb se vidi nad stolpovimi vrati, cerkveni stolp pa je postavil škof Rabatta (l. 1671.).

Razven zadnjih dveh stolpov še stoji severno od cerkve štirivoglat stolp — sedaj jetnišnica — in južno od Hrenovega trakta okrogel stolpič z napisom:

CHRISTOPHORVS · RAVBER · SE=
CCOVIENSIS · ET · LAIBACENSIS
EPVS · COMENDATOR · ADMON=
TENSIS · ME · MVRO · ET · TVRRIBVS
MVNIVIT · ANN · XPI · M · D · XVII ·

Pod podpisom je zgornji kos Ravberjevega grba in kaže na levi orla ljubljanske in na desni blagoslavljajočo roko graške škofije.

Od obzidja se je ohranil še ves vzhodni del. Razrušen je samo vogel s kapelico sv. Marjete in z okroglim stolpom, na čigar mestu je zdaj štirivoglata hiša. Mesto jarka zavzemajo dandanes dvorišča dolge vrste hiš, ki stojijo ob eni strani tržke ulice. Zapadno od grajščine se pa še pozna jarek po mali nižavi sredi vrta; na severu pa je še obzidna proga ohranjena.

Nekdanji altarji.

Glavni altar stare cerkve je bil posvečen Devici Mariji, kakor je bil tudi samostan ustanovljen njej na čast.[1] Pozneje je pristopil sopatronat sv. Mohorja in Fortunata. Tako izroča l. 1209. istrski mejni grof samostanu več posestev na čast Mariji in sv. Mohorju. Ako si mislimo, da so se vsa važna dejanja vršila pri glavnem altarju in ne pri kakem stranskem, ko so se n. pr. listine izročale ali pogodbe sklepale, potem se imenuje samo Marijin patronat še l. 1247. („Marijin altar“) in l. 1293. („Gospejin altar“). Ta altar se je podrl pri povečanju cerkve proti vzhodu. V novem, gotskem prezbiteriju je segal gotski nastavek (z izrezljanimi podobami — kakor tedaj običajno) do stropa in je bil l. 1625. prenovljen in poslikan.

Potem je kapelica koncem severne ladije. Omenja se l. 1359. in je posvečena sv. Martinu. Tam počivajo Katzensteini in soneški go-

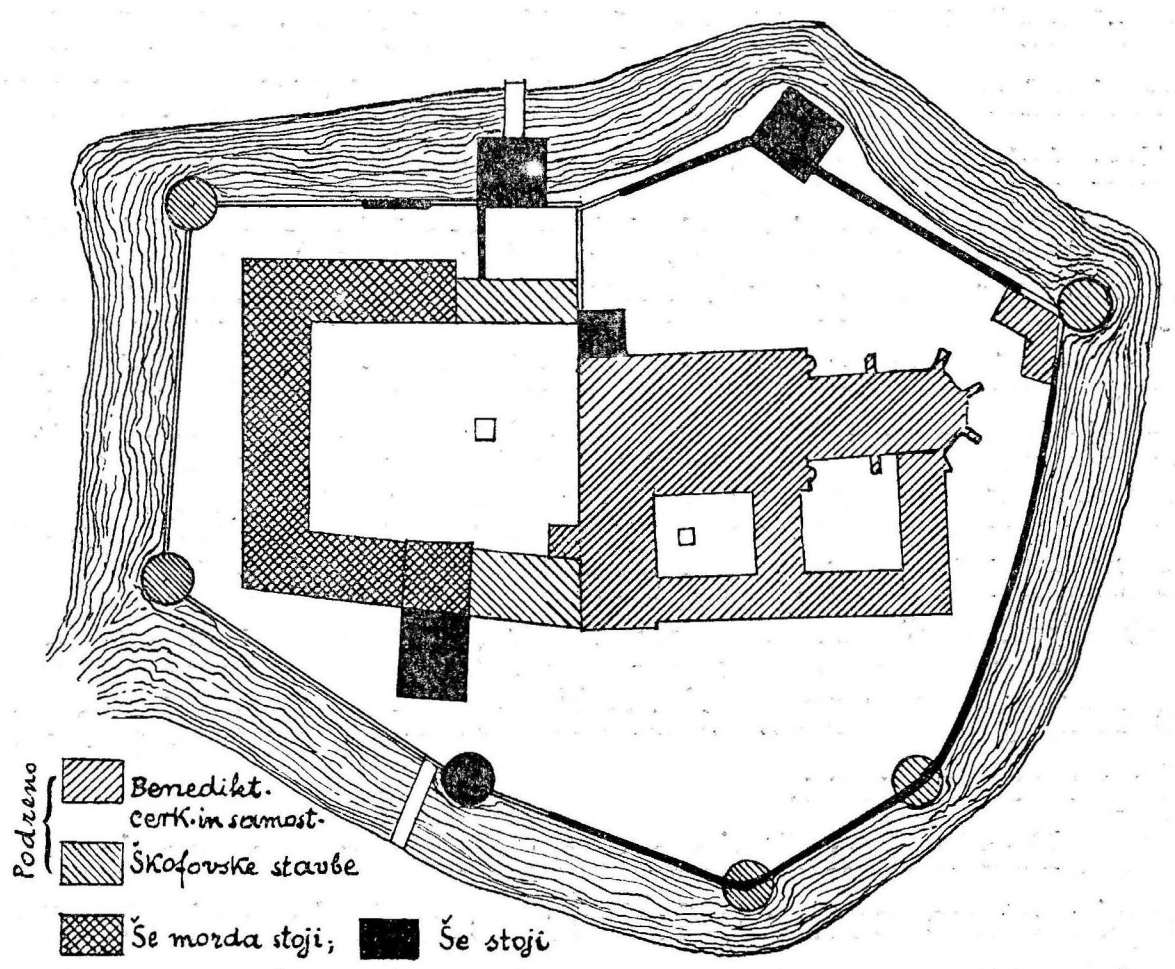

Sl. 122. Gornji grad. Po Vischerjevi sliki (Tabl. II.) rekonštruiran tloris starega Gornjega grada.

[1] In honore gloriose ac perpetue dei genitricis virginis Mariae. Or. St.-Ob. p. 4. Pečat je skozi ves srednji vek imel podobo Marije Device najprej z Detetom v jaslicah, pozneje pa pod križem s Kristusovim truplom v naročju. Mitt. C. Com. 1862.

spodje. L. 1447. nosi naslov Marijine kapele, „katero so Friderik, grof celjski in njegovi predniki pozidali in ustanovili.“ Ob času Hrenovem se zopet povdarja stari naslov. Škof jo da poslikati, posveti l. 1612. sv. Martina altar in si izbere v njej svoje zadnje počivališče. A ohranil se je obenem Marijin naslov. Vizitator l. 1631. jo imenuje kapelo Marijinega Oznanjenja in sv. Martina.

Koncem južne ladije je bila kapela sv. Andreja. Tam je bil spomenik škofa Ravberja, ki jo je bil popravil in se je dal tam pokopati, in škofa Kacijanerja. Tam si čital tudi tri spominske napise, katere je zložil škof Hren, namreč škofov: Tavčarja, Radliča in Glušiča. Tudi ti so tam našli svoj večni počitek. Na altarju je bil kamenit nastavek, katerega bomo kmalu opisali, ker je še ohranjen.

Sedem altarjev je stalo l. 1631. svobodno pod arkadami srednje ladije, pozneje pa so jih primaknili k stebrom. Na desni strani pri vhodu v kapelico sv. Martina (pri prvem slopu?) je bil altar sv. Ane iz renesanske dobe, ker je šele tedaj postal njen patronat običajen. Pri drugih slopih sta stala altarja sv. Miklavža (se imenuje l. 1631.) in sv. Janeza Krstnika (l. 1389: altar sv. Janeza Krstnika in sv. Janeza Evangelista). Nad zadnjim je bil kamenit baldahin na štirih stebričih. Pri tretjih slopih sta bila altar sv. Trojice (l. 1631.) in sv. Doroteje. L. 1426. je bila pred zadnjim ustanovljena večna luč in nad njim je bil tudi baldahin na štirih stebrih. Pri četrtih slopih je je bil altar sv. Katarine, pred katerim je gorela od l. 1350.[1] večna luč, in pa altar sv. Fabijana in Boštjana. Vsi ti zaščitniki so popularni starokrščanski svetniki in zanimivo je, da ni med njimi niti benediktinskega, niti frankovskega svetnika. Pri stenah stranskih ladij sta bila tudi dva altarja: v severni ladiji altar sv. Petra, v južni sv. Benedikta in sicer poleg vhoda v samostan. Tudi nad zadnjim altarjem je bil baldahin. Ali ni stal altar sv. Benedikta morda v skončni kapeli te ladije, dokler ni škof Ravber postavil tam altarja sv. Andreju na čast? Ni lahko misliti, da bi bili redovniki svojemu ustanovniku izbrali zadnje mesto v cerkvi.

Pred stopnicami, ki so vodile v prezbiterij, je stal l. 1631. altar sv. Rešnjega Telesa. Zadi za njim so visele vrvi iz malega zvonika. Mogoče, da je prej stal na istem mestu altar sv. Križa, ki se imenuje l. 1426. in 1620. V gotskih cerkvah je namreč stal pred prezbiterijem ali pa visel od oboka velikanski križ. Naslov tega altarja se je najbrž spremenil šele l. 1627., ko je škof Hren dal napraviti nov nastavek.

Krstni kamen, ki ga je bil dal iznova napraviti škof Hren l. 1609, se je nahajal l. 1631. v sredi cerkve, pozneje pa je bil premeščen k zadnjemu slopu na severu.

Predno naštejemo ostanke stare cerkvene oprave, podamo tukaj še popis stare cerkve, kakor se nahaja pri Orožnu po vizitacijskem zapisniku z dne 15. novembra 1631, in pristavimo številke iz našega tlorisa (str. 127). „Altare majus (1) in choro positum — iconem pulcherrimam habens consecratum et B. V. Mariae et ss. Hermagorae et Fortunato dicatum. — In choro a parte Evangelii post ultimam fenestram statuam Episcopi primi a Lamberg

---

[1] Je bil malo pred l. 1350. postavljen. Orožen, St.-Ob ad an. 1350, Dek. Ob. p. 26

in muro positam invenit ex marmore nigro constructam; Alteram vero similem Dni. Episcopi Textoris a parte Epistolae, sed supra ultimam fenestram positam. Paulo inferius sedem Episcopalem ex nuce confectam. Hinc inde in choro sedilia ex nuce pariter pulcherrima pro Clero et aliis dominis. Ex dicta parte Epistolae organum elegans, quae omnia exstructa sunt a pie defuncto Illustrissimo (Thoma episcopo). In medio chori retro altare Ss. Corporis Christi (2) chordas turris minoris pendentes invenit. — In choro ex parte Evangelii in muro arcam lapideam invenit, in qua inclusa est arca lignea cum ossibus ut dicitur, fundatorum. In medio ecclesiae post gradus chori altare Ss. Corporis Christi, iconem habens parvam et mensam lapideam, quod impedimento est populo in elevatione Ss. Sacramenti, cum in summo altari celebratur ...

A cornu Evangelii est Capella B. Virgini annuntiatae ac s. Martino dicata (3), in qua est altare consecratum, instaurata a pie Illustrissimo defuncto, qui et hic sibi criptam posuit in eaque sepultus est. Ex parte sinistra intrantis ad dictam Capellam est altare s. Petro dicatum (4?), — a parte dextera intrantis ad dictam Capellam sub arco est altare D(ivae) Annae dicatum (5?), consecratum, iconem habens pulchram. — Sub arcu secundae columnae invenit altare D(ivo) Nicolao dicatum (6), consecratum, iconem habens indecentem; — sub arcu tertiae columnae — altare Ss. Trinitatis (7) — consecratum, iconem habens inconvenientem; ad 4. columnam altare s. Catharinae dicatum (8); — ad 5. columnam vas pro aqua benedicta (9); ex parte Epistolae sub arcu invenit altare ss. Fabiano, Sebastiano et Rocho dicatum (11); — ad 3. columnam ex dicta parte altare s. Dorotheae (12)[1] — et supra ipsum fornicem super 4 columnas lapideas; ad 2. columnam altare s. Ioannis Bapt. decollati (13) — desuper fornicatum ut supra. E diametro supradicti altaris ad murum ecclesiae prope januam claustri altare S. Benedicti (14) consecratum in stipite, sine mensa iconem habens, ex petra desuper fornicatum et versus ad Capellam ex parte Epistolae. — Ex parte Epistolae Capella S. Andreae dicata, in qua altare consecratum (15). — In ipsa Capella est

[1] Altarček sv. „Rotije“ je imel svoj baldahin in od l. 1426. je gorela pred njim, kakor pred nekaterimi drugimi altarji, večna luč. L. 1449. so menihi obljubili, da bodo prišli vsi njihovi duhovniki vsako leto dne 7. febr., na dan po sv. Rotiji v Gornjem gradu skupaj in bodo dne 8. febr. obhajali zadušnice za celjskega grofa in njegovo rodbino (Orožen, St.-Ob. str. 188, nasproti pa Dek. Ob. p. 15). Pozneje so se shajali že na dan sv. Rotije in so obhajali sinodo, dne 7. febr. pa so imeli mrtvaška opravila. Ni znano, zakaj so ravno ta dan izbrali za obhajanje aniversarija. Morda ga je posvečeval resen spomin na smrt kake osebe iz obitelji celjskih grofov, ali pa je najbrž bila ta dan Dedicatio Ecclesiae starega samostana. Škof Hren imenuje sv. Rotijo „patrono v Gornjem gradu“ (Izvestja muz. dr. za Kranjsko, l. III, str. 89) in našteva njen dan med zapovedanimi prazniki svoje škofije. A ni imela svoje cerkve, ker je stara cerkev bila posvečena Materi Božji, pač pa že l. 1479. svojo kapelico obenem s sv. Gervazijem. Morda je bila „patrona loci“. Ko so l. 1621. duhovniki prosili škofa Tomaža Hrena za preložitev sinode od tega neugodnega dneva v najhujšem zimskem času, njih prošnja mogoče ni bila ulišana (Orožen, Dek. Ob. p. 67). A že njegov naslednik je praznik preložil na tretjo nedeljo po Veliki noči (primeri zgoraj str. 124 op. 2). Tudi lučki opravilnik, ki je objavljen v pričujoči knjigi v XIV. poglavju, priča za prvo polovico 18. stoletja, da sta se obhajali sinoda in Dedicatio Ecclesiae Oberburgensis tretjo nedeljo po Veliki noči. Rotijin dan pa je ostal kot sopraznik v časti in spominu in je bil v Lučah po istem zapisniku „festum devotionis“.

sepulchrum Episcopi secundi, Rauberi, ex marmore albo. Effigies Episcopi Catianeri pariter ex marmore albo ac Epitaphia Ioannis Tautscher, Balthasari Radlitii et Conradi Glushizh, Episcoporum Labacensium. In qua dicitur ipsos sepultos esse. In parte Evangelii post altare s. Petri est turris major, non multum elevata ... Ex parte Evangelii ad 3. columnam est Cathedra concionatoria valde simplex.

Ecclesia ipsa tota est lastricata petris quadris, coctis seu lateribus (t. j. štirivoglata opeka, ok. $20 \times 20\ cm$), capellae et chorus superior (presbyterium) ex marmore nigro et albo; est utcunque obscura, cum fenestras superiores in Ecclesia ex parte Evangelii habeat clausas et vitra illarum in choro sunt depicta, quae causant talem obscuritatem. — Tota praeter chorum majorem depicta decenterque ornata."

Iz te stare cerkve še imamo dva kamenita altarna nastavka iz časa škofa Ravberja in dva lesena reliefa iz dobe škofa Hrena.

I. Altarni nastavek sv. Andreja (Tabl. III.) iz peščenca, $1.97\ m$ širok in $2{\cdot}93\ m$ visok. Obstoji iz treh odstavkov, ki jih ob straneh omejujejo pilastri. Na podstavku ali predeli vidimo Jezusa, ki težek križ nese. Jezus je na levi strani in ravno pade pod pretežko butaro. Obdajajo ga rabelji. Eden ga vleče za vrv. Na desni je uprizorjen utis, ki ga je pustil Kristus za seboj na križevem potu. Dandanes bi rekli, da je na desni šesta postaja križevega pota, na levi pa sedma. Na desni stoji Veronika in drži razgrnjen potni prt. Deček s canjo (z žeblji za križanje?) kleči. Čemu? Morda, da bi bila cela desna skupina bolj enotna in lepša. Ob robu so tri žene. Marija Devica se je zgrudila od bolečine. Ali je zagledala od daleč padlega Sina, ali pa žeblje v canjici? Tja proti levi namreč upira pogled.

V glavnem delu je sv. apostol Andrej v prepasanem talarju privezan na križ. Svetnik ima dolge lase in brado. Govori in pridiguje. Okoli njega so posedle ženske in ga pobožno poslušajo. Spredaj se dve igrata z golim detetom. V ozadju je gora z mestom. — Na levi plošči so se zbrali možje, ki radovedno zrejo na sv. Andreja in prisluškavajo njegovim besedam. „Blizu dvajset tisoč ljudi je bilo okoli (njega) zbranih .. in blaženi Andrej jih je opominjal k potrpežljivosti. In še drugi dan, ko je bil že privezan na križ, je še vedno pridigoval resnico, ne da bi bil umrl."[1] V ospredju pa je poseben prizor. Na levi stoji Turek v širokih hlačah, v ozki suknji in s turbanom na glavi in drži za roko bradatega moža v talarju in halji na strani prepasani in razcepljeni, ki ima s kožuhovino obrobljene rokave in ravnotako okrašeno obramnico (pelerino), na glavo pa je zavihnil kukulico. Sredi med ta dva pa je pristopil priprost mož, meščan, in je položil svojo roko na obe njuni, kakor bi ju hotel ali pomiriti ali ločiti, zraven pa kriči iz polnih ust. Najbrž je tukaj vpodobljen prizor iz življenja sv. Andreja. Sodnik Egej je namreč zaukazal, naj se apostol zapre v ječo. „Ko je bil zaprt in sam, je prišla množica ljudi iz cele pokrajine k njemu, kakor da bi hoteli ugonobiti Egeja in oprostiti apostola iz ječe. Blaženi Andrej pa jim je rekel: ‚Ne motite tega sladkega in prijetnega miru, ki je našemu Gospodu Jezusu

[1] Les Actes de saint André apôtre. Leclerque, Les Martyrs, Paris 1902, I, p. 184. Cf. Migne S. Gr. II col. 1189—1247.

Sl. 123. Gornji grad. Relief sv. Treh kraljev.

Kristusu tako všeč . . .‘ Ko je bil apostol že povzdignjen na križu, je bila zbrana okoli njega množica dvajset tisoč ljudi; med njimi je bil Stratoklej, brat (sodnika) Egeja, ki je vzkliknil z vsem ljudstvom, da je ta kazen krivična. Blaženi Andrej pa je zavrnil te izjave vernikov in jih je opominjal k potrpežljivosti . . .“ Ali imamo tukaj v ospredju Egeja, Stratokleja, ki hoče apostola rešiti, in Andreja samega? Na drugem mestu[1] sem tolmačil ta prizor

[1] Mitt. d. C. Com. 1903.

kot dogodek iz življenja škofa Ravberja. Na levi je turški poveljnik, ki hoče škofa umoriti ali seboj odpeljati, na desni je škof v svoji hišni noši s talarjem, plaščem in kukulico, med nju pa je stopil kristjan, ki je prišel na čelu množice s sulicami in helebardami škofa rešit. Za to razlago govori 1. razlika v noši med Andrejem na križu in na levi plošči, 2. njegov obraz, ki ima celo drugačen izraz in krajšo brado, 3. neobičajni prizor iz življenja sv. Andreja, ki se menda nikjer drugod ne nahaja vpodobljen, kako ga hočejo kristjani osvoboditi, 4. obnašanje tretjega moža, ki kriči in polaga roko na roki obeh prednjih mož. Zoper tako razlago pa govori to, da so možje zadi, tudi tisti z orožjem, obrnjeni vsi na sv. Andreja in poslušajo njegov govor, dočim bi v slučaju oprostitve škofa Ravberja gledali na Turka. Vsekako še čaka ta zanimivi prizor pravega tolmačenja.

Nad reliefom je na ozkem okrajku napis:

DIVO · ANDREAE · DICAT · M·D·XXVII

V atiki je zopet napis:

ADORAMUS · TE · CHRISTE
ET · BENEDICIMVS · TIBI
QVIA · PER · S · CRVCEM · TVAM
REDEMISTI · MVNDVM

Na vrhu je polukrožno čelo, okrašeno v podobi školjke. Na pilastrih vidimo spodaj obešeno listje vinske trte in grozdje, v srednjem odstavku so pilastri pri sredi razdeljeni in zgoraj in spodaj stoji svetnik, ravnotako pa tudi na zunanji steni pilastrovi. Na levem pilastru je spredaj zgoraj neznan svetnik v oklepu, z mečem v levi in z ovčjo glavo (?) v desni, spodaj je neznan mučenik, na drugi strani pa je zgoraj neznana svetnica, spodaj pa sv. Magdalena. Na desnem pilastru je spredaj zgoraj sv. Boštjan z dvema puščicama v roki — celo podobno je izobražen tudi v monštranci na Ljubnem — spodaj je sv. Florjan, ki vliva iz čebra vodo na gorečo hišo, na zunanji strani sta zgoraj sv. Barbara s stolpom, spodaj pa sv. Katarina s kolesom in mečem.

Ves altar je enoten in njegova ideja je poveličanje križa. Napis poveličuje sv. križ, sv. Andrej pridiguje o svetem križu in možje in žene ga zvesto poslušajo, spodaj pa vidimo vzor nositeljev križa — Zveličarja samega na križevem potu.

Spomenik se nahaja vzidan v južno zunanjo steno zakristijsko. V obče je še dobro ohranjen. V predeli so polovici oseb odbite glave, ravnotako sta tudi izgubili glavi obe ženi, ki poslušata v ospredju sv. Andreja, Turek pa svojo desno roko. Odpadel je tudi kos vrhnega okrajka in čela.

II. Kos polukrožnega čela kakega nastavka. Po velikosti (v premeru 1·2 *m*) precej enak čelu prej opisanega spomenika (s premerom 1·28 *m*) je ta kos gotovo služil tudi v enak namen. A to čelo je okrašeno s figurami. Ohranjen je samo levi del. Na dolgi klopi sedi žena obrnjena proti desni in se nagiba naprej. V desni drži neko okroglo stvar (kodeljo prediva?), z levico pa je objela dete. Kip je zelo pokvarjen. Ženi je odbita glava, dete pa celo manjka, vidi se še samo stopalo leve noge. Kdo je ta žena, ne vemo.

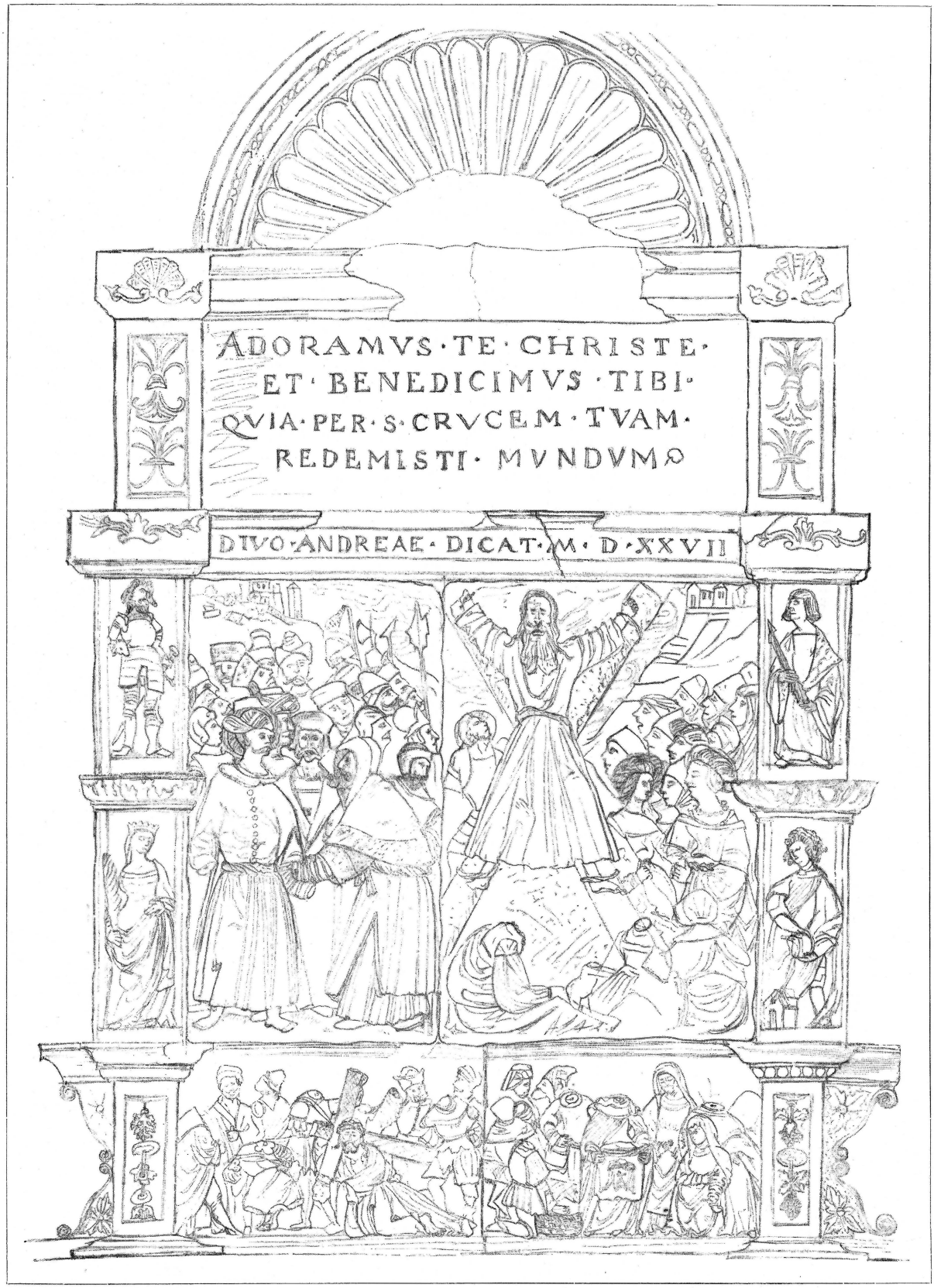

Gornji grad. Altarček sv. Andreja iz l. 1527.

Narisal A. Stegenšek.

Misliti moramo na večji prizor, ker tudi na desni strani čela so morale biti figure. Mogoče, da je na eni strani sedela Devica Marija z Jezusom, na drugi sv. Elizabeta z Janezkom. Ta prizor je bil v duhu tedanje dobe.[1] Ob zunanjem čelovem robu je zanimiv okvir. Troje trakov ali viter je okoli roba v gotovi razdalji druga od druge koncentrično razpoloženih, sedem pa jih gre (na našem kosu) v smeri polumera, tako da nastane redka mreža, ki je okrašena s štirilistimi rozetkami v teh praznih predalčkih. Pred tem na severnolaške motive spominjajočim okvirjem pa visijo trije venci, spleteni iz ovočja.[2]

Škof Tomaž Hren je oskrbel za prezbiterij celo novo opravo: veliki altar, škofovski sedež, klopi in orgle. L. 1606. je najel za leto dni lesorezca Petra Hoferja, l. 1613. pa je napravil Lenard Khern do stropa segajoč nastavek velikega altarja; pomagal mu je Kilian Schneyder, mizar in kipar (ter slikar!). L. 1627. je plačal škof novi altarni nastavek sv. Rešnjega Telesa, ki ga je bil izvršil podoborezec Jurij Skarnos v Ljubljani.[3]

Dva lesena reliefa, ki sta še ohranjena, sta približno iz te dobe.

III. Relief sv. Treh kraljev (Sl. 123.). Tabla je 156 *cm* široka in 250 *cm* visoka. Na levi vidimo razpadlo zidovje, pred katerim sedi, obrnjena proti desni, Devica Marija in drži golo Dete na kolenih. Zadi za njo se pogovarjata dve dekli, poleg Deteta pa kleči angel s povzdignjenima perutnicama in sklenjenima rokama. Moli novorojenega Odrešenika. Pred božjim Detetom kleči prvi kralj, mož častitljivega obraza in dolge brade z malo plešo. Z desnico ponuja v škatljici zaklad, levo pa polaga na prsi v izraz vere in spoštovanja. V dolgih gubah pada njegov plašč. Drži ga za njim klečeči fantek, ki se ozira z nežnim obrazom nazaj po novodošlecih. Ostala dva kralja stojita. Drugi kralj je krepke postave, s kratko brado, kodrastimi lasmi in s krono na glavi. V levici drži čašo, z desnico pa izraža svoje začudenje, obrnivši se k starcu, ki s povzdignjenim prstom ž njim govori. Ni-li ta plemeniti starček sv. Jožef? V vojaško opravo se je ogrnil zamorski kralj s turbanom in diademom na glavi. Tudi on prinaša svoj dar. Za spremljevalca ima zamorca. K tej skupini še spadajo tri osebe v ozadju. Po rogljati kapi skrajnolevega bi človek sodil, da so radovedni betlehemski meščani. Vidimo tudi velblode, na katerih so jezdili kralji. Na enem sedi čeden zamorski deček s psom in jih čuva. Z višine brega pa nas pozdravlja betlehemsko mesto z obzidjem, stolpi in mestnimi vrati. Ravno gredo skozi nje zadnji jezdeci iz premstva kraljev iz Jutrovega.

Relief je dobro izdelan in njegov rezbar je bil izurjen v svojem rokodelstvu. Lepo loči med osebami v ozadju in v ospredju ter daje ene v nizkem, ploskem reliefu, druge pa izdela v visokem reliefu, skoro v polnih oblikah. Ugaja nam kretanje oseb, tudi skupine, a preslaba je umetnikova moč, da bi vprizorila dušno življenje sv. oseb, posebno malo nam ugaja izraz Marijin. Vsa tabla je mnogobarvno poslikana, obleka je navadno pozlačena. Tudi ohranila se ni slabo; tu pa tam je malo okrhana, sicer pa je cela, a pirava.

---

[1] N. pr. Springer, Handbuch der Kunstgeschichte. Leipzig 1902. IV p. 15.

[2] Najbrž spada to čelo k nastavku altarja Mar. Oznanjenja koncem severne ladije.

[3] Orožen, Dioec. Lav. Bd. V p. 541.

Poklonstvo Treh kraljev so kdo ve kolikokrat vprizorili umetniki in zato je težko reči, koliko je naš rezbar samostojen, in koliko si je izposojal skupine in oblike. V razpostavi peterih glavnih oseb kaže naš rezbar največjo sorodnost z Dürerjevo sliko Treh kraljev v Uffizijah v Florenci.

IV. Leseni relief Venčanja Marijinega; 120 *cm* širok, 134 *cm* visok. Na desni vidimo sedeti na oblakih Boga Očeta z dolgo brado in tiaro na glavi in s svetovno krogljo na kolenih. Njemu nasproti, pa nekoliko nižje sedi poveličani Zveličar s križem zmage. Obadva držita kraljevsko krono nad glavo Device Marije, ki kleči na oblakih, obrnjena naravnost proti nam, in moli s sklenjenima rokama. Nad krono je bil pred ploskvo z vidnimi žarki pritrjen golob sv. Duha. Tako je bila cela sv. Trojica navzoča. V oblakih je vse polno angelskih glavic (11), več angelskih dečkov pa vidimo v kotih podobe in sicer v spodnjih po enega, v zgornjih po dva. Eden izmed njih bije po citrah, drugi igra na mandolino. Prvotno so bili docela goli in šele pozneje so jih nekoliko popravili. Morda velja zato ravno o našem reliefu opazka iz l. 1631: altare ss. Trinitatis consecratum, iconem habens inconvenientem.

Tudi ta relief je dobro izvršen, pa tudi, kakor prejšnji brez posebne umetniške cene; poslikan je mnogobarvno, v oblakih pozlačen. Malo je trhel. Odbila se je roka Zveličarjeva in izgubil se je golob sv. Duha. Rezbe pod štev. II—IV se shranjujejo od l. 1903. naprej v kn. šk. lavant. muzeju v Mariboru.

Druga cerkvena oprava.

Škropilnik poleg sedanjih stranskih vrat nosi letnico 1Λ25 (1725?). Arheologično zanimiv je tudi krstni kamen (Sl. 157.) iz črnega mramorja, ker nam pove, kakšno obliko so imeli ti kameni začetkom 17. stoletja. Na nizkem podstavku se dviguje okrogel stebrič z napisom T·E·L· (Thomas Episcopus Labacensis) 1608 in nosi okroglo, z okrajkom opasano posodo. Pod tem je napis:

SALVATORI TOTIVS MVNDI $\overline{\text{DNO}}$ $\overline{\text{NRO}}$ IESV XP̄ FONTI LVCIS ET SALVTIS[1] ÆTERNÆ

Nagrobni spomeniki.

Izmed srednjeveških spomenikov (benediktincev, sovneških gospodov in celjskih grofov, Kacenštajnov in dr.) se ni ohranil nobeden. Sedanji pričenjajo šele s 16. stoletjem in so vsi v najožji zvezi z ljubljanskimi škofi. Ko so podrli staro cerkev, so grobne plošče in napise vzidali zunaj v južno stran nove cerkve in sicer v dveh vrstah, drugo nad drugo. L. 1832. pa so župnišče razširili proti vzhodu in novi zid se je prislonil k cerkvi med prvo in drugo vzidano ploščo. Tako je prišlo, da se dandanes nahaja spomenik prvega ljubljanskega škofa Žige Lamberga vzidan v steni kuhinjske shrambe, neki drugi pa spodaj v kleti. Na sliki 124. se vidi, kako so te plošče razstavljene. Ne kaže, da bi tukaj prepisavali vse njih napise, ampak podati hočemo samo umetniško in zgodovinsko zanimive. Napise sta objavila Radlič[2] in Orožen[3].

---

[1] Združeni sta črki V in T ter I in S. — [2] Mitt. d. C. Com. 1861 p. 243—245. — [3] Dek. Ob. p. 19—22.

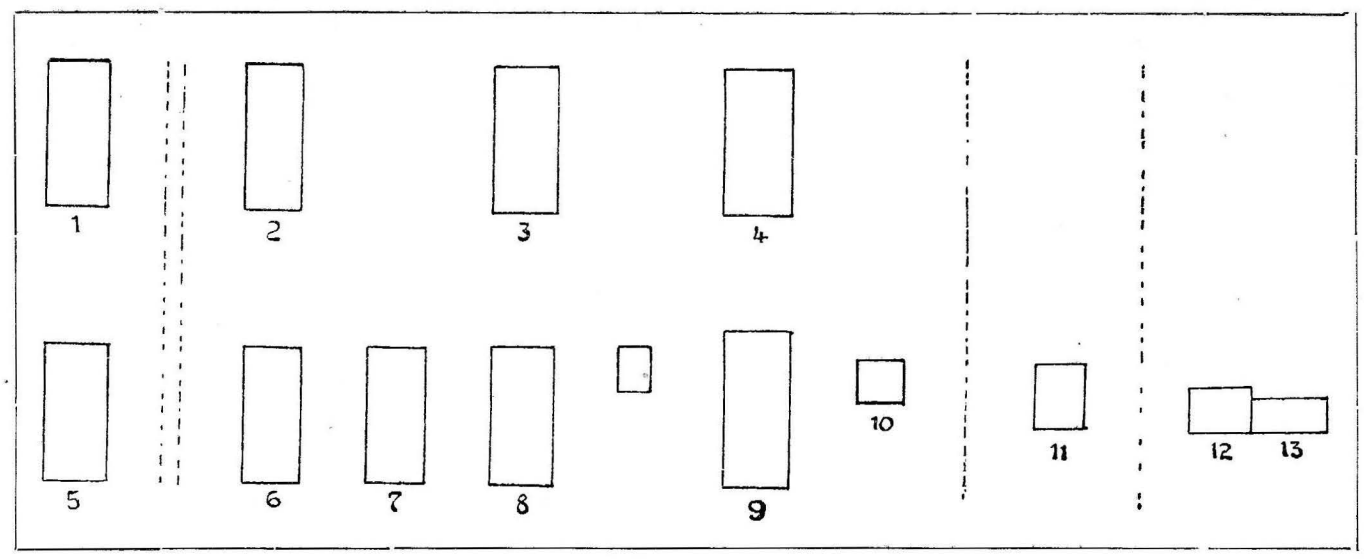

Sl. 124. Gornji grad. Pregled grobnih kamenov, vzidanih v južni zunanji steni župnijske cerkve.

Spomeniki se morajo ločiti na prave grobne plošče, postavljene kmalu po smrti, in te segajo v 16. stoletje (1522—1544) in v spominske plošče iz 17. stoletja. Prve razpadajo v dve skupini, prvo s škofom Ravberjem na čelu, ki je dal postaviti spomenike sebi, svojemu bratu, svojemu vzgojitelju in morda tudi svojemu zvestemu pravdniku, drugo s škofom Kacijanerjem in dvema njegovima sorodnikoma. Naš popis je razvrščen po kronologičnem redu in na čelu opisa vsakega spomenika stoji dotična letnica.

1522. (Štev. 7) Nikolaj Graczer, vzgojitelj škofa Ravberja.[1]

1527. (Štev. 2) Knezoškof Krištof Ravber (1493—1536).

Belomramornata plošča je približno 1 *m* široka in 2 *m* visoka in je izdelana v nizkem reliefu. Prvotno je ležala na tleh v kapelici sv. Andreja v stari cerkvi. Škof se vidi v celi rasti od spredaj. Ležečemu počiva glava na mehkem, bogato vezanem vzglavniku. A ne spi smrtnega spanca, ampak gleda nas z odprtimi očmi. Njegov obriti, resnomoški obraz obrobljajo dolgi, v višini ušes ravno pristriženi lasje. Nosi slovesno liturgično opravo: albo, dolgo in ozko štolo, bogato vezeno dalmatiko in ravnotako vezen mašni plašč. Čez zadnjega pada naramnik in zagrinja z mehkimi gubami njegov gornji rob. V levici drži škof okovano knjigo, v desnici škofovsko palico z gotsko kapelico s svetniki in kljuko in s prtičem (fanonom). Mitra, križec na prsih in prstani (na desnem kazalcu, na levem prstancu in palcu) spopolnijo njegovo opravo. Na poševno posnetem zunanjem robu okvirja se bere na desni strani napis:

POSIT · ANNO · CHRIST · M·D·XXVII ·
DONEC · IN · CARNE · VIDEAM · SALVATOREM ℘

Ravber je umrl šele l. 1536. in je bil pokopan v Gornjem gradu.[2]

1529. (Štev. 5). Ahacij Weichselburg, gornjegrajski sodnik (?) za škofa Ravberja.

1530. (Štev. 6). Jurij de Turri, brat škofa Ravberja.

Iz Kacijanerjeve rodbine so naslednji spomeniki:

1538. (Štev. 9). Cesarski poveljnik Janez Kacijaner. Belomramornata plošča je 98 *cm* široka in 216 *cm* visoka. Ranjki stoji v viteškem oklepu pod polukrožnim lokom, ki počiva na pilastrih z renesanskimi ornamenti okrašenih. Na glavi ima odprto čelado s tremi vihrajočimi peresi. Okoli vratu nosi zlato (?) verižico. Levico z mečem v nožnici upira ob bok, z desnico pa se opira ob držaj bandera s svojim rodbinskim grbom na vrhu. Ta je četerodelen z dvema proti desni se vspenjajočima mrjascema in dvema takima

[1] Or. Dek. Ob. p. 25 štev. 1. — [2] Valvasor, Ehre d. H. Kr.[2] III p. 21.

mačkama. Spodnji del lokov zagrinja vezena preproga, pod katero stoji junak. Ob njegovem levem boku je odprt list z napisom, ki pove njegovo starost:

ÆTATIS ·
SVAE ·
ANNO ·
XLVII ·

Listu odgovarja poleg desne golenice tablica z alegorijo. Vidimo grajsko dvorišče, s štirivoglatim stolpom ob levi, z zobčastim obzidjem in strelnimi linami v ozadju, za zidom pa raste visoko drevo. V sredi dvorišča stoji trebušnati steklenici podoben studenec. Od desne je pristopil k njemu žrjav in je pomočil svoj kljun v hladilno tekočino. A že se je vspela od leve lesica, ki pregrizne žrjavu vrat. Ta zamahne s perutmi in umrje.

Nikolaj Zrinjski je namreč očital cesarskemu poveljniku Kacijanerju izdajstvo, prijateljsko ga je povabil k sebi in ga je pri mizi zavratno napadel in ubil.[1] Podobno alegorično se slika tragična osoda Kacijanerjeva pri nogah junakovih. Med nogami leži na tleh mrtvaška glava in na nji je postavljena klepsidra (ura). Skozi glavo leze ostudna kača. Vnide v čeljust in pri očesni odprtini pride ven. Ima pa človeško glavo z dolgimi brkami pod nosom. Ravnotaka kača se ovija držaja Kacijanerjevega praporja.

Napis pod kipom se glasi:

GENEROSI · D · IOANNIS · KHAZIANNERI · BARONIS · IN
KHACZNSTEIN · ET · FLEDNICK · ETC · STATVRA · QVI ·
MISERABILITER · IN · COSTANOVICZA · CROATIÆ ·
PERŸT · AN · M · D · XXXVIII · OCT · XXV ·

1540. (Štev. 8). Jakob Kacijaner.

1544. (Štev. 3). Knezoškof Frančišek Kacijaner (1536—1544). Belomramornat relief, $1\,m : 2\,m$ velik; iz nekdanje Andrejeve kapelice. Pod lokom, ki počiva na dveh grčavim vejam podobnih stebričih in je zadi zagrnjen z vezeno preprogo, stoji ranjki škof — plečat mož — in nosi albo z všitkom (paruro), štolo, vezeno dalmatiko, ozek in dolg manipel in gladek mašni plašč. V levici ima knjigo, v desnici palico s fanonom. Mitra mu krasi glavo; resen, skoro žalosten je njegov obraz. Pri desni nogi se vidi njegov rodbinski grb z osrednjim ščitom, ki predstavlja grb ljubljanske škofije. Napis se glasi v distihih:

CATIANERVS · HVMO · FRANCISCVS · EPISCOPVS · ATRÆ ·
SVCCVBAT · ET · CORPVS · VERMICVLI · LACERANT ·
EFFICIT · HVNG · MAGNVM · SEXTVS · TRIGESIMVS · ANNVS ·[2]
SEPTEM · POST · ANNOS · LABITVR · AD · NIHILVM ·

Spomenik Janeza Kacijanerja in škofa Frančiška sta delo iste roke. Dokaz za to: v obeh se nahajajo kot ornament grčave vejice, ki spominjajo

---

[1] Huber, Gesch. Oesterr. IV. p. 59—61. Voigt, Hist. Taschenbuch, V 129. Valvasor, Ehre d. H. Kr. III 30. — [2] L. 1536. je namreč postal škof.

na pozno gotiko. V zgornjih kotih obeh plošč vidimo izpolnjene prazne vogle z istim rastlinskim motivom; napis je pri obeh na ploščici z držaji (tabula ansata) pod reliefom in ima enake, drobne in lepe črke. Obe sta toraj narejeni po smrti škofovi.

Spominske plošče je dal napraviti deveti ljubljanski škof, Tomaž Hren, in sicer sebi (pozneje ni bil tukaj pokopan) in tistim peterim svojih prednikov, ki še do tedaj niso imeli svojih spomenikov. Vse te plošče so iz črnega mramorja. Izvzeta je le njegova, ki je belomramornata. Vendar se pa razlikujejo med seboj. Najprej je postavil Hren sebi napis l. 1609. Deset let pozneje je dal izvršiti vpodobljen spomenik četrtega škofa Urbana Tekstorja, potem ostalim prednikom in sicer v tem redu, da je šel po vrsti nazaj od neposrednega prednika Tavčarja do prvega škofa Lamberga. Drugi so dobili samo napise, Tekstor in Lamberg pa upodobljena spomenika. Napisi so bili postavljeni v Andrejevi kapelici, spomenika pa na odličnem mestu v prezbiteriju. Čemu je škof Hren tako odlikoval Tekstorja — o Lambergu, ustanovitelju nam je to lažje umevno — in ga povzdignil celo nad svojega prednika Tavčarja, kateremu se je imel toliko zahvaliti? Ali je morda upošteval to, da je škof Lamberg umrl v sluhu svetega življenja, škof Tekstor pa je umrl — rekel bi — za vero vsled protestantskega zasledovanja? To dvoje povdarja škof Hren tudi v obeh napisih. O Lambergu pravi, da je bil povišan na škofovsko stolico vsled izrednih zaslug — ob merita sua inclita Deo vocante, subvecto (ad sedem episcopalem) —; o Tekstorju pa, da je bil v vednem boju s heretiki in je bil od njih po zvijači ugonobljen — viro pio, optimo perpetuoque haereticorum malleo, ab eisdem Tanawerti per insidias interempto. Zdi se, kakor bi bil škof Hren v njiju gledal svoja vzornika. Zato se tudi v samo teh dveh napisih ponaša s svojimi lastnimi napori za katoliško stvar in se imenuje: Pro s. religione catholica reformator, reformator s. catholicae religionis.

L. 1609. (Štev. 11). Knezoškof Tomaž Hren (1598—1630). Odlomek (74:100 *cm*) belomramornate plošče. Plošča je bila razdeljena na tri dele, drug nad drugim. Zgornji del manjka. Na srednjem je grb Hrenov in grb ljubljanske škofije, spodaj pa letnica: 1609. Na najnižjem tudi okrhanem delu pa je napis:

EGO · AVTEM · HIC · EXPE
CTO · RESVRRECTIO
NEM · MORTVORVM · ET ·
Vitam VENTVRI · SÆCVLI ·
Libera ME DOMINE ·

Tomaž Hren je umrl l. 1630. in je bil pokopan v ljubljanski stolnici. Tam je imel sledeči napis:

Hac in tumba Requiesco post Labores Thomas Chrön
Episcopus Non. Laba. S. C. M. consiliarius ac Redemptorem
meum hic expecto carnis resurrectionem et vitam
venturi saeculi, amen. Anno 1609.[1]

[1] Mitt. d. hist. V. f. Krain 1860 p. 51 seq.

Ko so l. 1701. podrli ljubljansko stolnico, so prenesli njegove ostanke v Gornji grad. Tu si je bil Martinovo kapelico pripravil za grobišče. Tam je tudi stal opisani spomenik.

L. 1619. (Štev. 4). Knezoškof Urban Tekstor (1544—1558). Velikost črnomramornate plošče 1 *m* : 2 *m*. Ranjki škof stoji v gotsko profiliranem okvirju in nosi liturgično opravo z albo, vezeno dalmatiko, ravnotako kazulo, rokavice in prstane. V levici ima knjigo, v desnici palico s fanonom in mitro na glavi. Njegov simpatičen obraz je obraz mladeniča. Spodaj ob levi je škofijski grb, ob desni pa njegov zasebni ščit s štirimi, po koncu stoječimi peresi. Napis se glasi:

A · M · D · O · E · Q · M · M · V · G ·[1]
VRBANO · TEXTORI · IV · EPŌ · LABAC · FERDINANDI · I · HVNGAR ·
BOEMIÆQ · REGIS · & INFANTIS · HISPANIAR &c CONSILº ELEEMOSINARº
AC · CONFESSARIO · VIRO · PIO · OPT · PERPETVOQ · HÆRETICORVM
MALLEO · AB · EISDEM · TANAWERTI · PER · INSIDIAS · INTEREMTO ·
THOMAS · IN · SEDE · EPALI · SVCCESSOR · V[2] · FERDINANDI · II · ROM · IMP · NEPOTIS[3]
CONSIL · REFORMATOR · S · CATHOLICÆ · RELIGIONIS · ET · IN · EXCELSO I · A ·[4]
PROVINTIAR · LOCVMTENENS · MEMORIÆ · ERGO · P · P · Aº DNI MDCXIX.

Ta škof je umrl l. 1558. v mestu Donauwörth na Bavarskem, kamor se je bil podal pogajat se kot cesarski poslanec s protestanti. Ker je bilo po zimi, so njegovi nasprotniki po noči polili kamenite stopnice pred njegovim stanovanjem z vodo. Zjutraj je na njih zdrsnil, padel in se ubil.

L. 1622. (Štev. 13). Knezoškof Janez Tavčar (1580—1597). Črnomramornata plošča z napisom je 115 : 57 *cm* velika. Škof je umrl v Gradcu in je bil pokopan v Gornjem gradu.

L. 1623. (Štev. 12). Imenovani knezoškof Baltažar Radlič (1579). Radi svoje zgovornosti je slovel kot kranjski Ciceron. Napis povdarja njegovo znanje slovenščine — slavice dicendi peritissimo. Od papeža Gregorija XIII. za škofa potrjen, je umrl, predno je bil posvečen.

L. 1623. (Štev. 10). Knezoškof Konrad Glušič (1571—1578). Črnomramornata plošča, 76 : 63 *cm* velika.

L. 1625. (Št. 1). Prvi škof ljubljanski Žiga Lamberg (1463—1488). Črnomramornat, zdaj pobeljen spomenik, 98 : 232 *cm* velik. Ško sedi na prestolu s tremi stopnicami in naslonjalom. S telesom je obrnjen $^3/_4$ na desno, gleda pa naravnost proti opazovalcu, nosi brke pod nosom in ostro zašiljeno brado. V levici drži škofovsko palico s fanonom, z razprostrto povzdignjeno desnico pa blagoslavlja. Nosi popolno liturgično opravo s pluvijalom in mitro, a brez križca na prsih. Spodaj je na levi grb škofijski, na desni pa grb Lambergov z gornjegrajsko zvezdo na osrednjem

---

[1] Ad maiorem Dei omnipotentis eiusque Matris Mariae Virginis gloriam.

[2] Successor quintus (Textoris).

[3] Ferdinand II. je bil vnuk (nepos) Ferdinanda I. Radlič čita: INNEPOTIS (?), Orožen: IN EPOTIS (!), jaz pa sem videl od tal samo NEPOTIS, kar edino da pameten smisel.

[4] Interioris Austriae.

ščitku. Okvir je še na pol gotski in obstoji iz globokega žleba, v katerem leži palica z ovijajočim jo trakom. Napis se glasi:

I † M[1]
I · XPO · O · M · E · Q · M · M · M · V · S ·[2]
RMO IN CHRO P · D[3] · SIGISMVNDO · LAMBERGIANA · ILLVSTRI ·
ORTO · FAMILIA · PRIMO · S · SEDIS · EPALIS · LABACEN ·
ANTISTITI · A · FRIEDERICO · III · ROM · IMP · & · PIO · II · PONT · MAX ·
GLORIOSISS · FVNDATORIB · AD · EAM · OB · MERITA · SVA ·
INCLYTA · DEO · VOCANTE · SVBVECTO · Ao XPI 1&61 ·
THOMAS · EPVS · NONVS · EIVS · SVCCESSOR · FERDINANDI
II · ROM · IMP · CONSIL · IN · EXCELSO · I · A · REGIMINE · LOCVM
TENENS · AC · PRO S · RELIGIONE · CATHOLICA · REFORMA
TOR · MEMORIAE · & · AMORIS · ERGO · P · P · P · P[4] · ANNO · SSMI
IVBILEI 1625 · HVIVS · SAECVLI · PRIMO.

Žiga Lamberg je umrl v sluhu svetosti in je bil pokopan v ljubljanski stolnici[5], kjer je imel sledeči napis:

Venerandus Pont. Dominus Sigismund Lamberger
Primus Episcopus Labacensis Ann. XXIV praefuit
Anno Domini CIↃCCCCLXXXVIII. XVIII Junij obiit.[6]

V Gornjem gradu je še počival knezoškof Peter Seebach (1558—1568), a od njega nimamo nobenega spomenika in niti ne vemo, ali ga je sploh imel. Najbrž se je zgubil, kakor toliko drugih starin.

Želeti bi pač bilo, da bi se ti spomeniki slavnih škofov spravili v cerkev in morebiti vzidali v steno veže, posebno ker so nekateri, kakor spomenik Lamberga in Tekstorja, bili nalašč narejeni cerkvi v okras. Naj se spominjajo ob njih Gornjegrajci, koliko se imajo zahvaliti tem cerkvenim knezom, tujci pa naj gledajo odlično vrsto prednikov ljubljanskih škofov, ki so si priborili toliko zaslug za katoliško in slovensko stvar!

Na zunanji cerkveni steni sta vzidani še dve plošči, ki pa nista zaznamovali grobov. Prva (med štev. 8 in 9) je iz peščenca in ima grb ljubljanske škofije s središčnim ščitom škofa Hrena. Ob straneh grba je letnica 1602 in spodaj napis:

THOMAS · IX · EPVS
LABACEN · F · F · L · D · E · M · M · V

kar pomeni: „Thomas, nonus episcopus Labacensis, fieri fecit. Laus Deo et Mariae Matri Virgini!“ S to ploščo je bil datiran kak spomenik, ki ga je dal po-

---

[1] Iesus † Maria.
[2] Iesu Christo, optimo, maximo eiusque Matri Mariae, magnae (?) Virgini, sacrum.
[3] Patri Domino. — [4] Pium, pacificum (?) Patrem patriae.
[5] Valvasor, Ehre d. H. Kr. III p. 659 *a*. Orožnova trditev (Dek. Ob. p. 20), da je bil pokopan v Gornjem gradu, je menda brez podlage.
[6] Mitt. d. hist. Ver. f. Krain 1860 p. 51.

staviti škof Hren, in sicer najbrž kapelica sv. Martina. Druga plošča kaže grb admontski ter grb gornjegrajski in nad njima napis:

ABB · ADMONTEN . OBERBVRG ·[1]

Napis govori o škofu Ravberju, ki je bil komendatarni opat (abbas) admontski (admontensis) in gornjegrajski (oberburgensis). Mislim, da je plošča zaznamovala kapelo sv. Andreja, katero je Ravber okrasil. Vsi prej opisani spomeniki so namreč iz kapelic sv. Andreja in sv. Martina, ali pa iz prezbiterija, torej najbrž tudi zadnji dve plošči.

Zgodovina nove stavbe.

Ker je bila cerkev temna in starinska, ni mogla ugajati baročni dobi. Zato jo je dal knezoškof Ernest grof Attems (1743—1757) podreti in pozidati novo. O stroških pri novi stavbi poroča rokopisen zvežčič v župnijskem arhivu z naslovom: Percepta et Exposita Pro reaedificanda ecclesia Collegiata Oberburgensi. Anno 1752 et 1753 et 1754 usque ad 11. Augusti. Fasc. I. — Fasc. II: Usque ad ann. 1761. Stroški so znašali skupaj 17.287 gold. 31 krajc. in 1 vinar. Izmed delavcev omenjamo stavbarja Matija Perskýja v Ljubljani, ki pa se je le redkokedaj pripeljal v Gornji grad, in palirja Janeza Reißenbauerja iz Gradca. Boljše plačani, torej bolj izurjeni delavci so bili iz Gradca, vsi drugi pa „Kranjci“ t. j. Slovenci. Štukaturno delo so izvršili Jožef Landes, Anton Stampfel in Gal Schmidt.

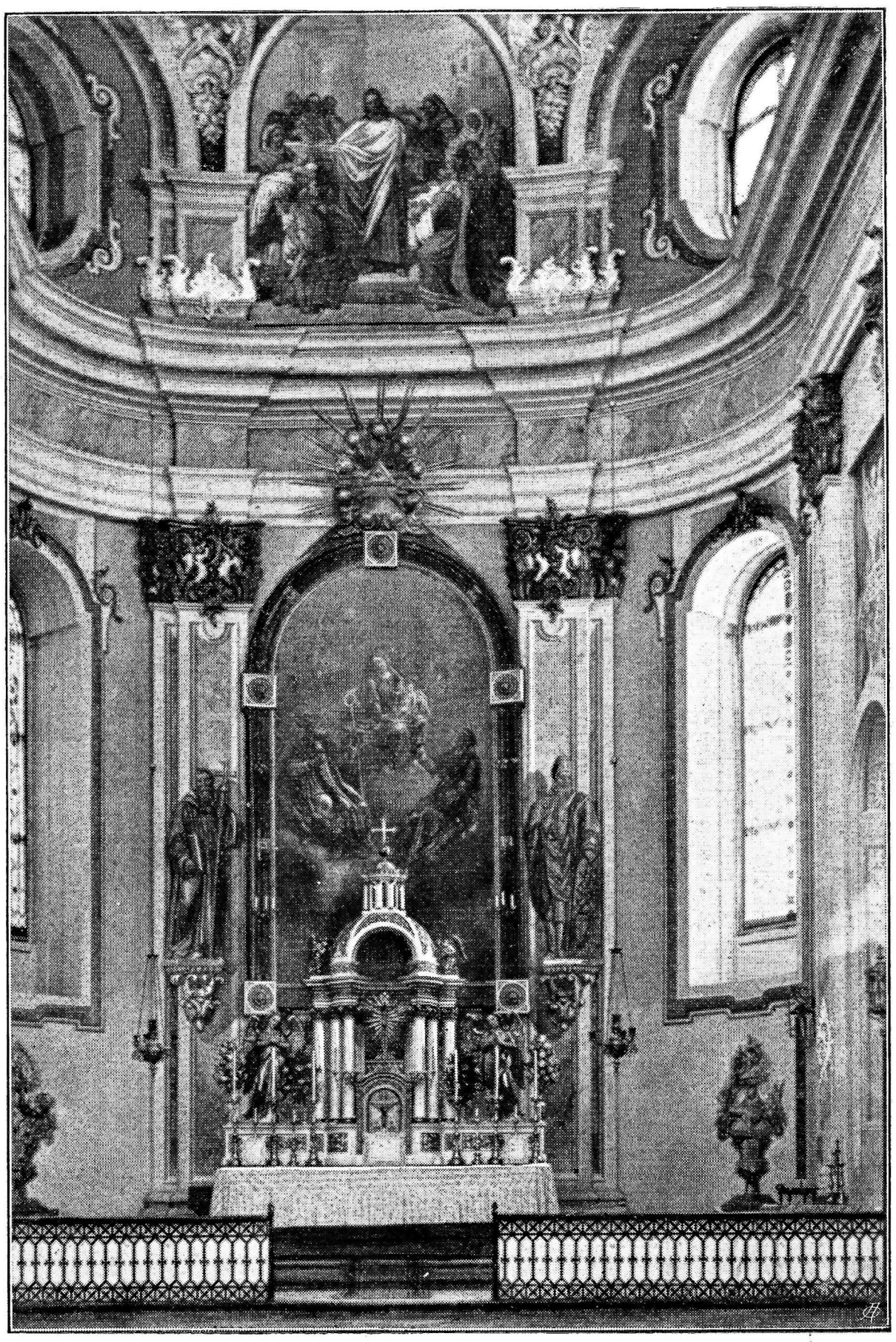

Sl. 125. Gornji grad. Prezbiterij in glavni altar v župnijski cerkvi.
Fotogr. Fr. Jurkovič, Šmarje.

Nova cerkev je močna in prostorna stavba, ki se more meriti z vsemi sodobnimi cerkvami v naših krajih. Vedno bo pričala o veliki podjetnosti ljubljanskega škofa, pa tudi o radodarnosti kranjskih deželnih stanov, ki so — z 10 tisoč gold. — pokrili

[1] Dosihdob vedno krivo objavljen: Abbas ad montem Oberburg.

več ko polovico stroškov. — L. 1863. je poslikal starejši Fantoni prezbiterij. Poleg oljnate podobe Matere Božje s sv. Mohorjem in Fortunatom stojita sv. Ciril in Metod, dve enobarvni (monohromatični) — rumeni — freski. Pod svodom je v luneti prizor, kako Jezus blagoslavlja otročiče, na kupolnatem svodu pa sv. Trojica in angeli. Na slavoloku čitamo veliko letnico: 1863. Vsa ostala cerkev je samo pobeljena.

Sedanji altarji.

Sedanja cerkev ima sedem altarjev. Zadnja dva altarja v kapelicah poleg veže sta se prej najbrž imenovala po sv. Apolinaru in sv. Janezu Nepomuku, ker je knezoškof Leopold grof Petazzi (1761—1772) za nju sporočil 1000 gold. in sta ovalni sliki omenjenih altarjev res iz njegove dobe. Morda so ju prenesli na sedanje mesto, ko so postavili večja altarja in sicer l. 1860. altar Marije čistega Spočetja in l. 1865. sv. Jožefa. Vsa vrednost teh altarjev obstoji v velikih, lepih slikah. Čeden je tudi lesen tabernakelj na glavnem altarju (Sl. 125.) s shrambo, s kupolo na stebrih nad njo in z molečima angeloma.

1. Slika Matere Božje s sv. Mohorjem in sv. Fortunatom (Glavni altar). Slikal Layer v Kranju. Devica Marija sedi na oblakih in je obrnjena proti desni, a z glavo se ozira na levo in gleda na nižje na oblakih sedečega sv. Mohorja. Z obema rokama drži božje Dete in ga kaže presrečnemu oglejskemu apostolu. Kristus ga blagoslavlja. Modra ruta zagrinja Marijino glavo, noge pa ima bose. Sv. Mohor v liturgični opravi s pluvijalom in mitro je ves prevzet: z levico drži škofovsko palico, desnico pa polaga na prsi, polne notranjega čuvstva. Na desni vidimo sv. Fortunata v dijakonski opravi. Knjigo je položil na kolena, desnico pa povzdiga v pozdrav božjemu Detetu. Nad Marijo se zibljejo v oblakih angelske glavice; ob spodnjem robu slike pa vidimo z zelenjem poraščeno

Sl. 126. Gornji grad. Kremser Schmidt: Rojstvo Gospodovo.
Fotogr. Fr. Jurkovič, Šmarje.

zemljo. Luč prihaja od desne od zgoraj in obseva Dete in Marijin obraz ter pada od spredaj na sv. Mohorja. Drugi deli slike pa so v senci in tako sedi tudi sv. Fortunat v senci. S tem se varuje enoten značaj podobe. Prijetno se vrstijo tudi barve. Prevladuje rdečina: rdeča sta plašč in mitra Mohorjeva, dalmatika dijakonova in obleka Marijina. Modrina Marijinega plašča nekoliko zmanjšuje ta živahni utis, tako tudi bela, v polni svetlobi stoječa Mohorjeva srajca. Obrazi kažejo laški vpliv in niso posebno plemeniti. Slika je že nekoliko trpela, posebno v gornjih delih. Podoboslovno je zanimiva, ker spaja dva naslova: Matere Božje, ki je bil prvoten, in obeh oglejskih patronov. Kako bi naj slikar te tri osebe spojil? Poslužuje se vizije kakor slavni Rafael, Murillo in dr.

2. Slika Rojstva Jezusovega (1. str. altar na ep. str.). Slikal Kremser-Schmidt (Sl. 126.) Prizor se vrši v rjavi votlini, skozi katero se vidi ob desni svinčastotemno, s težkimi oblaki zastrto, nočno nebo. Votlinina smer gre proti levi in najgloblje v nji sta osel, na katerega se je sv. Jožef naslonil, in vol. Središče slike zavzema po razdelitvi mere in svetlobe, pa tudi po časti — božje Dete. Leži v jaslicah. Za njim sedeča srečna Devica in Mati je odgrnila plenice, da pastirci z začudenjem gledajo včlovečeno božjo Besedo. Njih krepke postave z bakreno zagorelimi obrazi stojijo v živahnem nasprotju z bledim Marijinim licem in s slabotnim Novorojencem. Prvi poleg Marije se je pobožno nad njim sklonil — podoben je po obrazu sv. Jožefu, — drugi s torbo ob strani povzdiga v goreči molitvi roke, obadva pa gledata zvedavo in nepremično na Dete; tretji, ki je na pol razgaljen in je prinesel ovčico v dar, se z desnico radovedno dotika nožice Zveličarjeve, s kuštravo glavo pa se obrača nazaj, kakor bi hotel pri-

Sl. 127. Gornji grad. Kremser Schmidt: Zadnja večerja Gospodova.
Fotogr. Fr. Jurkovič, Šmarje.

klicati še druge tovariše, zatrjujoč jim, da so v resnici našli napovedanega Odrešenika. Skozi odprtino na desni prihaja žena z jerbasom na glavi, vodeča dečka z levo roko. Nad tem idiličnim zemeljskim prizorom se zibljejo nebeške moči: vidimo tri angele, ki so prihiteli navzdol. Eden se je takorekoč strmoglavil z neba in z naprej stegnjenimi in sklenjenimi rokami teži proti desni; pod njim pa je švignil proti levi drug, mal angelček. Vsi pa obračajo svoje oči v včlovečenega Boga. Od Njega izhaja vsa svetloba in odseva iz Marijinega obraza. Druge osebe so večinoma v polutemi. Globoka polutema daje tej sliki nekak tajinstven značaj. Škoda le, da je že precej poškodovana in potemnela.

Sl. 128. Gornji grad. Kremser Schmidt: Vstajenje Gospodovo.
Fotogr. Fr. Jurkovič, Šmarje.

3. Slika zadnje večerje (Sl. 127.) na levem koncu poprečne ladije. Vidimo lepo obito dvorano, z omaro ali vrati ob levem robu, pri katerih je neka strežnica. V dvorani stoji dolga, belo pregrnjena miza, ki se obrača proti nam z levim sprednjim robom. Ob njenem prednjem koncu sedi apostol, katerega vidimo v temi od zadi, njemu nasproti pa je v polni luči Zveličar. Ob levi podolžni strani mize klečita dva apostola, ob nasprotni stranici je zbranih šest drugih. Predstavlja se trenutek, ko je Zveličar začel deliti sv. obhajilo. Krepki in plešasti sv. Peter je pokleknil na tla in je naslonil v molitvi sklenjeni roki na svoj stolec ter tako prejme prvi Gospodovo Telo, njegov tovariš ob levi pa se ta čas priklanja do tal. Levico s pateno drži Kristus na tilniku sv. Janeza, ki leži sklonjen pod sladkim bremenom na mizi in počiva na prsih Gospodovih. Ves je bled in sklepa roke v molitvi. Za Kristusom stoji polnolas apostol z dolgo, črno brado. Na mizi je visok, zlat kelih, kakor so bili za slikarjeve dobe v rabi pri sv. maši. Lepi so obrazi sosednjih apostolov. Prvi za

sv. Janezom je sivolas in sivobradat starček z globokočutnim izrazom v obrazu. Sledita še dva starčka: eden stoji, drugi se meni s tovarišem. Ta je morda portret kake osebe iz 18. stoletja. Izgleda kakor kakšen uradnik. Sedi v profilu, ima orlov nos, brke pod nosom in zalizce (Backenbart) pri ušesih, lase pa skrbno počesane na čelo, da mu zakrivajo plešo. Morda je v njem ovekovečen plačnik slike ali kdo drugi. Naslednji apostol se je pripognil in zajema s steklenico rdeče vino iz široke in nizke bakrene posode. Sprednji apostol pa je vstal iz izrezljanega stola z izstruženim naslonjalom in se je obrnil proti tovarišem. Menda hoče biti prvi, ki bo pokleknil poleg sv. Petra na tla. Plašč se mu je snel z ramen in je ostal na stolu: tako vidimo, da nosi ta sv. mož hlače in suknjo. V ozadju sta še dva prizora. Ob levem robu hiti proč izdajalski Judež. Z desnico drži daleč od sebe krivični denar, od zgoraj pa ga napada in pesti zlobec s perutmi in kremplji, z zmijinim repom in z žensko glavo. Ob desnem robu stoji apostol pred veliko odprto knjigo, iz kakršne se poje v samostanih koral. Morda je tudi on sodobnik slikarjev. V zraku sta nad mizo dva angela — mladeniča, ki občudujeta skrivnostni prizor. Eden sklepa roke, drugi prisostvuje svetemu činu s kadilnico. Ob spodnjem desnem robu se je umetnik podpisal:

Martin Joh. Schmidt
1773

Slika je še precej dobro ohranjena. Nekoliko je potemnela in zgornji del je pokvarjen. Zanimivo je, da daje umetnik včasi svojim osebam sodobno nošo. Sestava slike je srečna, barve ubrane.

4. Slika vstajenja Kristusovega (Sl. 128.) na srednjem stranskem altarju na južni strani. Grob ima podobo prostorne, kamenite krste s pokrovom. Tako se je izobražal v laški umetnosti. Proti nam je obrnjen levi prednji vogel. Svetli rob grobovega vrhnega okrajka in krilne plošče razpolovi sliko na zgornji in spodnji dol. Zgoraj vlada in plove nebeško življenje, spodaj diha in se kreta zemeljska reva. Okoli groba so zbrani stražniki. Dva še spita. Eden — zadi za grobom — je svoja lakta oprl ob krilno ploščo in njegov obraz se odsvita v luči nočne svetilnice, ki jo je odložil na grob; drugi — pred grobom — pa sedi, križa roki na kolenih in se mehanično oklepa sulice, a s čelado oborožena glava mu pada v nezavestnem spancu na prsi. Kristus je že vstal iz groba. V nebeškem veličastvu se ziblje z razprostrtimi rokami v zraku, le nekoliko odet z belo tančico, ki ga od spredaj zagrinja. Poleg njega je angel z belo zastavo z rdečim, vloženim križem. Zmagoslavno igra zastava v zraku in s svojimi bogatimi gubami dela ozadje za Kristusom. Nanj zrejo od zgoraj tri angelske glavice, drug angel pa (v pretirani, nelepi perspektivi) se je spustil z razprostrtimi perutmi na grob, da bi odvzdignil njegov pokrov. Tančica in povoji, s katerimi je bilo Zveličarjevo telo ovito, že leže na grobni plošči, odtrgani so že tudi pečati, a angel še mora odvaliti kamen, da bodo žene videle prazni kraj, „kamor so ga bili položili“. Angelova prikazen, ki se je pojavila bliskoma od desne nad grobom, je vzbudila in prestrašila stražnike na levi grobovi strani in njegova svitloba jim je zasijala v oči. Zadnji še tava v poluspancu

in je omahnil nazaj, drugi je brez pomoči telebil na tla in išče z levico opore, tretji — prednji — pa je hotel z razprostrtimi rokami zbežati v stran, a noge so mu odpovedale vsled strahu in pokleknil je na tla, z glavo še vedno zroč na svitlo prikázen, ki ga je pribila na zemljo.

5. Slika vnebohoda Gospodovega (Sl. 129.). Okoli skalnatega vrha oljske gore so se zbrali apostoli. Nekateri so spredaj, drugi zadaj za skalo in se vidijo samo v zgornjem delu. Klečali so okoli skale, ko jim je dal Zveličar zadnji blagoslov. Potem pa se je vzdignil v zrak. Sledovi njegovi se še vidijo vtišnjeni v skalo. Gospod pa plava veličastno preslavljen v rdečkastih oblakih. Spredaj ga zagrinja bela tančica, pred njim pa frfra in za njim plapola rdeči plašč. Nanj gledajo zgoraj od desne tri angelske glavice. Razna čuvstva hrepenenja in žalosti pretresajo spodaj zbrane apostole. Na levi kleči v ospredju prvak, sv. Peter. Žalosten povzdiga in sklepa roke. Za njim je Mati Božja, ki je prekrižala roke na prsih in se ozira za Sinom polna bridkih čuvstev. Ognjeviti, mladeniški Janez pa je skočil po koncu in z razpetimi rokami koprni za Gospodom. Neki apostol si briše solze z belim robcem, drugi pa je v globoki tugi sklonil glavo na skalo in jo je skril v sklenjenih rokah; drugi zopet gledajo za Zveličarjem, drugi se menijo med seboj, sprednji apostol ob desni pa je omahnil nazaj in z razprostrtimi rokami se čudi v svetli luči odhajajočemu Gospodu. Spo-

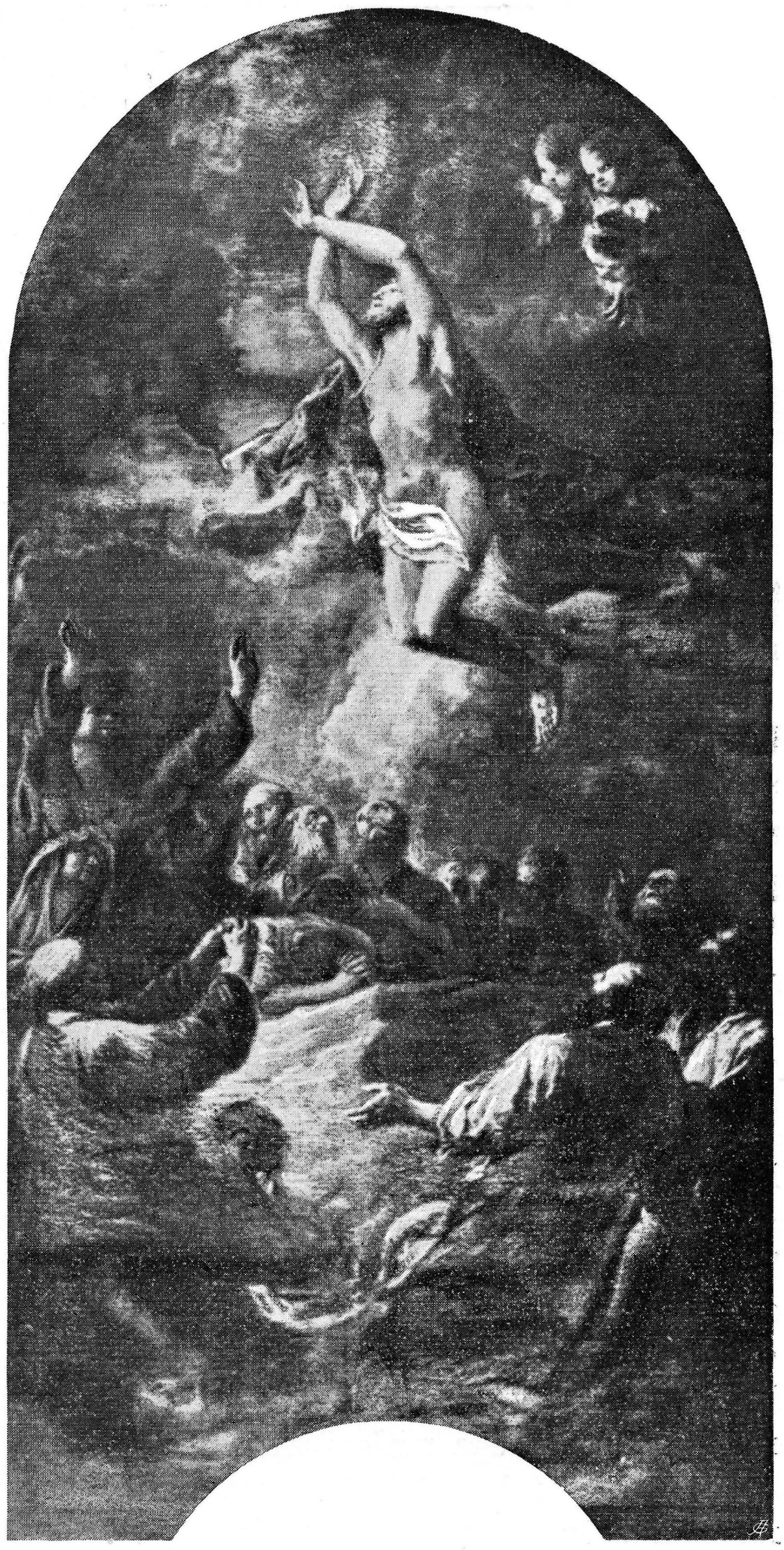

Sl. 129. Gornji grad. Kremser Schmidt: Vnebohod Gospodov.

Fotogr. Fr. Jurkovič, Šmarje.

Sl. 130. Gornji grad. Kremser Schmidt: Sv. Apolinarij.
Fotogr. Fr. Jurkovič, Šmarje.

daj ob desnem voglu je umetnikov podpis:

Martin Joh. Schmit f.
1775.

Slika je izmed najbolj ohranjenih. V barvah je globoka in ubrana, manj pa nam ugaja prisiljen izraz Marijin, ki spominja na nekatere afektirane laške slike iz baročne dobe, še manj pa nerodno kretanje in plavanje Gospodovo, ker On se je povzdignil v nebo iz svoje moči, ne pa z fizičnim naporom.

Pod zadnjima slikama (št. 4 in 5) se nahajata pritrjeni dve ovalni podobi, ki zakrivata kos zgornjih slik in sta bili morda skraja namenjeni za dva posebna altarja. V obeh lahko od blizu občudujemo spretnost Schmidtovega čopiča.

6. Pod podobo vnebohoda Gospodovega je doprsna slika škofa ravenatskega, sv. Apollinarija (Sl. 130.) Bradat starček je uprl svoje oči v nebesa, odkoder pada nanj svetloba in ga gledata angelski glavici. Nosi korno srajco in naprsni škofovski križec, pluvijal in rumeno mitro. Obrnjen je proti levi in drži v rokah razgrnjeno listino z napisom. Mogoče, da ima ta kak zgodovinski pomen. Poleg nje sta tudi dve radovedni angelski glavici. Peti angel se pa ziblje svobodno v zraku pred ravenatskim apostolom in nosi gorjačo, znamenje Apolinarjevega mučeništva.

7. Pod podobo vstajenja je sv. Janez Nepomuk (Sl. 131.) Nosi opravo kanonika s korno srajco in kožuhovinasto obramnico (pelerino) z modro spovedno štolo in „Mojzesovimi tablicami“ pod vratom. Stoji za oblakom, na katerega pada štolin konec. Roki križa na prsih in poln notranjega ognja pripogiba glavo ter poveša oči, popolnoma odmrl zunanjemu svetu. Morda kaže ta poteza njegovo molčečnost. Pred njim drži angel razpelo in poleg je še angelska glavica. Drug angelski deček pa prihaja od zgoraj in prinaša mučeniški venec ter palmovo vejico. Pet plamenčkov igra okoli svetnikove glave.

Umetnik pri zadnjih dveh slikah ni podpisan, niti ni znan iz sporočila. A iz tehnike smemo sklepati, da je isti, kakor pri prej opisanih velikih podobah. Imamo pa še zato zelo zanimiv in odločilen dokaz. Naš Schmidt je namreč l. 1770. urezal v baker podobo sv. Janeza Nepomuka. Izvirnik se nahaja v vacovski (Weitzen) stolnici na Ogrskem in je objavljen v Albumu

Svatojanskem.[1] Svetnik kleči na oblaku in je obrnjen proti levi. Z razpetimi rokami priporoča zemljane križanemu Zveličarju. Zakaj pred njim je na levi angel z velikim razpelom. Nad svetnikom prihajata dva angelska dečka z vencem in palmo v rokah. Pri križevih nogah so tudi trije angelčki. Spodaj pa vidimo bolnike in reveže, ki se priporočajo svetnikovi priprošnji. Umetnik se je podpisal: Martin Joh. Schmidt fec. 1770. Pet ali še več let pozneje je napravil oljnato sliko sv. Janeza Nepomuka za Gornji grad. Porabil je popolnoma isti sestav, kakor ga je bil razvil v bakrorezu. A ker je pri ovalni sliki prostor omejen, je obširno pripovedovanje bakrorezovo skrajšal. Izpustil je najprej bolnike in reveže, zato pa je izostal tudi motiv razprostrtih svetnikovih rok. Ker ni nikogar, ki bi ga priporočale, zato se pa mirno križajo na prsih. Angel in križ sta mala, znamenja mučeništva prinaša samo eden angel. Vrh tega so vse osebe bolj skupaj stisnjene, da nastane enotna, skoraj kompaktna vsebina. Tudi obraz svetnikov je v obeh podobah isti. Glavni razloček je v tem, da se svetnik v bakrorezu živahno kreta in deluje, v naši sliki pa mirno živi notranje življenje. Mnogi umetniki so vprizarjali sv. Janeza Nepomuka. A z nobenim drugim proizvodom se ne more primerjati gornjegrajska slika, kakor samo z opisanim bakrorezom. Ona je skrajšana in izboljšana izvršitev nekdaj obširno zasnovane kompozicije. Spada med najlepše slike sv. Janeza Nepomuka.

Sl. 131. Gornji grad. Kremser Schmidt: Sv. Janez Nepomučan.
Fotograf. Fr. Jurkovič, Šmarje.

Naslednja dva altarja imata zgoraj visoko naslovno sliko in spodaj manjšo, ovalno podobo. Na levi strani je altar Marije Brezmadežne. Devica drži lilijo v rokah in angelčki jo obkrožajo. Za podlago je služil Murillo. Barve so motne in brez življenja; nimajo bleska in moči, ki je lasten oljnatim barvam; svetloteme iščemo zastonj; vse osebe živijo v enakomerni svetlobi. Risba je pravilna in izrazi dobri, a hladni. Slikar se je podpisal:

P. KÜNL
1860.

---

[1] Památky úcty vzdávané svatým patronům národa československého. Svazek I. Album Svatojanské. Sestavili Ed. Šittler a dr. A. Podlaha. V Praze 1896. List 24.

Spodaj je slika Rožnivenške kraljice s sv. Dominikom in sv. Katarino Siensko. Nima niti vrednosti, niti podpisa.

Na desni strani altarja je slika sv. Jožefa z Detetom, obdanega od angelov. Podpis se glasi:

P. KÜNL
1865.

V ovalni doprsni podobi je sv. Valentin, duhovnik in mučenec, v rdečem mašnem plašču z biretom na glavi. V desnici ima meč, palmovo vejico pa v levici. Slikar se je podpisal:

PAUL KÜNL
1864.

Odpravljene kapelice zunaj cerkve.

1. L. 1479. se imenuje kapelica sv. Gervazija in sv. Doroteje. Škof Žiga je posvetil v njej altarja Device Marije in sv. Katarine.

2. L. 1604. je škof Tomaž Hren postavil novo kapelo na čast sv. apostolu Tomažu v zgornjem (notranjem?) dvorišču in je posvetil tri altarje: sv. Tomaža, Marije Device in sv. Magdalene. Marijin altar se imenuje l. 1631. Anin altar in se pravi, da je bila njena slika na presno na zid narejena. Najbrž tukaj ni nasprotja, ampak sta bile obe, Marija Devica in sv. Ana, skupaj naslikani, kakor na epistelski steni sv. Magdalena in sv. Katarina, ki se imenuje še zraven l. 1631.

3. L. 1605. je posvetil škof Tomaž Hren novo kapelo sv. Pavla na novem pokopališču izven gradu.

4. L. 1614. se imenuje kapela sv. Uršule, ustanovljena od celjskih grofov. Škof Hren je posvetil v njej dva altarja: sv. Ahacija in sv. Mavricija.

5. L. 1631. se imenuje kapela sv. Marjete na starem pokopališču poleg župnijske cerkve. Stranska altarja sta bila posvečena presv. Rešnjemu Telesu in pa rojstvu Kristusovemu.

Grajska kapela sv. Tomaža apostola.

Knezoškof ljubljanski grof Attems je dal podreti staro in postaviti novo, veliko župnijsko cerkev v Gornjem gradu, ravnotako pa je tudi odpravil prej omenjeno kapelico sv. Tomaža na zgornjem grajskem dvorišču in je njen naslov premestil v grad. Novi oratorij leži na jugovzhodnem voglu tretjega nadstropja. Ima pravokoten tloris, je z banjo obokan in razčlenjen s stenskimi pilastri iz uglajenega mavca. Ves je dekorativno poslikan. Njegov najvišji kras pa je podoba sv. apostola Tomaža (Tabl. I.).

Zamaknjenje sv. Tomaža ap. Svetnik upira oči napol sedé, napol na oblakih klečé navzgor, kjer vidi petero Gospodovih bliščečih se ran in ves začuden ter od tega pogleda prevzet razprostira svoje roke. Da ne bi omahnil, ga ščitita angela: eden ga podpira od leve, drugi od desne. Ta nosi ob enem sulico, znamenje mučeniške smrti apostolove. Kakor v vencu so razpostavljene štiri angelske glavice okoli Gospodovih ran, nadalje sta dve pri svetnikovi, s sandalo obuti nogi, dva angelska dečka pa se spodaj urno spuščata na

zemljo rosit blagoslov, ki izvira iz svetnikovih prošenj. Spodaj se vidi pokrajina: dolina s strugo, drevjem, skalami in gorami v daljini; ob levem robu je deblo z zeleno, povešeno vejico. Ob spodnjem robu je podpis:

Valentin Menzinger
Pinx:
1756

Slika zasluži, da si jo natančneje ogledamo. Razdelitev svetlobe nam kaže, da si jo moramo predstavljati v prostoru. Najbližje nam je angelski deček, ki z roko prekriža svoj obraz. Zdi se, da frfra kakor kak metuljček ravno pred našimi očmi. Zakriva nogo svojega tovariša, ki je torej zadi za njim in od nas bolj oddaljen. Za tem drugim angelom se kopiči vzbočena masa oblakov in še bolj zadi kleči na vrhu apostol. Nad njim je znamenje, okoli njega angeli. Od tega znamenja izhaja vsa svetloba. Prvi žarki obsevajo lica angelskih glavic, a sprednja stran njihovih oblakov je še v polumraku; drugi sijejo od zgoraj na apostola in njegova spremljevalca. Lice in ramena levega angela so v svetlobi, desni laket je v senci, ki pada od apostolovih prs, in kolena svetnikova so zopet v polni svetlobi. Seveda se nahajajo nedoslednosti. Matematična natančnost se mora iskati le na fotografičnem izrezku iz narave, a umetnik svobodno gospodari s svetlobo in temo, da včasi povdarja tako telesnost predmetov, včasi oživlja kontraste, vedno pa s tem povzdiga slikovitost svojega izuma. Opazujmo nadalje, kako kompaktno je združil slikar tri glavne osebe! V sredi napol kleči apostol, od vsake strani pa klečita ali skoro na petah sedita oba angela, obrnjena proti njemu in se ga tiščita s koleni. Z njim se družita v eno, piramidalno sestavljeno maso. V dejanski resnici bi se nam zdela taka prisiljena razporedba nenaravna in nalašč poiskana. Vsa neverjetnost pa izgine v idealni luči slikarskega čopiča. Primerjajmo nadalje levo in desno stran slike! V obče vlada med njima somerna razvrstitev ali simetrija, v posameznostih pa se opaža velika razlika, da, naravnost nasprotje. Na levi so angelske glavice nekoliko višje postavljene in se vidijo v profilu; na desni stojé nižje in gledamo jih v treh četrtinkah obraza. Na desni je nam bližja zgornja glavica, na levi pa spodnja. Glejmo odraščena angela! Levi kleči višje, gleda navzgor in njegov obraz se vidi v profilu; desni angel pa je nižje postavljen, zre navzdol in gledamo mu v polni obraz. Kako živahno se kretata angelska dečka v ospredju! Kolika je razlika med njima! Levi ima glavo višje in noge nižje, spušča se torej nekako iz neba na zemljo. Narobe njegov tovariš: črta njegovega hrbta je nagnjena navzdol, z glavo naprej se ta angel strmoglavi na zemljo. Vrh tega je levi zasukan iz slikovne ravnine ven proti nam, tako da nam je njegova glava bližja, in so noge oddaljene. Zopet narobe desni angel. Njegova glava je dalje proč od nas in njegove noge so nam bližje: v poševni smeri se giblje mimo nas proti sliki (in ob enem se strmoglavlja navzdol). Tako vlada med angelčkoma največji kontrast. Lepa je ta misel umetnikova, drzna je njegova perspektiva. A desni angelček nam ne ugaja na tem mestu, v eminentno cerkveni podobi. V glavi se zrcali duša in sije iz oči, ta angel pa zakriva glavo in mi naj občudujemo njegovo

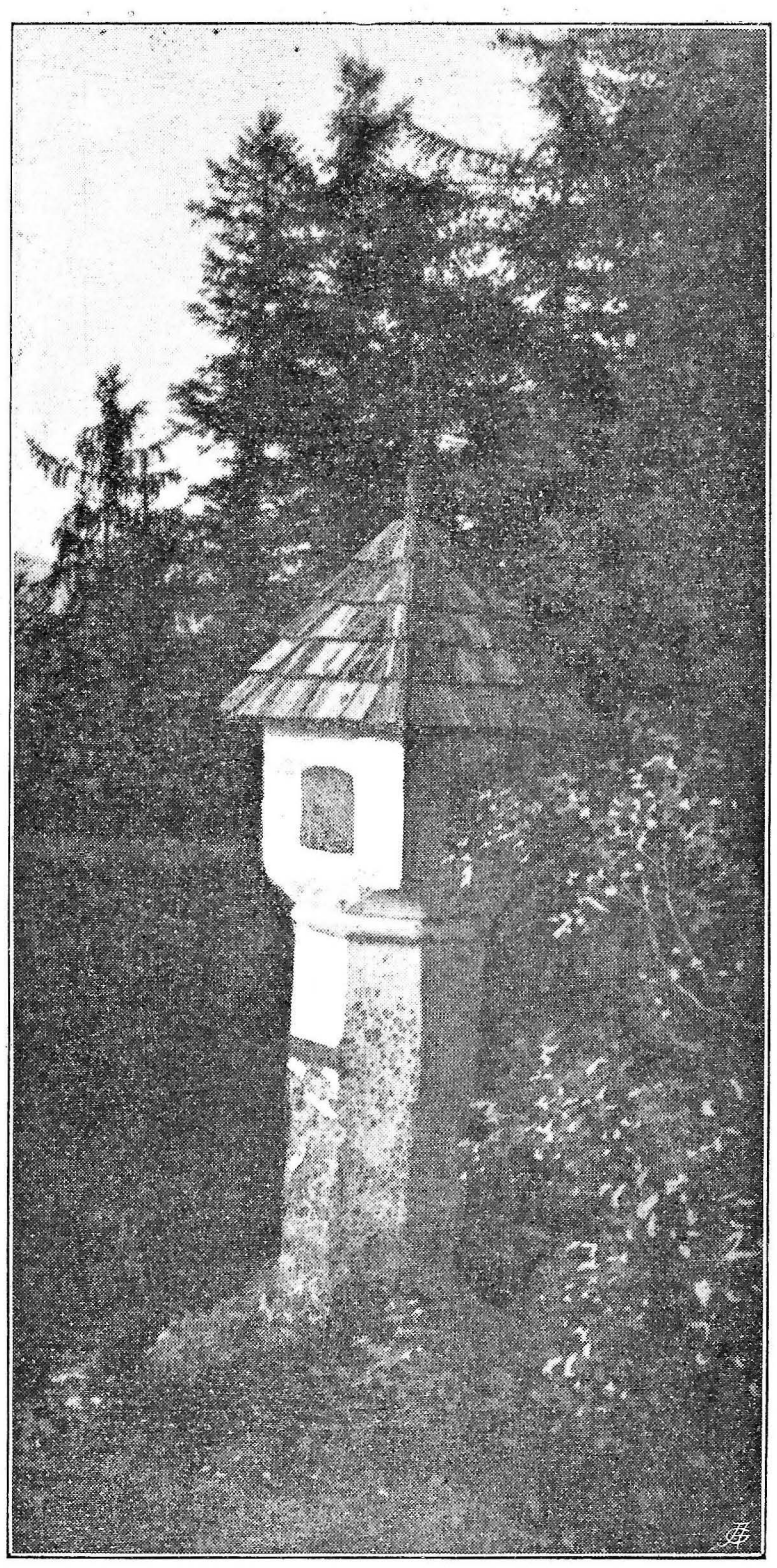

Sl. 132. Gornji grad. Križ iz 17. stol.

umetno skrčeno telo! In vrh tega je še angel, ki nima telesa! Pa tega ne smemo šteti umetniku v zlo, ampak priznati kot znak njegove dobe. Obrazi so prav plemeniti in izrazi dobri, posebno pri sv. Tomažu, iz čigar oči in nalahno odprtih ustnic se iskri in diha vsa moč in sila svetega zamaknjenja. Vrh tega se mora povdarjati, da ti obrazi niso skoz in skoz italijanski, kar se v baročni dobi tako rado zgodi, ampak imajo nekaj individualnega, osebnega. Tudi barve so dobro razvrščene. Poleg globokih tonov modre in rdeče apostolove obleke in žarnega inkarnata angelskih dečkov se povdarjajo s svetlobo preplavljen zrak in oblaki. Smemo reči, da mora ta slika spadati med boljše umotvore tedanje slovenske umetnosti.

Zanimiva je tudi v ikonografičnem oziru. Navadno, posebno za dobe renesance, so umetniki proslavljali sv. Tomaža, kako se s svetim strahom dotika s prstom rane Gospodovih prs. Ta zgodovinska slika se nahaja že pred letom tisoč na grških in sirskih, pa tudi na zapadnih tleh. Tako so slikali sv. Tomaža med drugimi tudi Guercino, Rubens, Van Dyck in mnogo drugih. Menzinger pa gre posebno pot. Ne predstavlja nobenega zgodovinskega momenta, ampak mistično vizijo. Vizije so bile v njegovi dobi v slikarstvu na dnevnem redu, ali pa je imel za ta slučaj kak posebni vzorec, nam ni znano. Mislimo, da ne. Apostol je nekdaj dvomil o Gospodovem vstajenju in resničnosti njegovih ran, zdaj pa jih gleda na veke, povišan od angelov v nebesa. Zanima nas tudi, kako so predstavljene rane Gospodove, to tembolj, ker je slika datirana iz l. 1756. Vidimo roke in noge in srce s plamenčkom in križem. To srce koj spominja na prikazni bl. Margarete Marije Alakok († 1690). Praznik Srca Jezusovega je bil uveden za vso cerkev šele l. 1765., a tukaj nahajamo njegovo podobo že nekoliko prej. Da sv. Tomaž tukaj gleda petere rane, je tako abstraktna in v taki podobi izvršena misel, da nam še le postane jasna, če pomislimo, da je tedaj začel cvesti kult peterih Gospodovih ran. Sv. apostol Tomaž je bil prvi njih častilec in kot tak je tukaj vprizorjen. Kdaj se je uvedel pri nas oficij „Peterih Gospodovih ran“ (Pro aliquibus locis: Feria VI. post Dom. III. Quadrag.), nisem mogel najti. To češčenje so posebno širili pasijonisti (ustanovitelj sv. Pavel od Križa † 1775) in so vpeljali zanj poseben molek.[1]

---

[1] Kirch.-Lex. [2] VIII, 1229.

Na poti k cerkvi sv. Primoža je ob vznožju hriba staro „znamenje“ (Sl. 139.). Visoko je okoli 3 *m* in v tlorisu je 8voglat steber, kateri je na vrhu opasan *z* okroglo paličico in nosi kubično glavo s štirimi kvadratičnimi dupljinami in konča *z* nizko štiristrano piramido. Spomenik je zidan, ometan in pobeljen.

O gornjegrajskem grbu.

Ko je izdal l. 1567. lesorezec in tiskar Caharija Bartsch knjigo štajerskih grbov,[1] ni bilo več gornjegrajske opatije, da bi bil sprejel njen grb v svojo zbirko; a tudi grba ljubljanske škofije — posestnice nekdanjega samostana, ne nahajamo v njej. Grb gornjegrajski je — kolikor nam znano — še neobjavljen. Ker se pa nahaja na raznih, prej popisanih spomenikih, zato hočemo tukaj vse nam znane slučaje sestaviti.

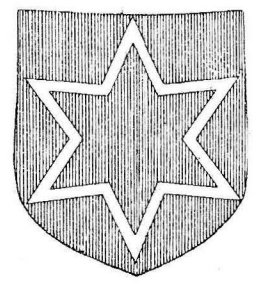

Sl. 133. Grb gornjegrajske opatije.

Dr. A. Luschin je objavil l. 1874. tri pečate gornjegrajskega konventa iz 13. in 14. stoletja[2]. Na srednjem polju najstaršega pečata (iz l. 1242.) se vidijo jaslice z Detetom, za njimi sta vol in osel; v ozadju pa stoji Devica Marija. Mesto „Rojstva Gospodovega“ vidimo na pečatu iz l. 1308. „Zaščito Marijino“ — klečeče redovnike pod razprostrtim Marijinim plaščem. Od l. 1337. naprej pa zavzema pečatovo polje „Žalostna Mati Božja“ v posebni obliki. Marija sedi in s povzdignjenimi rokami podpira srednjo vejo križa, na katerem visi Zveličar. Spodaj klečita dva redovnika, v ozadju pa so na praznih prostorih štiri šesterožarne zvezde s pičicami v kotih med žarki. A te zvezde imajo samo dekorativen pomen. Na konventovem pečatu se torej ne nahaja samostanski grb.

Drugače je s pečati opatov. V deželnem arhivu v Gradcu se nahaja opis pečatov opata Leopolda (ok. l. 1309—1342.) in Udalrika (1353—1365), a o kakem grbu ni govora. Od opata Nikolaja (1365 do ok. 1404) pa je ohranjenih več izvirnikov in sicer se vidi na listinah od 4. jul. in 25. jul. l. 1369. opat z mitro in palico stoječ pod baldahinom, ob vsaki strani pa je po en grb s šesterožarno zvezdo. Na listini od 12. maja l. 1376. in na dveh od 24. aprila l. 1389. ima baldahin eno nadstropje: v njem je doprsna podoba Matere Božje z Detetom, spodaj pa doprsna podoba opatova, ki moli in gleda navzgor. Spodaj je grb s šesterožarno, dvakrat obrisano in plastično vzboklo zvezdo (Sl. 133.) Tudi opat Benedikt (ok. l. 1444—1453) ima na listini z dne 9. marca l. 1449. pečat s podobo Matere Božje s krono na glavi in lilijo v roki in spodaj s šesterožarno, ravnotako dvakrat obrisano zvezdo. Benedikt je bil predzadnji zakoniti opat. Grb gornjegrajske opatije so potem prevzeli njeni postavni dediči — ljubljanski škofje.

Prvi škof Žiga Lamberg (1463—1488) je imel v svojem osebnem grbu osrednji ščitek s podvojeno šesterožarno gornjegrajsko zvezdo. Tak

---

[1] Wappenbuch darinnen aller Geistlichen Prelaten Herren vnd Landleut auch der stett des löblichen Fürstenthumbs Steyer Wappen vnd Insignia mit jhren farben, nach ordnung, wie die im Landthauss zu Grätz angemahlt zu finden ... Gräz 1567.

[2] Mitt. der k. k. Zentral-Kommission zur Erforsch. u. Erhalt. d. Baudenkm. 1874 p. 247.

grb se nahaja na zgoraj (str. 140.) opisanem spomeniku, ki ga je postavil svojemu predniku l. 1625. knezoškof Tomaž Hren.

Od drugega škofa — Krištofa Ravberja je na južni strani sedanje župnijske cerkve vzidana kamenita plošča z dvema grboma in nadpisom: ABBAS ADMONTEN OBERBURG. Ta napis so dosihdob vsi pisatelji — Radics, Orožen, Janisch in člankar v Dom in Svetu l. 1896. — čitali: „Abbas ad montem (!) Oberburg“ in so menili, da je to grobni kamen kakega benediktinskega opata. A čitati se mora: „ABBAS ADMONTENsis (et) OBERBURGensis“ in pomeni škofa Ravberja, ki je bil komendatarni opat admontski (1508—1536) in lastnik gornjegrajski. To je tembolj jasno, ker je pod besedo ADMONT izklesan grb admontski (prim. Bartsch, l. c. p. 9), pod besedo OBERBURG pa je grb gornjegrajske opatije — osmerožarna podvojena zvezda na praznem polju.

Izza dobe enajstega škofa Otona Buchheima (1641—1664) je iz l. 1646. pozneje opisani altarni nastavek v Bočni. Podnožek levega stebra nosi grb tega škofa, desni pa razpolovljen ščit z znanim orlom ljubljanske škofije[1] na desnem polju, na levi strani pa — osmerožarno belo zvezdo na rdečem polju.

Tudi na zemljevidu gornjegrajskega komisarijata, približno iz l. 1650., je vrh grba škofa Buchheima na grboslovno levi strani ščit ljubljanske škofije, na desni pa grb gornjegrajske opatije — osmerožarna rdeča in belo-obrisana zvezda na rdečem polju.

Zadnji nam znani slučaj gornjegrajskega grba je na altarju sv. Florjana pri sv. Primožu nad Gornjim gradom. Nad grbom dvanajstega škofa Jožefa Rabatta (1664—1683) se nahajata grba ljubljanske škofije in gornjegrajski — šesterožarna zlata zvezda na rdečem polju; zlata zvezda pa ima malo rdečo v sebi. A ti grbi so nepazno preslikani.

Grb gornjegrajski je torej od sredine 14. stoletja naprej šesterožarna rdeča zvezda, položena na ravnotako belo zvezdo na rdečem polju. Natančno obliko dajeta drugi pečat opata Nikolaja in pečat opata Benedikta. Za ljubljanskih škofov ima ta zvezda včasi po osem žarkov in včasi je cela zvezda bela — brez rdečega jedra, a tega je kriva netočnost slikarjev in še bolj — pomanjkanje stalnega izročila. Odkar je izgubila opatija samostalnost in je bila vtelešena v škofovsko dotacijo, je imel njen grb samo dekorativen pomen. Škofje ga še rabijo od slučaja do slučaja v obsegu gornjegrajskega posestva, a stalno ga ni noben škof združil s svojim grbom, kakor je razvidno iz Valvazorja.

Sedanji gornjegrajski trg ima tudi svoj grb „namreč trolistno deteljo na modrem polju, katero zgoraj v obeh kotih zagrinjata beli zavesi; vsaka zavesa pa ima v sredi po eno zlato zvezdo“.[2] Grboslovno bi rekli, da je

---

[1] „Concedimus ... ut ipse episcopus pro Insigniis Episcopalibus .. deferat Clypeum, cuius Campus aureus, habens in se Aquilam bicipitem duobus Diadematibus insignitam, cuius dextra Imperialis, et Sinistra pars medietate Aquilae, ad instar Aquilae, seu armorum Ducatus nostri Carniolae, Retroque Aquilam baculus Pastoralis argenteus existat ... Iz ustanovne listine ces. Friderika III. za ljubljansko škofijo. Zgodov. zbor. 1888 str. 22.

[2] Dom in Svet, 1892 str. 55.

modra ost na belem polju, v osti pa je zelen grič s tremi vrhi.[1] V gornjih poljih je po ena šesterožarna zvezda. O deteljici ne gre govoriti, ker deteljičin list bi bil sredi polja, tukaj se pa vidijo samo zgornji robovi. Ta grb ni zgodovinski. Posnet je najbrž po grbu škofa Hrena, ki se s sedanjim trškim grbom v vsem strinja razven griča ali „deteljice“. A Hrenov grb nima nič opraviti z Gornjim gradom. Imel ga je že Hrenov oče Lenart, župan ljubljanski.[2]

Podružnica sv. Lenarta.

Cerkev stoji na gorskem obronku in je obrnjena proti vzhodu (Sl. 134. in 135.). Ima eno ladijo (dolg. 8·5 *m* šir. 6·9 *m*) s 5·5 *m* visokim ravnim stropom. Štirikotni baročni prezbiterij (dolg. 6 *m*, šir. 3·4 *m*) konča s ploščnato absido in je svoden s plitvo kupolo, ki počiva na štirih stenskih pilastrih. Poleg prezbiterija stoji na desni zvonik, ki služi v pritličju kot zakristija. Zunaj je cerkev opasana z verigo, ki se vidi tudi na naši sliki.

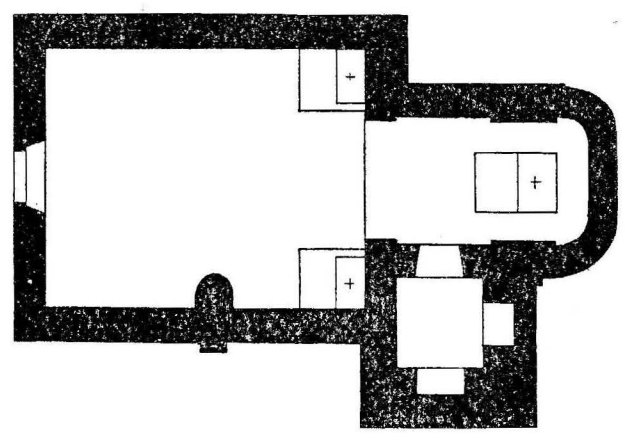

Sl. 134. Sv. Lenart. Tloris podružnice.

Cerkev se imenuje l. 1426. Orožen jo opisuje l. 1877., da je ravnostropana v ladiji in obokana v prezbiteriju. Potlakana je bila z opeko in na eni se je čitala letnica 1529. Nad glavnimi vrati pa je letnica 1749 pomenila kako popravilo. L. 1895. je dne 9. jan. zjutraj o poluštirih telebil v cerkev snežen plaz in je podrl desno ladijino steno in kos leve, pokopal prižnico, poškodoval vse altarje, v cerkev pa je nanesel brun, kamenja in snega, s katerim jo je tako rekoč podkopal, potem pa je drvil naprej in odnesel mlin, ki je stal pod cerkvijo. Še istega leta se je zopet pozidala. O tem dogodku čitamo zdaj na koru napis:

„Sneženi plaz cerkev razdjal 9. pros. 1895 | zopet popravljena in blagoslovljena 28. juni. 1896.

Cerkev je imela l. 1631. tri altarje: sv. Lenarta, sv. Joba ter sv. Janeza in Pavla. Isti naslovi so še dandanes, a nove nastavke je izvršil Mozirčan Iv. Cesar, in sicer oba stranska (za 530 gld.) l. 1888., glavnega l. 1891. in prižnico l. 1896. „Romanski“ nastavek glavnega altarja (Sl. 136.) ima dva stebra s podstavki na vsaki strani dupljine, krepek lok in atiko. Na njem so sami

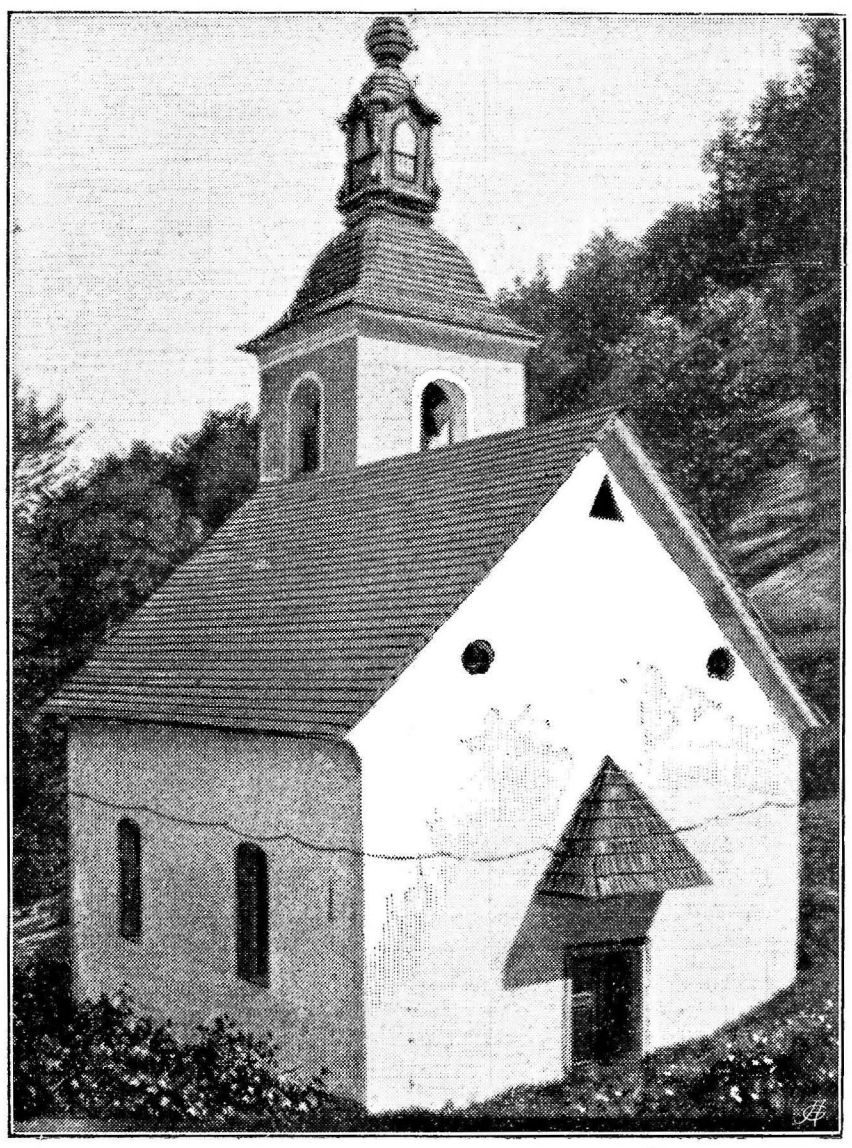

Sl. 135. Sv. Lenart. Podružnica od zapada.

[1] Ta grb se nahaja ok. l. 1850. na kamenotiskani podobi gornjegrajskega trga iz t. zv. zbirke „Kaisersuite“. — [2] Valvasor, l. c. III p. 700.

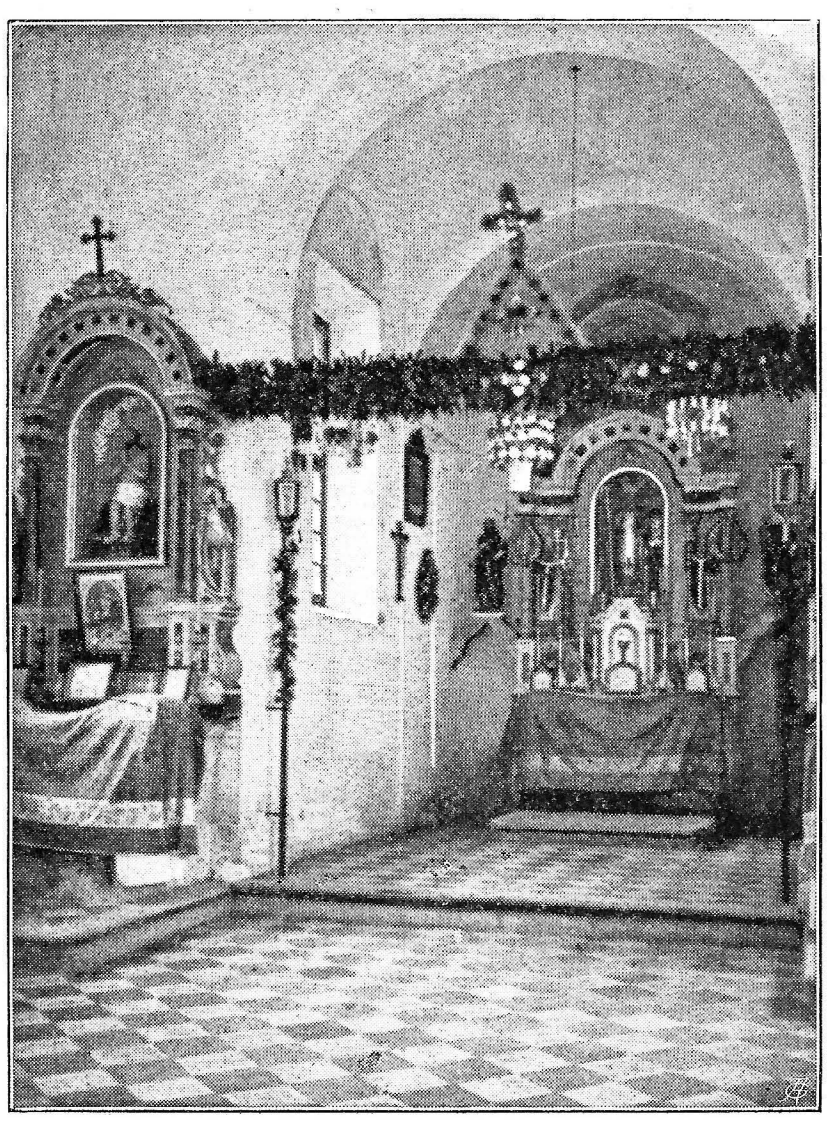

Sl. 136. Sv. Lenart. Notranjščina podružnice.

kipi. V atiki stoji brez madeža spočeta Devica, v dupljini sv. opat Lenart, ob njegovih straneh sta sv. papeža Urban in Silvester, nad obhodovima lokoma pa sv. Janez Krstnik in sv. Jožef. Lesena nastavka stranskih altarjev obstojita iz dveh stebrov in spajajoče ju romanske arhivolte. Pod njo je na levem nastavku sv. Job, sedeč na gnojišču, poleg njega pa stojita ob straneh edikule kipa sv. Ane in sv. Barbare. Na nastavku ep. strani zremo v dolbini sv. mučenika Janeza in Pavla med sv. apostoloma Jakobom in Matijem.

V prezbiteriju visijo na steni razne verige, katere so neki prinesli iz turške sužnosti. Najbrž pa so domače delo, naročeno od kakega osvobojenega jetnika, ki je hotel s tem skazati sv. Lenartu svojo zahvalo, kakor darujejo na božjih potih srebrne noge ali srebrne oči drugi, ki so bolani na nogah ali na očeh.

Podružnica sv. Magdalene.

Ta lepa cerkvica stoji na sredi pokopališča in je obrnjena proti severu (Sl. 137. in 138.). V tlorisu je celo simetrično razporejena stavba z eno ladijo (dolg. 13·83 *m*, šir. 7·85 *m*) in s prezbiterijem s trostranim sklepom (dolg. 5·65 *m*, šir. 4·8 *m*). Koncem ladije je na levi strani edino od zunaj pristopna mrtvašnica, na desni pa zakristija. Stolp sega v ladijo in počiva na pročelnem zidu in na dveh znotranjih slopih. Ladija ima od zunaj slabotne podpornike, znotraj pa krepke predložke, ki nosijo počrezne oproge. Obokana je s tremi križnimi svodi; nad prezbiterijem pa je eno svodeno polje in tri kape vrh trostranega sklepa. Tudi prezbiterij ima od zunaj podpornike. Podporniki, moderna svodna rebresa, ostroločna okna, a brez krogovičja, ostroločna glavna vrata in z ravnim trolistom završena zakristijska vrata kažejo, da si je stavbenik nove cerkve izbral za vzorec gotski slog.

Vsa cerkev je dekorativno slikana. Stene so kvadrirane, pisani trakovi pa spremljajo rebresa. V prezbiteriju vidimo na stenah tri Fantonijeve freske: Kristus se prikaže po vstajenju svoji Materi (na levi od naslovne podobe) in sv. Magdaleni v vrhu (na desni) ter Kristus obudi mladeniča iz Najma (nad zakristijskimi vrati).

Stara cerkev sv. Magdalene je stala najbrž že l. 1438. Bila je na gornjem koncu pokopališča, tam približno, kjer je sedaj prezbiterij, a bila je obrnjena proti vzhodu. Na nasprotni, južni strani mirodvora je bila že omenjena kapelica sv. Pavla. L. 1883. so izkopali temelj obeh stavb (Župn. kr.). Cerkev je bila 12 sežnjev dolga in je imela ravnostropano ladijo in gotsko svoden prezbiterij z rebresi in v njem dvoje gotskih oken. Na zapadni

fasadi je bila lesena veža, na strehi pa je čepel lesen stolpič. A cerkev je bila že skoro razpadla, ko so se l. 1867. odločili jo podreti in postaviti novo. Ta je stala z altarji vred 3580 gold.

Izmed altarjev se imenuje l. 1631. altar sv. Magdalene, ki je nosil Hrenov grb in se je ohranil do l. 1868, potem Device Marije (na ev. str.) in sv. Janeza Krstnika. Izmed stranskih altarjev pa je bil v zadnjem času altar Marijin, posvečen žalostni Materi Božji, iz l. 1661., nasproti je bil altar sv. Antona Puščavnika, čigar slika se je še ohranila, na severni steni pa se je videl prislonjen altar sv. Ane. Nove altarne nastavke je napravil mozirski kipar Andrej Cesar, prižnico pa Ivan Cesar l. 1898.

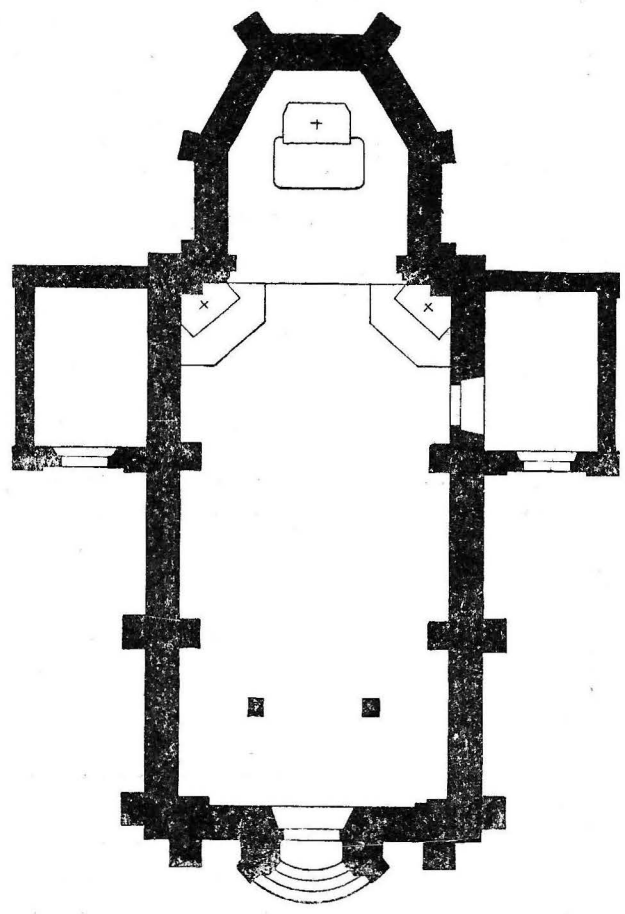

Sl. 137. Gornji grad. Tloris podružnice sv. Magdalene.

Nastavek glavnega altarja obstoji iz gotske kupole nad tabernakljem ter iz stranskih stolpičev in fial brez kipov. Zadi za njim pa visi na steni velika oljnata slika, ki predstavlja Mater Božjo s truplom Zveličarjevim s križa snetim. V glavnih osebah spominja na znano „Žalostno Mater Božjo“ (Pietà) dominikanca fra Bartolomeja v Florenci. Sv. Magdalena poljublja Gospodovo roko. Izgubila pa je prvo mesto v tej od nekdaj njej posvečeni cerkvi. Prvotna cerkev ni imela pokopališča, katerega je šele škof Hren sem preložil. Pri novi cerkveni stavbi so izbrali za glavni altar bolj za pokopališče primerni naslov Žalostne Matere Božje, a cerkev je še ohranila prejšnje ime.

Stranska nastavka imata oljnati sliki z bogatim gotskim okvirjem. Na ev. str. vidimo sv. Ano, kako uči Devico Marijo brati; zadi za njima stoji sv. Joahim. Bolj zanimiva je stara slika (morda iz l. 1662.) sv. Antona Puščavnika na ep. strani. V skalnati, spodaj ob levi z deskami zagrajeni jami, v katero pa sveti modro nebo, vidimo svetnika klečati na kamenu. Obrnjen je proti levi ter nosi črno haljo; ima sive lase in brado, plešo in upognjen nos. Naslanja se na skalo, poraščeno z zelenjem, na kateri leži odprta knjiga in mrtvaška glava. V roki drži križec in vanj upira oči. Okoli pasu se mu opleta rožni venec, na levi rami se mu sveti beli T. Poleg njega je zvonček, v ozadju posodica

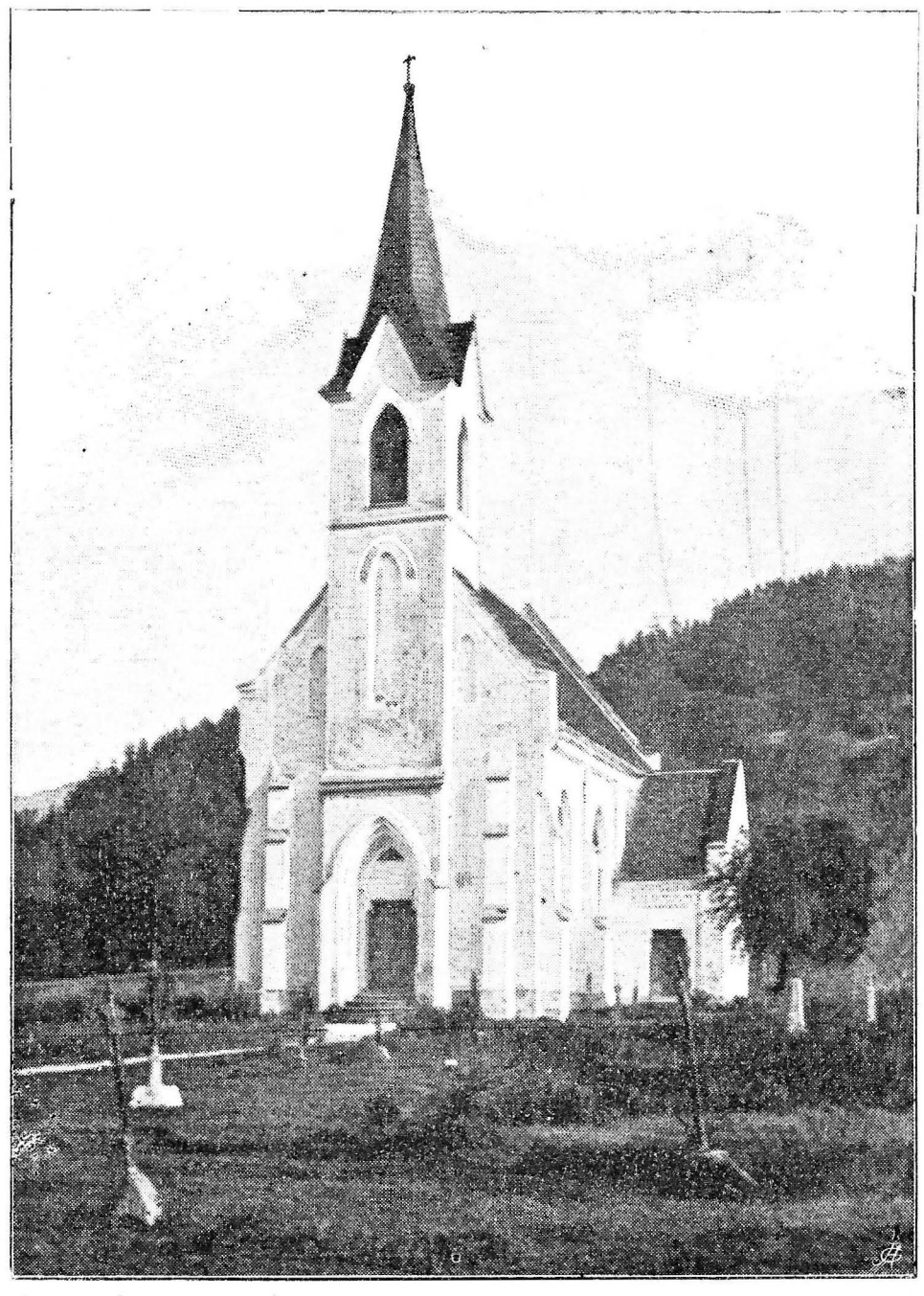

Sl. 138. Gornji grad. Podružnica sv. Magdalene od juga.

z vodo, v ospredju pa spletena canjica z belim prtom in bergljo. Bolj spodaj na drugem kamenu sika črna kača, zadi pa plava po zraku zelenkast zmaj s perutmi, s kremplji na dveh nogah in z razcepljenim, spletenim kačjim repom. — Mogoče, da je ta slika v kaki zvezi z redovniki sv. Antonija, ki so imeli tak „Antonijev“ križec (T) na svojih haljah. Imeli so tudi v bližnji tuhinjski dolini svoj samostan.

L. 1767. so pokopali pri tej cerkvi ljubljanskega knezoškofa Ernesta grofa Attemsa, ki je dal postaviti veličastno gornjegrajsko cerkev.[1]

Podružnica sv. Primoža in Felicijana.

Cerkev ima ravnostropano ladijo (dolg. 15 *m*, šir. 3·85 *m*, vis. 3·85 *m*), ki je potlakana s štirikotno opeko, tu pa tam okrašeno z utisnjenimi cvetlicami in z letnico 1529 (Sl. 139. in 140.) Tla se proti vzhodu zvišujejo. Po 5·3 *m* dolžine pride nizka stopnica, potem sledi drugi del ladije (8·78 *m*) in zadnji kos je pred slavolokom še 1·04 *m* dolg. Za altarjem je trostrani prostor. Na levem koncu ladije se vzdiguje zvonik. V pritličju služi kot zakristija in je obokan z banjo in dvema kapama nad oknoma. Nanj vodijo lesene stopnice od zunaj. Na desni je pri sredi ladije štirikotna (4·8 *m* : 4·6 *m*) kapela, znotraj s posnetimi vogli in osmimi pilastri, ki nosijo ogredje in kupolnat svod.

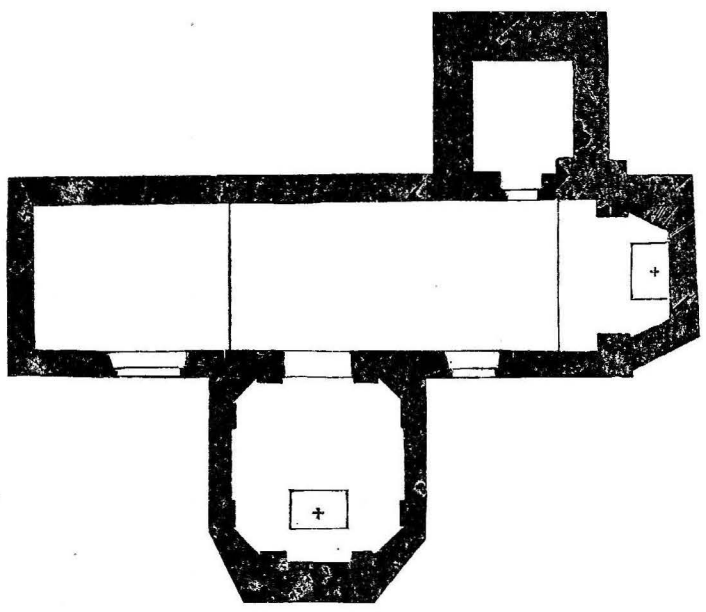

Sl. 139. Sv. Primož. Tloris podružnice.

Ta cerkvica je najbolj nepravilna in priprosta stavba celega okraja. Kjer bi iskali fasade, ni niti okna, niti vrat, ampak gola stena. Dvoje vrat pa vodi od južne strani. Kjer bi pričakovali prezbiterij, je samo trostrani prostorček. Ladija ne nosi nobenega znamenja starosti na sebi — in vendar mora biti stara. Hrib, na katerem stoji, se imenuje l. 1389. „sv. Primoža hrib“[1]. Cerkvica se izrecno navaja l. 1426. in tlakana je bila ok. l. 1529. L. 1560. je imela, kakor kaže že večkrat omenjeni zemljevid, na severni strani vrata (ista, ki zdaj vodijo v zvonik) in dvoje (menda že tedaj razširjenih) oken; na pročelju pa vrata in okno nad njimi. Na strehi je čepel lesen stolpič. Poleg te stavbe je bila na severnem obronku hriba nad strmino stoječa kapelica sv. Florjana, tudi z nastrešnim stolpičem. Po tem letu so torej pristavili h Primoževi cerkvi zvonik, so podaljšali njeno ladijo za 5·3 *m*, so podrli staro Florijanovo kapelo in so prizidali novo pri cerkvi. Od kedaj je torej še stoječ ostanek

---

[1] Ljudska pravljica trdi, da so bivale pri tej cerkvici benediktinke. V srednjem veku je navaden slučaj, da se nahajata na enem kraju možki in ženski samostan istega reda. Isti opat je skrbel za obojno hišo. Tako so bili n. pr. benediktinci in benediktinke v Solnemgradu in Admontu. Ena sama listina (iz l. 1322.) se nahaja, ki morda govori o gornjegrajskih benediktinkah. Ako so imele kedaj tu svojo naselbino, gotovo je niso imele dolgo, ker sicer bi več slišali o pogodbah in darovih v prid samostanu.

[2] Orožen, St.-Ob. p. 153.

prvotne cerkve — ladija od prve stopnice pri glavnem vhodu pa do slavoloka? Ker nima podpornikov, je ali iz začetka 17. veka ali pa iz romanske dobe. Znotraj nima niti enega pilastra, ki bi razčlenjal stene, in vrhutega je prezbiterij tako čudno pristavljen, da se nam nehoté vriva misel, da je tam stala nekdaj polukrožna absida, katero so v baročni dobi zamenili s tro-stranim, izven vsake stavbene tradicije sto-ječim sklepom. Omenjena notranja pri-prostost tudi ne govori za 17. stol., ampak je v prilog starejših dob. Zato se nam ne zdi celo brez podlage v leseno preklado glavnega vhoda vrezan napis, ki se glasi:

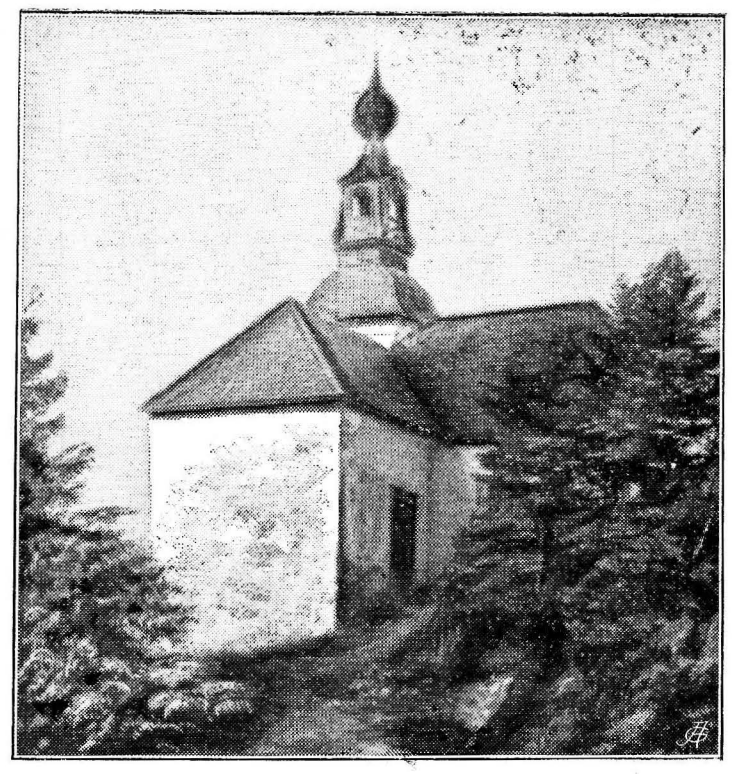

Sl. 140. Sv. Primož. Podružnica od južnovzhodne strani.

OD PERVO VIRNIH KRISTIANOV SIM BLA POSTAVLENA VL˙EO 1094
IN Z VERHAM VRET POPRAVLENA VL˙EU 1874. OBČASO CERKONIH OSKERBNIKOV LVKEZA ŠTORGLA IN IURIA VRRŠNIKA

L. 1631. sta imeli kapelica sv. Florjana in cerkev sv. Primoža vsaka po eden altar. Tako je tudi dandanes. Altar v cerkvi je zelo majhen in nima drugega nastavka ko kipa obeh zaščitnikov, sv. Primoža in Felicijana. Napravil ga je Ivan Cesar.

Altar v kapelici (Sl. 141. in 142.) pa obstoji iz dolbine s kipom sv. Florjana, obdanega z bogatim okvirjem in petnajstimi medaljoni, ki pred-stavljajo v reliefih 15 skrivnosti sv. rožnega venca. Ob straneh stojita zavita in z grozdjem okrašena stebra. Počivata na nosiljkah, olepšanih z angelskima glavicama, in nosita golšasto ogredje z zaokroženim frizom. Izven stebrov sta sv. Dominik in sv. Katarina Sienska. Na frizu je pet angelskih glavic, na ogredju pa dva stoječa in štirje sedeči angelčki. Nastavek se konča s kipom Device Marije z Detetom v v levici in z žezlom v desnici. Nastavek je iznova prebarvan in pozlačen. Ker pa se niso obnovile prejšnje boje, je izgubil starinski značaj.[1]

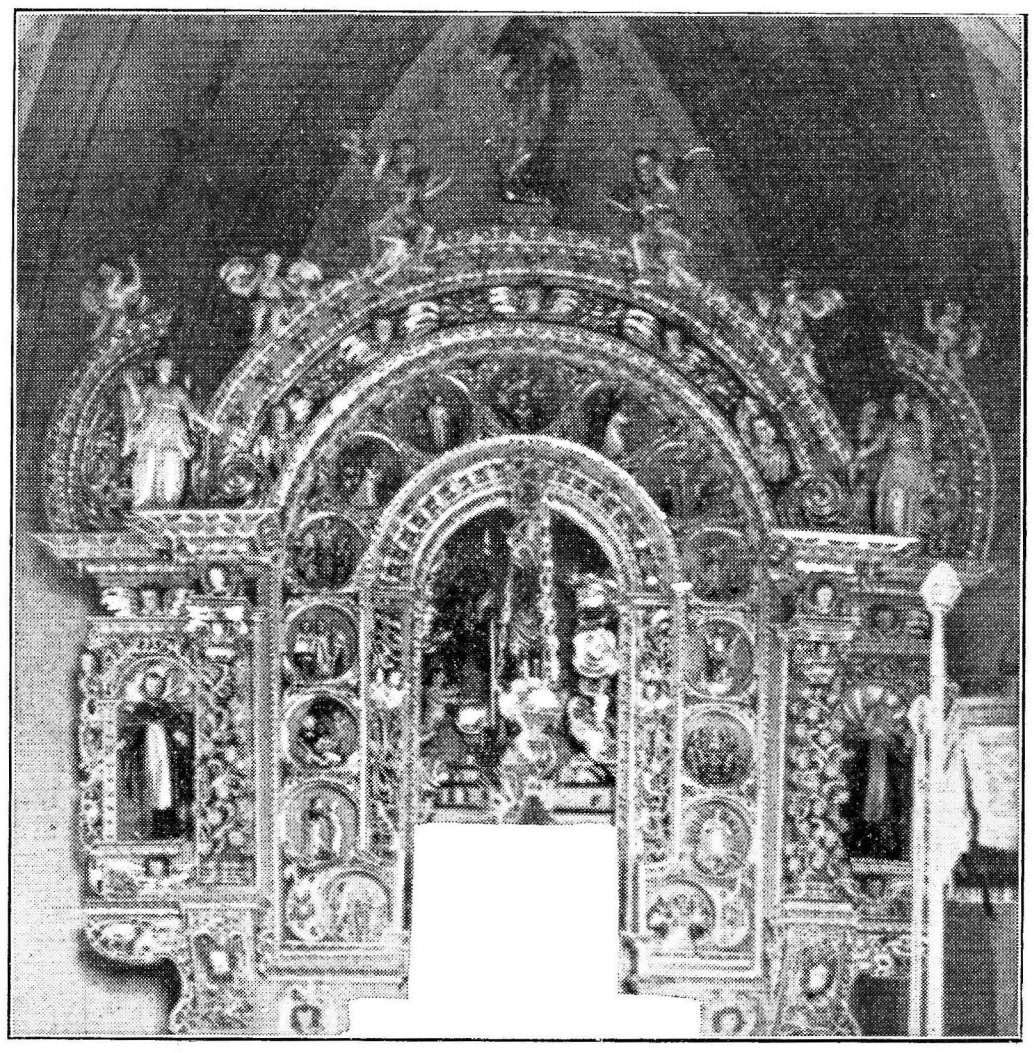

Sl. 141. Sv. Primož. Altarni nastavek sv. Florjana.

Kakor se vidi iz celega se-stavka, je bil prvotno posvečen rožnivenški Kraljici. Zato so okoli srednje dupljine izrezljane

[1] Stavbinski deli so prevlečeni s svinčenosivo (!) oljnato barvo; sv. Dominik ma rjav (!) habit in plašč ter rumenkast (!) škapulir.

jagode sv. rožnega venca in razstavljene petnajstere skrivnosti, ob straneh pa se vidita dominikanca, goreča razširjevalca te molitve. Altar je moral biti prej v kaki drugi cerkvi gornjegrajske župnije, dokler ni bil semkaj prenešen. Grb škofa Jožefa pl. Rabatta pove, kdaj je bil narejen. Poznejši pa je tabernakelj, poznejši tudi kip sv. Florjana. Treba je samo primerjati lepe

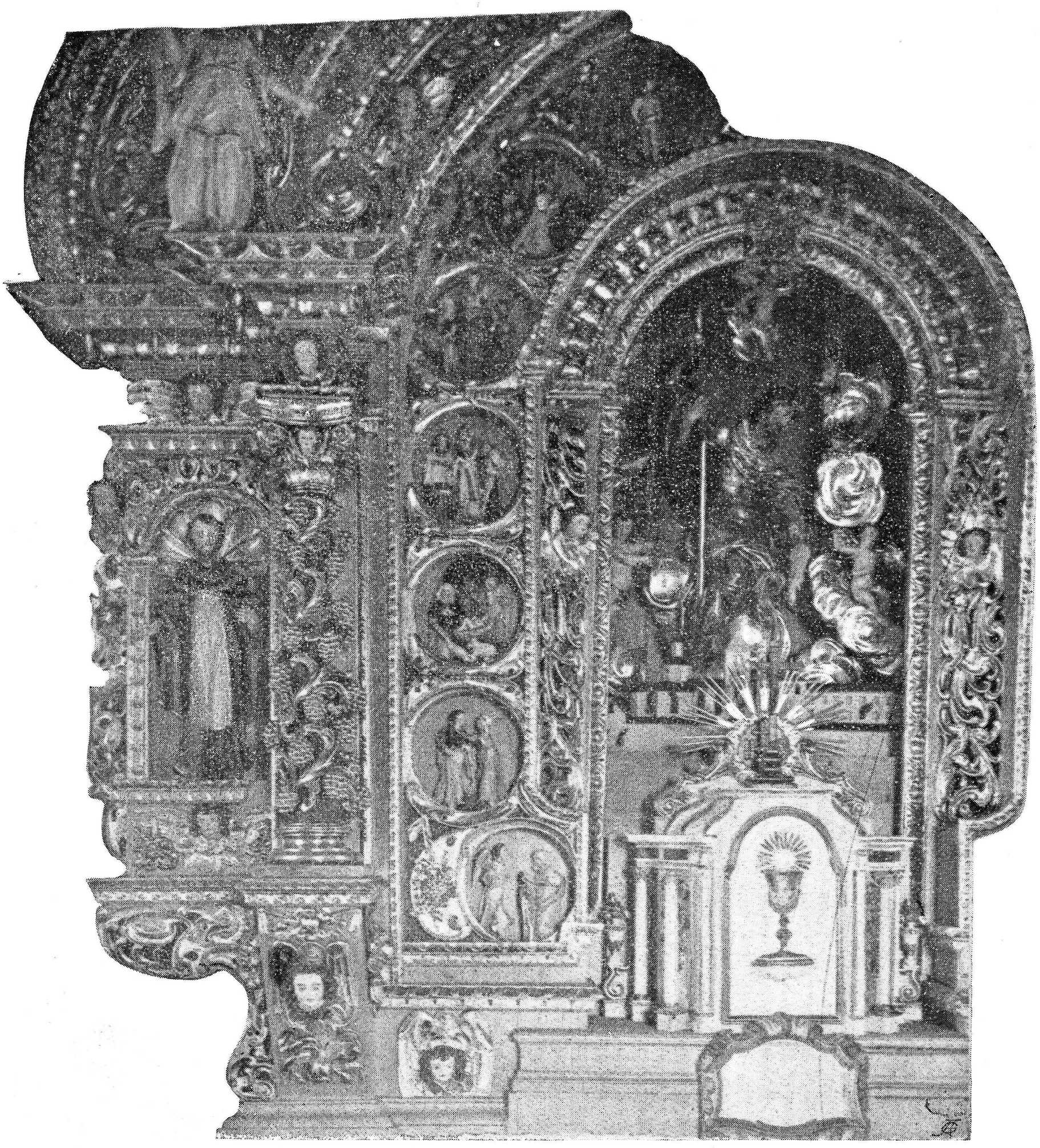

Sl. 142. Sv. Primož. Leva stran altarnega nastavka sv. Florjana.

angelčke starega nastavka z njih malonaravnimi tovariši okoli sv. Florjana, ki imajo mnogo premale glave. Kip sv. Florjana nosi znamenja 18. stoletja in ni ravno izredno delo. Cerkev gornjegrajska, katero gasi, je nova stavba po l. 1756.; a s tem še ni rečeno, da je bil altar po tem letu preosnovan, ker se taka malenkost lahko spremeni. Naš nastavek je v delu precej soroden z glavnim altarjem v Bočni. Opozarjam samo na stružene klinčke s široko nogo, ki so nabiti na spodnji strani obeh srednjih lokov, v Bočni pa visijo od ravnega ogredja. Altar v Bočni je iz l. 1646.

Podružnica sv. Petra v Bočni.

Cerkev ima eno ladijo (dolg. 13·1 *m*, šir. 8·2 *m*) in nekoliko ožji prezbiterij s trostranim sklepom (dolg. 6·25 *m*, šir. 5·1 *m*). Znotraj so ladijine stene razčlenjene s pilastri, ki nosijo oproge in tri kupole (vis. 9·25 *m*), v prezbiteriju pa je ena. Zvonik je prizidan na desni strani pri začetku ladije, ob straneh prezbiterija pa sta zakristiji. Okna so vsa v polukrogu završena (Sl. 143. in 144.).

Imenuje se cerkev l. 1426. L. 1855 se je prezidala in naslednje leto posvetila. Potres jo je l. 1895. zelo poškodoval; za popravo je dobila od države iz potresnega zaklada 700 gold.. Delo se je dovršilo še v istem letu, kakor svedoči napis na slavoloku:

PO POTRESU
1895
POPRAVLJENO

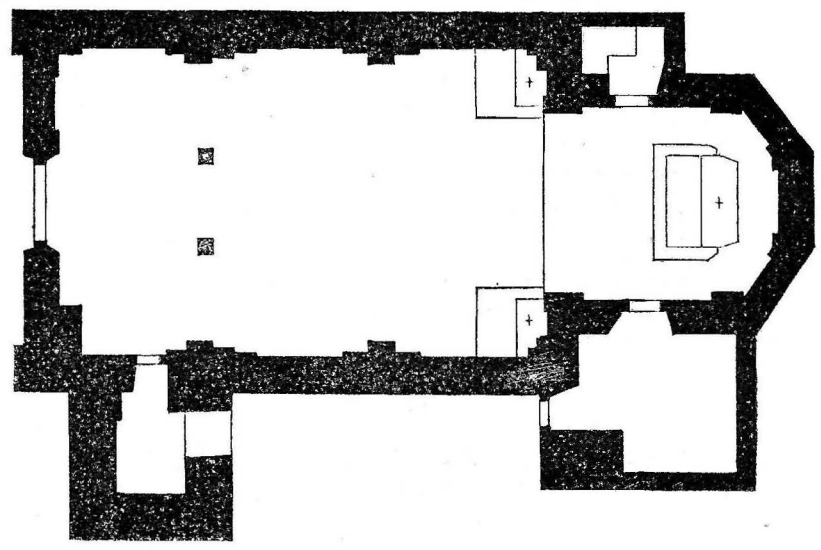

Sl. 143. Bočna. Tloris podružnice sv. Petra.

L. 1631. se imenujejo naslednji altarji: sv. Petra, sv. Marka (ev. str.) in Device Marije (ep. str.) Za časa Orožna (1877) sta bila stranska altarja posvečena sv. Družini (ev. str.) in štirim sv. evangelistom, zdaj pa nosi prvi altar Marijin naslov, drugi pa ime sv. Gregorija Čudodelnika z novima oljnatima slikama. Na prvi vidimo Devico Marijo z Detetom Jezusom, malim Janezom in sv. Jožefom, poleg pa stojita kipa sv. Marka in sv. Matevža. Na ep. str. sta poleg Gregorijeve slike v opravi grškega škofa ostala dva evangelista: sv. Lukež in sv. Janez.

Zanimiv je glavni altar. Obstoji iz štirih stebrov z ogredjem in atiko. Srednja stebra stojita na podstavkih, stranska pa na obhodovem loku, iz česar se vidi, da je nastavek preširok in prvotno ne za ta prostor namenjen. Stebri so obdani v dveh tretjinah z vzbočenimi kanelurami (paličicami), v ostalem delu valja pa z bujnim ornamentom opleteni. Ogredje je sicer golšasto, a obstoji iz ravnih kosov in je tudi popolno. Friz je s palmetami okrašen, od venčnega okrajka pa visijo že pri prejšnji cerkvi omenjeni značilni klini. Podobno ogredje s pilastri ima atika; na koncih obojnega ogredja pa so kosi polukrožnih čel. Na koscih glavnega čela sedita angela, angelske glavice pa najdemo na več (10) nastavkovih mestih za okras. Na vrhu je križ med angeloma, v ovalni dupljini sredi atike je sv. Trojica, ob straneh pa, stoječa pred pilastroma, kipa dijakonov sv. Lovrenca in sv. Štefana. V manjših stranskih dolbinah med stebrovjem

Sl. 144. Bočna. Podružnica od zapada.

sta sv. Andrej in sv. Pavel, v srednji, veliko večji in celo novi, pa sedi sv. Peter v albi, štoli in pluvijalu, s tiaro na glavi, v desnici ima dvojni križ (╪), v levici pa odprto knjigo ter en zlat in en srebrn ključ. Nima nobene poteze tradicijonalne umetnosti na sebi. Svetnik je brez brade in pravega izraza. Iz živih oči mu sije ganjenost, in ljubeznivost govori iz njegovih odprtih usten. Tako si je predstavljal sv. Petra neizobražen kipar. Tudi stranska kipa nista istočasna z lepim nastavkom, ki sega nazaj v mnogo boljše čase lesorezbarstva v naših krajih. Na njem se čita pod dupljino napis:

HOC ALTARE PROPRIIS ECCLESIAE HUIUS SUMPTIBVS
AD BENEDICTAE DEI MATRIS DIVAE VIRGINIS MARIAE ET SUI SPONSI
S. JOSEPHI SUI PATRIS S. JOACHIMI HONOREM ET GLORIAM EST
ERECTUM AB ANDREA STEIDLER PAROCHO TUNC OBERBURGENSE
ANNO RECUPERATAE SALUTIS 1646.

Steidler je župnikoval v Gornjem gradu l. 1644—1647. Pod srednjima stebroma sta dva grba, eden tedanjega ljubljanskega knezoškofa Otona grofa Buchheima (1641—1664), drugi je grb gornjegrajske grajščine. Kakor pove napis, je bil altar posvečen Mariji Devici; v stranskih dupljinah sta pa bila sv. Jožef in sv. Joahim. Ljudje pravijo, da je bil prej pri Novištifti, kar je verjetno. Novaštifta je bila gornjegrajska podružnica noter do l. 1786.

XI.

Župnijska cerkev sv. Martina za Dreto.

Cerkev obsega eno ladijo (dolgost 15·8 *m*, širokost 5·2 *m*) z enako širokim, na vzhodnem koncu zaokroženim prezbiterijem (dolg. 4·7 *m*, šir. 5·2 *m*) in ima blizu vhoda dve stranski kapeli. Leva konča s tremi stranicami, desna pa ima zaokrožene zunanje vogle. Zvonik stoji pred glavnimi vrati, zakristija z nadstropjem pa na južni strani (Sl. 145. in 146.). Znotraj ni cerkev skoro nič razčlenjena. V ladiji zaznamuje vznožje svoda ozek okrajek, katerega presekavajo okna. Nad okni segajo svodne kape v banjast obok. V prezbiteriju in v sklepčni polkupoli ni tega okrajka. Pevski kor sega do vhoda v obe kapelici in počiva brez stebrov na segmentnem loku, ki je razpet prek čez ladijo. Leva kapelica je pokrita s križevim svodom in tremi kapami nad trostranim sklepom, desna pa s kupolo. Vrata v cerkev so pomeščena ravno v sredi veže v

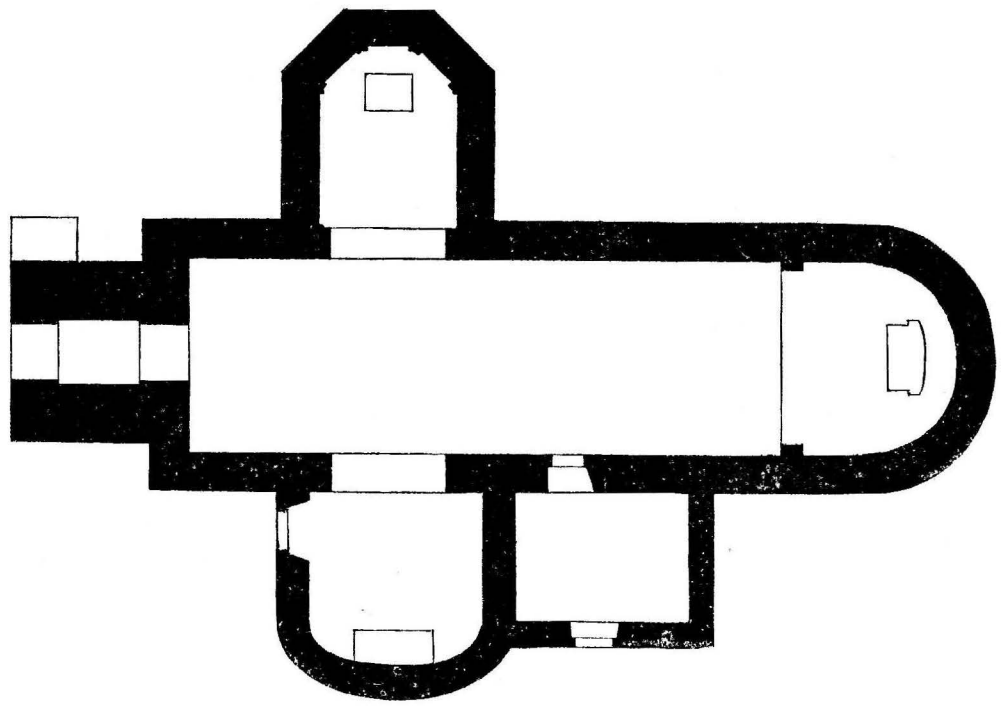

Sl. 145. Šmartno. Tloris župnijske cerkve.

pritličju zvonikovem, v zvonik pa vodijo lesene stopnice od zunaj.

Cerkev je poslikana. V prezbiteriju sta na steni sv. Peter in sv. Pavel, v lunetah nad oknoma sv. dijakona Štefan in Lovrenc, na svodu pa sv. Martin v nebeški slavi. Na ladijinem svodu sledijo:

sv. Janez Krstnik — sv. Anton Padov.
sv. Miklavž — sv. Alojzij.

Nad vhodom v levo stransko kapelico stojita sv. Lucija in sv. Barbara, znotraj pa vidimo sv. škofa z mečem (sv. Donata?) in za altarnim nastavkom sv. kmeta Izidora ter sv. Frančiška Ksav. Nad lokom, ki vodi v desno kapelo, sta sv. Ciril in Metod, v kapelici pa slika Matere Božje, ki daruje Jezusa v templju, in beg v Egipet.

Sl. 146. Šmartno. Župnijska cerkev od severovzhodne strani.

Cerkev se imenuje l. 1426.[1] Skraja je imela samo kratko ladijo (sedanji sprednji kos) in gotovo samo nastrešni stolpič. V 18. stoletju so postavili kapelo sv. Izidora (1799?[2]) in l. 1802. kapelo Matere Božje. Zvonik je iz 17. stoletja z vhodom v prvem nadstropju, in je bil l. 1798. za devet čevljev povišan. Podaljšali so cerkev l. 1632.; takrat so tudi postavili mesto stare razrušene zakristije novo na južni strani. Cerkev je imela l. 1631. v ladiji tri altarje: sv. Martina, sv. Ahacija, katerega je bil posvetil škof Tomaž Hren l. 1603., in sv. Ane.

Glavni altar (Sl. 147.) obstoji iz altarne mize in prostornega tabernaklja, čigar kupola počiva na šestih stebričih. Zadi na steni se nahaja med naslikano arhitekturo oljnata podoba cerkvenega zaščitnika sv. Martina. Mladi rimski vojščak jezdi na konju in odreže ravno kos svojega plašča, da bi ga dal nagemu beraču. Slika je nova in lepa. — V levi kapelici so v nastavku trije kipi: sv. Izidora med sv. Jožefom in sv. škofom Donatom. V desni kapelici pa je lepa, nova slika Žalostne Matere Božje.

Podružnica sv. Jošta.

Na vzhodnem obronku dobroveljskega hriba leži zanimiva cerkvica sv. Jošta (Sl. 148. in 149.). Obrnjena je proti vzhodu in obstoji iz veže pod zvonikom (dolg. 3·5 *m*, šir. 4·3 *m*), ki je skoro enako široka ko ji sledeča ladija (dolg. 12·3 *m*, šir. 5·9 *m*) in iz prezbiterija (dolg. 8 *m*, šir. 5·35 *m*), ki sklepa s tremi stranicami osmerokota. Severno od njega je kapelica, južno pa zakristija.

---

[1] Župnijska kronika napačno govori o zvoniku z romanskim oknom in o kapelici sv. Izidora, na kateri se je čitala letnica 1222. Sv. Izidor († 1130) je bil še le l. 1622. svetnikom prištet in l. 1631. se ne imenuje v naši cerkvi nobeden Izidorov altar.

[2] Po rečiški kroniki je dobil tega leta rečiški župnik oblast blagosloviti novo kapelico pri cerkvi sv. Martina.

Sl. 147. Šmartno. Glavni altar.

Stavba je zelo zanimiva. Prezbiterij je svoden z enim križnim poljem in s šesterostranim sklepčnim svodom z rebresi, ki so nadaljevanje polukrožnih služnikov, postavljenih v kotih trostranega sklepa. Služniki nimajo niti baz, niti kapitelov. Druga rebresa pa rastejo brez konzol neposredno iz stene. Zunaj odgovarjajo služnikom slabotni podporniki, ki se vzdigujejo šele iz krepkega podzidja in se ne pomlajajo navzgor, ampak so bolj pilastrom podobni in končajo s s štiristrano streho. Na zadnji steni prezbiterija se vidi od zunaj zazidano prvotno okno (Sl. 150 I.). Okno je dvodelno in brez nosov v ostroločno sklenjenih polovicah in s šesterolistom v glavnem ostrem loku. Prej so bila neki[1] povsodi taka okna, a so jih pozneje (v 19. stoletju) razširili in jim dali pravokotno obliko. To okno v prezbiteriju in svod imata oblike rane gotike in morata biti vsaj iz 14. stoletja.

Ladija je svodena s peterimi polji zvezdnih obokov z rebresi, ki počivajo na služnikih, ki imajo baze in kapitele, sorodne s kapiteli v solčavski cerkvi. Od zunaj so na južni strani trije podporniki iz sekanega kamena, ki se vzdigujejo v treh odstavkih; na severni strani pa stoji cerkev do sredine stenske visokosti v zemlji. Zvonik ima v cerkvi poznogotski svod nad pevskim korom. Rebresa so samo od spodaj pritrjena in nimajo konštruktivnega pomena. Med seboj se križajo. Pevski kor je bil pozneje (l. 1840?) pozidan. Proti ladiji počiva na segmentnem loku, svoden pa je nad vežo s kupolnatim obokom.

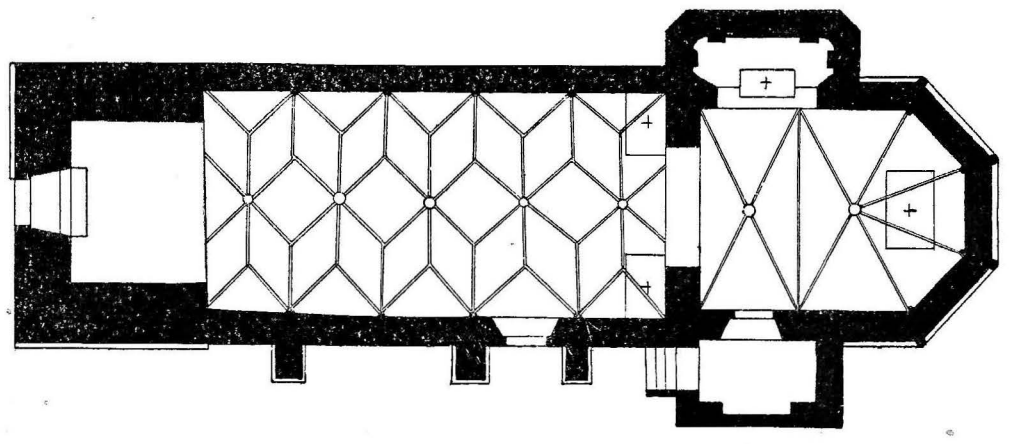

Sl. 148. Sv. Jošt. Tloris podružnice.

[1] Tako je pravil cerkovnik Blaž Lever.

Cerkev je tlakana z opeko. V sredi ladije je 21 *cm* dolga in široka opeka s 4 zvezdami in tremi križi, ki morda kaj pomenijo. Podobo ima tako-le:

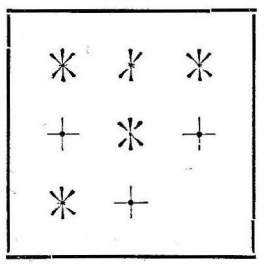

Sl. 149. Sv. Jošt. Podružnica od zapada

Pravijo, da je tu menih pokopan. Od zunaj je pročelna stena celo gladka. Šele na vrhu se izloči iz nje osmerovoglati stolp, ki nosi osmerostrano piramidalno streho. Podboja glavnih vrat sta gotski profilirana. Stopnice vodijo navzdol v nižje ležečo cerkev. Sredi fasade je okno s štirimi „ribjimi mehurji“ ali plamenčki, ki zavzemajo ves prostor okoli malega, okroglega srednjega očesa. Tudi stolpove line so iz sekanega kamena. Okno na pročelni strani je pravokotno s tremi nosovi, tako da nastane na vrhu dvolisten sklep (Sl. 150, III); ono proti strešnemu slemenu ima samo na prekladi dva nosa. Ostali dve lini sta razširjeni in sta izgubili prvotno podobo.

Cerkev je znotraj poslikana. Na stropu so sami okraski, na stenah pa dogodbe iz življenja sv. Jošta in sv. Donata. Vidimo lurško Mater Božjo, sv. Lucijo, rožnivenško Mater Božjo, sv. Družino in Zadnjo večerjo. V medaljonih so doprsne slike sv. Alojzija, sv. Miklavža, sv. Blaža, sv. Katarine Aleksandrijske in sv. Frančiška. Na pevskem koru je napis:

DILeXI hVnC VITAE &
eXVLTATIOnIs LoCVM

Letnica 1849 pomeni menda stavbo korovo, ker so slike same čisto nove.

Podobe so na svež omet napravljene (al fresco). Ko so ostrgali stari belež in omet na stenah, so našli v prezbiteriju sledove starih slik s podobami angelov. Pometali so jih na tla. V kapah svodovih pa niso klesali starega ometa, ampak so ga vnovič prebelili; nanj je napravil slikar svoje okraske (al secco). Torej je tam še ohranjena stara dekoracija, a skrita pod večkratnim beležem. A tudi prvotna ladija je bila slikana. Kdor gre na sedanji svod in odstrani kupe tresk in preperelega lesa, ki se je nagromadil v onih jamah, kjer obokove kape hitijo navzdol in počivajo na služnikih,

bo našel na stenah sledove stare dekoracije. Na severni ladijini strani se vidi v prvi jamici od prezbiterija proti vhodu (nad prvim služnikom) stena takole okrašena (Sl. 151, II.): na vrhu je 8 *cm* širok bel pas z rdečimi okraski. Pod njim je 20 *cm* širok zelen pas. Nižje se nahajajo na modrem ozadju razne podobe. Vidimo širok, okrogel stolp s petimi okni. Vrh stolpa stoji 16 *cm* visok mladenič v rdeči halji, s finimi rmenimi lasi. V eni roki vihti nad glavo gol meč, v drugi pa drži rdečo nožnico. Spodaj je stolpič z enim oknom in ostro streho. Okoli se še vidi obzidje. Na levi je cerkev z nastrešnim stolpičem, na desni zopet visok stolp. Srednja trdnjava nas spominja na angelski grad v Rimu, mladenič (čeprav brez nimba in perut) pa na angela, ki je vtikal meč v nožnico, ker je hotel večnemu mestu prizanesti s kugo. Še dandanes je vrh angelskega gradu bronast kip takega angela. Morda spada odkrita slika k večjemu prizoru iz življenja sv. Gregorija Velikega. Ta ima dandanes v cerkvi svoj altar.

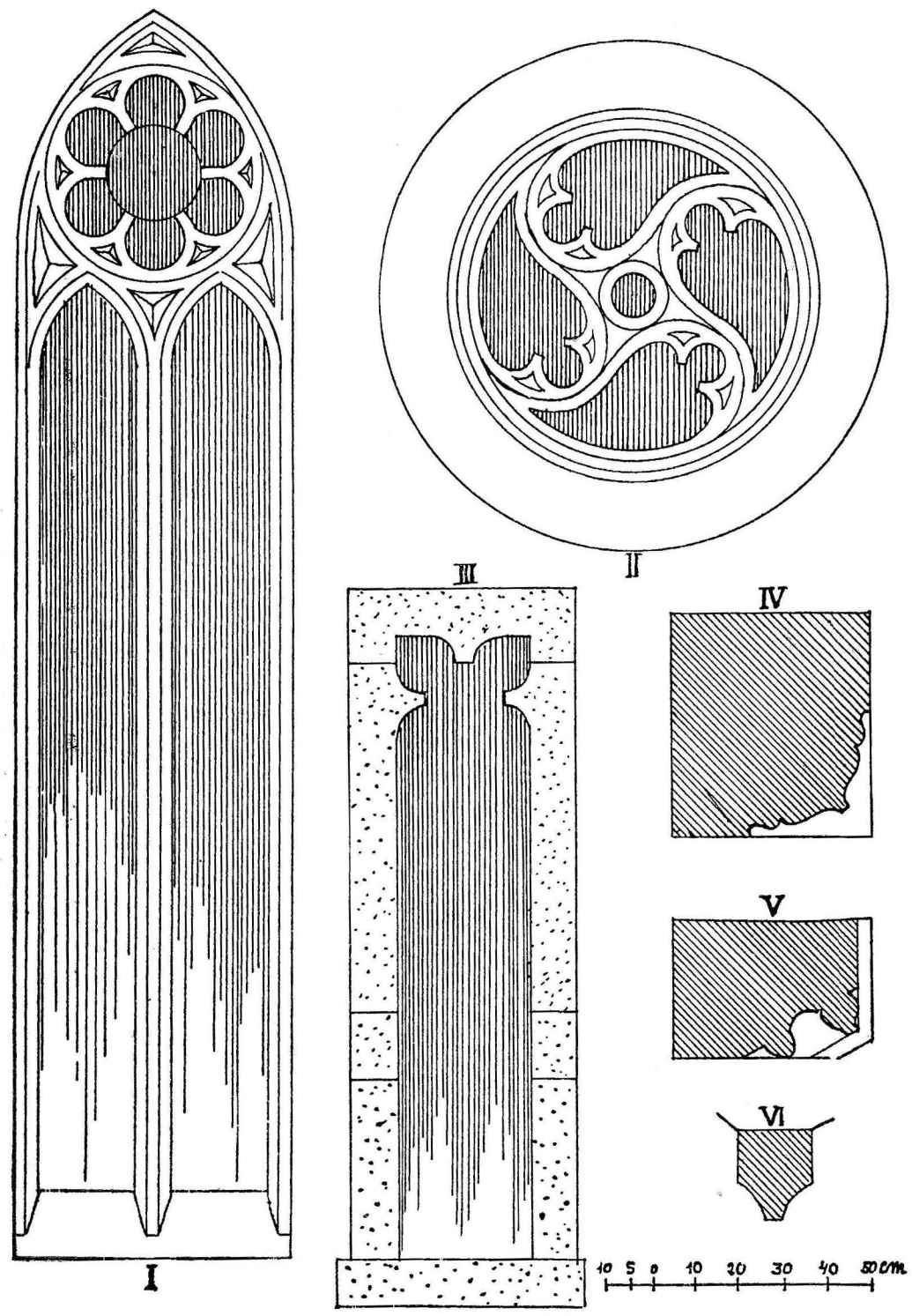

Sl. 150. Sv. Jošt. Stavbeni detajli.

Okna: I v prezbiteriju, II na fasadi, III. v stolpu; preseki: podbojev glavnih vrat sv. Jošta (IV) in sv. Gerv. in Prot. (V) ter rebres sv, Jošta (VI).

V naslednji jamici (Sl. 151, I) se vidi lepo narisana cerkev (v krivi perspektivi, da gredo vsporedne črte v daljino narazen, mesto skupaj), ki ima križni tloris, okroglo absido in nastrešni stolpič. Pred njo je še ostanek velikega nimba. Moramo torej misliti, da je bil spodaj na steni naslikan prizor iz življenja kakega svetnika in sicer z osebami približno naravne velikosti. V tretji jamici pa se vidi samo nepopisan, na kvišku frfrajoč trak, katerega je držal svetnik v roki. Na južni steni pa ni nobenega sledu slik. Odkrite podobe spadajo v 13. ali 14. stoletje.

Ladija je torej imela raven strop in poslikane stene, pa gotska okna. Brez oboka so bile v naših krajih mnoge gotske cerkve n. pr. v Celju, v Konjicah in v Slovenjem Gradcu.

Sv. Jošta cerkev se imenuje prvič l. 1426. Prezbiterij in neobokana ladija sta gotovo še za sto let starejša, ladijin obok je sezidan v sredi 15. stoletja, zvonik pa postavljen v 16. stoletju: tako je cerkvena stavba napredovala od vzhoda proti zapadu.

Cerkev je imela l. 1631. tri altarje: sv. Jošta, Marije Device (ev. str.) in sv. Jakoba (ep. str.). V stari zakristiji (!) je bil od škofa posvečen altar

sv. Lucije. Naslovi teh altarjev so ostali stari, spremenil se je edini altar sv. Jakoba. Orožen je našel na njegovem mestu l. 1877. altar sv. Jurija, zdaj pa je tam altar sv. Gregorija Velikega.

Nastavek glavnega altarja je v gotskem slogu s tremi baldahinčki, pod katerimi stojijo trije opati: sv. Anton Puščavnik, s v. J o š t z opatsko palico, s knjigo in ribo na njej, in sv. Egidij (Tel) s košuto ob strani. V severni kapelici, nekdanji zakristiji, je baročni nastavek iz l. 1720. z dvema stebroma, ogredjem in atiko. V atiki je kip sv. Barbare, spodaj pa sv. L u c i j a med kipoma sv. Otilije in sv. Katarine. Gotska nastavka obeh altarjev v ladiji sta iz leta 1868., a kipi so starejši. Na ev. str. je v vrhovnem stolpiču sv. Apolonija, v baldahinu pa M a r i j a D e v i c a z Jezuščkom v rokah. Na ep. str. je zgoraj sv. Agata, spodaj pa sv. papež G r e g o r i j V e l i k i.

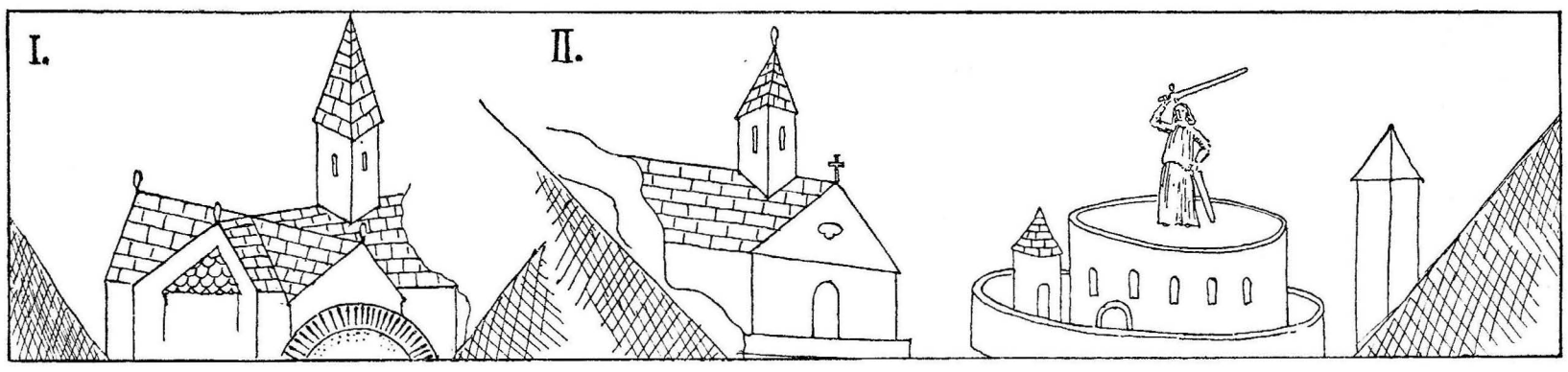

Sl. 151. Sv. Jošt. Sledovi starih fresk nad cerkvenim obokom.

O s t a n k i g o t s k i h a l t a r n i h n a s t a v k o v.

I. Dva iznova pobarvana r e l i e f a na n o v i p r i ž n i c i (Sl. 152.). Prvi predstavlja svetnico (s v. E l i z a b e t o) s kraljevsko krono na glavi, ki drži v levici odprto knjigo, z desnico pa daje torbico (z miloščino) revnemu dečku. Drugi relief je žena z golim detetom na desni roki in visokorastlo deklico na svoji levi strani, ki ponuja detetu grozdek. To je znana s v. A n a S a m o t r e t j i c a z Jezuščkom in Marijo Devico. Najdejo se take skupine, v katerih dava Marija Jezuščku rajsko jabelko; čemu bi torej ne stal tukaj grozd, morda v znamenje trpljenja?

II. Pri glavnem altarju so v dveh hrastovih okvirjih štirje reliefi, zdaj z belo oljnato barvo pomazani, katerih pa ljudje ne znajo tolmačiti in pravijo, da so zahvalni dar iz Hrvatskega. Njih prizori se ne skladajo z življenjem nobenega pri nas razširjenega svetnika. A izreden kip sv. Otilije na altarju sv. Lucije nam kaže pot, da najdemo v teh reliefih dogodke iz življenja sv. Erharda, njenega krstitelja. Najbrž je imela sv. Otilija v tej cerkvici nekdaj svoj altar in ti reliefi so bili pomeščeni na njegovih perutnicah ali pa na predeli (podstavku). Njih vsebina je naslednja (Sl. 153.):

1. P r i k a z e n p r i s v. m a š i. Na desni vidimo altar s kosom gotskega nastavka. Pred njim stoji škof sv. Erhard — v albi, tuniceli in krasnem gotskem mašnem plašču. Ravno povzdiguje veliko hostijo. Za njim je strežnik in drži v levici sanktus-svečo, z desnico pa privzdiga mašni plašč. Altar je pregrnjen in na njem stoji kelih, en svečnik, pult z odprto knjigo in škofovska kapa, izpod gotskega baldahina pa moli božja roka z nimbom. Škof je brez brade. Na levi so zbrani verniki. Razvrščeni so tako, da

Sl. 152. Sv. Jošt. Gotska reliefa na prižnici.

stojé zadnji na višjem mestu ko prednji in se tako ne zakrivajo drug drugega: prvi kleči in moli z očmi, uprtimi v povzdignjeno hostijo, zadi pa stojita mož in žena. To je ilustracija k besedam legende: In parte Bavariae coelestibus intento B. Erhardo revelatum est, ut ad Rheni fluminis partem repedaret, puellam (sc. Othiliam) baptizaret ac coecam illuminaret.[1]

2. Ozdravljenje in krst slepe Otilije. Od leve pripelje strežnica sv. Otilijo v dolgorokavnati obleki in z zavezanimi t. j. slepimi očmi. Za njo je njena mati, vojvodinja Beresvinda. Na desni pa stoji škof Erhard z mitro na glavi in s knjigo v roki. Govori s povzdignjeno roko in opravlja krstne molitve. Poleg njega je strežnik v korni srajci, s škofovsko palico. Za škofom stoji Otilijin oče, vojvoda Adalrik, s plemenitnikom ob levi, ki nosi meč po koncu, v znamenje njegove vojvodske časti.

3. Čudežni grob sv. Erharda. Grob ima podobo velike krste, na katere pokrovu je vpodobljen škof, ki počiva v njej. Okoli so se zbrali pomoči potrebni bolniki. Zadi pri glavi bolnikovi moli klerik iz knjige, pri nogah se priporoča s povzdignjeno (suho?) roko visokorasli mož, ki je prišel ob palici semkaj. Pred grobom kleči na levi beračica s kukulico na glavi in s čutaro, obešeno z motvozom na desni roki. Na desni sedi na pregrnjeni postelji mlada bolnica in s povzdignjenima rokama prosi pomoči. V starem avgsburškem brevirju se je čitalo: Atque ita factum est, ut brevi ad sepulchrum Erhardi caeci visum reciperent, claudi sanarentur, aliaque plura miracula fierent.[2] Erhardova legenda našteva med drugim naslednje čudeže: pri grobu svetnikovem ozdravi neka žena, ki je bila slepa, druga, ki je imela suho roko, tretja, ki je imela roke in noge zasukane in zverižene, potem neki obsedenec, ki je bil prej ves divji, in

---

[1] AA. SS. Boll. Jan. I. 533 seq. Življenje sleporojenke sv. Otilije glej v Rogaču, Življenje svetnikov in svetnic božjih. Celovec 1869. IV, 510 nasl.

[2] l. c. p. 543.

pa neki služabnik, ki je bil padel v studenec. Svetnik se tudi večkrat prikaže, med drugim tudi sv. Volfgangu, svojemu nasledniku.

4. Otvoritev svetnikovega groba. Sveti škof leži v rakvi, od katere je nekdo (vojvoda?) s sekiro odprl pokrov in je naenkrat omahnil v stran (kakor zadet od božje moči, ali pa tudi vsled napora), tako da ga mora prestreči za njim stoječ vojak s čelado. Za rakvo so tri osebe: dve ženi z nagnjenima glavama v znamenje globoke žalosti in neki duhovnik (?), ki moli. Pred krsto pa kleči bradat mož in prosi s povzdignjeno levico pomoči. Videti je, da se vrši pred nami silovito odpiranje, pravzaprav oskrunjenje svetnikovega groba. V legendi nismo našli podobnega prizora. Tam se samo pove, da je Erhardove ostanke prenesel papež Leon IX., ki je prišel l. 1052. v Rezen spravit med seboj cesarja Henrika III. in ogrskega kralja, in je ob tej priliki svetnikom prištel rezenska škofa Erharda in Volfganga.[1] — Mogoče tudi, da se morata 3. in 4. prizor tolmačiti iz življenja kakega drugega svetnika.[2]

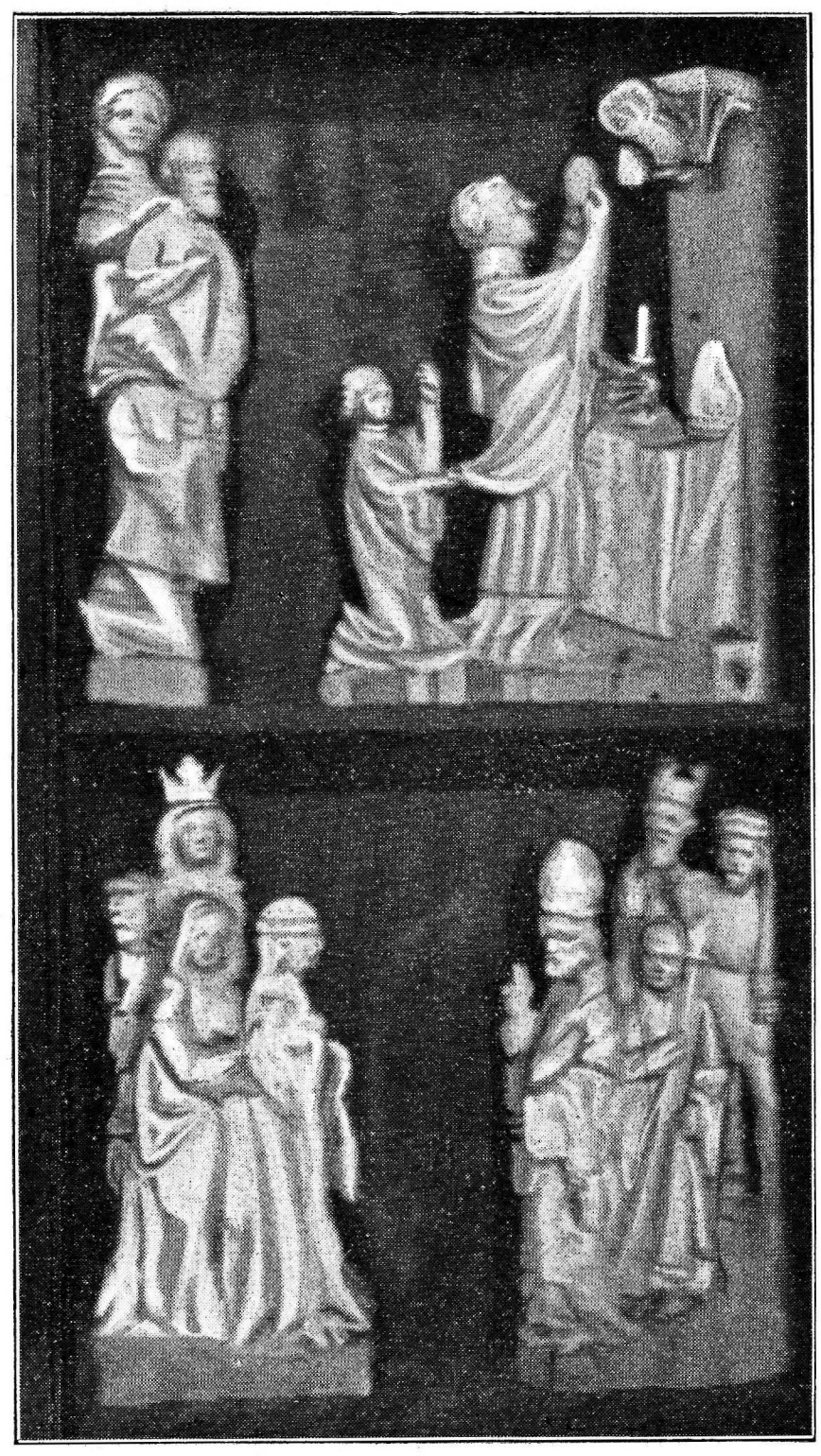

Sl. 153. Sv. Jošt. Kos gotskega altarčka.

Kapelica sv. Gervazija in Protazija.

Mala cerkvica (Sl. 154. in 155.) obstoji iz pravokotne (dolg. 6·8 *m*, šir. 5·5 *m*), ravnostropane ladije z gotsko profiliranimi podboji ostroločnega glavnega uhoda (Sl. 150. V) in iz vzhodno ležečega, s tremi stranicami sklenjenega prezbiterija (dolg. 5·1 *m*, vis. 4·5 *m*). Ta je banjasto svoden z vrezanimi sedmerimi kapami, tako da nastane navidezno gotski obok. Nad odprtino v svodu se vidi kos starega, z okraski poslikanega lesenega stropa. V ladiji je strop ometan in pobeljen. Na strehi je lesen stolpič.

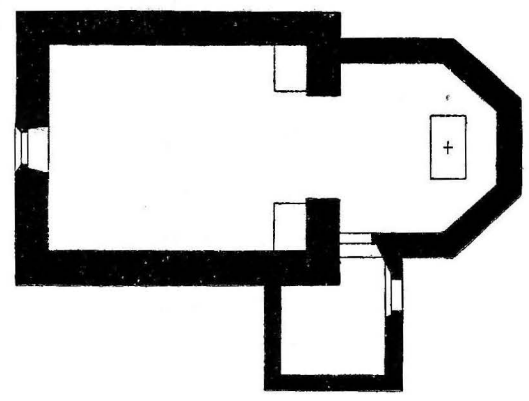

Sl. 154. Sv. Jošt. Tloris kapelice sv. Gervazija in Protazija.

Po profilu podbojev bi sodili, da je cerkvica postavljena koncem 15. ali začetkom 16. stoletja. L. 1631. je velel vizitator okna v prezbiteriju in v v ladiji razširiti in je zadelati s steklenimi šipami.

---

[1] l. c. p. 542. — [2] Ta prizora se tudi ne nahajata v življenju Erhardovega brata, sv. Hildulfa, škofa trevirskega, ki je bil po legendi istotako navzoč pri Otilijinem krstu. AA. SS. Boll. Jul. III, 205.

Sl. 155. Sv. Jošt. Kapela sv. Gervazija in Protazija od jugovzhoda.

Do tedaj so bila torej okna mala, gotska, zaprta samo z lesenimi zatvornicami.

Cerkvica ima samo eden altar (tako že l. 1631.) — v prezbiteriju. Njegov nastavek je celo kmetsko delo. Štirje stebri z ogredjem obdajajo tri dolbine; v stranskih sta kipa sv. Martina in sv. Florjana, v srednji pa je priprosta baročna slika sv. Gervazija in Protazija. Na okvirju je napis:

SV. GERVAZI IN PROTAZI
ZA NAS BOGA PROSITA.

V atiki je med dvema stebroma sv. apostol Jernej s knjigo in nožem v roki. Stranska altarja koncem ladije nista prirejena za maševanje. Na visokem zidanem podstavku leži svobodno plošča prenosnega altarčka. Na steni nad njim visi na platno naslikana naslovna podoba. Slika na evangeljski strani je „strašna“ kopija kakega laškega izvirnika. Na levi sedi Marija Devica in drži Jezuščka v naročju. Od desne je pristopila sv. Katarina, noseč v levici bisernat venec, desnico pa podaja Jezusu, da natakne na njo zaročni prstan. Za svetnico sta dva angela, dva druga se s palmo in krono zibata v zraku, trije pa so spodaj v ospredju in delajo godbo: eden igra na mandolino, dva pa pojeta iz knjige. Pri njihovih nogah leže na tleh gosli. — Slika nad podstavkom ep. strani kaže dominikanko, ki poljubuje križ. Na mizi pred njo leži knjiga, na tleh pa opatična palica in kraljeva krona.

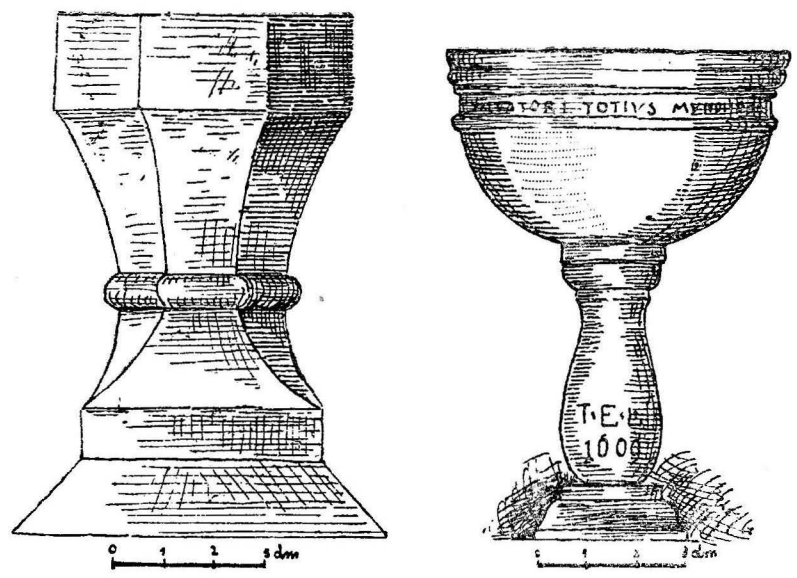

Sl. 156. Krstna kamena v Solčavi in v Gornjem gradu.

XII.

Pregledi.

1. Pregled župnijskih cerkev glede prostornosti.[1]

Ime župnije	Število[2]		Prostora v cerkvi v m^2			
	duhovn.	duš	se zahteva[3]	je[4]	je preveč	je premalo
Solčava	1	762	203	162	—	41
Luče	2	1771	237	278	41	—
Ljubno	2	2418	322	270	—	52
Sv. Frančišek	1	1191	317	330	13	—
Rečica	2	3524	470	227	—	243
Nacaret	1	876	233	460	227	—
Mozirje	2	2253	300	271	—	29
Šmihel	1	456	121	185	64	—
Novaštifta	1	886	236	350	114	—
Gornji grad	2	2070	276	868	592	—
Sv. Martin	1	915	244	168	—	76

2. Kronologičen pregled cerkvenih stavb.

Na podlagi popisa in raziskavanj prejšnjih enajst poglavij sestavimo tukaj vse cerkve po starosti glede cele stavbe, pa tudi posameznih delov. Da bode ta pregled tem krajši, stoji ime župnije (n. pr. Gornji grad) mesto župnijske cerkve. Nadalje po-

---

[1] Ta pregled naj služi edino primerjanju velikosti župnijskih cerkev. Praktičnega pomena nima. Ali je ta ali ona cerkev premala ali prevelika, je namreč poleg tega še odvisno od krajevnih razmer.

[2] Podatki po „Personalstand des Bistums Lavant“, 1904, p. 112—116.

[3] Po Gerhardy, Praktische Ratschläge über kirchliche Gebäude, Kirchengeräte und Paramente, Paderborn 1895, p. 12 računim: K službi božji ne pride $^1/_3$ duš. Kjer torej službuje samo 1 duhovnik, je treba prostora za $^2/_3$ faranov, kjer pa sta dva dušna pastirja vsled dvojnega opravila samo za $^1/_3$ duš. Po tem računu pride na vsakega obiskovalca cerkve $0{\cdot}4\,m^2$ in sicer dobijo $^4/_7$ vernikov sedeže po $^1/_2\,m^2$, $^3/_7$ pa stojišča po $^1/_3\,m^2$. Prostori za altarje, spovednice in krstni kamen niso odšteti. — Vsakdo izprevidi, da so te številke nekoliko previsoke. Na deželi ni toliko sedežev in ljudje se tudi v sili precej „skupaj stisnejo“.

[4] Izračunjena površina obsega vežo, ladijo, kapele, prezbiterij in kraj pod stolpom, ne pa pevskega kora in zakristije, kjer navadno ni prostora za vernike, pa je tudi v tem oziru v različnih župnijah različna navada.

menijo številke pred imeni stavbeno leto, one za imeni pa — ako arabske (n. pr. 1173) — leto, ko se dotična stavba prvič v listinah imenuje, ako pa latinske (n. pr. XII—XIII) — stoletje stavljenja, kolikor se da približno dognati. Številke (I), (II), (III) za imenom pa pomenijo prvo, drugo ali tretjo novo stavbo na istem selišču.

1094 (?) Sv. Primož [Gornji grad] (I)
Rečica 1173
Gornjigrad (II) XII.—XIII.
Sv. Miklavž [Moz.] (I) 1241
Sv. Radegunda (I) 1241
Ljubno (I) 1308
Radmirje 1395
Sv. Janez (I) 1347
Lepa Njiva 1392.
Sv. Jošt, prezbiterij, XIV.
Sv. Magdalena (I) 1438
Gornjigrad (II), prezbiterij, XV.
Ljubno (II) 1426
Okonina (I) 1426
Kokarje 1426
Sv. Urban (I) 1426
Bočna (I) 1426
Brezje (I) 1426
Šmartin 1426
Sv. Miklavž [N. Št.] (I) 1426
Sv. Jošt, ladija, 1426
Sv. Lenart (I) 1426
Sv. Uršula, pred l. 1456[1]
Solčava, prezbiterij, ok. l. 1470
1481 Sv. Primož pri Ljubnem
1485 Solčava, ladija
Sv. Gervazij in sv. Doroteja 1479
Rosule (I) 1512
Sv. Gervazij in Protazij 1631
Radmirje (II) XVI
Sv. Miklavž [Moz.] (II) XIV.—XVI.
Mozirje (II) XIV.—XVI.
Lepa Njiva (II) XVI
Sv. Frančišek (I) 1569
1507 Gornji grad (II), streha
1517 Gornji grad, obzidje in stolpi
1545 Gornji grad, zvonik (I)
Ok. 1560 Novaštifta (I)
Luče 1631
Sv. Janez, zvonik, XVII.
Sv. Anton 1631
Rastke 1631
Sv. Duh 1631
Sv. Ana (Kokarje) XVII.
1604 Sv. Tomaž
1605 Sv. Pavel
1604—1631 Šmihel
1610 Sv. Ana (Solčava)
1614 (?) Gorica
1618 (?) Štejngrub
1625 Loretska kapelica v Nacaretu
Ok. 1650 Rosule, Jožefova kapelica
1655 Sv. Urban (II)
1661 Nacaret, ladija
1668 Kokarje, zakristija
1669 Rosule (II)
1671 Gornjigrad, stolp (II)
Novaštifta, božji grob, XVII.
1560—1680 Sv. Primož (Gor. grad), zvonik
Radmirje, zvonik XVII.
Šmartin, zvonik XVII.
Brezje (II) XVII—XVIII.
1710 Solčava, zvonik
1717 Sv. Frančišek, kapela sv. Fr.
1720 Radmirje, zakristija
1721—1725 Sv. Frančišek (II)
1722—1731 Okonina (II)
1749 (?) Sv. Lenart (II)
1751 Šmihel, zvonik povišan
1752—1761 Gornji grad (III)
1754 Mozirje, prezbiterij in kapele
1756 Gornji grad, oratorij sv. Tomaža
1760 Luče, obok[1]
1786 Mozirje, zvonik povišan
1798 Šmartno, zvonik povišan
1799 (?) Šmartno, Izidorova kapela
Ljubno, sv. Ane kap., konc. XVIII.
Sv. Primož (Gornji gr.), sv. Florjana kapela, koncem XVIII.
Gorica, zvonik, koncem XVIII.
1802 Šmartno, kapela M. B.
1804 Rečica (III)
1813 Ljubno, ladija obokana, pristavljena kapela M. B.
1826 Luče, zvonik povišan
1826 Rečica, zakristija
1829 Sv. Urban, stolp povišan
1830 Sv. Anton, stolp
1835 Rosule (III)
1837 Sv. Štefan
1837 Gornji grad, stolp povišan
1838 Šmartno, prezbiterij
1840 Sv. Jošt, pevski kor
1842 Lepa Njiva, zakristija

---

[1] Kapelica v Gornjem gradu, postavljena od celjskih grofov, ki so izumrli l. 1456.
[2] Orožen, Dek. Ob. p. 148.

1843 Sv. Janez (II)
1852 Kokarje, prezbiterij
1853 Novaštifta (II)
1861 Sv. Miklavž [Moz.] (III)
1862 Sv. Anton, ladija svodena
1863 Rosule, zvonik povišan
1867 Sv. Magdalena (II)
1869 Šmihel, ladija svodena
1872 Sv. Miklavž [Novaštifta] (II)
1873 Sv. Miklavž (Mozirje), zvonik povišan
1874 Sv. Primož (Ljubno), zakristija, ladija obokana
1875 Nacaret, zvonika povišana
1879 Gorica, ladija obokana
1883 Rosule, zakristija
1886 Sv. Duh, zvonik povišan
1886 Mozirje, zvonik povišan
1888 Rastke, zvonik povišan
1891 Sv. Duh (II)
1895 Radmirje, zakristija
1895—1898 Sv. Radegunda (II)
1896 Sv. Lenart, ladija
1898 Ljubno, ladija podaljšana.

3. Zgodovinsko-topografični pregled cerkvenih selišč.

Kedaj je bil gornjegrajski okraj pokristjanjen in kedaj so se postavile prve, gotovo lesene cerkve, je pač zanimivo vprašanje, a dosihdob ga ne more rešiti zgodovina, ker ni o tem niti pisanih poročil, niti listin iz tako zgodnje dobe, pa tudi pravljica o tem molči. S časom se bo dalo še marsikaj dognati, deloma z raziskovanjem kulturne zgodovine n. pr. v katero dobo spadajo razna polja, selišča in vasi, deloma z jezikoslovnim tolmačenjem imen potokov in izvirkov, polj in gorâ, krajev in vasi, deloma tudi z arheologičnim študijem cerkvenih stavb. Slika 157. kaže sedaj v gornjegrajskem okraju obstoječe cerkve. Iz znamenja, s katerim so zarisana dotična selišča, se razvidi doba, v kateri se je izbralo mesto za cerkveno stavbo, kolikor se da o tem dandanes na podlagi listin in stavb samih soditi.

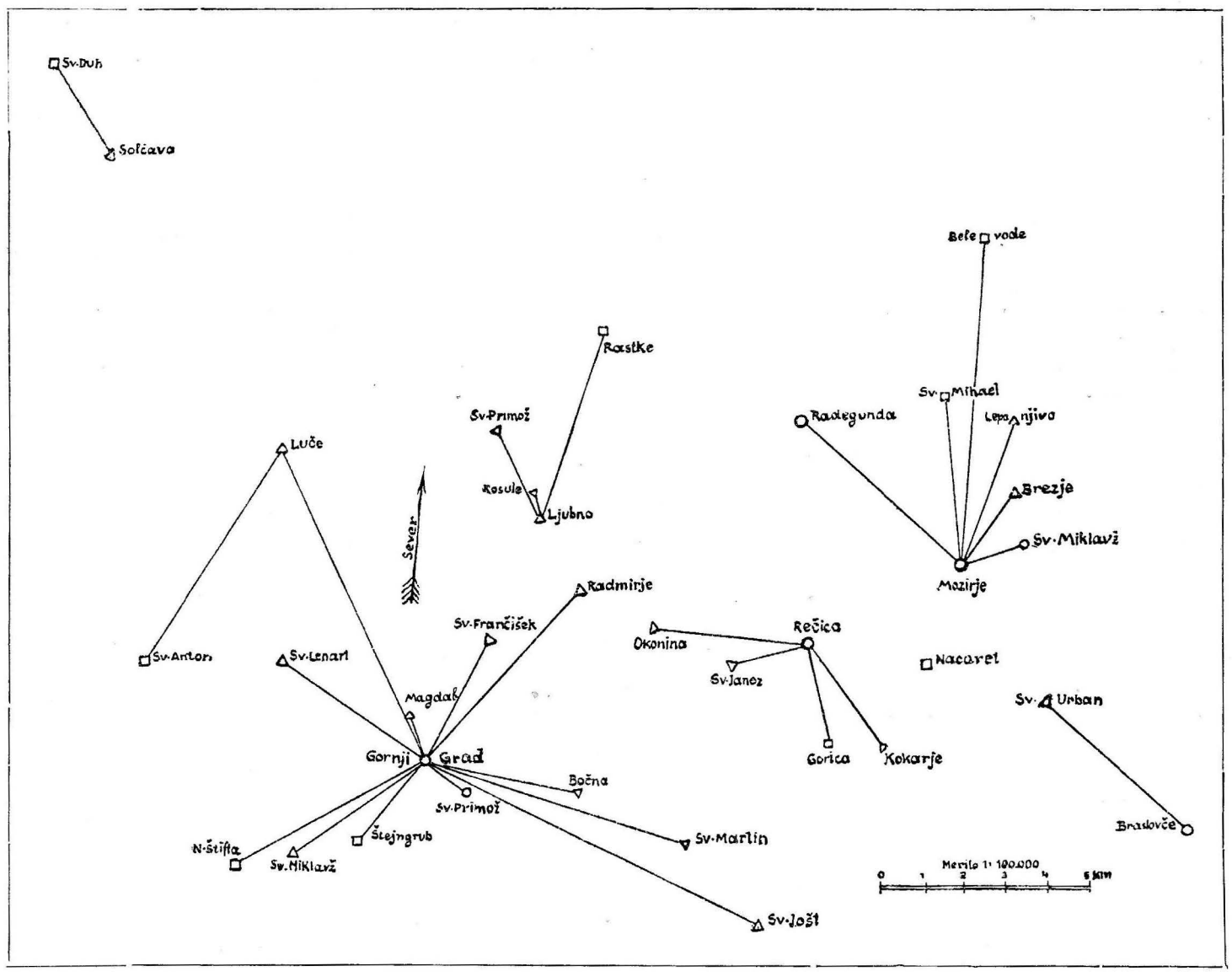

Sl. 157. Zgodovinsko-topografični pregled cerkvenih selišč.

○ = *romanski slog (XI.—XIII. stol.)*
△ = *gotski slog (XIII.—XVI. stol.)*
□ = *baročni slog (XVII.—XVIII. stol.)*

Pri Rastkah se naj štirikot spremeni v trikot, ker je tamošnje selišče še iz gotske dobe. Mesto imena »sv. Miklavž« pri Mozirju, se naj rajši čita »Libija«, kar je ime vasi.

Najstarejša selišča so v Gornjem gradu, v Rečici in Mozirju. Istočasno (l. 1241.) se omenja tudi Sv. Vid (sedaj sv. Radegunda) in Sv. Ožbalt (dandanes sv. Miklavž v Libiji). Prve tri cerkve ležijo nekako v središču dotičnih polj.

V Gornjem gradu, v Mozirju in pri Sv. Vidu so stali tudi gradovi; Sv. Vid je bil ravno vsled gradu postavljen. Višje v Savinski dolini (Ljubno, Luče in Solčava) so cerkve poznejšega izvira. Večina cerkvenih selišč je šele iz gotske dobe. Med njimi tudi nekdanja mozirska podružnica — Sv. Andrej v Belih vodah. Tedaj se je krščanstvo ukrepilo in ljudje so stavili mnogo cerkvic ne samo po vaseh, ampak tudi po samotnih krajih. Zadnja selišča si je izbrala baročna doba — doba oživljenja katoliške zavesti v slovenskih deželah — in tedaj so nastale cerkve Matere Božje pri Novi Štifti, v Nacaretu in v Štejngrubu, sv. Katarine na Gorici, sv. Mihaela nad Mozirjem, sv. Duha nad Solčavo in sv. Antona pri Lučah. Po 17. stoletju se niso več stavile cerkve na novih seliščih, pač pa so se stare povečale in dovrševale. Toliko glede starosti posameznih selišč.

Z ozirom na lego se mora reči, da so skoro vse stavbe na vzvišenih mestih pozidane. Celo v ravnini ležijo sv. Miklavž pri Mozirji in pri Novi Štifti, Rečica in Šent Janž[1], Gornji grad, sv. Magdalena, sv. Martin in sv. Anton pri Lučah. Na pobočju vznožij hribov se vzdigujejo Bočna, Okonina, Ljubno, Mozirje, Lepa Njiva, Rastke, Solčava. Na malih gričkih kraljujejo sv. Barbara (zdaj sv. Frančišek), sv. Mihael v Radmirju, M. B. v Rosulah, sv. Katarina v v Gorici, M. B. v Kokarju, M. B. v Nacaretu, M. B. v Brezju in M. B. v Štejngrubu. Višje na gorskih obronkih so Nova Štifta, sv. Lenart, sv. Duh, sv. Primož pri Ljubnem, sv. Vid (sedaj sv. Radegunda), sv. Mihael nad Mozirjem in sv. Jošt. Precej na vrhu hribov sta sv. Urban in sv. Primož pri Gornjem gradu. Na vrhu gor pa niso stavili cerkev.

V obče se mora reči, da so selišča v dolini starejša, bolj v oddaljenih krajih pa mlajša. Dosledno pa se to ne da trditi in za nekatere cerkvene patrocinije so nalašč zbirali gotovo krajevno lego. V tem okraju imamo n. pr. dve cerkvi sv. Primoža na hribih, ravnotako dve sv. Jošta (sv. Jošt pri Mozirju in pri Šmartnem), in dve sv. Mihaela na vzvišenih seliščih; dandanes so trije sv. Miklavži pri vodi, sv. Anton Puščavnik pa je v samoti.

Glede patrocinijev opazimo, da spadajo med najstarejše sv. Kancijan v Rečici, Devica Marija Vnebovzeta v Gornjem gradu, sv. Jurij v Mozirju; istodobna sta še sv. Vid in sv. Ožbalt, drugo polovico srednjega veka pa označuje sv. Urban nad Nacaretom, sv. Barbara pri Radmirju, sv. Katarina na Gorici. V novejši čas spada sv. Križ.

Zanimivo je tudi razmerje med patrocinijem in krajevnim imenom. V 16 slučajih ima selo, v katerem stoji cerkev, svoje ime brez ozira na cerkveni patrocinij; najbrž so te naselbine že bile, ko so stavili cerkve. Po 14 cerkvah pa imajo dotične okolice svoja imena; večina teh cerkev je še dandanes na samoti, okoli nekaterih pa so se razvile vasi n. pr. Šmartno, Nova Štifta, Sv. Duh. Te cerkve so starejše, kakor pa tamošnje naselbine. Ko so pričeli v 16. stol. zidati cerkev pri Novi Štifti, je bil tam še gozd, dandanes pa se že mnogo višje razteza rodovitno polje.

---

[1] Mogoče, da je pri Šent Janžu bila prvotna krstilnica rečiške župnijske cerkve sv. Kancijana. Cerkev stoji namreč blizo potoka, ni daleč od župnijske cerkve in ima patrocinij sv. Janeza Krstnika.

Črte, ki vežejo na naši sliki 157. cerkve med seboj, kažejo, pod katero župnijo so spadala dotična selišča za dobe prvotnih cerkvenih stavb. V Gornjem gradu, Rečici in Mozirju so nastale cerkve menda neodvisne druga od druge. V obsegu stare gornjegrajske župnije pa so sčasom pozidali 12 podružnic, v mozirski župniji 6, v rečiški 4, v ljubenski 3, v lučki in solčavski po eno. Nacareška cerkev je nastala izven župnijske organizacije, zato ni na sliki z nobeno župnijsko cerkvijo spojena.

Ker se je proces izbiranja cerkvenih selišč večinoma končal s 17. stoletjem, bi bilo pač zanimivo zvedeti, kako so izgledale tedanje cerkve. O tem pa v naslednjem poglavju.

4. Cerkve in cerkvena oprava v prvi polovici 17. stoletja.

L. 1631. je obiskal Hrenov naslednik knezoškof Oton Buchheim (1641—1664) celo svojo škofijo. Vizitacijski zapisnik je pisal njegov tajnik in se shranjuje v ljubljanskem škofijskem arhivu. Orožen je povzel iz njega opise gornjegrajskih cerkev. Po njih si moremo ustvariti sodbo o notranjščini tedanjih hiš božjih.

Večinoma so bile cerkve male, v ladiji ravnostropane, v prezbiteriju obokane. Ta ali ona ni imela niti zakristije. Tlakane so bili z opeko ali s stolčeno prstjo (Estrich). V tleh so se včasi nahajale nagrobne plošče, tako da so verniki hodili po podobah mrličev, po vsekanih križih in napisih. Cerkve so bile večinoma temne in so imele ozka gotska okna. Pri sv. Barbari okna niso bila narejena za odpiranje, kapela sv. Gervazija in Protazija ni imela steklenih šip v oknih. Vizitator je skoraj vsepovsodi veleval ali okna razširiti ali obstoječa zazidati in na drugem mestu nova in večja napraviti. Zanimive so tudi opazke glede cerkvene oprave. V treh cerkvah so stali altarji sredi ladije, v osmerih celo pred vhodom, v dveh pa v zakristiji. Vizitator je redoma velel take altarje odpraviti. Solčavska cerkev je imela celo na pevskem koru tri altarčke! Že iz tega je razvidno, da so bile cerkve še čisto v srednjeveškem položaju, kar pa še bolj jasno postane, ako prevdarimo nekatere druge stvari, katere je grajal vizitator. Gornjegrajske cerkve so se držale še tega, kar je bilo v srednjem veku zapovedano ali običajno. Drugod pa se je bilo v zadnjem stoletju cerkveno življenje preosnovalo, tudi v cerkveni opravi so se zgodile izpremembe. A gornjesavinske cerkve niso korakale s časom naprej, ampak so zaostale. To velja posebno glede krstnega kamena in glede tabernaklja. Ako pogledamo nekoliko v njun zgodovinski razvoj, nam bode koj jasno, da vizitator zastopa nove cerkvene predpise, vizitirane cerkve pa se držijo še starih.

Stari *krstni kameni* so imeli bolj široko in globoko jamico za krstno vodo, ker so v njih otroke potapljali.[1] Ta šega je trajala v različnih krajih različno dolgo. Cerkveni zbor v Leodiju jo je prepovedal šele l. 1445., rimski pontifikale jo pripušča še dandanes. Ko je prišlo oblivanje v navado, so postali krstni kameni manjši. Taka sta najstarejša kamena v tej dekaniji:

---

[1] Zgodovino krstnic in krstnega kamena glej v Kirchenschmuck, 1880 in 1881.

solčavski (ok. l. 1485.) in gornjegrajski (l. 1609.). Vizitator graja, da ne stojijo krstni kameni poleg cerkvene stene, ampak so postavljeni svobodno, tako da je bilo mogoče iti naokoli, ali celo sredi cerkve, kakor v Solčavi in v Gornjem gradu (Sl. 156.). A ravno to, kar graja, je bila mnogostoletna navada. Tako kaže n. pr. še ohranjen načrt za benediktinsko cerkev sv. Gala ob Bodenskem jezeru krstni kamen sredi cerkvene ladije; ta načrt pa je iz dobe Karola Velikega. V solnograški nadškofiji so bili koncem 16. stoletja splošno na svobodnem prostoru postavljeni; zakaj — obrednik[1] predpisuje, da mora duhovnik pri blagoslovljenju krstne vode pojoč litanije iti sedemkrat okoli „svetega studenca“ in potem šele naj začne blagoslavljati krstno vodo. Podobne običaje poznata Durand[2] in Beleth[3] v srednjem veku v nekaterih galskih cerkvah. Ista šega je veljala tudi v ljubljanski škofiji, dokler je ni prepovedal l. 1620. apostolski vizitator, škof Sikst Carcano, rekoč: „In conficienda aqua Baptismali relinquatur illa antiqua caeremonia septem circuitionum circa fontem Baptismalem.“[4] Tudi solnograška sinoda je zapovedala, da se morajo v sredi cerkve stoječi krstni kameni premestiti ali pa odpraviti in na njih mesto postaviti mramornati, ki morajo imeti pokrivalo, podobno kupoli ali stolpu. Postaviti pa se morajo blizu glavnega vhoda na levi strani[5]. Zanimivo je, da je dal škof Hren še l. 1609. postaviti krstni kamen sredi cerkve; njegov naslednik pa je uvel nove predpise. V Rečici in v Mozirju tudi nista stala krstna kamena pri zidu, v Lučah in v Ljubnem se pa ne omenjata, sta bila torej menda šele pred kratkim in po novejšem pravilu pomeščena. Druge cerkve niso imele krstnih kamenov, ker so bile podružnice.

Prvotno so *sv. Rešnje Telo* shranjevali v golobčkih ali stolpičih pod baldahinom glavnega altarja. V 12.—16. stoletju je bila na Laškem navada, da so Je čuvali v steni v kameniti dolbini, narejeni in okrašeni v romanskem, gotskem ali pa renesanskem slogu. V Rimu je še okoli 15 takih tabernakljev. Zadnjega je napravil v baziliki sv. Križa španski kardinal Carvajal l. 1536. in si je pred njim izbral svoje počivališče. Ta stenski tabernakelj je še dandanes v rabi. Izven Laškega pa so začeli s 15. stoletjem staviti poleg stene na evangeljski strani, kjer je bila sicer omenjena dolbina, kamenite stolpiče z dolbino za Najsvetejše. Zvali so jih zakramentalne hišice. Istočasno pa se je rodil na Laškem drug običaj: začeli so Najsvetejše zopet shranjevati na altarju in sicer v lesenem tabernaklju. Tako so se povrnili deloma k starokrščanski šegi. Pravijo, da je ta način uvel škof veronski, Ivan Matej Ghiberti (1495—1533), ki se je pred vsem odlikoval kot reformator cerkvenega življenja[6]. Cerkveni zbor tridentinski ni ničesar odločil radi tega. Pač pa je pokrajinski zbor oglejski l. 1596. zapovedal, da se mora zanaprej shranjevati sv. olje v stenskih omaricah, kjer je bilo dosihdob sv. Rešnje Telo[7]. V gornjegrajskem komisarijatu je bilo l. 1631. sedem tabernakljev, t. j. v vsaki župnijski cerkvi po eden, potem izvanredno v

---

[1] Libri Agend. p. 225. — [2] Durandus l. c. p. 136, 3, 241, 40. — [3] l. c. p. 355. — [4] Mitt. d. hist. Ver. f. Kr. 1862 p. 31. — [5] Kirch.-Lex. I 1976. — [6] Njegovo delovanje v Kirchen-Lex.[2] V 588—593. — [7] Rohault de Fleury, La Messe, II, p. 72.

romarski cerkvi pri Novištifti[1]. Samo eden je bil pravilno napravljen, ki je bil lesen in na glavnem altarju postavljen ter najbrž narejen ob enem z visokim altarnim nastavkom za dobe škofa Hrena. Vsi drugi so bili kameniti in so stali na evangeljski strani. V Rečici je bila menda bolj priprosta dolbina, kamor je velel vizitator shraniti sv. olja; dolbine z gotskimi okraski so bile v Solčavi (morda še deloma ohranjena, vzidana v pokopališčnem zidu), v Ljubnem in v Mozirju, kjer je bila posebno bogato okrašena (macchina illa circa tabernaculum), v Lučah pa je bila prava zakramentna hišica (armarium lapideum) in tako tudi v Novištifti.

Prižnica se omenja v gornjegrajski cerkvi, a se pravi, da je zelo priprosta, in pa v Magdalenski cerkvi. Drugod jih najbrž ni bilo.

Križevi poti pa so prišli šele v 18. stoletju v navado in so bile postaje prvotno izven cerkve, kakor v Lučah od l. 1733—1786 in v Nacaretu približno do l. 1738. Še l. 1835. so napravili v Mozirju na obzidju novega pokopališča križepotne postaje.

Znotranjščina teh cerkev je bila torej zelo priprosta, celo revna. Že omenjeni apostolski vizitator ljubljanske škofije, škof Sikst Carcano, o katerem pa ne vem, ali je prišel tudi v gornjegrajski okraj, pravi, da so v tej škofiji shranjevali v cerkvah posodo z oljem, skrinje za žito in vkazuje, naj se vse te posvetne reči odnesejo iz cerkve, razven v slučaju, da je prilomastil sovražnik v deželo ali pa je nastal požar. Tudi neprimerne slike v podružnicah se naj odpravijo.[2]

Nič manj priproste in neznatne so bile te cerkve od zunaj. V gornjegrajski grajščini se nahaja na platno naslikan ves gornjegrajski komisarijat z vsemi cerkvami. Slika je 132 *cm* dolga in 84 *cm* visoka. Kar nam predstavlja, je neke vrste pokrajina v ptičji perspektivi, ki naj služi kot zemljevid. Skupnega napisa nima; pač pa je pri posameznih cerkvah pristavljeno njih ime in na vrhu nosi slika grb ljubljanskega škofa Otona Buchheima (1641—1664) in je torej iz njegove dobe. Narejena je ok. l. 1650., ker se v Nacaretu še ne vidi novopostavljena cerkev, ki je bila l. 1666. posvečena. Nekatere cerkve, kakor Mozirje, Nacaret, Gornji grad je slikar na licu mesta narisal; verjetno je, da tudi druge, ker ima vsaka svoje značilne posebnosti. Škoda pa je, da je slika potemnela in se pri nekaterih cerkvah ne vidijo več podrobnosti. V obče velja o vseh cerkvah naslednje. Vse so obrnjene proti vshodu, vse so obzidane (Mozirje, Kokarje, Gorica, Šmartin, Bočna, Gornji grad, Štejngrub, Nova Štifta, Rečica, Sv. Barbara, Ljubno in Luče). Okoli nekaterih je pravi tabor — prave, visokoobzidane utrdbe. Tako v Mozirju, kjer je skozi zid vodil vhod in je nad vhodom bila pozidana hiša. Visok zid ima tudi cerkev v Kokarju, prave utrdbe pa Gornji grad. Večina cerkev ima samo lesene nastrešne stolpiče. Od tal pozidan zvonik vidimo v Mozirju, Nacaretu, Gornjem gradu in pri Sv. Barbari. Vhod v zvonik je navadno od zunaj in sicer v prvem nadstropju (v Mozirju, v Gornjem gradu, pri Sv. Martinu in v Lučah). Okoli cerkve se razprostira pokopališče. Pokapali so tudi pri podružnicah (n. pr. v Kokarju, Bočni, pri Lepi Njivi in pri Sv. Radegundi.

[1] Dandanes pa jih je nad 50, ker ima vsaka podružnica 1—2, vsaka farna cerkev pa 2—3, kar je nepotrebno in zoper rimski običaj. — [2] Mitt. d. hist. Ver. f. Kr. 1862 p. 32.

5. Kronologični pregled zanimivejših skulpturnih del.

Romanski kip M. B. v Solčavi.
Gotske podobe: sv. Elizabeta, sv. Ana Samotretjica, življenje Erhardovo pri Sv. Joštu,
sv. Trojica pri Sv. Duhu (Solčava)
sv. Mihael in sv. Katarina, sklepnika v Radmirju.

Ok. 1485 krstni kamen v Solčavi
1527 Altarček sv. Andreja v Gor. gradu
1527 Grobna plošča škofa Ravberja
1544 Grobna plošča škofa Kacijanerja
Zač. XVII: Sv. Ana Samotretjica v Štejngrubu
Relief sv. Treh kraljev v Gor. gradu
Relief sv. Trojice v Gor. gradu
1609 Krstni kamen v Gor. gradu
1619 Spomenik škofa Tekstorja
1625 Spomenik škofa Lamberga
1646 Altarni nastavek v Bočni
1650—80 Altarni nastavek sv. Florjana pri Sv. Primožu (Gornji grad)
Prva polovica XVIII: Ležeči kip sv. Frančiška pri Sv. Frančišku
1750 Altar sv. Frančiška v Nacaretu (Robba)
1750—53 Nastavki 6 altarjev v Nacaretu
Ok. 1760 Kipi na gornjegrajski fasadi
1763 Altarni nastavek v Mozirju
Ok. 1770 Altarni nastavek pri Sv. Frančišku
Druga polovica XVIII. stol. Altarni nastavek v Lučah.
1861 Pri Sv. Miklavžu (Mozirje) kipi od Gaßnerja, Zajca in Ane Gschiel
1885 Glavni altar v Nacaretu (Iv. Vurnik)
1886 Altar pri Sv. Urbanu (Iv. Vurnik)
1898 Loretski altar v Nacaretu (Iv. Vurnik)

Druga dela stojijo pri imenih dotičnih umetnikov.

6. Datirane freske.

Gotske freske: Nad ladijinim obokom pri Sv. Joštu,
sv. Krištof pri Sv. Janžu, v Ljubnem, v Solčavi in na Brezju.
1863 Prezbiterij v Gornjem gradu (Tom. Fantoni)
1865 Nova štifta (Tom. Fantoni)
1865 Rosule (Jak. Brollo)
1887 Kokarje (Jak. Brollo)
1888 Loretska kapela v Nacaretu (Tom. Fantoni)
1891 Šolčava (Tom. Fantoni)
1891 Mozirje, ladija (Tom. Fantoni)
1896 Rečica (Iv. Gosar)
1896 Nacaret, loretska kapelica (Matija Bradaška)
1897 Luče (Iv. Fantoni)
1898 Gorica (Iv. Fantoni)
1900 Miklavž pri Mozirju (Iv. Fantoni)
1903 Šmihel nad Mozirjem (Iv. Fantoni)

7. Datirane oljnate slike.

Ok. 1662 (?) Sv. Anton Pušč. pri Sv. Magdaleni
1670—1779 Sv. Barbara pri Sv. Frančišku
1681 Zaobljubljena slika Mariborčanov v Nacaretu
1715 Votivna podoba Pliberčanov v Nacaretu
1715 Milostna slika pri Sv. Frančišku (Reinwaldt)
Ok. 1730 Sv. Janez Nepomuk in sv. Ignacij v Okonini
1736/7 Stenske slike pri Sv. Frančišku
1750 Sv. Peter Regalat, sv. Barbara, sv. Jožef: altarne slike v Nacaretu
1756 Sv. Tomaž v škof. kapelici v Gor. gradu (Menziger)
Ok. 1760 Mati Božja s sv. Mohorjem in Fortunatom v Gor. gradu (Leyer)
1773 Rojstvo in Zadnja večerja v Gor. gradu (Kremser Schmidt)
1775 Vstajenje in Vnebohod; sv. Apolinar in sv. Nepomuk v Gornjem gradu (Kremser Schmidt)
1799 Sv. Kancijan v Kokarju.
1826 Križev pot v Okonini (Goetzel)
1828 Sv. Florjan v Nacaretu (Potočnik)
1860 Brezmadežno Spočetje D. M. v Gor. gradu (P. Künl)
1864 Sv. Valentin v Gor. gradu (P. Künl)
1865 Sv. Jožef v Gor. gradu (P. Künl)
1865 Brezmadežno Spočetje v Lučah (Jak. Brollo)
1866 Križev pot v Lučah (Wisiak)
1882 Marija Devica z Jezuščkom v Nacaretu (P. Roblek)
1889 Križev pot v Mozirju (Bradaška)

8. Seznamek umetnikov.[1]

Arnold Jakob, str. 88, kipar v Mozirju v 18. stoletju.

Auguste Robert Ivan, str. 42, zlatar v Parizu v drugi polovici 18. stoletja. Za slovesno venčanje Ludovika XVI. je napravil zlato krono, zlat kelih in drugo zlato in emajlirano cerkveno pripravo, katero je kralj daroval pri tej priliki renski (Rheims) stolnici. Umrl je v Parizu l. 1805.[2]

Bradaška Matija, str. 72, 77, 79, 85 in 88, slikar v Kranju.

Brecl (Wretzel) Andrej, str. 22, imenuje se l. 1646, živel je še l. 1686. v Ljubljani (cf. Wallner).

Brollo Jakob, str. 13, 22 in 66, še živeč slikar v Huminu (Gemona) na Furlanskem (Sl. 158.). O svojem življenju je pisatelju poročal s pismom z dne 26. februarja l. 1904. sledeče:

„Rodil sem se dne 19. septembra 1834 v Huminu, ki je tedaj spadal še k avstrijskemu cesarstvu. Mesto je za poldrugo uro železniške vožnje oddaljeno od Pontebe na koroški meji. Oče je kot zidarski mojster hodil vsako poletje skozi 51 let delat v Borovlje na Koroškem, mene pa je dal, ko sem dovršil pet ljudskih šol in sem se zanimal za slikarstvo, učit se k nekemu slikarju Jožefu Bonittiju (1847). Veljal je za najboljšega mojstra v našem mestu. Ž njim sem delal pet let, potem pa (1852) me je oče poslal v Benedke na akademijo. Odbran k vojakom sem pretrgal l. 1854. študije in sem služil cesarju poltretje leto v Ljubnem na Gornjem Štajerskem. Dobivši vsled očetove prošnje dopust sem se l. 1857 vrnil v Benedke. Vsled vojske med Avstrijo in Piemontom sem moral l. 1859. zopet zamenjati čopiče z orožjem. Šele naslednje leto sem začel izvrševati izučeno umetnost.

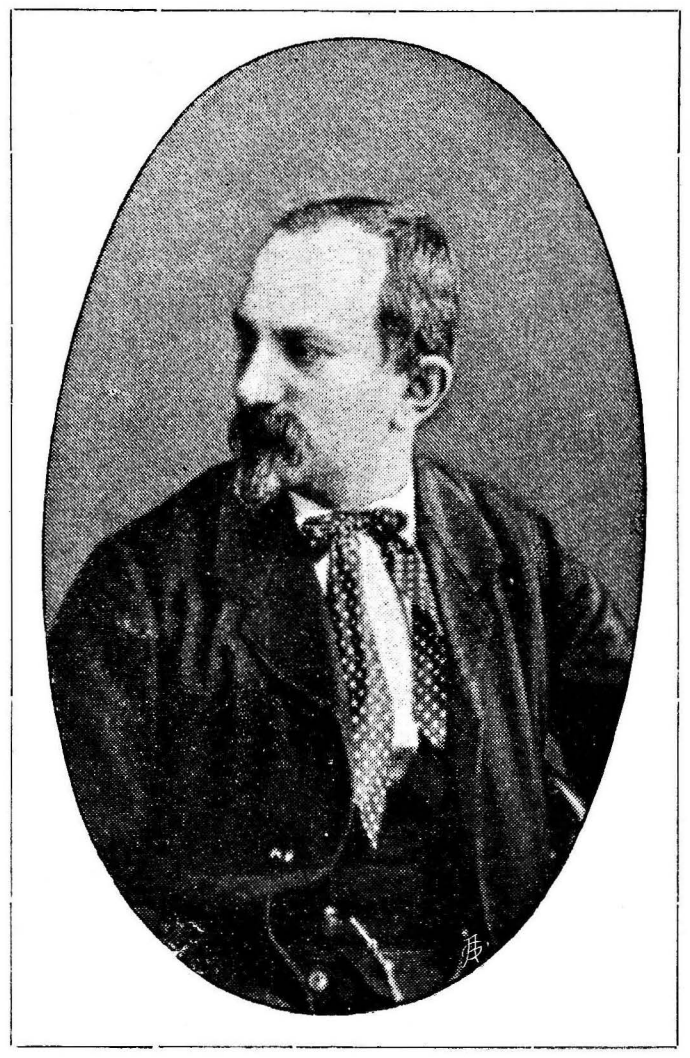

Sl. 158. Jakob Brollo, slikar.

Najprej me je pozval spomladi slikar Anton Wieser k Sv. Martinu pri Beljaku na pomoč in sem ostal tamkaj do jeseni. Tisti čas je začel tudi Tomaž Fantoni izvrševati slikarska dela na Južnem Štajerskem; povabil me je, da bi ga spremljal, ker je potreboval pomoči pri raznih delih. Rad sem se odzval tej ponudbi in delala sva potem skupaj skozi sedem let (1861—1868).

V to dobo spadajo naslednja dela:

L. 1861. slike župnijske cerkve v Brežicah in dva altarja v Alojzijevi cerkvi v Mariboru.
L. 1862. prezbiterij žup. c. v Čadramu in prezbiterij žup. c. v Konjicah, kjer sva tudi obnovila stare freske v kapeli Matere Božje.
L. 1863. prezbiterij sv. Maksimilijana v Celju in prezbiterij žup. c. v Gornjem gradu.
L. 1864. prezbiterij M. B. na Gori pri Sv. Petru poleg Maribora ter prezbiterij žup. c. v Galiciji v Savinjski dolini.
L. 1865. prezbiterij žup. c. M. B. pri Novištifti pri Gornjem gradu in prezbiterij M. B. v Rosulah pri Ljubnem.

---

[1] Pleteršnik, Zgodovina umetnosti pri Slovencih v „Slovanstvu“ str. 194—198. — Radics, Umételjnost in umételjna obrtnost Slovencev v Letopisu Matice Slov. za l. 1880., str. 1—58. — —i—, Črtice iz zgodovine slikarstva, zlasti slovenskega, v Dom in Svetu 1891. — Wallner, Beiträge zur Geschichte der Laibacher Maler und Bildhauer im XVII. und XVIII. Jahrh. v Mitteilungen des Musealvereines f. Krain 1890. — Wastler, Steirisches Künstler-Lexicon. Graz 1883. — Wurzbach, Biographisches Lexicon des Kaisertums Oesterreich. Wien 1865.

[2] Voditelj, 1904, str. 53.

L. 1866. prezbiterij žup. c. sv. Martina v Rožni dolini pri Celju in ladija žup. c. v Konjicah.
L. 1867. prezbiterij žup. c. sv. Ruperta nad Laškim; ena stena z altarjem v kapucinski cerkvi v Celju in dva altarja v žup. c. sv. Barbare pri Vurbergu.

Potem sem začel samostojno sprejemati naročila (1868—1896). V tej dolgi dobi sem izvršil naslednja freskovna dela:

L. 1868. prezbiterij pri presv. Trojici na Gojki (Frankolovo); osnaženje starih fresk v žup. c. v Kamnici pri Mariboru in novo slikanje v kapeli sv. Janeza Nepomučana.
L. 1869. kapelica šolskih sester pri Sv. Petru pri Mariboru; prezbiterij žup. c. v Ormožu; podr. sv. Lovrenca v Cirkovljanu v Medžimurju.
L. 1870. žup. c. v Čakovcu in žup. c. v Lembahu pri Mariboru.
L. 1871. žup. c. v Arasinis pri Huminu in žup. c. sv. Petra pri Mariboru ter kapelice križevega pota ob potu na „Goro“ ravnotam.
L. 1872. prezbiterij podr. Marije Svetinske nad Celjem; obnovitev fresk v kapeli sv. Križa v mariborski stolnici.
L. 1873. kapela sv. Frančiška Ksav. v stolnici v Mariboru; ladija žup. c. v Ormožu.
L. 1874. prezbiterij žup. c. v Ljutomeru.
L. 1875. ladija podr. M. B. v Petrovčah pri Žalcu in prezbiterij ravnotam se je prenovil.
L. 1876. prezbiterij podr. sv. Štefana pri Teharjih; župnijska cerkev pri Veliki Nedelji in kapela Nemškega reda ravnotam.
L. 1877. frančiškanska cerkev v Mariboru (zdaj podrta).
L. 1878. ladija žup. c. v Ljutomeru; dve podružnici v Velikem Bukovcu v Podravini.
L. 1879. prezbiterij žup. c. sv. Andreja v Slovenskih goricah; žup. c. Velikega Bukovca.
L. 1880. prezbiterij žup. c. sv. Jurija na Ščavnici; žup. c. v Bregih pri Koprivnici na Hrvatskem; podr. sv. Križa v Sobotici pri Čakovcu; prezbiterij žup. c. v Sobotici; kapelica žup. c. sv. Lovrenca v Slov. goricah.
L. 1881. podr. sv. Martina na Freidenbergu na Koroškem; nadaljevanje dela v podružnici sv. Križa v Sobotici.
L. 1882. žup. c. v Svetinju pri Ljutomeru; ladija žup. c. velikonedeljske; prezbiterij žup. c. jareninske.
L. 1883. ladija in kapela žup. c. jareninske; del ladije žup. c. v Sobotici; samostanska in romarska cerkev sv. Trojice v Slov. goricah.
L. 1884. prezbiterij žup. c. v Grižah; nadaljevanje pri Sv. Trojici; prezbiterij žup. c. sv. Volfganga v Slov. goricah; ladija žup. c. sv. Andreja v Slov. goricah.
L. 1885. žup. c. pri Kapeli pri Radencih; žup. c. v Prevorjah; prezbiterij žup. c. sv. Lovrenca v Slov. goricah.
L. 1886. žup c. pri Novicerkvi; prezbiterij žup. c. sv. Jederti nad Laškim.
L. 1887. podr. M. B. v Kokarjih v rečiški fari; obnovljenje starih fresk pri Sv. Roku poleg Šmarja; priprosti okras žup. c. sv. Jurija ob južni železnici; prezbiterij žup. c. v Selnici ob Dravi.
L. 1888. nadaljevanje v selniški cerkvi; žup. c. sv. Križa nad Mariborom; podr. sv. Ane v Teharjih.
L. 1889. žup. c. sv. Martina na Freidenbergu na Koroškem; ravnotam podružnici sv. Ane in sv. Lovrenca; podr. sv. Duha pri sv. Juriju ob Ščavnici.
L. 1890. ladija žup. c. sv. Jederti nad Laškim; žup. c. sv. Martina na Ponikvi.
L. 1891. žup. c. sv. Helene v Žetari vasi na Koroškem; popravek prezbiterija žup. c. v Hočah in v Slivnici; novo poslikanje ladij obeh omenjenih cerkev.
L. 1892. žup. c. v Vuhredu; podr. M. B. Lurške pri Grižah.
L. 1893. podr. M. B. v Vitanju; žup. c. sv. Petra v Savinski dolini; žup. c. sv. Križa pri Ljutomeru.
L. 1894. žup. c. sv. Tomaža pri Veliki Nedelji; kapela dijaškega semenišča v Mariboru; žup. c. M. B. v Lankovicu pri Gradcu.
L. 1895. nadaljevanje žup. c. v Lankovicu; prezbiterij žup. c. sv. Egidija pri Mariboru; žup. c. sv. Petra pri Zavodnem.
L. 1896. žup. c. sv. Marjete niže Ptuja; zasebna kapela gospoda Mikila pri sv. Barbari na Hrvatskem.

Dovršivši to cerkvico, sem se vrnil dne 9. avgusta v domovino, zapustivši na Štajerskem sina Antonija, ki je zmožnejši ko jaz, ker se je izobraževal skozi sedem let na akademiji v Benedkah in je potem skozi sedem let delal z menoj. Pomaga mu pa brat, ki se je učil skozi pet let tudi pri meni.

Pripomniti pa moram, da sem imel seboj vsak poletni čas 3—4 pomočnike, da sem mogel bolj naglo izvrševati naročila. Dokler ni sin izvršil študij, sem vedno sam risal ter delal slike in figure (osebe). Po svojih zapiskih smem trditi, da sem v 50 cerkvah, katera sem poslikal v poletnem času (skozi 6 mescev), napravil na leto povprek več ko 180 figur.

Našteti bi moral še oljnate slike, katere sem delal večinoma doma v Huminu v zimskem času. Napravil sem 15 križevih potov ali 280 slik, ki se nahajajo: 1. na pokopališču v Huminu, 2. v neki zasebni cerkvi pri Beljaku, 3. v župnijski cerkvi v Ljubnem v Savinjski dolini, 4. v žup. c. v Rečici, 5. v žup. c. v Pišecah, 6. v žup. c. v Gornji Beli (Obervellach) na Koroškem, 7. v podružnici M. B. v Petrovčah (l. 1870.), 8. v žup. c. v Kapeli (l. 1885.), 9. v žup. c. v Selnici (l. 1889.), 10. v žup. c. v Trbovljah (l. 1892.), 11. v žup. c. sv. Križa pri Ljutomeru (l. 1893.), 12. v Lurški cerkvi pri Grižah (l. 1894.), 13. v žup. c. sv. Jederti nad Laškim (l. 1895.), 14. v prevaljski žup. cerkvi na Koroškem (l. 1898.) in 15. za neko podružnico poleg Spodnjega Dravograda (l. 1902.). Altarnih slik sem izvršil 11 okoli 3 *m* visokih, 32 okoli 2 *m* visokih in 57 manjših z raznimi svetniki. Vrhutega sem še poslikal mnogo poljskih kapelic v domovini in na Štajerskem.

Sl. 159. Andrej Cesar, kipar.

Srečnega se štejem s svojo obiteljo vred, da sem mogel toliko let uživati gostoljubnost in ljubav spoštovane štajerske duhovščine. Nikdar se mi ni kaj neljubega pripetilo, tudi ne v politiško razburkanih letih (1859—1866), kar bi bilo mene žalilo ali pa motilo medsebojno sporazumljenje; vsak čas in na vsakem kraju sem bil uljudno sprejet."

Cesar Andrej, str. 6, 17, 22, 22, 37, 65, 91, 91, 157, kipar v Mozirju (Sl. 159.). Rodil se je l. 1824. v Soteski pri Novi cerkvi in se je izučil v podobarstvu in zlatarstvu pri kiparju Mastnjaku na Frankolovem, potem pa je šel za dve leti izobraževat se v Gradec. L. 1853. se je nastanil v Mozirju, odkoder je hodil izvrševat razna cerkvena naročila po vsem Južnem Štajerskem, mnogo tudi po Koroškem. Najrajši je delal v gotskem slogu. L. 1885. ga je zadela v Zagrebu pri delu srčna kap in je umrl v tujini.

V gornjegrajski dekaniji se nahajajo naslednja njegova dela: 2 stranska altarja in prižnica pri LepiNjivi, 2 stranska altarja v župnijski cerkvi šmihelski, stranski altar in prižnica v žup. cerkvi rečiški, stranski altar v žup. cerkvi gornjegrajski, 2 altarja in prižnica v Ljubnem, vsi 3 altarji pri sv. Primožu nad Ljubnem, slednjič stranski altar in okvirji križevega pota v Lučah — vsa ta dela v renesanskem slogu; v gotskem slogu pa: 3 altarji in prižnica na Gorici, 2 altarja in prižnica pri Sv. Joštu, vsi 3 altarji pri Sv. Magdaleni ter vsi 3 altarji in prižnica v Solčavi. — Na več mestih smo omenili, da so včasi samo stavbinski deli iz njegovih rok, kipi in slike pa so starejši ali pa od drugod naročeni.

Cesar Ivan, str. 14, 79, 87, 101, 102, 155, 157, 159, še živeč kipar v Mozirju. Rodil se je l. 1864. in se je najprej učil pri svojem očetu, prej omenjenem rajnem Andreju Cesarju. Domači pouk je nadaljeval v Gradcu pri tedaj slovitem cerkvenem podobarju Jakobu Gschielu in je ob enem obiskoval v obrtni šoli večerni risalni pouk. Na to je bival skozi dve leti na Ogerskem v mestu Keszthely ob Blatnem jezeru, kjer se je pri kiparju A. Hortu naučil klesati podobe iz kamena. Dovršivši potem študije na c. kr. umetni obrtni šoli na Dunaju, katero je obiskoval skozi 4½ leta, se je nastanil kot umetni

podobar in pozlatar v rojstnem trgu in je že marsikaj izdelal za okras cerkev gornjegrajske dekanije. V renesanskem slogu, ki mu je najbolj priljubljen, je napravil: 2 stranska altarja v Mozirju, glavni altar na Brezju, 2 altarja in prižnico pri Sv. Radegundi, prižnico v Nazaretu, 2 altarja v Šmartnem, 2 altarja v Kokarjih, glavni altarček pri sv. Primožu nad Gornjim gradom, 3 altarje in prižnico pri sv. Lenartu in glavni altar pri sv. Antonu v Lučah; v gotskem slogu pa omenimo: glavni altar pri Sv. Joštu in prižnico pri Sv. Magdaleni.

Charl (?) M., str. 83, bakrorezec v Ljubljani v 18. stoletju.

Elizabeta, cesarica-vdova Karola IV., str. 50, darovala lastnoročno vezenino.

Fantoni Ivan (mlajši), str. 10, 64, 90, 98, 165, še živeč slikar v Huminu na Furlanskem, stričnik Tomaža Fantonija. Izobraževal se je najprej pri stricu, potem pa pri Jakobu Brollu.

Fantoni Tomaž Hektor, str. 3, 72, 85, 109 in 143, slikar (Sl. 160.), sin Petra F. in Bernardine Ostermann, rojen dne 16. decembra l. 1822. v Huminu na Furlanskem. Oče mu je bil lesorezec, slikar in pozlatar. Dovršivši doma ljudsko šolo je šel za dve leti v Videm na realko. Potem je pomagal dekoraternim slikarjem v Benedkah in je ob večerih obiskoval akademijo kot izredni slušatelj. Pozneje je pomagal očetu, dokler se ni pridružil dobrim slikarjem, ki so hodili v Avstrijo, posebno na Koroško. Prvo samostojno delo je izvršil v Dobrni; pozneje se je vrnil, da ga je popravil. O njegovem delovanju v l. 1861—1867. se je poročalo zgoraj v životopisu Brollovem. Prvikrat se je oženil v Huminu (l. 1858.), po smrti prve soproge (l. 1869.) pa je vzel Slovenko in se je stalno naselil v Jamni pri Konjicah. Med Slovenci se je celo udomačil. Tukaj je tudi umrl l. 1892.[1]

Fayenz Anton Mihael, str. 86, pozlatar v Ljubljani l. 1763.

Ferstler Ivan, str. 50, bakrorezec v Gradcu v 18. stoletju.

Gaßner Ivan, str. 91, kipar na Dunaju (1817—1867), sin lesorežčev iz maltinske doline na Koroškem; jako delaven in umetniško samostojen. Njegova dela se vidijo v celovškem muzeju posneta v mavcu. Njegov brat Jožef, tudi na Dunaju, pa je delal ponajveč svetniške kipe.[2]

Gebhard Jožef, str. 76, vodja štukodorcev v Nazaretu l. 1750—1752.

Goetzel G., str. 59, slikar in učenec Leyerjev v Kranju.[3]

Gologranc Ferdinand, str. 16, še živeč stavbarski mojster v Celju.

Gosar Ivan Nep., str. 60, še živeč slikar.

Gottwald Franc, str. 88, slikar v Gradcu.

Grein Vincencij, str. 101, zidarski mojster v Vojniku.

Gschiel Ana, str. 91, kiparica v Gradcu, žena kiparja Jakoba Gschiela, ki je napravil nešteta dela verskega značaja po Štajerskem in v sosednjih deželah.[4]

Höbtner Marko, str. 126, freskant l. 1611.

Hoffer Peter, str. 135, lesorezec l. 1606.

Inschnitt Mihael, str. 22, mizar v Ljubljani, ki pa je delal tudi altarje.

Jelovšek Franc, str. 72, freskant in slikar oljnatih slik v Ljubljani, kjer je bival od l. 1730. Učil se je menda v Italiji. Prislužil si je toliko, da si je l. 1740. kupil hišo v Ljubljani.[5]

Jenčič Mihael, str. 101, slikar l. 1791.

Kerschbaumer Fr. Genuin, str. 79, kipar.

Khern Lenart, str. 135, lesorezec l. 1613.

Krackher Ivan Lukež, str. 59, slikar XVIII. stol. na Češkem. Okoli l. 1750. je delal v Pragi, kjer se še nahajajo njegove slike v cerkvah. Tako se vidita v cerkvi sv. Miklavža dve podobi: „Jezus, Marija in Jožef“ ter „Obiskovanje D. M.“[6]

---

[1] Sliko in življenjepis gl. v Dom in Svetu l. 1895, str. 351.

[2] Hevesi, Oesterreichische Kunst im XIX. Jahrhundert. Leipzig, 1903, p. 156—158.

[3] Letopis l. c. str. 52. — [4] Wastler, l. c. p. 31.

[5] Letopis, l. c., p. 37 in 44; Wastler p. 53 in Wallner, l. c.

[6] Wurzbach, l. c., vol. XIII, p. 96.

Kregar Ivan, str. 7, pasar in zlatar v Ljubljani.

Künl Pavel, str. 107, 109, 109, 149 in 150, slikar v Ljubljani. Prišel je s polkom Hohenlohe, št. 17, iz Češkega in je izdeloval pred vsem cerkvene slike.[1]

Lendero Ivan, str. 143, stavbar v Vidmu na Furlanskem.

Leyer Leopold, str. 143, slikar v Kranju (1752—1828). Izučil se je na Dunaju. Njegove slike se nahajajo v Kranju n. pr. Zadnja večerja v župnijski cerkvi, križani Zveličar v kapeli na pokopališču. Napravil je tudi sliko Marije Pomočnice na Brezju, ki spada med najbolj znane slovenske podobe. Tudi slika Vnebovzetja Marijinega v Braslovčah je delo njegovega čopiča.[2]

Marija Elizabeta, nadvojvodinja, str. 46, darovala lastnoročno vezenino.

Marija Magdalena, nadvojvodinja, str. 48, poslala lastnoročno vezenino.

Marija Terezija, cesarica, str. 47, izdelala mašni plašč.

Medved Matevž, str. 108, zidarski mojster v Cerkljah na Gorenjskem (1796—1865). Sezidal je devet cerkev in predelal sedemnajst starih. L. 1841. je postavil kupolo ljubljanske stolnice.[3]

Menziger Valentin, str. 151, rojen l. 1730., je bil zelo plodovit cerkveni slikar, dasi je bil pohabljenec. Njegove slike se vidijo skoro v vseh ljubljanskih cerkvah. Prislužil si je toliko, da si je kupil v Ljubljani več hiš. Pokopan je ravnotam v rakvi kapucinske cerkve. Morda se je šolal v Benedkah.[4]

Mikek Lukež, str. 90, jako spreten zidar (1802—1869) v Mozirju (p. d. Čokan, h. št. 69). Postavil je cerkev sv. Miklavža v Mozirju in sv. Križa pri Belih vodah.

Oblak Ignacij, str. 8, kipar v Celju, oče slavnega slavista Vatroslava Oblaka.

Oiks Boštjan, str. 90, stavbarski mojster na Laškem.

Perský Matija, str. 142, stavbenik v Ljubljani.

Pirsch Adolf, str. 76 in 79, slikar v Gradcu, po rodu Kranjec, je obiskoval risalno akademijo v Gradcu (1874—1879), potem je bival eno leto v Benedkah.[5]

Plawez Matevž, str. 126, slikar l. 1613.

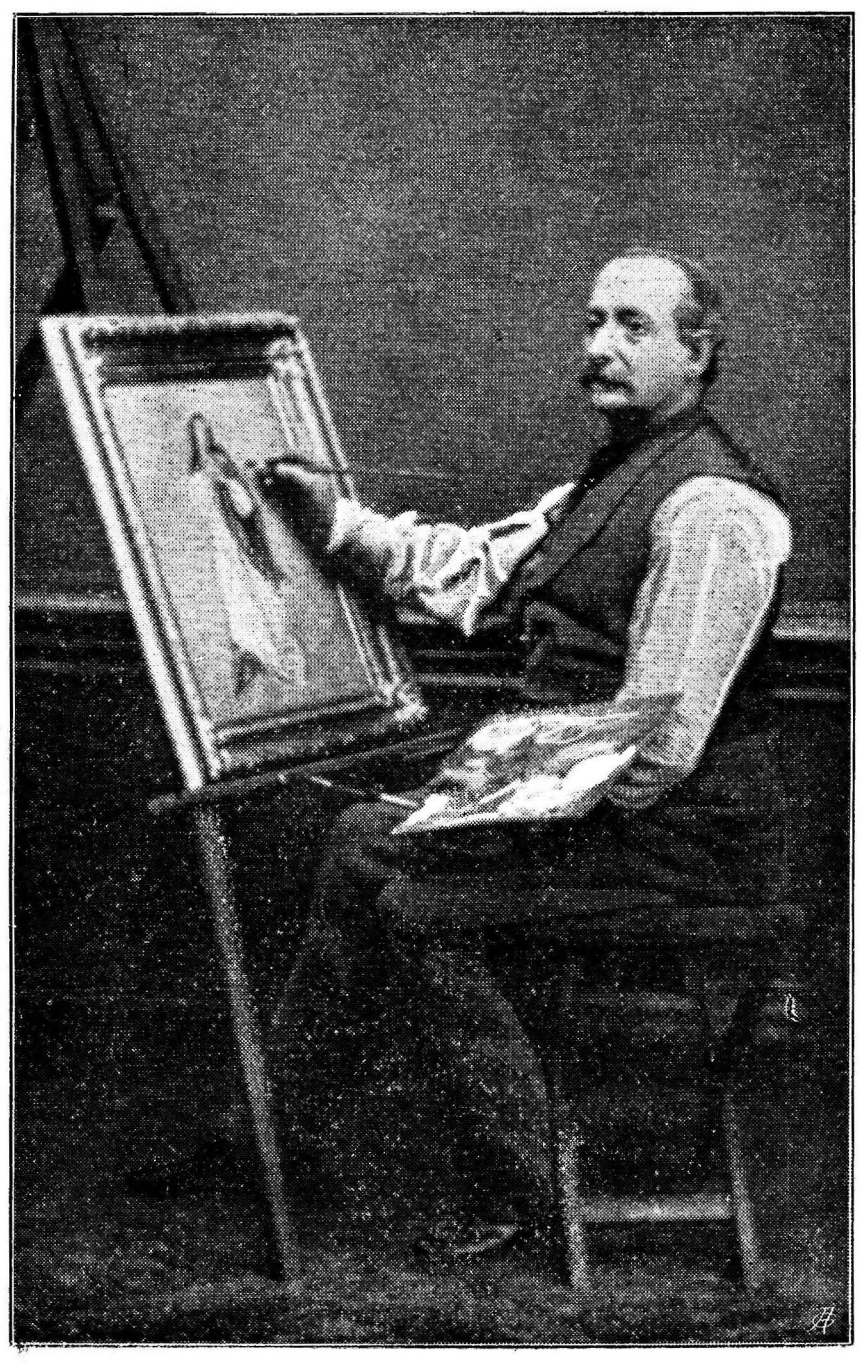

Sl. 160. Tomaž Fantoni, slikar.

Pogačnik Nikolaj — se ni omenil v tekstu — pomožni duhovnik pri Sv. Frančišku, kjer je poslikal več kapelic v bližini romarske cerkve. Pozneje je bil beneficijat v rojstnem mestu Kranj.[6]

Pototschnig Ivan, str. 79, slikar (1752—1834) v Ljubljani. Rojen v Kropi na Gorenjskem, je bil gluhonem. Izučil se je na dunajski akademiji. Slikal je več stvari

---

[1] Letopis, l. c. p. 54.

[2] Wurzbach, l. c. XV, p. 57; Wastler, l. c. p. 88; Dom in Svet, 1891, p. 78.

[3] Slovanstvo, str. 195; Lavrenčič, Zgodovina cerkljanske fare, 1890, str. 143.

[4] Wurzbach, l. c. XVII, p. 378; Wallner, l. c. p. 103; Dom in Svet, 1891, p. 77.

[5] Wastler, l. c. 171. — [6] Annales S. Francisci Xav. p. 22; Orožen, Dek. Ob. p. 102. Po Slekovčevih zapiskih je bil 1706 alumnus v Gornjem gradu, 1719 coadjutor pri Sv. Frančišku, 1727 in 1728 kaplan v Mozirju, podvikar v Motniku, 1733 začasni duhovnik v Goričah in beneficijat v Kranju. Umrl je 23. okt. l. 1755, 77 let star.

za frančiškanski samostan v Ljubljani in tem potem je morda dobil tudi naročilo iz Nacareta.[1]

Reinwaldt Ivan Mihael, str. 29, 31, 35, 35 in 53, slikar (1655—1740). V Ljubljani je deloval od l. 1715—1732., torej že več kot šestdesetleten starček. Kje pa je prej živel, se ne ve. Med drugim je delal za župnika v Krškem in je imel z njim razpor.

L. 1715. je napravil oljnato sliko sv. Frančiška. Naslednje leto je izvršil na desko sliko za magistrat ljubljanski; bival je tudi pri Sv. Frančišku, kjer je s freskami olepšal novo prizidano kapelo. Ko je bival l. 1728. cesar Karol IV. v Ljubljani, je imel naš mojster posla pri dekoracijah. Zato je dobil 90 gold., prosil pa je še „milostnega navržka". Pri tej priliki je slikal mestno hišo in cesarjev baldahin. Iz l. 1731. se je ohranila Reinwaldtova slika v cerkvi sv. Tomaža v Spodnji Dragi blizu Višnje gore na Kranjskem. Predstavlja sv. Janeza Nepomučana, ko spoveduje kraljico. Vis. 1·39 *m* : šir. 0·83 *m*. Spodaj ima napis: TERREAT LABOR ASPICE PREMIVM | P(inxit) I : M : RainWoldt, Ciu(is) : lab(acensis) : 1731. Tedaj je bil že 76 let star, in se je morda le zato lotil težavnega dela, ker je moral ozir jemati na plačilo, da še kaj prisluži. L. 1733. je bil zopet pri Sv. Frančišku, kjer je dne 23. avgusta dogotovil kopijo svoje prve podobe v tej cerkvi. Poslali so jo v Prago. Videti pa je, da mu umetnost ni toliko nesla, da bi bil mogel počivati v svoji visoki starosti, zakaj prosil je pri ljubljanskem magistratu za službo v mestni kruharni[2], katero je dobil. Umrl je l. 1740. Prejemši vest o njegovi smrti, je pisal P. Herendler iz Dunaja Ahaciju Steržinerju pri Sv. Frančišku in je pristavil, da bode Bog dobremu starčku milostljiv. Njegovo zunanjost smo spredaj opisali.[3]

Reine I., str. 40, zlatar.

Reissenbauer Ivan, str. 142, kamnosek v Gradcu.

Rivalta, br. Aleš, str. 79, frančiškan in kipar (1730—1781); od l. 1750. je živel v ljubljanskem samostanu. Sodobniki so ga cenili kot umetnika.[4]

Robba Frančišek, str. 75 in 76, kipar in stavbar, po rodu Benečan, kakor sam pravi, in je prišel že izučen v Ljubljano. Pred l. 1721. je vstopil v službo pri tedaj mnogočislanem kiparju Luku Misleju, čegar hčer je vzel v zakon. Pozneje je prevzel tastovo hišo, a po l. 1753. se je morda vrnil na Laško. Njegova znana dela so: l. 1727. kapelica sv. Jakoba pri savskem mostu v Črnučah; l. 1728. kip Karola VI.; l. 1732. veliki altar pri sv. Jakobu v Ljubljani; l. 1736. veliki altar v sedanji frančiškanski cerkvi, l. 1744. altar v uršulinski cerkvi in pred l. 1750. altar sv. Rešnjega Telesa in sv. Dizma v ljubljanski stolnici. Ta čas je imel v delu altar sv. Frančiška v Nacaretu (1748—1750), a ga je moral opustiti radi dolgotrajnih poslov pri mestnem vodnjaku (1743—1752).[5] Belomramornat kip sv. Frančiška (str. 33), dogotovljen najbrž pred l. 1736., ker se nahaja na podobi starega altarja (str. 36), je morda Robbovo delo.

Roblek o. Aleksander, str. 81, frančiškan, akademični slikar in pisatelj.[6]

Sapotnegg, str. 51, slikar.

Scarnos Jurij, str. 135, kipar.

Schmidt Martin Ivan, str. 144—149, slikar (1718—1801). Učil se je najprej pri očetu, ki je prišel kot slikar in kipar iz Frankobroda na Nemškem. L. 1758. se je stalno naselil v Steinu poleg Kremsa ob Donavi, odkoder mu ime — Kremser Schmidt.[7] Delal je neizmerno pridno. Njegovih oljnatih slik je nad tisoč in se nahajajo po Nižje- in Gornje-Avstrijskem, Solnograškem, Koroškem, Štajerskem in Kranjskem, pa tudi na

---

[1] Wurzbach, l. c. vol. XXIII. p. 173.

[2] Bil je „Brodkämmerer". Je-li to isto ko „Brodsitzer", ki je dobival prosto stanovanje v kruharni in še 60 gold. na leto? Vrbovec, Ljubljanski meščani v minulih stoletjih. Ljubljana 1886 str. 47.

[3] Podatki v Mitteil. d. Musealver, f. Krain, p. 123 od Wallnerja in l. 1902 od K. Črnologarja. — [4] Letopis, l. c., p. 46.

[5] V. Steska: Francesco Robba, ljubljanski meščan in kipar. Dom in Svet, 1902, str. 732.

[6] Dom in Svet, 1895, str. 289.

[7] V. Steska: Kremser Schmidt v Dom in Svetu, l. 1898, str. 513. — Vonbank Blätter aus Krain 1861, p. 62 je opisal tudi gornjegrajske slike.

Bavarskem, Ogerskem in Poljskem. Zaslužil je mnogo, bil pa je mož resnega značaja in globokovernega srca.

Schneyder Kilian, str. 126 in 135, mizar in lesorezec.

Stuflesser I., str. 6, 87 in 87, kipar v Grödnu na Tirolskem.

Tavčar Jurij, str. 72, kipar v Idriji, učenec Leyerjev v Kranju (1820—1892).

Vavher Ivan, str. 11, 12, 17, 94, samouk, mizar in kipar. Rojen l. 1805. v šmihelski župniji, se je priženil na Smolijo štev. 1 v Trnavčah v mozirski župniji, kjer je umrl l. 1867.

Vischer Jurij Matija, str. 83, 124, 127, duhovnik in zemljepisec v Gradcu (1628 - 1699). Kmetski sin iz Tirolskega, je postal duhovnik, a se je najrajši pečal z zemljepisnimi študijami. Napravil je zemljevide za Nižje-Avstrijsko in za Štajersko (l. 1675—1678), potem pa štajersko „topografijo“ ali t. zv. Schlößerbuch (1676—1696) in mnogo drugih del. Imel je več bakrorezcev-pomočnikov. Umrl je v Gradcu, zapustivši dolg na stanarini, ker so ga deželni stanovi premalo podpirali, knjige gradov pa še ni bil docela izvršil.[1]

Vodnik Alojzij, str. 8, kamenosek v Ljubljani.

Weidner Jurij, str. 18, mizar in kipar v Koroški Kaplji.

Weisman Nikodem, str. 107 in 126, slikar in meščan v Beljaku.[2]

Wisiak Franc, str. 12 in 13, slikar, učenec Leyerjev v Kranju.[3]

Zajec Ivan, str. 91, kipar v Ljubljani.

Imenujejo se še slikar T. Q. (Quaglio?) iz Benedk (str. 58) in zlatarji: A. P. (str. 36), I. G. (str. 39) ter I. C. (ne I. G. str. 44).

XIII.

O svetnikih, ki se časte v gornjegrajskem okraju, s posebnim ozirom na patrocinije oglejske in solnograjske cerkvene pokrajine.[4]

Kdor popisuje vse cerkve, altarje, kipe in slike kake dekanije, spozna, da se vedno ponavljajo ista sv. imena ter da je precej omejeno število v dotičnem okrožju češčenih svetnikov. Isto priča pregled pričujoče knjige. Seznamka svetnikov pa, ki imajo v gornjegrajski dekaniji svoje spomenike, pisatelj ni semkaj postavil — proti svoji prvotni nameri —, ker je namreč premalo zanimiv. Raziskano okrožje je preozko in pretesno, zato pa ne

---

[1] Mitteil. d. hist. V. f. Steiermark, 1876, p. 3 seq. — [2] Wurzbach, l. c. LIV, p. 191 pozna Celovčana Martina W., ki je živel l. 1618. v Monakovem; l. 1657. se pa v Ljubljani imenuje slikar Gašpar W. (cf. Wallner, l. c.) — [3] Letopis, l. c. p. 52.

[4] O sorodnem predmetu govorijo naslednja dela in razprave: Lamprecht Joh., Das Martyrologium und die Acta Sanctorum als Patronate der meisten Kirchen der Christenheit, und in specie des Landes ob der Enns — in seiner hohen und tiefen Bedeutung. Linzer theol.-prakt. Quartal-Schrift, 1890, 1891 in 1892. — Samson H., Die Heiligen als Kirchenpatrone und ihre Auswahl für die Erzdiözese Köln und für die Bistümer Münster, Paderborn, Trier, Hildesheim und Osnabrück. Paderborn 1892. — P. G. H., Die Heiligen-Patronate der Kirchen und Kapellen der Erzdiözese Salzburg. Salzburg 1895. — Reitlechner P. Gregor O. S. B., Patrozinienbuch zur Verehrung der Schutzheiligen der Kirchen und Kapellen der Erzdiözese Salzburg, der meisten von Brixen, Seckau, Gurk, Oberösterreich und der benachbarten bayrischen Dekanate. Salzburg 1902. — Die Patrozinien der Pfarrkirchen in der Diözese Seckau. Grazer Volksblatt v. 18. Okt. 1903. — Stückelberg E. A., Die schweizerischen Heiligen des Mittelalters. Zürich 1903. — Beißel St. S. J., Die Verehrung der Heiligen und ihrer Reliquien in

najdemo tega ali onega svetnika, katerega ljudstvo vendar časti, nasproti pa nekatere (n. pr. str. 57, 75 in 161), ki v obče niso znani med ljudmi. Ako hočemo dobiti odgovor na zanimivo vprašanje, zakaj se pri nas častijo ravno gotovi svetniki, se moramo postaviti na širje stališče.

Ker govorimo o popularnem kultu svetnikov, zato ne bomo iskali pojasnila v liturgičkih knjigah, v misalu in brevijariju. Tam so zbrani slavnejši svetniki vseh katoliških pokrajin in redov; ljudsko češčenje, značilno za to ali ono deželo, se navadno ne zrcali v njih. Ravnotako tudi škofijski proprij ni vir in merilo za narodni svetniški kult, ampak nasprotno — on je osnovan na podlagi tega češčenja. Sicer pa tudi proprij obsega svetnike, ki so tuji našim krajem, opušča pa druge, dasi imajo med nami cerkve. V lavantinskem propriju pogrešamo n. pr. sv. Brikcija, sv. Daniela, sv. Hemo, sv. Jošta, sv. Kolomana, sv. Lamberta in sv. Radegundo, ki so zaščitniki deloma župnijskih cerkev, deloma podružnic in imajo torej popularen kult.

Poljudnost kakega kulta se razvidi iz praznovanja svetnikovega godu, iz ustanov, altarjev, kipov in slik prirejenih svetniku na čast, iz procesij, ki prihajajo k njihovim cerkvam, iz navade dajati njihova imena otrokom pri krstu, posebno pa po številu cerkev, ki nosijo imena dotičnih svetnikov.

Cerkve staviti ni mala reč. Veliko mora biti zaupanje ljudstva do kakega svetnika, ako mu zgradi cerkev; mora ga smatrati za svojega posebnega zaščitnika. Zato so cerkveni patrociniji najboljše merilo za popularnost kakega kulta.[1] Zato se bomo za to razpravo postavili na stališče cerkvenih patrocinijev in sicer ne samo ene dekanije ali škofije, ampak ozemlja solnograške in goriške (nekdanje oglejske) cerkvene pokrajine v deželah: Solnograški, Koroški, Štajerski, Kranjski in Goriški. Ta teritorij je dovolj obširen — ima nad 5000 (5191?) cerkev, tako da se nam ni bati prenagljenih zaključkov, vrhutega je pa tudi zgodovinsko zanimiv, ker ga je skozi tisoč let razpolavljala Drava v dva kosa, ki sta bila vsak pod drugim vplivom.

Za podlago nam služijo šematizmi solnograški (*S*), celovški (*C*), graški (*Gr*), mariborski (*M*), ljubljanski (*Lj*) in goriški (*Go*), ki podajajo uradni popis vseh cerkev svojih škofij. Porabnost teh zapiskov pa je različna za naš namen. Nobeden nima sestavljenih vseh patrocinijev. Edina *C* in *M* imata topografski imenik vseh župnih cerkev in pa podružnic posebej, a mnogokrat imenujeta kraj (n. pr. Žetale) mesto patrocinija (sv. Mihael v Žetalah). *Gr* in *Go* ne povesta niti, koliko cerkev je v škofiji in so se cerkve morale šele sošteti.

V podatkih glede cerkvenega naslova vlada v vseh škofijah velika nenatančnost. V graškem šematizmu je 72 cerkev in kapelic brez pristav-

---

Deutschland bis zum Beginn des XIII. Jahrh. Erg.-Hefte zu den Stimmen aus Maria Laach. 47. Freiburg i. Br. 1890. — Die Verehrung der Heiligen und ihrer Reliquien in Deutschland während der zweiten Hälfte des Mittelalters. Erg.-Hefte. 54, 1892. — Analecta Bollandiana. Vol. I—XXV (z referati o hagiografični literaturi od l. 1890. naprej.) — Helmling O. S. B., Hagiographischer Jahresbericht 1902, 1904.

[1] To je n. pr. dokazal P. Willibald Hauthaler O. S. B. o češčenju sv. Ruperta v spisu: Die dem heiligen Rupertus geweihten Kirchen u. Kapellen. Mit einer Karte. Salzburg 1885

ljenega patrocinija n. pr. str. 193 (1903): „† *a)* In Sommereben; *b)* in Rossegg; *c)* in Rachling“; v solnograškem je takih kapel 22, v celovškem 114 in v goriškem 14 n. pr. str. 88 (1899): „Eccl. fil. 1. in Dobbia . . . 3. in Selz. 4. in Soleschiano. 5. in Staranzano. 6. in Vermegliano.“ *Lj* in *M* nimata teh hib. Pač pa ne razločujeta *z* drugimi vred dosledno svetnikov enakih imen. Poleg sv. Janezov Krstnikov in sv. Janezov Evangelistov in Nepomučanov ima še *S*—3, *C*—18, *Gr*—2, *M*—17 in *Lj*—4 sv. Janeze brez določilnega pristavka. Isto velja o sv. Jakobu, sv. Antonu in sv. Frančišku, posebno pa še o bolj redkih patrocinijih: o sv. Valentinu (je-li škof-mučenik iz Interamne ali mašnik-mučenik ali opat?), o sv. Jeri in o sv. Donatu, kjer bi se moral pristaviti tudi dan patrocinija.

Historični podatki so pri posameznih cerkvah v *Lj* in *C* precej natančni; povesta, kdaj se cerkev vprvič imenuje v listinah („urkundlich“), kdaj je bila postavljena, včasi tudi opomnita, da se je prvotni naslov spremenil. Želeli bi samo, da bi se pri podružnicah, kjer največkrat ni nobenih dat zaznamovanih, dostavilo vsaj približno stoletje stavljenja prvotne cerkve. *M* pa večkrat samo zabeleži, kedaj je bila sedanja, obstoječa cerkev postavljena n. pr. župnijska cerkev v Gornjem gradu l. 1752. in v Rečici l. 1799., kar pa more zgodovinarja samo zapeljati, ker pri nekaterih cerkvah najde letnice, kedaj se prvič v zgodovini omenjajo. *Gr*, *Lj* in *Go* nimajo nobenih zgodovinskih podatkov.

Podlaga za pričujoče črtice je torej nenatančna in nepopolna, deloma celo nezanesljiva. Vseeno pa priobčimo tukaj imenik vseh svetnikov, ki imajo cerkve v imenovanih deželah; to pa zato, ker se že iz tega pregleda da mnogo sklepati za zgodovino patrocinijev v naših krajih, posebno pa, da pokažemo, kako pri izbiri cerkvenih patrocinijev ni vladala slepa slučajnost, kakor bi kdo mislil, ampak da jih je večina izbrana pod vplivom zemeljske lege naših krajev in pa v gotovih dobah običajnih kultov.

1. Statistiški pregled cerkvenih patrocinijev

v škofijah: solnograški (S), graški (Gr.), celovški (C), mariborski (M), ljubljanski (Lj) in goriški (Go).

Svetniki	S		Gr		C				M				Lj		Go		Razmerje s. : j.	Vsota
	ž.	p.	ž.	p.	ž. s.	ž. j.	p. s.	p. j.	ž. s.	ž. j.	p. s.	p. j.	ž.	p.	ž.	p.		
S. Achatius	1	[1]	1	1			[1]					3	[1]	5		1	$3^2:9^1$	12^3
S. Adalarius		1																1
S. Adalbertus . . .															1			1
S. Aegydius	4^1	3	10	6	6	2	4	3	1	3	1	2	4	3	1	1	$35^1:19$	54^1
S. Aemilianus . . .					1													1
S. Agatha				1			1							1			2:1	3
S. Agnes							4	1				5	1	11	1		4:19	23
S. Albanus		1																1
S. Alexius				1														1

Svetniki	S		Gr		C				M				Lj		Go		Razmerje s. : j.	Vsota
	ž.	p.	ž.	p.	ž. s.	ž. j.	p. s.	p. j.	ž. s.	ž. j.	p. s.	p. j.	ž.	p.	ž.	p.		
S. Aloysius				1	1						1						3:0	3
S. Alphonsus . . .				1														1
S. Amandus				1														1
S. Ambrosius . . .														2	1		0:3	3
S. Anastasia								1								1	0:2	2
S. Andreas	4	1	11[1]	4	9	3	13[1]	6	2	4		5	5	21	10	5	44[2]:59	103[2]
S. Angel. Cust. . .														2	1		0:3	3
S. Anna	1	16	7	18[2]	1	1	10[1]	7[1]	1	2	1	8	5	37	3	9	55[3]:72[1]	127[4]
S. Ant. Erem. . . .	1	1		3?			4	4[1]	1	3?		5?	3	20	4	2	9[1]:41[1]	50[2]
S. Ant. Pat. . . .	1	13	1	1		1	2	2				1	1	8	2?	11?	18:26	44
S. Athanasius . . .							1	1									1:1	2
Ss. Apostolorum .								1										1
S. Augustinus . . .	1	2		4[1]			1					1	1				7[2]:2	9[2]
S. Barbara		4	1	8			3	2	1	1	1	4	1	7		3	18:17[1]	35[1]
S. Bartholomaeus .	3[2]	2	7	5	4	1	8	4[1]	1	6		1	4	15		1	30[2]:32[1]	62[3]
S. Benedictus . . .				4			1[1]		1			2	2	2			6[1]:6	12[1]
S. Benno		1																1
S. Blasius	2[1]		1	1	1										2		5[1]:2	7[1]
S. Bonifacius . . .														1				1
S. Bonaventura . .		1																1
S. Briccius		1					1					1	1	4		1	2:7	9
S. Brigida		1																1
S. Caecilia		1					1					1					2:1	3
S. Cantianus						2		1		1		3	6	8	2	3	0:26	26
S. Carolus Bor. . .		4[1]		1			3									2	7[2]:2	9[2]
S. Cathar. Alex. . .	2	4	13	4	1		4[1]	3				6	2	15	4	4	26[3]:34	60[3]
S. Christophorus .		1					1	1				2		1		1	2:5	7
S. Chrysanthus . .								2[1]										2[1]
S. Chrysogomus .																1		1
S. Chunialdus . . .		1																1
S. Clemens.	1		1				1						1	4			3:5	8
S. Colomanus . . .	1			1			1					1					3:1	4
S. Cosmas et Dam.	1						1						1	7		1	2:9	11
S. Cunegundis . . .			3				2	1	2	1		2		1			7:5	12
S. Cyriacus	1						1	1									2:1	3
S. Cyrillus et M. .												1		1			0:2	2
S. Daniel		1			2	2		1		2		1		3	2	1	3:12	15
S. Dionysius . . .	1		2		1			1									3[1]:1	4[1]
S. Dismas				1														1
S. Dominicus . . .	1													1			1:1	2
S. Domitianus . . .							1											1
S. Donatus			1	3	1							1					5:1	6
S. Dorothea								1			1			1			1:2	3
S. Edeltrudis . . .							1											1
S. Elias.													2	2			0:4	4
S. Elisabeth		2[1]		1				1		2		1		2			3[1]:6	9[1]
S. Emmeranus . .		1																1
S. Erasmus	1		1		1	1	1	1					1				3[1]:3	6[1]

Svetniki	S		Gr		C				M				Lj		Go		Razmerje s. : j.	Vsota
					ž.		p.		ž.		p.							
	ž.	p.	ž.	p.	s.	j.	s.	j.	s.	j.	s.	j.	ž.	p.	ž.	p.		
S. Erentrudis . . .	1																	1
S. Erhardus	1		2	1[1]		1	1										5':1	6'
S. Ernestus							1											1
S. Ervinus				1														1
S. Fabianus											2	1	3				0:6	6
S. Ferdinandus . .				1														1
S. Florianus	1	1[1]	6	4[1]	1	2		2[1]		2		3		21	4	1	13[2]:35[1]	48[3]
S. Fusca															1			1
S. Franc. de Paula				1														1
S. Franc. Sales . .														1				1
S. Franc. Ser. . . .		2[1]					1?							4	1		3[1]:5	8[1]
S. Franc. Xav. . .			2	2			1	2		1			1	10			5:14	19
S. Gabriel		1												1			1:1	2
S. Gallus			1															1
S. Gandolphus . .					1		1										2:0	2
S. Georgius	9[1]	11	12	9	20	4[1]	8	5	5	8		5	12	33	11	2	72[1]:80[1]	132[2]
S. Gertrudis		3			1	2	2	1		1		3		7		1	6:15	21
S. Gotthardus . . .		1	1		1		1	1					1		1		4:3	7
S. Gregorius							1	2					1	3			1:6	7
S. Guilelmus . . .		1																1
S. Hadrianus . . .								1										1
S. Helena				2		1	2	2		1		2	4	5	1	2	4:18	22
S. Hemma				1				1		1		1					1:3	4
S. Henricus		2				1		1				2					2:4	6
S. Hermag. et F. .						1		2		1		9	2	14	3		0:32	32
S. Hieronymus . .	1	2										1		5	1	1	0[3]:8	8[3]
S. Hilarius et T. .															1	1	0:2	2
S. Hippolytus . . .	1																	1
S. Hubertus		1		3													4:0	4
S. Hyazintha												1						1
S. Ignatius Loy. .												1		2	1		0:4	4
S. Ingen. et Alb. .													1	1			0:2	2
S. Iacobus Mai . .	9[2]	3	16	6	12	8	9[1]	1	3?	5?	?	8?	12	31	4?	3?	58[3]:72	130[3]?
S. Ioachimus . . .														1				1
S. Ioannes Bapt. .	8[5]	10[2]	20	16[2]	13	6	12	6	2	3		3	10	40	5[1]	9	81[9]:81[1]	162[10]?
S. Ioannes de Deo																1		1
S. Ioannes Ev. . .	4	2		1	2		6	1		3?	4?	10?	3	6	1		13[6]:24	37[6]?
S. Ioannes Nep. . .	1	2[1]		10	2		4[1]	2				2	1	3		1	19[2]:9	28[2]
S. Ioannes et Paul.				2			2	1				1		2		1	4:5	9
S. Iob								1						1			0:2	2
S. Iodocus				1				1[1]		1		4		9		1	1:16[1]	17[1]
S. Iosephus	4	4[1]	4[5]	12	1		4[1]	7		1		3	4	23	2[1]	5	29[7]:45[1]	74[8]
S. Isidorus														1				1
S. Iulianus																1		1
S. Iustus													1	2	2	2	0:7	7
S. Lambertus . . .	1[1]		2	1	4	2[1]	5[1]	2		1			1	3	1		13[2]:10[1]	23[3]
S. Laurentius . . .	6[1]	2	11	4	5	3	11	2	1	9		5	4	23	5	4	40[1]:55	95[1]
S. Lazarus				1										2			1:2	3

Svetniki	S		Gr		C				M				Lj		Go		Razmerje s. : j.	Vsota
					ž.		p.		ž.		p.							
	ž.	p.	ž.	p.	s.	j.	s.	j.	s.	j.	s.	j.	ž.	p.	ž.	p.		
S. Leonardus . . .	8	7	6	5	7	3[1]	13[1]	5	2	3			9	29	2	6	48[1]:57[1]	105[2]
S. Leopoldus . . .		1														1	1:1	2
S. Lucas												1		2			0:3	3
S. Lucia	1				1			1[1]				1	1	7	1	2	2:13[1]	15[1]
S. Ludovicus . . .		1																1
S. Marcus		1		1	2	2		1	1			1	1	8	2	4	5:19	24
S. Margarita	5	5	9	2	9	3	10	5	4	4		6	11	26	1	3	44:59	103
S. Maria Magd. . .		2	6	6	6	2	9	7	1	3		8	3	31	1	6	30:61	91
S. Mauritius							1			1				1			1:2	3
S. Maurus														1	1	1	0:3	3
S. Martha				1														1
S. Martinus	8[4]	2	11	5	18	8	13[1]	3	2	12	1	4	15	26	10	1	60[5]:79	139[5]
S. Mathias							1						2	4		1	1:7	8
S. Matthaeus. . . .		1	2				1	1				1		2		1	4:5	9
S. Maximus		1																1
S. Maximilianus. .	1[1]	3	2	2	1							1					9':1	10[1]
S. Michael	4[1]	4	5[2]	9	7	8	11		2	8		5	10	25	8	11	42[3]:75	117[3]
S. Nicolaus . . .	8[1]	6[1]	21	8	14	5	4[3]	9	1	8		19	11	63	9	7	62:131	193
S. Nothburga . . .							1							1			1:1	2
Omnium Ss. . . .		2	5	1	1				1			1		3		2	9':6	15[1]
S. Oswaldus	2[1]		13	2	3	2	9	4[1]	1		1	6	2	8	1		31[1]:23[1]	54[2]
S. Pancratius . .	1	1	1	2			2	1		3	1	1		2		1	7':8	15[1]
S. Paternianus . .						1												1
S. Patricius			1	2														2[1]
S. Paulus	1		2	1	4	2	3			1		1	3	12		3	11:22	33
S. Pelagius															1			1
S. Petrus	4	4	9	3	5		8	1	2	7	1	2	12	29	4	6	36:61	97
S. Petrus et Paulus	4	1	9	2	7	5	6	1	1	3			2	7	3	3	30:24	54
S. Philipp. et Iac. .	1		1		3	1	5[1]	1[1]		1		2		5			10':10[1]	20[2]
S. Phillipus Neri .		1																1
S. Primus et Fel. .	2	1	1				3	1		1	1	6	2	16	2		8:28	36
S. Pulcheria							1											1
Quatuordec. Aux.		3		3[1]			6	1									12[1]:1	13[1]
Quatuor VV. Aquil. M. M.																1		1
S. Quirinus																2[1]		2[1]
S. Radegundis . .			2	1	2		1	2				4		2[1]			6:8'	14[1]
S. Raphael				1										1			1:1	2
S. Rochus				2[1]						2	1	4		19	4	3	2[2]:32	34[2]
S. Rosalia							1					2		2			':4	4[1]
S. Rupertus	7[2]	3	7	4	6		10	3	1	2		2	1	1			38[2]:9	47[2]
S. Scholastica . .							1											1
S. Sebastianus . .	2	2[1]	1	8[2]	2		3	1			1	2	1	3[3]			18[4]:4[6]	22[10]
S. Servatius								1										1
S. Servulus														1				1
S. Sigismundus . .	2	2		3			1							1			8:1	9
S. Simon et Iuda .								1	1				2	4			1:7	8
S. Silvester								1							2	2	0:4[1]	4[1]
S. Sixtus	1	1											1				1[1]:1	2[1]

Svetniki	S		Gr		C				M				Lj		Go		Razmerje s. : j.	Vsota
					ž.		p.		ž.		p.							
	ž.	p.	ž.	p.	s.	j.	s.	j.	s.	j.	s.	j.	ž.	p.	ž.	p.		
S. Stephanus . . .	2[1]	1	7	1	4[1]	4	7	2		3	1	3	6	23	5	1	23[2] : 47	70[2]
S. Sophia		1																1
S. Theresia												1						1
S. Thomas Ap. . .			5		1	1	6	4	1			2	1	21	4	3	13 : 36	49
S. Thomas Cant. .					1													1
S. Tiburtius					1													1
Ss. Trium Reg. . .				1				2		1	2	2	1	4			3 : 10	13
S. Ubaldus															1			1
S. Udalricus	4	1[1]	3	11	6	4	8	5		1		6	8	22	4	2	33[1] : 52	85[1]
S. Urbanus					1		1	2	1		2	5	1	7			5 : 15	20
S. Ursula	1						1	2				3		8			2 : 13	15
S. Valentin Ep. .						1	1			1							1 : 2	2[1] ?
S. Valentin M. . . .			1?				1	1						5	2	1?	2 : 9	11 ?
S. Vincentius M. .					1		1									1?	2 : 1	3 ?
S. Vincentius Fer.														1				1
S. Vincent. a Paul.		1		3										2			4 : 2	6
S. Virgilius	1[2]			1													2[2] : 0	2[2]
S. Vitus	6[1]	1	13	1	3	2[1]	5	1		4		6	9	17	7	2	29[2] : 47[2]	76[4]
S. Walburga . . .				1	1									1			2 : 1	3
S. Wenceslaus . . .										1								1
S. Willibaldus . . .							1											1
S. Wolfgangus . . .	1	3[1]	1	2			3	[2]	2			2		4		1	12[1] : 7[2]	19[3]
S. Zeno						1									4		0 : 5	5
S. Zanutus																1		1

Razlaga.

V vsaki škofiji se ločijo župnijske cerkve (*ž.*) in podružnice (*p.*). V celovški (*C*) in mariborski (*M*) škofiji se delijo cerkve še dalje po legi z ozirom na Dravo — je li se nahajajo severno (*s.*) od nje ali pa južno (*j.*). Predzadnji stolpec pove *razmerje s : j* t. j. med vsotama severno in južno od Drave ležečih cerkev; zadnji stolpec pa poda *vsoto* vseh cerkev istega patrocinija.

Težave so delale cerkve, ki imajo po dva naslova. Zato imajo 1. cerkve sv. Petra in Pavla posebno vrsto; 2. se nahajajo cerkve z dvema svetnikoma, ki ju redno skupaj častimo (sv. Filip in Jakob, sv. Primož in Felicijan, sv. Šimon in Juda i. t. d.), pod imenom prvega svetnika, kakor je razvidno iz prvega stolpca; 3. ako pa je skupina obeh svetnikov nenavadna (n. pr. sv. Ana in sv. Volfgang), potem se pripiše število takih sopatrocinijev z eksponentom pri obeh imenovanih svetnikih. Torej pomeni n. pr. pod besedo S. Anna v predzadnjem stolpcu število 55^3, da ima ta svetnica nad Dravo 55 cerkev in 3 sopatrocinije, število 72^1 pa, da je južno od Drave 72 njenih cerkev in 1 sopatrocinij. Pravzaprav bi se morali taki sestavljeni patrociniji ločiti in sicer tako, da bi se štel prvotni, najstarši naslov, poznejši, dodatni naslov pa bi se pripisal z eksponentom. Tako je n. pr. pri patrociniju

„sv. Avguština in sv. Daniela“ drugo ime prvotno, prvo pa pozneje pristavljeno, a navadno se pa brez zgodovinskih podatkov ne da to določiti, včasi je celo mogoče, da sta obadva patrocinija istočasna.

V pregledu se nahajajo tudi patrociniji angelov, izpuščeni pa so naslovi presv. Trojice, Zveličarja, sv. Duha in Device Marije, deloma ker se ne nahajajo med njimi velike razlike severno ali južno od Drave, deloma pa tudi, ker so Marijini patrociniji v šematizmih preveč splošno popisani.

Iz tega pregleda je najprej razvidno, da se v solnograjskem in v oglejskem okrožju častijo v obče isti (176) svetniki. Izjeme so maloštevilne in izginejo proti tisočerim cerkvam, ki so posvečene svetnikom, češčenim v obojnem ozemlju. Pravi razloček se pokaže šele v tem, da se nekateri svetniki bolj častijo severno od Drave, drugi pa južno od nje. Predno pa o tem spregovorimo, je treba, da si ustvarimo sodbo o absolutnem in relativnem številu cerkev v naših škofijah. Treba je vedeti, da ima ljubljanska škofija trikrat toliko cerkev ko solnograjska, drugače bi krivo sklepali, da časti n. pr. sv. Andreja (15 cerkev) trikrat bolj kakor solnograjska (5 cerkev), ko vendar vlada v tem slučaju enakost ($3 \times 5 = 15$).

Razmerje med prebivalstvom in cerkvami kaže naslednji pregled.

Škofije	Število prebivalcev	Število cerkev	Ena cerkev pride na prebivalcev
S[1] 1902	256.363	516[2]	496·8
C 1902	363·291	1061	342
Gr 1903	889.716	965	920
M 1904	514.458	675	762
Lj 1902	590.356	1532	382
Go 1899	237.740	450	534
	2,851.914	5199	

Glede absolutnega števila cerkev so naše škofije v naslednjem razmerju:

Go : S : M : Gr : C : Lj

$1 : 1\,{}^{1}/_{14} : 1\,{}^{4}/_{14} : 2\,{}^{1}/_{14} : 2\,{}^{4}/_{14} : 3\,{}^{4}/_{14}$

Ako se pa vprašamo, na koliko prebivalcev pride ena cerkev, potem je to relativno razmerje precej drugačno. Ako postavimo za enoto celovško škofijo, kjer pride na 342 prebivalcev ena cerkev, potem dobimo to-le vrsto:

C : Lj : S : Go : M : Gr

$1 : 1\,{}^{1}/_{8} : 1\,{}^{5}/_{8} : 1\,{}^{7}/_{8} : 2\,{}^{1}/_{4} : 2\,{}^{3}/_{4}$

Na najslabšem sta po tem računu obe štajerski škofiji, kjer je treba 2—3 krat toliko prebivalcev, da dobijo po eno cerkev. Solnograjska škofija

---

[1] S kosom severne Tirolske.

[2] Solnograjska nadškofija je imela nekdaj mnogo več cerkev, pa nekatere so se za cesarja Jožefa II. odpravile, druge pa so razpadle. Die Heiligen-Patronate etc. p. 7.

pa, dasi ima več ko trikrat manj cerkev kakor ljubljanska, stoji vendar najbližje ljubljanske in ni daleč od celovškega „ideala“.

2. O razmerju patrocinijev južno in severno od Drave.

Glede cerkev južno in severno od Drave vlada naslednje razmerje:

Lega	S	C	Gr	M	Lj	Go	Svota
Nad Dravo	516	713	965	123	—	—	2317
Pod Dravo	—	347	—	549	1532	450	2878
	516	1050	965	672	1532	450	5191

Število vseh cerkev nad Dravo (2317) stoji proti cerkvam pod Dravo (2878) v razmerju 4 : 5. Preglejmo torej iz tega stališča številke v predzadnjem stolpcu našega statističnega pregleda cerkvenih patrocinijev! Ako vzamemo razmerje 4 : 5 za merilo, potem lahko ločimo v naših krajih češčene svetnike v tri vrste — na take, ki se v solnograjskem in oglejskem ozemlju približno enako častijo, in druge, ki se častijo bolj v enem okrožju kakor v drugem.

K prvi vrsti spadajo: sv. Andrej ($44^2 : 59$), sv. Ana, sv. Katarina, sv. Jurij, sv. Janez in Pavel (4 : 5), sv. Jožef, sv. Lovrenc ($40^1 : 55$), sv. Lenart ($48^1 : 57^1$) in sv. Marjeta (44 : 59).

Prevladuje pa nad Dravo češčenje zaščitnikov nemških škofij: sv. Erharda, sv. Huberta, sv. Lamberta, sv. Maksimilijana, sv. Ruperta, sv. Volfganga in sv. Kunigunde (soustanovnice bamberške škofije). Značilni za nemške kraje so tudi patrociniji sv. Blaža, sv. Egidija, sv. Ožbalta, sv. 14 Pomočnikov in sv. Žiga. Sv. Boštjan ima zato več cerkev nad Dravo, ker so se mu posebno priporočali v kužnih časih 17. in 18. stoletja, ko je že bil južno od Drave prevzel nov svetnik — sv. Rok — to starodavno zaščito sv. Boštjana. Češčenje sv. Karola Boromejskega ($7^1 : 2$) sta nad Dravo pospeševala dva njemu po krvi sorodna solnograjska nadškofa: Wolf Dietrich in Marcus Sitticus.[1] Zanimivo je, da se tudi sv. Janez Nepomuk časti bolj med Nemci ko pri nas ($19^1 : 9$); vzrok je ta, ker so zemljepisno bližje groba svetnikovega, odkoder se je na vse strani širil njegov kult. Ne morem pa uganiti, zakaj so patrociniji sv. Jerneja ter sv. Filipa in Jakoba nekoliko številnejši nad Dravo, kakor pod njo.

Mnogo večja je vrsta svetnikov, ki se bolj častijo južno od Drave. Najprej pridejo v poštev oglejski svetniki: sv. Kancijan, sv. Mohor in sv. Florjan (?); potem benečanski: sv. Marko, sv. Daniel in sv. Rok;

---

[1] Tudi vsled sorodstva je pospeševal patrijarh Bertold (1218—1251) kult sv. Elizabete kraljice — bil je njen stric — in, ko jo je Gregorij IX. l. 1237. uvrstil med svetnice, je bogato obdaril oglejski kapitel, da bi v bodoče slovesno praznoval njen spomin (De Rubeis, l. c. p. 719). Morda je tudi on posvetil eno izmed prvih kapelic sv. Elizabete v naših krajih v Slovenjem gradcu, v kateri je l. 1251. izdal darilno listino v prilog patrijarhiji (Zahn, Urkundenb. III, p. 153).

nadalje južnoslovanski: sv. Jeronim, sv. Helena in sv. Elija; tržaški: sv. Just; slednjič kranjski: sv. Ahacij (deželni zaščitnik), sv. Jošt (božja pot), sv. Ksaverij (gornjegrajska božja pot je bila nekdaj v ljubljanski škofiji), sv. Miklavž (škofijski zavetnik) in sv. Primož in Felicijan (z relikvijami v Kamniku). Drugi svetniki, ki imajo v naših krajih več cerkev kakor severno od Drave so: sv. Neža, sv. Anton Pušč., sv. Brikcij, sv. Jera, sv. Gregorij, sv. Henrik (!), sv. Ignacij, sv. Magdalena, sv. Martin, sv. Mihael, sv. Silvester, sv. Štefan, sv. Udalrik[1] (!), sv. Uršula (!), sv. Valentin in sv. Vid; med apostoli pa sv. Jakob starejši, sv. Matija, sv. Šimon in Juda ter sv. Tomaž. Radi romanja v „Kelmorajn“ se častijo med Slovenci sv. Trije kralji, sv. Urban pa, ker smo v vinorodnih krajih. Zadnji za naš jug značilni patrocinij je sv. Lucije, priprošnjice zoper očesne bolezni; prišel pa je iz Laškega, kjer je jako poljuden; Nemci kličejo z istim namenom sv. Otilijo, ki se je nekdaj tudi pri nas častila. Na samotnih krajih ima med Nemci sv. Egidij svoje cerkve, med Slovenci pa sv. Jošt in sv. Anton Puščavnik; pred kugo varuje nad Dravo sv. Boštjan, južno od nje pa sv. Rok. Marsikateri na Slovenskem zelo razširjeni patrociniji n. pr. sv. Miklavža, so postali še bolj poljudni po narodnih običajih. Jako hvaležna naloga bi bila, za vsakega teh svetnikov raziskati razvoj in zgodovino kulta; za pričujočo razpravo pa je dovolj, da smo statistično dokazali, kateri so ti med ljudstvom posebno priljubljeni svetniki.

Ni pa dovolj, da se primerjajo patrociniji pod Dravo in nad njo, ampak je treba tudi upoštevati razna cerkvena ozemlja: posestva solnograjske, bamberške, briksenske, brizinške in oglejske cerkve; v novi dobi se mora tudi ločiti med oglejsko patriarhijo in v njej iz raznih kosov obstoječo ljubljansko škofijo. Isto velja za solnograjsko nadškofijo in njene hčere: krško, sekovsko in lavantinsko cerkev. Tako se nahajajo na Koroškem vse tri cerkve sv. Kunigunde in obedve sv. Henrika na nekdanjih posestvih (ali pa vsaj v njih bližini) bamberške cerkve v zgornji Lavantinski in v spodnji Ziljski dolini, ki ju je častila kot ustanovnika; na Gorenjskem pa srečamo dva naslova sv. Ingenuina in sv. Alboina — briksenskih škofov — od starodavnih časov že na briksenskih posestvih.[2] Ravnotako tudi samostani širijo svoje patrocinije n. pr. je videti, da je Sv. Pavel na Koroškem vplival pri izbiri naslova Pavlovega Spreobrnjenja. Podlaga za bodoča hagiografična raziskavanja mora postati zgodovinski zemljevid ter — zgodovina relikvij v srednjem veku za naše kraje.

3. O izbiri patrocinijev.

Pri marsikateri cerkvi se vpraša zaveden človek, zakaj nosi ime ravno tega ali onega svetnika; to vprašanje si včasi stavi tudi ljudstvo in odgovarja nanj s pripovedkami. Gotovo pa je dvoje: 1. da je izbira patrocinijev odvisna od razprostranjenja raznih kultov in 2. od dobe, v kateri se vrši stavba, ker vsaka doba časti svoje svetnike; z drugimi besedami: izbirajo se tisti svetniki, katerih kult sega do kraja, kjer je stavbišče, in ki so v

[1] Morda pod oglejskim vplivom. — [2] Valvasor, Ehre d. H. Kr., VIII, p. 720.

tistem času posebno popularni. Zato se nasprotno da sklepati iz patrocinijev na razprostranjenost posameznih kultov, pa tudi na dobo, v kateri so se stavile dotične cerkve.

Kraj, kjer počiva svetnik ali celoma ali vsaj del ostankov, kjer po srednjeveškem mišljenju biva prisoten, sprejema češčenje, posreduje nebeške milosti in dela čudeže, ta kraj postane središče svetnikovega kulta. Od tam se širi njegovo češčenje na vse strani in izžariva po romarjih, misijonarjih in duhovnikih, ozdravljencih ter posebno po relikvijah (tudi v širšem pomenu n. pr. prtih, ki so se dotaknili svetnikove krste). Ako zaznamujemo vse kraje na zemljevidu, kjer se nahajajo cerkve dotičnega svetnika in jih zvežemo med seboj z njegovim grobom, dobimo približno okroglo ploskev, v katere središču je grob, periferija pa kaže skrajne meje svetnikovega kulta. Čim slavnejši je svetnik, čim bolj je na glasu kot čudodelnik, tem daljša pot je od središča do periferije. Tako središče je n. pr. grob sv. Udalrika v Avgsburgu, sv. Treh kraljev v Kolinu, sv. Maksimilijana v Pasovu, sv. Vigilija v Tridentu, sv. Primoža in Felicijana ob Vrbskem jezeru in pozneje v planinah nad Kamnikom, sv. Mavra v Kopru. Svetniki, katerih kult je segel v naše kraje, imajo večinoma tudi cerkve med nami, kult drugih (n. pr. skoro vseh španskih, portugalskih, severnonemških, skandinavskih, angleških in irskih) se pa ni razširil v naših krajih in zato tudi nimamo cerkev z njihovimi imeni.

Glede zemljepisne razsežnosti češčenja bi ločil 1. vesoljni kult v vsej cerkvi (n. pr. apostolov in novozakonskih sv. oseb, sv. Martina, sv. Nikolaja, sv. Jurija i. t d.), 2. zelo razprostranjen kult po več državah (n. pr. sv. Ožbalta, sv. Egidija, sv. Jošta i. t. d.), 3. naroden kult pri posameznem narodu (n. pr. sv. kralja Štefana pri Ogrih, sv. škofa Stanislaja pri Poljakih ter sv. Cirila in Metoda pri Slovanih), 4. pokrajinski kult, obsegajoč celo cerkveno pokrajino (n. pr. sv. Ruperta ali sv. Mohorja), 5. škofijski kult, razprostranjen samo v škofiji (n. pr. sv. Vigilija) in 6. krajeven kult, omejen večinoma na svetnikov grob (n. pr. sv. Pavlina v Čedadu[1]). Izprva je bil vsak kult krajeven; razni oziri in slučaji pa so vplivali, da se je večina kultov razprostranila, nekateri bolj, drugi manj, čim večji ali manjši razlogi so povspeševali njih češčenje.

Nekatere teh razlogov bom tukaj naštel.

1. Romanje h grobu svetnikovemu. V Tur so prihajali iz daljnih krajev duhovniki in lajiki in so jemali seboj relikvije. Romanje Slovencev v Kolin h grobu sv. Treh kraljev je zaneslo ta patrocinij v naše kraje. Teritorij, na katerem stoji teh 25 cerkev med Slovenci na Štajerskem, Koroškem in Kranjskem in pa med Kajkavci na Hrvatskem, je nekaka enklava med sosednjimi škofijami, kjer tega patrocinija ali ni, ali pa se redko nahaja, in jasno priča, iz katerih krajev so bili zgodovinsko znani slovenski romarji v Kolinu. Na Primoževo je prišlo za Valvazorjeve dobe po 18 župnij v planino nad Kamnik; to romanje je gotovo razširilo patrocinij sv. Primoža.[2]

---

[1] Imel je kapelico; l. 1734. pa so prenesli njegove ostanke v Marijino cerkev. De Rubeis, l. c. p. 396. — [2] Valvasor, Ehre d. H. Krain, VIII p. 811.

Romarji so vrnivši se domov dajali napravljati posnetke Gospodovega groba v Jeruzalemu (12.—17. stoletje) in Marijine hišice v Loretu (16.—17. stoletje), kakor se dandanes stavijo lurške votline.

2. Prizadevanje škofov, razširiti češčenje svojih prednikov kot škofijskih zavetnikov. Sv. Virgilij je začel kult sv. Ruperta, oglejski patrijarhi pa so na pokrajinskem zboru l. 1284. zahtevali, da morajo vsi sufragani slaviti sv. Mohorja.[1]

Isto velja o redovih. Frančiškani širijo kult sv. Frančiška Asiškega in sv. Antonija Padovanskega; jezuitje (in učenci iz njih izobraževališč) pospešujejo kult sv. Ignacija, sv. Frančiška Ksaverija in sv. Alojzija; dominikanci pa so v zvezi z rožnivenškimi bratovščinami in altarji. Posebno važni so redovi za razširjanje praznikov in tako — vsaj posredno — tudi dotičnih patrocinijev. Marsikateri praznik — n. pr. Brezmadežnega Spočetja, Marijinega Obiskovanja in Darovanja — je obhajal ta ali oni red mnogo, včasi za cela stoletja poprej, preden so se jih poprijele škofijske cerkve.

3. Nekateri svetniki veljajo kot zaščitniki v posebnih potrebah, kot mogočni zagovorniki v človeških silah in revah. Čim hujša je nevarnost, v kateri se kličejo na pomoč, tembolj se je širil njih kult, temveč imajo cerkev. Tako se časti v 15. stoletju sv. Barbara kot varuhinja pred naglo smrtjo, v 17. stoletju pa sv. Rok, sv. Jožef in sv. Boštjan kot priprošnjiki zoper kugo. Kot zaščitnik zoper povodnjo je veljal sv. Miklavž do 18. stoletja, ko je stopil na njegovo mesto sv. Janez Nepomučan. Zoper požrešni ogenj ščiti sv. Florjan, zoper bolezni pri živini se pa kličeta sv. Antonij Puščavnik in sv. Lenart.

4. Drugi svetniki se častijo kot zavetniki raznih stanov. V viteških gradih se rade nahajajo kapelice sv. Martina, sv. Jurija, sv. Vida in sv. Pankracija, kmeta ščitita sv. Jurij in sv. Marjeta, ker se praznujeta začetkom spomladi in ob žetvinem času, sv. Jožef pa, ki je veljal v kužnih časih 17. stoletja kot priprošnjik za srečno zadnjo uro, se časti dandanes — v dobi socijalne bede — kot zavetnik delavskega stanu in je radi tega njegov kult intenzivno zelo napredoval.

Ker so naši kraji spadali v srednjem veku — in pravzaprav še pred sto leti — k rimskonemškemu cesarstvu, zato imamo pri nas pred vsem svetnike, kakor se častijo v južni Nemčiji; ves ta čas so bili namreč mnogi škofje in župniki med Slovenci Nemci od Donave in Bavarci ter Franki. Politična zveza je utisnila pečat tudi imeniku patrocinijev, oživljenje slovanske zavesti v preteklem stoletju pa je vplivalo na razširjenje kulta sv. Cirila in Metoda, ki prej nista imela med nami niti cerkev, niti kapelic.

6. Že zgoraj (str. 174.) sem opozoril, da imajo cerkve nekaterih zaščitnikov posebne priljubljene lege: sv. Antonij Puščavnik, sv. Egidij in sv. Jošt v samoti, sv. Miklavž ob vodi, sv. Mihael in Primož na hribih. V mnogih slučajih se ne da reči, ali so se prej odločili za lego in šele potem izbrali primernega zaščitnika — tedaj bi lega vplivala pri izbiri patrocinijev —

---

[1] Glede škofovskih sorodnikov glej zgoraj str. 193.

ali pa so prej imeli svetnika in so šele potem zanj poiskali primerne lege, gotovo pa se opaža neka sorodnost med obema.

7. Nekoliko so pri izbiri patrocinijev vplivali naslovi že obstoječih sosednih cerkev. Najprej v negativnem smislu, da so pri novih cerkvenih seliščih izbirali svetniška imena, kakoršnih še ni bilo v bližnji okolici. Tako so n. pr. najstarejši patrociniji v gornjegrajski dekaniji: Marijino Vnebovzetje v Gornjem gradu, sv. Kancijan v Rečici in sv. Jurij v Mozirju; v konjiški dekaniji pa: sv. Jurij v Konjicah, sv. Peter v Žičah, sv. Janez Krstnik v v Čadramu in sv. Egidij v Zrečah. Včasi pa so že obstoječi patrociniji dali tudi pozitivno smer za izbiro novih imen, kadar so se namreč odločili za sorodne svetnike. V več krajih nahajamo n. pr. župnijsko cerkev sv. Kancijana, podružnico pa sv. Mohorja, ali pa narobe. V Predosljah na Gorenjskem pa je mati-cerkev posvečena sv. papežu Sikstu, ena podružnica njegovemu dijakonu Lovrenciju, druga pa tudi dijakonu, sv. Štefanu, ki že skozi tisoč let počiva v istem grobu ko sv. Lovrencij.

8. Dvomljivo pa je, ali je vplivala na izbiro patrocinijev stara poganska mitologija, in bi bili radi bajeslovnih ozirov tako ljubili v prvih časih pokristjanjenja zelo razširjene patrocinije: sv. Jurija, sv. Janeza Krstnika, sv. Martina, sv. Mihaela, sv. Marjete ter sv. Vida. Gotovo je, da so nekateri cerkveni prazniki in običaji izpodrinili in nadomestili poganske praznike n. pr. Svečnica, Markova procesija, štiri kvatre, Božič ter praznik stolice sv. Petra dne 22. februarja; gotovo je tudi, da so mnogokrat posvetili poganske templje v krščanske cerkve, ali pa da so te pozidali na krajih, ki so bili poganom sveti. Glede patrocinijev pa je verjetnejše, da so se jih razni poganski običaji šele pozneje poprijeli, kakor se bršljan opleta drevesa in mu slednjič spleže do vrha.

4. O češčenju domačih svetnikov.

Patrociniji in prazniki posameznih svetnikov so se razvili iz lokalnih kultov. Za časa preganjanj so stari kristjani skrbno zbirali ostanke mučenikov in jih shranjevali na „pristojnem mestu“[1], kjer so se potem shajali na dan obletnice njih smrti. Ko pa je napočil mir za sv. cerkev, so pozidali vrh grobov hiše božje, ki so postale središča dotičnih okrajev in cilj pobožnim romarjem; od tam se je širilo na vse strani češčenje dotičnih svetnikov obenem z relikvijami (n. pr. koščkov kostij, ali pa tudi samo prtičev, s katerimi so se dotaknili svetnikove krste, prahu raz krste, olja od večne luči, ki je gorela pred grobom in drugih). Obletnica smrti sv. Martina n. pr. se je skraja obhajala samo v galski cerkvi, kmalu se je pa vpisala v martirologije drugih cerkev, dokler se ni slednjič začela slaviti po vsem katoliškem svetu. Vsako večje mesto pa je imelo v starokrščanski dobi svoje mučenike, svoje zaščitnike, svoje lokalne kulte. V Galiji so se ti spomini ohranili še v velikem številu, ker Franki niso iztrebili prvotnih prebivalcev, ampak so se pomešali ž njimi ter sprejeli in ohranili njih krščanske tradicije. Tako je bilo tudi v Italiji in v naših brevirjih imamo n. pr. precejšnjo vrsto takih

---

[1] Martyrium s. Polycarpi, cap. XVIII., ed. Gebhardt, p. 9.

lokalnih kultov iz severovzhodne Italije, ki so znani edino iz ljudskega izročila. Na našem slovenskem ozemlju pa ni več sledu starokrščanskih tradicij. To dejstvo je pred vsem važno in odločilno, da nimamo poljudnih svetnikov iz starokrščanske dobe.

Švica ima najboljše študije o svojih lokalnih kultih.[1] Vseh svetniških grobov šteje 68, ima pa tri milijone prebivalcev! Na čelu stoji 21 starokrščanskih svetnikov; izmed teh jih je več, katerih ime je ohranilo edino ustno izročilo. Potem pridejo misijonarji med novopriseljenimi Alamani, na to redovniki in redovnice, škofje, mašniki in lajiki srednjega veka ter končno slavni puščavnik Nikolaus von der Flüe.

Slovenci pa nimamo v ožjem pomenu — domačih poljudnih svetnikov. Kult sv. Mohorja, sv. Kancija in tovarišev ter sv. Ruperta — da molčim o drugih svetnikih oglejske in solnograjske cerkve, ki nimajo pri nas cerkev — se je po misijonarjih prinesel in presadil v naše kraje. Domačih svetnikov t. j. takih, ki so živeli in delovali na naši zemlji, moramo pred vsem iskati v starokrščanski dobi. Sicer je krščanstvo le kratko časa procvitalo v naših krajih, ker se je šele pozno razširilo in je prvo trpelo pod navali barbarskih narodov, a toliko je gotovo, da so se tudi tukaj bojevali mučeniki in so bili v naši zemlji pokopani in da je tudi v naših krajih procvitalo redovništvo. Gotovo je več kristjanov trpelo, kakor pa znamo njih imena. Število mučenikov v sremski cerkvi je visoko, ne ve se pa, iz katerih krajev so bili. To je ravno značilno za slovensko ozemlje, da se ni ohranila niti trohica starokrščanskih tradicij. Niti imena enega svetnika iz tiste dobe ne vemo iz slovenskega izročila, ampak vse, kar vemo, je ali iz knjig, ali pa iz drugih krajev. Med starokrščansko cerkvijo in pa med pokristjanjenjem novopriseljenih Slovencev zija prepad več stoletij, ko ni bilo katoliškega ljudstva v naših krajih. Nekateri krščanski Rimljani so morda že koncem 5. stoletja zbežali pred navalom divjih narodov, kakor podunavski kristjani z grofom Pierijem, ki so vzeli seboj v Lukul poleg Napolja ostanke sv. Severina, ali pa Siščani, ki so prenesli v Rim k baziliki sv. Boštjana truplo sv. Kvirina.[2] Druge pa, ki so ostali v rodni zemlji, je posekal meč divjih narodov, ali pa jih je ugonobila lakota. Ko je zopet prisijalo znamenje sv. Križa v 8. in 9. stostoletju, ni v naših krajih nihče več znal imen sv. Viktorina[3], sv. Maksi-

---

[1] Stückelberg E. A., Geschichte der Reliquien in der Schweiz. Zürich 1902. in Die Schweizerischen Heiligen des Mittelalters. Zürich 1903.

[2] Tedaj so morda rešili ostanke sv. Maksimilijana v solnograške planine, kjer jih je našel potem sv. Rupert.

[3] Sv. Viktorin se imenuje v številu svetnikov že v t. zv. Hijeronimovem martirologiju začetkom 7. stoletja. Tam čitamo dne 1. novembra: . . et alibi scorum ianuari. vitalis, petri, criscentis, Uictorini mart. Beda iz prve polovice 8. stoletja omenja Viktorinovo mučeništvo dne 2. nov. in sicer s Hijeronimovimi besedami: martyrio coronatus est, ki so tudi prešle v današnji rimski martirologij. Navzlic temu starodavnemu kultu pa prosijo Ptujčani l. 1768. v Rim, da bi smeli sv. V. javno častiti! Pravijo, da se je med njimi vedno ohranil njegov spomin (Dr. M. Napotnik, Sveti Viktorin, 1888, str. 256.)! Morda je res segal nekaj rodov nazaj do kakega duhovnika, ki je Ptujčane opozoril na slavnega domačina, a dalje bržčas ne. Zakaj spomin svetnikov se kaže v kultu — v cerkvah, altarjih, kipih, slikah, ustanovah, krstnih imenih — tega pa Ptujčani ne navajajo,

milijana[1], sv. Maksima, sv. Pelagija in drugih, ki so se proslavili v starokrščanski dobi; sicer bi bili najprej njim stavili cerkve, kakor se je podobno godilo v drugih deželah, in njih grobovi bi bili postali središča romanj, skratka — ti svetniki bi bili narodni ljubljenci in zaščitniki. A tedaj je bil njih spomin celo izbrisan. Šele mnogo stoletij pozneje so zvedeli Slovenci, da se pri njih sosedih častijo svetniki, ki so nekdaj živeli na slovenskih tleh n. pr. sv. Maksimilijan pri Nemcih, sv. Maksim in Pelagij v oglejski cerkvi, dočim so se Ptujčani na svojega sv. Viktorina spomnili šele v 18. stoletju.

Iz starokrščanske dobe torej nimamo poljudnih svetnikov. Žal, da ni mnogo boljše z dobo pokristjanjenja Slovencev, ko je vendar vsak narod s posebno ljubeznijo negoval spomin na svoje prve blagovestnike in prve krščanske kneze in junake! Koroščem je ostal v spominu sv. Modest, katerega jim je poslal sv. Virgilij in počiva v Gospisveti; njegovega groba se je oprijela ljudska domišljija. Legenda govori tudi o pobožnem Domicijanu, sinu pogana Ozija ob Osojskem jezeru, blizu katerega se še nahaja Domicijanova cerkev, in o blagem knezu Ingu; sploh je videti, da je bilo na Koroškem v srednjem veku versko življenje na visoki stopinji. Tam se je odlikovala pobožna vdova bl. Hema, tam je bila cela vrsta samostanov, ki so si zapisali na prapor krščansko popolnost. V Brežah je uvedel dominikance Poljak Hijacint in pravi se, da so tam živeli trije blaženi redovniki: ekstatik Udalrik, prijor Helgier in Konrad[2] — sicer pa tudi o sodobnem ptujskem dominikanskem samostanu gre glas, da so umrli v njem nekateri v duhu svetosti.[3] — Korošci so romali pozneje h grobu bl. Heme v Krki, bl. Domicijana v Milštatu, kamor je bil slovesno prenesel njegove ostanke krški škof Ivan V. l. 1441., bl. Hildegarde v Kamenu v Junski dolini in sv. Modesta v Gospisveti. O razširjanju sv. vere južno od Drave pa ne vemo niti imen misijonarjev, niti ne poznamo gorečih kristjanov bodi redovnikov, bodi lajikov. Izven svetnikov starokrščanske dobe ni mogel Valvazor[4] nobenega drugega v duhu svetosti stoječega domačina navesti ko frančiškanskega brata Jeronima iz Ljubljane, ki je umrl l. 1628. 31 let star v Rimu in je bil pokopan v mestu Fermo, ter znanega kapucina Marka d' Aviano, ki se je dvakrat mudil v Ljubljani — l. 1683. in 1684.

Pri nas je manjkalo velikih kulturno-cerkvenih središč. Solnograd in Akvileja sta bila predaleč, ljubljanska škofija pa je nastala šele koncem srednjega veka, lavantinska in sekovska pa sta bili nemški škofiji z jako

---

pozivljajo se samo na abstrakten spomin. Zato pa jih je tudi Rim prašal: Je-li ima sv. Viktorin v Ptuju javen kult? Iz kulta bi se lahko sklepalo na dolgo tradicijo, zakaj v srednjem veku so se taki kulti svobodno razvili s škofovim privoljenjem.

[1] Kako se brez podlage, a bona fide lokalizirajo kulti, se je videlo pred nekaj leti še v kapelici na dvorišču kapucinskega samostana v Celju, katero je imenoval napis rojstni kraj sv. Maksimilijana, dandanes pa je že odstranjen.

[2] Werberger Żywot świętega Jacka. W Krakowie 1894. 8⁰ p. 105 (Citat od č. gosp. Fr. Gomilšeka pri Sv. Benediktu v Slov. gor.)

[3] Aelschker, Geschichte Kärntens, 1885, I, p. 736.

[4] Valvazor, Ehre d. H. Kr., III p. 503.

omejenim delokrogom edino severno od Drave, zagrebška pa ni mogla vplivati na nas, ker je cerkveno in politično spadala k drugi provinciji.

Svetniki so možje velikih idej, misleci in organizatorji, v njih se najlepše razcvita narodni značaj; nastopajo pa posebno v versko razpoloženih in čutečih dobah, ob času velikega krščanskega pokreta, kakor v prvih časih krščanstva ter v 13. in 16—17. stoletju. Nima pa svetnikov — naš narod, dasi globoko versko čuti, dasi mu je vera prešla v narodno življenje. Ali je temu kriva preplitva in prepovršna verska vzgoja ali pa pomanjkljivo dušno vodstvo ali pa nedostajanje domačih vzgledov? Ali pa leži edini odgovor v Pavlovih besedah (Rom. 10, 15): „Kako bodo oznanovali, ako niso poslani?“ Morda so pa tudi po slovenskih samostanih utripala od Boga posebno izbrana srca, a ni se našlo pero, ki bi nas o tem obvestilo, robotnik zunaj obzidja pa ni zvedel o njih in ni mogel poročati otrokom in vnukom . . .

5. O starozakonskih svetnikih, ki se častijo pri nas.

V gornjesavinjski dekaniji smo našli altarje sv. Joba pri Sv. Antonu pri Lučah (str. 14), v Rastkah (str. 27) in pri Sv. Lenartu nad Gornjim gradom (str. 156); njegov kip pa v Kokarju (str. 67); altar sv. Elija je bil nekdaj v cerkvi sv. Janeza Krstnika pri Rečici, kjer je sedaj samo njegova slika (str. 63). V naši skofiji imamo tudi tri cerkve sv. Daniela: v Celju, v Razborju nad Slovenjim Gradcem in v trbonjski župniji. Bilo bi zaman iskati vzroka češčenja teh svetnikov samo v mejah naše škofije; zopet je treba pogledati v sosedne dežele in poiskati najprej, iz katerega vira, potem pa iz katerega središča izhaja kult teh starozakonskih svetnikov.

Vir tega kulta pa ne more biti rimska cerkev. Ta ne časti starozakonskih pravičnikov niti v svoji liturgiji, niti jim ne prilaga (razven v martirologiju) priimka „svet“; v umetnosti jih ne izobraža z nimbom. Edina izjema v liturgiji so Makabejski bratje. Njihov spomin obhajamo v brevirju in pri sv. maši dne 1. avgusta obenem z Vezmi sv. Petra. To nasprotje z liturgično tradicijo je tako veliko, da so nekateri srednjeveški liturgiki rajši trdili, da se častijo ta dan sedmeri sinovi sv. Felicite, kakor bi bili pripoznali kult starozakonskih Makabejskih bratov. Drugi so se zopet trudili, kako bi opravičili to izjemo.[1] Edini vzrok, katerega pa niso zasledili, je zgodovinski in je, kakor pri mnogih drugih praznikih, tudi tukaj v zvezi s sv. ostanki. Makabejski bratje so se najprej častili v svoji cerkvi v Antiohiji, kjer so bili pokopani in od tam se je njihov praznik razširil po vesoljni cerkvi. Ta dan so pridigovali sv. Gregor Nacianski, Evzebij iz Emeze v Siriji, sv. Krizostom v Antiohiji, škof Valerian v južni Galiji, sv. Maksim v Turinu, sv. Gavdencij v Brešiji, sv. Leon Veliki v Rimu, sv. Avguštin v Afriki in drugi. V 7. stoletju so prenesli sv. ostanke v Rim v cerkev sv. Petra na Eskvilinu, kjer so jih vnovič odkrili l. 1876. Radi sv. ostankov se je v

[1] Beleth in Durand v Rationale div. off. Venetiis 1577, fol. 293 in 367. Tam navedeni vzroki so: 1. Ker so trpeli radi postave. 2. Radi odličnosti mučeništva, ker so trpeli nečuvene muke. 3. Ker jih je sedem in je sedmica število popolnosti. V njih torej časti sv. cerkev vse starozakonske mučence. 4. Ker so vzgled novozakonskim mučencem. — Z novozakonskimi mučenci jih primerjajo tudi sv. očetje. Kraus, Real-Enc. II, p. 500.

rimski liturgiji ohranil njihov spomin in sicer ravno na dan Vezi sv. Petra — prvotno dan posvečenja eskvilinske bazilike sv. Petra.

V srednjem veku so se po križarskih vojskah vsled grškega vpliva vpisali mnogi starozakonski pravičniki v cerkvene koledarje, a sčasom so se opustila njih imena. V posvetnih koledarjih se še nahaja na dan pred Božičem god Adama in Eve — ostanek grškega praznika sv. očakov, ki se obhaja v vzhodni cerkvi v nedeljo pred Božičem.[1] Tudi v litanijah t. zv. Commendatio animae se nahajajo svetniki stare zaveze, ker je ta molitev izmed najstarših in je najbrž vzhodnega izvira. Vse preroke in starozakonske svetnike pa nahajamo zabeležene v t. zv. Hieronimovem (dandanes rimskem) martirologiju, ki je sicer tudi liturgična knjiga, a njegov redaktor je stal izjemoma na mednarodnem stališču in ta značaj je ohranila ta knjiga še do dandanes. Vsi spomini na starozakonske pravičnike so torej v rimski cerkvi sled vzhodnega, večinoma grškega vpliva.[2]

Vzhodna cerkev je vzrastla na judovsko-krščanski podlagi in je ohranila še v svojih običajih marsikaj, kar na to spominja, med drugim tudi češčenje judovskih svetnikov. Sv. maše sicer ne čitajo njim na čast, ker nimajo mašnih obrazcev za svetnike kakor Latinci, pač pa jih imenujejo v liturgiji, obhajajo njih praznike, jim stavijo cerkve, in dajejo njih imena otrokom pri sv. krstu. V Siciliji in v Veliki Grški (južni Italiji), kjer so vladali Bizantinci do navala Arabcev in Normanov in so še dandanes občine z grško liturgijo, je še razširjen kult starozakonskih svetnikov n. pr. sv. Elija. Z Veliko Grško sme tekmovati v tem oziru severna obal Jadranskega morja — to se bo razvidelo iz pričujočega pregleda. Benedke niso bile samo v ozki trgovinski zvezi s Carigradom, ampak so še v 11. stoletju imenoma pripoznavale bizantinsko nadvlado. Ravena, Benedke in Koper so torišče bizantinskega stavbarstva. Pa ne samo umetnine so dovažali benečanski trgovci iz vzhoda, ampak tudi sv. ostanke. Z relikvijami se je preselil tudi kult vzhodnih svetnikov ob jadransko obal.[3] V Benedkah najdemo cerkve

---

[1] Nilles, Kalendarium man. utr. eccl. II p. 341.

[2] Z rimskega stališča je napisal papež Benedikt XIV. v svojem delu „De Servorum Dei Beatificazione et Beatorum Canonizatione“ poglavje „De cultu Sanctorum veteris Testamenti“ (lib. IV, pars II. cap. 29; po izdaji iz l. 1749 str. 877). Najvažnejši razlog, zakaj se v zapadni cerkvi ne častijo ti svetniki, je ta, da se s tem bolj očividno pokaže resnica, da je šele Kristus odprl nebesa, ker se le tisti častijo, ki so umrli za njim in so šli naravnost v raj in ne tudi oni, ki so čakali v predpeklu. V zapadni cerkvi se častijo: sv. Elija, sv. Job, Caharija, Daniel in Izaija v Bolonji, pa tudi sv. Lazar, znan iz Gospodove parabole. Slavni liturgik Gavant se je izjavil, da se naj pri takih patrocinijih vzamejo berila za I. Noct. iz tekočega čitanja iz sv. Pisma, za II. Noct. iz dotične starozavezne knjige in za III. Noct. homilija z razlago evangelija.

[3] Bollandist Delahaye je dokazal v Analecta Boll. XVIII p. 384 seq. v članku „de Martyribus Istriae et Dalmatiae“, da je ime dozdevno domačega svetnika sv. Servola popačena oblika sirskega mučenika sv. Servilija. Zanimivo pa je, da je bil l. 813. izvoljen opat sv. Servilija za patrijarha v Gradežu. Czörnig, Das Land Görz u. Gradisca. Wien 1873. p. 229. Dotični svetnik je torej imel že tedaj nekje v bližini svoj samostan. Najslavnejši egipčanski mučenik sv. Mena je imel svetišče tudi v Saloni (Analecta Boll. vol. XXIII, p. 14) v Dalmaciji in na otoku Gradež, (Kos, Gradivo, št. 78) pa tudi v Rimu (Grisar, Rom u. die Päpste I p. 616).

sv. Mojzesa[1] (postavljena l. 796., prenovljena l. 1637), sv. Samuela, sv. Jeremija, sv. Caharija, sv. Joba in nekdaj tudi sv. Daniela. Že liturgiku Durandu je bilo znano v 13. stoletju, da častijo Benečani ob enem z Grki starozakonske svetnike.[2] Za razširjanje tega kulta je gotovo tudi skrbela cerkvena oblast na Gradežu. Tamošnji patriarh je bil do l. 775. obenem škof za Benečane; ko so pa ti dobili svojega višjega pastirja, je ostal za nje metropolit, dokler se ni l. 1451. gradeška škofija zatrla in se je patriarški naslov dal benečanskemu škofu. Gradeški patriarhat pa je tedaj obsegal morsko obal od Benedk do Trsta, vso Istrijo in imenoma tudi Dalmacijo. Od obali pa so se širili starozakonski patrociniji tudi po zadi ležečih deželah, posebno, ako so škofje imeli relikvij takih svetnikov, katere so vlagali v altarje pri posvetitvi novih cerkev.

Naslednja tablica kaže, kako so zemljepisno razširjeni starozakonski patrociniji v slovenskih in sosednjih škofijah.

Pregled starozakonskih patrocinijev.

	Škofijski sedež	Sv. Daniel	Sv. Elija	Sv. Elizej	Sv. Job
1	Solnograd	1	—	—	—
2	Briksen	—	—	—	—
3	Gradec	—	—	—	—
4	Celovec	5	—	—	1
5	Maribor	3	—	—	—
6	Ljubljana	3	4	—	1
7	Gorica	3	—	—	—
8	Trst in Koper . .	—	2	1	—
9	Poreč in Pulj . .	1?	?	1?	—
10	Videm	6	—	(1)	—
11	Čeneda	3	—	—	—
12	Portogruaro	2	—	—	—
13	Padova[3]	1	—	—	—
14	Trident	1	—	1	1
15	Benedke[4]	(1)	—	—	2
16	Zagreb	—	13	—	—
17	Senj-Modruš . . .	—	3	—	—
18	Krka	—	—	—	—
19	Zader[5]	—	1	—	—
20	Šibenik	1	6	—	—
21	Split-Makarska . .	—	10	—	—
22	Dubrovnik	—	8	—	—
23	Kotor	—	1	—	—
		31	48	4	5

[1] AA. SS. Boll. Sept. II 6—177. — [2] Rationale, p. 284.

[3] Vrhutega 1 cerkev preroka Caharija — [4] V Benedkah še imajo cerkve: sv. Mojzes, Job, Samuel, Jeremija, Caharija in Simeon. — [5] V Zadru ima 1 cerkev sv. prerok Caharija,

O kultu sv. Daniela.

Številke same pričajo, da je središče Danielovega češčenja v videmski nadškofiji. Pravega vzroka za to dejstvo pa ne moremo navesti. Najbrž pa so imeli patriarhi v 10. stoletju relikvije tega preroka, ali v pravem ali pa v širjem pomenu, ker sv. Daniel spada med najstarejše patrocinije oglejske cerkve in presega po starosti celo kult sv. Mohorja. Pisatelj, ki biva daleč proč od obširnejših znanstvenih pripomočkov, more le v glavnih potezah obrisati zemljepisno razsežnost tega kulta in pokazati na njegovo starodavnost. Ob enem se bo razvidelo iz tega pregleda, da so sv. Danielu kaj radi posvečevali hribe.

V središču Danielovega kulta, v videmski nadškofiji, je šest cerkev njemu posvečenih. Najstarejša je v mestu San Daniele ob Tilmentu, zapadno od Vidma. Že to je znamenja starosti tega patrocinija, da je po njem dobila naselbina svoje ime. Cerkev je postavil neki Langobard, Rodoald po imenu, ki je ubil patriarha Leona (l. 928.), Furlanca po rodu, ker mu je bil ta odvzel posestvo radi raznih prestopkov in ga je bil izročil oglejski cerkvi. Ko je morilec sprevidel svojo hudobijo, je neki dal za pokoro postaviti cerkev sv. Daniela na hribčeku. Okoli njega so se v vznožju naselili kmetje in sčasoma je postala večja naselbina.[1] Ime plemenitnika Rodoalda nam je v listinah zajamčeno. Cesar Oton I. je namreč upornemu Longobardu Rodoaldu odvzel grad sv. Daniela in ga je podaril patriarhu Rodoaldu (963—984).[2] Naša cerkev je bila sprva župnijska cerkev, ko pa se je naselbina pomnožila, so postavili v njeni sredini v vznožju Danielovega griča cerkev sv. Mihaela, ki ima dandanes župnijske pravice. Obe cerkvi sta bili novoposvečeni l. 1372.

Ako gremo ob Tilmentu navzgor, pridemo najprej v Humin (Gemona), kjer se nahaja beneficij (morda tudi podružnica?) sv. Daniela, potem v mesto Tolmezzo, kjer je podružnica našega preroka, in v mesto Ampezzo, kjer je gotovo že jako stara župnijska cerkev njemu posvečena; pod zaščito sv. Daniela stoji tudi župnijska cerkev v mestu Paluzza ob pritoku Tilmenta blizu koroške meje, sedanja stavba iz l. 1545.

Ako prestopimo karnske Planine, pridemo v Ziljsko dolino. Za dobe kralja Sama so si njen zgornji del osvojili Langobardi in so mu gospodovali nad sto let[3]; zanesli so v te kraje nemški živelj in ob enem morda tudi kult sv. Daniela. Po izročilu je najstarejša cerkev v Ziljski dolini njemu posvečena; leži na nemških tleh in po patrociniju ima tudi naselbina Sv. Daniel svoje ime.

Nad Dravo je v Melski (Möll) dolini blizu Koroške Bele 960 *m* (nad reko 620 *m*) visok hrib sv. Daniela s cerkvico sv. Jurija. Kraj je bil morda nekdaj lastnina patriarhov, ker so mu bili pozneje goriški grofje patroni.[4]

---

[1] Sini Girolamo, Cronaca della Magnifica Comunità di San Daniele del Friuli, esposta e corredata di note per Giuseppe Barbaro. Venezia, 1865 p. 9, 18, 43 e 54.

[2] Czoernig, Das Land Görz und Gradisca (mit Einschluss von Aquileja). Wien 1873 p. 214.

[3] Aelschker, Geschichte Kärntens von der Urzeit bis zur Gegenwart mit besonderer Rücksicht auf Culturverhältnisse. Klagenfurt 1885, p. 164.

[4] Czörnig, l. c. p. 711.

Ti kot zaščitniki oglejske cerkve so se mnogokrat polastili oglejskih patronatov. Korošci so morda zanesli kult sv. Daniela ob enem s češčenjem sv. Primoža in Felicijana na severovzhodno Tirolsko, kjer se izjemoma nahaja župnija sv. Primoža in Felicijana v Fieberbrunnu in podružnica sv. Daniela ravnotam v rudokopu Lannern.

Južno od Celovca je na levem Dravinem bregu v golšovski župniji 648 *m* visok hrib (440 *m* nad Dravino strugo) z Danielovo cerkvijo; njemu je bila tudi posvečena v letih 1131—1233 župnijska cerkev v Meiseldingu severno od mesta Sv. Vida, ki pa nosi dandanes ime sv. Andreja.

Vrh hriba (688 *m* nad morjem, 455 *m* nad ravnino) leži župnijska cerkev sv. Daniela nad Pliberkom. Stala je že v 11. stoletju in je prešla l. 1050—1065. v last briksenskim škofom; po patrociniju se imenuje tudi kraj. Slednjič je na Koroškem še v Junski dolini podružnica sv. Daniela, 660 *m* visoko nad morjem in 444 *m* nad Klopinskim jezerom; je istotako sredi 11. stoletja postala briksenska last.

V času, ko je spodnještajerska dežela še spadala h Koroški — pred l. 1323. — se je kult sv. Daniela razširil tudi pri nas. V Celju je bila najstarša cerkev posvečena njemu. Mesto se imenuje v listinah l. 1137.; gotovo je tedaj že stala cerkev sv. Daniela, ki pa se izrecno omenja šele l. 1319.[1] Herman II., celjski grof († 1435), jo je prezidal.[2] Na hribu leži 884 *m* visoko župnijska cerkev sv. Daniela v Razborju nad Slovenjim Gradcem. Tudi ona je iz srednjega veka, zakaj okolica se imenuje l. 1375. Danielova cerkev v trbonjski župniji je dala celo hribu sv. Daniela ime, ki se vzdiguje 498 *m* nad Dravo. Hrib sv. Daniela se imenuje l. 1408., vas sv. Daniela pa l. 1436. Celje je najbolj vzhodna postojanka kulta sv. Daniela.[3]

Iz oglejskega ozemlja se je širilo češčenje sv. Daniela tudi proti vzhodu, v obsegu sedanje goriške grofije in Tolminskega, ki sta bila tačas še neposredno pod patriarhom. Nasproti Tolminu leži sredi volškega polja cerkev sv. Daniela v Črnem Lesu, o kateri pripovedujejo, da je najstarejša na Tolminskem. Priimek ima neki zato, ker je svoje dni bila v gosti šumi. Ko je še proti vzhodu onstran visokih gor — v Bohinju — vladalo paganstvo in so bili tam le redki kristjani, tedaj so mrliče prenašali čez gorska sedla

---

[1] Zahn, Ortsnamenbuch, s. v. Cilli.

[2] Orožen, Dek. Cilli, p. 267.

[3] Vlč. g. dr. Jož. Somrek, mestni katehet v Celju, mi je na mojo prošnjo sledeče poročal o kultu sv. Daniela v Celju: „Sv. Daniel se tukaj precej časti. Dajali so to ime otrokom pri sv. krstu. Njegov god obhajamo 28. avgusta, za ljudstvo pa je shod v nedeljo po osmini. Officium: de Com Conf. non Pont cum Oct., Missa: Loquebar, Oratio: Deus, qui nos (pro aliqu. locis). Kako so Celjani prišli do župnijskega patrona sv. Daniela, ne ve nihče. Kakor sem slišal od starega moža, se zato časti, ker so stari Slovenci, še vdani malikovanju, raje sprejeli svetnike, ki imajo živali (sv. Martin, sv. Jurij), kakor druge. Ostanke sv. D. — košček prerokove kosti — je dobil rajni celjski opat Vodušek iz Padove. Avtentika z dne 4. maja l. 1871. izpričuje, da je to pristna prerokova relikvija in je bila prej že v Benedkah pripoznana.“ — Patrocinij dne 28. avgusta in pa cerkveni naslov sv. Daniela in Avguština (tudi 28. avg.) na Furlanskem ima neki poseben vzrok, ker običajno se god prerokov obhaja dne 21. julija in sicer v vzhodni in zapadni cerkvi.

na tovornih živalih k cerkvi sv. Daniela, da bi bili pokopani v posvečeni zemlji.[1] Sedanji stavbi se poznajo še gotski sledovi.[2]

Južnovzhodno od furlanskega mesta Sv. Daniela je cerkev sv. Daniela in sv. Avguština v župniji Maria Flambo, v dekaniji Martegliana. Dalje proti vzhodu je na Krasu župnija Štanjel. Ko so Turki oskrunili staro cerkev l. 1481., je bila iznova posvečena.[3] Sv. Danielu je posvečena tudi podružnica stare župnije v Dornbergu; ta grad se zasledi že začetkom drugega tisočletja.

Na Kranjskem je podružnica sv. Daniela v Zalogu v postojnski župniji — postojnska okolica je spadala do l. 1364. h Goriški — potem v Samoboru, v župniji Podvelb vipavske dekanije — patrijarh je še sredi 14. stoletja dajal vipavski grajščini kot fevd[4] — slednjič v Hruševju, župnija Hrenovice, dekanija Postojna, katero cerkev pozna tudi Valvazor.[5]

V tržaško-koperski škofiji ni Danielovih patrocinijev, pač pa se nahaja v poreško-puljski na zemljevidih vzhodno od Pulja Sv. Daniela hrib. Torej je bila tamkaj ali pa je še podružnica tega preroka, kar se ne spozna iz šematizma, ki sploh ne našteva podružnic. Dalje proti jugu: v hrvatskem Primorju, v Dalmaciji in na otokih je samo ena cerkev sv. Daniela v šibeniški škofiji, a ta je gotovo zelo stara, ker ima sam kraj — Danilovo — po njej svoje ime.

Proti zapadu se je širil kult sv. Daniela v škofijo Belluno in Feltre, odkoder nisem mogel dobiti poročil, in v tridentinsko, kjer je v prastari župniji Auer ob Črnem Potoku podružnica sv. Daniela na griču Kichelberg. V Škofiji Čeneda so tri župnijske cerkve sv. Daniela (podružnice niso popisane) in sicer v okrožju Oderzo-Cavalier, v okr. Conegliano na griču (Collis fuscus) Colfosco in v občini Čeneda-Carpesica. — V škofiji Concordia je zapadno od mesta Sv. Daniela stara božjepotna cerkvica tega preroka; obiskovali so jo posebno v srednjem veku; posvečena je bila (morda vdrugič?) l. 1320. Južno od prej imenovanega mesta je v okrožju špilimberškem tudi cerkvica sv. Daniela in sicer na griču (in Colle Monico). — V padovanski škofiji je župnijska cerkev sv. Daniela v kraju Rosara, v okrožju Piove di Sacco, nasproti morski strani. — V Benedkah pa dandanes ni nobene prerokove hiše božje, pač pa je bila v 11. in še v 14. stoletju[6] in je bil ž njo združen benediktinski samostan, ki je gotovo vplival na razširjanje tega kulta. — S tem je naš pregled končan. Mogoče, da je še v škofiji Belluno-Feltre katera Danielova cerkev, a od tam mi ni bilo mogoče dobiti poročil, zapadno pa od Padove se bo težko našel ta ali oni prerokov patrocinij.

Središče Danielovega kulta je torej videmska nadškofija. Njegove cerkve spadajo med najstarejše in so najbrž dobile ime po sv. ostankih tega preroka.

---

[1] Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild. Das Küstenland. Wien 1891 p. 169.

[2] Rutar Simon, Zgodovina Tolminskega. U Gorici 1882, p. 65.

[3] Czörnig, l. c. p. 710. — [4] Czörnig, l. c. p. 326, 328, 614. — [5] Valvasor, Ehre d. H. Kr., VIII p. 747. — [6] Mitt. d. k. k. Zentr.-Kom. 1870, p. 31.

Kako zgodovino imajo torej Danielovi ostanki? Višji diakon Teodozij piše okoli l. 530. v spisu „de situ terrae sanctae“ — nekakem zemljepisnem pregledu sv. dežele in sosednjih pokrajin —: „In Persida ubi iacet corpus sancti Danihelis, Susa dicitur, XXX milia de Babylonia; ibi sunt et tres pueri in qua ciuitate habitatio hominum non est propter serpentes et ippocentauros. Hoc Eudoxius diaconus dixit, qui de ipsa prouincia est.“[1] Poročilo, katero so Bolandisti prezrli, je zato zanimivo, ker še dandanes kažejo Danielov grob v Suzi, kjer so kralj Cir in njegovi nasledniki stolovali po zimi. Obstoji pa iz obzidanega dvorišča ob vznožju razvalin suzanskega gradu in okrogle stavbe na sredi, ki konča z visoko stožečasto streho iz sekanega kamena. Reka Karun obliva obzidje in obdajajo ga vitke palme. Mohamedanci visoko častijo ta sv. kraj in v mnogem številu romajo h grobu sv. preroka.[2] Druga poročila o Danielovem grobu si nasprotujejo. Jožef Flavij pravi, da naš prerok počiva v Ekbatani, španski žid in potopisec Benjamin iz Tudele (12. stol.) je slišal, da se nahaja njegov grobni kamen ob Evfratu, sirski zgodovinar Gregor Abulfaradž (13. stol.) pa pravi, da je pokopan v gradu Šušan (Susa) in sicer v mestu Tustar (!)[3], rimski martirologij pa ima že od nekdaj dne 21. julija: Babylone sancti Danielis Prophetae. Iz Babilona so prišli baje njegovi ostanki v Carigrad, po benečanskih poročilih pa v Aleksandrijo, odkoder so bili prepeljani v Benedke. Nas zanima samo prepričanje Benečanov, da imajo Danielove sv. moči, ker je v tem vir za zgoraj naštete patrocinije. V Benedkah samih je stala že v 11. stoletju temu preroku posvečena cerkev in ž njo so koncem tistega stoletja združili benediktinski samostan.

Sv. Elija

ima v vzhodni cerkvi dne 20. julija zapovedan praznik (pro foro).[4] Najbolj ga častijo na Grškem, kjer so mu hribi posvečeni. V Andreejevem zemljevidu[5] (v merilu 1 : 1,000.000) se nahaja 19 hribov z njegovim imenom. Tega ni nikjer drugod. Zato je Léger mislil, da je sv. Elija izpodrinil slovanskega Peruna pri balkanskih in grških Slovanih.[6] Tudi med katoličani je njegov kult razširjen. V Bosni je deželni patron. V Dalmaciji in v hrvaškem Primorju ima mnogo cerkev; veliko jih je tudi v zagrebški nadškofiji in sicer največ v posavskem, Bosni bližnjem delu; proti ogerski strani so čedalje bolj redko posejane. Na Kranjskem sta dve župnijski cerkvi sv. Elija: v Prečini blizu Novega Mesta in v Planini pri Črnomlju, dve kapelici (Reichenau in Kosizenberg) v kočevskem okraju — vse torej blizu hrvaške meje. Najbolj proti severu je ležala za Valvazorja Elijeva podružnica v starološki župniji.[7] Rečičani v gornjesavinski dolini, ki so postavili Eliju altar

[1] Geyer, Itinera hierosolymitana, p. 149.

[2] Popis in slika v knjigi: Spillman, Durch Asien. 1896 I. p. 326.

[3] Ti in naslednji podatki se nahajajo v AA. SS. Boll. Mart. III p. 913.

[4] Nilles, Manuale etc. I. p. 35.

[5] Andree-Scobel, Neuer allgem. und öst.-ung. Handatlas 1904.

[6] Léger Études de mythologie slave. Péroun et saint Élie. Referat v Analecta Boll. XVI p. 91.

[7] Valvasor, Ehre d. H. Kr. VIII p. 717. Cerkve in altarje sv. Elija omenja Valvasor tudi na straneh 733, 795, 795, 809, 814 in 818.

pri sv. Janezu, so se seznanili ž njegovim češčenjem kot brodarji na Hrvatskem. Sv. Elija — gromovnik — igra tudi v jugoslovanskih pesmih veliko ulogo,

Sv. Elija se časti tudi v Siciliji in Veliki Grški. V Benedkah se je nekdaj obhajal njegov god v brevirju.[1]

Sv. Elizej

ima cerkve po Istri; v 16. stol. je bila cerkev in kraj sv. Elizeja tudi na Furlanskem, južno od Humina.[2] Prerok je bil pokopan v Samariji. Njegovi ostanki so prišli v Aleksandrijo in potem v Carigrad, slednjič pa v Raveno, odkoder se je razširil Elizejev kult ob adrijanski obali.[3]

Sv. Job

se ne časti povsod samo vsled grškega vpliva. Kot vzgled potrpežljivosti vživa tudi na zapadu izviren kult in je veljal za zaščitnika bolnišnic za gobave. Nekdaj so se nahajale njegove bolj znane cerkve v Benedkah, Bolonji, Antverpenu in poleg Lovanja (n. Löwen). V Paviji so še l. 1587. hranili Jobove ostanke, a bili so pred l. 1625. ukradeni.[4] V naših krajih se nahaja v raznih škofijah po ena cerkev, torej nima nikjer posebno razširjenega češčenja.[5] V romarski cerkvi sv. Antona v mestu Sv. Daniela se nahaja naslikan na altarju ob enem s sv. Boštjanom in sv. Rokom. Vsi trije so torej sorodni zaščitniki zoper kugo. V gornjesavinski dekaniji se vidi njegova podoba na čebelnih panjih. Ker ga slikajo po vsem životu posutega z ranami, zato je videti, kakor bi bil opikan od čebel. Odtod njegova zaščita čebelarjev.

6. O dobah češčenja nekaterih svetnikov.

Češčenje svetnikov se ne da samo iz zemljepisnega stališča opazovati, t. j. iz katerega kraja in naroda izhaja, ampak ravno tako tudi iz kronološkega. Zakaj ljudsko češčenje kakega svetnika ni vedno enakomerno, ampak včasi se povzdigne in cvete, potem zopet pojema in ugaša. Ako sestavimo vse datirane spomenike (cerkve in altarje) dotičnega zaščitnika v časovno vrsto, dobimo dobo procvitanja njegovega kulta. V poštev pa pridejo le novi naslovi, ne pa obnavljanje starih. Ta doba je pri raznih svetnikih različna. Pri nekaterih obsega vso dobo krščanske zgodovine od 4. stoletja naprej (n. pr. patrocinij Device Marije), pri mnogih samo srednji vek (sv. Jurij), pri drugih bolj prvo polovico srednjega veka (sv. Vid), pri

---

[1] „In urbe Veneta ejusque dioecesi universa sub ritu semiduplici colitur: et omnia recitantur de Coi. Conf. non Pont. Missia: Iustus ut palma. AA. SS. Boll. Mai II p. 492 seq.

[2] Sini, Cronaca di San Daniele, p. 42. — [3] AA. SS. Boll. Iun. II p. 784.

[4] AA. SS. Boll. Iul. V p. 4.

[5] V AA. SS. Boll. Martii VII p. 622 seq. je: Dissertatio de publico cultu S. Jobi aliorumque Sanctorum Veteris T. coram sacra Congregatione Rituum Romae instituta. Tam se naštevajo za tisto dobo Jobove cerkve v sledečih mestih: Löwen in Dendermonde pri Gentu v Belgiji, Bovi, Cremona, Bologna, Ferrara, Faventia, Benedke, Siena, Caesena in Perugia v Italiji in večkrat v južni lukanski pokrajini. Maša na čast sv. Jobu je bila v rimskem misalu do Pija V l. 1565. Ko so l. 1680. v neki bolnišnici blizu Rima postavili altar sv. Joba, se je branil škofijski vikar pripustiti ta kult; a kongregacija ritov ga je po daljših razpravah dovolila.

drugih zopet drugo polovico (sv. Magdalena), pri drugih zopet to ali ono stoletje (sv. Jeronim). Začetek češčenja značijo pri starejših in nebibličnih svetnikih letnice prenosa njih ostankov ali pa prvih izrednih uslišanj in čudežev, pri novejših pa proglašenje svetnikom. Pa tudi po preteku dobe visokega kulta se še stavijo novi spomeniki, ali bolj izredka. Večinoma se samo popravljajo stari tituli n. pr. cerkve ali altarji, a s tem še ni rečeno, da dotični svetnik uživa še dandanes posebno zaupanje pri ljudstvu, ampak stari naslov se ohranjuje iz konservatizma. Zgodi se celo, da se pri novih stavbah na starih seliščih izbere nov, bolj modern naslov (n. pr. Lurške M. B. namestu sv. Petra in Pavla v Rajhenburgu), a iz konservatizma se posveti v spomin na stari titul kapelica ali pa altar prejšnjemu zaščitniku; ako se je pa altar odstranil, se pa dene kip prejšnjega svetnika med druge kipe ali slike novega nastavka. V gornjegrajskem dekanatu se nahaja zato precejšnja vrsta vzgledov. Altar sv. Barbare pri Sv. Frančišku, sv. Vida pri Sv. Radegundi, sv. Jošta v Brezju, nekdaj sv. Ruperta in dandanes še sv. Ožbalta v cerkvi sv. Miklavža pri Mozirju spominjajo na prejšnje cerkvene zaščitnike. Vzgledi za kipe, ki pričajo o odpravljenih altarjih, pa se nahajajo na str. 8 (sv. Duh[1]), 53 (Radmirje), 61 (Rečica), 63 (sv. Janez), 65 (Gorica), 67 (Kokarje), 74 (Nacaret), 100 (Šmihel) in 161 (Bočna).

To valovanje narodove duše v češčenju raznih svetnikov ima duše-slovno podlago v človeškem teženju po novem, izrednem, obenem pa tudi v utrudljivosti človeškega duha, ki se kmalu naveliča starih oblik. Iz verskega stališča bi pa govorili o pedagoškem vodstvu božjem, ki se ravnotako javlja v razvoju svetniškega kulta, kakor češčenja Matere Božje in Zveličarja. Dogmatiška podlaga za obojni imenovani kult je bila vedno ista, a zunanja oblika v besedi in v obrazovalni umetnosti je imela v vsaki dobi posebne znake.

V naslednjih vrstah sem poskusil narisati razvoj kulta pri nas najbolj češčenih svetnikov in sicer samo v glavnih potezah, ker morebiti niti te niso popolnoma pravilne; zakaj popolna in pravilna slika z vsemi detajli se bode dala šele ustvariti, kadar bodo dognane početne letnice vsaj za večje število cerkev in altarjev po Slovenskem.

Patrociniji iz starokrščanske dobe se niso ohranili v naših krajih.[2] Najstarejši segajo v dobo pokristjanjenja Slovencev v 8. in 9. stoletju in kažejo imena tedaj najbolj češčenih svetnikov. Slučajno se strinjajo ž njimi naslovi najslavnejših rimskih bazilik: Marijinega Vnebovzetja (Marija Večja je bila druga rimska katedrala, naslov „Snežnice“ pomeni dan posvetitve), sv. Petra (sv. Pavel ima malo starih cerkev, ker skraja se je častil skupno s sv. Petrom, posebič pa se ni častil, ker ni imel svojega praznika), sv. Janeza Krstnika (naslov prve rimske katedrale v Lateranu), sv. Klementa (učenca Petrovega, enega izmed legendarno najbolj slovitih papežev), čigar hiša je služila za baziliko že za dobe sv. Hieronima, sv. Lovrenca

---

[1] L. 1725. je bil na evangeljski strani altar sv. Marka in Jerneja, dandanes pa je Device Marije z imenovanima kipoma, in na epistelski strani je bil altar sv. Primoža in Felicijana, dandanes pa je sv. Jožefa z omenjenima svetnikoma.

[2] O cerkvah na mestu dozdevnih tempeljev: Gruden, Najstarejši cerkveni patroni na Slovenskem. Voditelj 1901, str. 60; Sim. Rutar, Zgodovina Tolminskega, str. 22.

in Štefana, ki sta od konca 6. stoletja skupaj počivala v Lovrenčevi baziliki zunaj Rima, sv. Mihaela, ki je imel slavno romarsko cerkev ob salarski cesti, katere posvetitev se je obhajala dne 29. septembra, in sv. Pankracija z baziliko na Janikulu. Važna pa je vsporednost med slavnimi cerkvami in prazniki. Bili so tudi drugi vzroki, ki so vplivali pri izbiri teh patrocinijev. Sv. Peter je veljal kot glava sv. cerkve in ključar nebeški, sv. Janez Krstnik je bil zaščitnik prvih krstilnic, sv. Mihael se je častil kot prvi izmed angelov in vodja duš, sv. Štefan kot prvi mučenik. V početku cerkvenih stavb nahajamo pri nas še druge svetnike: sv. Jurija, čigar grob v Lyddi v Palestini so obiskovali zapadni romarji v 6. stoletju, ki so tudi razširili njegov kult po vsem krščanskem svetu, sv. Martina[1], čigar češčenje se je radi njegovih čudežev izžarivalo od njegovega groba v Galiji do skrajnih mej krščanstva, in sv. Marjete[2], ki je počivala v pizidijski Antiohiji v Mali Aziji, pa se je že v 7. stoletju častila na Angleškem, odkoder so njen kult prenesli tamošnji misijonarji med Nemce in posredno v naše kraje. Vplivu teh prvih blagovestnikov se mora pripisati stari kult sv. kralja Ožbalta, ki pa se je pri nas kot patrocinij šele pozneje udomačil.

Med stare patrocinije lokalnih svetnikov spadata na severu sv. Maksimilijan, kateremu je že sv. Rupert (7.—8. stoletje) posvečeval cerkve, in sv. Rupert, čigar češčenje je povzdignil škof Virgil († 784), na jugu pa sv. Kancijan in tovariši, katere je opeval Venancij Fortunat († 600), in nekoliko bolj pozno (v 10. stoletju) sv. prerok Daniel, dočim spada patrocinij sv. Mohorja v drugo tisočletje, pravzaprav v drugo polovico srednjega veka.

Ostanke sv. Maksimilijana je našel sv. Rupert v Pongavu in je tam postavil samostan (cella); v 10. stoletju pa so prišli v Passau. Posebno živahno se je razvilo njegovo češčenje po l. 1289., ko so bili njegovi ostanki prenešeni. Njegova legenda je spisana po l. 1265. Nemci so radi dajali njegovo ime svojim otrokom; posebno sta ga ljubili vladarski hiši Wittelsbachov in Habsburžanov. Iz Pasova se je širil njegov kult na vse strani.

---

[1] Dr. Gruden, Češčenje sv. Martina na Slovenskem. Voditelj III (1900), p. 53.

[2] Zmaj pri podobah sv. Jurija in sv. Marjete se mora simbolično tolmačiti in pomeni zmago svetnikovo nad hudobnim duhom. Zgodovinopisec Evzebij († 340) pripoveduje, da se je dal cesar Konštantin obraziti v svoji palači Halke s Kristusovim znamenjem nad glavo in z zmajem, prebodenim s pušicami, pod nogami. S tem je izrazil svojo zmago nad sovražnikom sv. cerkve (Eusebius, De vita Constantini lib. III c. 3. Migne, S. L. vol. XX. col. 1058). Na neki glinasti svetilki, od katere se je ohranilo več primerkov, se vidi Kristus s sulico, ki končuje na vrhu s križem, s katero prebada kačo. Pod njim je lev, na levi gad, na desni pa zmaj. Ta prizor vpodablja 13. verz 90. psalma: „Super aspidem et basiliscum ambulabis et conculcabis leonem et draconem“ (Kraus, Real-Enc. II p. 734). Že v 4. stoletju se včasi obrazuje sv. Jurij s prebodenim zmajem, pa ne samo on, ampak tudi drugi svetniki n. pr. sv. Teodor (Prim. moj spis: Angebliche Georgsbilder auf egyptischen Textilien, Oriens christianus 1902). Sicer se pa lahko katerikoli svetnik na ta način predstavlja. Tako se vidi celo Kristus, tako Salomon, tak prizor je bil na vratih bazilike v Lyddi in v Jeruzalemu. Spominja na podobo staroegipčanskega boga Hora, ki se vprizarja, ko jezdi na konju in prebada zmaja (Strzygovski, Hellenistische und koptische Kunst in Alexandrien. Wien 1902 p. 27). Zmaj v ikonografiji je torej egipetskega izvira in pomeni premaganega nasprotnika.

Na severu se nahajajo njegove cerkve še v škofijah Osnabrück, Münster in Köln.[1] Razume se, da se najdejo v celem obsegu nekdanje pasovske škofije, ki je segala do nižjeavstrijsko-ogerske meje in je častila sv. Maksimilijana kot zaščitnika, proti zapadu so pa na Bavarskem, proti jugu na Solnograškem, Koroškem in Štajerskem. Pod Dravo sta dve cerkvi: v Celju in blizu Zagreba.[2] Celjska se imenuje l. 1375. Da ni najstarejša cerkev v tej naselbini, se da iz tega sklepati, ker je niso izbrali za sedež župnije. Prekaša jo po starosti cerkev sv. Daniela, ki je približno iz 10. stoletja. Verjetno je, da se je postavila Maksimilijanova cerkev šele pod vplivom kulta in legende, ki sta se razvila ob njegovem grobu. Legenda jo pripisuje sv. Rupertu, ki pa ni bil nikdar v naših krajih. Maksimilijanov spomin je tudi zabeležen v kranjskem misalu v 14. stoletju.[3] Na Gornjeavstrijskem in na Solnograškem sega več Maksimilijanovih cerkev v 8. stoletje; izredno star je tudi koroški patrocinij v Trebnjem, ki se imenuje v letih 1106—1147 in dva štajerska v Bärneggu in Niederwölzu, od katerih je bila cerkev sv. Maksimilijana v Niederwölzu že l. 1027. župnijska.[4] Po svetniku se imenujeta tudi dva kraja: Maxglan na Solnograškem (iz 8. stoletja) in Maxlon pri Lipnici na Štajerskem[5]; v Niederwölzu se starodaven naroden sejem tudi zove Maxlon.[6] Iz Pasove so darovali njegovih relikvij v Tournay v Belgiji (l. 1631), na Dunaj in v Celje (l. 1813.).[7]

Sv. Kancijana opeva Venancij Fortunat rekoč:

Hinc Venetum saltus campestria perge per arva,
Sub montana quidem castella per ardua tendens.
Aut Aquileiensem si fortasse accesseris urbem.
Cantianos Domini nimium venereris amicos:
Ac Fortunati benedictam martyris urnam.[8]

Njim na čast se nahaja tudi med Ambroževimi spisi govor, katerega pa je najbrž govoril sv. Maksim Turinski.[9] Kult teh svetnikov se je razširil po relikvijah po Zgornji Italiji, v nadškofiji senoneški (Sens) ob Loari na Francoskem in v škofiji pasavski ob Donavi. Za starost njihovega kulta govori to, da se imenuje več krajev po sv. Kancijanu: Škocijan na Goriškem, kjer so ti mučeniki bili po izročilu umorjeni, Škocijan pri Turjaku in Škocijan pri Dobravi na Kranjskem, obadva z župnijsko cerkvijo, in Škocijan v Junski dolini na Koroškem, ki se imenuje l. 1106. Drug znak starosti tega patrocinija pa je ta, da ima mnogo župnijskih cerkev[10] in malo podružnic. Razume se, da so cerkve stavili najprej vsled potrebe in sicer ali že v ob-

---

[1] Samson, l. c. p. 307. — [2] Med Zagrebom in Siskom v kraju Bregi poleg Ivanić-grada. [3] Zbornik, str. 41. — [4] Muchar, Geschichte der Steiermark, III p. 179. — [5] Janisch, Top.-stat. Lex. II p. 203. — [6] Ravnotam, III p. 1369. — [7] AA. SS. Boll. Oct. VI. 23 seq., Orožen, Dekanat Cilli p. 119. — [8] Vita S. Martini lib. IV. (Migne S. L. LXXXVIII p. 424.)

[9] Migne, S. L. XVII. 705, sermo XLIX in Natali Cantii, Cantiani et Cantianillae.

[10] V videmski nadškofiji so 3 župnijske cerkve (Risario, di Prato, di Gorruzo in Gonars) in 1 podružnica (Pantianico); v goriški nadškofiji 2 žup. c. (Škocijan in Crauglio) in 3 podr. (Štijak, Poljice in Marijino Celje); v tržaški škofiji: 1 žup. c. (Lanišče) in 5 podr. (Grignano, Rodik, Barka, Golac in Cisterna); v ljubljanski škofiji: 6. žup. c. (Škocijan pri Dobravi in pri Turjaku, Mirna Peč, Ježica, Kranj in Planina) in

stoječih naselbinah ali pa v važnejših prometnih središčih, in da so te cerkve ali že skraja dobile župnijske pravice ali pa pozneje, ker so imele najpripravnejšo lego. Ko je bilo že zadoščeno potrebi za redno bogoslužje, so šele stavili cerkve v bolj odročnih, deloma celo samotnih krajih; te so ostale podružnice in so večinoma mlajšega izvira.

Kult sv. Mohorja se je jako počasi razvil. Njegova legenda nima veljave in je morda šele iz 8. stoletja. Njegovi ostanki so bili dolgo v Gradežu, in šele patrijarh Popon jih je dal prenesti v Oglej. Šele v drugem tisočletju se je jel širiti Mohorjev kult. Med najstarejše cerkve spada menda cerkev v mestu Šmohor na Koroškem; imenuje se prvič l. 1169; morda so jo dali postaviti patrijarhi sami, ker so najbrž od njih dobili goriški grofje patronat cerkve, ki so ga izvrševali l. 1342. in 1461.[1] Ko je Popon oglejsko stolnico z velikim slovesom posvetil l. 1031., tedaj je nosila ime Device Marije in obeh mučenikov.[2] Tudi gornjegrajska cerkev je imela izkraja patrocinij Matere Božje, a že pred l. 1208. — najbrž vsled nove stavbe — sta pristopila sv. Mohor in Fortunat kot sekundarna patrona, a se v vsem srednjem veku malokdaj imenujeta; oficielni naslov samo teh dveh svetnikov z opuščenim imenom Matere Božje ima ta cerkev šele po l. 1752. Na oglejskih novcih se pokaže Mohorjeva podoba v sredini 13. stoletja[3]; l. 1282. pa so sklenili škofje na oglejski sinodi na željo patrijarha Raymunda, da morajo vsi patrijarhu podložni škofje obhajati Mohorjev praznik.[4] Šele od tedaj se je bolj razširilo njegovo češčenje. Ko so začeli njemu posvečevati cerkve, so imele že vse važnejše naselbine svoje hiše božje, zato pa ima sv. Mohor mnogo več podružnic, kakor pa župnijskih cerkev.[5] Kakor je kult sv. Mohorja naraščal, tako je kult sv. Kancijana padal; število njegovih poznejših podružnic ni v nobenem razmerju s starimi župnijskimi cerkvami in

---

8 podr. (Stari Trg pri Ložu, Žiri, Dob, Breznica, Št. Rupert na Krasu, Mavčice, Horjul in Žužemberk); v celovški škofiji 2 žup. c. (Škocijan in Čače) in ena podr. (Štabenj); v lavantinski škofiji 1 žup. c. (Rečica) in 3 podr. (Žalec, Razbor, Rajhenburg). Na opisanem ozemlju je torej 16 župnijskih cerkev in 21 podružnic.

[1] Czörnig, l. c. p. 627 in 721. — [2] Klun, Archiv für Landesgeschichte in Krain, 1854, Tf. II, Nr. 16. — [3] Rubeis, Monumenta ecclesiae aquil. p. 517.

[4] AA. SS. Boll. Iulii III p. 239. — Isti patrijarh je l. 1291. premestil praznik sv. Marjete, ki se je obhajala v patrijarhiji dne 12. julija, za teden dni naprej na dan 19. julija. Videti je, da je bil kult sv. Marjete starejši, a se je moral umakniti naraščajočemu češčenju sv. Mohorja (De Rubeis, l. c. Append. p. 26). V latinski cerkvi se obhaja sv. Marjeta dne 20. julija, v grški cerkvi in pa v nekaterih vzhodnih 17. julija pod imenom sv. Marine.

[5] V videmski nadškofiji so 4 podružnice (v župnijah M. B. del Monte, S. Pietro di Carnia, S. Udalrico di Pavia in Muscletto); v goriški nadškofiji so 3 žup. c. (Grado, Renče in Pečine); v tržaški škofiji sta 2 žup. c. (Rojano in Lindar) in 1 podr. (Pirano); v ljubljanski škofiji sta 2 žup. c. (Podraga in Žužemberg) in 14 podr. (Ig, Sora, Mengeš, Cerklje, Križevo pri Kostanjevici, Škocijan pri Dobravi, Šmartno pri Litiji, Selca, Moravče, Št. Gotard, Kolovrat, Šmarje, Sv. Križ pri Litiji in Polhov Gradec); v celovški škofiji je 1 žup. c. (Šmohor) in dve podr. (Kotlje in Doberla vas); slednjič v mariborski škofiji je sv. Mohor enkrat sekundarni patrocinij (Gornji grad), podružnic pa ima devet (Čadram, Sv. Florjan v Doliču, Laško, Žetale, Sv. Križ pri Slatini, Šoštanj, Vransko, Zavrče in Rajhenburg). Skupno smo torej našteli 8 župnijskih cerkev in 1 sekundarni patrocinij, pa 30 podružnic.

deloma tudi starimi podružnicami. Patrocinij sv. Kancijana je utemeljen v sv. ostankih; o ostankih sv. Mohorja pa se ne ve nič gotovega; imamo nasprotna poročila[1]; radi relikvij se je prvi patrocinij razširil tudi po drugih deželah, drugi pa je že iz svojega početka lokalnopatriotičnega izvira ter na severu sploh ni prestopil Drave — meje oglejske očakovine, v južno od Drave ležečih izvenoglejskih škofijah pa se je malo razširil.[2]

Češčenje marsikaterih svetnikov je prišlo v naše kraje po sv. ostankih. Škofje, ki so romali v Rim, so se vračali nazaj s celimi sv. trupli ali vsaj z malimi kosi za posvetitev svojih cerkev. Nadškof Liupram je prenesel l. 851. iz Rima skozi slovanske kraje truplo sv. Hermeta v Solnograd, Adalwin l. 860. pa sv. Hrizanta in Darijo ter Dietmar l. 888. truplo sv. Vincencija. Ti svetniki imajo še dandanes cerkve po Solnograškem, Koroškem in Tirolskem; Hrizanta in Darijo imamo tudi v lavantinskem propriju. Druge relikvije je prinesel že sv. Rupert: ostanke sv. Martina in škofa Amanda; Maksimilijanove pa je našel v Pongavu. Kako mnogoštevilni so bili ti prenosi, se razvidi n. pr. iz tega, da se jih našteje edino v Švici za dobo od l. 356. pa do konca 5. stoletja okoli dvanajst.[3] V 8. stoletju so prišli ostanki sv. Agapita v Kremsmünster, sv. Vida pa na Francosko in potem na severno Nemško, kjer je sv. Vid postal izmed najbolj priljubljenih svetnikov. V samostanih pa se je razvila posebna slovstvena panoga: Translationes Sanctorum, pripovedi o srečno dovršenih prenosih.

Nekateri učenjaki menijo, da je vplivala pri izbiri najstarejših patrocinijev tudi neka sorodnost med češčenjem gotovih svetnikov in narodnih bogov, tako da bi bili ravno nekateri svetniki izpodrinili gotove malike. Po njih je sv. Vid stopil med Slovani na Sventovidovo mesto, sv. Elija na Balkanu na Perunovo, pri Nemcih pa neki nasledujeta sv. Mihael in sv. Martin Wodana, sv. Peter pa Donarja.[4] O tem je bil govor že zgoraj (str. 197).

V drugem tisočletju po Kr. nastopijo nekateri novi patrociniji. Razširi se kult sv. Andreja, ki se je že precej častil v prejšnji dobi, potem

---

[1] Za dobe Primigenija (628—648) so ostanke sv. Mohorja in Fortunata ter škofovsko stolico po sili spravili na Gradež (Kos, Gradivo štev. 158). Po njih se je pozneje cerkev sv. Evfemije zvala — kakor še dandanes — sv. Mohorja in Fortunata. L. 1024. je patrijarh Popon napadel Gradež in ga oropal sv. ostankov. Gradežani so bili silno pobiti. Neki duhovnik pa jim pokaže pravo skrivališče sv. moči Mohorja in Fortunata; ostanke prvega so na to zopet skrili, one drugega pa so darovali benečanskemu škofu. O najdenju samem nam poroča sv. dominikanec Peter Calo. Daljši tekst je pri Bolandistih (AA. SS. Boll. Iuli t. III p. 255), krajšega in verjetnejšega pa je objavil Monticolo (Archivio Veneto t. III part. I (1892) p. 117—148). „Ni gotovo, kar pripoveduje, a mogoče“ (Anal. Boll. XI. p. 470). L. 1354. je patrijarh Nikolaj iznova napadel Gradež, da bi se polastil sv. ostankov, a brezvspešno. Nasprotno pa se kaže v kripti oglejske cerkve krsta, v kateri so „nekdaj“ ti sv. ostanki počivali in patrijarh Bertrand († 1350) je dal napraviti zanje dragocen sarkofag, a so potem njega samega v njem pokopali. (Czörnig, l. c. p. 240, 256, 325 in 329). V Ogleju so bili prepričani, da je Popon res odnesel z Gradeža sv. ostanke (Sini, l. c. p. 52).

[2] V briksenski škofiji mu je posvečena župnijska cerkev Albeins, južno od Briksena, v Benedkah sta dve njegovi cerkvi, v senjski škofiji pa ena.

[3] Analecta Boll., XIX p. 41.

[4] Fastlinger, Die Kirchenpatrozinien des hl. Petrus u. d. hl. Martinus in d. Erzd. München-Freising u. deren kulturhist. Bedeutung. Monatssch, d. hist. Ver. v. Oberbayern. 1895. Analecta Boll. XVI p. 92.

sv. Jerneja in sv. Jakoba st. Sv. Andrej je bil najbolj češčen v vzhodni cerkvi: v Carigradu so ga smatrali za svojega škofa in na Ruskem za prvega apostola, v Rimu pa je dobil šele v 6. stoletju neznatno cerkev. Mnogo slavnejša pa je bila v Večnem mestu cerkev sv. Jerneja na tiberskem otoku, kamor je prenesel njegovo truplo cesar Oton III. l. 983. Grob sv. Jakoba, odkrit v španski Galiciji l. 830., je postal središče najbolj slovečih božjih potov.[1] Kult mlajšega sv. Jakoba pa je bil nerazdružljivo spojen s češčenjem sv. Filipa, ker sta obadva imela svojo baziliko v Rimu, kjer so tudi njuni ostanki počivali (v 6. stoletju). Sv. apostol in evangelist Janez pa nima v tej dobi mnogo patrocinijev, ker ni bil mučenik; tiste cerkve pa, ki nosijo njegovo ime, so posvečene na naslov sv. Janeza pred Latinskimi vrati; tamošnja bazilika „sv. Janeza v olju“ je namreč hranila spomin na edini mučeniški prizor v svetnikovem življenju. Izmed evangeljskih oseb pa pride čedalje bolj k časti sv. Magdalena. V Ogleju je očak Udalrik l. 1180. povzdignil njen god v praznik z devetimi berili[2]; l. 1279. pa so odkrili njen dozdevni grob v Provinciji v južni Galiji, kjer je nastala sloveča božja pot.[3] Iz Galije je prišlo v tej dobi več patrocinijev. V 11. stoletju se je začel razširjati po naših krajih kult sv. Egidija, ki ima mnogo starih cerkev (31 žup. c. : 23 podr.!); njegov grob v S. Gilles-u v Provinciji je bil enako slovit romarski cilj kakor Kompostela v Španiji; v 12. stoletju se začnejo staviti cerkve sv. Lenartu (38[5] žup. c. : 70 podr.), ki je veljal kot zaščitnik jetnikov, poljedelcev in voznikov. Na Tirolskem so njegove cerkve ob prelazih čez hribe in na cestnih strminah, da bi na svetnikovo priprošnjo držale zavornice težkih vozov. Zato so bile nekdaj njegove cerkve opasane z verigami in še dandanes se najdejo za to vzgledi na Tirolskem[4] in drugod (prim. zg. str. 155). Patrociniji sv. Antona Puščavnika (14 žup. c. : 33[1] podr.) se je najbolj razvil šele v 14. stoletju, ker je svetnik veljal za zaščitnika zoper kugo; pa že od 11. stoletja naprej so bili njegovi ostanki prenešeni v La Motte S. Didier v škofiji Vienne v Provinciji, kjer je nastala božja pot in pa red Antonitov. Najmlajši izmed teh galskih zaščitnikov pa je sv. Jošt (1 žup. c. : 16[1] podr.), ki je živel v S. Josse sur mer v škofiji Amiens, kjer je bil pozneje sloveč benediktinski samostan.

Velikanski vpliv pa je igral Iztok v zgodovini svetniškega kulta. Že pred križarskimi vojskami se je pripeljalo mnogo sv. ostankov na zapad n. pr. truplo sv. Lukeža v Napolj (l. 357), sv. Filipa in Jakoba v Rim (6. stoletje), sv. Marka v Benedke (za dobe Leona VI. Armenca, 813—820), sv. Jerneja v Rim (983), sv. Nikolaja iz Mire v Benevent (l. 1087), kjer se je sicer že prej častil, pa po prihodu relikvij se je posebno razširil ta kult po benediktincih, ki so imeli v lasti dotično cerkev, ter sv. Matevža v Salerno (l. 1080). Posebno bogato pa se je razvilo to prenašanje sv. ostankov za križarskih vojsk (n. pr. sv. Andreja v Amalfi l. 1204); da, orijentalci so delali ž njimi včasi pravo kupčijo. Vrhutega so se križarji seznanili na

---

[1] Anal. Boll. XVIII p. 66 smatrajo grob nepristnim. Najbrž pa je hranil apostolovih relikvij. Kirch.-Lex.[2] III. p. 774.

[2] Rubeis, Monumenta, p. 620. — [3] Analecta Boll. XII p. 296, XIV p. 329, XVI p. 517, XVII p. 361 in XIX p. 353. — [4] Atz, Christl. Kunst in Wort u. Bild, 1899 p. 341.

vzhodu s tamošnjimi legendarnimi svetniki, ki se dotistihdob še niso splošno častili na zapadu, n. pr. s sv. Barbaro (3^2 žup. c. : 30 podr.), sv. Katarino (24^6 žup. c. : 40^2 podr.), sv. Ahacijem (2^1 žup. c. : 10^1 podr.) ter sv. Erazmom; njih dogodbe so prešle v pesništvo in v upodabljajočo umetnost, sčasoma so se jeli zbirati tudi za cerkvene zaščitnike. Tudi starejše cerkve sv. Križa (n. pr. v Poličanah, v Svibnjem) so postavljene v tej dobi pod vplivom križarskih vojsk.

Ne smemo tudi pozabiti, da se je zapadna družba organizirala po stanovih; vsak stan je imel svojega zaščitnika in razni položaji v življenju svoje priprošnjike, kar je — kakor umevno — tudi vplivalo v drugi polovici srednjega veka na izbiro patrocinijev. Važni so n. pr. zaščitniki vitezov: sv. Mihael, sv. Martin, sv. Jurij, sv. Vid in sv. Pankracij, ker se je marsikatera grajska kapela pozneje razvila v župnijsko cerkev. V dobi nalezljivih bolezni v 13. in 14. stoletju se je na Nemškem pojavila zaščita XIV. Pomočnikov, pri nas pa so častili sv. Krištofa zoper naglo in neprevideno smrt, ravnotako tudi sv. Barbaro, pozneje pa sv. mater Ano za srečno zadnjo uro ter so ji stavili cerkve na pokopališčih n. pr. v Solčavi (gl. zg. str. 7) in v Konjicah (koncem 16. stoletja).

Velike važnosti je tudi proglašenje novih svetnikov — prvega, sv. Udalrika, je proglasil papež Ivan XV. na rimski sinodi l. 993. — in leto, ko so prejeli čast altarjev, je terminus post quem za vse altarje in cerkve, ki so njim posvečeni. Nekatere za naše kraje najvažnejše kanonizacije so sestavljene v naslednjem:

L. 993. sv. Udalrik († 973)
L. 1131. sv. Gothard († 1038)
L. 1146. sv. Henrik († 1024)
L. 1173. sv. Tomaž šk. († 1170)
L. 1200. sv. Kunigunda († 1039)
L. 1228. sv. Frančišek Ser. († 1226)
L. 1232. sv. Anton Pad. († 1231)
L. 1234. sv. Dominik († 1221)
L. 1235. sv. Elizabeta († 1231)
L. 1455. sv. Vincenc Fer. († 1419)
L. 1610. sv. Karol Bor. († 1584)
L. 1622. sv. Frančišek Ksav. († 1552) beat. 1619
L. 1622. sv. Ignacij Loj. († 1556); beat. 1609
L. 1622. sv. Terezija († 1582)
L. 1665. sv. Frančišek Sal. († 1622); beat. 1661
L. 1690. sv. Janez od Boga († 1550); beat. 1630
L. 1726. sv. Alojzij († 1591); beat. 1621
L. 1729. sv. Janez Nep. († 1383?); beat. 1715
L. 1737. sv. Vincenc Pavl. († 1660); beat. 1727.

Tudi zgodovina cerkvenih praznikov je važna za določitev starosti kakega patrocinija; pomniti pa se mora, da so se nekateri že dolgo, morebiti stoletja prej obhajali, kakor pa jih je rimska stolica odobrila.

Ok. l. 830. je vpeljal Gregor IV. praznik Vseh svetnikov.
Ok. l. 920. se je obhajala nedelja presv. Trojice v Bruselju.
L. 1198. praznik Spreobrnjenja sv. Pavla.
L. 1334. praznik presv. Trojice (predpisal Janez XXII.)
L. 1371. Darovanje D. M.
L. 1389. Obiskovanje D. M.

L. 1474. dovoljen kult sv. Ane in sv. Jožefa.
L. 1477. praznik Brezmad. Spočetja sprejet v rimski brevir.
L. 1608. praznik Angelov varihov.
L. 1621. praznik sv. Jožefa.
L. 1683. god Imena Marijinega.
L. 1708. praznik Brezmadežnega Spočetja (Klement XI.).
L. 1765. praznik Srca Jezusovega.

V 15. stoletju se pojavi kult sv. Roka kot zaščitnika zoper kugo na cerkvenem zboru v Kostnici (l. 1414), v 16. pa je vsklil patronat sv. apostola Tomaža. Didron meni[1], da je tej skeptični dobi posebno ugajal po duhu ji soroden dvomljivec-apostol in da si je ob njegovem spominu, ki je tipal rane Gospodove, oživljala vero. Mogoče tudi, da je vplivalo na razširjanje kulta najdenje apostolovega groba v Indiji l. 1523. Koncem srednjega veka se pojavi za prav kratko dobo kult sv. Jeronima.[2] Iz Betlehema se je preneslo njegovo truplo l. 1220—1290 v Rim v cerkev Marije Večje. Ko je l. 1340. poizvedoval o njegovih cerkvah profesor Janez Andrej v Bolonji, je zvedel samo za štiri: ena (romarska) je bila v Apuliji, dve v Toskani in ena v kraju Soregna v tržaški škofiji, kjer so trdili, da se je svetnik rodil. Janez Andrej je potem sam dal postaviti eno cerkev sv. Jeronima v Bolonji in je dosegel, da se je njemu posvetil tudi tamošnji kartuzijanski samostan. Ko so se začetkom 15. stol. naselili slovanski eremiti pri cerkvici sv. Marine v Rimu in so ustanovili vzprejetišče za romarje, so pozidali tam cerkev sv. Jeronima, katero jim je izročil v last papež Nikolaj V. Zastopal jih je tedaj neki eremit Jeronim iz Ptuja.[3] V Štrigovi v Medžimurju je postavil prvo cerkev sv. Jeronima Friderik, grof celjski[4], l. 1448; v Solčavi je bil altar sv. Jeronima od l. 1485. do ok. l. 1631; ravnotako tudi v Rosulah od 15. stoletja do približno l. 1642. Ker se altarja potem nista obnovila, spoznamo, da je bil Jeronimov kult v 17. stoletju že ponehal v naših krajih. Tudi v cerkvi Marije Večje v Rimu je bil altar tega cerkvenega učenika približno iz l. 1463, a v baročni dobi se je odpravil.[5] Pač pa se še dandanes časti sv. Jeronim po Dalmaciji, kjer je deželni patron, in Istriji; tamošnja frančiškanska provincija ga ima za zaščitnika.

Velik prevrat v patrocinijih je povzročil verski razdor v 16. stoletju; Luter in njegovi tovariši so brezmiselno zavrgli kult svetnikov, katoličanom pa je dal v tej zadevi tridentinski cerkveni zbor zdrave predpise. V dobi t. zv. katoliške reformacije so stavili med Slovenci mnogo cerkev, druge so pa obnavljali, a zanimivo je, da se legendarični patrociniji čedalje bolj opuščajo, v ospredje pa stopajo bibliški in pa novejši zgodovinski svetniki. Razširjeni so pa naslovi presv. Trojice, sv. Križa (vdrugič), M. B. Loretske in Žalostne. V kužni dobi 17. stoletja se posebno častita sv. Rok

---

[1] Didron-Schäfer, Handbuch d. Malerei v. B. Athos, 1855 p. 208.
[2] AA. SS. Boll. Sept. VIII p. 629 seq. — [3] Civiltà cattolica, quad. 1233, 2. XI. 1901.
[4] Bedekovich, Natale Solum Magni Eae D. S. Hieronymi in Ruderibus Stridonis occultatum. Circa 1752; p. 301.
[5] Tosi, Raccolta di monumenti .. scolpiti in Roma nei secoli XVe XVI. Vol. III p. 55.

in sv. Jožef.[1] Posebno se je razširil tudi kult sv. Florjana, priprošnjika zoper ogenj. Čudeži, ki so se godili na priprošnjo sv. Frančiška Ksaverija in so jih jezuitski učitelji pripovedovali svojim slušateljem, propovedniki pa ljudstvu, so dali povod zelo razširjenemu češčenju tega svetnika. Imel je v naših krajih že več altarjev, ko se je pričela slovita božja pot pri Sv. Frančišku na Straži, za Dolenjsko pa na Veseli gori pri Novem mestu, ki sta postali središči tega kulta. Sloveč patrocinij v 17. stoletju je tudi sv. Janez Nepomučan; kot zaščitnik zoper povodenj se časti dandanes po vsem katoliškem svetu.

Kakor v prvi polovici srednjega veka, tako se je tudi v 17. in 18. stoletju pojavilo teženje po rimskih relikvijah; več kakor vso prejšnjo dobo skupaj so raznosili sedaj sv. trupel po vsej katoliški cerkvi. Edino v Švico so donesli v l. 1641—1697 350 svetnikov iz Italije in od teh pa $^5/_6$ iz katakomb.[2] V solnograški nadškofiji je 15 takih „krščenih“ mučenikov[3] (ker ni bilo zapisanega imena na grobu, so jim dali drugo poljubno ime), v lavantinski, kolikor mi je znano, jih je šest: sv. Agapita pri Novicerkvi, sv. Rozalije v podružnici sv. Jakoba v škalski župniji, sv. Teodora na Polzeli, sv. Fidelisa v Studenicah, sv. Donata v Šent Vidu pri Ptuju ter sv. Favstina pri Sv. Petru poleg Maribora. Cerkev sicer nimajo, a tudi njih mučeniška čast se ne da dokazati, ker so tedaj v katakombah iz brezpomembnih znamenj sklepali na mučeništvo.[4] Najslavnejša med temi pa je sv. Filumena, katere češčenje pa je Bog pozneje poplačal z mnogimi čudeži, za kar se imenuje: čudodelnica 19. stoletja.

V drugi polovici 19. stoletja se pokaže novooživljeni kult sv. Cirila in Metoda — vzbudila ga je narodna navdušenost in pa obhajanje tisočletnice njunega prihoda na Moravsko[5] — in pa zelo razširjeno češčenje Lurške Matere Božje. — S tem smo z našim pregledom pri koncu.

---

[1] Praznik sv. Jožefa se imenuje že v 10. stoletju; v Ogleju je bil še l. 1517 „ad placitum“; Grki ga nimajo. Analecta Boll. XIII, 408; XVIII, 274; Zbornik ljublj. šk. p. 39.

[2] Analecta Boll. XIX p. 41. — [3] Reitlechner, l. c. p. 321—333. — [4] Mitteil. der Centr.-Kom. 1872 p. CIV.

[5] Zanimivo bi bilo dognati, kako dolgo sta med Slovenci znana sv. Ciril in Metod. Na Moravskem je uvedel njun praznik olomuški škof Janez VII l. 1349; Slovenci so ju morda spoznali po severnoslovanskih romarjih, s katerimi so prišli v dotiko pri sv. Treh kraljih v Kolinu. Altar, ki so ga tam ustanovili Slovenci koncem 14. ali začetkom 15. stoletja, je bil posvečen štirim Učenikom (tedaj običajen patrocinij, a v tem slučaju izbran morda radi sv. Jeronima), a sto let pozneje (l. 1496) založeni beneficij je nosil mogoče že iz početka ime sv. Cirila in Metoda (Schumi, Archiv, I p. 77 Anm. 1). Tiskani propriji lavantinski, ljubljanski in sekovski imajo njuni praznik že v prvih izdajah, kolikor sem jih dobil v roke, med ljudstvom pa je razširjenih več legend, ki kažejo, da je kult sv. Cirila in Metoda star že več stoletij, dasi niso njima posvečene pred 19. stoletjem cerkve in najbrž tudi ne altarji. Te vesti so: 1. Na potu v Rim sta sv. brata prenočevala v Jarenini, pri Sv. Benediktu pa maševala (Voditelj, III, str. 374). 2. V Moravcih v Slov. goricah je videl dekan hočki, rajni kanonik Strajnšak v kapelici vzidano ploščo, podobno prenosnemu altarju, z napisom: C · E · M · AA · SS ·, kar je tolmačil: Cyrillus et Methodius, Apostoli Slavorum. 3. V zreški župniji pri Konjicah se nahaja Cirilov studenec, kjer sta sv. brata šla mimo, sta jedla suh kruh in pila vodo (Slov. Gospodar 1904, 7. jul., str. 4). 4. V Mojstrani v radoliški dekaniji na Gorenjskem, kjer je cerkev sv. Klementa, sta svetnika na potu v Rim šla mimo in sta pod šotorom

Srednjeveški patrociniji na Spodnjem Štajerskem.

Koncem naj še sledijo vsi patrociniji, ki se imenujejo v srednjeveških listinah, za obseg sedanje lavantinske škofije; sestavljeni in urejeni so na podlagi Zahnovega Ortsnamenbuch der Steierm. im Mittelalter. Ker pa ta knjiga upošteva le izrecno imenovane patrocinije, zato se je ta pregled spopolnil iz druge Zahnove publikacije: Urkundenbuch d. Herzogtums Steiermark, I- III (798—1260). Večkrat se namreč v listinah čita, da je v kakem kraju cerkev ali pa celo župnija, patron cerkveni se pa ne imenuje. Ker se cerkveni patroni le redkokedaj ali pri nekateri stavbi skoro nikdar ne imenujejo, zato so se tudi taki podatki dostavili iz zadnje knjige k patrocinijem, a so zaznamovani z zvezdico (*). Cerkve pa, ki ne obstojijo več, so v oklepajih.

Sv. Ana na Babni gori 1490. — Sv. Andrej: v Svičini 1197*; nad Polzelo 1229; v Šaleku 1444; v gradu Königsberg 1490; na Brdih pri Sl. Gradcu 1497. — Sv. Anton: v Slov. gor. 1421; v Stopercah 1441. — Sv. Barbara pri Konjicah 1475. — Sv. Benedikt v Slov. gor. 1150*, 1331. — Sv. Daniel: v Celju 1229*, 1319; pri Trbonju 1436. — Sv. Duh: v Ločah 1430; v Čelovniku 1452; v Podgorju 1452. — Sv. Egidij: pri Zidanem mostu 1224*, 1269; pri Gradiču 1320; v Slov. gor. 1329; pod Turjakom 1397. — Sv. Elizabeta v Slov. gradcu 1251*. — Sv. Filip v Golavabuki 1431. — Sv. Filip in Jakob v Laporju 1251*. — Sv. Jakob: v Dolu 1265; (na Remšniku 1372); v Dobrini 1394; v Vodrežu 1493; (v Königsbergu ok. 1500). — Sv. Janez: v Zajčkem sam. 1173; v Mariboru 1215*; pri Spodnjem Dravogradu 1305; pri Vuzenici 1305; na Peči 1329; pri Rečici 1347; na Dravskem polju 1441; v Letušu 1482. — Sv. Janez in Pavel v Dobrovljah 1482. — Sv. Jera v župniji Sv. Janeza pri Sp. Dravogradu 1479. — Sv. Jernej v Ribnici 1356; (pri Marenbergu 1382); pri Ločah 1405; v Zibiki 1405. — Sv. Jošt: (nad Mozirjem 1424); nad Šmartnom za Dreto 1424; v Raštanju (žup. Koprivnica) 1441. — Sv. Jurij: v Hočah 1146*, 1490; v Konjicah 1146*, 1274; v Škalah 1154*, 1250; na Remšniku 1201*, 1202; v Mozirju 1241; na Ščavnici 1336; ob južni žel. 1340; v Gotovljah 1362; na Pesnici 1383; v Slov. gor. 1388, pod Taborom 1436. — Sv. Kancijan: v Rečici 1173*; v Rožnem 1322. — Sv. Katarina: (v Ptuju 1291); (na Remšniku 1389);

---

prenočila (Lavtižar, Zgod. župnij in zvonov v dek. Radolica, 1897, str. 53). Najbrž se še drugod nahajajo slične pripovedke, ki bi zaslužile, da se otmejo pozabljivosti.

Za zgodovino svetnikovih potovanj nimajo te vesti nobene veljave, pač pa za zgodovino njunega kulta. Iz patrocinijev sv. Klementa se ne sme sklepati na itinerarij obeh svetnikov (to napako je storil tudi profesor Borovy v Kirch.-Lex.[2] II. p. 962), zakaj ta patrocinij je starokrščanski in je povsodi več ali manj razširjen (v kolinski nadškofiji ima n. pr. 30 župnijskih cerkev in nobene podružnice, kar je znamenje izredne starosti). To je enaka metoda, kakor če je neki nemški pisatelj, sledeč patrocinijem sv. Radegunde po Nemčiji in Ogerskem, hotel dokazati, kodi je bežala iz Turingije v Italijo, ko se vendar ve, da so jo ugrabili Franki in so jo v celo drugi smeri tirali seboj, ali pa kakor neki francoski benediktinec dokazuje iz cerkev sv. Martina po Piktaviji, katera pota je ta svetnik prehodil. Ravnotako tudi vrelci in stopinje kakega svetnika (Koblar, Zgodov. sorske fare, str. 62) nimajo zgodovinskega pomena in podobne legende se nahajajo pri vseh verstvih (n. pr. tudi v budizmu), zanimive pa so za zgodovino kulta.

Krivo bi tudi bilo, ako bi kdo mislil, da so se pri nas častili kedaj češkoslovanski svetniki kot slovanski. Častil se je res sv. Venčesl, a njegov kult je bil tudi pri Nemcih v navadi. Dokler je ta kralj živel († 933), je spadala Praga še pod nemško škofijo v v Pasavu (do l. 973.) in njegov spomin se nahaja zapisan v misalu brizinške škofije že pred l. 993. Narodna zavest ni do najnovejše dobe pospeševala kulta slovanskih svetnikov. To potrjuje tudi kult sv. Janeza Nepomučana. Med Slovenci ima manj cerkev ko med Nemci nad Dravo, ker namreč njegov kult popolnoma pravilno izžariva od groba; čim dalje proč od groba, čimdalje proti jugu, tem manj ima cerkev. Tudi sv. Vojteh ima na Goriškem svojo cerkev, ima jo pa tudi med Nemci v Cahenu, katero je začel zidati cesar Oton III. l. 1000. Pač pa je videti, da so nekateri patrijarhi češke narodnosti ali pa kateri drugi visoki kleriki oglejske cerkve vplivali na razširjanje svojih domačih svetnikov na slovenskih tleh — in to zasluži, da se razišče.

v Cirkulanah 1475. — Sv. Križ: na Slatini 1251*, 1303; pri Ljutomeru 1265; pri Planini 1414; pri Petrovčah 1424; pri Mariboru 1490; (pri Zrečah 1500). — Sv. Kunigunda: na Pohorju 1391; (pri Lembahu 1391); „Gornja“ 1416; pri Hajdinu 1443; (pri Celju 1436). — Sv. Lambert v Skomru 1313. — Sv. Lenart: v Novi cerkvi 1185*?, 1237; na Pohorju (Hoče) 1196; v Slov. gor. 1196*, 1404; v Dreveniku 1257; pri Gornjem gradu 1424; v Brežicah 1443. — Sv. Lorenc: nad Mariborom 1091*, 1147; pri Sv. Pavlu pri Voljski 1247; v Slov. goricah 1286; v Stranicah 1290; na Dravskem polju 1345; (pri Mariboru 1349); (pri Slov. gradcu 1375); na Bizeljskem 1404. — Sv. Magdalena: (v Jarenini 1139); v Mariboru 1289; (pri Voljski 1383). — Sv. Maksimilijan v Celju 1375. — Sv. Marija: v Jarenini 1139; v Braslovčah 1140; v Gornjem gradu 1140*; v Slivnici pri Mariboru 1146*, 1245; v Breznem 1184; v Jurkloštru 1205; v Rušah 1228*; v Šmarju 1236*, 1348; v Marenbergu v samostanu 1254; na Stari sv. gori 1256; v Veliki Nedelji 1283; v Ptuju pri dominikancih 1291; v Doberni 1322; v Mariboru 1330; v Solčavi 1365; na Kamenu pri Vuzenici 1383; v Cirkovcah 1404*; v Troblah pri Sl. gradcu 1432; na Homcu 1436; na Tinskem 1436; v Novi štifti pri Ptuju 1446; „Gradec“ pri Laškem 1448; v Podgorju pri Sevnici 1448; v gradu Ostervic 1480; v Zagorju ok. 1500. — Sv. Marjeta: pri Pesnici 1361; niže Ptuja 1391; nad glažuto (Kostrivnica) 1436; na Keblu 1440; (pri Polzeli 1441). — Sv. Martin: v Laškem 1205*, 1269; na Ponikvi 1236*, 1303; pri Šaleku 1250; na Pohorju 1252; na Paki 1262; pri Sl. gradcu 1265; v Trbovljah 1330; v Rožni dolini 1335; v Hajdinu 1374; za Dreto 1424; (pri Sl. gradcu 1431); pri Vurbergu 1443; na Remšniku 1457; pri Vranskem (Gottwein) 1461; v Teharju 1466. — Sv. Matevž pri Gomilskem 1467. — Sv. Mavricij v Jurkloštru 1282. — Sv. Mihael na Vranskem 1130; v Šoštanju 1130*; v Razvanju 1130*; v Pilštanju 1173*, 1424; v Črešnjevcu 1252*; v Marenbergu 1255*; (vzhodno od Šoštanja 1448); (pri Svičini 1496). — Sv. Mohor nad Laškem 1421. — Sv. Nikolaj: v Lembergu 1251*; v Vuzenici 1254*, 1260; v Žalcu 1260; pri Starem trgu 1335; pri Hočah 1382; v žup. sv. Martina pri Šaleku 1391; pri Novi štifti (Gornji grad) 1424; v Zavrču 1430; pri Polzeli 1436; pri Wiederdriesu 1447; pri Čadramu 1459; pri Monšpergu 1486; pri Ormožu 1486; pri Doberni ok. 1500; v Vinariju ok. 1500. — Sv. Ožbalt: v Ptuju 1321; v dravskem gozdu 1372; v Pernovem pri Galiciji 1436; v Cirkovcah pri Škalah 1436; (pri Valdeku 1490). — Sv. Pankracij: v Starem trgu 1174; (pri Zrečah 1402); pri Remšniku 1498. — Sv. Pavel na Voljski 1302; v Brezju (Rajhenburg) 1448. — Sv. Peter: v Rajhenburgu 1213*, 1341; pri Mariboru 1236; v Savinski dolini 1256; pod Sv. gorami 1257*, 1275; pri Radgoni 1265; v Zavodnem 1339; v Vitanju 1342; v Bučah 1500. — Sv. Peter (in sv. Pavel?) v Tinju 1251*. — Sv. Primož: pri Gornjem gradu 1389; na Pohorju ok. 1425. — Sv. Radegunda: nad Taborom 1412; v starotrški župniji 1459. — Sv. Rupert: (v Ljubiji 1241), pri Gomilskem 1241; na Vidmu 1297; v Slov. gor. 1443; pri Valdeku 1490; pri Laškem 1493. — Sv. Simon v Pernicah 1369. — Sv. Tomaž: (v Mariboru 1248); v Golavabuki 1375. — Sv. Udalrik: (v Mariboru 1300); v Podgorju 1375. — Sv. Venčesl 1251*. — Sv. Vid: (nad Mozirjem 1241*, 1461); pri Ptuju 1392; nad Valdekom 1399; pri Planini 1436; pri Vuzenici 1478. — Vsi svetniki: v Leskovcu pri Rajhenburgu 1355; (v Celju 1480); (v Ptuju 1495).

XIV.

Lučka opravilnika iz 18. stoletja.

V 18. stoletju so bili v naših krajih v navadi zapisniki cerkvenih opravil, ki obsegajo dneve javne službe božje, imenujejo običajne procesije, ustanovljene maše, skratka ves bogoslužni red tako, da se je novodošli duhovnik vedel po njih ravnati. Imenujejo se pa Matricula peractionum ali pa samo matricula. Knjige, ki nosijo dandanes ta naslov — matice — so se tedaj

še imenovale po vzgledu rimske cerkve: knjiga krščencev, poročencev, mrličev. Takih opravilnikov je gotovo še precej ohranjenih. Znan mi je v Slivnici pri Mariboru iz začetka 18. stoletja in je vpisan koncem krstne knjige, dva sta v Gornjem gradu, a šele iz začetka 19. stoletja (Matricula peractionum in parochia Oberburgensi consuetarum 1813 in Matricula Parochiae Oberburgensis), dva sta v Lučah (Matricula Pro Ecclesia Parochiali S. Laurentii in Laitsch, potrjena od ljubljanskega škofijstva dne 18. julija l. 1747., in Delineatio Matriculae Novae Pro Ecclesia Parochiali S. Laurentii in Leutsch, spisan med l. 1798—1805). Na Kranjskem je zanimiv opravilnik v Radovljici (Matricula divinarum peractionum) iz l. 1785.[1] in drugod.[2] Vsi ti spomeniki so važni za zgodovino javne božje službe in bi se morali zbrati in po škofijah skupno izdati. Naslednja objava lučkih opravilnikov in njih razlaga bo pokazala, kako zanimive drobtine za krajevno in cerkveno zgodovino se v njih nahajajo.

Prvi zapisnik je iz prve polovice 18. stoletja, obsega tudi seznamek štolnih taks. Ker pa je papež Benedikt XIV. l. 1751. za Avstrijo celo vrsto praznikov odpravil in je cesar Jožef prepovedal procesije, obhajanje sopraznikov in mnogo drugih cerkvenih običajev, zato je postal nov opravilnik potreben, ki je spisan po l. 1798. Kolikor se je dalo, je v njem prepisan prejšnji opravilnik, druge stvari so izpuščene, druge dodane. V starejšem opravilniku nas zanimajo stare cerkvene navade, ki so izvirale iz mnogostoletne tradicije, v novem pa nam sije nasproti veliki racijonalistični prevrat, ki se je izvršil v 18. stoletju tudi na cerkvenem polju.

Ker je mlajši (α) zapisnik prepisan po starejšem (A), zato izdamo starejšega kot podlago in denemo v oklepaj, kar je mlajši izpustil; kar pa je mlajši dodal, je tiskano *z* drobnimi črkami. Besedilo teksta A je torej vse, kar je tiskano *z* večjimi pismenkami, teksta α pa vse, kar je zunaj oklepajev. Pristavki od poznejše roke v tekstu A ali pa α so tiskani *z* dotičnimi črkami, a na čelu dostavljenega izraza stoji zvezdica (*).

Matriculae peractionum in Parochia Luče saec. XVIII.

Januarius.

1. Circumcisio Domini N. I. C. Solemnitas et peractio domi. Offertorium.
5. Vigilia absque jejunio. (Benedicto aquae.)
6. Epiphania Domini, peractio domi. (Benedictio auri, thuris et myrrhae) * Offertorium.

Dies immediate sequens est S. Valentini Presb. et Martyris.[3]

17. S. Antonii Abb. Patrocinium ad Ejusdem Ecclesiam (et pro illa Vicinia festum de praecepto).

20. Ss. Fabiani et Sebastiani MM (festum devotionis, peractio domi, Sacrum in proprio altari, Processio per pagum).

---

[1] Lavtižar, Zgodovina župnij in zvonov v dek. Radolici. I. 1897. str. 23.

[2] Prim. Kržišnik, Zgodovina horjulske fare, str. 140, 147 in 155.

[3] 7. jan. je praznik sv. Valentina opata, ki počiva v Pasovu, a v rimskem martirologiju se ne nahaja; sv. Valentin mašnik je 14. febr.

21. S. Agnetis V. et M. (festum devotionis).

22. Ss. Vincentii et Anastasii MM (festum devot.).

25. Conversio S. Pauli, (festum devotionis, Missa domi, exhortatio aliqua, vel saltem legatur populo Evangelium).

Februarius.

2. Purificatio B. V. M., peractio domi, Benedictio Candelarum (et Processio per pagum.) * Offert.

3. S. Blasii E. et M., (festum devot., Benedictio S. Blasii).

5. S. Agathae.

6. S. Dorotheae V. et M., (festum devot.).

9. S. Apolloniae V. et M. (festum devot.).

14. S. Valentini Presb. et M. (festum devot.).

16. S. Iulianae.

22. Cathedra S. Petri (Antioch. festum devot.).

(23. Vigilia cum jejunio.)

24. S. Mathiae Apostoli (peractio domi).

(Feria Secunda Bacchanaliarum consecrantur duae hostiae, quarum una ponitur ad Monstrantiam).

(Feria tertia Indulgentiae Confrat. Corporis Christi [7 ann. et 7 quadr.], expositio SSmi, Sub Sacro exhortatio).

Feria quarta Benedictio Cinerum et impositio capitibus more Solito Ecclesiae.

Martius.

(Sabbatho [quatuor Temporum] Officium cum uno Nocturno pro fundatoribus.)

(Dominica quatuor temporum Commemoratio Parochianorum; Sacro finito Processio per Coemeterium ad Ossilegium, decantando per viam psal. Miserere aut De profundis, ad ossilegium Libera me Dne.)

12. S. Gregorii (Papae, festum devot., Processio ad Sanctum Primum in Lauffen).

17. S. Gertrudis, (festum devot.)

19. S. Iosephi (festum de praecepto, Processio pro libitu ad s. Iosephum in Lauffen propter Indulgentias). Tota peractio domi.

(20. Ioachimi, festum devotionis. * Translatum ad Dom. infra Octavam Assumptionis B. M. V. a Sac. Cong Rit.)

21. S. Benedicti Abb. (festum devot. Missa ad S. Antonium et) pro illa vicinia Confessio Paschalis.

25. Annuntiato B. V. M. (festum de praecepto, Processio in Sulzbach, Vicario dantur 16. grossi). Tota peractio domi.

Dominica Palmarum. Benedicto ramorum (admoneantur Parochiani, ut intermittant Superstitiones et alios abusus). * Ratio de Scamnis. (Hebdomada Sancta feria quarta Vesperae uti moris est).

In Coena Domini (festum de praecepto uti moris est). Solita in Ecclesia peractio et dimidia pars Passionis ex pulpitu.

Die Parasceves (de more persolutio; Passio aut Exhortatio, Processio ad Sepulchrum Dni cum Ssmo) solita functio et altera pars Passionis.

Sabbatho Sancto. Benedictio Ignis et fontis (Vespere circa Sextam Resurrectio).

* Festum 7. Dolorum domi et est Via Crucis.

Aprilis.

Dominica Paschatis (peractio domi, Benedictio, post prandium Processio cum Sacris liquoribus, Vesperae.)

Iuxta Concess. Sacrae Caes. Maj. ddo. 11ma 7bris 1798 — et jam prius ddo gubern. 24ta et intimato 30ma Martii In Officio: Caeremonia in provinciis Austriacis Solita Resurrectionis celebratur ita: Hora 5ta incipit Matutinum, postea elevatio ex sepulchro, processio per coemeterium, dein major functio parochialis, finita hac benedictio Agni pasch. et circa 9nam Sacrum cum Evangelio ad populum.

Feria Secunda (Peractio ad B. V. M. in Rosule) peractio ad S. Antonii; domi etiam peractio hora 10ma.

(Feria Tertia, peractio domi).

(Dominica tertia post Pascha Dedicatio Ecclesiae Oberburgensis, Processio Oberburgum et alternis annis Synodus).

24. S. Georgii M. (festum devot., Peractio domi, Offertorium)

Si incidat in Dominica festum S. Georgii, celebratur hoc festum et est offert., secus subsequa Dominica.

25. S. Marci Evang. (festum devot.), Processio ad S. Antonium eiusdemque Ecclesiae ratio.

(Dominica quartâ post Pascha solent aliqui parochiani ad B. V. M. Solium in Carintiam Processionem instituere).

(Dominica quinta post Pascha Processio in Lauffen.)

Majus.

1. S. Philippi et Iacobi (peractio domi).

3. Inventio s. Crucis (festum de praecepto, peractio ad S. Antonium in proprio altari).

4. Ss. Floriani et Soc. MM (festum devot., peractio domi ad Ejusdem Scti altare).

(6. S. Ioannis ante Portam Latinam, festum devot., missa ad S. Antonium.)

(8. Apparitio S. Michaëlis Arch.)

(Diebus Rogationum ob distantiam Ecclesiarum Processiones domi fiunt per Coemeterium canendo Lytanias omnium Sanctorum).

Tribus diebus Rogationum fit Processio ita:

fer. 2da domi
fer. 3a ad s. Antonii
fer. 4a domi
} quolibet die hora 7ma Sacr. cum exposit. SSmi, postea inchoatur Processio, dein peractio cum Sermone.

(Vigilia Ascensionis absque jejunio.)

Ascensio Domini, peractio (et Processio) domi, (ratio Confraternitatis Corporis Christi). Hac die colligitur elemosyna ab edituis per Ecclesiam, ex qua solvuntur sacra feriis 5tis per annum pro confraternitate Corporis Christi applicata stipendio 30Xrum. * Haec consuetudo cessat 1807 ex pluribus rationibus, sed ferant ad Parochum.

Sequenti die feria 6. S. Jobi (festum devot., Missa ad S. Antonium).

Dominica Pentecostes, peractio domi (et ratio S. Laurentii. * Sunt Indulgentiae 7. ann. et totidem quadrag. confraternitatis SS. Corp. Christi). Offert. et Ratio Ecclae paroch. et confirmatio aedituum vel depositio.

Feria Secunda (Missa ad S. Antonium et quatuor Initia contra tempestatem) ad s. Antonii excursus, domi hora 10.

(Feria tertia peractio domi, quatuor Initia contra tempestatem.)

(Hebdomada quatuor Temporum fiant peractiones ut supra in Martio).

(Dominica prima post Pentecost. Festum Ss. Trinitatis, peractio domi.)

25. S. Urbani Papae et Mart. (domi Missa contra tempestatem, Solvit mons Raducha).

Solemnitas Corporis Christi (Processio domi cum SSmo) Tota solemnitas domi sine Sermone.

(Dominica post festum Corporis Christi Processio in Lauffen, ibique circuitus cum SSmo, et Se adjungunt).

(Diebus Dominicis post Festum Corporis Christi usque ad festum S. Bartholomaei domi cum SSmo quatuor Initia: non minus infra Octavam Corporis Christi quotidie ante pulsum Ave SSmum exponitur et persolvuntur Lytaniae de Passione Dni.)

(In Octava Corporis Christi circuitus cum SSmo, Indulgentiae plenariae.)

Junius.

9. SS. Primi et Feliciani (MM. antiqua Processio ad S. Primum Supra Kamnik in Carniolia).

13. S. Antonii de Padua (Indulgentiae Nazareth).

15. Ss. Viti et Soc. Si incidat in Dominica — secus subsequa Dominica celebratur solemniter et est offertor.

22. SS. Achatii (et Soc. MM. fuit antiqua Processio ad S. Achatium in Kallische, sed non amplius conducitur).

(23. Vigilia cum jejunio.)

24. S. Ioannis Baptistae (Processio ad S. Antonium.) excurs. ad s. Antonii. Item excurs. dominica Subsequa ad S. Anton., Si aliqua feria in hebdomada incidat hoc festum.

(26. SS. Ioannis et Pauli MM. Processio ad S. Leonardum in Oberburg.)

28. Vigilia cum Jejunio.

29. SS. Petri et Pauli Apostolorum et Commem. Oo. SS. Apost., peractio domi.

(30. Commemoratio S. Pauli.)

Julius.

2. Visitatio B. V. M. (Missa domi in proprio altari, petit etiam vinicia S. Antonii hac die missam in ara Ejusdem Bmae).

(Dominica ante festum SS. Hermagorae et Fortunati Processio ad S. Barbaram in Strashe).

12. SS. Hermagorae et Fortunati (Processio in Oberburg) eadem die festum S. Margarethae.

17. S. Alexii (festum devotionis).

(Post Dominicam SS. Hermagorae et Fortunati nova Dedicatio ad S. Antonium. * Non est, sed ante s. Bartolom.)

(22. S. Mariae Magdalenae, festum devot.).

(24. Vigilia cum Jejunio.)

25. S. Jacobi Apostoli (peractio domi).

26. S. Matris Annae (Concursus in Sulzbach).

31. S. Ignatii (festum devot.)

Augustus.

(1. S. Petri ad Vincula, festum devot.)
(2. Portiunculae, Indulgentiae plenariae Nazarethi.)
(4. S. Dominici, festum devotionis.)
5. Dedicatio B. V. Mariae ad Nives et S. Oswaldi (festum devot.).
(9. Vigilia cum Jejunio, post prandium Vesperae.)
10. S. Laurentii Patrocinium Parochialis Ecclesiae (et concursus) * Offert. Solemnizatur subsequa dominica. Item si in aliqua feria incidat, est Anniversarium cum uno nocturno cum 2 Sacris pro Benefactoribus Ecclesiae, Secus pridie.
14. Vigil. cum Jejunio.
15. Assumptio B. V. M. (Processio in Sulzpach) Tota solemnitas domi. * Dominica ante festum S. Bartholomaei Apostoli Dedicatio nova ad S. Antonium excursus ibidem.
(23. Vigilia cum Jejunio.)
24. S. Bartholomaei Apostoli (peractio domi).
(29. Decollatio S. Ioannis Bapt. Missa ad s. Antonium.)

September.

(1. S. Aegidii festum devotionis.)
Dominica ante Nativitatem B. V. M. antiqua Dedicatio ad. S. Antonium, excursus ibidem.
7. Nativitas B. V. M. (Processio in Neystift) Tota peractio domi.
14. Exaltatio s. Crucis (festum devot. Missa ad s. Antonium).
(Dominica prima post Nativit. B. V. M. festum SSmi Nominis Mariae, peractio domi in proprio altari, Indulg. plenariae animabus in purg. applicabiles.)
(Quatuor Tempora ut supra in Martio observanda.)
(20. Vigilia cum Jejunio.)
21. S. Matthaei Ap. et Ev. (Processio Nazarethum).
(24. S. Ruperti Episcopi.)
29. Dedicatio S. Michaelis Arch.
(30. S. Hieronymi Presb. festum devot.).

October.

(4. S. Francisci Seraphici festum devot.).
(13. S. Colomani M. festum devot.).
Dominica ante festum s. Galli tertia hujus mensis Dedicatio Ecclesiae parochialis. * Offertorium.
(16. Galli, festum devot.).
18. S. Lucae Evang.
21. S. Ursulae (festum devot.)
(23. S. Severini, festum devot.).
(27. Vigilia cum Jejunio).
28. S. Simonis et Iudae Apostolorum (Indulgentiae Confraternitatis Corporis Christi).
(Sequentibus Dominicis fiunt Rationes Confraternitatum et pridie Vesperae defunctorum:
Dom. 1. ratio Confrat. S. Antonÿ. Vesperae pridie domi.
Dom. 2. ratio Confrat. S. Laurentii.

Dom. 3. ratio Confrat. B. V. M.
Dom. 4. ratio Confrat. S. Nicolai.
Dom. 5. ratio Confrat. S. Florianÿ.)
31. Vigilia cum Jejunio.

November.

1. Festum Omnium Sanctorum (a meridie duplices Vesperae. Offertorium.) Tota Solemnitas domi: Sermo parochi, hoc finito orat in cathedra 1. partem Rosarii sub qua pergunt ad offert., quod est totum parochi: in fine peract. iterum est offert: quod est Ecclesiae. — A meridie persolutis Lytaniis vesp. defunct., et ad ossileg. Libera solito in Ecclesia more.

2. Commemoratio fidel. Defunctor. (peractiones uti moris est). Sermo Cooperat: hoc finito orat, ut heri, 1. part. Rosarii et pergunt ad offert., quod est Cooper.)

(6. S. Leonardi, festum devot., Missa ad s. Antonium).

11. S. Martini (Ep. Indulgentiae Confrat. Corp. Christi, pridie Vesperae cum expositione SSmi in Sacello Corporis Christi. * Offertorium.) Si incidat in die dominica, secus Subsequa Dominica solemnizatur et est Offert.)

19. S. Elisabetha Vid. (Patrocinium in Lauffen).

21. Praesentatio B. V. M. (festum devot., Missa domi in proprio altari).

23. S. Clementis M (festum devot.).

(29. Vigilia cum Jejunio).

30. S. Andreae Apostoli.

Feriis 4. et 6. proximo Adventus tempore qualibet hebdom. jejun.

December.

3. S. Xaverii.

4. S. Barbarae (V. et M. festum devot. Missa in Sacello Corporis Christi).

6. S. Nicolai (festum de praec., peractio domi in proprio altari, Processio per pagum, si conducitur, et quasi concursus).

7. Jejunium ex Voto.

8. Conceptio B. V. M. (festum de praec.) peractio (in proprio altari).

13. S. Luciae (V. et M. festum devot.).

(Quatuor tempora ut supra in Martio observanda.)

(20. Vigilia cum Jejunio.)

21. S. Thomas Apostoli (peractio domi).

24. Nativitas Dni, Vigilia cum Jejunio. Vespere hora 11ma incipit Matutin, postea Solemnis peractio cum Sermone, dein celebrat 1 sacrum Cooperat., sub quo est. offert.

25. Nativitatis D. N. I. C. (domi ut moris est.) hora 6ta Rorate a Cooperatore, media 10ma peractio, sed sine Sermone, a parocho. Unum sacrum petitur a vicin. s. Antonii, quod peragit Coop. circa hor. 9nam.

26. S. Stephani M. et Commem. Oo. Ss. Martyr., peractio domi, Benedictio Salis, aquae (et equorum). Aeditui colligunt Salem, $1^1/_2$ mensura competit illis, reliq. parocho, sed debet providere per annum Ecclesiam ad Baptismata et Benedict. aquae.

27. S. Ioannis Apostoli et Evang. (peractio domi et Benedictio vini).

28. Sanctorum Innocentium (peractio domi).

31. S. Sylvestri (festum de praec., peractio domi). Gratiarum actio cum Sermone et Te Deum ex permissione S. Caes. Reg. Majestat. ddo 17ma Martii 1791.

(Qualibet Dominica prima Mensis peractio et Indulgentiae SSmi scapularis.)
(Qualibet Dominica secunda Mensis non impedita Devotio S. Crucis).

(Dominica prima Quadragesimae ratio S. Viae Crucis.)

(Quandocunque est Offertorium in Ecclesia Parochiali pars tertia Lini et Lanae est Vicarÿ, pars autem tertia in pecunia est Cooperatoris, Syndico vero porrigenti crucem deosculandam datur pro una mensura vini pretio currenti: reliquum est Ecclesiae).

Ex permissione Supra citat. habentur 4 Initia a festo Corporis Xti diebus Dominicis usque ad Dominicam post fest. S. Bartholomaei inclusive.

Cum processiones nec domi, nec ad filialem liceat conducere, si tamen aliquae conducantur, conveniatur pro stipendio.

De libera ad ossilegium Singulis diebus Dominicis quatuor temporum, quod solvitur ex eleemosyna Ecclesiae, cuilibet sacerdoti à 15 Xris.

Ta precej obsežen tekst nam marsikaj zanimivega pove o praznikih, o procesijah in nekaterih obredih, kar bomo poskusili v naslednjih vrsticah razložiti.

1. O praznikih.[1]

Prazniki so se začeli v starokrščanski cerkvi obhajati šele v dobi miru v 4. stoletju, od tedaj pa je vsako stoletje vpeljalo v cerkev nekaj novih godov in tako je število praznovanih dni narastlo neprimerno visoko. Zato so na cerkvenem zboru v Kostnici (1414—1418) nekateri zahtevali, naj se to število zniža. A to se ni zgodilo. Škofje so imeli pravico uvajati za svoje škofije praznike in vsled tega so se v vsaki škofiji slavili drugi godovi. Kako je bilo v tem oziru v naših krajih, nam pojasni sledeča tablica, v kateri so sestavljeni prazniki solnograjske škofije iz l. 1575 (po knjigi: Libri Agendorum secundum antiquum usum Metropolitanae Salisburgensis Ecclesiae. 1575. Pars I pag. 283) in ljubljanske škofije za vlade neumornega škofa Tomaža Hrena (objavljeno v Izvestjih III, str. 39). Na prvem mestu pa stoje opombe glede praznikov v lučkem opravilniku, ker se v njih zrcalijo še srednjeveške navade, na zadnjem mestu pa tisti prazniki, katere je papež Urban VIII. l. 1642. s svojo bulo „Universa per orbem“ zapovedal enako po celem svetu praznovati, obenem pa je škofom odsvetoval poleg teh praznikov še druge vpeljevati. Ti prazniki pa so naslednji: Vse nedelje, Božič, Obrezovanje N. G., Razglašenje, vstajenje in dva naslednja dneva, Vnebohod, Binkošti in dva naslednja dneva, presv. Trojica, Rešnje Telo, Najdenje križa; izmed Marijinih godov: Svečnica, Oznanjenje, Vnebovzetje, Rojstvo; na čast angelom in svetnikom: Dedicatio Michaelis archangeli, rojstvo sv. Janeza Krstnika, sv. Peter in Pavel, sv. Andrej, sv. Jakob, sv. Tomaž, sv. Filip in Jakob, sv. Jernej, sv. Matevž, sv. Šimon in Juda, sv. Matija, sv. Štefan, sv. nedolžni otročiči, sv. Lovrenc, sv. Silvester, sv. Jožef, sv. Ana, Vsi svetniki in eden deželni in eden krajevni patron. L. 1708. je papež Klement XIII. dodal še praznik Brezmadežnega Spočetja Device Marije.[1]

---

[1] Benedicti XIV. Opera: De Festis etc. 1754. — Kellner, Heortologie oder das Kirchenjahr und die Heiligenfeste in ihrer geschichtlichen Entwicklung. 1901. — Lechner, Mittelalterliche Kirchenfeste und Kalendarien in Bayern. 1891. — Nilles, Kalendarium manuale utriusque ecclesiae orient. et occid. 1896. — Smrekar, Stare pisane mašne bukve kranjskega farnega arhiva (Donesek k zgodovini javne službe božje na Kranjskem). Zgod. Zbornik, str. 26. nasl.

[2] P. Lucius Ferraris, Bibliotheca canonica. Venetiis 1773, sub v. Festa.

Pregled cerkvenih praznikov.

	Prosinca						Svečana						
	1	6	20	21	22	25	2	3	6	9	14	22	24
	Obrez. Gosp.	Razglaš. Gosp.	Sv. Fab. in Boštj.	Sv. Neža	Sv. Vinc. in Anast.	Spreobr. Pavl.	Svečnica	Sv. Blaž	Sv. Doroteja	Sv. Apolonija	Sv. Valentin	Stol sv. Petra	Sv. Matija
Luče	1	1	1*	1*	1*	1*	1	1*	1*	1*	1*	1*	1
Solnograd 1575 . .	1	1	.	.	1	1	1	.	.	.	.	.	1
Ljubljana 1600 . .	1	1	1	.	.	1	1	.	1	.	.	.	1
Vesol. cerkev 1642	1	1	.	.	.	.	1	.	.	.	.	.	1

	Sušca													Aprila	
	12	17	19	20	21	25	26							24	25
	Sv. Gregorij	Sv. Jedert	Sv. Jožef	Sv. Joahim	Sv. Benedikt	Ozn. Dev. M.	Smrt sv. Rup.	Veliki četrtek	Veliki petek	Velikonočna nedelja	Velikonočni pondeljek	Velikonočni torek	Velikonočna sreda	Sv. žeblji	Sv. Jurij	Sv. Marko
Luče	1*	1*	1	1*	1*	1	.	1	.	1	1	1	.	.	1*	1*
Solnograd 1575 . .	.	.	.	.	.	1	1	1	1†	1	1	1	1	1†	1	.
Ljubljana 1600 . .	1	.	.	.	.	1	.	.	.	1	.	.	.	.	1	1
Vesol. cerkev 1642	.	.	1	.	.	1	.	.	.	1	1	1	.	.	.	.

	Vel. travna													Rožnika					
	1	3	4	6	8	25								9	15	22	23	29	
	Sv. Filip in Jak.	Najdenje križa	Sv. Florjan	Sv. Janez p. lat. v.	Prik. sv. Mihaela	Sv. Urban	Vnebohod Gospodov	Sv. Job	Binkoštna nedelja	Binkoštni ponedeljek	Binkoštni torek	Binkoštna sreda	Sv. Trojica	Sv. Rešnje Telo	Sv. Primož i. Fel.	Sv. Vid	Sv. Ahacij	Rojstvo Jan. Krst.	Sv. Peter in Pavel
Luče	1	1	1*	1*	.	.	1	1*	1	1	1	.	1	1	.	.	.	1	1
Solnograd 1575 . .	1	1	.	.	.	.	1	.	1	1	1	1	.	1	.	.	.	1	1
Ljubljana 1600 . .	1	1	1	.	1	1	1	.	1	.	.	.	.	1	1	1	1	1	1
Vesol. cerkev 1642	1	1	.	.	.	.	1	.	1	1	1	.	1	1	.	.	.	1	1

* pomeni festum devotionis.

† pomeni, da te samo poldneva praznuje.

	Mal. srpana									Vel. srpana								
	2	4	12	17	20	22	25	26	31	1	4	5	10	11	15	16	24	28
	Obiskanje D. M.	Sv. Udalrik	Sv. Mohor i Fort.	Sv. Aleš	Sv. Marjeta	Sv. M. Magdalena	Sv. Jakob	Sv. Ana	Sv. Ignacij	Vezi sv. Petra	Sv. Dominik	M. Snežn. in Ožb.	Sv. Lovrenc	Sv. Radegunda	Vnebovz. D. M.	Sv. Rok	Sv. Jernej	Sv. Avg. in Daniel
Luče	.	.	1	1*	.	1*	1	1	1*	1*	1*	1*	1	.	1	.	1	.
Solnograd 1575 . .	.	1†	.	.	1†	1	1	.	.	.	.	.	1	.	1	.	1	1†
Ljubljana 1600 . .	1	.	1	.	.	.	1	1	.	.	.	1	1	1	1	1	1	1
Vesol. cerkev 1642	.	.	.	.	.	.	1	1	.	.	.	.	1	.	1	.	1	.

	Kimovca										Vinotoka						
	1	8	14	21	22	24	25	26	29	30	4	13	16	18	21	23	29
	Sv. Egidij	Rojstvo Dev. Mar.	Povišanje križa	Sv. Matevž	Sv. Mavricij	Prenos sv. Rup.	Posveč. solnogr. c.	Prenos sv. Virg.	Sv. Mihael	Sv. Hijeronim	Sv. Frančišek as.	Sv. Koloman	Sv. Gal	Sv. Lukež	Sv. Uršula	Sv. Severin	Sv. Šimon in Juda
Luče	1*	1	1*	1	.	.	.	.	1	1*	1*	1*	1*	.	1*	1*	1
Solnograd 1575 . .	.	1	.	1	.	1	1	1	1	.		.	.	.	.	.	1
Ljubljana 1600 . .	1	1	1	1	1	.	.	.	1	.	.	.	.	1	1	.	1
Vesol. cerkev 1642	.	1	.	1	.	.	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	1

	Listopada										Grudna									
	1	2	6	11	19	21	23	25	27	30	4	6	8	13	21	25	26	27	28	31
	Vsi svetniki	Verne duše	Sv. Lenart	Sv. Martin	Sv. Elizabeta	Darovanje D. M.	Sv. Klement	Sv. Katarina	Smrt sv. Virgilija	Sv. Andrej	Sv. Barbara	Sv. Miklavž	Brezm. Sp. D. M.	Sv. Lucija	Sv. Tomaž	Božič	Sv. Štefan	Sv. Janez evang.	Nedolžni otroci	Sv. Silvester
Luče	1	.	1*	.	.	1*	1*	.	.	1	1*	1	1	1*	1	1	1	1	1	1
Solnograd 1575 . .	1	.	.	1	.	.	.	1	1†	1	.	1	1†	.	1	1	1	1	1	.
Ljubljana 1600 . .	1	1†	1	1	1	1	.	1	.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	.
Vesol. cerkev 1642	1	.	.	.	.	.	.	.	.	1	.	.	1	.	1	1	1	1	1	1
													1708							

* pomeni festum devotionis.

† pomeni, da se samo pol dneva praznuje.

L. 1642. je bilo torej za vesoljno cerkev predpisanih 38 praznikov; Solnograjščani, ki so jih imeli prej — izven praznikov, ki pridejo na nedelje — 53, so jih morali 19 opustiti, 3 nove (Jožef, Ana, Silvester), katerih do tistih dob niso obhajali, pa vsprejeti, ljubljanska škofija, ki je štela za Hrena 62 praznikov, je morala 32 opustiti, 2 pa uvesti (Jožef, Silvester). A ta predpis se ni izvršil. Udomačene praznike je bilo težko odpraviti. O tem je najbolj zanimiva priča naš rokopisni opravilnik, ki našteje 83 praznikov še ok. l. 1725. Godove, ki so se pred l. 1642. popolnoma praznovali, uvršča v posebno kategorijo — med polupraznike, festa devotionis, ki so se iz pobožnosti še nadalje obhajali.

Prvi opravilnik je bil spisan med l. 1715. do pribl. 1730; zakaj omenja se aniversarij po župniku Pavlu Pogačniku, ki je umrl l. 1715., in predpisuje se v nedeljo pred Mohorjevim procesija k Sv. Barbari, katero cerkev so že l. 1725. porušili, najbrž pa se je še to krajevno ime nekaj let ohranilo, dokler se ni udomačil izraz Sv. Frančišek.

Mlajši zapisnik pa je iz let 1798—1805; citira namreč postavo iz l. 1798., potem pa ima pripisek od druge roke iz l. 1807.; ker je pa novi župnik nastopil l. 1806. in je njegov prednik odšel l. 1805., zato je zadnja letnica terminus ante quem za naš spomenik.

Iz starejšega opravilnika še jasno odseva srednjeveški značaj. Novejših odredb ne upošteva. God sv. Joahima še stoji na starem mestu, dasi ga je premestil že Gregorij XV. l. 1622., a prvotni avtor tega zapisnika je pozneje sam popravil to zmoto. Nikjer pa ne govori o prazniku angelov varihov, katerega je uvel za cesarstvo Pavel V. l. 1608. in ga je Klement X. l. 1667. preložil na prvo nedeljo meseca septembra.

Od meseca decembra vključno do konca aprila našteva naš zapisnik samo praznike in sopraznike, drugih dni ne imenuje. V ostalih 7 mescih (maj—november) pa je glede praznikov nenatančen. Pri osem godovih (sv. Janez Krstnik, sv. Ana, Vnebovzetje, Rojstvo D. M., sv. Matevž, sv. Mihael, sv. Šimon in Juda in sv. Andrej), ki so bili zapovedani prazniki za vesoljno cerkev, tega ne omeni s svojimi običajnimi izrazi: solemnitas, peractio ali pa festum, festum de praecepto. Vrhutega našteje osem godov (Prikazanje sv. Mihaela, sv. Urban, sv. Primož in Felicijan, sv. Ahacij, Obiskovanje D. M., sv. Mohor, sv. Martin in sv. Elizabeta), ki so bili pred l. 1642. zapovedani prazniki v ljubljanski škofiji, a ne pristavi, ali veljajo kot festum devotionis, ali čemu jih našteva. Isto velja o petih drugih godovih (sv. Anton Pad., sv. Janez in Pavel, Spomin Pavlov, Obglavljenje Janezovo in sv. Rupert). Nekatere izmed teh godov so praznovali n. pr. sv. Martina prav slovesno, najbrž tudi sv. Primoža in Felicijana, sv. Janeza in Pavla, sv. Mohorja in Fortunata. Zanimivo pa je, da se dva svetnika, čiju goda sta bila nekdaj v ljubljanski škofiji zapovedana praznika — sv. Vid in sv. Lukež — niti ne imenujeta. Čeprav je torej zapisnik potrjen, je vendar nezanesljiv. Praznike, ki so bili za vesoljno cerkev predpisani, smo zato uvrstili v našem pregledu v redu lučkih praznikov, četudi jih ne omenja zapisnik, ne pa drugih dvomljivih godov, ker ne vemo, kako so se obhajali.

Ako torej sledimo izrecnemu pristavku festum devotionis, naštejemo 37 sopraznikov — morda jih je bilo še več — ti zaznamenovani pa padejo večinoma v zimske in pomladne mesce, ko je manj opravka na polju. Od Od teh 37 se jih je 15 obhajalo prej v ljubljanski škofiji, kamor so spadale Luče od l. 1461., *drugih 22 pa so Lučani sprejeli od drugod.* Ti so: sv. Neža, sv. Vincencij, sv. Blaž, sv. Apolonija, sv. Valentin, stol sv. Petra, sv. Jera, sv. Joahim, sv. Benedikt, sv. Janez pri latinskih vratih, sv. Job, sv. Aleš, sv. Magdalena, sv. Ignacij, sv. Klement, Vezi Petrove, sv. Dominik, sv. Hijeronim, sv. Frančišek Asiški, sv. Koloman, sv. Gal in sv. Severin, škof kolinski. Izmed teh je bil praznik sv. Joahima po rimski stolici uveden začetkom 17. stoletja, obhajal se je pa v Lučah morda že prej (v 15. stoletju) in kult sv. Ignacija so pa menda razširili duhovniki, učenci jezuitov; vsi drugi zgoraj našteti izvenljubljanski soprazniki pa so se ohranili po tradiciji še iz srednjega veka. Med njimi stoje na čelu rimski svetniki (sv. Neža, sv. Valentin, Petrov stol, sv. Janez pri lat. vr., sv. Aleš, sv. Klement in Petrove vezi), benediktinski so: sv. Jera, sv. Benedikt in sv. Gal; od Nemcev so prevzeti Vincencij[1], Koloman in Severin, drugi pa so posebno slavljeni ustanovniki redov (sv. Dominik, sv. Frančišek).

Ako nadalje upoštevamo, da se v našem opravilniku 14 godov, ki so nekdaj bili v ljubljanski škofiji prazniki, ne šteje (pri nekaterih morda vsled nepaznosti) med sopraznike, dvoje se jih je celo izpustilo, 22 drugih izvenljubljanskih se pa slavi, potem se bomo čudili moči cerkvene tradicije, ki je po 260letni (1461—1725) zvezi ohranila spomin in ljubezen do svetnikov, ki so se častili pred zvezo z novo škofijo, spoznali pa bomo tudi, da so bile razlike v praznovanju godov ne samo med škofijami, ampak v isti škofiji med župnijami.

Nas zanima še eden izraz: Festum de praecepto. Nahaja se samo osemkrat (sv. Anton Pušč., Oznanjenje D. M., Veliki četrtek, Najdenje Križa, sv. Miklavž, Spočetje D. M. in sv. Silvester) in skoro bi mislili, da pomeni praznike, ki še niso bili dolgo v navadi in pri katerih se je moralo njih obhajanje ljudstvu zabičevati. Razven o prazniku Oznanjenja D. M. in Najdenja križa nam je to precej jasno. Po zapisniku škofa Hrena se tedaj še nista obhajala godova sv. Jožefa in sv. Silvestra; prvi se je uvedel l. 1621., drugi l. 1642 v vesoljno cerkev. Urban VIII. je zapovedal l. 1642. slaviti krajevne patrone in od tod praznik sv. Antona za sosesko okoli njegove cerkve; praznik Spočetja D. M. je vpeljal Hren l. 1629 za svojo škofijo[2] in papež Klement XI. l. 1708. za vesoljno cerkev. Za časa Hrena se je praznoval še ves Veliki teden, kakor v srednjem veku, pozneje pa, ko je bila ta navada l. 1642. odpravljena, se je najbrž od škofov zapovedalo slaviti vsaj Veliki četrtek; in od njih bo tudi zapovedani praznik sv. Miklavža kot škofijskega patrona.

Sredi 18. stoletja se je pa število praznikov še bolj skrčilo in tudi soprazniki so se odpravili, ko je posvetna oblast s silo prepovedala jih obhajati. Prvo tako dovoljenje je dobila od rimske stolice Španija l. 1727.,

---

[1] Ima sopraznik v solnograjski nadškofiji. Njegovi ostanki so bili prenešeni v Solnograd. Kirch.-Lex.[2], X p. 1593. — [2] Mitteilg. d. hist. Ver. f. Krain 1848 p. 77.

potem Napolj in Sicilija l. 1748., na to Avstrija l. 1754. Ta dogodek je zabeležil nazareški kronist s temi besedami: 1754 am 27. Aug. erschien ein kaiserliches Dekret mit Anschluß einer Tabelle ... das am 1. Sept. 1753. von Seiner Heiligkeit Papst Benedikt XIV. erlaßene Indult, welches im österreichischen Kaiserstaate etliche gebotene Festtage zu Werktagen bestimmte. Das Indult mußte auf Befehl des Grafen Ernst von Athems dreimal verkündigt werden.“ Izmed praznikov, katere je predpisovala bula „Universa per orbem“ iz l. 1642., jih je ostalo le 15, drugi so se ponižali v sopraznike. L. 1771. je pa vlada dosegla, da so se tudi ti izbrisali iz cerkvenega koledarja in so se posti pred njimi (n. pr. pred apostolskimi godovi) premestili v adventni čas. Ljudstvo se je pa držalo starih navad. Še Marija Terezija je izdala l. 1780. ukaz, „daß, wenn in das Künftige diese Tage öffentlich verkündigt, an dem Vorabend die Glocken geläutet, vor und an demselben Tage selbst der feierliche Gottesdienst mit Amt, Predigt oder einer Rede bei dem Altar, öffentlicher Lesung des Evangeliums, Vespern und Litaneien gehalten oder andere dergleichen öffentliche Zeichen der Feierung beobachtet würden, jeder solche Akt mit 10 Reichstaler zu Handen des Religionsfonds ohne Nachsicht bestraft würde.[1]“ Cesar Jožef II. pa je odpravil tudi vse bratovščine, prepovedal procesije in vse izredne cerkvene pobožnosti, pa tudi njegovi nasledniki so se mešali v cerkvene zadeve. Posledice se jasno zrcalijo v našem drugem zapisniku izza konca 18. stoletja, ki je ves pristrižen in prikrajšan nasproti svojemu starejšemu predniku, drugači pa vestno citira cesarske ukaze „in politico-ecclesiasticis“.

2. O procesijah.

Rimski obred pozna sedem rednih procesij. Tri se vršijo pri domači cerkvi (na Svečnico, Cvetno nedeljo in na dan sv. Rešnjega Telesa), pri štirih drugih se gre k sosednjim cerkvam (na Markovo in trikrat v prošnjem tednu). Od srednjega veka sem se izven Rima slavi pri nas, v Nemčiji, v Galiji in morda tudi drugod Vstajenje Gospodovo s procesijo. Procesija na predvečer vernih duš je menda posebnost naših krajev. K splošno uvedenim sprevodom doda lučki opravilnik še pet drugih. Dva sta liturgična in sicer na velikonočno nedeljo popoldne s sv. oljem in na dan Vnebohoda Gospodovega; trije pa so bratovščinski, namreč na dan sv. Fabijana in Boštjana (bratovščina sv. F. in B. se imenuje l. 1631 in 1690), na praznik sv. Miklavža, škofijskega zavetnika (bratovščina sv. M. in sv. Florjana se imenuje l. 1690. in v našem opravilniku koncem oktobra) in na osmino praznika sv. R. T. (bratovščina se imenuje l. 1690. in v našem zapisniku.) Ta osmina je glavni praznik imenovane bratovščine. V Rimu imajo te bratovščine še dandanes pri sv. Petru in pri Mariji Večji ta dan po večernicah krasen in slikovit sprevod.

Za procesijo s sv. oljem nisem našel drugih vzgledov.[1] Nekaj sorodnega je slovesen sprevod, s katerim se neposvečena sv. olja na veliki

---

[1] Rieder, Handbuch der k. k. Verordnungen über geistliche Angelegenheiten. Wien 1847 p. 192.

[2] Valvasor pozna procesijo pri rožnivenški kapeli v krški župniji ob enih na Velikonočno nedeljo. Ehre d. H. Kr. VIII, p. 742.

četrtek prinesejo pred škofa; svoje dni je bil ta obred še bogatejši in so jih nosili pod baldahinčki.[1] Mogoče, da ima naša procesija kako zvezo s starokrščansko navado, da so novokrščenci na velikonočni dan in vso osmino zvečer po večernicah šli v beli obleki v sprevodu h krstnemu kamenu. Še koncem 13. stoletja pozna ta lep običaj škof Durand v galski cerkvi.[2]

Procesija na dan Vnebohoda Gospodovega je pa starokrščanskega izvira in spominja na tisto pot, katero je napravil ta dan Vzveličar s svojimi učenci na Oljsko goro. V Jeruzalemu so obhajali ta praznik zunaj mesta na sami Oljski gori in so se potem vračali v slovesni procesiji nazaj; zunaj mesta so slavili ta dan tudi v Antijohiji in v Carigradu, procesija pa je bila običajna v severni Italiji, v Galiji in tudi v Solnogradu, kjer jo predpisuje ritual iz l. 1575. s križi in zastavami.

Izven domače fare pa je bilo 16 procesij (Sl. 161.). Razdeljene so bile na mesece od marca do septembra, ker v zimskem času menda ni kazalo radi slabih potov prirejati božjih potov. Te procesije so bile vse ob nedeljah ali tedaj še zapovedanih praznikih; na delavnik (?) je bila samo ena: dne 26. jan. v najbližjo soseščino k sv. Lenartu.

Ako pogledamo kraje, kam so ti sprevodi šli, spoznamo, da so obiskali tekom leta vse najbližje ležeče cerkve sosednjih župnij domače (ljubljanske) škofije in oglejske očakovine.

I. Lučka župnija meji na vshodu na ljubensko. Tja so šli sprevodi:

1. K sv. Primožu na dan sv. Gregorija. Vzrok nam ni znan. Cerkveno posvečenje se je obhajalo šele v nedeljo po sv. Jerneju.[3] A vsled te procesije so po l. 1857. postavili altar sv. Gregoriju, ki se prej ni tukaj nahajal. Patrocinija niso Lučani tukaj obhajali, ker so bili, ko se je ta cerkev l. 1481 posvetila, že navajeni ga praznovati pri starejši in slavnejši cerkvi sv. Primoža nad Kamnikom.

2. K Materi Božji na Rosule. *a)* Na velikonočni pondeljek radi spomina posvečenja tamošnje cerkve. „26. aprila l. 1669 je bilo posvečenje cerkve, h kateremu je prišlo 6 duhovnikov s procesijami.“[4] *b)* Na praznik sv. Jožefa. Kapela je bila v kratkem času tako slavna postala, da so jo izkratka imenovali cerkev sv. Jožefa. Tako se razlaga: Ad. s. Josephum in Lauffen. Pristavljeno pa je: pro libitu, zakaj procesija ni bila izmed starih, že vkoreninjenih, ampak nova, in najbrž je ni spremljal kakor sicer duhovnik in verniki so šli sami — propter indulgentias.

3. K sv. Elizabeti v Ljubno: *a)* Peto nedeljo po Veliki noči, ko je bila morda Dedicatio Ecclesiae in *b)* drugo nedeljo po prazniku sv. R. T., kjer so se pridružili procesiji s sv. R. T. Zadnji dan se še zdaj obhaja kot t. zv. lepa nedelja.

II. Proti jugovzhodu meji lučka župnija na gornjegrajsko. Tja so šle procesije:

1. K sv. Barbari na t. zv. straško nedeljo (t. j. nedeljo pred sv. Mohorjem ali po sv. Udalriku). Obhajalo se je posvečenje cerkve. Po zimi se

---

[1] Durandus, l. c. p. 223/4. — [2] Durandus, l. c. 250/1. — [3] Orožen, Dek. Ob. p. 158.
[4] Rosulski zapisnik.

je slavil tudi patrocinij in so prihajali verniki v sprevodih; a iz Luč morda ne. Prej navedeni analist pri sv. Frančišku pristavi po 3. dec. l. 1715: „Drugi dan je bil patrocinij sv. Barbare in sosednje župnije so prišle kakor po navadi v procesijah.“ Nova cerkev sv. Frančiška je bila posvečena dne 28. nov. l. 1728.; a zanimivo je, da se Dedicatio obhaja ob starem datumu na straško nedeljo. Tako je še dandanes.

2. K sv. Lenartu dne 26. junija, na dan sv. Janeza in Pavla, ki sta imela in še imata tamkaj svoj stranski altar.

3. K sv. Mohorju in Fortunatu v Gornji grad. *a)* Tretjo nedeljo po Binkoštih, ko se je obhajalo cerkveno posvečenje, in *b)* na praznik obeh zaščitnikov. „L. 1627. je imel škof Tomaž Hren v Gornjem gradu slovesno opravilo in je zavkazal vsem vikarjem v gornjegrajskem komisarijatu, da naj pridejo vsako leto s svojimi župljani v procesiji, z zastavami in s petjem k materni cerkvi k patrociniju.“[1]

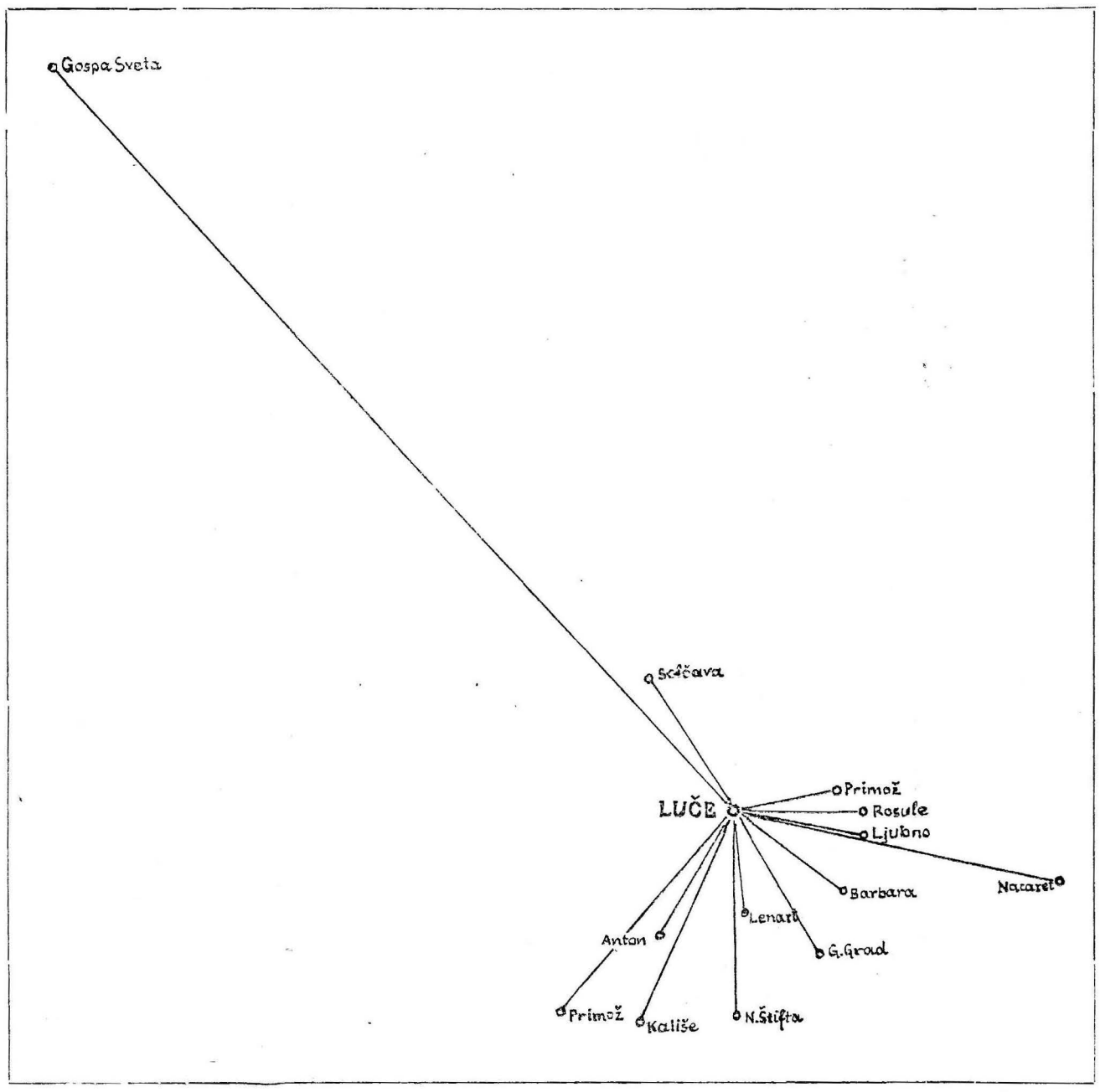

Sl. 161. Smeri procesij iz Luč k sosednjim cerkvam v 17. stoletju.

4. K Mariji Devici pri Novi štifti na Marijino Rojstvo. Tukaj so bili na binkoštno nedeljo, na praznik Vnebohoda in Rojstva Marijinega popolni odpustki. O Binkoštih so imeli Lučani doma opravilo, na dan Vnebovzetja so hodili že od nekdaj v Solčavo in tako jim je ostal tretji dan odpustkov — praznik Rojstva Marijinega — za procesijo v Novo štifto.

III. Dandanes meji lučka župnija na župnijo sv. Ane v Gojzdu, ki pa je spadala v 17. stoletju pod Nevlje kot podružnica;[2] ravno tako je bila neveljska podružnica cerkev sv. Ahacija v Kališču, zdaj pod Gojzd. Tja so šli Lučani obhajat patrocinij dne 22. junija.

IV. Proti zapadu se stika lučka župnija s solčavsko. V Solčavo je šla procesija dvakrat: Na dan Marijinega Oznanjenja, ko je bil patrocinij (dandanes je naslov Marije Snežne) in na dan Vnebovzetja, kar je bil najbrž prvotni patrocinij. Posvečevanje se je obhajalo l. 1485. prvo nedeljo po 2. juliju.

---

[1] Mitt. d. hist. Ver. f. Krain 1862 p. 108.

[2] Valvasor l. c. II p. 779.

V procesijah so obiskali Lučani tudi dva velika božja pota. Na dan sv. Primoža niso šli k sv. Primožu v sosednji ljubenski fari, ampak po stari navadi k sv. Primožu nad Kamnikom. Ta dan se je tam zbralo 18 župnij v procesijah.[1] Še starejši je moral biti božji pot h Gospi Sveti pri Celovcu, četrto nedeljo po Veliki noči, a tekom časa je prišel že iz navade. Hodili so še samo nekaterniki. Med najnovejše božje poti pa spada procesija v Nacaret, na praznik sv. Matevža (21. sept.), ki morda odgovarja tretji nedelji meseca septembra, ko je bila cerkev (l. 1662.) posvečena.

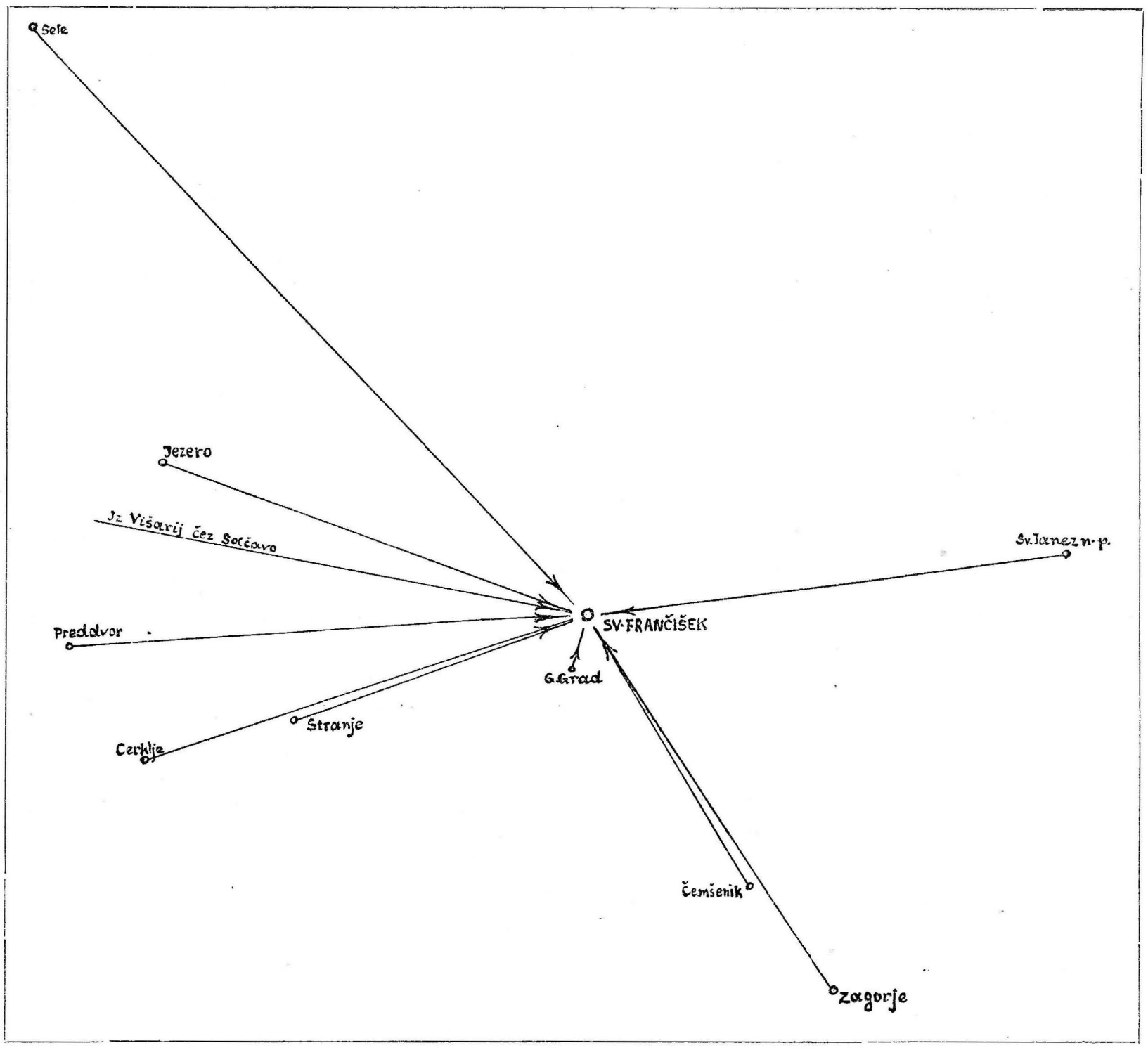

Sl. 162. Procesije, ki prihajajo še dandanes k sv. Frančišku.

Ako ločimo različne povode tem 16 procesijam izven domače župnije, bomo našli, da jih je pet šlo ob priliki patrocinija dotičnih cerkev, štiri ob priliki posvečevanja, druge radi odpustkov ali nam neznanih vzrokov.[2]

---

[1] Valvasor l. c. II p. 811.

[2] Vzrok so bile včasi tudi t. zv. „lepe nedelje“. Te so videti deloma srednjeveškega izvira in imajo za povod prenos cerkvenega patrocinija iz adventnega ali postnega časa v poletno dobo. V zadnjih stoletjih srednjega veka so tudi v oficijelni liturgiji na enak način prestavljali praznike višjih redov, kar so zvali translatio. Brizinski koledar v 15. stoletju ima n. pr. dne 3. julija translatio s. Thomae ap. (poleg 21. dec.), 4. julija translatio s. Martini (poleg 11. nov.), 9. julija translatio s. Nicolai (poleg 6. dec.), 12. julija translatio s. Benedicti (poleg 21. marca), 2. sept. translatio s. Gregorii (poleg 12. marca) in 20. nov. translatio s. Corbiniani (mesto 8. sept.), ker so tudi, kakor v zadnjem slučaju, prenesli praznike, ako so padli v osmino večjega praznika. Dan svetnikove smrti je bil v teh slučajih off. de ea ali pa po slučajih de octava cum commem. sancti, svetnikov oficij pa je bil na dan prenosa. Lechner, l. c. p. 200.

Zanimivo je, da se pred vsem praznujeta Dedicatio in patrocinij. Ljudstvo je ljubilo svoje hiše božje že od prvega početka. „Kjerkoli stavijo kako cerkev, zmirom tam mašujejo in ljudje prihajajo v procesijah.“ Tako poroča l. 1658. mozirski župnik o priliki nove stavbe svoje podružnice pri Sv. Andreju pri Belih vodah. „Mnogi so se že ponudili, da hočejo priti v procesiji, kadar bodemo pričeli zidati, najprej komisar (dekan) braslovški s svojimi vikarji (podžupniki), potem šoštanjski s svojimi sosedi, oni iz Črne (na Koroškem) in brez dvoma še več drugih.“ „Dne 4. julija je bilo pri novi, še nedozidani podružnici neizmerno ljudstva. Iz Mozirja so šli v procesiji in nabralo se je tudi mnogo miloščine.“[1] Drugod so romarji pomagali pri novi stavbi, donašali gradivo in opravljali najtežje posle. Tako poroča kronist ksaverijanski. V procesijah so se verniki udeležili tudi cerkvene posvetitve (n. pr. v Rosulah l. 1668.) in sosednje župnije so vsako leto prihajale obnavljat ta spomin.[2]

Kako so se vršile te procesije? Verniki so menda šli večinoma posamezni ali v gručah, sosedi in znanci skupaj in šele pri kaki kapelici blizu božjepotne cerkve so se zbrali v sprevod. Vodil jih je njihov lastni dušni pastir. Tako se je na tak slovesen dan zbralo pri slavljeni cerkvi mnogo duhovnikov in se je poveličala služba božja. Kadar je domača cerkev obhajala svoj god, pa so vračali sosedi. Tako so imele Luče na dan sv. Lovrenca: Patrocinium Parochialis Ecclesiae et concursus. Bilo je podobno kakor dandanes. Samo, da je tedaj bilo še vse iz starih dob organizirano in urejeno, a dandanes je svobodno in prostovoljno.

Zgornja slika 161. nam kaže, kako so hodili iz ene župnije tekom leta na vse strani v procesijah, naslednja podoba 162. pa riše nasprotne razmere, kako se pri eni cerkvi zgrinjajo romarji ob raznih godovih. Ker ne moremo kaj takega pokazati o lučki cerkvi, zato pa naj tukaj stoji cerkev sv. Frančiška, ki je še v mali meri ostala božjepotno središče. Ako sledimo naši

---

[1] Mozirska kronika str. 302.

[2] Praznovanje spomina na cerkvene posvetitve je dalo povod več praznikom. 1. Praznik sv. apostolov Filipa in Jakoba se je obhajal skraja koncem junija, dan po sv. Petru in Pavlu (Lechner, l. c. p. 42). Ko pa je papež Ivan III (561—574) njima posvetil krasno cerkev v Rimu in v njo prenesel njune ostanke in sicer (najbrž) dne 1. maja, se je spojil njun praznik s tem dnevom (Grisar, l. c. p. 620). 2. Praznik Petrovih vezi dne 1. avg. je bil v 4. stoletju samo — dedicatio bazilike sv. Petra na Eskvilinu (Marucchi, l. c. III p. 312). Kar pripoveduje legenda o cesarici Evdoksiji, je zgodovinsko neosnovano (Grisar l. c. p. 172[1]). 3. Praznik Marije Snežnice dne 5. avg. je pravzaprav po besedah misala — dedicatio bazilike Marije Večje v Rimu (Kellner, l. c. p. 158[1] in 187 in Grisar, p. 153[1]). 4. Praznik povišanja Križa dne 14. sept. — je dedicatio jeruzalemske cerkve sv. Križa. 5. Praznik sv. Mihaela (in vseh angelov) dne 29. sept. je po besedah misala — dedicatio nadangelove bazilike (ob salarski cesti). 6. Praznik Vseh Svetnikov dne 1. nov. je — druga dedicatio cerkve Marije ad Martyres v Panteonu (Marucchi, l. c. III p. 414). 7. Praznik Prenešenja hišice M. B. v Loretu — je pravzaprav dedicatio tamošnje cerkve (Samson, l. c. p. 76). — Dedicatio je morda tudi nekdaj zapovedani praznik Spreobrnjenja sv. apostola Pavla. V t. zv. martirologiju sv. Hieronima stoji pod imenom „translatio S. Pauli“ in šele pozneje — n. pr. v brizinskem koledarju iz 10. stoletja — se čita „translatio et conversio s. Pauli“, dokler ni v 12. stoletju zadnji izraz — conversio — edini obveljal.

sliki v urini smeri, naštejemo naslednje romarske skupine: 1. od sv. Janeza na Peči, iz Dobrne, od sv. Jošta in iz Galicije na binkoštno soboto popoldne; 2. procesija iz Zagorja dne 13. avg. popoldne; procesija iz Čemšenika v soboto zvečer po sv. Udalriku; 4. procesija iz Gornjega grada dne 12. marca (sv. Gregorij Vel.); 5. iz Stranj poleg Kamnika, isti dan ko iz Čemšenika; 6. iz Cerkljan in sicer iz občin sv. Križa, sv. Štefana in iz župnije Šenturska Gora, v soboto zvečer pred 24. junijem; 7. posamezniki iz Cerkljan in sicer iz sosesk sv. Martina, sv. Magdalene in sv. Helene dne 7. sept. popoldne; 8. iz Preddvora vsako drugo leto dne 23. junija popoldne; 9. v procesiji se vračajo vsako leto romarji iz Višarij čez Solčavo in Sv. Frančišek domov in sicer na binkoštno soboto popoldne; 10. posamezniki pridejo iz Jezera na Koroškem dne 7. junija zvečer in gredo k Sv. Primožu na Kranjskem; in slednjič 11. vsako tretje leto pridejo dne 13. avgusta iz Sel na Koroškem. — Kako zanimivo bi bilo, ko bi kdo poizvedel ves itinerarij, ki ga napravijo romarske skupine, ker, kakor je videti, gredo k posameznim praznikom k znamenitim cerkvam, mimogrede pa obiščejo iz stare navade tudi nekatere druge odlične hiše božje. Glavni cilj procesij je pri štev. 1 in 9 Sv. Frančišek, kjer je o Binkoštih eden izmed glavnih shodov, ravno tako tudi pri štev. 3 in 5, ko se obhaja dedicatio pri Sv. Frančišku; pri 10 je Sv. Primož na Kranjskem, pri 7 pa Nova štifta, kamor so ta dan tudi Lučani šli v procesiji; o štev. 2, 4, 6, 8 in 11 pa mi je neznana glavna božja pot.

3. O nekaterih obredih.

Izmed obredov, predpisanih v našem opravilniku, dva nista več v navadi. Naj stoji torej nekaj opazk o njiju na tem mestu, kakor še o nekaterih drugih obrednih stvareh!

1. Blagoslov zlata, kadila in mire na praznik sv. Treh kraljev. Ta dan so darovali v cerkvi knezi zlato, kadilo in miro in so tako posnemali sv. Tri kralje. Na francoskem dvoru se je ohranila ta navada še po l. 1378.[1] Ljubljanski obrednik iz l. 1703. pozna ta blagoslov, tudi dandanašnji rimski obrednik ga ima, a v dodatku. Lavantinska „Zbirka“ ga je opustila, — znamenje, da pri nas ni več v rabi. Iz obrednega besedila je razvidno, da so se omenjene reči blagoslovile v cerkvi in so se nesle potem domov. Shranjujejo se v hiši ali nosijo seboj — „ut qui ea penes se habuerint, ab omni aegritudinis et laesionis incursu tuti sint; et omnes morbos corporis et animae effugiant, nullum dominetur eis periculum, et laeti ac incolumes tibi in Ecclesia tua deserviant . . .“[2]

2. Blagoslov soli, vode in konjev na dan sv. Štefana. Dandanes je pri nas še v rabi blagoslov vode in soli. Ta obred je videti samo v nekaterih pokrajinah razprostranjen. Ne pozna ga galska cerkev v srednjem veku (Durandus, Beleth), videti je, da ga nimajo katoličani v Nemški državi[3],

---

[1] Kirch.-Lex. IV, 707. — Gueranger, Année liturg. III. 142.
[2] Rituale Romanum. Desclée. 1901. 8⁰, p. 38*.
[3] Kirch.-Lex.[2] IV in Register ga nikjer ne omeni.

in tudi v rimski obrednik ni sprejet. Njegov lokalni značaj že izraža napis dotičnega blagoslova v ljubljanskem obredniku iz l. 1703: Benedictio Salis et aquae major, ex antiquo Ecclesiarum Parochialium ritu fieri solita in die festo S. Stephani Protomartyris. Podobno solnograjski obrednik iz l. 1575: Benedictio salis maior, quae ex antiquo consueta est fieri in die sancti Stephani protomartyris in Ecclesiis parochialibus. Po besedilu blagoslova nima ta nobenega stika s sv. Štefanom. Videti je, da stoji v zvezi z živinorejo in s poljedelstvom. Blagoslovljene soli dajo še tisti dan živini v hlevu in jo tudi pozneje rabijo, ako je obolela. Z blagoslovljeno vodo pa škropijo polja. „Na Štefanovo vlivajo vodo v izvirke, naj bi ne usahnili, in tudi polja poškropijo, da bi bolje rodila.“[1]

Obred blagoslovljenja konjev pa je mnogo bolj razširjen. V Rimu se blagoslovijo na dan sv. Antona Pušč., dne 17. jan., v cerkvi sv. Evzebija na Eskvilinu.[2] Rimski izvožčeki se peljajo ta dan po blagoslov. Na Bavarskem se blagoslovijo konji na dan sv. Lenarta. Sv. Anton in sv. Lenart sta priprošnjika za zdravje pri živini. Pod njunim naslovom ima tudi lavantinska „Zbirka“ blagoslov konjev.[3] Na Ruskem se blagoslavljajo na dan sv. Jurija, predno se izpusti čeda na pašo. Tako je v vseh teh običajih razviden namen in pa prilika blagoslova. Zakaj pa se konji blagoslovijo na dan sv. Štefana? Ljubljanski obrednik iz l. 1703. poda besedilo, a v besedah ni nobenega stika s tem praznikom. Heuser meni, da se sv. Štefan zato časti kot zaščitnik konjev, ker so obhajali ta čas poganski Nemci zimski solnčni obrat in so darovali konje. Spomin na to se je ohranil v drugi obliki še v krščanski dobi.[4] Na Švedskem, ob Renu, na Švabskem dirjajo ta dan konjeniki čez polje, v nekaterih cerkvah pa se blagoslavlja oves in klaja. Po nemških vitezih se je preselil ta spomin tudi k Slovencem. A pomniti je, da se pri nas samo konji ta dan blagoslavljajo, česar Heuser pri Nemcih ne omenja, tudi solnograjski obrednik iz l. 1575 tega blagoslova ne pozna. Kako se je ta običaj vršil v Mozirju, poroča Orožen: „Vsako leto so prijezdili na konjih mladeniči iz okolice na dan sv. Štefana k cerkvi in so se razstavili s konji na dvorišču pred župniščem, župnik pa je nato blagoslovil konje. Potem so jezdili na Oljnik in tam v krogu okoli kapelice sv. Štefana, ki je stala na mestu, kjer je zdaj enako imenovana pokopališčna cerkvica. Župnik Sairinger (1803—1837) je ta blagoslov odpravil.“[5] Podobno je bilo tudi na Kranjskem.[6]

3. K blagoslovljenju vejic na cvetno nedeljo pristavi lučki opravilnik, „da se naj župljani opominjajo, da bi opustili prazne vere in zlorabo ž njimi“. Zanimivo bi bilo vedeti, kaj je s tem menil.[7] V laški okolici vtikajo blagoslovljeni les za streho, da bi strela ne udarila vanjo, in poletu jih zažigajo med molitvijo na polju, kadar pretijo hudi oblaki, da bi se odvrnila nevihta. A to ni nobena vraža.

---

[1] Pajek, Črtice iz duševnega žitka štajerskih Slovencev. V Ljubljani 1891 str. 231.
[2] Diario Romano, 1902 p. 20. — [3] Collectio rituum p. 292. — [4] Kirch.-Lex.[2] IV, 1433. — [5] Moz. kron. str. 70. — [6] Valvasor, l. c. II p. 770. in VIII. 778. — [7] Pajek, Črtice, str. 116 nima ničesar podobnega.

4. Zanimivo je, da je bila za grehe, škofu pridržane, v ljubljanski škofiji v 17. stoletju še javna pokora. Tako določa škof Hren na gornjegrajski sinodi l. 1605.: Oppressionem parvulorum ... revocamus ad publicam feriae quartae Cinerum in Pontificali[4] descriptam poenitentiam.[5] Grešniki so se morali predstaviti škofu ali njegovemu namestniku na pepelnično sredo, ki jih je blagoslovil in za nje molil, potem pa jih je izgnal iz cerkve, kakor je bil Adam izgnan iz raja. Naložil jim je pokoro, prepovedal jim je vstopiti do zopetnega vsprejema v cerkev. Cerkvena vrata so se na to zaprla pred njihovimi očmi. Šele zdaj se je pričela sv. maša. Na Veliki četrtek so bili zopet sprejeti v cerkev. Obred tega dneva spada med najlepše in najbolj prisrčne strani rimskega pontifikala.

---

[4] Pontificale Romanum. Pustet, 1901 p. 225—235. Pars tertia: De expulsione publice poenitentium ab ecclesia in feria quarta cinerum. De Reconciliatione Poenitentium in Feria V. Coenae Domini — [5] Orožen, Dek. Ob. p. 66.

KAZALO.

Stran

Dovoljenje za tisek in priporočba V
Posvetitev IX
Predgovor XI
Seznamek slik XIV
Popravki in dodatki XVI
I. Župnijska cerkev Marije Snežne v Solčavi 1
Kapelica sv. Ane 7
Podružnica sv. Duha 8
II. Župnijska cerkev sv. Lovrenca v Lučah 9
Podružnica sv. Antona Puščavnika 13
Jubilejska kapelica sv. Cirila in Metoda 15
III. Župnijska cerkev sv. Elizabete v Ljubnem 15
Podružnica Matere Božje v Rosulah 20
Podružnica sv. Primoža 25
Podružnica sv. Miklavža v Rastkah 26
IV. Župnijska cerkev sv. Frančiška 27
Popis stavbe 27
Zgodovina 28
Cerkvena oprava 32
Dragocenosti 39
Cerkvena obleka 46
Spominki in slike 50
Podružnica sv. Mihaela v Radmirju 52
Podružnica sv. Jakoba v Okonini 55
V. Župnijska cerkev sv. Kancijana v Rečici 60
Podružnica sv. Janeza Krstnika na polju 62
Podružnica sv. Katarine v Gorici 64
Podružnica Device Marije v Kokarju 66
VI. Samostanska in župnijska cerkev Matere Božje v Nacaretu 68
Loretska kapela 69
Velika cerkev 73
Popis altarjev 77
Oljnate slike 79
Božjepotni spomineki 81
Podružnica sv. Urbana 83
VII. Župnijska cerkev sv. Jurija v Mozirju 84
Podružnica sv. Miklavža 88
Cerkvica sv. Štefana na pokopališču 91
Podružnica Device Marije na Brezju 92
Podružnica Matere Božje na Lepi Njivi 95
VIII. Župnijska cerkev sv. Mihaela nad Mozirjem 98
Podružnica sv. Radegunde 100

Stran

IX. Župnijska cerkev Device Marije pri Novi štifti 103
Kapelica božjega groba 110
Podružnica sv. Miklavža 115
Podružnica Matere Božje v Kamenolomu 116
X. Župnijska cerkev sv. Mohorja in Fortunata v Gornjem gradu 119
Popis sedanje stavbe 119
Stara samostanska cerkev 122
Nekdanji altarji 129
Druga cerkvena oprava 136
Nagrobni spomeniki 136
Zgodovina nove stavbe 142
Sedanji altarji 143
Odpravljene kapelice zunaj cerkve 150
Grajska kapelica sv. Tomaža apostola 150
O gornjegrajskem grbu 153
Podružnica sv. Lenarta 155
Podružnica sv. Magdalene 156
Podružnica sv. Primoža in Felicijana 158
Podružnica sv. Petra v Bočni 161
XI. Župnijska cerkev sv. Martina za Dreto 162
Podružnica sv. Jošta 163
Kapelica sv. Gervazija in Protazija 169
XII. Pregledi 171
1. Pregled župnijskih cerkev glede prostornosti 171
2. Kronologičen pregleg cerkvenih stavb 171
3. Zgodovinsko-topografičen pregled cerkvenih selišč 172
4. Cerkve in cerkvena oprava v prvi polovici 17. stoletja 175
5. Kronologični pregled zanimivejših skulpturnih del 178
6. Datirane freske 178
7. Datirane oljnate slike 178
8. Seznamek umetnikov 179
XIII. O svetnikih, ki se časte v gornjegrajskem okraju, s posebnim ozirom na patrocinije oglejske in solnograjske cerkvene pokrajine 185
1. Statistiški pregled cerkvenih patrocinijev 187
2. O razmerju patrocinijev južno in severno od Drave 193
3. O izbiri patrocinijev 194
4. O češčenju domačih svetnikov 197
5. O starozakonskih svetnikih, ki se častijo pri nas 200
6. O dobah češčenja nekaterih svetnikov 207
Srednjeveški patrociniji na Spodnjem Štajerskem 217
XIV. Lučka opravilnika iz 18. stoletja 218
Matriculae peractionum 219
1. O praznikih 225
2. O procesijah 230
3. O nekaterih posebnih obredih 235
Kazalo 238

Razprave istega pisatelja.

„Ein langobardischer Altar in S. Maria del Priorato auf dem Aventin“ v knjigi Στρωμάτιον ἀρχαιολόγικον, Rim, 1900.

„Architektonische Untersuchung von S. Croce in Gerusalemme in Rom“ ter „Sancta Maria in Vescovio, Kathedrale der Sabina“ v listu Römische Quartalschrift für Archaeologie und Kirchengeschichte, Rim, 1900 in 1902.

„Eine syrische Miniaturenhandschrift des Museo Borgiano“ ter „Ueber angebliche Georgsbilder auf aegyptischen Textilien im Museum des Campo Santo“ v listu Oriens christianus, Rim, 1902.

„Unbekannte Bildwerke und Malereien aus dem oberen Sanntal“ v listu Mitteilungen der k. k. Zentral-Kommission für Kunst und historische Denkmale, Dunaj, 1903.

„Santa Maria Antiqua — eine neu ausgegrabene altchristliche Kirche am römischen Forum“, „Über die Entwicklung des Kirchenbaues im Oberburger Dekanate“ ter „Kirchliche Einrichtungsstücke aus der Kartause Seiz“ v listu Kirchenschmuck, Gradec, 1903—1905.

„Kronanje Marijino v vatikanski zbirki slik“ v listu Dom in Svet, Ljubljana, 1901.

„Bazilika sv. Križa v Rimu“, „Sv. apostol Andrej v krščanski ikonografiji“, „Bazilika sv. Jurija v Rimu“, „O grških napisih v katakombi sv. Priscile v Rimu“, „Dragocena monštranca in kelih pri Sv. Frančišku v Savinski dolini“, „Bronasta vrata bazilike sv. Petra v Rimu“ ter „O grbih na cerkvenih predmetih v konjiški dekaniji“ v listu Voditelj, Maribor, 1901—1905.

Akademija znanosti in umetnosti